

**LA CONQUESTA DE CATALUNYA:
DIARI D'OPERACIONS DE L'EXÈRCIT DEL
NORD
(DESEMBRE DE 1938-FEBRER 1939)
VOLUM I**

Carles López Rovira

Director: Dr Francesc Bonamusa i Gaspà

**Departament d'Història Moderna i
Contemporània.**

Facultat de Lletres.

Universitat Autònoma de Barcelona

2010

INTRODUCCIÓ.

El pas de l'Ebre i l'atac a Gandesa a l'estiu de 1938 és possiblement el fet d'armes més famós de tota la guerra civil. La nomenada *batalla dels cent dies* és també considerat com el punt d'inflexió, l'episodi que anuncia el final imminent de la guerra. No hi haurà ja més batalles, ni gestes èpiques en la crònica dels darrers combats. El proper capítol, aquest de *cinquanta dies* no atraurà ni de bon tros la meitat d'atenció dels cronistes, quan el front de guerra avança per Catalunya.

Aquest més i mig és el que ocuparà la campanya militar que dugué el front de guerra a l'interior de Catalunya. A l'ocupació de tot el territori fins la frontera francesa entre el 23 de desembre de 1938 i el primer terç de febrer de 1939.

La imatge que avui coneixem d'aquests fets és hereva directe dels primers escrits dels publicistes de la Nova Espanya. Es van afanyar només començar la pau oficial a crear la gènesi del *Movimiento*, amb la narració de les batalles fins la victòria final. Forjaran la versió autoritzada, de llarga durada als manuals d'història.

A finals de novembre de 1938 les tropes de l'Exèrcit de l'Ebre i de l'Est que han intervingut en l'ofensiva republicana, tornen a les posicions que ocupaven a l'esquerra del riu. Les seves unitats estan destrossades pels durs combats. Els seus vencedors es recuperen amb rapidesa i en quinze dies tornen a estar preparats altre cop per seguir combatent. L'objectiu serà desfer el que queda de l'exèrcit de maniobra de la República i tancar la frontera amb França amb la conquesta de Catalunya.

Seguint el discurs, el dia 10 de desembre tot el dispositiu està preparat per la lluita. Els homes esperen amb les seves armes l'ordre d'iniciar les operacions. Però la pluja i la neu impedeixen que es pugui donar l'ordre d'atac. Sols les condicions climàtiques han pogut ajornar la conquesta. Esperen fins el 23 de desembre quan sembla que la meteorologia comença a ser més favorable per iniciar el combat. *Las Divisiones nacionales estaban tiempo atrás preparadas para el asalto. Unas semanas de mal tiempo habían retrasado la operación*¹.

L'atac serà força profitós pels assaltants. L'enemic fuig de les seves posicions en sentir els primers trets i l'avançament serà espectacular. Des de les trinxeres del Segre fins la frontera amb França el territori canvia de mans en un mes i mig. Les forces de la República defugen el combat lliurant el territori a l'enemic.

Les tropes del general Franco han realitzat una enèrgica maniobra, ràpida i espectacular, neutralitzant un adversari desmoralitzat i aviat derrotat: *Los técnicos de la estrategia estudiarán, en día no lejano, la genial maniobra que*

¹ LOJENDIO, Luis M^a.- *Operaciones militares de la guerra de España. 1936-1939*. Montaner y Simón. Barcelona 1940. Pag 537.

en 34 días nos hizo dueños de Barcelona, y en pocos más de todo el territorio catalán ².

Tot i que l'exèrcit defensor disposa d'una respectable quantitat d'homes i armes, no es repetirà la gesta de Madrid al novembre de 1936. Barcelona és abandonada pels seus defensors i Catalunya quedarà ocupada molt ràpid.

El Ejército español había llegado a un punto tal de perfección combativa que se le podían encomendar las maniobras más audaces y complejas, sin que en la ejecución fallara una sola de las piezas del sistema,..., Admira estudiar la sabia combinación creada por el Generalísimo mediante la fusión de dos conceptos igualmente importantes; la iniciativa de cada Cuerpo de Ejército y la subordinación de esa iniciativa al plan general,..., A partir de la fecha en que se rompió el frente rojo, lo mismo en las montañas del Montsech que entre las riberas del Segre, entre Lérida y Serós, el acompasamiento de las distintas maniobras parciales fué de un ajuste total ³.

Manuel Aznar escriurà: *La hora terminal se acerca. Cuando daban comienzo las operaciones el Caudillo de España decía al autor de este libro: "Estoy absolutamente satisfecho del desarrollo de las primeras fases de esta operación. La realidad no ha desmentido ni siquiera rectificado un solo detalle de mis planes y de mis proyectos de ofensiva. Todo está previsto ahí, en esos mapas que ve usted. La batalla de Cataluña ha sido minuciosamente estudiada y preparada; responde a un sistema completo, y lo que la caracteriza es, en el orden material la necesaria acumulación de medios, y en el orden moral una fe y una decisión que jamás faltaron cuando se trata de tropas españolas, de oficiales y jefes españoles. Que nadie sienta inquietud ni impaciencia, porque esta batalla como todas las precedentes, y acaso más que ninguna otra, nos traerá la victoria por la vía de las acciones previstas y según los medios elegidos"* ⁴.

Lider messianic, amb tropes fidels i convençudes legitimen el triomf del nou projecte naixent, com a única i simple argument.

Vint anys més tard l'explicació oficial es sotmet a una renovació, més formal que conceptual, per ajustar-la als nous temps. I contestar alhora al creixent número de publicacions que apareixen fronteres enllà. El discurs es desprèn de la seva virulència originària, la més grollera, per adquirir una aparença moderada en els seus judicis. Sorgeix obligada a contestar altres veus, amb una vocació formal de neutralitat, de rigor acadèmic, de posició equidistant entre dos postures enfrontades.

² TORRE ENCISO, C.; MURO ZEGRI, D.- *La marcha sobre Barcelona*. Editora Nacional. Barcelona 1939. Pag. 5.

³ ARRARÁS, Joaquín.- *Historia de la Cruzada Española*. Volumen octavo. Tomo treinta y cuatro. Ediciones Españolas. Madrid 1943. Pag.166.

⁴ AZNAR, Manuel.- *Historia militar de la Guerra de España*. Tomo III. Editora Nacional. Madrid 1969. Pag. 282. La primera edició es va publicar en 1939.

El desenlace [dels primers dies de combat al desembre de 1938 a Catalunya] *produjo un desequilibrio de fuerzas tal que hizo aparecer una superioridad aplastante que hasta entonces no había existido*, escriu Ramón Salas Larrazábal, i publica en 1973 ⁵. Unes pàgines abans l'autor havia avançat: *La diferencia entre unas y otras* [forces enfrontades] *no era cuantitativa sino cualitativa* ⁶.

Altre cronista militar ja havia començat a publicar en 1968 una col·lecció dels episodis de la guerra. A partir de la documentació militar com a base del discurs: *Monografías de la guerra de España. La Campaña de Cataluña* serà la 15ª entrega de la col·lecció i continua sent el treball de referència per saber dels combats. *Superioridad en hombres a favor del Ejército Popular e inferioridad en armas. Pero sobre las cifras estaba la calidad diversa del soldado* ⁷. Publicat en 1979, el discurs continua sent el mateix.

D'altres qüestions han estat revisades ja en democràcia, substituint les versions fins aleshores oficials i encetant línies de treball poc o gens explorades. Però el que sabem dels esdeveniments bèl·lics de la guerra civil ha canviat poc, encara trobem en bona part els continguts propagandístics que van forjar els vencedors, als llibres d'història més recents.

Disponemos de numerosa información sobre los hechos militares, que fueron, en definitiva, los determinantes. Sin embargo la historia profesional apenas ha insistido en ellos ⁸.

Hi ha en aquestes pàgines el desig de tornar de nou a l'escenari de la batalla. A *Las operaciones sobre Cataluña*, tal com la van denominar seus executors. Aquella on les valls, rius i muntanyes, les carreteres i les viles de Catalunya foren en un o altre moment: front de guerra. Entre el 23 de desembre de 1938 i gairebé la primera quinzena de febrer de 1939. Des del Noguera Pallaresa, les muntanyes del Montsec de Rúbies, el Segre i l'Ebre avançaran les forces atacants fins hissar les seves banderes victoriosos al llarg de la frontera amb França.

Aquesta recreació serà però, una visió parcial de la batalla, aquella que es pot percebre des d'un dels exèrcits. Amb els ulls d'aquells que van pensar, preparar i després van combatre per executar la maniobra. Encara que el seu enemic, serà present en tot moment, ocupant l'espai davant les forces atacants. Molts cops sense massa detall de les seves accions, tot i que condicionaran l'actuació, les ordres i els resultats dels combats.

El pas dels dies, amb els esdeveniments bèl·lics que els acompanyen, obliguen a canviar ordres i propòsits fruit de l'acció dels que se'ls enfronten, defensant el

⁵ SALAS LARRAZÁBAL, Ramón.- *Historia del Ejército Popular de la República*. Vol. 4. Pag. 2984. Madrid 1973. Hi ha una recent reedició a: *La esfera de los libros*. Madrid 2006.

⁶ SALAS LARRAZABAL, pàgina 2939

⁷ MARTÍNEZ BANDE, J M.- *La Campaña de Cataluña*. Ed. San Martín. Madrid 1979.(pag 220).

⁸CARDONA, Gabriel.- *Historia militar de una guerra civil. Estrategia y tácticas de la guerra de España*. Flor del viento. Barcelona 2006.

territori que se'ls ha encomanat. Hi ha informació més o menys veraç, suposicions i confidències que dia a dia es van renovant conforme es coneixen noves dades de l'adversari.

Pren l'escrit la forma de diari, on dia a dia es van anotant esdeveniments i notícies. Des que es va començar a pensar l'ofensiva fins la cloenda de la batalla. En successió cronològica el relat va seguint, una rere l'altre, les novetats a tots els sectors del front de guerra. On cadascuna de les parts de l'Exèrcit del Nord, els cossos d'exèrcit, han de complir les seves ordres particulars.

Les fonts que han servit per nodrir el relat han estat aquells papers que s'escrigueren als estats majors. És la documentació militar contemporània als esdeveniments. Avui es pot consultar a l'AGMA, amb seu a la ciutat d'Àvila.

Primer trobarem les disposicions per l'operació: ordres i instruccions. Del *Cuartel General del Generalísimo*, Terminus, a Escala. La seu del comandant de l'Exèrcit del Nord, amb l'encàrrec de realitzar la maniobra. Des d'Escala a cadascun dels seus sis cossos d'exèrcit i a les divisions que els componen. De baix cap amunt les diferents unitats fan saber en tot moment, les novetats diàries a les operacions als seus caps. Informacions que arriben fins el CGG, que centralitza totes les notícies matí, tarda i nit: els *partes*.

Terminus demanarà explicacions i ordenarà correccions si cal, a partir de les notícies rebudes de les forces de l'Exèrcit del Nord. Aquestes novetats poden fer canviar les ordres amb rectificacions: *adiciones*. També poden canviar les instruccions generals, les ordres d'operacions generals i particulars als cossos d'exèrcit i les seves divisions fins i tot .

Les informacions rebudes a l'estat major central poden provocar altre tipus de document nomenat: *cuentas*. En elles es fa saber al general Dávila el que es pensa de la gestió de la batalla i del comportament de les unitats als combats. Algunes *cuentas* són força crítiques amb les notícies rebudes pel que fa al comandament de les tropes i als resultats de la batalla.

Als diaris d'operacions de cos d'exèrcit o de divisió, trobem les notícies de la jornada. No responen tots ells a un llibre d'estil estricte. Hi ha un nivell d'informació molt desigual entre uns i altres. En alguns força detalls de les incidències, en d'altres una frase telegràfica com a tota informació de la jornada. Pot ser també, que no hi hagi diari d'operacions,...o no hagi estat possible trobar-lo. Aquests documents informen del curs dels combats amb la localització geogràfica de les unitats, gairebé sempre dia a dia. També hi ha informació de les baixes pròpies, presoners capturats a l'enemic, o morts trobats al camp de batalla, desertors propis i de l'adversari, botí capturat, notícies de l'enemic o noves ordres rebudes.

Les notícies de l'enemic acompanyen les ordres i es van actualitzant amb el pas dels dies i noves informacions obtingudes sobretot amb fotografia aèria, confidències dels desertors i dels interrogatoris als presoners.

També hi ha informació als quadres contables d'efectius. On trobem el recompte mensual del número d'armes, soldats i material de guerra del que disposen les unitats que aviat començaran el combat al mes de desembre de 1938. Encara que la informació no és igual per totes les divisions, podem reconstruir una certa imatge de la capacitat de l'exèrcit atacant.

Hi ha també la presència testimonial d'alguns protagonistes dels combats que han deixat escrits els seus records de la batalla. Com un complement del fil conductor més que la recerca d'informació és el motiu de la seva aparició intermitent al llarg del text.

El treball està organitzat en dos volums. El primer correspon al text complert i als plànols i gràfics anteriors a la data de començament de la batalla. En el segon volum hi ha els plànols que situen el curs de les operacions diàries. Amb les ordres i instruccions que reben les unitats combatents. L'objectiu és facilitar la comprensió i situar l'acció o les ordres en el seu entorn geogràfic. Seguint el text trobarem entre parèntesi la referència a la pàgina on es troba el plànol corresponent. Text i il·lustració es poden seguir en paral·lel amb els dos volums oberts. L'escala dels mapes va des de 1:800.000 pel que fa a les ordres i instruccions fins els de 1:250.000 dedicats a les incidències diàries dels cossos d'exèrcit.

Els capítols estan ordenats en una seqüència cronològica: des del desenvolupament de la idea, els preparatius i l'execució de les ordres, fins el final de l'operació militar. Els capítols on es descriuen els combats corresponen a les consecutives fases de l'operació segons el pla general de la campanya.

Al primer capítol hi ha la valoració dels possibles nous objectius després de guanyar la batalla a l'Ebre. En l'avaluació s'analitza la situació de les forces que defensen Catalunya i els trets coneguts de l'organització defensiva. Ni València ni Madrid, Catalunya és el més feble dels tres possibles objectius amb major interès pel curs de la guerra.

En el segon capítol descriu com comencen els preparatius per l'ofensiva. Un cop decidit que el proper objectiu serà Catalunya, es va seguint el fil de la documentació on es va madurant l'operació. Des dels primers esborranys de les ordres generals del CGG fins el desenvolupament teòric de tota l'operació militar. Primer cal destruir l'exèrcit enemic. Després avançar cap a l'est i tancar la frontera amb França i al final entrar a Barcelona, una ciutat aïllada i indefensa.

Es va seguint el procés d'organització de les forces encarregades de l'operació i les ordres a cadascuna de les grans unitats protagonistes. I la necessària coordinació entre forces de terra i aire.

En el tercer capítol hi ha la descripció de com es van preparant les forces de maniobra per l'ofensiva, com es van concentrant als llocs que els han estat assignats i es preparen per la propera batalla. Gran quantitat de forces i armes es situen en els dos punts per on es pensa donar el cop de mort a l'enemic. Quan estiguin preparades les unitats als seus emplaçaments, començarà la

batalla. Abans de finals de desembre no serà encara possible tenir-ho tot enllestit per l'operació militar. Seguint la documentació hi ha unes notes descriptives de l'activitat al front català les setmanes anteriors a l'atac.

En el quart capítol es mostra el començament de la maniobra amb l'atac al nord del canal d'Urgell. L'objectiu és travessar la L-1, la primera i més forta xarxa de fortificacions de Catalunya. Els duríssims combats de les primeres jornades i el lent avenç de les tropes atacants per la muntanya. Una maniobra poc coneguda, eclipsada per la fama de l'altre atac simultani al sud de la ciutat de Lleida. Però tan important com l'altre i que va veure implicats tant o més homes i armes, encara que amb uns resultats no tant espectaculars per les forces atacants.

Fet que obliga a canviar del tot la idea de la maniobra. El front enemic no es trenca en bocins davant del fortíssim atac. La infanteria ha de combatre per avançar després de la intensa intervenció dels avions i canons damunt les trinxeres enemigues. L'enemic contraataca les posicions perdudes i es replega per defensar d'altres noves, sense permetre que la seva línia es trenqui. Obliga a deixar de banda propòsit d'un avançament ràpid. I fer entrar en combat les divisions d'infanteria que esperaven el seu torn a la reserva, per no quedar aturats en la conquesta.

Al cinquè capítol trobarem notícies del començament de l'ofensiva a l'altre punt d'atac, al sud del Canal d'Urgell. Amb un espectacular avenç les dues primeres jornades fins quedar gairebé aturats del tot. Obligats a fer entrar en línia totes les reserves. Totes les forces desplegades, una al costat de l'altre lluitant per conquerir cada turó.

En el sisè capítol la L-1 ha quedat superada, i les forces avancen al voltant del canal d'Urgell per trobar-se a mig camí. Noves forces s'incorporen a l'atac, les dificultats són màximes i arreu es combat sense treva. L'enemic no ha fugit malgrat ser superades les seves defenses, caldrà continuar amb gairebé totes les forces desplegades i combatre per conquerir el terreny.

En el setè capítol continua la marxa cap a l'est, molt lenta, res a veure amb la intenció inicial. L'objectiu: trencar la L-2, el nomenat *Cinturó de ferro de Catalunya*, més de nom que no de fet. La segona i última línia fortificada construïda entre els Pirineus i la Mediterrània. La màxima dificultat continua sent la resistència de l'enemic. El front avança lent, però sense pausa entre Ponts i Tarragona.

Al 8è capítol, noves ordres per l'Exèrcit del Nord: hauran d'avançar totes les forces fins el Llobregat. Després tres cossos d'exèrcit han de tancar la frontera amb França i els altres tres encerclar Barcelona, un setge que ha de fer caure la ciutat.

Cal destruir l'exèrcit enemic el més lluny possible de Barcelona i de la frontera. Aquest continua resistint al llarg de tot el front de batalla, cedint el terreny mica en mica. Prou com per impedir que es pugui tancar el cercle entorn la ciutat abans de permetre l'evacuació de Barcelona.

Al novè i capítol final: 5 cossos d'exèrcit avancen, poc a poc, però gairebé sense pausa cap a la frontera amb França. L'enemic continua condicionant la velocitat de la conquesta fins el darrer dia de campanya.

1. OBJECTIU: CATALUNYA.

1.1. Les properes operacions: valoració dels possibles objectius militars.

El 16 de novembre de 1938 el riu Ebre torna a ser la línia que separa el dos exèrcits enfrontats. Després que les forces republicanes, el que queda d'elles, tornen a passar a ocupar les posicions defensives del juliol de 1938. Els dos exèrcits han quedat malmesos, molt més el Republicà però. És un bon moment per prendre la iniciativa militar contra les forces de l'Exèrcit Popular.

Malgrat la rígida cadena de comandament i la poca tolerància a la indisciplina, hi ha discretes veus discordants a l'entorn del *Generalísimo*. Miren d'influir en les decisions del general Franco, qui realment decideix estratègia i tàctica. Algunes d'aquestes veus es conserven com testimoni escrit de les maniobres de palau.

El general Kindelán cap de les forces aèries, és una d'elles. És del parer que cal centrar l'esforç militar a Catalunya i ja ho manifestà en cartes al general Franco enviades el maig i juny de 1938 abans del pas de l'Ebre ¹.

La *caiguda* de Barcelona per a ell pot significar el final de la guerra. Creu que al estar Catalunya aïllada i no poder ser auxiliada per les forces dels altres fronts està en situació de gran feblesa. A més, les forces necessàries per l'ofensiva ja hi són desplegades des de l'Ebre fins els Pirineus.

Aturar l'atac sobre València, objectiu que s'ha mostrat difícil i centrar un potencial de més de 20 divisions per l'ofensiva a Catalunya. El general Vigón, altre cap que Franco escolta, comparteix la mateixa postura.

El pas de l'Ebre al juliol de 1938 i l'ofensiva sobre Gandesa de l'Exèrcit Popular serà immediatament contestada i continguda per l'exèrcit de maniobra. Poques setmanes després, en plena batalla, tornen les veus per mirar d'influir en les decisions sobre el curs futur de les operacions, un cop vista la fallida de l'ofensiva republicana. Carlos Martínez de Campos cap de l'artilleria de l'Exèrcit del Nord escriu:

Llegamos a saber que había bastante desacuerdo entre "Terminus" y "Escala", en lo referente a la orientación futura de la guerra. El aprovechamiento de la que iba a ser la "victoria sobre el Ebro" había originado serias disensiones ².

Quatre mesos després del començament de la batalla, un cop les forces atacants han tornat a creuar l'Ebre, sembla que l'opció ofensiva a Catalunya ja és definitiva. Així ho manifesta Jorge Vigón, oficial d'estat major i germà del general:

20, domingo [novembre de 1938 després de la batalla a l'Ebre]: Cualquiera que fuese el pensamiento del Mando, antes del 25 de julio [de 1938 quan comença el pas del riu], es evidente que ahora no sería juiciosa ninguna duda. Hay que operar en Cataluña para reducir los restos del Ejército rojo y ocupar totalmente las cuatro provincias. En esa idea me parece que se está trabajando ³.

En la campanya en favor de centrar els propers atacs a Catalunya cal incloure els aliats italians ⁴. El Duce vol que s'enllesteixi la guerra quan abans millor. La notícia de la preparació de la propera ofensiva és rebuda a Roma amb satisfacció el 25 de novembre en una comunicació del cap del CTV: Gambarà a Mussolini, segons anota Ciano. Ell

¹ KINDELAN, Adolfo.-*Mis cuadernos de guerra*. Plus Ultra. Madrid 1944. Pag 128.

² MARTÍNEZ DE CAMPOS, Carlos.- *Ayer*. Vol II. Instituto de Estudios Políticos. Madrid 1970. Pag 173.

³ VIGÓN SUERODÍAZ, Jorge.-*Cuadernos de guerra y notas de paz*. Instituto de Estudios Asturianos. Oviedo 1970. Pag 305.

⁴ COVERDALE, John F.-*La intervención fascista en la guerra de España*. Alianza. Madrid 1979. Pag 332.

mateix el 6 de desembre escriu: *Las cosas se están poniendo bastante bien y el próximo ataque a Cataluña podría tener un carácter resolutorio*⁵.

A principis de novembre de 1938 el CTV recolza la prioritat d'un atac immediat a Catalunya⁶. Valoren tot un conjunt de condicions polítiques i materials del moment que afavoreixen el projecte. Es pretén influir en les decisions estratègiques de l'alt comandament pel que fa a les futures operacions bèl·liques.

La política internacional és al novembre de 1938 favorable als interessos rebels. Després de passar un moment amb fortes tensions diplomàtiques, el risc d'encetar una guerra europea sembla lluny. Conflicte que podia haver afavorit a la República espanyola. La possibilitat de que els francesos intervinguessin amb ajut militar a Catalunya, o bé que ocupessin el Marroc espanyol s'han esvaït.

L'actuació britànica i francesa podia permetre una certa audàcia diplomàtica dels representats de la República. Però els acords internacionals recents han enfonsat totes les esperances dipositades en l'arbitri europeu. Tot i que els seus dirigents cerquen superar la crisi, la sort final de la República està més que mai lligada a la situació política internacional. Aquesta els ha de ser desfavorable, des de Roma es farà tot el possible perquè sigui així.

Els dirigents de la República tracten com poden de retardar les conseqüències funestes per a ells del apropament diplomàtic de França i el Regne Unit a les tesis italianes pel que fa a la guerra d'Espanya. El perill que concedeixin el dret de bel·ligerància a Franco amb una reducció del comerç marítim anglès. O la clausura de la frontera marítima francesa són dos grans perills que tancaran les possibilitats d'alimentar la resistència de la República espanyola.

Per mirar d'evitar aquest perill centren tots els esforços diplomàtics amb els representats dels governs europeus: francès, britànic, suís, belga,... Amb discursos dels principals representants polítics i una intensa activitat de divulgació propagandística a la premsa i radio. Amb mostres com l'anunci de retirada dels voluntaris estrangers a les seves files, o per persuadir a l'exterior de la complerta normalitat interna de la vida a la zona republicana. Procuren millorar la seva imatge a l'exterior i guanyar simpaties a Europa.

Pel que fa a la política interna s'observa un gran contrast de tendències, fins i tot enfrontades entre elles. No hi ha un bloc homogeni. Hi ha enfrontament entre el govern de la Generalitat de Catalunya i el govern de Negrín, els sindicats i el partit comunista. Malgrat les diferències hi ha una voluntat comuna de resistència, de no deixar la lluita i optar per una rendició incondicional. És una situació admesa amb normalitat pel govern que condueix la situació amb fèrria disciplina.

En aquest context pensen que no qualsevol iniciativa que suposi una victòria territorial dels *nacionals* pot tenir una important repercussió a la rera guarda enemiga. Hi ha la decisió de lluitar, per tant sols cediran si son batuts per les armes, fins el final.

La situació econòmica és molt greu. Problema alimentari, combustible, vestuari, productes de primera necessitat. Tot agreujat davant d'un hivern que ara comença. I sense massa esperança que la situació sigui millor a curt termini.

Dos anys i mig de malbaratament, de gran consum amb l'afegit de les creixents dificultats per aconseguir una quantitat de producció que resulta decreixent, han dut a una situació crítica. Les mesures governatives per regular la distribució i les angoixats crides a l'estranger resulten insuficients pel bastiment de la població.

En aquest marc la moral de la població ha caigut del seu estat optimista de l'estiu. Espera un acord, però no vol rendir-se, hi ha massa por a patir àmplies i dures represàlies. Estan segurs que els seus adversaris pretenen *passar comptes* com a

⁵ CIANO, pag 223.

⁶ *Situazione politico-militare nella Spagna rossa*. 6 de Noviembre de 1938. DN-8-388-64.

guanyadors del conflicte i treuen forces per aguantar. Tothom però està cansat de la guerra, fins i tot els que encara creuen en la victòria.

En aquest punt la propaganda funciona a ple rendiment, sense pausa. Aquí rau, en aquest formidable esforç, la clau de la tenaç resistència. Pretenen amb ella compensar la seva inferioritat material. Esperen una ofensiva ben propera en el temps. Tot i que valoren en excés el desgast del l'Exèrcit Nacional a l'Ebre, creuen que un cop estiguin reorganitzades les forces de maniobra hi haurà una gran ofensiva.

El seu esforç militar passa per crear el major número possible de noves unitats. Sobretot d'unitats de xoc, millorant el nivell de les que ja tenen. I crear un exèrcit de maniobra nombrós. També els cal reorganitzar el front, mirant d'acumular les seves forces en els punts més importants, malgrat que quedin altres sectors amb pocs combatents. L'alleugeriment d'efectius a la primera línia els ha de servir per crear forces de reserva. Unitats imprescindibles per aturar qualsevol ofensiva, o bé per iniciar-ne alguna de petita. Elements de molta vàlua en una planificació basada en la defensa activa.

La seva organització i efectivitat militar com a exèrcit han millorat molt en general. Afegint una abundor d'armes automàtiques, importants en una defensa que es recolza en un gran nombre de fortificacions. La seva tenacitat combatent es referma en les constants ordres de resistir: vèncer és igual a no ser derrotat.

Pateixen una escassetat de mitjans notable: sobretot pel que fa a avions i artilleria. Tampoc les seves tropes tenen massa capacitat de maniobra i ofensiva, malgrat els seus avenços en aquest sentit. Son conscients alhora que molt incòmodes, en veure com amb les actuals forces no podran aconseguir la victòria. I saben que la crida a files dels reservistes sols pot provocar una gran crisi.

A Catalunya hi ha unes vint divisions d'infanteria. Són forces gastades pels recents esdeveniments bèl·lics. El pas de l'Ebre i la batalla que l'ha seguit ha deixat les forces protagonistes en una situació de fort desgast amb els efectius de moltes unitats reduïts per les grans pèrdues sofertes en baixes i presoners.

Les reserves humanes a Catalunya són limitades. Malgrat la crida de reservistes de 1923 i 24, encara manquen uns 25.000 homes per presentar un quadre d'efectius complet avui. Tota la reserva futura és força baixa: 45.000 homes entre 37 i 41 anys i 34.000 més entre 41 i 44 anys.

Les fortificacions són molt favorables per la defensa, moltes d'elles ja construïdes i d'altres a mig fer. Hi ha una primera línia molt forta, i en zones com el Montsec, fortíssima. Amb refugis i trinxeres, molt de ferro i ciment. Hi ha una segona línia, encara a mig fer. La protecció fluvial, del Noguera, Ebre i Segre, amb el seu canal inclòs reforça les defenses. Al baix Ebre hi ha dues fortes línies paral·leles que s'estenen fins la costa mediterrània.

El nomenat *Cinturó de ferro de Catalunya* constitueix el segon conjunt defensiu. En molts trams és encara en construcció: Artesa-Cervera o Artesa-Tàrraga, on hi ha tres batallons de fortificacions treballant. En la defensa de Barcelona s'està construint una *Línia Marginot* on 30.000 homes treballen sota direcció francesa. Hi ha voluntat que sigui una obra forta, malgrat que encara està en una fase molt inicial. La darrera és a la vora de la frontera francesa. Iniciada al maig de 1938, no hi ha massa notícies sobre ella.

Tot el conjunt suposa una imponent tasca defensiva. Hi ha però treballs no massa bons, per incompetència o bé perquè no responen a cap criteri d'utilitat tàctica. De tots ells sols hi ha una petita part a la que es dediqui algun treball de manteniment periòdic. I les parts a mig fer pateixen el deteriorament diari dels agents atmosfèrics.

El principal problema de l'enemic és que no disposa de prou homes per fer de les fortificacions i trinxeres elements inexpugnables. Les forces de primera línia han

d'atendre segments de front molt grans, veient molt diluïda la seva capacitat per una defensa amb garanties. No poden impedir en l'actual situació que qualsevol part del seu front s'enfonsi davant d'un atac.

Tampoc les seves millors unitats estan en un nivell operatiu òptim. Han patit els efectes de la recent batalla, per tant tampoc com a reserves estan en condicions pel combat en camp obert. En un hipotètic atac al nord de l'Ebre no poden aportar massa a la defensa del front de Catalunya.

La reserva organitzada disposa de dues divisions, una d'elles molt erosionada. Les dues amb pocs efectius. La reserva és en general molt limitada. L'alimentació de la batalla sols es pot mantenir a partir de la rotació de les mateixes unitats de Catalunya.

Per tant es considera que l'Exèrcit Popular a Catalunya és força feble. No té possibilitats de ser reforçat des d'altres zones. Sols es pot permetre intentar la defensa, precària i alguna acció ofensiva de petit abast. Un atac ràpid, proper en el temps, té òptimes possibilitats de triomf a Catalunya. Malgrat que l'experiència passada ens mostra que si se'ls deixa temps, poden tornar a tenir un major grau d'operativitat.

Molt diferent és la situació militar a la *zona central* on les forces són nombroses, no estan gastades pel combat i amb unes bones reserves humanes per mobilitzar. Han pogut alleugerir d'efectius el seu front de primera línia per crear unitats de reserva molt importants. Unes 15 divisions amb els efectius ben justos. Així mantenen una certa capacitat de maniobra.

Amb la crida de 1923 i 1924 han pogut completar diverses brigades i constituir un parell de noves divisions. Malgrat tot això no han iniciat cap operació militar. En qualsevol cas no poden comptar amb l'exèrcit de Catalunya. És molt possible que si pretenen inicial una ofensiva, l'hagi d'assumir l'exèrcit central per alleugerir la pressió sobre la zona catalana.

A més poden recórrer a 92.000 homes de 20 a 23 anys, a 125.000 entre 16 i 19 anys, i un potencial futur encara per explotar. Les fortificacions a Madrid i a Llevant són molt fortes. La resta de territori sota la seva autoritat té poc valor estratègic i per tant no ofereix massa interès pel curs definitiu de la guerra.

Pel que fa a l'aviació, aquesta ha sofert moltes pèrdues a la darrera batalla a l'Ebre. Ara per ara representa un element molt limitat per la lluita. Poden comptar a tot el seu territori amb uns 210 avions, 145 d'ells a la zona catalana.

Les armes automàtiques són abundoses a Catalunya. No es pot dir el mateix de l'artilleria, parcialment bona però poc nombrosa. Diluïda en l'ampli front, la manca de concentració li resta eficàcia en la batalla. Blindats i tancs tampoc hi ha masses.

Ara és un moment capital per la marxa de la guerra. La situació internacional és favorable a Franco. La situació material al territori de la República és molt delicada, crítica a Catalunya. La situació militar és també força dolenta a Catalunya, al costat de la zona central que es mostra molt més forta.

1.2. Les forces de Catalunya.

Al GERO, el Grup d'Exèrcits de la Regió Oriental, hi ha 20 divisions que agrupen 65 brigades mixtes amb 260 batallons: uns 150.000 homes ⁷. Uns 45.000 d'ells a primera línia de foc i 105.000 a la rereguarda. De totes aquestes forces hi ha 13 divisions en fase de reorganització, després dels darrers combats. Hi ha en aquests moments uns 16.000 presoners identificats com combatents d'aquestes brigades capturats en els darrers

⁷ *Ordine di battaglia dell'Esercito nemico nella Catalogna all'8 dicembre 1938.* ZN-CTV-36-10-4-2

combats. Aquestes unitats són les millors. Batallons amb experiència contrastada tant a nivell material com a moral de combat. Estan però limitades per manca d'homes.

Les baixes hauran de ser cobertes amb reservistes, fet que afectarà en gran manera la seva capacitat combativa. També han sofert un gran número de baixes entre els seus oficials. Són elements conscienciats i capaços de lluitar fins el final. Mantenen un nivell d'armament automàtic abundós: 8 fusells metralladors i 8 metralladores a cada batalló. I un batalló de metralladores divisionari amb 36 peces.

Les forces de reserva, unes 7-9 divisions estan distribuïdes en tres masses. Entorn la zona de Balaguer, Granadella i Falset. Aquestes forces hauran de ser ràpidament mobilitzades per parar el primer cop en cas d'ofensiva, i no cedir terreny de la primera línia de contacte. Hauran de retardar i frenar el cop tot el possible per mantenir intacte el segon grup de fortificacions.

No han d'estalviar esforços si cal, amb la resta d'efectius de reraguarda: carrabiners, defensa de costes, guàrdies d'assalt, personal mobilitzat per les organitzacions polítiques, que poden preparar una defensa en segona línia al *Cinturó de ferro de Catalunya*.

Pel que fa a l'artilleria, l'Exèrcit de l'Est pot comptar amb unes 84 peces; l'Exèrcit de l'Ebre amb unes 30 més. Hi ha una reserva general amb unes 35-40 que es mantenen eficients. Unes 20 bateries de diversos calibres de la massa de maniobra les van dur a mitjans de novembre a Borges Blanques per revisar-les.

Material poc abundós i força gastat per l'ús. En total hi ha unes 150 peces a Catalunya. A la zona de Serós hi ha una certa concentració de peces d'artilleria, peces antitancs i morters. Es coneix l'existència al front de 3 agrupacions antiaèries amb 4 o 5 bateries cadascuna d'elles.

Hi ha un cert nombre de vehicles blindats, malgrat que molts d'ells es considera que no són operatius avui. La resta, uns 50 o 60 estan repartits per tot el front de manera que queda reduïda la seva capacitat real. L'aviació pot disposar d'un centenar de caces, uns 30-40 bombarders i altres 30-40 avions de reconeixement i d'altres tipus.

El plantejament defensiu és *in situ* i fins on es veu possible aguantar l'escomesa. Si no és possible aturar el cop, es retrocedeix a altre punt de defensa més enrere per continuar la resistència. La infanteria és molt sensible a la maniobra, que els pot produir prou pànic com per fugir de les seves posicions. La línia defensiva un cop trencada encara que sigui per un sol punt, és difícil que siguin mantinguda íntegra en tota la resta pels seus defensors.

Així es pot considerar que la infanteria és en general de poca qualitat malgrat que els seus comandaments estan dotats de molta energia i disciplina. Són tropes que resisteixen quan es veuen obligades. Quan poden reaccionen amb contraatacs, fins i tot nocturns, encara que en general són força fluixos. Tampoc mostren capacitat de moviments de maniobra. La capacitat de resistència i contraatac sempre depèn de la qualitat de cada unitat, no pas de la importància de la posició que defensen.

Els blindats sempre en petites formacions, són usats com artilleria, amb la voluntat de retardar l'avenç enemic.

Tot i que l'ús de l'artilleria ha millorat molt, i que poden fer nombroses concentracions, aquestes es veuen limitades a un petit número de peces. La munició és escassa i de mala qualitat. El seu emplaçament és sempre escollit amb molta cura i prudència. Prefereixen no implicar els canons si hi ha perill de que puguin ser capturats per l'enemic.

L'aviació sols actua en grans formacions. Amb una quinzena de bombarders i una gran protecció de caces. És molt sensible a l'acció dels canons i metralladores antiaèries i l'amenaça de la caça *nacional* fa que sols s'atreveixen a combatre quan s'ajunten en gran número.

Cadascuna de les divisions disposa de tres brigades mixtes i un batalló divisionari de metralladores. Les brigades tenen 4 batallons de fusells. I el batalló de fusells amb 4 companyies de fusells i una de metralladores. I el batalló de metralladores amb 3 companyies de metralladores i una de fusells.

Des de la frontera amb França fins la ciutat de Lleida, l'Exèrcit Popular desplega 6 divisions davant de tot. I 4 més com a reserva a reraguarda. La 55, 32, 26, 72, 27, i 44. en primera línia. Aquesta darrera de l'Exèrcit de l'Ebre, la resta pertanyen a l'Exèrcit de l'Est. I com a reserva de l'Exèrcit de l'Est: la 31, 34, 46 i 60, i el Batalló Pirenaic (196). La 31D manté una de les seves brigades a primera línia: la 104. Defensa el sector pirenaic a tocar França. És un sector molt ampli equivalent al que pot ocupar una divisió sencera en altre sector de front. És una difícil zona d'alta muntanya que no registra massa activitat.

Des la frontera fins el sector del Montsec les posicions estan defensades, gairebé totes elles per un gran percentatge de soldats cridats fa poc a files. Les companyies disposen d'uns 100-120 homes, i un cert nombre d'armes automàtiques i morters. Malgrat tot les brigades que defensen les posicions d'avantguarda són considerades com a *modestes* pel que fa a la seva eficiència combativa (197-198).

Tret del Batalló Pirenaic, amb uns 650 homes i qualificat com a *bo*, pel seu percentatge de voluntaris a les seves companyies i una de les brigades de la 31 D: la 62. Vigilen un sector amb una geografia difícil, de muntanya, i que es considera poc apte per una ofensiva.

A la zona del Montsec hi ha la Divisió 26. No està complerta d'efectius humans ni materials. Part dels seus batallons han combatut a l'Ebre, a Seròs i a Tremp. I les seves baixes no han estat cobertes. És una unitat veterana amb experiència en el combat. I un terç dels seus combatents són voluntaris. És pot qualificar com a bona. A més confien en el relleu muntanyós de la zona i en les nombroses obres de fortificació construïdes. Malgrat tot la divisió ha de defensar una ampla quantitat de terreny.

Al sud de la 26, al sector de Balaguer es troba la 72 Divisió. També és una bona unitat. Té un cert nombre d'armes automàtiques i soldats voluntaris a les seves files. Malgrat que també incompleta d'efectius humans, al no haver cobert les baixes després dels recents combats a l'Ebre i Seròs.

Compartint front amb la 72 a Balaguer es troba la 27 Divisió que és vista com a òptima. Barreja voluntaris i soldats cridats a files. Va perdre 1700 homes, presoners a l'Ebre. Al costat de la 27 s'encarrega de la defensa d'un punt sensible de front: el cap de pont de Balaguer.

Davant de la ciutat de Lleida hi ha la 44. Va quedar desfeta a l'ofensiva sobre Gandesa i continuen amb pocs soldats a les seves files. Seguint el front cap el sud trobem davant Fraga i el cap de pont de Seròs la 56. Una unitat forta i ben armada. Van combatre al Segre a l'agost de 1938. Encarregada d'altre punt sensible del front. Com a reserva immediata disposa de la 16. Bona unitat que va combatre a Seròs i a l'Ebre. Ara reduïda a una mínima expressió com a divisió amb molts pocs recursos al seu abast.

La 30 D està desplegada entre Mequinença i Faió. Va combatre a l'Ebre. Ara amb molts pocs homes. La seva reserva és a Palma d'Ebre: la 43. També va combatre a l'Ebre i com la 30 manté pocs homes a les seves files. Malgrat tot és considerada una bona unitat. Davant Flix hi ha la 3ª Divisió. També va ser a l'Ebre, on 1.150 dels seus homes van ser fets presoners. Qualificada com a molt bona unitat.

La 42 és a Falset com a reserva del sector. Va tenir 2.205 presoners a l'ofensiva de Gandesa. En l'actualitat amb pocs homes i armes.

Al baix Ebre hi ha la 11. Divisió molt respectada, tot i que ara només compte amb 60 homes a cadascuna de les seves companyies d'infanteria. Menys de la meitat dels

efectius considerants com a habituals en una brigada complerta. Entre Tortosa i el mar hi ha la 24. Una força discreta i mediocre que vigila un sector de front ampli alhora que molt secundari.

1.3. Trets de l'organització defensiva.

El conjunt de les obres de fortificació que hi ha a Catalunya tenen un valor militar desigual⁸. Totes aquelles que es van construir a l'estiu de 1936 són de molt poc valor per la defensa. Diferent de les que s'iniciaren a l'abril del 38, arran l'ofensiva d'Aragó que dugué el front fins el Segre i l'Ebre (199).

El temor de que les forces atacants no s'aturessin fins arribar a Barcelona implicà que s'ordenés la construcció de nombroses obres de fortificació. Aquestes es van fer molt millor, de manera metòdica. En conseqüència són molt més útils per la seva funció que les anteriors. Amb el front català estabilitzat s'inicien una gran quantitat de treballs organitzats en una successió de línies defensives. De manera destacada a primera línia: la de contacte i en un segon cinturó de fortificacions a l'est del Segre i l'Ebre fins el mar.

La feina feta a l'avantguarda és força elaborada entre els Pirineus i Mequinença, on el riu Segre afegeix les seves aigües a l'Ebre. Trinxeres i camins que les comuniquen a cobert i *nius* per armes automàtiques. Molts refugis protegits, grans quantitats de filferro i fosses per impedir el pas dels tancs. Destaquen per la seva fortalesa i valor defensiu els treballs realitzats al sector del Montsec.

Hi ha també una segona línia de fortificacions paral·lela a l'anterior. És encara a mig fer. Hi ha trams al Montsec i altres entre Balaguer i Serós gairebé acabats. A més de les obres, s'ha aprofitat el curs fluvial com un element més del conjunt defensiu. Tant el Segre com els canals d'Urgell reforcen el conjunt. Integrats en el sistema d'obres entre Artesa i Borges Blanques.

Entre Mequinença, Tortosa i la Mediterrània, tot seguint el curs de l'Ebre hi ha dues línies de fortificacions paral·leles. Distantes entre elles entre uns 700 i 2.000 metres. També estan força ben fetes.

Més cap a l'est hi ha el *Cinturó de ferro de Catalunya*. A la vora de la frontera andorrana seguint el curs del riu Valira cap al sud al costat del Segre fins Artesa on s'ha construït més d'una línia de defensa paral·lela. Des d'Artesa i Pons al nord, continua per Tàrraga, Cervera i Calaf. I segueix cap al sud en dos ramals: una línia fins Granadella i l'altre per Vallbona que passa entre Montblanc i Falset fins arribar al mar. També al voltant de Tarragona s'han realitzat obres de fortificació.

Aquests treballs s'iniciaren al març de 1938, però encara estan en construcció en molts llocs. Els trams entre Artesa i Cervera, o entre Artesa i Tàrraga, punts molt importants del dispositiu, encara estan en una fase molt inicial. Aquest fet disminueix la seva utilitat com a sistema defensiu compacte.

Per protegir la ciutat de Barcelona hi ha pensats tres cinturons fortificats més. Un construït entre Vic, Castelladral, Calaf i des de l'oest del Vendrell fins el mar. Altre entre Vilafranca del Penedès i Manresa fins el massís del Montseny. I un tercer que envolta la ciutat entre el Besòs i el Llobregat. S'ha dissenyat una gran obra, però també està en un estat molt primari de construcció.

⁸ *Situación político-militar de la España roja. 6 de Noviembre de 1938. CTV. Ofici I. DN-8-388-64.*

Hi ha també la intenció de construir altre conjunt d'obres entre la collada de Tosses, Ribas de Freser, Olot i Figueres fins el golf de Roses. No hi ha massa notícies sobre aquestes fortificacions, ni sobre el seu estat d'eficiència.

Una valoració global indica que hi ha una bona organització defensiva del terreny. Les obres darrerament construïdes han millorat molt pel que fa al seu valor defensiu i a la seva bona factura. Gran importància tenen sobretot les de la primera línia pel que fa a la seva qualitat i densitat. La resta d'elles estan a mig fer en molts trams, fet que redueix el seu veritable valor.

Aquesta gran quantitat de treball defensiu realitzat contrasta amb la densitat de tropes existents a Catalunya. No hi ha prou forces per defensar amb eficàcia el terreny. Ni per poder fer que el sistema de fortificacions pugui ser un element eficaç on recolzar-se per protegir el territori. Al bastió li manquen homes per defensar-lo.

Amb prou feines les tropes del GERO arriben per cobrir amb eficàcia la primera línia de trinxeres. Un fort atac a aquesta línia de contacte: que pugui trencar-la, i un avançament rere aquesta línia, pot fer impossible que l'enemic tingui forces per seguir mantenint la defensa recolzat en les posteriors obres i fortificacions.

Es coneix amb cert detall l'estructura defensiva del sector de Serós. Entre el pantà de Secà i la Granja d'Escarp hi ha tres línies d'obres ben definides ⁹. Hi ha una primera, amb una funció de vigilància que segueix el curs del Segre. Té poca consistència i continuïtat. La formen un seguit d'obres aïllades, amb alguns trams protegides amb filferro. És l'avançada de tota la primera línia (211).

Rere seu hi ha el veritable conjunt de defensa i resistència. Obres de ciment i trams llargs amb filferro, una xarxa de trinxeres i camins coberts que les comuniquen. Més enllà tot un seguit de fortificacions aïllades, construïdes en llocs escollits que formen un important conjunt de resistència dispers que s'estén cap a l'est amb quilòmetres de profunditat.

Davant del pantà de Secà-Utxesa també hi ha una primera línia de vigilància que segueix el curs del Segre amb una lleugera protecció de filferro. Sols hi ha una obra important de ciment: dos nius de metralladora als dos costats del pont d'Aitona. Entre aquests punts d'observació hi ha tota una xarxa de camins i trinxeres protegides amb nius per armes automàtiques coberts.

La segona línia s'allarga des del sud-oest del pantà fins la Canadenc a la riba esquerra del canal que duu l'aigua fins la fàbrica des del pantà. Hi ha força treballs aquí: profundes trinxeres protegides amb sacs terrers i nius per metralladora ben repartits. I protecció de filferro amb espines en alguns trams. Entre aquesta línia i Sarroca hi ha uns tres quilòmetres amb un conjunt d'obres aïllades: fortificacions per metralladores i d'altres treballs de ciment.

Entre el canal de la Canadenc i el cap de pont de Serós és on l'organització defensiva es presenta més complexa i consistent. Al llarg de la riba del Segre hi ha tot un seguit de punts de vigilància, algun d'ells per arma automàtica. Rere seu, tot seguit s'ha aprofitat els pendents i les alçades per construir de manera esglaonada i amb profunditat un conjunt de profundes trinxeres.

Totes elles ben comunicades per camins a cobert amb sòlids nius per metralladores ben repartits. Una ampla xarxa de línies de fil de ferro protegeix totes aquestes fortificacions. En alguns trams han col·locat fins i tot sis fileres.

Envoltant el cap de pont s'estén un traçat de fortes rases protegides per sacs de terra amb construccions per metralladora coberts. És un traçat molt dens, continu i sòlid.

⁹ *Situación político-militar de la España roja. 6 de Noviembre de 1938. CTV. DN-8-388-64.*

Guardades per dos o tres línies de filferro. Al costat nord del barranc de Bovalà hi ha també localitzat un niu de ciment per metralladora.

Per les confidències dels milicians evadits es coneixen l'existència d'altres fortificacions. Com a la carretera de Serós a Maials on hi ha d'altres estructures de ciment per metralladora. També a la carretera de Maials, a la pista que comunica amb la vall d'Oliva hi ha camps de mines.

Entre el cap de pont i la Granja d'Escarp el traçat defensiu és molt similar al que hi ha al tram de la Canadenc. Una primera línia de vigilància a la vora del Segre, amb elements aïllats i enllaçats entre ells per camins i un seguit de trinxeres en un segon pla. Més enllà hi ha una segona línia gairebé continua. Compte amb algunes zones amb parapets protegits amb sacs de terra i nius per metralladora coberts.

Segons confidències dels evadits de les files enemigues hi ha cert nombre d'obres de ciment acabades. Les fortificacions són més fortes als voltants de la Granja d'Escarp. Dues línies de filferro cobreixen una bona part de les defenses, encara que hi ha punts menys protegits. En tot el sector han erigit construccions aïllades més cap a l'est. Fins Borges Blanques, el Cogull, Granadella i Maials. Encara avui es treballa per reforçar i construir noves defenses.

El sector de Serós és a càrrec de la 56 Divisió ¹⁰. Davant del cap de pont s'està la 179 Brigada de Carrabiners. A primera línia el Batalló 40 i el 26 molt a la vora, a la Granja d'Escarp. Els altres dos: el 41 i 51 en segona línia. Tota la brigada està armada amb material txec. Cada batalló té 12 fusells metralladors i 2 morters. El batalló de metralladores de la divisió disposa de 40 màquines. I les seves seccions estan repartides entorn del cap de pont, a disposició de la 179 Brigada Mixta (211).

El dia 9 de novembre arribaren 900 carrabiners per completar els batallons de la 179 i la 3ª Brigada que se'ls repartiren, la meitat per cadascuna d'elles. La divisió va quedar així pràcticament complerta d'efectius humans.

Rere de la 56 Divisió es troba com a reserva immediata del sector la 16 Divisió. Amb les Brigades: 23, 24 i 149. El 7 de desembre arribaren 20 tancs davant Serós. Per reforçar el dispositiu artiller desplegat entorn el cap de pont. Han estat localitzades com a mínim unes 5 bateries d'artilleria: unes 14 peces de 75, 114, 105 i 155 mm ¹¹. Moltes d'elles acaben d'arribar als emplaçaments actuals.

Davant mateix del cap de pont, vora la carretera de Maials hi ha dues peces antitancs i dues més antiaèries. Hi ha localitzats tres emplaçaments artillers que no mostren activitat. Possiblement les peces que els ocupaven han estat destinades a altre sector. Els sapadors del XIIè Cos d'Exèrcit estan desplegant en aquest mes de desembre una gran activitat, intensificant els treballs de fortificació en tota la zona.

L'acumulació de recursos és important en aquest petit espai, comptant amb la disponibilitat material limitada de l'enemic. Les unitats d'avantguarda estan complertes i ben armades, si les comparem amb les altres brigades. La concentració d'artilleria i carros de combat és important. I els treballs de fortificació segueixen sent intensos. Continuen fent feina per millorar i ampliar el sistema defensiu.

Tot hi que es valora que no s'esperen un atac per aquest sector, car l'intueixen per Balaguer, mantenen totes les precaucions. Hi ha dos observatoris a dreta i esquerra del cap de pont: un a l'ermita de Carrasumada i l'altre a les alçades de Montmaneu. L'enemic és alerta. Saben que l'atac no trigarà en produir-se.

¹⁰ Boletín n° 2. Orden General de Operaciones n° 4. C de E de Navarra. 12 de diciembre de 1938. CGG-7-380-31-32.

¹¹ Orden de Operaciones n° 1. C de E de Navarra. 13 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-32-16.

2. LA MANIOBRA: ESTRATÈGIA I TÀCTICA.

2.1. Idea general de maniobra.

A mitjans de novembre de 1938 queda definitivament decidit l'escenari de la propera batalla. A l'estat major central s'inicien els treballs per organitzar l'ofensiva. Comencen ara a aparèixer damunt del paper els primers plantejaments estratègics, plantejaments que aniran madurant amb el pas dels dies. Però cal afanyar-se per enllestir el projecte i no deixar passar massa temps en l'execució dels plans.

Caldrà reorganitzar les forces de maniobra amb rapidesa i emprendre l'atac abans que l'adversari es pugui refer dels recents combats a les terres de l'Ebre. Saben per experiència que si li deixen prou temps, l'enemic es pot recuperar de la derrota i mostrar una capacitat per lluitar més gran que la que disposa en aquests moments.

El territori català resta aïllat de la resta de la zona republicana des de la primavera de 1938. Les forces que el defensen han estat protagonistes dels darrers combats de la guerra. Estan gastades, necessiten descans, ser rearmades i reforçades amb més efectius. Impossibile el reforç per terra, la via marítima és l'únic alhora que difícil mitjà de comunicació, tret de l'aeri, per poder incrementar les seves forces amb soldats d'altres fronts.

Al territori francès espera en via morta un bon contingent de material de guerra. Armes que no tenen el vist-i-plau de les autoritats franceses per creuar la frontera, ara per ara doncs lluny del seu abast. Cal aprofitar el moment favorable per aconseguir una ràpida victòria a la batalla. El control de les vies marítimes i la situació diplomàtica internacional són factors que afavoreixen una propera iniciativa militar. I es pot comptar amb prou forces per l'èxit. Pot ser una important victòria, d'alt valor estratègic: la conquesta de Catalunya.

La maniobra va prenent forma en els seus trets fonamentals al *Cuartel General del Generalísimo*, al CGG s'afanyen per enllestir l'operació. En els seus trets fonamentals ja és definida la tàctica a emprar al mes de novembre de 1938 (200)¹².

En primer lloc cal la destrucció del GERO, el Grup d'exèrcits de la Regió Oriental, destacat a Catalunya. La neutralització d'aquest exèrcit com a força operativa deixa oberta la segona fase: l'ocupació del territori. I per acabar, al costat de l'ocupació: *la pacificació* de Catalunya, entesa com la liquidació de qualsevol tipus d'oposició als nousvinguts.

És ben conegut que el gruix de les forces governamentals estan desplegades al llarg del front en una primera línia defensiva, la primera i la més forta. I en la immediata rera guarda hi ha les forces de reserva preparades per intervenir en el seu sector de front en cas d'atac. Són però unitats en procés de reorganització, poc preparades per a ser eficients en aquest moment. La destrucció de les forces desplegades a l'avantguarda deixarà el territori lliure d'oposició militar davant forces atacants organitzades, superiors en número i armes.

En la primera línia les trinxeres i fortificacions són elements fonamentals per la resistència. És el mur de contenció en el que confien les forces defensores a Catalunya. La solidesa d'aquestes fortificacions s'haurà de superar amb una gran concentració d'efectius humans i materials. El cop al sistema defensiu ha de ser prou ràpid i fort per trencar i travessar en profunditat tot l'entramat de primera línia. Deixant trencat en tres fraccions el continu defensiu del GERO entre els Pirineus i el delta de l'Ebre.

¹²Bases para el estudio de un plan de operaciones en Cataluña. Idea de maniobra. Noviembre de 1938. CGG-7-380-1-41.

Aïllant així el gruix principal de les forces adversàries en el sector central del front català: el que ocupen la xarxa de conduccions i sèquies de rec del canal d'Urgell. Són les obres de rec del Segre, entre Artesa de Segre i Serós. Un espai favorable per la defensa. Per aquestes dues poblacions, es per on es pensa atacar: pels extrems del fort dispositiu del front central.

Una maniobra concèntrica: de nord a sud des de la zona d'Artesa i l'altre de sud a nord des de Serós. Travessar amb rapidesa les primeres línies defensives per aquests dos punts avançant dins territori enemic. Aquest primer cop ha de ser fulminant per l'exèrcit enemic. Incapaç de reaccionar davant del fort atac.

La marxa ha de passar per Artesa de Segre, Tàrraga i Belianes des del nord. I per Serós i Borges Blanques des del sud, per convergir a Belianes. Aquesta *tenalla* ha de deixar dividit l'enemic en tres sectors: el pirenaic, amb poques forces i difícils vies de comunicació per les muntanyes nevades; el central, que és el més potent en forces; i el sector final fins el mar, regat per l'Ebre amb pocs efectius implicats en la seva defensa. El primer i tercer febles. Sobretot el tercer amb forces molt desgastades per la recent batalla i que no han estat reorganitzades. El central s'ha de veure encerclat per les forces que avancen als seus dos costats, fent impossible l'ajut de la resta de forces i el contacte imprescindible amb la seva reraguarda per mantenir el combat.

La L-1 haurà estat superada, la més forta de les línies defensives de Catalunya. Un cop assolida aquesta fase de fraccionament i neutralització del gruix principal de forces enemigues, d'altres tropes s'ha de sumar a l'atac. Han de creuar l'Ebre i avançar, ja sense oposició cap a Tarragona. Perseguint si cal els homes que hagin pogut escapar de la *tenalla*. L'ofensiva terrestre pot anar combinada amb una possible intervenció de l'esquadra. L'objectiu és superar la segona de les línies defensives: la L-2: el *Cinturó de Ferro de Catalunya*.

Després al sector nord dues divisions d'infanteria han d'avançar fins la Seu d'Urgell, superant les forces defensores de la L-1, i dificultant el seu replegament cap a la frontera. Altres dos cossos d'exèrcit, amb la cavalleria cap a Tarragona. En aquesta segona fase de l'operació queda totalment superada la zona on hi ha la major concentració de fortificacions a Catalunya: entre la seu d'Urgell i Tarragona. Tres cossos d'exèrcit més marxaran per la zona central, avançant més de 50 quilòmetres tota la línia de front cap a l'est. Les forces que hagin pogut escapar a l'atac no disposaran ja de cap obra defensiva contínua i eficaç per continuar la lluita. Ni capacitat per reorganitzar els pocs efectius que hauran pogut fugir.

Un cop destruït el gruix de l'exèrcit enemic, vindrà l'ocupació i *pacificació* del territori: primer assolir l'espai, de nord a sud entre Solsona, Calaf i Montblanc. Tot seguit marxar cap a l'oest ocupant una línia que des dels Pirineus s'estengui fins la mediterrània: Puigcerdà, Ripoll, Vic, Manresa, Igualada, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú.

Aquesta tercera fase haurà de tenir dos moments. Primer marxar poc a poc fins Igualada-Vilafranca del Penedès-Vilanova simulant que l'objectiu final és la ciutat de Barcelona.

Forçant l'enemic a acumular recursos i homes, si en queden, en aturar la marxa sobre la capital. Després cal avançar amb celeritat sobre Puigcerdà-Ripoll-Vic. Envoltant pel nord les possibles forces acumulades per la defensa de Barcelona.

El següent pas serà tallar les comunicacions amb França. Conquerint el territori fins Figueres, Girona i Vic. Barcelona resta com a objectiu final. Ara completament isolada, caldrà accedir a la ciutat pel nord, superant les defenses preparades per resistir un atac des de l'oest.

L'Exèrcit del Nord és l'encarregat de dur a termini l'atac. Desplegat entre els Pirineus i el front Valencià, haurà de reservar unes 19 divisions d'infanteria i 640 peces d'artilleria en una primera estimació, per la propera batalla a Catalunya. Un impressionant contingent de forces per una maniobra ambiciosa.

2.2. La primera fase de la maniobra: destruir l'exèrcit enemic.

Aviat el projecte inicial madura i es va materialitzant en ordres i instruccions. A finals de mes apareixen les primeres directrius pel proper atac. El 26 de novembre les instruccions generals del CGG per la primera fase arriben per escrit al cap de l'Exèrcit del Nord, general Fidel Dávila i al cap de les forces aèries, general Alfredo Kindelán (201)¹³. També al general Gambará del CTV i al general Richthofen de la Legió Còndor. Els més alts comandaments ja tenen les instruccions pel desenvolupament de la propera batalla. Ells hauran d'organitzar els seus recursos per fer efectives les ordres donades per l'alt comandament central. Cal actuar amb celeritat i donar el darrer cop a un enemic molt feble:

Batido el enemigo en la bolsa del Ebro, después de más de tres meses de durísimo quebranto para sus Unidades, que puede asegurarse han perdido en esta batalla más de 75.000 hombres y expulsado también de la orilla derecha del Segre, con considerable número de bajas, se encuentra el Ejército rojo de Cataluña en una situación tal de debilidad y quebranto, que conviene explotar rápidamente para alcanzar su total aniquilamiento.

Per aconseguir l'èxit en la maniobra és indispensable implicar efectius humans i materials quantitativament molt superiors als de l'enemic. I en tots els sectors on es planteja la batalla. Per poder trencar les primeres línies de defensa que es preveuen prou fortes caldrà implicar un contingent que no pugui ser aturat pels defensors. Envoltar amb molta celeritat les unitats enemigues destacades al sector central del front, pel nord i sud. I un cop aïllades, batre-les en combat per separat.

I sobretot molta velocitat en els moviments. La rapidesa de l'avançament no sols ha de deixar aïllats els segments de l'exèrcit enemic impedit qualsevol reacció. Ha de dificultar al màxim que puguin replegar-se massa forces, escapant de la *tenalla*. I les poques que fugin de la maniobra, no tinguin cap possibilitat en la seva retirada, de consolidar noves posicions per oferir resistència. La segona de les línies de fortificacions, la L-2 no ha de ser obstacle car no hi haurà prou homes i armes per que pugui ser un baluard defensiu útil per aturar les forces que avancen.

S'ordena que sempre es mantingui el contacte amb l'enemic, la marxa endavant ha de ser tan veloç com la retirada de l'adversari. En aquesta primera fase s'ha d'aconseguir el control a la línia: Ponts, Agramunt, Tàrrega, Belianes, Espluga Calba i Vilanova de Prades, de nord a sud. Superant tota l'organització defensiva d'avantguarda en poques jornades.

La intervenció de les forces aèries es considera indispensable per l'èxit de l'operació. El seu concurs s'ha mostrat fonamental a la guerra: destruint o afeblint les posicions enemigues per facilitar la conquesta de la infanteria; atacant objectius estratègics, o simplement atemorint i desmoralitzant la rereguarda. Cal que la quantitat d'efectius de l'aviació sigui el major possible en la propera maniobra. La seva presència ha de ser constant al cel.

¹³Instrucción General nº 9. 26 de Noviembre de 1938. CGG7-380-2-19.

Cal mantenir en la resta de fronts una petita presència d'avions. Però implicant el gruix dels recursos en l'ofensiva alhora que en alerta per actuar amb rapidesa en altres sectors del front si és necessari. Coordinats amb les forces de terra de l'Exèrcit del Nord han de facilitar la maniobra ràpida que s'espera de la infanteria.

Altre factor important previ a l'atac és l'exhaustiu coneixement de l'enemic: quantitat i qualitat de les seves tropes, el desplegament de les unitats i els seus recursos, fortificacions, comunicacions, possibles reforços d'altres fronts o arribada de material de guerra per la frontera. Del grau d'informació dependrà un millor ús del propis mitjans i de la seva eficàcia.

Confidents, evadits i presoners sobretot, a més de la fotografia aèria seran les principals fonts de notícies. I les seccions d'informació d'estat major les encarregades de compilar i processar les dades i preparar els informes resultants.

Un cop les tropes avancin en territori enemic caldrà desplegar un control policial estricte i exhaustiu. Les competències d'ordre i policia depenen directament del cap de l'Exèrcit del Nord, delegat en els seus generals i coronels, caps de les divisions. A les seves ordres hi haurà 13 companyies de la Guàrdia Civil i alguns batallons de nova creació per reforçar les forces d'ordre públic (202) ¹⁴. Cada cos d'exèrcit disposarà de dues companyies de la Guàrdia Civil i en quedaran tres a la reserva de l'Exèrcit del Nord. Sense comptar amb el CTV que ja disposa de forces policials pròpies. S'ordena establir: *Un severo servicio de control en los pasos del Segre y del Ebro, a fin de impedir el intercambio de personas entre las zonas que se vayan ocupando y nuestra retaguardia y recíprocamente, hasta la total ocupación y pacificación de Cataluña.*

De fet aquest paràgraf de les ordres és l'únic que està subratllat en tot el document. Destaca la importància del control de la població de les terres que pretenen ocupar. Es farà del curs fluvial una barrera que ha de ser un fiable cordó de control que impedeixi qualsevol contacte entre la reraguarda, zona amb presència policial, i el territori conquerit, on encara les forces d'ordre públic no patrullen. Ningú ha de poder escapar d'aquest filtre que haurà de seguir rere les forces que avancen.

L'avenç militar ha de garantir la desarticulació de l'enemic com exèrcit operatiu. Després de l'assalt inicial, la *pacificació i ocupació* del territori. Separant les funcions militars de les considerades d'ordre públic, a càrrec exclusiu de les unitats autoritzades que segueixen les avantguardes.

A mitjans de desembre es recorda en altre comunicat distribuït a totes les divisions que es preparen per l'operació, que segueixen vigents les ordres de març i maig de 1938. Pel que fa a l'actitud davant dels habitants de Catalunya. Instruccions conegudes per caps i oficials, encarregats de fer-les complir als seus homes quan eren a punt d'ocupar les primeres poblacions catalanes ¹⁵. És torna ara a recordar que el comportament dels soldats envers la població quan quedi *alliberada Catalunya* no ha de ser diferent a la d'altres indrets per on han combatut abans.

Els caps de les unitats han d'alliçonar els seus homes per evitar un tracte cruel i indiscriminat envers els catalans. La depuració ha de ser pels canals reglamentaris i pel personal autoritzat:

Es absolutamente necesario con vistas a nuestros futuros avances insistir reiteradamente para conseguir en este asunto un buen resultado al que ha de aspirarse por dos medios: la persuasion y el castigo.(...)

¹⁴ *Instrucción General nº 50 (2ª Parte). Servicios del Ejército del Norte. Operaciones sobre Cataluña.* 2251-1.

¹⁵ *Orden y policia. Instrucciones a las tropas en la ocupación de poblaciones liberadas.* 14 de Diciembre de 1938. DN-8-44-113.

Vamos a la zona insumisa en mision de paz, de justicia y de proteccion. Hay en ella una enorme masa de poblacion que espera ansiosa nuestra presencia y seria lamentable hacerla sentir vejaciones y desmanes y hasta las molestias inutilis. Los rojos basan su propaganda en los males que caerán sobre la población a nuestra llegada y seria gran lastima que manchásemos nuestra victoria con cualquier acto que justifique tal acusación. En Cataluña la población no habla español o lo habla mal y seria injusto o inoportuno ejercer violencia o mofa tomando pié en un hecho real y normal, muy lamentable pero que seguramente no puede ser remediado sino por otra clase de procedimientos mas lentos y adecuados. Sería igualmente injusto considerar a la Region catalana en bloque como enemiga de España confundiendo los sentimientos naturales de esta comarca con la deformacion que ha sufrido su espiritu a consecuencia de una larga accion disolvente a la que libre é impunemente la ha sometido una politica falta de fé y de patriotismo.

Alhora que s'inicia l'operació militar a Catalunya, a la resta de fronts, hi ha la consigna de mantenir una certa iniciativa bèl·lica. Prou intensa com per impedir que l'enemic desvii recursos d'un front a l'altre, amb el dubte de saber si és tant sols una maniobra de distracció o un atac real.

La instrucció del 26 de novembre està signada pel general Franco. És a partir d'aquest moment, responsabilitat dels generals en cap la planificació dels moviments i l'organització dels recursos per tal de complir les ordres donades.

2.3. Les ordres per l'operació.

Batidas en el Ebro con graves pérdidas sus mejores Divisiones y quebrantado el resto de sus reservas en los combates del Segre, sin entusiasmo y sin esperanza, las tropas rojas de Cataluña no pueden oponer larga resistencia a un ataque vigoroso. Merced a una despiadada disciplina, lograran, tal vez, reaccionar ocasionalmente; pero una reiteración de nuestro esfuerzo debe determinar en breves días el colapso de una gran parte de sus elementos ¹⁶.

Entre el 11 i el 12 de desembre tots els caps dels cossos d'exèrcit a les ordres del general Dávila, han rebut les instruccions que han de seguir les seves tropes (205) ¹⁷. Algunes unitats ja són al lloc consignat, d'altres començaran aviat a posar-se en marxa. Tot l'exèrcit es prepara pel Dia-D, jornada de l'inici de la batalla.

Entre la frontera francesa i Tremp, fins la baronia de Sant Oïsmes el Cos d'Exèrcit d'Urgell: 63, 62 i part de la 61 Divisions d'Infanteria, amb la 51 DI d'Aragó. I el Cos d'Exèrcit del Maestrat amb la 1^a DI, la 82 i la 84. Entre Balaguer, Lleida i Aitona: el Cos d'Exèrcit d'Aragó amb la 51, 53 i 54, un regiment de carros de combat, la 40 DI, una brigada de cavalleria i alguns batallons d'infanteria de la reserva de l'Exèrcit del Nord. A Serós hi ha destinats dos cossos d'exèrcit: el CTV i el de Navarra. El primer amb 4 divisions: la Littorio i les tres divisions de Fletxes: Negres, Verdes i Blaves. I el de Navarra amb la 4, la 5 i la 12. I al tram de l'Ebre, el Marroquí fins el delta del riu amb tres divisions més.

Al nord, en el sector del Montsec de Rúbies, els homes d'Urgell han de trencar el front pel més oriental del cims de la serralada: la Roca Alta. Ampliant després el trauc obert en les defenses enemigues cap a l'est, fins Cap de la Serra. Tot seguit organitzaran una

¹⁶Instrucción General n° 50. 11 de Diciembre de 1938. CGG-380-12.

¹⁷ El 10 de desembre la Instrucción Particular n° 46. Pels Cossos d'Exèrcit d'Urgell i Maestrat. I la n° 47 per Aragó. L'endemà dia 11, la Instrucción n° 48 per el C.T.V. i Navarra. I la n° 49 pel Cos d'Exèrcit Marroquí. Totes a la: Instrucción General n° 50. 11 de Diciembre de 1938. CGG-380-12.

protecció de flanc en aquest lloc, a l'est de la carretera que des d'aquest coll comunica Isona amb Artesa de Segre. Avançaran cap el sud, per la vall del riu Boix i passaran el Segre i per establir posicions en un cap de pont entre Montsonís i el cim del Grialó, sempre protegint la marxa principal cap Artesa.

Aquí han de deixar pas al Cos d'Exèrcit del Maestrat, que ha de seguir amb celeritat la progressió cap el sud. Mentre que les forces de la Divisió 51, agregada al cos d'exèrcit, contacten amb els homes d'Aragó al sud-oest d'Artesa de Segre.

Els del Maestrat, en concret serà la 1^a DI, han de partir del petit cap de pont de la baronia de Sant Oïsmè, on han de començar a pujar la muntanya de Sant Mamet, ocupant després Baldomar, Vernet i Artesa de Segre, obrint un cap de pont a l'altre banda del Segre. Si no han arribat abans els d'Urgell. Tot seguit reunir totes les unitats del cos d'exèrcit i marxar cap a Agramunt i Tàrrega, superant els canals d'Urgell per l'est i establint contacte amb el CTV a Belianes.

El Cos d'Exèrcit d'Aragó en el centre de tot el dispositiu, haurà de mantenir prou activitat per *fixar* l'enemic en el seu front, sobretot davant del cap de pont de Balaguer a Vallfogona el Dia-D. L'adversari no ha de saber que no es pretén de moment un atac aquí. Sols mantenir prou ocupades les forces del sector com per evitar que es puguin desviar recursos a d'altres zones del front.

Dies més tard, el dia D+X, els d'Aragó hauran de *trencar* el front al seu sector. La seva entrada al combat ha d'ajudar a una major velocitat en la maniobra general. Per Balaguer entre la carretera a Camarasa i la d'Artesa de Segre. Avançarà cap a Cubells i Montclar. Després en dues direccions: una cap a Bellmunt i Belcaire; altre per Ventoses i Castellserà.

Anirà enllaçant amb els del Maestrat marxant en paral·lel cap el sud i mantenint el contacte en tots els passos damunt del canal d'Urgell. Cobrint d'aquesta manera el flanc dret del Maestrat. També s'haurà d'ocupar de les tasques de *rastrillatge*: denominació de la tasca d'exploració sistemàtica del terreny per assegurar-se que no hi ha enemic armat a la pròpia reraguarda.

Al sud el CTV s'encarregarà de l'atac a l'esquerra del cap de pont de Serós cap a la carretera d'Aitona i Sarroca. Un lloc de màxim protagonisme. Per marxar després cap el nord amb el canal d'Urgell a l'esquerra: a Castellldans, Borges Blanques i Belianes per trobar-se amb els del Maestrat. Iniciarán l'ofensiva en contacte amb el Cos d'Exèrcit de Navarra situat a la seva dreta.

El Cos d'Exèrcit de Navarra ha d'avançar simultàniament cap a Maials i Llardecans i cap a Almatret. Direcció est i al sud en aquesta primera fase. Les forces de cavalleria assignades faran d'enllaç amb les unitats del Cos d'Exèrcit Marroquí destacades al sud de la zona d'operacions de Navarra, a l'altre banda de l'Ebre.

Una segona fase ha de dur als de Navarra a Juncosa, la Pobla de Granadella i la Bisbal de Falset, amb la cavalleria a Flix. I també a Prades, Cornudella, Albarca i Ulldemolins al peu del Montsant, i a Vilella Baixa-la Figuera. En una ampla línia d'atac en direcció Reus i Tarragona. Enllaçant amb les forces Marroquines a Vinebre, que s'afegiran des d'aquest punt a l'ofensiva. Sumant més forces a l'atac a la L-2, la segona de les línies defensives enemigues: el Cinturó de Ferro de Catalunya.

El darrer dels cossos d'exèrcit implicats: el Marroquí haurà d'iniciar maniobres de distracció, simulant el pas de l'Ebre amb importants moviments de tropes i artilleria, els dies D-2 i D-1, dos dies abans de l'inici de l'atac. La simulació ha d'anar acompanyada pel foc de preparació d'artilleria el dia D-1 i el mateix Dia-D. No tindrà un paper protagonista en aquesta primera fase de l'operació. Hauran d'esperar noves instruccions més endavant.

Un cop ha quedat establert el paper de cadascun del cossos d'exèrcit pel que fa al primer moment de la maniobra, es passa a definir com han d'actuar les diverses armes: la infanteria, l'artilleria i l'aviació. Han de treballar en sintonia un gran contingent d'homes i màquines de guerra cercant la màxima eficàcia per l'èxit de la maniobra ràpida que es prepara.

L'artilleria a disposició de l'Exèrcit del Nord per recolzar la maniobra de ruptura queda repartida entre les forces que han de començar l'atac: els d'Urgell amb 64 bateries; la 1^a DI del Maestrat al seu costat dret amb 21 bateries; Aragó amb 32 bateries; CTV i Navarra disposaran de 84 bateries.

Es destinen 201 bateries de tots els calibres: unes 804 peces, en aquestes primeres previsions. Cadascuna de les zones tindrà una intervenció concreta. De preparació o *correcció* i tir *d'eficàcia*: Urgell: 3 hores, 2 de correcció i 1 d'eficàcia. La 1^a DI: 2 hores, 1 de correcció i 1 d'eficàcia. Aragó: 3 hores, 2 de correcció i 1 d'eficàcia.

CTV i Navarra ataquen plegades. La intervenció conjunta de l'artilleria ha de garantir la destrucció de les *obres* enemigues, o com a mínim aconseguir la fugida dels seus defensors davant dels dos Cossos d'Exèrcit. L'artilleria del Cos d'Exèrcit Marroquí ha de recolzar l'atac del CTV i Navarra des de les seves posicions a l'altre banda de l'Ebre. L'aviació ha d'atacar els campaments enemics del sector nord, a la zona del Cos d'Exèrcit d'Urgell: dos dies abans del Dia-D: el D-2. El dia D-1 haurà d'efectuar una acció *demostrativa* al sector de l'Ebre, d'acord amb les simulacions que han de representar les forces del Cos d'Exèrcit Marroquí.

El mateix Dia-D han d'atacar les línies enemigues sobretot al sector d'Urgell i Maestrat: Roca Alta, Cap de la Serra i a la baronia de Sant Oïme: a Figuerola de Meià i Peralba sobretot. El dia D+X, quan ataquí el Cos d'Exèrcit d'Aragó, haurà de bombardejar sobre les reserves enemigues i sobre la primera línia de defenses.

2.4. L'atac a l'ala nord: les ordres pels cossos d'exèrcit.

La instrucció adreçada als Cossos d'Exèrcit d'Urgell i Maestrat contempla un atac conjunt i simultani al nord i nord-oest d'Artesa de Segre. Els primers han de trencar el front per la serra del Montsec de Rúbies i la veïna del Cucut. Els altres per la muntanya de Sant Mamet al sud-est del Montsec. Una acció que els ha de dur tots dos a la confluència de l'important nus de comunicacions d'Artesa de Segre.

Riu avall el Cos d'Exèrcit d'Aragó no ha de deixar que es mogui l'enemic de les seves posicions, amb l'atac de la seva infanteria i el foc de la seva artilleria simularan la intenció de trencar el front en aquest punt. I quan es doni l'ordre, ha d'avançar entre la carretera de Balaguer a Camarasa i la d'Artesa.

Envoltar les defenses de Cubells pel nord en direcció a Montclar i avançar cap a Bellcaire i Castellserà. Seguint la marxa principal del Maestrat al seu costat dret cap a Tàrraga i Belianes. Ajudant a mantenir la velocitat de l'atac del Maestrat.

És fonamental per l'èxit de la maniobra de la infanteria, la col·laboració de l'artilleria i de l'aviació. Concentrar el màxim de peces disponibles: d'exèrcit, cos d'exèrcit i divisions. Un mínim de 87 bateries, uns 348 peces, segons la primera previsió.

Pel que fa a les forces navals es valora la possibilitat d'una intervenció. Han d'estar preparades amb tots els materials necessaris per un possible desembarcament de forces d'infanteria a la costa tarragonina: a l'Hospitalet de l'Infant¹⁸. Hi ha pocs mitjans en la

¹⁸Cuenta de la sección 3ª sobre las Operaciones en marcha y a emprender. 11 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-5-4.

defensa de la costa catalana. Tant sols algunes patrulles, amb molts civils en les seves files s'encarreguen d'aquestes tasques.

Els efectius de les brigades de costa han estat usats per cobrir les baixes d'altres unitats. A més de preparar l'ofensiva, cal filtrar la notícia a través del SIPM, el Servei d'Informació Polític Militar, perquè sigui coneguda a la reraguarda catalana. Fins i tot simular un embarcament de tropes a Mallorca, per fer més verídica l'enganyifa.

L'objectiu és desmoralitzar, encara més la reraguarda i obligar a distreure efectius de la reserva o del front cap a la costa per la seva defensa. També es pensa que les autoritats militars republicanes creuen possible i temen una acció d'aquest tipus.

Enmig de tots aquests preparatius el tinent coronel Barroso, cap de la secció 3^a d'Estat Major del CGG, alerta el dia 11 de desembre sobre tot un seguit de qüestions que cal aclarir de les ordres al cossos d'exèrcit ¹⁹. Les de l'Exèrcit del Nord a la Instrucció Particular n° 46 del dia 10 pels Cossos d'Exèrcit d'Urgell i Maestrat, no encaixen del tot amb les directrius de la Instrucció General n° 9 del CGG del dia 26 de novembre, amb les ordres del *Generalísimo*.

Manifesta que les ordres del l'Exèrcit del Nord als seus cossos d'exèrcit no contemplem la idea de simultaneïtat en les ruptures de les dues zones al Montsec i Serós, tal com deien les ordres. Com a novetat respecte a les directrius del CGG remarca el protagonisme concedit en la ruptura als d'Aragó a la zona de Balaguer. Quan les ordres per les forces que actuen des de la baronia són d'obrir pas de nord a sud al C d'E d'Aragó un cop superades les defenses d'Artesa de Segre.

Barroso notifica que la seva secció, la d'operacions, encara ignora el perquè d'aquesta variació en les ordres del *Generalísimo*. Potser hi ha hagut alguna canvi en les ordres desconegut per la secció 3ª del CGG. Entesa entre Escala i Terminus sense passar per la secció d'Operacions que Barroso mana. Caldrà esbrinar-ho.

També manifesta els seus dubtes respecte a les missions dels dos cossos d'exèrcit que ataquen al nord. Qui ha d'arribar primer a Artesa de Segre?. Urgell o Maestrat?. Ni queda clar com han d'organitzar-se les unitats del Maestrat: *reunir el Cuerpo de Ejército sobre la marcha,...*²⁰. Cal aclarir les instruccions. I el que és més greu: la secció d'Operacions del CGG desconeix les directrius de l'Exèrcit del Nord per la ruptura a la zona de Serós, fet que l'impedeix poder fer cap comentari sobre el tema.

L'onze de desembre és una jornada on encara hi ha molts dubtes sobre com s'han de fer realitat les ordres. Com s'ha de plantejar l'ofensiva. Encara s'ha de treballar molt per preparar la propera batalla.

Aquesta mateixa nit, *Escala*, el lloc de comandament del general Dávila, marxa de Saragossa per mudar-se a Binèfar. L'endemà dia 12 de desembre al migdia ja és instal·lat al nou emplaçament, ara més proper a l'escenari de les noves operacions ²¹. I els caps de les divisions d'Urgell i Maestrat reben les ordres generals d'operacions amb les instruccions de l'atac per les seves forces ²².

Un to triomfalista per una batalla ja gairebé guanyada abans de començar a combatre. És la consigna de *Terminus*, la que encapçala les ordres: *Batidos en el Ebro, con graves pérdidas, sus mejores Divisiones, y quebrantado el resto de sus reservas en los combates del Segre, sin entusiasmo y sin esperanza, las tropas rojas de Cataluña no pueden oponer larga resistencia a un ataque vigoroso.*

¹⁹Cuentas de la sección 3^a. 11 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-5-04.

²⁰Instrucción Particular n° 46. C de E de Urgel y Maestrazgo. 10 de Diciembre de 1938.

²¹Diario de Operaciones del E del Norte. DN-10-447-8.

²²Orden General de Operaciones n° 1. C de E de Urgel. 12 de Diciembre. DN-7-380-37-14. Orden Particular n° 11. C de E del Maestrazgo. 12 de Diciembre e. DN-7-380-22-08.

Els primers en l'atac han de ser els homes de la 61 d'Urgell al Montsec, i els de la 150 al seu costat esquerra sobre la serra del Cucut, al flanc dret de l'atac. I a la dreta de la 61, la 1^a DI pels camins de la muntanya de Sant Mamet de manera simultània. Rere d'ells les forces adscrites de la 51 DI d'Aragó han d'anar reconeixent el terreny que va quedant rere la primera línia de foc, la tasca de *neteja*. La resta d'unitats en situació d'alerta, mantenen ocupat l'enemic esperant l'ordre d'un tercer trencament cap a Cubells i Montclar, al sud-est d'Artesa de Segre (206).

El dia 13 de desembre l'estat major d'Aragó, notifica les ordres als caps de les seves divisions ²³. La seva escomesa ha de ser la tercera després de les inicials d'Urgell i Maestrat, al sector nord de la maniobra a Catalunya. I ha de coincidir amb l'avenç de les tropes de la 1^a DI i les forces d'Urgell. La 51 DI haurà de marxar en direcció sud, protegint els flancs de l'atac principal per afavorir la velocitat màxima de la progressió de la 1ª Divisió (207).

Aquesta darrera deixa així de preocupar-se de la protecció dels costats de la seva direcció d'atac per centrar-ne l'esforç en la penetració ràpida rere les posicions enemigues. L'ordre d'atacar per l'oest de Cubells en direcció a Montclar i coincidir amb aquelles forces per sumar tropes fresques que s'afegeixen a l'atac per donar una major empenta.

La 53 d'Aragó és l'encarregada de la ruptura per nord de Balaguer. I ha de contactar amb la 51 que marxa cap el sud protegint el costat dret de la 1^a DI. Tot seguit avançar en paral·lel amb elles per la línia Cubells-Belcaire. La 54 DI des del cap de pont de Balaguer s'afegeix a l'atac cap a Vallfogona de Balaguer. Fent encara més gran el trauc a les posicions enemigues i provocant el col·lapse final de l'organització defensiva de l'adversari al sector nord del canal d'Urgell.

L'avenç de les forces que marxen des d'Artesa cap el sud ha de ser ja impossible d'aturar i molt veloç. L'assalt ha de comptar amb una bona preparació de l'artilleria en una zona amb gran densitat de fortificacions:

Utilizando los morteros y armas automáticas de todas las unidades, constituirá amplias bases de fuego ante cada sector de ataque, estableciendo horario y plan de distribución de objetivos de acuerdo con el que se disponga para artillería y previniendo oportunamente los alargamientos y transportes de tiro consiguientes a la progresión de los escalones de asalto.

Durante la preparación, la infantería progresará en cuanto el terreno permita, hasta la distancia de asalto; después y sin solución de continuidad, aprovechará el apoyo de la artillería y morteros para alcanzar las líneas enemigas; logrados los primeros objetivos, el avance será impulsado lanzando a fondo nuevas unidades hasta rebasar la zona de asentamiento de la artillería enemiga y desarticular por completo su dispositivo.

Després s'han de mobilitzar tres agrupacions amb 4 batallons d'infanteria cadascuna d'elles, forces pel *rastrillatge i neteja*. Dotze batallons de la de la reserva d'exèrcit sota les ordres dels caps de les Divisions 53, 54 i 40, actuen entre el canal d'Urgell i el Segre fins Miralcamp i Belianes.

Els caps de les divisions, armes i serveis del Maestrat reben més informació el dia 17 de desembre ²⁴. Es mantenen les ordres anteriors i es completen amb d'altres noves, relatives a com s'ha de fer l'*explotació* de la maniobra inicial (208).

²³Orden General de Operaciones n° 1. C de E de Aragón. 13 de Diciembre de 1938. DN-7-380-14-26

²⁴Orden General de Operaciones n° 10. C de E del Maestrazgo. 17 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-23-51.

La 1^a DI continua sent la protagonista de la primera fase. Les altres dues divisions del Maestrat han de seguir la marxa com a reserva. I preparades per fer relleu a la 1^a en una segona i tercera fase ofensiva. Sempre a l'avantguarda ha d'haver forces descansades.

El dia D+3 la primera reserva de la 1^a de Navarra, la 82 D ha de ser rere seu i llesta a Artesa de Segre per prendre el relleu i anar a la zona de Montclar i Ceró. En menys de tres dies la primera estructura de fortificacions enemigues ha de quedar trencada i Artesa de Segre ocupada.

Tot seguit contactar amb les forces d'Aragó que avancen des de Balaguer cap Artesa. La tercera fase s'acompleix amb la intervenció de la 84 D, el relleu de la 82 a partir d'Agramunt-Puigvert-Puelles fins Figuerosa ben a la vora de Tàrrega. La *tenalla* ja és a punt de tancar-se. Damunt del paper, sembla ja tot lligat el 17 de desembre de 1938.

2.5. L'atac a l'ala sud.

*El C.T.V. bajo dependencia del mando del Ejército del Norte, interviene en la batalla de Cataluña*²⁵.

S'ha acceptat que el Cos de Tropes Voluntàries sigui en un dels llocs de màxima responsabilitat en tot l'operatiu. Serà la pinça sud de l'operació. La que ha de tallar i aïllar les defenses enemigues del baix Segre. Amb una ràpida ofensiva ha d'enllaçar amb les altres forces que marxen cap el sud: la pinça nord de les forces del Maestrat (209).

Començarà l'atac per trencar el front enemic entre el cap de pont de Serós i el canal de la Canadenc, marxant cap el cim de Ventafarines. Superant la primera xarxa de fortificacions enemigues, on hi ha una gran concentració d'homes, trinxeres, ciment i filat de ferro amb espines.

En dues columnes paral·leles marxant en direcció Sarroca i Torrebesses hauran de superar tot el dispositiu defensiu enemic. Una de les columnes a càrrec de la divisió mecanitzada Littorio. Atacarà des del cap de pont de Serós cap a la carretera que comunica Maials amb Sarroca a l'oest de Torrebesses. És l'objectiu a assolir el Dia-D²⁶. Per facilitar l'ofensiva serà recolzada per un batalló de carros d'assalt, amb la missió de protegir el seu flanc dret, al límit ja de la seva zona d'acció. On comença la de les forces de Navarra que han de combatre a la seva dreta.

La divisió *Littorio* haurà d'endinsar-se en territori enemic més de 10 quilòmetres al final de la primera jornada en una marxa directe cap a l'est, superant totes les fortificacions contínues i els punts isolats defensius. És la unitat amb major responsabilitat ofensiva de tot l'operatiu. Pensen que està ben recolzada per la seva artilleria i aviació, i amb prou mitjans, per una marxa *celere* que trenqui de manera ràpida i fàcil les successives resistències de l'enemic²⁷.

Els *Camises Negres* del 2on Regiment d'infanteria han d'arribar fins la serra Grossa, camí de Sarroca i Llardecans. El 1er Regiment marxarà pel sud-est de la serra, camí de Torrebesses. Ha de vigilar el flanc dret de la marxa. Tota precaució és necessària. Hi ha notícies de que poden trobar blindats hostils destacats al sector de Maials.

Al seu costat esquerra, l'altre columna organitzada per les Fletxes Negres. Creuaran el Segre al costat del cap de pont de Serós i marxaran cap a Ventafarines. Avançaran fins el pla de Basconcell fins a Sarroca. El seu flanc esquerra ha de quedar protegit per un

²⁵CTV. Orden n° 75. CTV. 12 de Diciembre de 1938. CGG-380-38-36.

²⁶Orden n° 76. CTV. 23-XII-38. On es descriuen els objectius que s'han de conquerir el *Dia-D*, al final de la jornada. Confirma l'ordre n° 75, del 12 de desembre de 1938. DN-36-10-5-1.

²⁷Orden de Operaciones n° 71. Littorio. 15-XII-38. DN-36-10-5-1, p. 137.

grup d'esquadrons de la cavalleria *nacional*. Que han de cavalcar entre les forces d'atac i el Segre.

Les dues columnes han de trencar el sistema defensiu de primera línia de l'enemic el primer dia d'atac, el Dia-D. Deixant els seus flancs a càrrec dels esquadrons de cavalleria i dels blindats. A més, a les dues columnes d'atac les segueixen les altres dues divisions del CTV. Poden respondre també a un possible contraatac de flanc.

La divisió de Fletxes Verdes segueix la Littorio. I la de Fletxes Blaves rere les Fletxes Negres. L'agrupació de blindats i els esquadrons a cavall del CTV al costat preparats per entrar a primera línia de l'atac quan els hi toqui fer el relleu.

Pel trencament tota l'artilleria legionària estarà concentrada i actuarà en col·laboració amb la de Navarra per crear un foc de conjunt sobre tota la zona on han d'avançar els dos cossos d'exèrcit ²⁸. El tir es centrarà en els objectius assignats a cadascuna de les bateries. Entre el cap de pont des de la carretera de Maials i la zona del canal de la Canadencsa serà el sector del CTV. I la de Navarra damunt els objectius localitzats al sud-est al sector de Maials, per on haurà d'atacar les seves tropes (212).

A l'extrem nord de la concentració artillera, les peces de la divisió de Fletxes Blaves cobrirà el flanc esquerra de l'atac de les Negres. A l'extrem sud l'artilleria de les Fletxes Verdes cobrirà l'avenç de la Littorio. Ha de facilitar la marxa cap el nord-est de la infanteria, sempre bombardejant els objectius que han de ser conquerits, avançant-se amb el seu foc al pas de les forces a peu.

Hi ha marcats 31 objectius per l'artilleria del CTV. Pertanyen a la primera línia de fortificacions. Hi haurà 90 minuts per l'ajustament del tir de les peces. I 60 minuts més de foc previ a l'atac de la infanteria. El foc efectiu del canons ha de coincidir amb el bombardeig aeri. Dues hores després de l'inici del foc de l'artilleria els bombarders deixaran caure les seves bombes al llarg de 15 minuts, entre: H+120 i H+135 minuts.

Cadascuna de les peces d'artilleria té uns objectius concrets. Sobre ells ha de disparar en cadències intermitents entre 1 i 3 minuts i en el moment previst a les ordres ²⁹. L'artilleria del CTV destinarà 18 bateries contra els objectius de primera línia enemiga. I tres grups de contrabateria, un d'ells del Maestrat, per contestar el foc enemic. A més com a mesura defensiva hi haurà tres agrupacions antiaèries: una d'elles legionària, altre de Navarra i altre més de la Legió Còndor.

Les unitats del general Solchaga, les de Navarra, formen part del dispositiu que ha de combatre al sud, al costat del CTV. Disposarà el cos d'exèrcit de tres divisions d'infanteria: La 4^a, la 5^a i la 12. El Dia-D haurà de trencar el front des de la dreta del cap de pont de Serós al costat i en sincronia amb el CTV. Atacant en direcció est direcció Tarragona (213) ³⁰.

Com farà el CTV, el de Navarra han d'avançar en dues columnes. Una de les seves divisions d'infanteria cap a Maials i Llardecans. Altre en paral·lel, envoltant la muntanya de Montmaneu marxarà cap Almatret. I les forces de cavalleria assignades al flanc dret han de contactar a Faió amb les forces del Cos d'Exèrcit Marroquí. Els esperen a l'altre costat de l'Ebre.

Disposarà el cos d'exèrcit de Navarra de mitjans afegits per aquesta primera fase de l'operació: dues brigades de cavalleria, un batalló ciclista totes elles de la 1^a de Cavalleria; una companyia de morters de 81 mm, una secció de carros de combat i un grup d'artilleria cedit per la 40 DI.

²⁸ *Allegato n° 3 Or. Op n° 9. 14-XII-1938. CGG-7-380-39-16. També: Schiaramenti Artiglierie. Settore Serós. Operaciones CTV y Flechas Verdes. DN-36-10-4-1. Orden de Operaciones n° 9 CTV. 14-XII-38. CGG-7-380-39-16.*

²⁹ *Orden de Operaciones n° 9 CTV. 14-XII-38. CGG-7-380-39-16.*

³⁰ *Orden General de Operaciones n° 4. C de E de Navarra. 12 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-31-32.*

La progressió cap el sud-est ha de ser ràpida i profunda, fins la Vilella Baixa i Vinebre. On s'incorporaran a l'atac les forces marroquines que els esperen a la riba de l'Ebre. En tot moment ha d'haver un cert contingent de forces de reserva per poder mantenir la velocitat en la maniobra i poder reaccionar davant qualsevol imprevist.

Ampliant al màxim el front d'atac i anar fent successius *passos de línia* amb forces fresques que van prenent el relleu al davant de tot, a primera línia d'atac. La 5^a i la 12ª DDII de nord a sud, formaran el primer esglaó ofensiu. Amb les dues brigades de cavalleria al flanc dret de la 12 DI i amb la 4^a DI com a reserva.

La 5^a a Serós ha de trencar el front i marxar a la carretera de Maials. Cap a l'est i amb rapidesa ampliar la ruptura, per Sant Miquel i les cases de Vila Seca. Avançar cap a Maials i Llardecans en una primera fase. Després cap a Granadella i la Pobla de Granadella en la segona fase. Haurà de mantenir el contacte amb el CTV que ha de ser a la seva esquerra. Disposarà com a reforç de la companyia de tancs i la de morters de 81 mm adscrites al cos d'exèrcit.

Al costat dret de la 5^a, la 12 DI ha de creuar el Segre per ponts i passarel·les, un cop els seus companys de la 5^a trenquin el front i els hi deixin el pas lliure per marxar primer cap al sud i després cap a l'est. El 3er i el 2on Regiments al davant i el 1er com a reserva ³¹. El seu primer objectiu serà conquerir el cim de Montmaneu, i avançant al costat dret de la 5^a DI, i anar cap Almatret en una primera fase. I a la Bisbal de Falset després. Hauran de marxar sempre en contacte amb l'enemic. Quan aquest es replegui, caldrà anar rere seu, sempre avançant davant la seva retirada sense descans.

La cavalleria un cop sigui dominat Montmaneu, ha de avançar amb rapidesa cobrint el flanc dret de la 12 DI seguint el seu ritme de conquesta, alhora que han de *fer net* de forces enemigues fins a tocar l'Ebre. Allà hauran de mantenir el contacte amb les forces del Cos d'Exèrcit Marroquí situades a l'altre costat del riu.

Pel començament de les operacions disposaran de tota l'artilleria de cos d'exèrcit, divisionària i un grup de la 40 DI. Un total de 27 bateries de diversos calibres, unes 108 peces. Amb un volum total previst en uns 12.800 trets pel trencament del Dia-D ³². Totes les peces del sector han d'estar coordinades amb el del CTV. I amb el recolzament afegit de l'artilleria del C d'E Marroquí, que ha de disparar des de les seves posicions a l'altre banda de l'Ebre recolzant a distància a l'atac de Navarra ³³.

La Legió Còndor té assignat el sector aeri del cos de Navarra. Encarregat del bombardeig pesat de les posicions enemigues; la *cooperació*, a càrrec dels bombarders lleugers i caces, posterior a la primera intervenció i la vigilància de les vies de comunicació de la zona. Com a mà d'obra disposen dels Batallons de Treballadors n° 14, 89 i dues companyies del 115. I amb la 17ª Companyia de la Guàrdia Civil.

Les forces del Cos d'Exèrcit Marroquí destacades al llarg del front de l'Ebre no tenen cap paper protagonista en els primers moments de l'ofensiva. Ni elles, ni els seus companys destinats al sector pirenaic participaran en el primer assalt.

Han de preparar una maniobra de *distracció*, simulant un transport de ponts i artilleria a Roquetes. Com si es prepararessin per passar l'Ebre ³⁴. En realitat la seva artilleria divisionària es desplaçarà cap Amposta la nit del dia : D-2 a D-1, dos i un dia abans de l'inici de l'ofensiva. Al matí del D-1 i el mateix Dia-D han de mantenir una intensa *preparació* amb els seus canons sobre les posicions enemigues a l'altre banda del Ebre, fingint el pas de l'Ebre per atacar.

³¹Orden General n° 2. 12 DI.14 de diciembre. ZN-2251-1.

³²Orden de Operaciones n°1. C de E de Navarra. 13 de diciembre de 1938. CGG-7-380-32-16.

³³Orden de Operaciones n° 16. C de E Marroquí. 22 de diciembre de 1938. CGG-7-380-27-02.

³⁴Instrucción Particular n° 49. C de E Marroquí. 11 de diciembre de 1938. Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.

El cos d'exèrcit ha de tenir llesta una divisió: la 105. I haurà de ser recolzada, per l'artilleria de la 74 i de la 50. La Divisió 74 hi serà amb aquest cos d'exèrcit fins el 20 de desembre. El seu lloc l'ocuparà la 13 DI. Una bateria antiaèria de 88 mm i una secció de ponts pesats de l'Exèrcit del Nord, que serà el dia 10 de desembre preparada al lloc. Tot llest per *l'acció demostrativa* ³⁵.

El general Dávila també els dona les darreres ordres abans del Dia-D ³⁶. Han de fer costat a les maniobres del Cos d'Exèrcit de Navarra, que haurà de combatre al nord de seves posicions, a l'altre riba de l'Ebre. Vigilar i obrir foc davant qualsevol moviment enemic als camins al nord de l'Ebre i recolzar les operacions per trencar el front amb la seva artilleria.

Amb una cura especial han de vigilar els camins d'Almatret i la Palma d'Ebre que serà la direcció d'atac de la 12 DI dels de Navarra ³⁷. L'espai més proper a les seves posicions i que pot ser batuda per la seva artilleria des de l'altre costat del riu.

A partir del Dia-D s'ocuparan de *fixar* amb totes les seves armes l'enemic a les seves posicions, impedit qualsevol moviment de tropes, amb una amenaça constant de creuar l'Ebre. Totes les unitats han de ser preparades i agrupades per iniciar una segona fase, on hauran d'intervenir directament en l'ofensiva.

Tant com avancin les tropes de cavalleria del Cos d'Exèrcit de Navarra, seguint el curs de l'Ebre des de l'altre banda, la 50 DI haurà de retirar-se progressivament de la línia de vigilància. I concentrar les seves forces entre Mequinensa i Flix, llesta per passar l'Ebre. Intervenció condicionada a la velocitat de marxa dels navarresos.

L'Estat major de l'Exèrcit del Nord creu que hi ha possibilitats que l'enemic en ser atacat al Pla d'Urgell, replegui les seves forces en direcció l'Ebre. El Cos de Navarra ha d'envoltar les forces que puguin replegar-se i perseguir les que hagin pogut fugir. I *fer net* entre el Montsant i l'Ebre, fins a Vilella Baixa- Figuera de Falset- Torre de l'Espanyol. Les del Cos d'Exèrcit Marroquí llestes per passar l'Ebre, entrant en línia d'atac el Dia D+X, una dada encara a concretar.

Una de les divisions marroquines ha de creuar l'Ebre per Ascó. I contactar amb els de Navarra entre Vilella i la Torre de l'Espanyol ³⁸. On prendrà el relleu a les forces del Cos d'Exèrcit de Navarra en aquest sector. El dia 22 de desembre s'encomana a la 13 DI, ara entre els efectius del cos d'exèrcit, que es centri a als voltants de la Fatarella i Camposines per entrar en acció ³⁹.

2.6. Les ordres per l'aviació.

Les forces aèries són un element fonamental combinades amb l'artilleria, per les properes operacions. La seva participació en la batalla ha de ser determinant pel curs de la maniobra de les forces de terra. Es un factor desequilibrant per una maniobra ràpida i contundent. La resistència de l'enemic ha de quedar ressentida amb les bombes i les bales de les seves metralladores. Fent molt més planera i ràpida la conquesta.

Ja a les primeres ordres del 26 de novembre es destaca la seva importància ⁴⁰. Per una major eficàcia cal una estricta coordinació entre totes les armes. El general en cap de les forces de l'aire, Alfredo Kindelán ha de treballar en estreta col·laboració i coordinació

³⁵Instrucción General n°2. C de E Marroquí. 14 de Diciembre de 1938. ZN-10-447-20.

³⁶Orden General de Operaciones n°16. C de E Marroquí. 22 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-15-02.

³⁷Orden General de Operaciones n°4. C de E de Navarra. 12 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-31-32.

³⁸Instrucción Particular n° 50. C de E Marroquí. 21 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-15-02..

³⁹Orden General de Operaciones n°16. C de E Marroquí. 22 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-27-02.

⁴⁰Instrucción General n° 9. 26 de Noviembre de 1938. CGG-7-380-2-19.

amb el comandament central de l'Exèrcit del Nord per facilitar la maniobra terrestre. Decidint quan i on intervenen els avions de guerra.

Una de les missions prèvies a l'ofensiva serà la tasca de reconeixement aeri, fotogràfic. Per conèixer el millor possible el dispositiu enemic i fer més efectiva la selecció d'objectius sobre els que caldrà intervenir des de l'aire.

També caldrà que el general en cap de l'aire doni les ordres necessàries per desplegar les seves unitats. Haurà de mobilitzar per aquesta batalla el gruix de les seves forces. Les màximes possibles que pugui concentrar. Però sempre alerta per atendre les necessitats dels altres fronts. Vigilar-los i tenir cura d'ells davant qualsevol urgència on calgui la presència de l'aviació.

Per les properes operacions serà l'Exèrcit del Nord qui decidirà les accions de l'aviació. Les forces de terra poden fer peticions particulars i des d'Escala es triaran les missions aèries ⁴¹. Tan sols en casos urgents es poden demanar intervencions de l'aviació al marge de la tramitació reglamentària.

Per una millor coordinació s'estableixen serveis d'enllaç entre terra i aire. Oficials de d'aviació encarregats d'assessorar, informar sobre la marxa de les operacions i transmetre les peticions urgents a l'aviació. A més hauran d'anotar i comunicar les incidències diàries.

El dia 8 de desembre es coneixen les ordres per la intervenció de les forces aèries, la seva actuació prèvia a l'atac de terra fins el mateix moment de l'inici de les operacions ⁴². Marca el pla de bombardeig aeri previ al Dia-D. Tres dies abans ha de començar el bombardeig sistemàtic de les línies de front i de tota la reraguarda catalana. L'aviació balear ha d'actuar a la costa amb força tres dies abans que comenci la batalla per terra: el D-3. Els dos dies posteriors, la resta de les esquadrilles també han d'atacar per tot el territori. I el Dia D-1 ha d'haver una acció forta de tota l'aviació sobre els objectius marcats. Alhora que es simula una preparació pel pas de l'Ebre amb bombardeig aeri i terrestre com a maniobra de distracció (214-216).

Com a pas previ a l'atac hi ha la voluntat d'un ús intens de l'aviació de guerra sobre objectius situats a la reraguarda. No es cerca tant la concentració i precisió en els atacs, com un ús en un sentit extensiu. Menys efectivitat i més objectius coberts. Menys destrucció local, però més repartida pel territori. És clara, i així es mostra a les ordres la voluntat de buscar l'efecte desmoralitzador sobre les poblacions a reraguarda:

Se adjunta un índice de objetivos de todas clases, de los que cada una de las Grandes Unidades debe hacer una selección de aquellos a batir dentro de su zona de acción, teniendo muy presente que siendo la acción de desorganización y desmoralización debe procurarse por todos los medios batir el mayor número posible de objetivos aunque ello sea en perjuicio de la intensidad ⁴³.

El 16 de desembre queda definitivament establerta la cooperació de l'aire amb les forces de terra pel començament de les operacions. Infanteria, artilleria i aviació en íntima col·laboració (218).

Alhora que s'estableix la distribució del mitjans aeris entre els cossos d'exèrcit, i les zones d'operació de les diferents agrupacions aèries. A l'ala nord les dues Brigades Aèries Hispanes. La 1ª recolzarà les tropes d'Urgell, la segona a les del Maestrat. Les dues escortades pels Grups Independents de Caça Hispana (217).

A l'ala sud l'Aviació Legionària serà amb el CTV. I la Legió Còndor amb els de Navarra. Les esquadrilles de caça italianes i alemanyes a més d'escortar i protegir les

⁴¹Orden General Preparatoria n° 2. Aviación. Sobre cooperación en las operaciones preliminares para la ofensiva a desarrollar en Cataluña. 3 de Diciembre de 1938. CGG-7-381-41-04.

⁴²Orden Particular Aviación. 8 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-42-28.

⁴³Orden General de Operaciones n° 47. Aviación. 16 de Diciembre de 1938. CGG-7-381-44-14.

missions dels bombarders, hauran de mantenir una ampla presència al cel. Es considera molt important neutralitzar qualsevol iniciativa de l'aviació republicana.

Un conjunt de 346 avions es quantifiquen per l'operació el 12 de desembre. Bombarbers, de cooperació i caces i reconeixement estaran llestos ⁴⁴. Quatre de cada cinc avions de tots els disponibles, han de ser preparats per la propera ofensiva.

2.7. Coordinació entre terra i aire.

Els resultats obtinguts el Dia-D condicionaran la marxa de l'ofensiva. El primer cop sobre l'estructura defensiva de l'enemic ha de ser de la màxima magnitud possible, implicant tots els recursos a l'abast. Tan fort que l'impossibilitati mantenir les seves línies als punts on serà atacat.

L'aviació i l'artilleria han de concentrar el seu foc en els punts de fractura ordenats i tot seguit, sense interrupció la infanteria ha d'assaltar i ocupar amb facilitat les posicions destruïdes. Avançant amb rapidesa perseguint l'enemic en retirada i impedit que pugui refer-se i oferir resistència a rera guarda. Mentre avança segueix sent recolzada per la seva aviació que va metrallant i llençant projectils davant seu per fer fàcil la conquesta. Per poder assolir la màxima eficàcia en l'ús de les tres armes cal una rigorosa sincronia entre totes elles. Tothom ha de ser al seu lloc i ha de seguir el seu horari ben ajustat amb les altres unitats protagonistes.

Al Dia D-H, dia de l'atac i l'hora d'inici, el foc dels canons inaugura la batalla. Les peces d'artilleria, amb una baixa cadència de trets per minut efectuen el seu tir de *correcció*. Al llarg d'una hora aniran afinant la punteria, sobre els diversos objectius assignats. Els batallons d'infanteria ja preparats, començaran a apropar-se al lloc on han de començar a atacar.

Un cop els artillers hagin ajustat els seus canons començaran el bombardeig d'*eficàcia*. Amb el màxim ritme de trets per minut possible, sense arriscar la integritat de les peces. Els bombarders ja han de ser volant, apropant-se als objectius assignats. Les seves bombes han de caure alhora que l'artilleria des de terra descarrega els seus projectils, sobre les mateixes posicions, de manera simultània.

Una hora de contundent bombardeig seguida sense cap pausa per la intervenció de les tropes d'infanteria que iniciaran l'assalt a les posicions marcades. La intervenció aèria continua. Els bombarders pesats deixen pas als lleugers i als caces. L'aviació de cooperació: *les cadenes*. Metrallant i bombardejant les posicions per on hauran de passar les forces de terra preparant el terreny davant seu, rere les línies d'avantguarda ja castigades abans (218).

Però sols seguirà l'aviació col·laborant si des de terra se'ls avisa amb senyals col·locades al terra i visibles pels avions: els *paineles*. Aquestes senyals han d'indicar que la infanteria és a punt per iniciar l'assalt. També informar si hi ha presència d'aviació enemiga pels voltants de la zona d'acció. La intervenció aèria és condicionada pel començament de les operacions a terra, de l'avenç dels batallons d'infanteria.

Si des de l'aire no es veu que comencen a avançar, l'atac aeri s'ha de suspendre. No te sentit recolzar la infanteria si aquesta no es mou de lloc: *Con el fin de evitar el*

⁴⁴A més de la documentació, hi ha d'altres fonts que entren en detall sobre els efectius de l'aviació:

ALCOFAR NASSAES.- *La aviación legionaria en la guerra de España*. Pag. 324,...Euros. Barcelona 1975; SALAS LARRAZABAL.- *La guerra de España desde el aire*. Ariel. Barcelona 1972, i també *La guerra aérea*. Vol IV. Pag 216, Ejército del Aire. Madrid 1999; ARIAS RAMOS.- *La Legión Cóndor en la guerra civil*. Pag, 263,... Planeta. Barcelona 2006.

*consiguiente desgaste de material y personal en una actuación de las Cadenas que de no ser combinadas con la acción de la Infantería, resulta estéril en absoluto*⁴⁵.

En tres punts es centrarà aquest atac combinat. Al nord al Montsec i Sant Mamet. Per recolzar les tres divisions d'infanteria d'Urgell i Maestrat que han d'iniciar l'atac. Al sud des del cap de pont de Serós a càrrec del CTV i Navarra. Al nord es prepara una llarga intervenció sobre el terreny muntanyós i fortificat. Més de quatre hores d'actuació de l'artilleria i de l'aviació. Al sud, a l'horta del Segre s'ha preparat una breu, però molt contundent intervenció⁴⁶.

2.8. L'artilleria pel Dia-D.

Pel Dia-D es mobilitzen una gran quantitat de recursos materials. I es concentren la major part d'ells en els dos espais per on es pensa iniciar l'atac. Grups d'artilleria de la reserva d'exèrcit, dels cossos d'exèrcit i de les diverses divisions. Alguns també de l'Exèrcit del Centre. Però és una concentració de canons, obusos i morters transitòria. Les bateries hauran de tornar a les seves unitats d'origen un cop aconseguit el trencament del front enemic del Dia-D.

Les necessitaran per la batalla que ha de seguir. Hi trobem grups d'artilleria de la Reserva General d'Exèrcit. Aquesta gestiona les bateries pesades. Unes 18 bateries⁴⁷, 32 canons, obusos i morters pesats, peces entre 150 i 360 mm. D'elles un mínim de 15 bateries estan destinades el Dia-D a l'ala nord de l'ofensiva.

En hi ha de la reserva dels Cossos d'Exèrcit. La d'Urgell, Maestrat i Aragó està formada per unes 8 bateries cadascuna d'elles, amb peces de 155, 105 i 75-77 mm. Totes implicades en l'operació. Fins i tot l'artilleria del Cos d'Exèrcit Marroquí i algunes bateries de l'Exèrcit del Centre hi participarà en el començament de l'ofensiva a l'ala nord (231-232).

L'artilleria assignada a una divisió la formen unes 6-8 bateries. Algunes de 105 mm i d'altres lleugeres de 77 i 65 mm. La quantitat de peces de cada divisió fluctua segons el moment i la missió encomanada a cadascuna d'elles. Cal dir que les divisions són d'infanteria o de cavalleria. I els recursos dels que disposen, no pertanyen a la divisió, sinó que han estat cedits.

El CTV és aquí una excepció. Les seves divisions disposen de 14 bateries cadascuna d'elles. I l'artilleria de cos d'exèrcit de 27 bateries més⁴⁸. És una unitat amb força recursos. En aquest moment es pot dir que gairebé tota l'artilleria de les divisions és implicada en l'atac.

La distribució dels mitjans materials està centralitzada pel comandament d'Exèrcit. Per la ruptura a l'ala nord es concentra tot el material de guerra disponible. S'ordena concentrar el foc sobre les dues zones per on han d'atacar la divisió del Maestrat i les dues d'Urgell el Dia-D. I el dia D+X, per recolzar les unitats del C.d'E. d'Aragó.

A Serós, l'altre punt per on s'iniciarà l'atac, també hi haurà una formidable massa d'artilleria. Del CTV, Navarra i Marroquí.

Els grups d'artilleria estan constituïts per bateries. Els grups de calibre més gran, en general estan organitzats en dues bateries. I la resta per tres. Les bateries es poden

⁴⁵Orden General Preparatoria n°. Aviación. 3 de Diciembre de 1938. CGG-7-381-41-04.

⁴⁶Orden General de Operaciones n° 4. Aviación. 16 de Diciembre de 1938. CGG-7-381-44-14.

⁴⁷Segons Martínez Bande. -La campaña de Cataluña. Pag. 28, nota 23.

⁴⁸Ofensiva sobre Cataluña. Efectivos legionarios que toman parte. Diciembre de 1938. CGG-7-382-155-23.

dividir en dues seccions. Cadascuna d'elles amb dues peces. Així cada bateria està formada per quatre peces.

Ara per l'ofensiva al nord de Catalunya es pot disposar al voltant d'unes 117 bateries d'artilleria ⁴⁹. D'elles, unes 62 per recolzar l'atac de les divisions d'Urgell; 14 per la 1ª del Maestrat; d'altres 3 que a més de la 1^a, després hauran de fer costat a l'atac d'Aragó el dia D+X, dia encara per determinar. Al sector de Balaguer els d'Aragó també tindran al costat 29 bateries més a la seva disposició, i 9 que també ha de compartir amb la 1^a D. Al voltant d'unes 468 peces d'artilleria.

D'altres documents ofereixen unes dades similars ⁵⁰. Com és el cas de la informació del 16 de desembre per les forces aèries, on es xifra la participació artillera a la zona nord en 114 bateries. A les que s'afegeix 8 bateries antiaèries més, unes 32 peces per sumar al total. Canons de 75mm, els alemanys de 88 mm i metralladores de 20 mm contra avions. I 4 bateries antitancs més, amb unes deu peces cadascuna d'elles. Una xifra superior a l'anterior.

Pel que fa als morters, hi ha assignades tres companyies en la relació anterior. Dues al Cos d'Exèrcit d'Urgell i altre al Maestrat. A més les ordres impliquen tots els morters disponibles, de totes les unitats que participen en l'operació ⁵¹.

El potencial de tot el sector, de les seccions de morters de totes les divisions i batallons no divisionaris, i les tres companyies de morters fan que es pugui disposar d'uns 920 morters lleugers i pesats. Cadascuna de les divisions té uns 72 morters i 5 més cada batalló de reserva.

Al sector de Serós hi ha destinades a l'atac 96 bateries pel trencament del Dia-D. El CTV disposa de 52; Navarra 27 més i el C d'E Marroquí haurà de recolzar l'assalt amb les seves 17 bateries ⁵². A aquestes xifres cal afegir 7 bateries antiaèries; 42 peces antitancs; 10 bateries lleugeres de 47 mm, peces d'acompanyament destinades als batallons d'infanteria; 52 metralladores antiaèries de 20 mm; i 377 morters. Totes elles del CTV.

Per tota la campanya, no sols pel Dia-D hi ha un enorme dispositiu de foc preparat: 1.900 morters, i més de 1.100 peces d'artilleria segons les dades del Cuartel General del Generalísimo de mitjans de desembre ⁵³. L'èxit de la maniobra depèn de la màxima concentració de forces possible (219).

⁴⁹Ordres generals i particulars i diaris d'operacions: CGG-7-380-14-26, 7-380-22-08, 7-380-23-51, 7-380-3714 i DN-10-447-14.

⁵⁰Orden General n° 7. *Aviación. 16 Diciembre 1938*. CGG-7-381-44-14.

⁵¹Instrucción Particular n° 46. *10 Diciembre 1938*. CGG-7-380-11-11.

⁵²Or. Op. n° 9 CTV. *14-XII-38*. CGG-7-380-39-16. *Orden de Operaciones n° 1. 13 de Diciembre de 1938*. CGG-7-382-32-16. *Orden General de Operaciones n° 47.4 de Enero de 1939*. CGG-7-381-90-05.

⁵³*Ofensiva sobre Cataluña. Efectivos que han de tomar parte. Diciembre de 1938*. CGG-7-382-154-13.

3. ELS PREPARATIUS PER LES FORCES DE TERRA.

El dia 28 de novembre de 1938 el general Fidel Dávila, ministre i cap de l'exèrcit del nord, rep l'ordre de reorganitzar el seu exèrcit ⁵⁴. Les forces de maniobra queden dividides en dos exèrcits. El general Orgaz tindrà el comandament del de Llevant amb 9 divisions a les seves ordres per la custòdia del front valencià. El general Dávila disposarà de la resta, 19 divisions. Configuren el nou Exèrcit del Nord.

Un cop rebudes les ordres de reorganització de l'Exèrcit del Nord a finals de novembre, comença l'activitat per la propera ofensiva que s'allargarà tota la primera meitat de desembre de 1938 fins gairebé el dia d'inici de les operacions.

Les divisions comencen a moure's cap els seus destins. Els cossos d'exèrcit es reorganitzen i distribueixen els recursos segons la missió de les seves forces. Les unitats estaran complertes i reforçades pel Dia-D. Les forces encarregades de l'atac, molt reforçades. Les de reserva no ho estan tant, però es poden considerar complertes d'homes i armes. I les encarregades de la custòdia dels sectors de front passius disposen de molts efectius, car s'encarreguen de grans extensions de terreny on no es pensa començar el combat (233).

3.1. Ala nord.

El fins aleshores Cos d'Exèrcit de Navarra canvia de nom, ara serà: d'Urgell ⁵⁵. Aquesta força ocupa les posicions entre la frontera pirenaica fins a la zona del Montsec on enllaça amb les forces del Cos d'Exèrcit d'Aragó.

La 61 DI ha estat autoritzada pel general Dávila per completar els seus efectius, car els seus batallons estan repartits entre el front català i el valencià. Entre el 2 i el 6 de desembre s'incorporen quatre banderes de la Legió a la divisió: la 14, 16, 17 i 18 i el 21 Batalló del Regiment Zamora. La 16 i 18 Banderes fins ara destinades a la 40 DI al front del baix Segre. La 14 i 17 a la 54 DI, com el Batalló Zamora, des de mitjans de novembre de 1938 ⁵⁶. Forces de xoc de la Legió per l'avantguarda de l'atac. Entre el dia 5 i el 9 es va concentrant la 61 DI a la zona de Llimiana, al nord del Montsec, on queda establerta la seu del comandament divisionari.

D'altres efectius van arribant a la zona per recolzar la propera ofensiva: Una secció de metralladores antiaèries de 20 mm de la 82 DI del Maestrat; del mateix cos d'exèrcit, la 4° i 6ª Companyies de Morters, una per cadascuna de les dues divisions protagonistes del trencament, la 61 i la 150; el dia 7 arriba la 3ª Companyia de Transport a Llom per reforçar el bastiment de les tropes a la muntanya.

L'endemà dia 10 de desembre la Divisió 51 del C d'E d'Aragó comença el trasllat de part de les seves forces, ara seran les ordres del general Muñoz Grandes cap d'Urgell. Queda establert el seu lloc central de comandament a Àger, i el seu 2on Regiment d'Infanteria estarà en posició el dia 13 de desembre. El 1er Regiment el dia 17 de desembre i el lloc de comandament divisionari ara instal·lat a Tremp. La divisió es llesta pel Dia-D.

⁵⁴ *Diarios de Operaciones. Ejército del Norte. DN-10-447-8.*

⁵⁵ *Diario de operaciones. Cuerpo de Ejército de Urgel. Diciembre de 1938. DN-10-448-3.*

⁵⁶ *Diario de Operaciones. 40 D. DN-10-452-4. També: Diario de Operaciones del C de E de Aragón. DN-10-449-4.*

L'onze de desembre l'artilleria de la resta de divisions d'Urgell: la 62 i 63, i els grups incorporats de la reserva de l'Exèrcit del Nord arriben a la zona de la serra de la Campaneta, al sector encomanat a la 150 DI per on es pretén *trencar* el front enemic. Les forces del C d'E del Maestrat es van concentrant al voltant de Tremp ja a principis de desembre. La 82 DI a Pont de Muntanyana i Tolva i la 84 entre Puigcerçós i Moror. La 1ª del Maestrat rep l'ordre el dia 5 de marxar cap a Ós de Balaguer, les Avellanes, Santa Linya. El Batalló de Treballadors nº 149 agregat a la 40 DI passa a dependre del Maestrat el dia 6 de desembre ⁵⁷.

El general Vigón els ha comunicat un canvi en les ordres el 6 de desembre ⁵⁸. La 1^a DI ja no és una divisió de reserva que ha de passar pel trauc obert per les forces d'Urgell a les posicions enemigues. Ha de *trencar* pel seu compte des del cap de pont de la baronia de Sant Oïsmo i avançar per la serra de Sant Mamet cap a Artesa de Segre. On s'ha de reunir amb les altres forces del seu cos d'exèrcit i seguir amb un ràpid avançament sempre amb forces fresques al davant. És la *pinça nord* de l'atac.

La meteorologia no és gens favorable per engegar les operacions militars: *Pasamos allí [a Os de Balaguer] hasta el día 16, sin poder salir de nuestros alojamientos debido a la pertinaz lluvia, que hacia intransitables nuestras calles, donde por la acumulación de barro se hacía prácticamente imposible caminar por ellas* ⁵⁹.

Altre combatent de la 1^a DI, mostra el testimoni de la climatologia adversa: *El 16 continua lloviendo. Barro blando y pegajoso. Nos hundimos en él hasta el tobillo. La División, ..., aguanta la lluvia del cielo y la humedad del suelo- estábamos al borde del pantano de la Baronía- que duran hasta el dia 22* ⁶⁰.

El dia 8 de desembre els caps de la divisió fan un reconeixement per preparar la seva missió. El general Vigón els ha deixat les mans lliures per decidir com i on han de complir les seves ordres. L'endemà el lloc de comandament del Maestrat s'estableix a Benavarri. Les peces d'artilleria del cos d'exèrcit que han de col·laborar amb les tropes d'Urgell van marxant cap als nous emplaçaments el 10 de desembre ⁶¹: *Los grupos ligeros de las Divisiones 1ª, 82 y 84 quedan afectados al C.de E. de Urgel para preparar la ruptura. Hay que emprender la marcha a Tremp urgentemente.*

I les bateries de muntanya afectes a la 1ª Divisió reben l'ordre de concentrar-se a la zona de Sant Just. Han de d'estar preparades el dia 12 a les 7 hores del matí. Però fins el dia 16 de desembre no estaran llestes i operatives ⁶².

El 14 de desembre el general García Valiño, cap del Maestrat i el general Richthofen, de la Legió Còndor, amb d'altres caps d'estat major i artilleria visiten la cota de les Torres. On es pot observar la zona per on es pensa atacar a l'altre banda del Segre. Martínez de Campos cap de l'artilleria de l'Exèrcit del Nord demana a les forces alemanyes ajut per l'ofensiva. Els seus canons de 88 mm són capaços de fer blanc més enllà del riu rere la zona per on han d'atacar les tropes de la 1ª Divisió. Richthofen confirma la col·laboració dels seus canons ⁶³.

El petit cap de pont de la baronia de Sant Oïsmo també rep la visita del cap de la infanteria de la 1 DI que iniciarà l'atac, el tinent coronel Vicario:

⁵⁷Diario de Operaciones. 40 D. DN-10-453-4.

⁵⁸Diario de Operaciones. 1ª D. DN-10-451-1.

⁵⁹REVILLA CEBRECO, C. - *Tercio de Lácar*. G. del Toro. Madrid 1975. Pag. 300.

⁶⁰NAGORE YÁRNOZ, J.- *En la primera de Navarra*. Dyrsa. Madrid 1986. Pag. 175.

⁶¹Diario de Operaciones. C de E del Maestrazgo. CGG-10-447-19.

⁶²Diario de Operaciones 1ª D. DN-10-451-1.

⁶³Martínez de Campos fa esment de la reunió: *Ayer*. Vol II. Instituto de Estudios Políticos. Madrid 1970. Pag. 173. Hi ha referència també al Diari d'Operacions de la 1ª D. DN-10-451-1, a la nota del dia 14 de desembre de 1938.

En varios coches llegamos a lo que se llamaba “cabeza de puente de La Baronía”,...,y para ir a ella había que pasar el pantano; el único medio era un pontón que se deslizaba con una maroma que accinaban soldados; al mando de este pontón estaba un sargento de Ingenieros,..., Nos pasó a la cabeza de puente y acompañó a las posiciones nacionales, que estaban escasamente a un kilómetro, explicándonos durante el trayecto, que era una senda con gran pendiente, que había sufrido muchos contraataques, sin que jamás hubieran puesto pié los gubernamentales en ellas, y que por la proximidad en que estaban las trincheras rojas era difícil llegar a los puestos nacionales, que lo mejor era hacerlo por unos caminos cubiertos, en lugar de hacerlo por lo directo ⁶⁴.

Queda establert l'enllaç entre les forces de terra i aire el dia 12 de desembre. Les properes jornades són també de gran activitat organitzativa. Arriben 5 companyies de transport a l'om, unes 500 mules; una companyia de morters del l'Exèrcit del Centre; 270 *moros*; una companyia de fusells i una de metralladores del Batalló de Metralladores de la reserva del Maestrat; una secció d'antiaeris de 20 mm es situa a Àger; i altre secció de metralladores antiaèries de la 84 Divisió queda a la casa de les Torres preparada.

El 3er Regiment d'infanteria de la 51 Divisió, en línia entre Rúbies i la baronia queda a les ordres de la 1ª del Maestrat. El 17 de desembre es constitueix l'*Agrupació Eventual*, amb bateries d'artilleria de la 40 Divisió, de la reserva d'Aragó i Marroquí. Ja és preparat el recolzament artiller per la 1ª Divisió.

El 22 de desembre, el batalló de la 51 DI que defensa el cap de pont de la baronia de Sant Oïme és rellevat pel 5è Tàbor dels Regulars de Ceuta, de la 1^a DI. Es quedarà a la reraguarda per la posterior missió de *neteja* de la zona de Peralba. El centre de comandament de la 1ª Divisió ja és llest a Àger.

A última hora del 16 sale el Tercio [de Lácar], ..., por una carretera muy estrecha, en dirección al pueblo de Ager, ..., continuando en este acantonamiento hasta la caída de la tarde del día 22, que por la misma carretera continuamos hasta el mismo pie del pantano de la Baronía, ..., la marcha, bajo una fina lluvia, fue muy difícil, con grandes paradas, debido a que estaba toda la División en marcharon el mismo destino, ..., Era más de medianoche cuando llega el Tercio al pantano, pero aun pasaron más de dos horas hasta que le correspondió pasar a “la cabeza de puente”, que esta vez no sería el pontón, sino sobre un puente sostenido por barcas que habían construido los ingenieros, haciéndolo, por tanto, a pie, aunque muy despacio y sin hacer ruido, observación esta última que consideré innecesaria, pues de sobra sabía ya el enemigo nuestras intenciones por el movimiento de tropas que se había llevado a cabo ⁶⁵.

3.2. Ala sud.

Ja amb les primeres instruccions el CTV es posa en marxa des de la reraguarda per ocupar el sector assignat per la batalla. Entre el dia 2 i 10 de desembre ha de partir de manera esglaonada cap a la zona de Barbastre i Montsó, segons les ordres del general Gambara ⁶⁶. El dia 13 de desembre tot el cos d'exèrcit haurà de ser llest a les bases de partença per l'atac ⁶⁷. Però les dificultats per poder complir les ordres, logístiques ben segur, endarrereixen els preparatius que s'han de suspendre el 12 de desembre:

⁶⁴REVILLA CEBRECOS, C. - *Tercio de Lácar*. G. del Toro. Madrid 1975. Pag. 302.

⁶⁵REVILLA CEBRECOS, C. - *Tercio de Lácar*. G. del Toro. Madrid 1975. Pag. 302, 303.

⁶⁶*Or. Op.CTV n° 3605. 2-XII-38. DN-36-10-4.*

⁶⁷*Or. Op.CTV n° 3702. 9-XII-38. DN-36-10-4.*

Necessario migliorare la sistemazione dei reparti in modo che questa sosta non riduca la loro efficienza ⁶⁸.

Dos dies després un cop superat el caos, el dia 14 es torna a engegar tot l'operatiu de trasllat de les unitats. Els terminis pels preparatius es segueixen allargant en el temps. El 17 de desembre les Fletxes Negres, les Verdes, la divisió *Littorio* i la cavalleria, artilleria i els blindats han de ser llestos per operar a les seves zones assignades ⁶⁹. Aquesta jornada el CTV és als Monegros al voltant d'Ossó. El pronòstic és que les unitats de manera esglaonada, estiguin totes elles llestes la nit del 19 de desembre ⁷⁰.

El 21 de desembre, l'estat major italià notifica a les seves forces: *Giorno D ugale 23 correnti* ⁷¹. El compte enrere per l'atac ja és en marxa. La resolució ja és ferma. Totes les unitats hauran de ser a punt als destins assignats, com a molt tard la nit del 22 de desembre.

El primer esglaó d'assalt de la *Littorio* ha d'estar preparat al cap de pont de Serós. Amb el Batalló de Laredo de les Fletxes Negres assignat a la divisió i que haurà de col·laborar en el trencament. Les Fletxes Verdes al matí del 23 han d'estar en condicions de seguir l'avenç dels seus companys, des de la carretera entre Fraga i Lleida, al costat dels Fletxes Blaves. Són la segona línia de l'atac.

A principis de desembre el cos d'exèrcit de Navarra es va concentrant i organitzant al sector de Fraga ⁷². El general Solchaga recupera la denominació de *Navarra*, per les forces que mana, després que sigui cedit per ara nomenat: Cos d'Exèrcit d'Urgell. Disposarà de tres divisions: les *navarreses* 4^a i 5^a, i la número 12.

El 3 de desembre la 5^a s'està a Velilla del Cinca ⁷³, al nord de Fraga, ha vingut del front de Llevant. La 4^a DI destinada al sector del front de l'Ebre, des de Casp inicia la seva marxa cap els Monegros. Serà al les rodalies d'Ontiñena del Cinca el dia 4 de desembre. Passant a dependre del Cos d'Exèrcit de Navarra ⁷⁴.

La 12 DI és descansant a Aranda del Duero, com a unitat de reserva de l'Exèrcit del Centre. El dia 3 de desembre ja és a la vora de Fraga, fins el dia 20 es prepararà per l'atac. Tal com ho fan els seus companys de la 4^a:

...se iniciaban unas jornadas de bien merecido descanso, alternándolas con operaciones de limpieza del armamento, aseo personal, instrucción práctica y teórica, revista de armamento,..., y el disfrute de algunas horas de asueto, y en esta situación transcurrieron los primeros días de diciembre que el alto mando Nacional destinó para las diezmadas Unidades participantes en la batalla del Ebro ⁷⁵.

Entre el 9 i el 12 de desembre la 5^a DI es concentra vora Massalcorreig. Son dies de calma al front. I les forces de Navarra es preparen per l'ofensiva. Des de les cinc de la tarda del dia 11 de desembre el cos d'exèrcit és responsable d'un sector de front. La 4ª defensa el sector Aitona-Serós, a la dreta de la 40. La 5ª entre Serós i la confluència del Cinca amb el Segre, i la 12 tot seguit fins a Mequinença ⁷⁶.

El 21 de desembre, ara ja D-2, la 5ª ocupa les posicions de partença per l'atac. Els efectius i serveis divisionaris ja són llestos als voltants del cap de pont de Serós: infanteria, artilleria, sapadors, la companyia de metralladores i els antitancs. *Los días de*

⁶⁸Or. n° 1921.CTV. 12-XII-38. On es suspèn l'ordre n° 3702 del 9 de desembre. DN-36-10-4.

⁶⁹Or. n° 3752. CTV.14-XII-38. DN-36-10-4.

⁷⁰Or. n° 3787. CTV.17-XII-38. DN-36-10-4.

⁷¹Or. n° 2632.CTV.Complemento movimenti per occupazione base di partenza. 21-XII-38. DN-36-10-5-1.

⁷²Instrucción General n° 1. Cuerpo de Ejército de Navarra. 3 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-28-05.

⁷³Diario de Operaciones. 5^a DI. ZN-10-452-2.

⁷⁴Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.

⁷⁵VILLARRUBIAS SOLANES, F.A. - *La IV División de Navarra. Por la ruta del honor y de la fe. 1936-1939*. Hermandad de la IV División de Navarra en Cataluña. Barcelona 1995. Pag.161.

⁷⁶Orden General n° 2. C de E de Navarra. 11 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-29-03.

Navidad y final de año se aproximaban.. Creíamos todos, o mejor dicho creíamos creer, que la ofensiva no comenzaría hasta después de las fiestas. Pero cuando el 22 de diciembre, llegaron al pueblo los camiones con el “Aguinaldo del soldado”, y con órdenes de que fuera repartido en el acto, comprendimos que las operaciones iban a desarrollarse sin demora. Y en efecto, recibimos orden de salir inmediatamente con dirección a Serós ⁷⁷.

La 12 DI també es prepara al llarg de la jornada del dia 22 per l'ofensiva. Les dues divisions que han d'entrar en el primer esglaió d'atac ja son a punt pel Dia-D: el 23 de desembre de 1938.

El dia 4 de desembre la 4^a DI abandona les terres de l'Ebre i comença la seva marxa cap a Lleida, a partir d'ara dependrà del Cos d'Exèrcit de Navarra. El seu lloc serà ocupat per la 105 DI, destinada fins ara al Cos d'Exèrcit de Llevant, retornarà ara a l'Ebre ⁷⁸.

Fins el dia 10 de desembre no hi ha massa notícies en el front meridional de Catalunya, més enllà dels treballs en obres defensives. Aquesta jornada hi haurà moviment de forces. Arriba la secció de ponts pesats demanada a l'Exèrcit del Centre al sector de la 105 Divisió Marroquí ⁷⁹.

La 74 Divisió va deixant les seves posicions d'avantguarda essent substituïts els seus 4 batallons de primera línia, per forces de la 50 DI ⁸⁰. Aquesta amplia així la seva zona assignada fins el quilòmetre 16 de la carretera de Mora a Miravet. També la 105 assumeix part del sector ocupat per la 74 a la dreta de les posicions del cos d'exèrcit. Els 4 batallons de la 74 queden com a reserva. La 13 Divisió marxa a descansar a Salamanca, Alba de Tormes i Guijuelo el dia 14 de desembre ⁸¹.

Entre el 19 i 24 de desembre la 13 Divisió retorna a l'Ebre. El dia 21 la 2ª Agrupació d'infanteria de la 13 comença a substituir com a força de reserva a les unitats de la 74 Divisió situades entre Benissanet i Xerta ⁸². El 24 de desembre la 74 Divisió ja és a Salamanca com a unitat de reserva de l'Exèrcit del Centre.

El D-1, 22 de desembre, es comuniquen les darreres instruccions per l'ofensiva. El general Dávila encomana a les forces del cos d'exèrcit que recolzin amb el seu foc a les forces de Navarra en el trencament del front i en l'avançada posterior de les seves tropes a l'altre costat de l'Ebre.

3.3. L'activitat al front: desembre de 1938.

El darrer mes de 1938 hi ha una certa calma al front català. Amb mostres d'activitat a petita escala en gairebé tota la línia del front tant a terra com a l'aire (234).

A les muntanyes del Pirineu l'acció dels combatents es mínima, obligada per les condicions hivernals. A partir del 7 de desembre al fred molt intens s'afegeixen les grans nevades, la boira i el vent. Les temperatures anotades al diari de la 62 Divisió oscil·len entre els -9° C i els -25° C en el període corresponent a desembre de 1938 ⁸³.

Situació que dificulta del tot qualsevol moviment. Netejar de neu les trinxeres i camins esdevé l'activitat quotidiana dels soldats per fer possibles la comunicació entre les

⁷⁷ COLMEGNA, Héctor.- *Diario de un médico argentino en la guerra de España*. Espasa-Calpe. Buenos Aires. 1941.

⁷⁸ *Diario de Operaciones. C de E Marroquí*. ZN-10-447-20.

⁷⁹ *Orden General de Operaciones n° 4. C de E Marroquí. 12 de Diciembre de 1938*. CGG-7-380-31-32.

⁸⁰ *Diario de Operaciones. C de E Marroquí*. ZN-10-447-20.

⁸¹ *Diario de Operaciones. 13 DI*. CGG-10-252-5 bis.

⁸² *Diario de Operaciones. 13 DI*. CGG-10-252-5 bis.

⁸³ *Partes de Novedades. 62 DI. Diciembre de 1938*. DN-39-8-2-3.

posicions permetent l'arribada dels queviures i municions o evacuar els malalts. I també la dedicació a petits treballs de millora de les fortificacions quan les condicions ho permeten.

Hi haurà però una rutinària i quotidiana mostra d'activitat. Alguns trets de morter i ràfegues d'arma automàtica són intercanviats entre algunes trinxeres properes. El primer dia de desembre veuen sis *Katusques* que volen damunt de Sort. El foc antiaeri els dispersa. L'endemà dia 2 de desembre altre avió solitari és foragitat també als voltants de Sort pels antiaeris.

Les notícies d'activitat són majors a les posicions situades més al sud. En el sector de la 63 d'Urgell el primer dia de desembre, l'aviació republicana ataca la línia al voltant de la Pobla de Segur. Cinc bombarders *Martin Bomber*, com també nomenaven els *Katusques* llencen 15 projectils, sense ocasionar cap víctima ⁸⁴. L'endemà veuen 6 *Katusques* més que volen en aquesta zona tot passant de llarg. I finalitzen aquí les notícies de l'aviació republicana.

Fins el dia 21 i 22 poc abans de l'inici de l'ofensiva no hi ha notícies d'activitat aèria a al línia del front. El 21 de desembre apareix un grup de 9 *Katusques* però sols poden superar la defensa antiaèria 2 d'ells i aviat es repleguen. L'aviació *nacional* intervé el dia 21 i 22 de desembre.

Hi ha certa activitat bèl·lica intermitent a la zona entre Sort i Tremp. De les primeres 22 jornades del mes, 10 d'elles registren foc de morter sobre les posicions de la 63 DI a l'alta muntanya. Activitat de baixa intensitat, fent foc sobre objectius concrets, sempre els mateixos i amb poques conseqüències. L'enemic recorda la seva presència.

Una mica més al sud, les posicions de la 150 DI al nord del Montsec reben trets d'artilleria i morters gairebé a diari fins el 12 de desembre. Després d'uns dies sense foc, aquest es reactiva el 20, 21 i 22. L'objectiu de l'artilleria republicana són les posicions de la serra de la Campaneta, a tocar del Montsec de Rúbies. Un punt sensible, dominant i proper a les defenses republicanes, que protegeixen les dues vies d'accés a Artesa de Segre pel nord. Per on començarà el proper atac i on es concentra l'artilleria atacant tot esperant el Dia-D.

Pel que fa a les baixes registrades en els diaris d'operacions del C d'E d'Urgell, hi ha una gran quantitat de ferits i morts a l'activitat del front. Més que bala o metralla, la manipulació d'explosius, i d'altres accidents quotidians. Aquests fets fortuïts o conductes imprudents quotidianes fan pujar la xifra de ferits a 93 al llarg del mes de desembre d'un total de 103. Incloent la caiguda del cavall o l'enfonsament del refugi de fortuna damunt dels qui pernocten dins, en les fredes jornades d'hivern. Dels 9 morts, sis d'ells també accidentals. Cal comptar a més les baixes per malaltia o infeccions. A la infermeria de la 54 DI acostumen a tenir uns 90-100 ingressats ⁸⁵.

Altre fenomen repetit a diari i comú a tota la línia de front és el degoteig constant de desertors de les files republicanes. Un cert nombre d'ells presoners reenganxats a les files adversàries. També hi ha 6 desertors entre els soldats d'Urgell. D'alguns d'ells es sospita que han fugit a la pròpia reraguarda.

Al mig i baix Segre, l'activitat bèl·lica és molt més intensa. Les unitats del Cos d'Exèrcit d'Aragó registren incidències a diari ⁸⁶. Tiroteig d'armes automàtiques, trets de morter i artilleria que es centren de manera principal a la zona de Balaguer i entre Lleida i Serós. Observen que l'enemic segueix fent treballs de fortificació davant seu.

⁸⁴*Diario de Operaciones. C de E de Urgel.* DN-10-448-3.

⁸⁵*Diario de Operaciones 54 D.* DN-40-3-5.

⁸⁶*Diario de Operaciones. Cuerpo de Ejército de Aragón.* DN-10-449-4. *Diario de Operaciones de la 40 DI.* DN-10-452-4. *Diario de Operaciones. 51 DI.* DN- 41-1-31. *Diario de Operaciones. 54 DI.* DN-40-3-5.

Els *caps de pont*, les posicions de l'exèrcit *nacional* en la banda oriental del Segre, són hostilitzades a diari per l'artilleria de l'Exèrcit Popular. A Serós, a Balaguer, com a les posicions de la Campaneta al nord, concentren l'atenció dels morters, armes automàtiques i la única activitat esmentada als diaris d'operacions de l'artilleria del GERO en tota el front de guerra a Catalunya.

L'aviació governamental és present els primers quatre dies de desembre. El dia 1 una formació de 18 bombarders escortats per alguns caces apareixen sobre Balaguer. L'endemà altre agrupació amb 18 d'avions deixa 11 morts i 3 ferits a Alfarràs, i tres morts més a Almacelles ⁸⁷. També bombardegen Menàrguens, Torrelameu, Corbins, la Portella, poblacions situades a la carretera entre Balaguer i Lleida, i també al cap de pont de Balaguer. El dia 4 un aparell republicà és vist vora Fraga, i el dia 10 els antiaeris dispersen una formació que vola damunt el front septentrional.

En aquestes mateixes jornades l'aviació rebel desplega el seu gran potencial amb una intensa activitat. El dia 2 de desembre 66 caces i 24 bombarders Savoia actuen al llarg de tot el front enemic. L'acció es repeteix l'endemà dia 3. El 6 de desembre l'acció aèria es concentra sobre la Granja d'Escarp i a les rodalies de la muntanya de Montmaneu, davant mateix del cap de pont de Serós.

També a la comarca del Segrià es repeteix l'actuació aèria sobre zona republicana el dia 6 i 7 de desembre, davant les posicions de la 40 D. Entre el dia 8 i 19 de desembre no hi ha mencions d'activitat aèria al sector d'Aragó. Tant sols un avió republicà foragitat pels trets antiaeris el dia 10.

Del dia 20 al 28 serà quan comença l'atac a la zona de Balaguer, l'activitat de les dues aviacions esdevé força intensa. Cadascuna d'elles amb un abast a mida de les pròpies possibilitats. Els sectors on es registra més activitat coincideixen amb els punts de trencament del front enemic. I un cop iniciat l'atac, les missions aèries continuen per seguir afeblint les defenses republicanes i facilitar l'avenç de la infanteria. Tal com s'ha ordenat que sigui l'operació. Registres del dia 20 al 28 al diari de la 40 DI mostren que hi ha activitat contínua davant les seves posicions entre Lleida i Serós.

El dia 21 de desembre l'aviació *nacional* ataca Montoliu i Sarroca de Lleida, rere la primera línia republicana. Poblacions en la línia de penetració en direcció Belianes, ocupació de la que s'han d'encarregar les forces que han d'avançar des de Serós. El sector de Balaguer també és actiu, incloent el bombardeig per error de les pròpies posicions el dia 26 de desembre amb el balanç de 6 ferits i un mort.

Hi ha notícies de l'activitat aèria a la reraguarda enemiga entre el final de la batalla a l'Ebre i el començament de l'ofensiva: *los aviones nacionales batieron 170 vitales objetivos enemigos en la retaguarda catalana* ⁸⁸.

Dos avions enemics són abatuts el 21 de desembre. Tres més el dia 24 a la vora de Balaguer. L'aviació republicana continua amb empenta. Encara que és molt sensible a la nombrosa artilleria antiaèria i a la superioritat numèrica de l'aviació enemiga.

Els d'Aragó comptabilitzen fins el dia 27, 193 ferits i 31 morts. Mostra d'un nivell d'activitat bèl·lica a l'ampli front que té l'encàrrec de defensar. Compten al llarg del mes amb 90 desertors arribats de les files republicanes, alguns d'ells presoners allistats per la força pels seus captors. I 4 desertors propis.

En aquest mes de desembre al sector de l'Ebre es registra poca activitat. L'aviació republicana ha fet missions de bombardeig els dos primers dies del mes. El dia 1 sobre Ribarroja, als voltants de Miravet, Mora d'Ebre i Benissanet. A la primera línia de front.

⁸⁷*Diario de Operaciones, 40 D. DN-10-433-4.*

⁸⁸ESTADO MAYOR CENTRAL DEL EJÉRCITO.- *Síntesis histórica de la Guerra de Liberación.* S.H.M. Madrid 1968. Pag 225.

També hi ha foc de morters i armes automàtiques sobre la zona d'Ascó. I el dia 2 l'aviació ataca Faió, Ribarroja i les seves rodalies.

La calma no es trenca vora Mequinença fins el dia 21 de desembre quan l'artilleria republicana obre foc sobre l'emplaçament de les peces de 75 mm de la 12 DI. Per la tarda, a les 4, sis bombarders ataquen les mateixes posicions i la zona de bivac de la 3ª Agrupació d'infanteria de la 12^a ⁸⁹. No hi haurà més notícies d'activitat fins el trencament del Dia-D.

Les posicions de l'Ebre estan defensades per un petit conjunt de tropes que han de vigilar un extens territori. Una de les tasques diàries dels soldats serà el treball de fortificació en tot el seu sector de front fins ben avançat el mes de gener. No hi ha però massa temor a patir altre pas de l'Ebre ⁹⁰. Les forces del general Orgaz, les de l'Exèrcit de Llevant són ben a la vora, cobrint el proper front valencià.

Entre el 15 i 17 de desembre es reactiva l'activitat al front. L'aviació rebel bombardeja un dels seus objectius predilectes: els Paitrosos, al sud de l'Aldea, l'ermita de l'Aldea, l'Ampolla i la carretera de Tarragona el dia 15 de desembre ⁹¹.

L'endemà l'aviació republicana fa una incursió als voltants de la Cènia amb 12 aparells. Dos d'ells cauen abatuts pels caces enemics. L'artilleria també dispara sobre les posicions de Yagüe a Benissanet i les rodalies del cementiri ⁹². El dia 17 serà l'artilleria Marroquina que farà foc amb molta intensitat a la zona d'Amposta. Des de les 13 hores fins les quatre de la tarda.

El 22 de desembre l'artilleria i l'aviació actuen amb tota la seva força. Segons s'havia preparat pel D-1. L'aviació fa la seva incursió sobre l'Aldea, els Paitrosos on també dispara l'artilleria. També a l'ermita de Sant Onofre, entre l'Aldea i Campredó, i sobre les fortificacions de Coll-redó a l'est d'Amposta. Tal com havia estat ordenat.

⁸⁹*Diario de Operaciones. 12 DI. DN-10-452-5.*

⁹⁰*Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.*

⁹¹MEZQUIDA I GENÉ en fa referència a: *La Batalla del Ebro. Asedio de Tortosa...* Diputació de Tarragona. 2001.

⁹²*Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.*

4. EL TRENCAMENT DEL FRONT: OPERACIONS A L'ALA NORD.

4.1. El Dia-D a l'ala nord: Roca Alta i lo Desfarrador: 23 de desembre de 1938.

Amb les primeres llums del 23 de desembre, s'inicien les operacions de ruptura del front a Catalunya. Tal com s'havia planificat i ordenat des de ja feia alguns dies. Els efectius, humans i materials són al seu lloc per iniciar el Dia-D.

L'objectiu de les forces d'Urgell és el cim de Roca Alta, el més oriental del Montsec de Rúbies. Un cop conquerit, l'esforç bèl·lic s'ha de concentrar cap a l'est, contra les fortificacions veïnes de la serra del Cucut. Separades de la Roca Alta per l'estret pas de lo Desfarrador i el del Pas Nou, fent més gran el trauc a les defenses enemigues. Per on baixa entre parets verticals cap el sud, el riu Boix camí del Segre.

El centre de comandament del general Muñoz Grandes, cap d'Urgell a la serra de la Campaneta bull d'activitat ⁹³. Preparatiu i ordres per coordinar totes les forces. Disposa d'uns 280 canons, obusos i morters pesats, centenars de morters lleugers i d'armes automàtiques ⁹⁴. Tot l'armament disponible ha de ser protagonista avui. Tres divisions d'infanteria, dues d'elles de xoc atacaran de manera simultània. I la tercera amb missió de *neteja* del territori que anirà rere seu, un cop hagin avançat les altres dues. Més de 40.000 homes estan concentrats per l'escomesa.

La 61 DI atacarà les posicions de la Roca Alta per dominar la via d'accés que des de Vilanova de Meià comunica amb Artesa de Segre. I la 150 DI a l'esquerra, a les posicions del Cucut per fer més gran l'esquerda i assolir el control a l'est de l'altre carretera que des del nord comunica amb Artesa. I la 51 DI que a partir del 10 de desembre passa a dependre d'Urgell, preparada per les tasques auxiliars ⁹⁵.

L'aviació intervinrà amb 3 grups de Savoia-79, 3 grups de cooperació amb He-51 i Ro-37 i dos grups de caça ⁹⁶. Al migdia la infanteria de la 61 DI des de les posicions inicials a Matasolana ocupa el cim de la Roca Alta i avança per les alçades fins el tall del cingló de lo Desfarrador on arriben poc després (II,1) ⁹⁷:

Ha ocupado Roca Alta, continuando las tropas a El Desfarrador. Se observa que el enemigo se retira de Pallas [pic de Pallars] en la Sierra del Monsech al E. de Rubies ⁹⁸.

A les 12 del migdia es coneix la conquesta de la Roca Alta i a les 13:45 la del pas del Desfarrador. El Montsec queda lliure d'enemics, tot i que dies més tard serà reivindicada la seva ocupació total. Des d'aquestes recents conquestes emplaçarà amb rapidesa la seva artilleria de muntanya per disparar sobre les posicions enemigues a l'altre costat del l'estret i vertical pas i recolzar així les properes accions sobre la serra del Cucut per part de la 150 d'Urgell. Ara tota la massa artillera pesada es prepara per *allargar* el seu tir cap els nous objectius un cop cobert el primer d'ells.

També des d'aquestes posicions de la Roca Alta poden disparar sobre la carretera de Vilanova de Meià al peu de la paret vertical que des del cim es precipita a la vall. Les baixes de la 61 han estat elevades malgrat la *preparació* anterior a l'actuació de la

⁹³Carlos Martínez de Campos, cap de l'artilleria de l'Exèrcit del Nord, ens fa una descripció a *Ayer*. Vol II. I.E.P. Madrid 1970. Pag 171,...

⁹⁴La *Instrucció Particular n° 46* del 10 de desembre pel C d'E d'Urgell i Maestrat ordena l'ús dels morters i armes automàtiques de totes les unitats en l'atac. CGG-7-380-11-11.

⁹⁵*Instrucción Particular n° 46. C de E de Urgel y Maestrazgo*. CGG-7-380-11-11. I també al *Diario de Operaciones del C de E de Aragón*. DN-10-449-4.

⁹⁶SALAS LARRAZABAL, Jesús.- *La guerra aérea.1999*. Vol IV. Ejercito del Aire. Madrid 1999. Pag. 126.

⁹⁷*Operaciones sobre Cataluña. Cuerpo de Ejército de Urgel*. CGG-7-382-127-46.

⁹⁸*Operaciones sobre Cataluña. Partes. 23 Diciembre 1938*. CGG-7-382-156-7.

infanteria. N'ha tingut 130 entre ferits i morts malgrat tot l'immens operatiu organitzat. La resistència trobada ha estat gran.

Però a les 13:15 el temps empitjora. Pluja i neu impedeixen l'actuació de les forces aèries sobre els objectius previstos a la serra del Cucut. L'artilleria tampoc podrà aconseguir una eficàcia similar a la del matí. L'atac però no es suspèn i es segueix endavant amb les ordres. La infanteria de la 150 DI ha d'atacar sense massa recolzament, els serà impossible l'èxit.

Els intents de trencar la línia a l'assalt cos a cos es veuen frustrats. Tots els atacs són rebutjats, un i altre cop. Sols poden posar els peus en la cota 1.067, el cim més proper al punt de partença de l'atac. El comandament ordena aturar l'operació. Les defenses han resistit l'escomesa i els defensors s'han mantingut a les seves posicions. Sense artilleria i aviació l'avançament dins les línies contraries és molt complicat per ser exercida sols per forces d'infanteria a la muntanya fortificada. La divisió ha tingut 77 baixes.

Hi ha una versió diferent al *parte* d'operacions enviat a Terminus⁹⁹. Segons aquest, Muñoz Grandes ordena aturar l'atac quan les forces de la 150 estan preparades per iniciar el combat cap a Bonrepòs. Està nevant amb força i no es pot esperar ajut dels bombarders, car els aeròdroms d'Osca degut a la neu no permeten l'enlairament dels avions. Sols ha estat possible l'acció dels bombarders lleugers, les *cadenaes*.

Però els combats no finalitzen al vespre: la única posició que ha canviat de bàndol al Cucut, és atacada a la nit pels seus antics defensors. L'aconsegueixen recuperar i la tornen a perdre més tard en altre atac.

La jornada ha estat poc profitosa pels atacants. Si la 150 no avança per fer més ampli el trencament, la 61 no es pot moure sense arriscar-se a ser atacada amb força per l'enemic que els espera a la sortida de la cinglera. L'únic que es pot fer és recolzar amb totes les forces l'avenç cap a l'est. L'artilleria des de terra ha llençat sobre l'enemic 22.925 projectils de tots els calibres en aquesta primera jornada¹⁰⁰.

4.2. El Dia-D a la Serra de Sant Mamet: 23 de desembre de 1938.

El 23 de desembre molt a la vora del Cos d'Exèrcit d'Urgell, la 1ª Divisió comença el seu atac¹⁰¹. Des del petit cap de pont de la baronia de Sant Oïsmes està preparada per l'atac. Molta la vora de l'embassament de Camarasa a la riba oriental del Noguera Pallaresa. Envoltat per les alçades de la serra de l'Altera, el petit cap de pont és un important punt estratègic. Aquestes posicions enllacen amb les del Montsec occidental, de més alçària, defensades per les forces de la 51 DI (II,1).

El servei d'informació militar valora una presència enemiga reduïda al sector. Tot i que esperen que davant d'un atac, mostraran una gran resistència inicial: *Las fuerzas enemigas que se le oponen están constituidas por la Brigada Mixta 119 con un efectivo de 2.400 hombres, que puede ser reforzada por la Brigada Mixta 121, con 1.700 hombres estacionada en la región de Baldoma. Estas fuerzas carecen de entusiasmo pero están sostenidas por una férrea disciplina que hará posible inicialmente una seria resistencia*¹⁰².

Des del 22 de desembre el 5è Tabor dels Regulars de Ceuta és preparat a la serra de l'Altera, al cap de pont de la baronia. De fet tota la primera Agrupació d'infanteria ja és

⁹⁹Operaciones sobre Cataluña. Partes. 23 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-156-7.

¹⁰⁰Operaciones sobre Cataluña. Cuerpo de Ejército de Urgel. CGG-7-382-127-46.

¹⁰¹Diario de Operaciones. 1ª DI. DN-10-451-1.

¹⁰²Orden Particular nº 11. C de E del Maestrazgo. 12 de Diciembre 1938. 23 h. CGG-7-380-22-08.

al lloc, encarregada d'iniciar l'atac. Les altres dues agrupacions de la divisió estan a l'expectativa per passar el Segre i avançar.

La resta del Cos d'Exèrcit del Maestrat, amb la 82 i 84 DI, també esperen a reraguarda. Les ordres per la 1^a DI són d'iniciar l'atac pel mig de la muntanya. Les altres dues hauran de fer el relleu i passar primer una d'elles, la 82 i després la 84 a la avantguarda, Esperen que sigui tres dies després un cop Artesa de Segre sigui ocupada ¹⁰³.

És la missió més dura de tota l'ofensiva i per això ha estat encomanada a la 1ª Divisió, una de les millors unitats de xoc de l'exèrcit del general Franco. Capacitada per lluitar en tots els terrenys. En aquestes difícils condicions hivernals a la muntanya haurà de demostrar la seva vàlua. El servei de sanitat de la divisió quantificarà al final de la guerra en 36.678 les seves baixes en la seva història com a divisió: 14.872 malalts, 18.735 ferits i 3.071 morts ¹⁰⁴.

Per la seva difícil missió ha estat molt reforçada al llarg del mes de desembre. Al seu servei hi ha unes 116 peces d'artilleria pel trencament i d'altres de muntanya per recolzar la seva infanteria en l'avançament. Uns 250 morters afegits als propis de la divisió, 700 mules de reforç i una agrupació d'infanteria de la 51 DI agregada el 17 de desembre per a tasques auxiliars ¹⁰⁵.

L'espessa boira del matí facilita el ràpid avenç de la infanteria. La primera Agrupació arriba a Fontllonga i la 2ª marxa a la seva esquerra: *Se ha logrado la sorpresa cogiendo a los rojos haciendo el café para el desayuno a pesar de que los últimos días gritaban ¿Cuándo va a salir el toro?. ¿Venga ya que nos estamos atando las alpargatas para correr! Y otras balandronadas, el caso es que no esperaban que atacásemos por allí; claro a nadie se le ocurre que nos metamos por un terreno tan áspero, abrupto y pobre, sin comunicaciones, solo malos senderos de cabras en plena sierra de San Mamed; les costará trabajo y tiempo traer reservas y aprovechamos para profundizar y ver si podemos llegar a Artesa de Segre pronto y ayudamos en la ruptura de la cabeza de puente de Tremp y Balaguer, donde los rojos esperan el ataque.*

A les 16:45 es notifica a Terminus, el lloc de comandament del general Franco, que han ocupat Figuerola de Meià i el turó de la Cabeçola de 801 metres d'alçada al costat mateix de Fontllonga. I el que és més important: posen els peus dalt de tot de la muntanya a l'Altavista i al tossal de Montservo a 1.137 metres.

La conquesta d'aquests cims implica un fort cop a la 1ª línia de fortificacions enemiga. Ara és en greu perill la integritat de tota la primera estructura defensiva. En pujar a la muntanya han trobat moltes fortificacions sobre les que els canons han hagut de disparar. La infanteria ha atacat des de diferents direccions per envoltar-les i han tingut força èxit en la maniobra ¹⁰⁶.

De les tres divisions que han iniciat avui les hostilitats, ha estat la que menor número de baixes ha tingut: 51. I la que ha aconseguit el millor resultat en els combats de la jornada, trencant amb molta profunditat el sistema defensiu enemic. La primera línia és reforçada aviat amb una companyia de fusells i altre de metralladores del cos d'exèrcit. I una secció de metralladores antiaèries de 20 mm, s'incorpora també a l'atac. Els nous nous han de cobrir el front obert i deixar que les forces de la 1^a es puguin dedicar a avançar amb velocitat.

La comunicació entre les posicions d'avantguarda i la reraguarda comença a ser difícil ja el primer dia de combat. Dos passos damunt del Noguera les comuniquen a banda i

¹⁰³Orden General de Operaciones n° 10. C de E del Maestrazgo. 17 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-23-51.

¹⁰⁴Diario de Operaciones. 1^a DI. DN-10-451-1.

¹⁰⁵Diario de Operaciones de la 1^a DI. DN-10-447-19.

¹⁰⁶Operaciones sobre Cataluña. Partes. 23 de Diciembre de 1938. 16:45. CGG-7-382-156-7.

banda del riu. Un pont per passar la munició i una passarel·la pels queviures i els ferits en el combat. Hi ha sols un camí que comunica amb Fontllonga i està ja saturat d'homes i mules que van i vénen. S'han habilitat dos itineraris, qualificats de *molt dolents* cap a Fontllonga i Figuerola de Meià. Les dificultats en les comunicacions comencen ara i s'agreujaran en passar els dies cada cop més, tant com avancin.

La resta de forces de la 1ª del Maestrat segueix tota la jornada passant a l'altre banda del riu, incorporant-se a l'atac. Es preveu que l'endemà dia 24 de desembre, el lloc de comandament del coronel Mizzian, el cap de la divisió també passi el riu.

Les ordres per les forces auxiliars, en aquest cas el 3er Regiment d'infanteria de la 51 DI, són de començar immediatament la *neteja* de la zona de Peralba. Per tal d'alliberar la infanteria de la 1^a de tasques auxiliars o defensives i es centri en la tasca principal: conquerir Artesa.

Un cronista del Tercio de Lácar ens descriu els esdeveniments de la jornada: *Empieza la operación y se rompe el frente; el Tercio en reserva, ve como salta la mayor parte de la División sin apenas preparación de artillería, adentrándose en territorio enemigo sin resistencia* ¹⁰⁷.

I altre, en aquest cas, operador de radio a la plana major de la divisió: *10,30 de la mañana. Dispara el "8 con 8", a su estilo ametrallador, en cadencia continuada de disparos, y se lanza el Tabor.*

En el P.C. de Valiño [cap del C d'E del Maestrat] se instala también el coronel Mizzian, jefe de la 1^a de Navarra. Con él la R.11 en la que está Pagala. Leemos como este relata la rotura del frente:

"A la vez que sale el Tabor, la "cadena" sube y baja ametrallando las posiciones rojas. Ha cesado el tiro artillero; fue brevísimo, aunque muy intenso y concentrado. Por teléfonos y prismáticos vigilan los jefes los movimientos de la infantería asaltante. Ordenes por teléfono y por radio:

- "Avisar a la artillería, que no tire ya sobre el primer "mogote".

- "Vicario[cap de la 1ª Agrupació d'infanteria] pide artillería sobre las trincheras del Alto".

- "A ver, Sanz, mire bien y afine el tiro."

- "Alza, aumentar 10: ¡fuego!".

- "Bueno, basta, que van muy arriba."

- "Mi general, nos tiran con ametralladora, resguárdese, ¡cuidado!. No hay peligro, pasan altas." Y García Valiño y el Mizzian continuaban quietos, apenas cubiertos por un bajo parapeto, con los ojos pegados a los prismáticos., ...,

"Se ve la bandera española, entre el humo de los bombazos de mano, en lo alto de la trinchera roja. Habla el capitán Díez de Alegría, jefe de las transmisiones de la 1^a:

- "Cuerpo de Ejército?. Tomada la primera línea.

- Con el capitán Herreros de Tejada (del grupo de las "Braulias", cañoncitos a lomo, siempre en primerísimo línea): ¡Muy bien, Herreros, tiraron Vds. muy bien!."

Luego por la radio: "Al teniente coronel Vicario: Envie unidad al asalto del poblado." A los pocos minutos el pueblecillo de Fontllonga está ocupado ¹⁰⁸.

¹⁰⁷REVILLA CEBRECO, C. - *En el tercio de Lácar. G. Del Toro.* Madrid 1975. Pag. 303.

¹⁰⁸NAGORE YÁRNOZ, J. - *En la primera de Navarra.* Dyrsa. Madrid 1986. Pag. 177, 178. Cita un escrit inèdit d'un dels seus companys de Radio Requeté: el caporal requeté Santiago Pagola Lacarra. Aquest va escriure al juny de 1939 un petit dietari inèdit amb els records de la guerra: *Apuntes, viviendo la guerra.*

4.3. Combats a Sant Mamet: 24 al 29 de desembre.

Els soldats republicans han contraatacat a la nit del 23 al 24 les posicions perdudes dalt de la serra: la cota 1.125, la Cabeçola i la 948 ¹⁰⁹. Sense èxit i moltes baixes, entre elles el capità i el comissari, i força presoners. La 1ª Divisió assigna avui a les seves tres agrupacions d'infanteria diferents tasques. La primera ha atacar cap el sud des de les posicions dalt de la muntanya cap el Segre. La segona atacarà en direcció nord-est cap el cim més alt de la muntanya de sant Mamet. I la tercera en paral·lel per la vall també al nord-est haurà d'acostar-se al Montsec en una tasca de reconeixement, cercant l'enllaç amb les tropes amigues de la 51 DI que esperen dalt de la serra (II,3).

La resistència enemiga no és molt forta al principi de la jornada i va minvant al passar les hores. Permetent un cert avenç en aquest dia. Aconsegueixen arribar dalt del cim més alt, el vèrtex de Sant Mamet de 1.391 metres a les tres de la tarda.

La reserva divisionària: la tercera Agrupació és avui reforçada amb dos batallons de la 51 DI que eren al cap de pont de la baronia en tasques de guarnició. I arriba a Peralba i als peus del pic de Badaull a tocar les posicions del Montsec defensades per forces de la 51 DI dalt de la muntanya: una *rectificació de línia*. No es vol deixar bosses d'enemics a reraguarda. S'han fet 130 presoners i recollit 130 cadàvers, entre ells un capità i un comissari polític ¹¹⁰.

Aviat es coneixeran més dades sobre l'enemic després d'interrogar els presoners ¹¹¹. La 26 Divisió republicana ha estat avui reforçada amb unitats de la 34 Divisió, forces de reserva establertes al sud d'Artesa. La 119 BM que defensava el sector de Fontllonga i Sant Mamet ha rebut el reforç de la 218 BM que era a Montsonís, Rubió, Marcovau i Foradada.

El dia 21 de desembre van rebre els seus homes un ranxo per dos dies en dipòsit, amb un subministrament extra de Nadal: dos paquets de tabac per cada soldat i una ampolla de xampany per cada cinc o per cada dos oficials. Tota la brigada ha unificat l'armament per facilitar el municionament.

Les seves companyies estan molt mancades d'homes. El mateix dia 23 de desembre un cop iniciat l'atac van rebre l'ordre de preparar-se per fer camí. A les 10 de la nit comencen a caminar els batallons 869 i 870 de la 218 BM. El primer marxa amb fusell rus, pic i pala i màscares antigàs. Pensen els milicians que van de maniobres i a tasques de fortificació com és habitual.

Molts soldats s'han begut les ampolles de xampany abans de sortir en direcció a Alós de Balaguer. El Batalló 871 surt de Montsonís i el 872 de Rubió, tota la brigada camina cap a la muntanya. A les 3 del matí del dia 24 de desembre, passen per Alós de Balaguer, al costat del Segre. A les 7 del matí arriben dalt de la muntanya els fatigats soldats, a les posicions de la 119 BM. Però no són a reraguarda com creuen, són a primera línia de combat. I a més les ordres són d'entrar immediatament en acció.

Han de maniobrar pel nord, cap a Peralba i Figuerola i pel sud per les Coms per mirar d'envoltar les forces que lluiten per posar els peus dalt de tot de Sant Mamet. La maniobra finalitza amb un fracàs i un gran número de baixes entre els homes de la 218 Brigada Mixta.

El dia de Nadal la segona Agrupació de la 1ª Divisió continua avançant cap el Segre. Pensen anar fins el vèrtex Castellar a tocar Alós de Balaguer ¹¹². Arribaran combatent al tossal dels Tres Batlles de 863 metres, on la muntanya de Sant Mamet va perdent alçada

¹⁰⁹Diario de Operaciones de la 1ª División. DN-10-451-1.

¹¹⁰Operaciones sobre Cataluña. Partes. 24 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-157-6..

¹¹¹Boletín de Información C de E del Maestrazgo. 26 Diciembre de 1938. DN-14-3-40.

¹¹²Operaciones sobre Cataluña. Partes. 25 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-158-6.

en acostar-se al riu. La primera Agrupació es dedica a petites rectificacions de la línia conquerida ahir: a Malacosta i Pedra-roja. I la tercera arriba al coll d'Orenga entre el Montsec i Sant Mamet. El comandament divisionari ha passat el Noguera i és ja a Figuerola de Meià (II,5).

No hi ha hagut massa resistència enemiga. Tampoc hi ha hagut grans progressos en trencar les fortificacions en mans de l'enemic avançant cap a Artesa. Tant sols consolidar les posicions conquerides i petits moviments per assegurar els flancs en previsió d'un hipotètic atac enemic. La infanteria també ha realitzat marxes per fer neteja de la zona de rera guarda. Un balanç de 200 presoners i 28 baixes pròpies en combat (II,10).

Los días 25- Navidad- y 26 hay operaciones de consolidación en toda la sierra. La niebla allá arriba dificulta el aprovisionamiento, aunque hay unidades, así el Tercio de Lacar, que reciben aguinaldo extraordinario enviado desde Pamplona. Lo repartieron y les sirvió para la cena de Navidad en la cota 1.225,...,Hizo frío, pero, ¡nada comparado con el del año anterior en Teruel, en la 1.076!

Otras unidades, así la VII de la Legión, se quedaron sin rancho siquiera. Aunque a menor altitud- estaban en las lomas que rodeaban el pueblo de San Mamed (cotas 600 y 601), el río Boix y Baldomá- se pasaron la noche rechazando contraataques: 53 bajas, entre muertos y heridos, tuvo esa Bandera¹¹³.

El coronel Ben Mizzian cap de la divisió i el seu cap d'estat major han visitat les posicions de Sant Mamet. L'aviació republicana bombardeja, sense massa conseqüència les posicions de dalt de la muntanya. A la baronia es prepara la recepció de presoners. Les dificultats de bastiment de la primera línia i l'evacuació dels ferits comencen a ser greus, conforme les posicions s'allunyen per la muntanya. El transport es reforça amb 90 mules més.

La matinada del 26 de desembre, la 5ª Bandera de la Legió pren a l'assalt el cim del Castellar, després de trobar-se amb una gran resistència per part dels defensors. Els combats i contraatacs seguiran tota la nit al cim¹¹⁴. Amb 2 oficials ferits, 1 sergent mort i un de ferit. De tropa hi ha 10 morts i 10 més ferits. Han fet 200 presoners i 150 morts entre els soldats enemics. Ja són al Segre, molt a la vora ja d'Artesa (II,8).

Amb la nova jornada, boira. La única notícia del dia és la dels combats al Castellar. I per primer cop hi ha menció de botí de guerra pres a l'enemic: un avió avariats, que pensen que es pot reparar; 11 metralladores, dos morters de 50 mm, fusells metralladors i de repetició i un dipòsit de municions amb granades de mà. I 163 presoners, contra 14 morts i 31 ferits de la divisió. Molts d'ells, legionaris a l'assalt del Castellar.

La resta de la 1^a DI continua estenent les posicions per Sant Mamet, de nord a sud. Des de dalt de tot de la carena baixen a les Coms, a la font de la Granolla, i a la cota 511, a l'est del Castellar. I també entren a la Maçana, al sud de Fontllonga, ara ja a la rera guarda de les posicions més avançades. L'aviació republicana ha fet aparició pel matí. Amb aquesta conquesta queden coberts els flancs dret i esquerra de l'atac de la 1^a DI. Ara la divisió tornarà altre cop a plantejar l'atac directe cap el sud-est, cap el Segre, la direcció principal de l'atac.

Ni rastre d'artilleria enemiga a la zona. Evadits i presoners informen que les peces del sector era a Vilanova de Meià i a Santa Maria¹¹⁵. El 17 de desembre les van enviar a rera guarda, a la zona d'Isona. Eren dues bateries de 7,62 Vickers i una de 105 mm. Nou peces que van poder ser retirades per Flix un cop acabada la batalla a l'Ebre. Els efectius de la 119 BM que ha rebut l'atac inicial de la 1^a DI, comptaven amb uns 100-

¹¹³ NAGORE YÁRNOZ, J. - *En la primera de Navarra*. Dyrsa. Madrid 1986. Pag 180.

¹¹⁴ *Operaciones sobre Cataluña. Partes*. CGG-7-382-159-6.

¹¹⁵ *Operaciones 1^a D. Boletín información C de E del Maestrazgo. 26 Diciembre 1938. DN-14-3-40*

120 homes a cada companyia. I entre 6 i 8 metralladores al batalló. Xifra lleugerament superior a les estimacions anteriors a l'atac.

Al matí del 27 de desembre, la infanteria es mou des de Peralba cap a Santa Maria de Meià. L'objectiu és recolzar la 61 d'Urgell que combat a la seva esquerra, tancant la bossa que queda al Montsec entre les dues unitats ¹¹⁶. Per la muntanya també es mira de superar Alós de Balaguer pel nord i est a partir de les posicions de Castellar. Avui hi ha altre petit progrés territorial a la tarda. El pic de Penyarrera de 519 metres i Alós de Balaguer als seus peus. No hi ha hagut massa resistència. Els pobladors han sortit dels amagatalls per rebre les tropes que entren al poble (II,12).

Al nord la infanteria de la 51 DI inicia la baixada del Montsec cap el sud i entren a Santa Maria de Meià. L'aviació republicana segueix desplegant activitat en aquest sector. Avui han trobat un avió enemic estavellat amb el pilot mort dins a les Coms.

La màxima preocupació de la jornada és la comunicació amb la reraguarda. L'ocupació de Santa Maria de Meià pot permetre el contacte via Tremp enlloc de fer-ho per la baronia de Sant Oïme com fins ara. Però el barranc de la Clua per on han d'accedir encara no ha estat explorat. Si la 1ª DI ja és a Alós, la 61 a la seva esquerra és encara lluny al nord. Encara trigarà dos dies en arribar a la Clua.

A les tres de la tarda l'Estat Major del Maestrat envia una nova ordre d'operacions per les seves unitats (II,14) ¹¹⁷. Ajudar al trencament per Balaguer del Cos d'Exèrcit d'Aragó. Amb un ràpid avançament reunir totes les forces del Maestrat i atacar Artesa. Després dirigir-se cap a Tàrrega i Belianes, com ja s'havia ordenat el dia 17 de desembre ¹¹⁸.

Informen que la major part de les reserves enemigues del sector ja són combatent, entre elles la Divisió 34 de l'Exèrcit Popular. Així Artesa en qualsevol cas serà defensada per tropes ja gastades pels combats i en retirada.

L'objectiu de la 1ª DI continua sent la marxa en direcció Baldomar-Vernet i Artesa. Però està condicionat a que la 61 d'Urgell hagi aconseguit dominar les posicions entre Gàrsola i Boada. La 61 és encara a Vilanova de Meià i la 150 més lluny encara al nord-est. De les dues columnes d'atac, una d'elles resta aturada.

Les instruccions pel 28 de desembre manen efectuar dos atacs: un cap a Baldomar, en direcció Artesa i l'altre a l'esquerra cap a la Clua per ajudar la marxa de les tropes d'Urgell. Serà una jornada de forts combats a la muntanya, entre Sant Mamet i la Clua, en direcció Baldomar ¹¹⁹. Atacs i contraatacs es succeeixen tot el dia (II,15).

La 2ª Agrupació d'infanteria de la 1ª Divisió, ocupa algunes posicions. I a l'esquerra arriben al vespre, ja fosc a Vall d'Ariet, apropant-se a les conquestes d'avui de la 61 DI a la serra de l'Obac, al sud de Vilanova de Meià. S'enterren centenars de cadàvers enemics ¹²⁰. L'aviació enemiga segueix activa avui.

Ha estat confirmat que tota la 218 BM amb els seus quatre batallons, va ser mobilitzada el mateix 23 de desembre ¹²¹. El Batalló 869 va sortir de Foradada a les 11 de la nit. Amb fusell rus, pic i pala per fortificar i careta antigàs. Les seves companyies molt reduïdes d'homes, no han estat reorganitzades després dels combats al Segre.

El batalló 870 de la mateixa brigada mixta era a Marcovau. També amb pocs homes a les companyies de fusells: uns 70-80 a cadascuna. El dia 25 van marxar de la muntanya

¹¹⁶Partes. 27 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-180-9.

¹¹⁷Orden General de Operaciones nº 11. C de E del Maestrazgo. 27 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-24-20.

¹¹⁸Orden General nº 10. C de E del Maestrazgo. 17 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-23-51.

¹¹⁹Partes. 28 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-161-7.

¹²⁰Operaciones sobre Cataluña. Partes .CGG-7-382-161-7.

¹²¹Boletín de Información C de E del Maestrazgo. 28 Diciembre 1938. Operaciones Iª D. DN-14-3-40.

cap a la zona d'Alós de Balaguer, a tres quilòmetres del poble. Tota la Divisió 34 lluita amb fusell rus. I ha seguit un pla d'entrenament amb marxas a peu, fortificació i ús de la màscara antigàs. L'objectiu era mantenir la divisió a punt com a reserva de l'Exèrcit de l'Est.

Set dies després del Dia-D els combats continuen. La 1ª pressiona amb força sobre les posicions de serra Mosquera, les alçades que els separen de Baldomar, cap a l'est. Seguiran avançant, poc a poc tota la jornada. Al final de la tarda entren a la Clua. Dominen els turons de les Planes damunt Baldomar i tota la serra Mosquera (II,18) ¹²².

La 1^a i la 61 contacten a Vall d'Ariet i a la Clua. La 2ª Agrupació de la divisió 1ª arriba al sud de la Clua en direcció Segre, a la font de la Trilla. Ja són a tocar el riu Boix. La tercera Agrupació a l'esquerra espera per fer el relleu a la 2^a. La primera Agrupació puja dalt de serra Mosquera ja al Segre, a uns 10 quilòmetres d'Artesa per carretera.

La divisió no avança *en punta*, com una fletxa. Va ocupant petites franges de terreny en un ampli front entre Sant Mamet i el Segre. No deixa els flancs al descobert, fet que fa molt lenta la marxa cap Artesa. Ha hagut de buscar el contacte amb la 61 DI amb una progressió molt més pausada a la seva esquerra. A la dreta en contacte amb el riu Segre. L'aviació governamental per tercera jornada consecutiva segueix activa. L'artilleria republicana també es fa sentir aquest dia. Les comunicacions amb la reraguarda ja són molt difícils: *Las secciones de transporte a lomo no paran un momento para traer víveres y municiones, no falta nada pues a veces la comida se da muy tarde pues el problema de abastecimiento es muy difícil; la evacuación de bajas es larguísima (de unas 12 horas en mulo)* ¹²³.

Tot i que en el diari d'operacions es minimitza els problemes en la regularitat del subministrament de les tropes, les dificultats són evidents pels soldats: *Desde el 1 al 4 de enero la preocupación de todos los fumadores era la falta de tabaco. Aquellos suministros que duraban seis i diez horas se habian transformado en dieciséis y veinte horas, ..., El coronel baja a Baldomá, pueblo donde encontramos un magnífico somier con colchoneta de hoja de maiz. Llega también el tabaco cuando íbamos a fumarnos el relleno de la colchoneta del somier* ¹²⁴.

Per primer cop han trobat alguns civils amagats als barrancs, fugint de les bombes. Avui han estat capturats el pilot i l'observador d'un *Natacha* republicà caigut. Manifesten que els aparells de bombardeig disponibles a Catalunya són uns 60 i un centenar de caces, és tot el que hi ha. Els presoners eren caporals d'aviació abans del *Alzamiento Nacional*. El pilot va ser enviat a la URSS en un curs de cinc mesos per formar-se com a pilot ¹²⁵.

La divisió rep la notícia que les altres dues divisions del Maestrat: la 82 i 84 han marxat de Tremp fins el cap de pont de Balaguer per recolzar el *trencament* per allí i marxar també cap Artesa...*en vista que el C. de E. de Aragón no rompe* ¹²⁶.

4.4. Combats a Comiols i al Montsec: del 24 al 27 de desembre de 1938.

A la matinada del dia 24 de desembre la cota 1.067 de la serra del Cucut és contraatacada pels seus antics defensors. És l'únic punt cedit pels homes de la divisió 26 de l'Exèrcit de l'Est el dia 23 de desembre en aquest sector. S'ordena d'immediat un

¹²²Partes. 29 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-162-6.

¹²³Diarios de Operaciones. 1ª División. DN-10-451-1.

¹²⁴NAGORE YÁRNOZ.- *En la primera de Navarra*. Dyrsa. Madrid 1986. Pag.184.

¹²⁵Operaciones 1^a D. Boletín del 29 Diciembre 1938. DN-14-3-40.

¹²⁶Diario de Operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.

contraatac per recuperar-la. Al final s'aconseguirà de nou el domini després d'un fort assalt amb 50 baixes entre els soldats de la 150 d'Urgell (II,3) ¹²⁷.

L'endemà del Dia-D tot el pes de les operacions al nord cau sobre la 150 DI. Cal que trenqui amb rapidesa la defensa enemiga. Que travessi en profunditat tot el sistema de fortificacions i després atacar cap a la carretera que des de Benavent de Tremp supera el coll de Cap de la Serra per anar cap Artesa ¹²⁸. Ha d'impedir que l'esforç principal de l'atac, el de la 61 pugui ser amenaçat pel costat oriental.

La 61 DI amb el seu costat esquerra lliure d'amenaces podrà centrar-ne l'esforç en marxar cap Artesa de Segre. Però de moment s'ha de limitar a recolzar l'atac de la 150 amb la seva artilleria de muntanya situada dalt dels cims del Montsec, a tocar les línies enemigues que es pretenen ocupar.

Tot el foc artiller es centra sobre les cotes 1.083 i 1.055, al llarg de dues hores. Els canons i obusos han estat disparant a la màxima cadència de tir possible, fins gairebé el límit de la resistència material de les peces ¹²⁹. A les 11 del matí comença l'atac de la infanteria. Caldrà combatre tota la jornada. Al final de la tarda les dues cotes són ocupades ¹³⁰.

Avui l'aviació dels dos bàndols és present al cel, amb caces i bombarders i combat aeri a la zona ¹³¹. Tot seguit dos batallons de la 3ª Agrupació d'infanteria: la 13ª Bandera de la Legió i el 253 Batalló de Caçadors de Ceuta es llencen a l'atac ¹³². S'aconsegueix un petit progrés. Malgrat l'esforç, la línia no s'ha aconseguit trencar. L'enemic es replega i continua oposant resistència molt dura a la vora mateix de les posicions perdudes.

El terreny guanyat a l'enemic és mínim. L'artilleria ha de tornar a actuar, batent les cotes 1.155 i la 1.083, que són defensades amb tenacitat malgrat el càstig artiller que reben. Finalment són ocupades al vespre. La cota 1.153 també canvia de mans ja de nit. La 150 DI ha pagat el combat amb 198 baixes, en un recompte parcial, les petites conquestes de la jornada ¹³³. La 61 només 17, tot i que no s'ha mogut de lloc. I vint presoners enemics capturats ¹³⁴.

El dia de Nadal les forces d'Urgell segueixen amb grans dificultats per la conquesta. La gran resistència d'un enemic tossut que no rendeix les seves posicions, esforçant-se per mantenir la seva línia defensiva. Per cada pam de terreny els canons han hagut de treballar de valent i la infanteria ha hagut de deixar la pell en el combat (II,5).

La 61 DI resta encara damunt la muntanya, domina les alçades de la Roca dels Arcs i lo Desfarrador. Sobre la vertical paret sud del Montsec a l'esquerra de les posicions ocupades dos dies abans, el dia de la ruptura. Avui començarà a moure's cap el sud amb molta cautela. A mig matí l'aviació notifica a Terminus que ha vist des de l'aire com la infanteria de la 61 comença a baixar de les alçades del Montsec, cap a Sant Alís i les canteres de la Fila, al nord de Vilanova de Meià ¹³⁵.

La tasca de la 150 segueix sent avui molt dura. Continua atacant de través les posicions enemigues en direcció sud per desfer tot l'entramat d'avantguarda. Com ja és costum

¹²⁷Partes. 24 de diciembre de 1938. CGG-7-382-157-6.

¹²⁸Orden General de Operaciones n.º1. C de E de Urgel. 12 Diciembre 1938. CGG-7-380-37-14

¹²⁹MARTÍNEZ DE CAMPOS, Carlos.- *Ayer*. Vol. II. Instituto de Estudios Políticos. Madrid 1970. Pag 176.

¹³⁰Partes. 24 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-157-6.

¹³¹SALAS LARRAZABAL.- *La guerra de España desde el aire*. Ariel. Barcelona 1972. Pag. 405.

Informa del combat entre dues formacions de caces i bombarders damunt de Cap de la Serra. Amb molts caces republicans abatuts i la seva formació desfeta.

¹³²ENGEL, Carlos.- *Historia de las divisiones del ejército nacional*. Almena. Madrid 2000, pag 179.

¹³³Segons Martínez Bande les baixes de la jornada han estat: 209. Pag 62.

¹³⁴Operaciones sobre Cataluña. C de E de Urgel. CGG-7-382-127-46.

¹³⁵Partes. 25 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-159-6.

amb la intervenció de l'artilleria no hi ha prou per foragitar el contrincant de les seves trinxeres. Amb 212 baixes paga la batalla del dia.

Al final amb l'ocupació de lo Pelat ha pogut travessar tot el dispositiu enemic a la muntanya, fins arribar a veure la vessant sud de la serra dalt de les altes cingleres que els separen de la vall.

Ara ja pot atacar en direcció est, a Cap de la Serra. Aconsegueixen ocupar l'ermita de Bonrepòs. No poden però avançar més cap a l'est, els seus reiterats atacs són rebutjats a veïna cota 1.086. En aquesta jornada l'artilleria agregada del Cos d'Exèrcit del Maestrat retorna al seu destí originari, seguint les ordres per preparar les noves operacions al cap de pont de Balaguer.

Els d'Urgell han tingut unes 300 baixes en combat. Han capturat 80 presoners i 10 metralladores. També han recollit un dipòsit de munició. Les baixes enemigues han estat molt altes, fruit dels durs combats i de la intervenció de l'artilleria i l'aviació. Han comptabilitzat uns 500 cadàvers dels soldats enemics ¹³⁶.

Fins el dia 26 de desembre, tres dies després d'iniciada la campanya, la 61 DI no avança massa més enllà de les alçades del Montsec. Avui comença a moure's tímidament cap el sud. Al final de la jornada haurà aconseguit controlar una petita porció de terreny sota els penya-segats de la Roca dels Arcs: les canteres de la Fila i l'ermita de Meià, punt dominant damunt de Vilanova i també al vèrtex Cogulló de 1.003 metres d'alçada (II,8). No massa lluny, al nord-est, la 150 continua sense tenir-ho fàcil per avançar: *El enemigo sigue ofreciendo tenaz resistencia, hay que desalojarlo de sus posiciones por concentraciones sucesivas de Artilleria y asaltando la mayoría de ellas,...* ¹³⁷.

Es veuen forçats a la conquesta de cada punt elevat davant seu, a preparar l'assalt amb el foc de l'artilleria, abans de la intervenció de la infanteria. Les posicions conquerides són contraatacades pels seus anteriors defensors que lluita per recuperar-les, sense èxit. L'enemic abandona les posicions davant l'atac rebut per refugiar-se en altres posicions immediates on segueix resistint. El combat és a cada pam de terreny.

La infanteria d'Urgell continua rectificant les línies pròpies. Avui ja es considera tot el Montsec ocupat. Una patrulla de reconeixement del 4rt Batalló del 3er Regiment de la 51 DI ha fet cim al pic de Pallars. Amb aquesta acció de guerra es considera conquerit tot el terreny entre el Montsec i el Segre al nord-oest d'Artesa.

La 150 DI comença el dia amb forts combats. A les 12:15 Escala comunica a Terminus que ja han estat superades les fortificacions de la Cregüeta, a l'est de l'ermita de Bonrepòs, ja a mig camí del coll de Comiols ¹³⁸. Arriba al final de la jornada a la vora del coll de Cap de la Serra, al barranc de Comiols. Una xarxa defensiva entorn del serrat dels Curts i el de Sant Miquel on la marxa s'atura en no poder superar la resistència rere les fortes posicions i els barrancs que obstaculitzen el pas de la infanteria i obliguen a deixar el combat per l'endemà:

La división es rechazada cuantas veces ataca Los Corrales objetivo contra el que se han hecho varias preparaciones artilleras, pero que cuenta con numerosos nidos de cemento, y que es imposible desbordar por el sur ¹³⁹.

Un informe del Cos d'Exèrcit del Maestrat confirma que els d'Urgell estan combatent contra les forces de la 120 BM de la 26 D ¹⁴⁰. Abans del dia 23 enllaçava amb la 119 BM contra la que lluita la 1^a de Navarra a Sant Mamet. La 120 BM tenia els dia 23 de desembre menys homes dels que es pensava, uns 70-80 a cada companyia. I algunes

¹³⁶Partes. 25 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-159-6.

¹³⁷Nota del dia 26 de desembre. Memòria del C d'E d'Urgell. CGG-7-382-127-46.

¹³⁸Partes. 26 de Diciembre de 1938. CGG -7-382-159-6.

¹³⁹Ofensiva sobre Cataluña. C de E de Urgel. CGG-7-382-127-46.

¹⁴⁰Boletín de Información. C de E del Maestrazgo. 26 Diciembre 1938. Operaciones 1^a DI. DN-14-3-40.

d'elles encara més reduïdes d'efectius per les pèrdues sofertes a l'Ebre, han hagut de ser reforçades amb homes d'altres batallons.

A les 22:45 del 26 de desembre es transmet per teletip una comunicació urgent a Escala. Ha estat ordenada pel tinent coronel Barroso, cap de la Secció d'Operacions del CGG. Hi ha un cert estupor per les notícies que arriben a Terminus: *Me extraña además la ocupación del Vértice Pallás que no tiene valor alguno y en cambio no se pretende cerrar cuanto antes la bolsa grande existente entre los dos Cuerpos de Ejército* [Urgell i Maestrat]¹⁴¹.

La comunicació de la conquesta total del Montsec el dia 26 de desembre no ha fet cap gràcia a l'Estat Major Central. Esperen d'altres notícies més importants que una passejada excursionista per la reraguarda. Barroso com a cap d'operacions manifesta el descontent que provoquen aquestes novetats sobre el curs de les operacions.

Fa saber que veu una gran manca de coordinació entre les divisions atacants d'Urgell i Maestrat, doncs aquestes unitats no efectuen els moviments tal com es va ordenar: *Observo por otra parte falta de coordinación entre el Cuerpo de Ejército de Urgel y el del Maestrazgo, ya que dada la situación actual, lo natural sería que Urgel fuese rápidamente hacia Vilanova de Meyá, al mismo tiempo que el Cuerpo de Ejército de Maestrazgo cayera desde la sierra de San Mamet sobre el vértice Aubac á fin de confluir los dos sobre Garsola y cerrar la bolsa actual economizando tropas que hoy tienen que emplear en cubrir los flancos.*

De les forces d'Urgell sols avança la 150 DI, però cap a l'est i no cap el sud, a Artesa com s'havia ordenat. Si la 61 marxa cap a Artesa, la 1^a de Navarra pot seguir cap el sud, passar el Segre avançar al nord de Cubells i *facilitar la salida al Cuerpo de Ejército de Aragón y coger en Camarasa una buena línea de comunicaciones de que hoy carece.* Garcia Valiño i Muñoz Grandes fan però el que poden i saben fer. L'enemic tampoc els deixa fer.

Han seguit les directrius del general Dávila, segons les instruccions del CGG. Però la situació en que es troben tres dies després de l'inici de l'ofensiva no és òptima. Encara es mantenen combatent en una situació prevista sols pel primer dia: el Dia-D.

L'enemic no ha fet fallida tot i trobar-se en una situació d'inferioritat manifesta. Hi ha una resistència constant i arreu hi ha combat. Resistència que fa mantenir als caps dels cossos d'exèrcit molta prudència en la marxa cap els seus objectius, obligant a dispersar les seves forces en tasques defensives i vigilància dels flancs. Massa cautela segons veu el cap d'operacions del CGG.

Barroso demana rapidesa en l'atac a totes les forces. Un esforç més atrevit en la marxa cap el sud per facilitar que la més avançada de les divisions, la 1ª del Maestrat, que ja és ben a la vora d'Alós de Balaguer, pugui sumar els seus efectius a les unitats que esperen al cap de pont de Balaguer. En un atac conjunt i definitiu contra Artesa de Segre.

El cert és que han trobat davant seu una resistència més gran de la que podien preveure. L'enemic ha hagut, per força, de deixar les seves posicions. Però ha mantingut tot i cedir el terreny, una resistència forta i organitzada que ha produït l'allargament de la fase inicial de l'ofensiva: el trencament de la línia enemiga, que no s'ha pogut aconseguir tres dies després del començament de les operacions.

Avui l'aviació republicana ha bombardejat Aransis, al Pallars Jussà, amb 6 *Martin Bomber* i 10 *Rates*. Sense fer cap baixa. Els d'Urgell han capturat 300 presoners i han trobat un número similar de morts. Recullen també algunes metralladores com a botí de guerra.

¹⁴¹*Generalísimo a Ejército del Norte. Instrucciones relativas a la marcha de las operaciones.* CGG-7-380-6-05.

L'endemà dia 27 de desembre, els soldats de la 150 amb la impossibilitat d'avançar cap a l'est i sud es veuen obligats a desviar l'atac cap el nord per envoltar el fort nucli de resistència. L'oposició a la seva maniobra segueix sent avui molt gran. L'enemic ha concentrat les seves reserves i es resisteix a abandonar les posicions a Corriols ¹⁴². Amb èxit, els d'Urgell arriben combatent a l'encreuament de carreteres de Cap de la Serra. Estenen la seva presència més enllà del cim de Sant Miquel de 1.190 metres malgrat patir el foc enemic damunt seu en tot moment. Balanç de la jornada: 300 morts enemics i 436 presoners i 230 baixes pròpies. Encara que no han pogut tancar el cercle al voltant de les posicions de *Los Corrales*, que encara resisteixen (II,12).

La situació de la 61 DI no és millor. Entren a Vilanova de Meià i ocupen el cim de les Forques, un parell de quilòmetres al sud de la població, a la banda oriental de la vall del riu Boix. Les tropes enemigues es defensen amb molta fermesa des del barranc de Torrec i fan impossible continuar la marxa cap el sud ¹⁴³.

Per l'altre vessant de la vall avança altre agrupació d'infanteria de la 61, en direcció a la serra de l'Obac, acostant-se a la línia conquerida per la 1ª del Maestrat. Que combat a Sant Mamet molt a la vora seu. Per tancar la bossa que hi ha entre els dos cossos d'exèrcit tal com els han ordenat.

Amb la foscor les posicions guanyades són contraatacades pels antics defensors, com ja va sent costum. La nit dona un cert grau d'avantatge als combatents pobres en número i armament. Són rebutjats pels actuals inquilins.

El resum de la jornada és però força optimista: *La 61 División que, por haber roto en toda su profundidad la organización defensiva, combate en campo abierto, progresa con alguna más facilidad pero siempre venciendo la resistencia del enemigo* ¹⁴⁴.

Una primera fase de les ordres s'acompleixen aquesta jornada: les dues divisions d'Urgell han arribat a les dues rutes d'accés d'Artesa des del nord, per Isona i per Sant Salvador de Toló. Cinc dies després del Dia-D.

4.5. Del Dia- D al cap de pont de Balaguer fins el D+X.

Les ordres per les divisions i d'altres forces assignades al Cos d'Exèrcit d'Aragó pel Dia-D estan especificades a l'Ordre d'Operacions n° 1: *Todas las fuerzas del Cuerpo de Ejército llevarán a cabo la acción de fijación que se ordena y especialmente el día D las de la División 54, en el sector de Vallfogona* ¹⁴⁵.

A dos quarts de deu del matí del 23 de desembre, la 54 Divisió comença l'atac demostratiu a Vallfogona, al sud del cap de pont. Primer l'artilleria amb la seva preparació inicia l'activitat ¹⁴⁶. Llencen un total de 2.483 projectils, 343 d'ells de morter. Tot seguit, tal com ha estat ordenat, el Tercio de Valvanera es llença a l'assalt de les primeres posicions enemigues.

Aquests disparen contra la infanteria que s'acosta a les seves trinxeres. L'intens foc impedeix ocupar cap trinxera enemiga. Però l'ordre s'ha complert: *A las 13 horas, y conseguido plenamente el fin de la demostración, iniciase el repliegue de las fuerzas*

¹⁴²*Ofensiva sobre Cataluña. Partes. 27 de Diciembre 1938. CGG-7-382-180-9.*

¹⁴³*Ofensiva sobre Cataluña. Partes. 27 de Diciembre 1938. CGG-7-382-180-9.*

¹⁴⁴*Ofensiva sobre Cataluña. C de E de Urgel. CGG-7-382-127-46.*

¹⁴⁵*Orden General de Operaciones n° 1. Cuerpo de Ejército de Aragón. 13 de Diciembre de 1938. Punto VIII. CGG-380-14-26.*

¹⁴⁶*Diario de Operaciones. Cuerpo de Ejército de Aragón. DN-10-449-4. També a : Operaciones. 54 División. DN-40-3-7.*

*propias a sus bases de partida,...*¹⁴⁷. Balanç de baixes: 5 morts i 9 ferits entre els de Valvanera¹⁴⁸. I 9 ferits més d'altres batallons.

A tota la zona de front encomanada al Cos d'Exèrcit d'Aragó, les ordres són: fixar l'enemic a les seves posicions. Mantenir un cert grau d'activitat ofensiva per tal que l'adversari no distregui cap tropa de les seves defenses, tot pensant en un possible atac, o atacs, en qualsevol punt del front. En tot cas el cap de pont a Balaguer era un dels llocs on s'esperava alguna iniciativa ofensiva. En la resta de sectors del cos d'exèrcit hi ha certa activitat. Les Divisions 53 i 40 han rebut l'ordre de fer foc d'armes automàtiques i d'artilleria.

Els canons republicans contesten amb foc artiller a les posicions de la 53 DI a la zona de Corbins i Menàrguens, poblacions situades a la carretera entre Balaguer i Lleida.

El D+1: dia 24 de desembre, continua amb un cert nivell d'activitat a tota la zona. Tiroteig, foc d'artilleria i un caça republicà abatut¹⁴⁹. Sobretot centrada a l'entorn de Balaguer on es concentra la major activitat bèl·lica¹⁵⁰. L'aviació republicana llença bombes al nord del cap de pont però aviat arriba l'aviació *nacional* per iniciar combat aeri, aconseguint fer caure tres aparells republicans¹⁵¹.

La Divisió 53 comença a concentrar les seves tropes al cap de pont de Balaguer. Les seccions de morters de la 54 DI també es preparen a Sant Jordi de Muller al nord de Balaguer. El dia D+X ja és molt proper per les forces d'Aragó.

A les 23 hores Terminus envia una nota urgent al general en cap de l'Exèrcit del Nord: *La dirección de la primera División del Maestrazgo sobre Baldomá-Artesa de Segre debe considerarse como dirección general, pues dado el numero de fortificaciones que hay en Artesa de Segre y al Sur, así como el obstáculo del rio y un gran canal á la espalda, convendrá pasar el Segre lo antes posible aguas abajo y mejor por sorpresa para llevar el envolvimiento por el Oeste*¹⁵².

Els pobres resultats de la maniobra obliguen a canviar els plans previstos, cal que les forces d'Aragó que esperen el seu torn per entrar en acció, enllesteixin els preparatius per actuar el més aviat possible. I ajudar a accelerar una maniobra que va massa lenta.

El dia de Nadal hi ha activitat a tot arreu. Foc artiller republicà entorn Balaguer, a la Sentiu de Sió i al les posicions al nord del cap de pont¹⁵³. Amb tres morts, 3 ferits, un d'ells molt greu i un de lleu de la 54¹⁵⁴. Foc molt intens de l'artilleria de la 40 DI sobre les posicions republicanes. El lloc de comandament de la 53 abandona Rosselló vora Lleida i marxa a Balaguer, tota la divisió preparada pel dia D+X: demà dia 26 de desembre.

El 26 de matinada es presenten a les posicions del cap de pont 16 milicians¹⁵⁵. El dia D+X comença amb una espessa boira. La 53 DI és la unitat que ha de protagonitzar l'atac. La infanteria ocupa el punt d'inici de les operacions, esperant per l'assalt a les trinxeres que s'estenen davant seu¹⁵⁶. El lloc escollit és entre la carretera de Balaguer a Camarasa i la de Balaguer a Artesa de Segre.

¹⁴⁷*Diario de Operaciones del C de E de Aragón*. DN-10-449-4.

¹⁴⁸En el parte del dia 23 de desembre es quantifiquen les baixes de Valvanera en : 2 oficials, 2 sots-oficials, 2 soldats morts; 2 caporals i 10 soldats ferits. Sis morts i dotze ferits. *Operaciones sobre Cataluña. Partes. 23 de Diciembre 1938*. CGG-7-382-156-7.

¹⁴⁹*Diario de Operaciones del C de E de Aragón*. DN-10-449-4.

¹⁵⁰*Partes. 24 de Diciembre de 1938*. CGG-7-382-157-6.

¹⁵¹*Operaciones 54 División*. DN-40-3-7.

¹⁵²*Orden del Generalísimo a E. del Norte. 24 de Diciembre de 1938*. CGG-7-380-7-03.

¹⁵³*Partes. 25 de Diciembre de 1938*. CGG-7-382-158-6.

¹⁵⁴*Operaciones 54 División*. DN-40-3-7.

¹⁵⁵*Partes. 26 de Diciembre de 1938*. CGG-7-382-161-7.

¹⁵⁶*Orden General de Operaciones nº1. C de E de Aragón. 13 de Diciembre de 1938*. CGG-7-380-14-26.

L'aviació nacional que ha de donar suport a l'atac, bombardeja per error les posicions pròpies al lloc de ruptura a Balaguer. Causa 28 ferits i 4 morts entre fusellers i artillers de la 53 i 54 DI. La 53 afegeix avui als seus efectius dos batallons de la 40 DI i un de la 54 DI ¹⁵⁷: el 6è Batalló d'Oviedo i el 518 de Galícia de la 40. I el 287 de Canàries de la 54 DI.

Però les condicions meteorològiques no són favorables per l'atac. A migdia encara esperen per poder començar l'ofensiva. A les 14:15 es notifica la suspensió del combat. Els generals Dávila i Vigón reunits al lloc de comandament del Cos d'Exèrcit d'Aragó ho han decidit, degut a la boira ¹⁵⁸. Es presenten 11 carrabiners que han desertat de les seves unitats ¹⁵⁹. El degoteig de desertors és diari: 16 el dia 23 de desembre; 5 el dia 24; 3 el 25; 27 el 26; 6 el 28.

Arriben noves instruccions per les divisions d'Aragó (II,11) ¹⁶⁰. Són ordres per iniciar les operacions demà dia 27 de desembre. Han de provocar la ruptura del front enemic en la direcció prevista en l'anterior ordre general d'operacions ¹⁶¹. A les 8 del matí ha de començar la preparació de l'artilleria. Queda definit el primer objectiu: assolir la línia Asentiu-Cubells-vèrtex Boada.

Reforçada per tres companyies de tancs ha de trencar el front la 53 d'Aragó amb dues línies d'atac paral·leles en marxa cap al nord-est seguint el Segre aigües amunt. La maniobra primera dels d'Aragó busca que les forces del Maestrat, de la 1ª Divisió, puguin avançar amb rapidesa cap a l'est Superant amb aquesta nova intervenció les defenses d'Artesa de Segre pel sud.

Un cop assolida la 1ª fase, si les forces del Maestrat són ja a Montclar-Serra Llarga-Grialó, s'engega la segona fase de les operacions. Cap a Asentiu-Montgay-Pradell, ampliant el trencament de la línia enemiga cap el sud-est.

En aquesta jornada la 84 Divisió del Maestrat posa en marxa les seves agrupacions d'infanteria i serveis cap a Ós de Balaguer i Vilanova de la Sal. La 82 s'estableix a Balaguer ¹⁶². Es preparen per entrar en combat un cop els d'Aragó trenquin el front ajudant a accelerar la marxa prevista de les operacions. Són el relleu de la 1ª Divisió a l'avantguarda de l'atac. Encara s'espera complir amb el pla d'atac original.

La boira segueix present el 27 de desembre. Tota la jornada esperant que escampi. A les 7 de la tarda es pren la decisió i es comunica la suspensió de l'atac ¹⁶³. L'intercanvi de foc entre les posicions enfrontades segueix tant a Balaguer com al sector de la ciutat de Lleida. La 54 notifica que ha tingut 4 ferits: un molt greu, dos greus i un de lleu ¹⁶⁴.

Amb la suspensió hi ha noves ordres ¹⁶⁵. Cal canviar el punt de ruptura de la 53. Ara s'ordena que ha d'atacar entre la carretera de Camarasa i el Segre, amb el costat esquerra de l'atac ja a tocar el riu. En una primera fase ha d'ocupar el cim del Monteró i les fortificacions a l'est de la carretera de Camarasa, que ha de quedar lliure per la circulació d'homes i vehicles. Un destacament d'infanteria cal que entri a Camarasa mentre que altre puja al tossal de Sant Jordi.

Tot seguit en una segona fase haurà d'avançar pel camí de Camarasa a Cubells i pel camí de la serra Blanca que duu també a Cubells. I ocupar el cim de Boada al nord

¹⁵⁷*Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4. I també: Operaciones 54 DI. DN-40-3-7.*

¹⁵⁸*Operaciones sobre Cataluña. Partes. 26 de Diciembre 1938. CGG-7-382-159-6.*

¹⁵⁹*Diario de Operaciones del C de E de Aragón. DN-10-449-4.*

¹⁶⁰*Orden General de Operaciones nº 2. C de E de Aragón. 26 de Diciembre 1938. CGG-7-380-18-04.*

¹⁶¹*Orden General de Operaciones nº 1. C de E de Aragón. 13 de Diciembre 1938. CGG-7-380-14-26.*

¹⁶²*Diario de Operaciones. 1ª División. DN-10-447-19.*

¹⁶³*Partes. 27 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-180-9.*

¹⁶⁴*Operaciones. 54 División. DN-40-3-7.*

¹⁶⁵*Orden General de Operaciones nº 3. C de E de Aragón. Modificación de la dos por causas meteorológicas. 27 de Diciembre 1938. CGG-7-380-19-05.*

d'aquesta població. La segona fase s'ha de completar a ser possible, en la primera jornada d'atac. Cal moure's amb la màxima celeritat. La Divisió 54 ha de concentrar totes forces i armament possibles a Balaguer per cooperar en el trencament: l'Agrupació del tinent coronel Casar que cobreix el sector de front entre les Avellanes i Castelló de Farfanya i el 283 Batalló de Tiradors d'Ifni reben les ordres de marxar cap a Balaguer. S'ordena que l'artilleria comenci la seva preparació a les 7:15 del matí, disparant fins les 9:15. Un quart d'hora més tard, a les 9:30 la infanteria ha de començar l'assalt. Un cop conquerit el cim del Monteró, tota l'artilleria que pugui ser transportada, haurà de recolzar amb el seu foc la segona fase contra Cubells-serra de Boada. El 3er Regiment de la 1ª Divisió de Cavalleria és a Balaguer com a reserva del Cos d'Exèrcit d'Aragó a disposició de la 53 DI com a reserva.

L'aviació té l'ordre de realitzar dos *serveis* al sud del Monteró, a la zona per on s'ha de produir l'assalt inicial. Un a les 8 del matí i l'altre a les 8:45. Es demana a totes les unitats el màxim esforç per aconseguir una ràpida progressió.

Les dues divisions del Maestrat també reben noves instruccions que modifiquen les anteriors ¹⁶⁶. La 84 i 82 hauran d'explotar el trencament dels d'Aragó a Balaguer, fer un ràpid avançament i superar les defenses d'Artesa per l'oest de la població. Com a mitjans suplementaris se'ls agrega tres companyies de tancs, dues seccions de la 2ª Companyia Tàctica de metralladores antiaèries de 20 mm, una bateria de canons de 88 mm i altre de 75, i un grup de 149 mm. Un dels regiments d'infanteria de la 84 ha de quedar sempre en reserva.

Saben que la major part de les reserves enemigues ja estan combatent, entre elles la Divisió 34 de l'Exèrcit Popular. Així Artesa haurà de ser defensada per tropes en retirada, ja gastades pel combat. I enfrontades a forces fresques que tot just entren en combat ara.

La rapidesa de la maniobra es segueix considerant essencial per l'èxit ofensiu: *Se procurará imprimir al combate las características de una explotación del éxito y evitar que en las líneas de Artesa pueda organizar una resistencia continua.*

La 53 DI continua a les noves ordres sent l'encarregada de l'escomesa inicial ordenada per avui dia 28 de desembre. El trencament l'ha de fer entre el Segre i la carretera de Camarasa en direcció nord, cap el tossal del Monteró tot resseguint les fortificacions de la primera línia enemiga. Un cop allí ha de girar cap a l'est direcció Cubells i la Sentiu de Sió. Al seu flanc esquerra han d'avançar també cap a l'est les forces del Cos d'Exèrcit del Maestrat.

La divisió rep encara més reforç i podrà comptar avui amb: el 17è Batalló de metralladores, les seccions de morters de la 40 i 54 DI, un batalló de tancs, tres seccions d'antitancs i un grup mixt d'artilleria de 65 i 75 mm cedit per la 54 DI ¹⁶⁷. Aquesta darrera unitat a més s'haurà d'encarregar amb tota la seva artilleria de recolzar l'atac de la 53. Concentrant el seu foc sobre el punt de ruptura a la carretera de Camarasa. Sense oblidar la resta de front de la divisió. Dos dels batallons de la 54 han de ser llestos a la zona de ruptura: el 2on de Bailen i el Tercio de Valvanera.

Altres cop un dia amb boira, el tercer consecutiu. Però l'atac previst per les 9:30, comença a les 11:00. En la preparació aèria es bombardeja per error les pròpies posicions, com va passar el dia 26 de desembre. Al lloc de socors són atesos de bala i metralla 9 soldats: 6 de pronòstic lleu, 2 de greus i un de molt greu ¹⁶⁸. La manca de visibilitat dificulta també l'eficàcia del tret artiller. Són conscients que moltes

¹⁶⁶Orden General n° 11. C de E del Maestrazgo. 27 de Diciembre 1938. CGG-7-380-24-20.

¹⁶⁷Operaciones 53 División. DN-41-3-10.

¹⁶⁸Operaciones 54 División. DN-40-3-7.

fortificacions resten intactes o poc afectades pel foc dels canons que han disparat 20 minuts (II,16).

A les 11:50 finalitza l'actuació de l'artilleria. La infanteria pren el relleu, i comença l'atac. Les ordres es mantenen i l'operació segueix endavant. Forces del 3er Regiment de la 53 inicien l'assalt recolzats per dues companyies de tancs. Al davant de la infanteria marxa la 3ª Bandera FET d'Aragó. A la seva dreta, més a la vora de la carretera de Camarasa, el 3er de Tenerife. La resta de l'agrupació rere seu en reserva, amb el 2on Regiment.

Al llarg de la jornada s'aconsegueix avançar gairebé un parell de quilòmetres en un terreny fortificat i defensat amb vigor. Han estat superades el primer conjunt de defenses entre el quilòmetre 7 de la carretera de Camarasa i el camí de Lлиндàs ¹⁶⁹: *El enemigo conocia la inminencia del ataque y que hacia alarde de esperararlo para desacerlo, según manifestaba, resistió en cada posición hasta el asalto, amparado en una organización del terreno de 7 kilómetros de profundidad, preparada durante ocho meses* ¹⁷⁰.

El cost pels batallons ha estat de 126 ferits i 12 morts ¹⁷¹. Al *parte* del dia hi ha altre versió: *A pesar de que no ha sido muy profundo el avance, no ha habido mucha resistencia*. L'artilleria republicana ha disparat sobre Balaguer i els ponts del Segre ¹⁷².

En aquest dia 28 els objectius de les divisions d'Aragó no han estat assolits. S'ha avançat molt poc dins les defenses enemigues. Tampoc s'ha arribat ni de bon tros al cim del Monteró. Ni han pogut obrir pas a la 84 DI que espera a l'altre costat del Segre.

Hi arriben noves ordres a les divisions per l'endemà dia 29 de desembre ¹⁷³. La 53 haurà de seguir la ruptura de les posicions enemigues fins el quilòmetre 6 de la carretera de Camarasa en una primera fase. Possiblement a la vora de cal Cusso i la cota 347 a l'est de la carretera de Camarasa.

Tot seguit ha de canviar la direcció de l'atac cap a l'est, mirant Cubells. En aquest moment la 54 s'ha d'incorporar a l'atac, entrant en l'ofensiva al costat dret de la 53. Més al nord, la 84 s'afegeix també al combat. El seu objectiu és el cim del Monteró i després seguir en direcció Cubells. La seva marxa ha de cobrir el flanc esquerra de la 53, en cas que l'enemic vulgui resistir o contraatacar. Si aquest es replega, la 53 d'Aragó ha d'avançar amb tota la rapidesa possible sobre Cubells, sense esperar l'ajut de la 84 DI del Maestrat.

Per la primera fase s'ordena reunir tota l'artilleria disponible de les divisions i cos d'exèrcit. Per la segona fase la 53 mantindrà la pròpia i els canons de 65 mm de la 54. La resta de la massa artillera recolzarà l'atac des de la reraguarda. La 53 podrà comptar amb una companyia de fusells i una de metralladores del Batalló de metralladores n° 17. Les altres tres companyies de fusells de la 17, reforcen la 54 DI.

L'aviació *nacional* s'encarregarà d'una missió de bombardeig a les 8 del matí, al km 9 de la carretera de Camarasa, a la zona d'atac de la 53. La resta del dia ha d'intervenir a la zona de Cubells, avançant-se a la marxa de la infanteria. A les 7:30 ha de començar la *preparació* artillera fins que l'aviació comenci el seu atac. La infanteria començarà l'assalt a les 10 del matí.

¹⁶⁹Operaciones sobre Cataluña. Partes. 28 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-161-7.

¹⁷⁰Operaciones 53 División. DN-41-10-3.

¹⁷¹Operaciones sobre Cataluña. Partes. 28 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-161-7.

¹⁷²Operaciones 54 División. DN-40-3-7.

¹⁷³Orden General de Operaciones n° 4. C de E de Aragón. Sobre avanzar hasta la línea Cubells-Asentiu, dejando expedita circulación esta carretera. 28 de Diciembre 1938. CGG-7-380-20-05.

La divisió 84 del Maestrat també rep noves instruccions avui ¹⁷⁴. Ha de passar el Segre i atacar el vèrtex Monteró. No ha d'esperar que la 53 li obri el pas, és encara lluny i cal accelerar la marxa de les operacions incorporant més forces a l'ofensiva. Haurà de conquerir posicions al sud de Camarasa. Hi ha pressa.

Un cop consolidades aquestes posicions, els altres dos regiments de la 84 han de passar el riu i incorporar-se a l'atac amb rapidesa. L'aviació col·laborarà en el trencament de línia. A la 82 del Maestrat se li ordena que es prepari a l'oest de Balaguer. Des de Castelló de Farfanya marxa a peu al nou emplaçament. Preparant-se per la seva aportació a l'ofensiva ¹⁷⁵. Com a relleu de la 84, com estableixen les ordres.

Avui s'informa a les unitats del Maestrat que l'enemic disposa d'un cert número de tancs estacionats entre Tudela i Montclar, entre ells i Artesa de Segre ¹⁷⁶.

4.6. La 61 DI entre les Forques i la Clua: 28 a 30 de desembre.

La Divisió 61 d'Urgell continua avui dia 28 davant d'una forta resistència enemiga a banda i banda de la vall del riu Boix. Una agrupació d'infanteria pren posicions a la serra de l'Obac, a la dreta del sentit de la marxa cap el sud. I molt a la vora de les conquestes de la 1ª del Maestrat que ja són ben a la vora al sud-est d'aquests cims. Altre agrupació ataca les posicions a l'esquerra de la vall. Des de les Forques a 663 metres d'alçada, conquerida la jornada anterior, combat en direcció Lluçars (II,15).

A banda i banda de la vall s'aconsegueixen algunes conquestes i un petit avenç territorial al preu de 352 baixes pròpies, moltes d'elles fruit de combats cos a cos ¹⁷⁷.

Màxim insòlit fins aquest sisè dia de batalla. La resistència enemiga ha estat molt forta sobretot a la zona de les Forques, des de les alçades de la serreta de Sant Pere, vora Lluçars. Han hagut de rebutjar l'atac dels tancs republicans, incendiant un d'ells. Les posicions conquerides avui seran contraatacades dos cops a la nit, sense èxit.

Els atacs de la 61 DI es van desviant a la dreta de la vall, on la infanteria no troba tanta resistència, mirant d'envoltar les posicions entre la serreta de Sant Pere i Argentera de moment insuperades.

Tot i que es un sector ja gairebé envoltat per tots costats: forces enemigues ja aïllades pel nord d'altres forces amigues; a l'oest limitades per les posicions de la 61 DI; amb la 1ª DI a punt de superar-les pel sud; i amb la 150 d'Urgell molt a la vora, rere seu per l'est. L'escomesa de les tres divisions no ha estat prou eficaç com per desfer l'entramat defensiu de l'adversari. La resistència segueix sent ferotge i arreu.

La 61 no avança prou ràpid, ni la 150 tampoc. Els defensors es retiren deixant la destrucció de trams de carretera, prou importants com per fer difícil la marxa de les tropes i vehicles pel seu proveïment. Avui els enginyers han pogut reparar 8 trams destruïts, habilitant-los pel pas dels camions ¹⁷⁸.

El 29 de desembre la 61 DI s'estén per tota la serra de l'Aubac després superar moltes dificultats. Inicia la baixada per la vall del Boix. I podrà passar el riu al nord i sud de Gàrsola acostant-se a les alçades del nord d'Argentera ¹⁷⁹. Entraran a la Clua i prendran contacte amb la 1ª DI que baixa de Sant Mamet. Han trigat set dies en trobar-se. A partir

¹⁷⁴*Orden Particular nº 18 a la 84 DI. 28 de Diciembre 1938. CGG-7-380-25-02.*

¹⁷⁵*Diario de Operaciones. C de E del Maestrzgo. DN-10-447-19.*

¹⁷⁶*Operaciones 1ª D. DN-14-3-40.*

¹⁷⁷*Operaciones sobre Cataluña. C de E de Urgel. CGG-7-382-127-46. I també als: Partes. 28 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-161-7.*

¹⁷⁸*Partes. 28 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-161-7.*

¹⁷⁹*Partes. 29 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-162-6.*

d'ara poden combatre una al costat de l'altre, en paral·lel, unint esforços. Tal com s'havia ordenat, per fer més efectiu i ràpid l'avançament per trencar les línies enemigues (II,18).

Les forces d'Urgell: la 61, considera que el contacte amb la divisió del Maestrat és un relleu en la primera línia de l'atac: *...el pueblo de Chua donde nuestras fuerzas fueron relevadas por otras de la 1ª División Navarra,...*

La resistència al sector de les Forques comença ara a afeblir-se. Els atacants fan algun petit progrés gràcies a violents combats. Al vespre pujaran dalt d'algunes alçades al sud de Gàrsola. Encara que la línia defensiva des d'aquí fins Argentera es manté encara ferma davant els forts atacs de la 61.

Fins un quart d'una al migdia de l'endemà dia 30 de desembre, la boira és present. La climatologia adversa no ha facilitat la marxa de les operacions. Les posicions governamentals del barranc de Comallonga, entre Lluçars i Gàrsola han cedit avui després de dos dies resistint forts atacs. Les dues poblacions han estat ocupades. L'una i l'altre ja eren gairebé encerclades del tot per la infanteria atacant (II,21).

El mateix passa a Lluçars. La 61 pressiona molt a la vora de la població, a l'oest, i la 150 gairebé a tocar per l'est. Testimoni de la lluita són les 151 baixes de la 61, un centenar de morts enemics i 42 presoners. Però l'avançament queda aturat en les noves posicions d'Urgell. Al serrat del Rector, no massa lluny, a les cotes 587 i 554 l'enemic defensa la nova primera línia: *Donde el enemigo apoyado en nueva fortificacion con numerosos nidos de cemento resiste fuertemente*¹⁸⁰.

El sistema defensiu no s'ha enfonsat com esperaven en un primer moment, malgrat els grans mitjans implicats en l'atac. La xifra de morts enemics recollits augmenta en el balanç diari. I per primer cop des del dia 23 de desembre hi ha notícies de botí de guerra. Han pres algunes armes entre els centenars de cadàvers de l'enemic.

La vessant oriental de la vall del riu Boix i la zona del barranc de Comallonga han estat un mur de contenció que ha suportat tots els atacs de la 61 d'Urgell. Sols ha pogut avançar per l'altre banda de la vall, buscant la direcció d'atac de la 1ª del Maestrat. Per tant sobre unes posicions ja molt febles.

El comandant Beltrán, enllaç de Terminus amb Escala envia el seu *Parte* a les 20:40. A partir del seu informe es comunica: *Del Cuerpo de Ejército de Urgel dice que no tenía noticias, pero que cree que se ha movido poco*¹⁸¹.

4.7. Combats a la serra Grossa i Sant Ermengol: 30 de desembre al 2 de gener.

La jornada del 30 de desembre comença amb boira i l'artilleria no pot intervenir¹⁸². *Mucha resistencia; el terreno es muy abrupto y está muy fortificado desde Serra Grossa a Baldomá y el Segre, es un verdadero campo atrincherado; han traído reservas como lo dicen los prisioneros,...* Es pot llegir a la nota del diari d'operacions de la 1ª del Maestrat¹⁸³. La divisió ja ha baixat a la vall del riu Boix després de superar les grans dificultats de la muntanya de Sant Mamet. Però la vall està també fortificada i l'enemic es defensa i es resisteix a cedir les seves posicions.

¹⁸⁰*Ofensiva sobre Cataluña. C de E de Urgel. CGG-7-382-127-46.*

¹⁸¹*Operaciones sobre Cataluña. Partes. 30 de Diciembre 1938. CGG-7-382-163-9.*

¹⁸²*Operaciones sobre Cataluña. Partes. 30 de Diciembre 1938. CGG-7-382-163-9.*

¹⁸³*Diario de Operaciones. 1ª División. DN-10-451-1.*

A la Divisió 1^a es considera que l'assalt a la serra Grossa és responsabilitat de la 61 d'Urgell tal com marquen les instruccions rebudes el 12 de desembre ¹⁸⁴. Però a la 61 DI no pot avançar a tota la línia al voltant del barranc de Comallonga, Lluçars-Gàrsola-Argentera des de que va baixar del Montsec i va començar a avançar cap el sud.

La 1^a DI està esperant la intervenció de l'aviació a migdia abans d'iniciar l'assalt a serra Grossa ¹⁸⁵. La 61 DI: *debía ocupar Serra Grossa pero no ha avanzado gran cosa* ¹⁸⁶. Notifiquen els de la 61 que la boira els ha impedit començar les maniobres al matí.

Les operacions comencen tard amb un atac a les fortificacions des del nord. La 1^a és a l'est de la muntanya. Un dels seus batallons de la 3ª Agrupació d'infanteria, fins ara en la reserva, entrarà avui en combat per recolzar a la 61 D. Tant sols el 2on Batalló de San Marcial pot conquerir algunes trinxeres, quedant-se però, a mig camí del cim. Allí seran tota la nit aconseguint mantenir-se en la posició fins l'endemà.

Els defensors han rebut reforços: una brigada d'infanteria i dues seccions de blindats. I a més: *La artillería roja no nos deja en paz en ningun sitio y sigue viniendo la Aviación roja*. La 2ª Agrupació ha atacat més al sud de serra Grossa, sense poder passar les defenses de l'oest de Baldomar. La població és però dominada des de les alçades pel foc dels atacants ¹⁸⁷.

Avui ha estat una jornada molt dura per la divisió, amb 111 baixes. Mostra la intensitat del combat. I l'evacuació dels ferits conforme avancen es fa més cada cop més crítica. La pista de Tremp a Santa Maria de Meià és gairebé intransitable i provoca estralls entre els vehicles que hi transiten. El camí pel barranc de la Clua és impracticable. Els ferits segueixen sent transportats damunt dels lloms de les mules al llarg de 11 hores de viatge per la muntanya, fins fer-los passar el riu per la baronia de Sant Oïme.

A les 20:00 el cos d'exèrcit del Maestrat rep noves ordres ¹⁸⁸. La 1ª Divisió ha de seguir amb l'atac a serra Grossa i Baldomar i les alçades al sud a tocar el Segre. Des d'aquestes darreres conquestes ha de recolzar amb la seva artilleria l'atac de la 84 DI. A les 8 del matí l'aviació nacional atacarà la Roureda i Montsonís, davant mateix d'Artesa i acompanyarà la marxa de la 1^a DI a les 9 del matí per l'atac a les fortificacions de serra Grossa.

Un relat sobre els combats de la jornada els fa Javier Nagore, tècnic de radio del lloc de comandament del cap de la 1ª Divisió:

[29 de desembre a la nit] *La comida y la cena la hacemos "revueltas",... Es decir, han llegado a la vez las alubias de la comida y los garbanzos de la cena (¡qué imaginación la de los furrieles!). Y todo helado,.... Cosa natural el suministros de la 1ª División se continua haciendo desde Ager y Figuerola, diez horas de caminos imposibles. Toda acémila era poca.*

Los obuses estallan durante la noche (¡qué coño de artilleros!, ¿cuando dormirán?) y nos obligan al abandono del caliente pesebre y a tirarnos a una zanja en la era de la masía. Tiritamos hasta bien entrado el día siguiente, pero salvamos el pellejo, pues la masía, y el pesebre con ella, recibieron un impacto directo del 15,5. Cuantos se quedaron dentro –soldados y mulos, mulos y soldados- resultaron muertos o heridos.

¹⁸⁴A La Instrucción Particular n° 46, del 10 de desembre, punt VIII. CGG-7-380-11. Així mateix es repeteixen les mateixes instruccions a la Orden General n° 1. C de E de Urgel. Del 12 de desembre, punt IV: *Límite entre el Cuerpo Ejército de Urgel y la 1ª División (Maestrazgo)*. La 61 ha de marxar per la línia entre Vilanova de Meià i Alentorn. La 1^a a la seva dreta per Baldomar i Vernet. CGG-7-380-37-14.

¹⁸⁵Partes. 30 de Diciembre de 1938. CGG-78-382-163-9.

¹⁸⁶Diario de Operaciones. 1ª División. DN-10-451-1.

¹⁸⁷Partes. 30 de Diciembre de 1938. CGG-78-382-163-9.

¹⁸⁸Adición n° 1 a la Orden de Operaciones n° 11. C de E del Maestrazgo. 30 de Diciembre 1938. CGG-7-380-24-20.

A las diez horas del día 30, desde el P.C. del Mizzián, transmitimos a la artillería la orden de la preparación de tiro sobre la Serra Grossa y su vértice, ... Y otra orden a Pérez Salas para que prepare las unidades de su Agrupación para el asalto.

¡Ya sube el 8º de América, casi a la par de las explosiones!. La pendiente es muy dura. Una escuadrilla de trimotores lanza sus bombas-¡maldición, qué tíos cabrones! pensamos, y decimos, los “moros y cristianos” de la Plana del Mizzián- sobre el mismo puesto de mando, sobre nosotros. Con suerte: cuatro heridos leves.

A última hora de la tarde se alcanzan las primeras trincheras. Las ocupan el 8º, el 2º de San Marcial y el Tercio de Lácar. La cima, ..., sigue en poder de los rojos. Gran contraataque nocturno, llegan pelotones enemigos hasta las trincheras ocupadas antes. La R.12 de Salas, ..., nos transmite peticiones urgentes de bombas de mano y cintas de ametralladora. Muchas bajas en Lácar; entre las tres unidades salió la peor librada, según costumbre, ...

Apenas pudimos dormir, transmitiendo órdenes a las baterías de Sanz: “Fuego de contención, fuego de contención”¹⁸⁹.

Els combats no s'aturen amb la foscor, ni amb la boira que l'acompanya. Continuen els contraatacs i intents d'infiltrar-se rere les línies dels atacants que es succeeixen tota la nit del 30 al 31 de desembre. Fins i tot a les 8 del matí l'aviació republicana ataca les posicions ocupades la jornada anterior a serra Grossa i fa algunes baixes entre la infanteria¹⁹⁰. Però els nous ocupants no cedeixen terreny i mantenen les posicions, amb 2 oficials i 12 soldats ferits a la nit. Amb la llum del nou dia els contraatacs dels homes de la 34 Divisió republicana continuen, ara recolzats per blindats, sent altre cop rebutjats.

L'aviació atacant actuarà amb contundència el dia 31. I una forta preparació de l'artilleria s'avança a l'atac de les forces d'infanteria de la 1ª i 61 Divisions contra la serra Grossa. El 8è Batalló d'Amèrica, de la 3ª Agrupació de la 1ª DI trenca en combat la resistència, arribant al cim de la serra. Tot seguit comencen els contraatacs de l'Exèrcit Popular. A la tarda hi tornen ara recolzats per tancs. El darrer intent es frustra amb l'actuació de l'artilleria sobre els blindats, que els fa girar cua (II,24).

Tot i que aquestes fortificacions han estat fortament bombardejades per artilleria de terra i aviació, la infanteria atacant ha hagut de pagar l'èxit amb 195 baixes, en la jornada més sagnant fins ara per la 1ª Divisió. En aquestes posicions l'enemic ha rebut el reforç de tres bateries d'artilleria i dues seccions de tancs¹⁹¹. Continua a la defensa la 119 BM de la 26 D (II,25).

Les versions de la batalla són però divergents. La 1ª D reclama el total protagonisme de la gesta. Considera que ha hagut d'assumir un combat que no li pertoca, mostrant alhora la seva superioritat militar: *La D.I. 61 avisó que iba a ocupar el Vértice y vinieron a ponerse a nuestra altura de la Sierra, pero luego no se movieron y ya una vez ocupada por el 8º Bon de América subieron detrás (por el mismo sitio que subió aquel) y quedaron a la izquierda del mismo y un poco retrasados sin llegar a la divisoria en posición rara,...*¹⁹².

Al Cos d'Exèrcit d'Urgell es veuen els fets d'altra manera. Una agrupació de la 61 DI manté fix l'enemic a les seves posicions al sud de Lluçars. Alhora altre agrupació: *...efectuando un pase de linea de las posiciones ayer ocupadas al Suroeste de Sierra*

¹⁸⁹NAGORE YÁRNOZ, J. - *En la primera de Navarra*. Dyrsa. Madrid 1986. Pag. 182, 183.

¹⁹⁰*Partes. 31 de Diciembre de 1938*. CGG-7-382-164-6.

¹⁹¹*Diario de Operaciones. C de E del Maestrazgo*. DN-10-447-19.

¹⁹²*Diario de Operaciones de la 1ª División*. DN-10-451-1.

Grosa, por la 1ª División Navarra, ocupa totalmente la citada Sierra Grossa,..., causando gran quebranto al enemigo ¹⁹³.

A les 8 del vespre d'aquest dia 31 de desembre hi ha noves instruccions per ajudar a superar les grans dificultats ¹⁹⁴. La 1ª rebrà el reforç d'una secció de canons antitancs del Batalló de metralladores del Maestrat fins aquest moment al servei de la 84 DI. I l'ajut del l'aviació que ha d'atacar Montsonís, la Roureda i el canal d'Urgell entre Marcobau i Montclar. També col·laborarà amb la infanteria a la carretera entre Baldomar i Vernet a les deu del matí.

31 de diciembre. Continua la niebla, siguen los contraataques hasta las dos de la tarde. A las 3, una "cadena" marca la señal de asalto. En poco más de media hora el 8º, Lácar y Montejurra ocupan la Grossa y su vértice, ..., Lácar en estos días ha tenido 11 muertos y 38 heridos. El comandante Carvajo, que manda en Montejurra, cae herido al final de la operación.

De regreso a la masía para una última noche entre sus restos, ..., una Nochevieja sin turrónes ni licores. Sardinas y un chusco para los tres ¹⁹⁵.

També Revilla Cebrecos escriu sobre la jornada: *Mal terminó el año para el Tercio de Lácar, ..., Sale junto al 8º Batallón de América, a ocupar las cimas [de serra Grossa], consiguiéndolo, y al ser relevados regresa al punto de partida para guarnecer el flanco cerrado.*

Por la noche vuelven a ser atacadas estas posiciones fuertemente en varias ocasiones, siendo rechazados todos los ataques, llegando alguno de ellos hasta las mismas trincheras que ocupaba Lácar, teniendo que emplear bombas de mano; nuestros atacantes también contestaron con las mismas armas, ..., el balance, dentro de lo victorioso, al no haber permitido que el enemigo consiguiese sus propósitos, fue catastrófico por las bajas sufridas, ..., El ataque fue general contra todas las posiciones ocupadas por la Agrupación ¹⁹⁶.

El nou any comença amb boira. La 1ª DI ha rebut el reforç d'antitancs del cos d'exèrcit. Superant moltes dificultats han arribat a primera línia de matinada. Els darrers dies han fet aparició al combat els tancs enemics. També la 61 DI els ha facilitat ampolles amb líquid inflamable per usar-les contra els tancs. Fins les tres de la tarda no començarà a moure's la infanteria. La boira ha impedit qualsevol iniciativa (II,30).

El Tercio de Montejurra de la 3ª Agrupació d'infanteria de la 1ª DI a l'avantguarda estableix posicions, després d'un dur combat, ja a la vora de Sant Ermengol. Aquest és el darrer obstacle muntanyós al nord d'Artesa. Alhora que la seva ocupació permetrà que la 61 DI es pugui situar al costat esquerra de la 1ª DI.

Més al sud la 2ª Agrupació ataca el sistema defensiu de Baldomar. La 5ª Bandera de la Falange navarresa ataca de nord a sud, pel barranc de l'Ametlla. Pretenen envoltar les fortificacions que els barren el pas. Els defensors de Baldomar es veuen encerclats per l'oest i pel nord. La 7ª Bandera de la Legió recolza la Bandera falangista, i la 2ª Bandera FET de Navarra ataca d'oest a est. Malgrat la resistència a les 20:55 es notifica que els soldats comencen a entrar al poble ¹⁹⁷.

Els contraatacs amb el recolzament de tancs es veuen frustrats per l'acció dels canons antitancs que acaben d'arribar a primera línia de combat. Aconsegueixen incendiar-ne

¹⁹³Cuerpo de Ejercito de Urgel. *Operaciones sobre Cataluña*. CGG-7-382-127-45. També a *Operaciones sobre Cataluña. Partes. 31 de Diciembre 1938*. CGG-7-382-164-6.

¹⁹⁴Adición nº 2 a la Orden de Operaciones nº 11. C de E del Maestrazgo. 31 de Diciembre 1938. CGG-7-380-24-20.

¹⁹⁵NAGORE YÁRNOZ (1986). Pag. 183.

¹⁹⁶REVILLA CEBRECOS (1975). Pag. 305, 306.

¹⁹⁷Partes. 1 de Enero de 1939. CGG-7-382-165-8.

un d'ells i fan fugir la resta de la formació. Es captura un tanc rus i metralladores que defensaven les posicions. La divisió ha tingut més baixes que les altres dues plegades: 95 contra 45 de la suma de la 150 i la 61 D. Segueix avui amb la major responsabilitat de l'operació la infanteria de la 1ª DI. Davant seu l'adversari defensa de manera tenaç les darreres fortificacions de la muntanya, al nord d'Artesa.

La 61 d'Urgell ha aconseguit avui, primer dia de 1939, un cert progrés davant les defenses que ja fa dies que no pot superar. La seva infanteria entra a Argentera, deixant enrere Boada. Ocupa la serra del Rector i la cota 624 de serra Grossa entre altres posicions ¹⁹⁸. Encara que l'oficial d'enllaç amb l'estat major central manifesta altre versió en el comunicat de les 18:30:

Hoy ha tenido una intensísima niebla, á pesar de lo qual combaten, pero consideran que no habrán avanzado más de un km. de la línea que tenían, no percibiendo fuego ni resistencia, sino la imposibilidad material del tiempo ¹⁹⁹.

Als Pirineus les Divisions 62 i 63 d'Urgell comencen a ser rellevades de les seves posicions per batallons *no divisionaris de guarnició* de la reserva de l'Exèrcit del Nord i forces d'ordre públic afectes al cos d'Exèrcit. Tropes de les dues divisions comencen a marxar cap el sud, per afegir forces a l'atac contra Artesa.

El 2 de gener els Tercios de Lacar i Montejurra ocupen finalment Sant Ermengol. Amb el 8è Batalló d'Amèrica preparat i el 2on de Sant Marcial en reserva. Tota la 3ª Agrupació d'infanteria de la 1ª D ha estat l'encarregada (II,34).

Capturen un dipòsit de munició i armes automàtiques. Baixant del cim els de Lacar arriben al nord de Vall-Llebrera, ara sense notícia de combat. El poble ja és a l'abast de la seva artilleria.

Des de Baldomar la 2ª Agrupació de la 1ª DI s'encarrega d'avançar en direcció Vernet fent *neteja* de les trinxeres. Hi ha resistència però. Al Segre no s'han pogut acostar massa, per la Roureda davant mateix d'Artesa, degut al fort foc enemic que des de Montsonís a l'altre banda del riu els envia l'artilleria de l'Exèrcit Popular.

El combat i la resistència serà creixent al llarg del dia en tota la zona de les forces del Maestrat: 550 presoners capturats, 400 fusells, 45 armes automàtiques i un dipòsit de munició. I 20 morts i 344 baixes pròpies ²⁰⁰.

La 61 DI continua combatent al nord de la muntanya de Sant Ermengol. La jornada comença amb boira, que no escampa fins les 11 del matí. Ha de superar les fortificacions del sud-est de Boada després de forts combats. Al vespre arriben al Segre, al costat de Vilves, riu amunt d'Artesa. En aquest dia les tres divisions de l'atac nord ja són gairebé en línia, una al costat de l'altre al nord d'Artesa de Segre: la 1º, la 61 i la 150. Aquesta una mica endarrerida respecte a les altres. I les forces auxiliars de la 51 i la 62 i 63 que es van incorporant al front.

4.8. La 150 DI entre Comiols i Montargull: 28 de desembre al 2 de gener.

El 28 de desembre la Divisió 150 d'Urgell continua en dur combat per neutralitzar la defensa de les fortificacions a Comiols. La maniobra per envoltar-les pel nord iniciada el dia 27 acabarà sent un èxit. A les 9 del vespre han pres les darreres posicions que encara resistien. Amb 214 baixes, 200 morts entre els defensors i 440 presoners. Hi ha hagut tot un dia de forts combats a la central elèctrica i a Comiols (II,15).

¹⁹⁸*Operaciones sobre Cataluña. C de E de Urgel.* CGG-7-382-127-46. També a: *Operaciones sobre Cataluña. Partes. 31 de Diciembre 1938.* CGG-7-382-164-6.

¹⁹⁹*Operaciones sobre Cataluña. Partes. 1 de Enero 1939.* CGG-7-382-165-8.

²⁰⁰*Diario de Operaciones. C de E del Maestrazgo.* DN-10-447-19.

A migdia s'assalta la central elèctrica i es comencen a conquerir les primeres trinxeres al barranc. A les 18:30 comuniquen que han conquerit la central elèctrica i segueixen els forts combats a Comiols: *El enemigo reforzado continuamente ha defendido con tesón fortificaciones muy perfeccionadas que han sido conquistadas brillantemente por nuestras tropas* ²⁰¹. El cost ha estat elevat, amb moltes baixes pròpies, fruit del combat cos a cos.

Des del dia 23 de desembre aquesta unitat és la que més ferits i morts ha tingut en els combats que ha protagonitzat: 1.081 baixes. Sis dies després d'iniciar les operacions finalment les ordres s'han complert: protegir el flanc esquerra de l'atac principal de la 61 DI i ampliar la fractura a les defenses enemigues fins controlar l'accés viari del coll de Comiols.

La segona part de les ordres és la de marxar per aquesta carretera fins reunir-se amb la 61, seguint una línia d'atac paral·lela, i per tant sumant forces per una major eficàcia. Una agrupació de la seva infanteria, al coll de Cap de la Serra a l'aguait de possibles atacs de flanc sobre les forces en marxa, mentre que les altres dues agrupacions d'infanteria avancen cap el sud.

La 51 DI s'ha de fer càrrec de fer avançar el front estable al nord de l'ofensiva, substituint aquestes unitats de tasques defensives. I a la vessant nord fa avançar el front cap a l'est per la carretera de Sant Salvador de Toló a Cap de la Serra amb dues agrupacions d'infanteria, sense necessitat de combatre. Arriben a Covet i a Benavent de Tremp. El flanc ja és cobert del tot.

Amb les accions del dia 28 i la matinada del 29 de desembre, es pot considerar desarticulat l'operatiu defensiu de l'Exèrcit de l'Est entre el Cucut i Cap de la Serra: *A partir de hoy, rota toda la organización defensiva enemiga, la lucha se entabla en campo abierto y aunque la resistencia persiste, esta es bastante menor*. Es pot llegir en una nota del dia 29 de desembre ²⁰².

Ben cert que l'avenç d'aquesta jornada ha estat gran. Arriben a la font de la Coromina, a un quilòmetre i mig al sud de Folquer, ja de nit: *Parte de les 18:45: La 150 ha llegado al km.17 al lado del rótulo Collada* ²⁰³. Des de Cap de la Serra a uns vuit quilòmetres i mig. L'enemic però segueix organitzant contraatacs. La conquesta territorial ha estat aquest dia superior a la suma de totes les anteriors jornades.

El criteri de la *Superioritat* no és però tan optimista com mostra el diari d'operacions d'Urgell. De fet els comentaris sobre la marxa de les operacions, sobre els *partes* que es reben de les unitats en lluita són força crítics. Les ordres no s'han complert ²⁰⁴: *Un Cuerpo de Ejército debe actuar con sus Divisiones en direcciones convergentes y no diluyendo esfuerzos. Resulta que la División 61 marcha en el frente Argentera-Boada; la 150 toma La Corraleta, dirección divergente a la anterior; y la 63 División [i la 51] efectúa una marcha desde el frente de San Salvador de Toló hacia Covet, también en dirección divergente de las anteriores* ²⁰⁵.

A partir d'aquest punt es remarca que les instruccions per l'atac s'han de seguir al peu de la lletra: atac ha de ser de nord a sud, i amb dues divisions lluitant juntes, recolzant-se l'una en l'altre. De fet, totes les unitats implicades han obeït les ordres, però no han assolit els objectius amb la rapidesa desitjada per l'alt comandament. Allargant el

²⁰¹Operaciones sobre Cataluña. Partes. 28 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-161-7.

²⁰²Operaciones sobre Cataluña. C de E de Urgel. CGG-7-382-127-46

²⁰³Operaciones sobre Cataluña. Partes. CGG-7-382-162-6.

²⁰⁴Generalísimo. Cuentas de la sección 3ª. CGG-7-380-5-04.

²⁰⁵Al Parte del dia 29 de desembre consta com una operació de la 63 d'Urgell: *Operaciones sobre Cataluña. Partes*. CGG-7-382-162-6.

període de temps inicial de lluita en direccions divergents. Les operacions no marxen tal com s'havia planificat.

El dia 30 de desembre comença amb boira i l'artilleria no pot fer el seu servei ²⁰⁶. No s'inicien les operacions fins migdia amb una nova posició ocupada al sud de la Collada, en direcció Montmagastre. La resta de la jornada es dedica a preparar-se pels combats de l'endemà sense cap més notícia (II,21).

El 31 de desembre de matinada, la cota 603 conquerida ahir és contraatacada sense èxit i es fan dos presoners. Es presenten 23 milicians al sector de la 150. El darrer dia de l'any també es manifesta amb boira. La 150 DI segueix l'avenç per la tarda cap el sud ²⁰⁷. Arriben al quilòmetre 14 de la carretera d'Artesa, a la casa de les Pletes ja de nit. Altre agrupació d'infanteria puja fins l'antiga fortificació de Montmagastre. La resistència davant seu segueix sent molt viva (II,24).

Tres batallons de la divisió que havien quedat a Cap de la Serra es reincorporen com a forces de reserva de l'atac. Són substituïts per nous efectius de la 51 DI i de la 63 DI, que ara comença a integrar-se a l'ofensiva, estirant el seu sector de front estable cap el sud. Fins aquest moment s'havia encarregat de vigilar la zona de Tremp ²⁰⁸.

Ara la Divisió 150 avança amb més rapidesa a *camp obert*, però no hi ha camí planer davant seu. No sols la resistència armada de l'exèrcit enemic. Aquest es va replegant, però continua dificultant al màxim la marxa del oponents amb la destrucció de trams de carretera a vall i muntanya i una resistència permanent.

Els atacants dia a dia amb la seva progressió es veuen cada cop més lluny de la seva base de partida, de la seva reraguarda. Si la divisió va fer un ràpid avenç ofensiu el dia 29 de desembre, ho va fer a peu. Soldats i mules. Els vehicles rodats han hagut d'esperar per deixar que el sapadors i els efectius dels batallons de treballadors habilitessin altre cop la carretera pel tràfic rodat.

El 31 de desembre ja comencen a passar els vehicles per *alimentar* el combat: munició, queviures, ferits, soldats de refresc. En tres quilòmetres de carretera, els dinamiters de l'Exèrcit Popular han fet volar 81 metres, en quatre trams diferents ben escollits i separats entre ells. És una zona encaixonada entre barrancs on la carretera és més sinuosa i plena de revolts (II,43):

Lo abrupto del terreno y la destrucción sistemática hecha por el enemigo en toda clase de obras de arte en carreteras y caminos ha dificultado extraordinariamente en este periodo de operaciones los abastecimientos y evacuaciones, a pesar de la gran actividad desplegada por las fuerzas de Zapadores y Pontoneros ²⁰⁹.

El primer dia del nou any la infanteria de la 150 d'Urgell ocupa Torrec a mitja tarda. Altre cop la boira ha impedit qualsevol iniciativa fins les 15:30. S'ha trobat amb les tropes de la 61 DI que ja han entrat a Lluçars a l'altre costat del curs del riu Torrec. Les tres divisions que van trencar el front el dia 23 de desembre al nord, ja han aconseguit ser una al costat de l'altre en combat cap el sud. Deu dies després de començar l'atac: la 150, la 61 i la 1^a ja marxen juntes tal com se'ls havia ordenat (II,30).

El dia 2 de gener la 150 continua guanyant terreny a l'enemic *con resistencia en cada obstáculo* fins Montargull, la casa dels Llinars, gairebé al quilòmetre 8 de la carretera, a 9 d'Artesa de Segre ²¹⁰. No hi ha massa resistència però l'avenç és lent, degut a la boira. Ocupen també la cota 573 al sud-oest de Montargull. A les quatre de la tarda augmenta prou la visibilitat, i es pot ocupar l'ermita de la Mare de Deu de la Vedrenya. Però no

²⁰⁶Partes. 30 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-163-9.

²⁰⁷Partes. 31 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-164-6.

²⁰⁸Operaciones sobre Cataluña. C de E de Urgel. CGG-7-382-127-46.

²⁰⁹Anotació del dia 31 de desembre. Operaciones sobre Cataluña. C de E de Urgel. CGG-7-382-127-46.

²¹⁰Ofensiva sobre Cataluña. C de E de Urgel. CGG-7-382-127-46.

poden arribar al Segre en tornar a aparèixer la boira ²¹¹. De ser la divisió amb més baixes fins el dia 28 de desembre, ha passat a ser la que menys ha patit entre el 29 de desembre i el 2 de gener: 248 baixes. La 61 D: 408 ; i la 1ª D: 503 (II,34).

4.9. Combats a Camarasa i Cubells: 29 de desembre a l'1 de gener.

A les 14:45 del 29 de desembre la infanteria de la 54 comença l'atac. Haurà de reforçar l'avançada iniciada ahir per la 53. El punt de ruptura és al quilòmetre 5,5 de la carretera de Camarasa. Les ordres són de fer més gran el trauc obert la jornada anterior per la 53, pel costat dret i impedir una possible resposta de l'enemic sobre les forces de la 53.

Organitzen per l'operació una agrupació de batallons: el 513, el 2on de Bailén i a l'avantguarda els requetés de Valvanera. Caldrà abans una intensa activitat de canons i morters per afeblir la resistència de les posicions enemigues ²¹². Després del foc de l'artilleria, la infanteria avançarà. Però sense poder evitar el combat, fins la masia del Vallès. I contacten amb la 53 DI a la Vall, al nord-est. Han avançat un parell de quilòmetres (II,19).

La 53 segueix lluitat al nord. El 3er Regiment continua atacant en direcció al tossal de Monteró, per acabar de trencar el front. Una de les companyies de tancs ha pres una direcció massa al nord, entrant en la zona d'actuació de la 84 DI. La infanteria ha de seguir els tancs. Finalment poden redreçar l'atac ara en la direcció correcta, girant a l'est.

El Batalló de Tenerife de la 53, amb dues companyies de la seva infanteria al davant, marxa recolzada per una companyia de tancs. I per la 3ª Bandera de la FET aragonesa. El Tercio del Pilar i el 3er Batalló d'Aragó rere seu. El 2on Regiment marxa en paral·lel amb el 3er Tabor del Rif al davant i la 7ª Bandera falangista a la dreta. La resta de batallons en reserva. Totes les posicions conquerides en aquesta jornada s'han aconseguit mitjançant combat, després de vèncer la resistència de l'enemic.

La 84 del Maestrat s'afegeix avui a l'atac. Trenca el front al nord del cap de pont de Balaguer. Han d'entrar en combat a l'esquerra de la 53 d'Aragó. Més forces per accelerar les operacions d'ajuda a la 1ª del Maestrat pel pas del Segre cap Artesa ²¹³. Ja no esperen més l'avenç de la 53, segons marquen les noves ordres. Ocupen tota la muntanya del Monteró contra una lleu resistència enemiga.

L'adversari ha cedit unes posicions que ja eren envoltades del tot. Els ataquen des de l'oest i des del sud, al nord més enllà del Segre que envolta la muntanya no hi ha forces amigues. Els atacants tallaran la carretera de Balaguer a Camarasa entre els quilòmetres 9 i 11 ²¹⁴.

Han ocupat les alçades del cementiri de Camarasa fins el camí de Mercat a la carretera de Camarasa. Una de les seves bateries de 65 mm agregada a la 1ª DI retorna a la seva unitat, a les 10 del vespre es reincorpora a la 84 del Maestrat. Un grup de sapadors del cos d'exèrcit queda afecte a la 84 per habilitar els camins pel pas de l'artilleria a les malmeses carreteres ²¹⁵.

Les ordres per l'endemà dia 30 de desembre, són d'atacar en dues direccions. Un regiment cap Alós de Balaguer, a l'altre banda del Segre on ja és la 1ª del Maestrat. L'altre a la línia Boada-Cubells, al nord del sector de la 53 d'Aragó. L'atac ha de

²¹¹Operaciones sobre Cataluña. Partes. 2 de Enero 1939. CGG-7-382-166-10.

²¹²Operaciones 54 División. DN-40-3-7. Diario de Operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.

²¹³Partes. 29 de Enero de 1938. CGG-7-382-162-6.

²¹⁴Diario de Operaciones C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.

²¹⁵Orden Particular nº 19 a la DI 84. 29 de Diciembre 1938. CGG-7-380-26-2.

començar a les 8 del matí. Una hora de bombardeig de terra i després mitja des de l'aire. A l'hora $H+1:30'$, començarà l'assalt de la infanteria.

Han estat identificats els batallons contra els que estan lluitant al cap de pont de Balaguer ²¹⁶. Al sector hi és la 72 D. I una de les seves brigades, la 38 BM és la que defensa la zona per on s'ha atacat. Amb tres dels seus batallons a primera línia: 150, 152, 149, entre Camarasa i el barranc de la Vall : el Batalló 150 entre Camarasa i Sant Llorenç de Montgai; el 152 fins la carretera de Balaguer i el 149 fins la Sentiu de Sió. Entre els dos darrers era el Batalló 151 com a reserva de la brigada. El dia 28 de desembre molt possiblement va entrar en combat per reforçar la divisió.

La 38 BM disposa d'uns 2.000-2.400 homes. Amb 70-90 homes de mitjana a cadascuna de les companyies. Tots els batallons tenen d'un cert número de morters, entre 2 i 5. També amb 8 metralladores a tots quatre batallons. I cert número de caretes antigàs. Els servidors dels fusells metralladors i els oficials disposen d'equip complet contra guerra química.

La 93 BM de la Divisió 72, ocupa posicions a continuació de la 38 BM. Entre el barranc de la Vall i el pla de la Sentiu. Com a reserva divisionària hi ha la 213 BM. Aquesta té molta mancança d'homes, car no ha estat reorganitzada després dels combats a Serós. La divisió té un batalló de metralladores amb 40 màquines repartides entre tota la línia de trinxeres.

El propòsit és oferir una defensa aferrissada, fins la mort, segons les ordres donades als oficials. S'ha trobat un document en una butxaca d'un oficial presoner de la 38 BM. El text diu així:

Jefe Ejército Este en telegrama fecha 24 del corriente dice: Todos los Mandos deben estar prevenidos a que sus tropas opongan al enemigo una resistencia inquebrantable sin que por ninguna causa esté justificado el retroceso más mínimo. Exigirá el cumplimiento de esta orden y por orden del Grupo de Ejércitos Región Oriental ha dispuesto sean aplicadas con urgencia y con el mayor rigor las sanciones a que sean acreedores los culpables del repliegue en las posiciones del Desfarrador, Fontllonga y Figuerola en este Ejército y la Cabeza de Puente de Serós en el Ebro. Dada por Urano a las 21 horas del día 25 de Diciembre de 1938. Lo que les comunico para su conocimiento y mas exacto cumplimiento.

P.C. 26 de Diciembre de 1938.

El Mayor Jefe del Bon.

El Comisario del Bon.

En el tercer dia d'ofensiva les tropes d'Aragó segueixen cap a l'est. L'enemic continua demostrant la voluntat de resistència a l'atac, defensant les seves posicions. Se'ls ha de fer fora amb tots els recursos disponibles. L'artilleria, el bombardeig aeri i l'assalt de la infanteria. Les tropes d'Aragó i Maestrat han avançat uns 8 quilòmetres. Des de ahir amb l'esforç combinat de tres divisions d'infanteria: la 53 i 54, i la 84.

La 53 continua el dia 30 en marxa cap a l'est amb dos dels seus tres regiments. Segueix trobant oposició. El 3er Tabor del 2on Regiment, arriba a la casa del Confitero i cal Botxo. Al seu costat, la Bandera Mòbil de Falange, com també es coneix la 7ª Bandera FET d'Aragó progressa cap a la cota 340 sent hostilitzada amb el foc d'armes automàtiques i ha de girar cua. A les tres de la tarda altre cop intenta l'assalt, entrant en combat cos a cos amb l'enemic (II,22).

La manca de visibilitat impossibilita l'ús de l'artilleria sobre aquestes trinxeres. Saben que en aquestes posicions han rebut reforços els seus defensors. La Bandera Mobil es replega al sud de la casa del Confitero, ajudada per dues companyies del Batalló de

²¹⁶Boletín de Información C de E del Maestrazgo. 29 de Diciembre 1938. Operaciones I^a D. DN-14-3-40.

Zamora. El 5è d'Aragó haurà d'avançar a primera línia per protegir el costat esquerra de l'avantguarda ara amenaçat per la retirada.

El 3er Regiment de la 53 d'Aragó combat més al nord del 2on, i a la seva esquerra. Està recolzat per dues companyies de tancs, en marxa cap a Cubells. Al davant el Tercio del Pilar i la 3ª Bandera de Falange d'Aragó. El combat es produeix entre serra Blanca i la serra Negra a l'est de Cubells, a la casa del Carlets. La resta del regiment en reserva: el 3er Batalló d'Aragó i el 3er de Tenerife.

Han combatut al costat de la 84 DI que ataca en paral·lel i el seu avenç ha estat major que el de la 2ª Agrupació de la 53, que lluita al sud-est. La conquesta territorial avui superior a les jornades anteriors. Ja són a un parell de quilòmetres de Cubells. I preparant-se pel relleu a l'avantguarda. La xifra de baixes de la 53 DI ha estat gran aquesta jornada: 125 ferits i 27 morts. El batalló amb més baixes ha estat la 7ª Bandera amb 44 ferits i 12 morts.

La 54 DI segueix el combat cap el sud. Artilleria i infanteria en combinació de forces. A les 10:30 comencen els canons i a les 11:30 la infanteria ocupa els primers objectius amb certa rapidesa. Tres objectius més són conquerits al migdia. Són rebuts amb un intens foc des de les properes posicions enemigues a la vora de la carretera de Cubells. Cal altre cop la intervenció de l'artilleria i dels morters.

El Tercio de Valvanera es llença a l'atac arribant a la casa del Salvador a les 14:45. I el 2on de Bailén cap a les posicions on els estan hostilitzant l'enemic. Aquest aguanta l'escomesa. A les 16:55 altre cop intervé l'artilleria, i un nou atac a les posicions a l'est de la carretera de Cubells. Finalment les trinxeres seran conquerides. La divisió continua concentrant unitats d'infanteria: el 283 Batalló de Tiradors d'Ifni és preparat al cap de pont de Balaguer per sumar les seves forces a l'atac.

La 84 del Maestrat al nord de tot el dispositiu marxa amb rapidesa, i es col·loca al costat de la 53 a 3 quilòmetres a l'oest de Cubells ja al matí ²¹⁷. Entra a Camarasa, seguint al costat de la 53 ja a un quilòmetre de Cubells. I conquesta els cims del tossal del Puig Gros a la serra Negra. A les 20:40 segueixen els combats i creuen que podran entrar a Cubells aquesta mateixa tarda. Marxen cap a la serra de Boada. Han capturat 129 presoners i enterrat 67 morts. A més d'una peça antitancs i 24 armes automàtiques capturades.

A la tarda, la tercera de les divisions del Maestrat, la 82 es posa en marxa concentrant les seves forces a l'extrem nord del cap de pont de Balaguer, a la carretera de Camarasa, al vespre ja és al lloc dispost per a ella.

Al final de la jornada hi ha noves instruccions per les divisions del Maestrat ²¹⁸. A la 84 haurà de complir els objectius senyalats el dia 29 de desembre: apropar-se al Segre davant d'Alós de Balaguer. On ajudarà amb la seva artilleria la 1ª del Maestrat que ja ha entrat a la població. I altre regiment recolzat per l'artilleria, ha de tallar el camí de Foradada a Rubió de Dalt. La 82 segueix amb les mateixes directrius: marxar a les 10 del matí cap a Cubells.

Els sapadors també tenen treball. Han d'habilitar el camí de Camarasa a la carretera d'Artesa, abans de les 8 del matí del dia 31 de desembre. Compten amb l'ajut d'un batalló de treballadors establert en bivac a Sant Llorenç de Montgai. Els presoners hauran de fer el camí a peu cada dia des de Sant Llorenç fins el seu lloc de treball assignat i el de retorn al final de la jornada.

Les ordres per les tropes d'Aragó són: ocupar Cubells i controlar tota la carretera que la comunica amb la Sentiu ²¹⁹. La 54 ha de protegir el flanc de l'atac estenent-se al sud-est.

²¹⁷*Operaciones sobre Cataluña. Partes. 30 de Diciembre 1938. CGG-7-382-163-9*

²¹⁸*Adición nº 1 a la Orden de Operaciones nº 1. C de E del Maestrazgo. 30 de Diciembre. CGG-380-24-20.*

²¹⁹*Orden General de Operaciones nº 5. C de E de Aragón. 30 de Diciembre 1938. CGG-7-380-21-02.*

Un cop ocupada Cubells, la 53 haurà de marxar al costat de la 84 del Maestrat. L'artilleria de cos d'exèrcit ha d'avançar fins serra Blanca per recolzar l'atac. Des de les 8:30 fins les 9:00 ha de preparar el tir l'artilleria damunt les posicions enemigues.

A la nit es presenten 14 milicians a les posicions d'Aragó. La boira segueix present l'endemà. Al matí del darrer dia de 1938, els homes de la 53 continuen l'atac en direcció Cubells. El 3er Regiment amb els tancs, al nord i el 2on al sud. Els blindats republicans es retiren davant el seu atac. El Tercio del Pilar pot ocupar el cementiri de Cubells i el cim del serrat de les Forques a l'est de la població, la cota 503. La 3ª Bandera FET d'Aragó marxa directament cap a Cubells, amb el 3er Batalló d'Aragó al seu costat. A les 17:00 s'informa de l'ocupació de Cubells i dels combats entorn el cementiri al nord-est de la població (II,27) ²²⁰.

El 2on Regiment ataca cap a la carretera de Balaguer a Artesa, al sud de Cubells. El 5è d'Aragó al capdavant ocupa la Casanova i travessa la carretera al quilòmetre 33 fins les cotes 250 i 345. Al seu costat el 3er Tabor també passa la carretera cap a cal Clúa fins la cota 346. Amb aquesta maniobra ja controlen tot el tram viari des de Balaguer fins Cubells.

La 54 d'Aragó continua combatent a la dreta de la 53. Després de l'acció dels seus canons, la infanteria del 286 Batalló assalta la nomenada posició 250. Podran vèncer la resistència ja amb la fosca, capturant 153 presoners. Entre el cap de pont de Balaguer, al quilòmetre 31 de la carretera d'Artesa i el 39 passat Cubells, les forces d'Aragó ja estan desplegades.

Dos batallons dependents del cos d'exèrcit d'Aragó, el 513 i 517 passen a disposició de l'Exèrcit del Nord. Formaran part de l'Agrupació Pirenaica, conjunt de batallons d'infanteria de reserva, encarregada de substituir la 62 DI al front nord. Els grups d'artilleria de 75 i 105 mm i les seccions de morters de la 40 DI fins ara adscrits als d'Aragó pel començament de l'ofensiva, retornen a la unitat d'origen. L'aviació republicana ha deixat caure les seves bombes a Balaguer i al cap de pont avui dia 31 de desembre.

La 84 marxa combatent fins els cims de la serra de Boada i la d'Arquells, a les cotes 599 i 592. La boira no facilita ara una marxa ràpida, així va una mica endarrerida respecte la 53 DI. També poden avançar cap Alós de Balaguer enllaçant amb la 1ª del Maestrat, tal com ha estat ordenat. La 82 es posa en marxa a reraguarda pel barranc de la Passada fins la serra de Boada ²²¹. Ara hi ha 4 divisions en paral·lel. Tres d'elles combatent i altre més, la 82 preparant-se per entrar en línia d'atac.

A les 20:00 a Escala emet una nova ordre per les divisions del Maestrat ²²². L'objectiu primer de l'ordre del 27 de desembre encara no s'ha aconseguit quatre dies després ²²³. El comandament del Maestrat ordena el *pas de línia* de la 82 al nord-est de Cubells en direcció Montclar: entre la cota 487 i el cementiri de Cubells fins la cota 503. Han de cobrir el flanc dret de la 84 del Maestrat per Montclar i la serra Llarga desbordant les fortificacions d'Artesa pel sud de la població.

També els hi ordenen tallar la carretera a Montblanc i Puigcerdà, alhora que mantenen el flanc cobert ²²⁴. Saben que hauran de combatre en un terreny difícil, fortificat i amb nombroses forces que defensen les posicions amb armes automàtiques. Un cop comença

²²⁰Operaciones sobre Cataluña. Partes. 31 de Diciembre 1938. CGG-7-382-164-6

²²¹Diario de Operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447.

²²²Adición nº 2 a la Orden de Operaciones nº 11. C de E del Maestrazgo. 31 de Diciembre 1938. CGG-7-380-24-20.

²²³Orden de Operaciones nº 11. C de E del Maestrazgo. 27 de Diciembre 1938. CGG-7-380-24-20.

²²⁴Partes de Operaciones. 82 DI. Enero de 1939. DN-37-6-12-1.

l'atac, la 84 també es posarà en marxa, sempre amb un dels seus tres regiments d'infanteria a la reserva, cap els objectius marcats a l'esquerra de la 82 DI.

A les 22:35 Terminus envia un telegrama urgent a Escala ²²⁵. Hi ha una crítica a l'Ordre d'Operacions nº 11 pel Cos d'Exèrcit del Maestrat. En aquesta es determinen un seguit d'objectius, de punts concrets que defineixen una línia de territori a ocupar per part de cadascuna de les divisions d'infanteria. Però no hi ha cap sentit de *profunditat* que és el que s'havia ordenat des de l'alt comandament: velocitat en la marxa.

L'alt comandament demana que es fixi una zona d'acció per les divisions d'avantguarda. I que cadascuna d'elles ha d'avançar el més ràpid possible a la seva zona sense ocupar-se del que facin les altres divisions.

La crítica també contempla la manera com s'executa la maniobra. Creuen que es limita la conquesta a les indicacions concretes de les ordres, quan en realitat l'esforç pot ser major. Hi ha la sensació que es pot avançar més a diari. Més gosadia i ambició. Les ordres demanaven una major pressió sobre l'enemic i no deixar que es pugui refer i reorganitzar noves posicions defensives. Tal com fa cada dia: *La sensación limitada de avance en la jornada, que frena la decisión del mando, cuyo espíritu sea algo timorato.*

Es notifica que ha estat identificat el batalló de metralladores de la 72 D ²²⁶. Amb tres companyies de metralladores amb 12 màquines i uns 65 homes cadascuna d'elles. I una companyia de fusells amb uns 80 homes. Han tingut algunes baixes per paludisme. No hi ha massa voluntaris a les seves files.

Ben segur que hores d'ara la companyia de fusells d'aquest batalló ha estat dissolta i els seus homes repartits entre les altres. El total d'armes automàtiques és de 41: 36 metralladores i 5 fusells metralladors. Les seves armes no combaten en bloc, estan repartides entre els batallons de la divisió.

Per confidències dels desertors es coneix l'emplaçament de les fortificacions entre Foradada, Marcovau i el canal del Segre. A la zona d'atac de la 84 DI del Maestrat. A la cota 426, a l'est d'Artesa hi ha dues bateries antiaèries. El dia 20 de desembre varen ser bombardejades, morint en l'atac dos artillers. Entre els Espuyals i el canal hi ha trinxeres i nius de metralladora i filferro des de la carretera Artesa i l'entrada al túnel del canal al sud-oest. Defensades per dos nius de metralladora. El que és més al nord protegeix un petit pas sobre el canal (II,26).

A l'oest de Marcovau, a les cotes 401 i 402, encara hi ha una companyia de sapadors de la 94 BM treballant en les fortificacions. A un quilòmetre al sud-est de la població hi ha un sistema de trinxeres comunicades amb pous de tirador. Són obres deficientes, algunes sense cobrir.

Aquests treballs van començar el 6 de desembre, fent torns entre els homes de la 218 BM. Les trinxeres miren cap a Cubells. La intenció era seguir construint fortificacions enllaçant-les amb les d'Artesa. Al voltant de Foradada hi ha nius de metralladora i trinxeres amb refugi. A la cota 488 hi ha molt de treball amb ciment, construït pel 2on Batalló Disciplinari. Van començar a treballar al mes d'octubre. A les cotes 468 i 461 al sud-est hi ha també trinxeres i nius per armes automàtiques de ciment. En els darrers dies han començat els treballs a les cotes 462 i 465. Aquestes obres protegeixen l'accés a Artesa per Cubells.

A la nit del 31 de desembre es presenten 27 milicians del Batalló de metralladores de la 72 ²²⁷. El primer de gener de 1939 la 53 d'Aragó segueix estenent-se al voltant de Cubells. Per la serra de les Forques, cotes 484-491, el Terçio del Pilar avança. El 3er Batalló d'Aragó al sud, cota 362. I el 3er de Tenerife al sud de la serra de les Forques.

²²⁵CGG-7-380-24-20.

²²⁶Operaciones Iª D. Boletín Información C de E del Maestrazgo. 31 de Diciembre 1938. DN-14-3-40.

²²⁷Partes. 1 de Enero de 1939. CGG-7-382-165-8.

Ara el 3er Regiment passa a ser reserva divisionària i en el seu lloc entra el 1er Regiment. Són petits moviments de rectificació de les línies aconseguïdes. No totes les forces atacants són en línia. Hi ha moltes forces en reserva (II,31).

Pel que fa a la 54 DI, manté dos regiments a rera guarda al cap de pont. L'altre, el 1er coopera com a massa de maniobra en les operacions ofensives al costat de la 53.

L'aviació republicana bombardeja el cap de pont al final de la tarda. I els seus canons desapareixen sobre Balaguer ²²⁸. A l'est del cap de pont les defenses republicanes resten sense ser atacades.

La 84 segueix un lent progrés cap a l'est. Ocupa totes les cotes de la serra d'Arquells: la referència topogràfica es: cotes 651, 653, 639 que va començar a conquerir el dia abans. En sortir el sol la 82 DI fa un *pas de línia* des de les posicions de la 53 cap a la cota 503 a l'est de Cubells amb la 1ª Agrupació d'infanteria al davant. Però la boira impossibilita les operacions fins les tres de la tarda ²²⁹. Passaran la carretera d'Artesa pel quilòmetre 41, al nord-est de Cubells i enllaçant amb la 53 a la serra de les Forques, a uns mil metres de la carretera. Han trobat una certa resistència de l'enemic.

4.10. El setge d'Artesa: 2 al 4 de gener de 1939.

Una panoràmica entorn Artesa d'oest a est ens mostra com el cercle al seu voltant es va tancant. Deu dies després del començament de la campanya hi ha entorn seu 8 divisions una al costat de l'altre, el 2 de gener de 1939. A l'extrem oriental la 150 DI continua la marxa, lentament però, apropant-se a Artesa (II,34).

Obligada també a combatre en tots els accidents geogràfics que la separen del Segre. És ara per ara la divisió més allunyada de l'objectiu. És encara a tres quilòmetres al nord del riu. A més de l'oposició enemiga cal afegir la densa boira que fa difícils els moviments cap el sud.

A la seva dreta la 61 DI que ha pogut arribar ja de nit al Segre, a Vilves. La 1ª DI del Maestrat al costat, encara no hi pot acostar-se del tot al riu. Desplegarà tots els seus batallons entre la muntanya de Sant Ermengol i el sud de Baldomar fins el Segre. L'artilleria que dispara des de l'altre banda del riu impedeix que s'apropin massa. Ha estat la unitat amb mes baixes aquesta jornada. La boira que els acompanya afegeix dificultat a la maniobra ²³⁰.

Al sud-oest la 53 d'Aragó continua amb petits moviments ofensius de curt abast: *Para no dejar de presionar el frente enemigo, mientras las fuerzas del Cuerpo de Ejército de Urgel, a nuestro flanco izquierdo (Norte) progresan para adoptar su dispositivo* ²³¹.

Sols la 2ª Bandera de la Legió recolzada pel 1er Batalló d'Aragó assoleix una nova conquesta al sud de Cubells. Una companyia de la Mehala inicia un avançament que és frenat pels trets d'armes automàtiques. Han de retornar a les posicions inicials. El 5è batalló d'Aragó és atacat a les seves posicions a la tarda. La incursió enemiga es rebutja amb granades de mà. Malgrat la forta resistència trobada han seguit avançant avui ²³².

El primer Regiment de la 54 amb el 132 Batalló d'Amèrica al davant ocupa tres objectius enemics després d'un intens tiroteig ²³³. Fent gran número de morts entre els defensors en la retirada. Els altres dos regiments de la divisió avancen les seves

¹⁴⁶Diario de Operaciones. 54 División. DN-40-3-8.

²²⁹Partes de Operaciones 82 DI. Enero de 1939. DN-37-6-12-1.

²³⁰Operaciones sobre Cataluña. Partes. 2 de Enero 1939. 16:30. CGG-7-382-166-10.

²³¹Partes de Operaciones. 53 División. DN- 3-41-12.

²³²Partes. 2 de Enero 1939. CGG-7-382-166-10.

²³³Operaciones. 54 División. DN-40-3-10.

posicions rere del Batalló d'Amèrica que segueix com a *massa de maniobra*, al davant de tot (II,35) ²³⁴.

Avui dia 2 de gener la 82 del Maestrat s'ha trobat amb una resistència molt forta, molt major que la d'ahir ²³⁵. Continua el combat per la serra de Montclar, recolzada per dues companyies del 1er Batalló de tancs. A la cota 502 troba una gran oposició. Davant de la que haurà d'organitzar més d'un assalt de la infanteria. Fruit de les dificultats es decideix maniobrar per l'esquerra del turó en direcció nord, mentre que alhora ataquen de front. El 5è Batalló de Mérida podrà entrar, combatent cos a cos a les posicions. Expulsant pam a pam l'enemic de les seves trinxeres.

El mateix passarà amb les cotes 489 i 492. Que amb la 502 formen un conjunt de fortificacions important a la serra de les Comes a l'oest de Montclar. Les tres divisions segueixen en contacte: la 84, 82 i 53 ²³⁶. Els de la 82 són contestats amb forts contraatacs que al final són rebutjats. La seva infanteria segueix cap a l'est enfilant-se per la serra Alta i el serrat de les Creus al nord-est de Montclar i molt a la vora de Marcovau.

Avui la divisió 82 té un mínim de 148 baixes, en recompte parcial. A la seva esquerra la 84 ocupa els tres Rubió: el de Baix, del Mig i de Dalt ja a tocar el Segre, vora Artesa ²³⁷; també el Cap Blanc de 499 metres i lo Coster al sud-est i sud de Rubió de Dalt. Amb 102 baixes entre els seus homes.

A les 23 hores d'aquest 2 de gener hi ha noves instruccions per les divisions del Maestrat ²³⁸. Ordres on s'indica que encara que l'objectiu continua sent el mateix, es torna a remarcar que cal aprofundir en les direccions d'atac amb la màxima rapidesa possible. El ritme de les operacions no és el que esperaven. Totes les unitat es mouen molt poc.

S'ordena iniciar l'atac l'endemà a les 8 del matí. Fins les H+1 és previst un bombardeig aeri pesat al sud de Marcobau i a l'est de la població sobre serra Llarga. I bombardeig lleuger, també de l'aviació a la carretera d'Artesa a Montblanc. A més hauran de cooperar amb la infanteria de la 1ª del Maestrat en marxa cap a Alentorn.

El 3 de gener la boira manté la seva presència ²³⁹. La 150 DI a l'est de l'ofensiva progressa amb certa facilitat fins Anyà, a l'est d'Artesa i a la cota 577, possiblement ca la Guàrdia, contra una forta resistència. Una agrupació d'infanteria passa el Segre, establint posicions als horts davant la casa de la Peixera. Però no poden superar el canal d'Urgell, que és entre ells i l'enemic. Des de l'altre costat els disparen amb armes automàtiques. Es veu impossible el pas del canal sense patir moltes baixes entre els seus homes. A la nit aconseguen fer passar dues passarel·les damunt del canal, sense rebre cap atac (II,38).

Els de la 61 DI dediquen la jornada a preparar el pas del riu. Fan reconeixements de la zona entre Alentorn i Anyà, suportant el foc artiller i d'armes automàtiques que disparen des de l'altre banda del Segre. I poca cosa més.

La 1ª DI notifica que el Tercio de Montejurra a l'avantguarda de la 3ª Agrupació baixa de Vall-llebrera sota un intens foc artiller i de tanc, mentre la 61 s'acosta al Segre. En aquest cas la 61 també reclama la conquesta de Vall-llebrera la nit del 2 al 3 de gener. Els del Maestrat manifesten que la 61 marxa a la seva esquerra cap el Segre. Els de la 1ª DI també ocupen Alentorn quan es retiren els defensors que fan voladures quan entra la

²³⁴*Diario de Operaciones. 54 División. DN-40-3-8.*

²³⁵*Diario de Operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.*

²³⁶*Partes de Operaciones 82 DI. Enero de 1939. 16:30. DN-37-6-12-1.*

²³⁷*Operaciones sobre Cataluña. Partes. 2 de Enero 1939. CGG-7-382-166-10.*

²³⁸*Adición nº 3 a la Orden de Operaciones nº 11. 2 de Enero 1939. CGG-7-380-24-20.*

²³⁹*Operaciones sobre Cataluña. Partes. 3 de Enero 1939. CGG-7-382-167.*

infanteria atacant. Enfonsen quatre cases produint la mort a alguns veïns. Hi ha toc de campanes per rebre els soldats que entren a la població.

També entren a Sant Salvador i la costa del Pont d'Alentorn. La 1ª Agrupació al costat, entra a Vernet, davant d'Artesa, a l'altre banda del Segre. Mantenen el contacte amb la 84 a l'altre costat del riu.

La 2ª Agrupació de la 1^a DI a la dreta de la 3ª també arriba al Segre perseguint l'enemic que passa a refugiar-se a l'altre banda. Des de la Roureda, entre Baldomar i Artesa, també mira de col·laborar amb els seus canons la marxa que la 84 protagonitza per arribar a Montsonís, al sud del Segre.

Tota la 1ª pot controlar una ampla zona de marge del Segre, davant mateix d'Artesa. En arribar davant el riu al migdia, veuen que tots els passos han estat volats pels defensors en la retirada ²⁴⁰. Des de la Roureda fins Alentorn, uns 8 quilòmetres de tram de riu, es desplega tota la divisió. La 3ª Agrupació de la 51 rep l'ordre de defensar les posicions de la Roureda, car la 2ª Agrupació de la divisió 1^a s'ha de preparar per l'assalt a Artesa. Davant seu, entre el riu i Artesa una gran xarxa de fortificacions a superar.

Els sapadors treballen tota la nit per fer passar un pont que ha de ser operatiu per l'endemà a primera hora. Han dut també una barca des d'Alós de Balaguer per ajudar al pas del riu. El general Vigón ordena als sapadors tendir dos passos més entre la sèquia del Segre i el canal d'Urgell riu amunt per les forces d'Urgell i la 1ª del Maestrat ²⁴¹.

Els d'Aragó continuen la lenta progressió cap a l'est. El primer Regiment de la 53 amb el seu 2on Batalló d'Aragó entra a la Torre de Fluvià. A partir d'ara la direcció de l'atac ja és cap el sud, amb petites progressions del 1er i 2on Regiments. La 2ª Bandera de la Legió davant de tots i el 4art Batalló d'Aragó que la recolza. Forces del 1er Regiment i el 5è d'Aragó amb el Tabor del Rif del 2on Regiment. El 3er Regiment el mantenen en reserva.

A les 17 hores el primer Regiment de la 54 ataca la casa de Flix, a l'est del cap de pont de Balaguer. L'artilleria ha preparat abans l'ofensiva. La infanteria és rebuda amb foc creuat des de Flix i des de la Marrada. La resistència no serà vençuda fins el capvespre. Amb 26 presoners capturats, 58 cadàvers enemics i 49 *presentats*.

Des d'aquesta posició que calia neutralitzar, havien estat hostilitzades les forces de la 54 DI. Ara l'enemic veu amenaçades les seves potents posicions del sistema fortificat entre la Marrada i la serra de Guimeus, atacada ara per la seva reraguarda per les forces de la 53 i 54 combinades ²⁴².

Les tropes del Maestrat segueixen combatent davant de solides fortificacions i uns defensors disposats a mantenir les seves posicions. La 84 ocupa els cims de la serra del Munt a l'est de Rubió de Dalt, i el santuari del Salgar, on es troben amb els homes de la 1^a DI ²⁴³. I posicions de la serra de la Bassa al sud-est de Marcovau i a la carretera d'Artesa al quilòmetre 45.

Passades les 8 de la tarda puguen a les Forques: alçada de 489 metres a l'est de Foradada. Hi ha altre pic Forques a l'est de Montclar amb 484 metres. També serà ocupat avui per la 82 del Maestrat. També la Foradada. Amb 184 presoners capturats i 114 baixes pròpies. Davant les dificultats, la divisió és reforçada amb un grup d'obusos de 155 mm. Per la seva banda a la dreta de la 84, la 82 ha d'esperar al migdia a que escampi una mica la boira matinal. La resistència que troben és molt forta. Durs combats a la 489 de la serra de Montclar. Per conquerir-la els caldran diversos assalts. Amb bombes de mà i

²⁴⁰*Operaciones sobre Cataluña. Partes. 2 de Enero 1939. CGG-7-382-167.*

²⁴¹Nota de les 17:10. *Operaciones sobre Cataluña. Partes. 3 de Enero 1939. CGG-382-167.*

²⁴²*Operaciones. 54 División. DN-40-3-10.*

²⁴³*Ofensiva sobre Cataluña. Partes. 3 de Enero 1939. CGG-7-382-167.*

arma blanca. Després s'ordena un relleu, un pas de línia, necessari per donar descans als atacants.

Ara li toca a la 2ª Agrupació d'infanteria la tasca de combatre al davant de tot cap a les cotes 467 i la 470²⁴⁴. Necessitaran d'un breu però molt violent combat per entrar a Montclar i pujar al pic de Forques, que domina la població a l'est des dels seus 484 metres d'alçada. Seguiran sense aturar-se fins tallar la carretera d'Artesa.

Al sud de Marcobau frenen la marxa un seguit de contraatacs²⁴⁵. A mitja tarda però aconseguen noves posicions, la 425 i 454, a la serra de la Bassa. La 1ª Agrupació resta a Montclar descansant en reserva, cobrint el flanc dret del Maestrat.

Avui la 82 ha progressat vora 4 quilòmetres. Ha tallat la carretera d'Artesa a Agramunt, Tàrrega i Cervera. Ha passat el canal d'Urgell pel tram cobert a Marcovau. Superant les defenses del sud-est d'Artesa, i les organitzades al cap de pont de Balaguer²⁴⁶.

Per l'endemà s'ordena a l'artilleria de la 1ª del Maestrat que dispari sobre les rodalies d'Artesa, a lo Castellot²⁴⁷. L'aviació encarregada del bombardeig pesat a serra Llarga i serra de Seró. També damunt la serra de la Torre de l'Àliga. I missions de *cooperació* entre Montsonís i Artesa a H+30'. L'hora H seran les 8 del matí. S'espera ocupar Artesa. I un cop assolida la conquesta els grups d'artilleria de muntanya agregats a la 1^a DI tornaran a les seves unitats.

El 4 de gener serà un dia boirós. A l'est d'Artesa la 150 i la 61 estan llestes per passar el Segre i el canal d'Urgell. La 150 ha hagut de suportar atacs i foc tota la nit sense pausa, mantenint les posicions conquerides la jornada anterior, sense haver de tornar a creuar el Segre. Els atacs venen de la casa de la Peixera que s'ha mostrat com un punt irreductible fins el moment (II,40).

Davant les dificultats per fer creuar el riu a la resta de la infanteria es decideix una retirada, deixant però un batalló de custòdia de la posició. Aquest serà centre d'atenció tota la jornada del foc enemic de canons i metralladores. L'atac de la 150 es desvia més a l'est, riu amunt. Des de la cota 577 cap el cim de la Torratxa i després tornen a baixar cap el Segre.

Un cop creuat el riu tornen altre cop a ser rebuts amb concentració de foc d'armes automàtiques que fan aturar la marxa. A la nit intenten fer volar el canal amb una mina, sense aconseguir-ho. No han pogut passar avui tampoc a l'altre banda.

La 61 DI manté dues agrupacions d'infanteria concentrades per recolzar el pas del riu de la 150, i l'altre agrupació en línia al Segre. Molta boira i la pretensió de passar del riu consolidant un cap de pont a Anyà es queda en un projecte²⁴⁸. Aquesta darrera agrupació ha de suportar el foc enemic tota la jornada a les seves posicions.

Els sapadors de la 1^a DI han treballat tota la nit per construir un pas damunt del Segre, amb taulons i troncs d'arbre. La 2ª Agrupació des de la Roureda travessa el Segre acostant-se a Artesa. Els defensors fan esclatar el canal, inundant l'horta a l'oest d'Artesa. Els sapadors hauran de trencar després el canal riu amunt per retornar l'aigua al Segre i minvar l'efecte de les voladures davant mateix d'Artesa. La inundació complica l'avenç iniciat per la infanteria. En aquest moment la 1ª Agrupació rep l'ordre d'incorporar-se al combat, travessant el riu a Vernet, on manté les seves posicions. Malgrat el foc enemic passen el riu.

²⁴⁴Partes de Operaciones 82 DI. Enero de 1939. DN-37-6-12-1.

²⁴⁵Operaciones sobre Cataluña. Partes. 3 de Enero 1939. CGG 7-382-167.

²⁴⁶Partes de Operaciones 82 DI. Enero de 1939. DN-37-6-12-1.

²⁴⁷Adición n° 4 a la Orden de Operaciones n° 11. C de E del Maestrazgo. 3 de Enero 1939. CGG-7-380-24-20.

²⁴⁸Operaciones sobre Cataluña. Partes. 4 de Enero 1939. CGG-7-382-163.

Amb el recolzament de l'artilleria pròpia no hi ha prou per afeblir les defenses ni als defensors d'Artesa. Des de la població el foc s'intensifica encara més sobre els atacants. Davant de les grans dificultats per seguir endavant s'atura l'atac i s'ordena esperar la nit, amagats rere els marges dels horts.

Tiran desde las casas de la otra orilla y desde el Castillete. Las balas puntean el agua, que parece hervir. Un Tabor de los de Vicario, con la V de la Legión, pasa el rio. Vemos a los "paisas" remangarse y recogerse los zaragüelles hasta la cintura. (Esos zaragüelles abombachados en los que centró una gitana su maldición a un moro, a un "arrigular" que le estaba robando las gallinas. "¡Ojú, ojalá te crezca el culo hasta llenar el pantalón!").

Cruzan las secciones con el agua al pecho. Agua condenadamente fria, como después lo comprobamos. Bombas de mano. Caen algunas en el agua ²⁴⁹.

Amb el crepuscle el 1er Tabor de Tetuà, el 9è de Ceuta i la 5ª Bandera de la Legió ataquen de front Artesa. La 5ª Bandera de la Falange navarresa a través dels horts inundats. Rere d'ells el 8è Batalló d'Amèrica, el 2on de Sant Marcial, i després els Tercios de Lácar i Montejurra. Gairebé tota la infanteria de la divisió a l'atac.

A les 16:30 es notifica que la infanteria ja és a les primeres cases d'Artesa on troben resistència enemiga. Mentre els dos tabors de Regulars combaten dins la població, la 5ª Bandera de la Legió puja amb rapidesa cap a lo Castellot. El turó fortificat que domina Artesa al sud-est. Pretenen evitar que els defensors es puguin fer forts en unes posicions molt difícils de conquerir.

La Divisió 84 que ha anunciat el propòsit d'atacar Artesa des de l'oest, no ho ha fet. Ha seguit la 2ª Agrupació de la 1^a DI i ocupa posicions al sud d'Artesa. La 61 tampoc ha travessat el Segre degut al foc artiller. L'assalt ha estat tot ell a càrrec de la 1^a DI.

Jornada amb molt poca activitat al sector d'Aragó. La boira és present impeding les operacions ²⁵⁰. A la nit anterior amb un cop de mà forces de la 53 ocupen la cota 343 i les ruïnes que hi ha. El seu 1er Regiment en línia amb el 1er d'Aragó i tres del 2on Regiment. El tercer en reserva a Cubells. El 2on Regiment enllaça a Flix amb les forces de la 54.

La 54 Divisió continua trobant forta oposició. Al *parte* de les 13:30 només es notifica: *C. de E. de Aragón: Tenía mucho enemigo* ²⁵¹. Intercanvia foc artiller i tiroteig de bala. La seva artilleria ha de tirar fort sobre les fortificacions de la Marrada al nord de la carretera entre Sentiu i Montgai, sobre la serra de Guineus.

Posicions a l'est del cap de pont que no han estat atacades encara per la infanteria. Pretenen tancar el cercle, atacant de través cap a l'est i girant en cercle cap el sud. Des de la carretera de Camarasa fins la Sentiu. L'aviació republicana metralla les posicions enemigues.

La 84 ocupa Montsonís i les alçades de la serra de l'Àliga. La boira com ja es costum dificulta la marxa de les operacions al matí. Fins les dues de la tarda no comença el combat. La 82 amb la 2ª Agrupació a l'avantguarda ocupa tota la serra Llarga al sud-est d'Artesa. Segueix mantenint l'enemic un important grau de resistència. Aquest llença un contraatac al flanc dret de l'atac. Avança des de la serra de Seró cap a l'oest, a l'extrem sud de serra Llarga.

Sense que pugui aturar la marxa de la infanteria de la 82 ²⁵². Tota serra Llarga quedarà aviat en el seu poder. Recupera, igual que la 84, l'artilleria de muntanya que la 1^a DI ha

²⁴⁹ NAGORE YÁRNOZ.- *En la primera de Navarra*. Dyrsa. Madrid 1986. Pag 184.

²⁵⁰ *Operaciones. 53 División*. DN-41-3-11.

²⁵¹ *Operaciones sobre Cataluña. Partes. 4 de Enero 1939*. CGG-7-382-163.

²⁵² *Partes de Operaciones 82 DI. Enero de 1939*. DN-37-6-12-1.

tingut en préstec. També el regiment d'infanteria de la 51 afecte a la 1ª passa a la 82 per cobrir el front a la zona de Montclar ²⁵³.

²⁵³*Diario de Operaciones C de E del Maestrazgo*. DN-10-447-19.

5. EL TRENCAMENT DEL FRONT: OPERACIONS A L'ALA SUD.

5.1. El Dia-D i el D+1: l'exploació de l'èxit inicial del CTV.

El Dia-D comença a Serós, la zona assignada al CTV amb la intervenció de l'aviació i l'artilleria legionària. Aquesta darrera és usada pel comandament italià d'una nova manera mai vista abans pels oficials espanyols presents. L'oficial d'enllaç de l'Exèrcit del Nord amb el CTV queda admirat per l'ús de la massa artillera legionària. I Aixà ho fa constar al seu informe:

La preparació artillera alcanzó un grado de eficacia desconocido hasta entonces y fue allí donde por vez primera las concentraciones espectaculares cedieron el paso a un tiro de destrucción racional ²⁵⁴. Serà una actuació molt eficaç i útil per la marxa de la infanteria. Els canons i els avions italians seguiran recolzant les forces que avancen a peu al llarg de tota la jornada.

La infanteria es llença tot seguit a l'assalt de les posicions enemigues, protegida pels trets de l'artilleria que dispara sempre al davant d'ells. Les Fletxes Negres des del costat esquerra del cap de pont de Serós avancen cap el turó de Ventafarines. Hi seran dalt de tot a mig matí ²⁵⁵. Continuaran avançant cap el nord-est deixant enrere la fàbrica de la Canadencia (II,2).

Alhora les forces de la divisió Littorio, a la dreta de les Fletxes Negres, es mouen amb rapidesa per la vall de Sant Miquel. Segueixen la carretera que duu a Maials des de Serós ²⁵⁶. Valoren que la resistència enemiga no és excessiva. A més, l'aviació republicana tampoc s'ha presentat al camp de batalla.

La forta línia primera de defensa ha estat trencada i superada per les forces de les dues divisions d'avantguarda. Segueixen endavant amb totes les precaucions i com una força compacte en tot el sector de l'atac. La cavalleria a l'esquerra, vigilant el flanc. Fletxes Negres i Littorio en la punta. A la dreta l'agrupació de carros de combat del CTV, al costat mateix de la marxa de les forces de Navarra. Les altres dues divisions: Fletxes Blaves i Verdes, segueixen rere les Fletxes Negres i Littorio. Tal com havien ordenat.

A la tarda les Fletxes Negres arriben fins les planes de Vasconell, ja a mig camí de Sarroca ²⁵⁷. L'altre punta de l'atac, la Littorio marxa a la dreta, cap a l'est per la serra Grossa, ocupant tots els turons amb facilitat. El gruix de la divisió és mou per aquests turons. En no trobar massa presència enemiga envien patrulles de reconeixement cap a la propera carretera que comunica Sarroca amb Llardecans. Aquestes arriben amb facilitat fins la carretera, a la bifurcació de camins entre Sarroca-Torebesses i Sarroca-Granadella. Al final de la tarda controlen un gran tram de la carretera: entre els quilòmetres 25 a 28. Tota la divisió ha pogut avançar amb rapidesa.

L'atac ha estat un èxit. La Littorio s'ha endinsat en territori enemic més de 10 quilòmetres. Ha superat les defenses d'avantguarda i pràcticament una segona zona de defenses *en profunditat*, discontinues, situades en punts elevats a l'est del Segre. Les forces atacades per la Littorio han estat desbordades i els batallons de segona línia han fugit.

La 179 BM de Carrabiners de la 56 D era la unitat encarregada de la defensa davant el cap de pont de Serós. Sobre les seves posicions han caigut amb força les bombes de

²⁵⁴Informe del enlace del CTV sobre la actuación de estas fuerzas en la Batalla de Cataluña. Febrero de 1939. DN-8-388-102.

²⁵⁵Partes. 23 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-156-7. Comunicació de les 12 h.

²⁵⁶Partes. 23 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-156-7. Comunicació de les 12:30.

²⁵⁷Partes. 23 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-156-7. Comunicació de les 17:00.

l'artilleria i aviació. Defensen el punt per on ataquen les forces del CTV i Navarra. L'artilleria combinada de tres cossos d'exèrcit: Navarra, CTV i Marroquí. I l'acció aèria de l'Aviació Legionària i la Legió Còndor. Han rebut damunt seu tota la força de l'atac. Avui els operadors de ràdio de la Legió Còndor han captat converses de l'enemic. El comandament de la Brigada 179 de Carrabiners comunica al comandament divisionari a les 13:45 que no tenen notícies dels seus batallons, no hi ha cap contacte ²⁵⁸. A les 14:25 ja es veu el lloc de comandament de la brigada del tot desbordat per les forces atacants, la situació és crítica. Sols hi ha localitzat un dels batallons: *Imposible precisar situaciones Batallones, obligados repliegan.- Envolvimiento enemigo ambos flancos*. La Littorio avança amb rapidesa cap a l'est.

L'avenç de les Fletxes Negres ha estat menor. Al seu sector el front també ha cedit, i els seus defensors han perdut les posicions de primera línia. Però han frenat l'avenç entre Vasconell i el canal de la Canadenc. Davant de les Fletxes Negres hi ha altre brigada de Carrabiners: la 3^a, que resisteix amb molta força l'atac ²⁵⁹.

Els homes del CTV han fet en aquesta jornada centenars de presoners. I capturat dues bateries de canons de 124 mm amb tot el personal i munició que eren situats a la reraguarda. Les bateries fins ara protegides a segona línia s'han quedat soles. Els batallons d'avantguarda i els de la reserva immediata han desaparegut. Però no tot ha estat tan fàcil, ha hagut combat i les baixes del CTV són més de dues-centes.

L'aviació no ha deixat de fer sentir la seva presència. Les seves missions han estat constants tota la jornada: *Durante la ruptura operaron todos grupos legionarios, castigando duramente el frente y algunos pueblos de su retaguardia, que sufrieron bastantes daños* ²⁶⁰. L'ús intensiu i abundós de l'aviació i l'artilleria sobre tot tipus d'objectius serà una de les marques distintives del CTV al llarg de les operacions que tot just comencen avui. Disposen d'una bona quantitat de material de guerra i el fan servir amb molta contundència.

El segon dia de l'ofensiva, 24 de desembre de 1938, continua l'explotació de l'èxit de la primera jornada. El flanc esquerra del CTV amb les Fletxes Blaves s'estén fins arribar el costat sud del pantà d'Utxesa ²⁶¹. Les Fletxes Negres entren a Sarroca de Lleida al matí i pugen al tossal Gros, al nord-est de la població. La Littorio ha hagut de rebutjar a la nit forts contraatacs enemics pel seu costat dret des de la Granadella, en la línia de marxa ordenada. Poden avançar fins Torrebeses i al tossal Roig (II,4).

L'aviació republicana ha estat present avui al camp de batalla: *Intenta repetidas veces internarse en nuestras líneas, siendo rechazada por nuestros cazas y nuestra artilleria antiaérea* ²⁶².

Els sapadors han construït un pont a Aitona damunt del Segre. La seva defensa està a càrrec de forces de les Fletxes Blaves. Per ell passa el riu l'artilleria que encara era a l'altre costat. Està ja preparada per recolzar amb el seu foc el primer esglaó d'atac del CTV. Una bona part es concentrarà a la serra Grossa. On podrà llençar els seus projectils damunt la primera línia de defensa enemiga, entre Alcanó i el tossal Roig. És el sector encomanat a la Divisió d'Assalt Littorio, en el centre de l'atac del cos d'exèrcit. Alhora permet també protegir el flac dret de tot el dispositiu.

El pronòstic del comandament italià és triomfal, optimista: *Nemico repiega ovunque davanti a noi* ²⁶³. Avui han fet més de 1.000 presoners, entre ells 5 oficials, caps i

²⁵⁸Partes. 23 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-156-7. Ràdios captades per la Legió Còndor.

²⁵⁹Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

²⁶⁰ALCOFAR NASSAES.- *La aviación Legionaria durante la guerra civil*. Euros. Barcelona. 1975.

²⁶¹Partes. 24 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-157-6.

²⁶²Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

²⁶³Or. Op. n° 78. CTV. 24 de Diciembre de 1938. ZN-36-10-5-1.

comissaris polítics. El territori conquerit ha estat però menor que ahir. La progressió ha estat entre els 3 quilòmetres per part de les Fletxes Blaves, uns 5 la Littorio i les Fletxes Negres. Al capvespre les tanquetes italianes ja són molt a la vora d'Alcanó, on sorprèn l'enemic, fent molts presoners ²⁶⁴.

Per demà dia 25 de desembre es comuniquen noves ordres i objectius ²⁶⁵. El comandament del CTV demana a les seves unitats d'avantguarda que avancin fins el riu Sed. Ja a mig camí de Borges Blanques, l'objectiu final d'aquesta primera fase de l'ofensiva pensada per desarticular la capacitat militar del GERO.

Les Fletxes Negres com a mínim han de pujar al tossal Gros a l'est d'Alcanó i si pot ser entrar a Aspà a tocar el riu Set. Entre 4 i 8 quilòmetres de marxa en una jornada. La Littorio ha de conquerir Granyena de les Garrigues i si pot ser ocupar el Cogul, passar el riu Set i aconseguir consolidar un cap de pont al nord del riu, al tossal de les Forques. Entre 2 i 7 quilòmetres dins el territori enemic.

Les Fletxes Verdes preparades per la marxa a Torrebesses i les Fletxes Blaves llestes per avançar fins Alcanó. I l'agrupació de tancs, al flac esquerra han d'ocupar Alfés.

L'aviació haurà de començar el bombardeig sobre la línia: Aspà-Cogul-Castelldans i Artesa de Lleida. També haurà de realitzar tasques de reconeixement de les vies de comunicació enemigues, per conèixer rels moviments de forces de l'enemic.

En un parell de jornades més, Borges Blanques pot ser ocupada

5.2. La batalla pel riu Set: 25 al 28 de desembre de 1938.

El matí del 25 de desembre comença amb combat a tot el sector del CTV. Al migdia es comunica a Terminus que les tropes mantenen el contacte amb l'enemic, lluitant pel control del terreny ²⁶⁶. La Littorio és a 2 quilòmetres a l'est de Torrebesses combatent a la vora de Granyena de les Garrigues. On podran entrar a la tarda. I segueixen marxant per la carretera del Soleràs. Pretenen, tal com demanen les ordres, arribar avui fins el riu Set. Però al davant seu hi ha una divisió *rossa* sencera, que els hi dificulta l'avenç ²⁶⁷.

Les Fletxes Negres ha hagut de reforçar la seva avantguarda amb tancs per mirar de mantenir la velocitat de marxa i ocupar Aspà. També els batallons d'infanteria en reserva ha hagut d'entrar en combat per mirar de mantenir el ritme de conquesta. La resistència aquí és molt forta, obligats a implicar la major part dels seus recursos en el combat (II,6).

Malgrat que informen que han ocupat Alfés i Aspà, encara són ben lluny de poder-ho fer realitat ²⁶⁸. No han pogut avançar massa, encara que ja hi són a Alcanó, a uns 3 quilòmetres de les posicions conquerides ahir. També han pujat al tossal Gros, a l'est d'Alcanó ²⁶⁹. L'objectiu mínim ha estat cobert però.

Al costat dret de la Littorio, la divisió de Fletxes Verdes tampoc ho han tingut fàcil. Son el flac dret de la Littorio, protegint el costat dret del CTV, avui primera línia de combat. Hi són a l'est de Torrebesses. Davant seu hi ha un batalló enemic està treballant per consolidar les seves posicions amb fortificacions, mostra de que no tenen intenció de fugir ²⁷⁰.

²⁶⁴Partes. 24 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-157-6.

²⁶⁵Or. Op. n° 78. CTV. 24 de Diciembre de 1938. ZN-36-10-5-1.

²⁶⁶Partes. 25 de Diciembre de 1938.. CGG-7-382-158-6.

²⁶⁷Información FV. 25 de Diciembre de 1938. ZN-36-10-5-1, p. 89.

²⁶⁸Partes. 25 de Diciembre de 1938. ZN-7-382-158-6.

²⁶⁹Hi ha diversos turons amb aquesta denominació a la zona. Un a la vora de Sarroca, 2 quilòmetres al nord-est; altre al sud d'Alfés i entre Granyena de les Garrigues i al Cogul altre més.

²⁷⁰Informació del 1er Regiment d'infanteria al comandament de Fletxes Verdes. ZN-36-10-5-1, p.82.

Estan en contacte amb la 4^a de Navarra que lluita a la seva dreta, al nord de la carretera de la Granadella. Com els hi ha passat a ells, els de Navarra han hagut d'enviar a primera línia de combat la seva divisió de reserva per mirar de mantenir el ritme de conquesta del primer dia d'ofensiva.

Amb molt d'esforç les Fletxes Verdes podran gairebé envoltar el Soleràs, però sense atrevir-se a entrar en la població. L'aturada de les Fletxes Verdes camí del Soleràs farà, encara més difícil la marxa de la divisió Littorio en la direcció principal del CTV cap a Borges Blanques. L'enemic els pot atacar en el seu costat dret, ara descobert.

Ja ha quedat demostrat que l'enemic no es replega. Ha reunit prou forces davant de les divisions del CTV. I mira d'actuar amb contraofensives ²⁷¹. Tot i les dificultats els objectius mínims ordenats s'han complert. Encara que ha calgut combatre, enlloc de perseguir l'enemic com havien previst. Han capturat 1.020 presoners, entre ells dos comandants.

Al flanc esquerra del CTV les Fletxes Blaves s'esforcen avui dia 26 per obrir-se pas cap a l'est. Des de les posicions vora el pantà d'Utxesa conquerides fa dos dies avancen fins la carretera entre Sarroca i Sudanell. Podran controlar 4 quilòmetres de la via ben a prop però de Sarroca. Miren de reforçar i facilitar la progressió de les Fletxes Negres en la línia principal de l'atac (II,9).

Però aquesta zona és atacada amb força des del nord. Han localitzat tres brigades mixtes: dues de la 11ª Divisió i altre de Carrabiners, que s'oposen amb decisió a la marxa de les Fletxes Negres i la Littorio ²⁷².

Les Fletxes Negres no troben fàcil la marxa cap el nord-est. Reben atacs de flanc des del sud d'Alfés. Podran amb prou feina, consolidar les posicions assolides la jornada anterior a Alcanó i al tossal Gros ²⁷³. Tota la jornada la passaran combatent i mirant d'avançar cap el riu Set, cap Aspà a uns tres quilòmetres de les posicions avançades del tossal Gros.

Els hi ha ordenat passar el riu i consolidar un cap de pont a l'altre costat, al nord-est d'Aspà. Recolzats per l'artilleria i l'aviació, podran ocupar la població a les darreres hores de la jornada. Demanen amb urgència més recolzament artiller des del sector de Lleida per poder seguir avançant. No ho han trobat gens fàcil.

La Littorio marxa per la carretera de Granyena al Cogul, on aconsegueixen entrar a la tarda. Han pogut creuar el riu Set i miren de consolidar un cap de pont sota el tossal de les Forques. També estenen les seves posicions a la dreta per protegir el seu flanc dret vora la punta del Purgatori, al sud-est del Cogul. Al sector de la Littorio i les Fletxes Verdes l'enemic ha estat reforçat i planta cara amb decisió.

Les Fletxes Verdes són avui enmig del combat a la dreta de la Littorio i continuen en contacte amb la 4^a de Navarra. Des de la serra del mas de l'Estopar avancen cap el Soleràs, població que gairebé tenen envoltada per les seves forces.

Davant del CTV hi ha forces del Vè Cos d'Exèrcit, del XIIè i XVè. Les forces de la 11ª Divisió i la brigada de Carrabiners contraataquen i es defensen amb tenacitat. Els presoners afirmen que han arribat noves forces que tenen ordres de mantenir la iniciativa ofensiva reforçats amb tancs i amb la col·laboració de l'aviació ²⁷⁴.

Les quatre divisions del CTV i la resta de forces adscrites al cos d'exèrcit han combatut tota la jornada en tots els sectors del front. L'enemic els ha obligat a fer un notable esforç, per poder aconseguir un petit avenç aquesta jornada.

²⁷¹Or. Op. n° 50 a Flechas Verdes. 25 de Diciembre de 1938. ZN-36-10-5-1, p. 90.

²⁷²Ordenes de Operaciones. CTV. ZN-36-10-5-1, p.98.

²⁷³Partes. 26 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-158-6.

²⁷⁴Ordenes de Operaciones. CTV. ZN-36-10-5-1, p.99.

El comandament del CTV cursa avui, vist el curs de les operacions, una crida urgent a l'estat major de l'Exèrcit del Nord: *El General Gambarà informa que la situació es muy buena, pero que recomienda una acción decidida en otros sectores del frente para que no se acumulen mas elementos frente al CTV*²⁷⁵. Avui han capturat 800 presoners. Les baixes pròpies han estat elevades, uns 350 homes. I dos blindats i un canó perduts en el curs dels combats del dia 26 de desembre²⁷⁶.

Per l'endemà el general Gambarà ordena una jornada de reorganització i descans de les seves unitats. L'esforç ha estat gran. I els resultats cada dia que passa, menors. La màxima preocupació del moment passa per no perdre el terreny conquerit. Cal consolidar les posicions guanyades amb esforç en aquesta jornada de i seguir combatent amb totes les forces per aconseguir passar el riu Set, on l'enemic s'ha fet fort.

La divisió de Fletxes Blaves ha de mantenir-se ferma a les posicions que ja han fet seves, assegurant una certa protecció entre el pantà d'Utxesa i la carretera de Sarroca a Lleida. Un dels regiments del Cos d'Exèrcit de Navarra haurà d'estar a la disposició del CTV al nord-oest de Sarroca. Esperen un possible atac amb tancs i una brigada de carrabiners entre Sunyer i Sarroca.

El flanc esquerra és avui en contacte amb la infanteria de la 40 DI d'Aragó: el Batalló de Burgos i el de Zamora, situats al sector d'Aitona. Han passat el Segre per deixar lliures les unitats de les Fletxes Blaves que custodiaven la zona²⁷⁷.

Les Fletxes Negres han d'aconseguir un cap de pont al nord d'Aspà i nord-est del Cogul, més enllà del riu Set. La Littorio ha de consolidar les seves posicions al nord d'aquesta darrera població, conquerint el tossal de les Forques, altre cap de pont al riu Sed. Les Fletxes Verdes s'encarregaran de protegir el flanc dret de la Littorio. Hauran de marxar cap el nord del Soleràs, després d'ocupar la població, cap a la vall de Baladró i la punta del Purgatori.

Les forces aèries han d'efectuar missions de bombardeig al sector entre Alfès, Sunyer i Artesa de Lleida, on l'oposició s'ha mostrat molt dura. I metrallar al llarg de la carretera de Sarroca a Lleida, a la vora de les posicions del costat esquerra que defensen les Fletxes Blaves. També han de tenir cura del reconeixement de les carreteres que comuniquen Lleida amb Castellans, Juncosa, Soleràs, Alfès i Aspà. Vigilant i dificultant els moviments de l'enemic en aquest sector.

La jornada del 27 comença pels efectius del flanc esquerra del CTV amb un atac de *l'antigua división Líster*²⁷⁸. Tot i que l'ofensiva ha estat rebutjada, Gambarà torna a demanar reforços amb urgència. Reclamen l'ajut d'una agrupació de batallons d'infanteria de la 4ª Divisió de Navarra i d'un batalló de la 40 Divisió que és al Pont d'Aitona (II,13).

Des de l'altre costat del Segre, les forces de la 40 DI que guarden la línia del riu observen com l'activitat enemiga ha baixat força davant seu. Els soldats que eren davant comencen a retirar-se de la primera línia. Tant sols resta algun esporàdic tiroteig per recordar que l'enemic encara és present²⁷⁹.

A l'altre costat del sector encomanat al CTV, les Fletxes Verdes entren al Soleràs que ja tenien gairebé assetjat la jornada anterior²⁸⁰. Pugen a la cota 401 un quilòmetre al sud, capturant un centenar de presoners. Se'ls demana que marxin amb rapidesa per recolzar l'avenç principal, el de la Littorio que resta aturada al riu Set. Direcció nord-est, cap a

²⁷⁵Partes. 26 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-158-6.

²⁷⁶Or.Op. n° 80 CTV. 26 de Diciembre de 1938. ZN-36-10-5-1, p. 99.

²⁷⁷Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

²⁷⁸Partes. 27 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-180-9.

²⁷⁹Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

²⁸⁰Partes. 27 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-180-9.

l'Albagés per passar també el riu Set i consolidar altre cap de pont al nord del poble. S'ha trobat molta resistència enemiga, que amb el foc de les seves armes automàtiques ha impedit qualsevol iniciativa de la divisió per mirar d'avançar ²⁸¹.

Les Fletxes Negres són a Aspà i ocupen posicions al llarg del riu Set fins a la vora de la carretera del Cogul, sense poder passar però el riu. La Littorio al migdia pot conquerir el tossal de les Forques que fins ara els impedia consolidar el cap de pont al nord del Cogul. Fan el possible per facilitar la marxa de les Fletxes Verdes, que encara resten endarrerides a la carretera del Soleràs a l'Albagés.

La raó principal és que en aquesta zona, el flanc dret que han de cobrir les Fletxes Verdes, han patit forts contraatacs des de la carretera de l'Albagés a Castellldans. Fets que han mantingut la divisió a la defensiva sense poder seguir la seva direcció d'atac. Una falca enemiga que impedeix el moviment de la Littorio i les Fletxes Verdes.

Demanen que l'aviació bombardegi aquest sector a les 3 de la tarda. I fan un esforç per estendre les seves posicions a la dreta cap a l'est, a la punta del Purgatori. Tot mirant d'atacar les forces enemigues que impedeixen l'arribada del reforç, facilitat la marxa de les Fletxes Verdes, lluny encara del riu Set. L'aviació pròpia segueix desplegant totes les seves forces per recolzar les operacions de terra ²⁸².

Tot el sector del CTV continua davant grans dificultats l'endemà 28 de desembre. Al Segre, l'enemic segueix present, tirant amb els seus morters damunt Sudanell i Albarratec. La infanteria de la 40 d'Aragó va travessant el riu pel pont d'Aitona. Avui el Batalló de Zamora s'encarregarà de les posicions que van del Segre al pantà de Secà-Utxesa, al costat dels altres batallons de la divisió que ja estan en posició, vigilant el flanc esquerra del CTV (II,17).

La Littorio espera poder reforçar la pressió sobre l'enemic amb les Fletxes Verdes combatent al seu costat dret a l'Albagés. Per poder seguir cap a Borges Blanques. Però els seus companys encara són lluny. Miren d'afeblir les defenses enemigues atacant i conquerint les alçades de serra Fosca ja a la vora de la carretera a Castellldans, ampliant el cap de pont a l'est del Cogul. La intenció és atacar les posicions que barren el pas les Fletxes Verdes. Podrà al final de la tarda consolidar la nova conquesta a la serra Fosca tot i els contraatacs dels antics defensors ²⁸³.

Interrogant els presoners s'ha sabut que davant la Littorio i impedit la marxa de les Fletxes Verdes, hi ha tres brigades. D'esquerra a dreta fins l'Albagés hi ha la 10^a; la 37 que era a la serra Fosca i la 101 BM, totes tres de la 46 Divisió ²⁸⁴.

Les forces de l'Exèrcit de l'Ebre avui amb els seus tancs fan foc esporàdic, al sector de Granyena de les Garrigues i la seva aviació també metralla el sector. Més dificultats per la marxa de tot el dispositiu en la seva direcció principal.

L'avançada de les Fletxes verdes ha estat encomanada al seu 2on Regiment ²⁸⁵. Davant hi ha una gran resistència. L'artilleria de l'enemic dispara els seus projectils damunt seu. Es veuen obligats a reforçar la seva primera línia amb el 4art Batalló, el dels Caçadors de las Navas.

Demanen foc de contrabateria per mirar de silenciar els canons de l'enemic. Un escamot de morters de 81 mm es prepara per recolzar l'atac. I un grup d'artilleria del 65 s'ha d'encarregar d'ajudar la columna de l'esquerra i altre de 75 mm per la de la dreta. Un tercer grup de 100 mil·límetres haurà d'ajudar al conjunt de l'atac.

²⁸¹Información CTV. 27 de Diciembre de 1938. ZN-36-10-5-1, p. 103.

²⁸²Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

²⁸³Partes. 28 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-161-7.

²⁸⁴Ordenes de Operaciones CTV. 28 de Diciembre de 1938. ZN-36-10-5-1, p. 112.

²⁸⁵Or.Op. n° 7 Flechas Verdes. 27 de Diciembre de 1938. ZN-36-10-5-1.

Informen al comandament de les Fletxes Verdes que els homes de la Littorio són al tossal de les Forques per recolzar la seva marxa, tot afegint: *Per cui ha invitato nostro comandante ad accelerare* ²⁸⁶. Cal que s'afanyin en avançar. També caldrà comptar amb una agrupació d'infanteria de la 4^a de Navarra és ja al Soleràs per recolzar el flanc dret de les Fletxes Verdes.

El cap de la columna de les Fletxes Verdes queda sorprès en trobar una agrupació de batallons de la 4^a DI que pretén, tot seguint les ordres, substituir part de les seves forces en l'atac. Demanarà informació als seu cap. Hi ha força dificultat en les comunicacions radiades. El comandament del CTV és preocupat en no tenir notícies de la marxa de les operacions de les Fletxes Verdes en tot el matí ²⁸⁷.

L'oposició armada de l'enemic és constant a tot el sector dificultant qualsevol intenció d'avançar. L'aviació pròpia ha seguit mantenint un alt grau de presència al cel avui i no sols al sector del CTV, a tot el front ²⁸⁸.

5.3. L'aturada del CTV: 29 de desembre al 2 de gener de 1939.

El CTV segueix igual el dia 29, sense moure's de lloc. El vèrtex Forques a la vora del Cogul defensat pels homes de la Littorio ha estat atacat amb força per la infanteria enemiga, recolzada pel foc artiller i per la seva aviació. Els antiaeris han abatut un dels aparells que ha anat a caure a la vora d'Alfés (II,20) ²⁸⁹.

Les Fletxes Verdes a mig camí del Soleràs tenen instruccions per la jornada. No han d'avançar més i dedicar l'esforç en consolidar les seves posicions actuals ²⁹⁰. Han passat a la defensiva. Les Fletxes Blaves a l'altre costat del front del CTV tenen ordres similars: mantenir íntegre el seu dispositiu.

A les 17:45 el tinent coronel Urbano com a oficial d'enllaç entre el CTV i l'alt comandament informa de les novetats de la jornada: *Parece que no han hecho nada hoy. Sin embargo va a confirmarlo al cuartel general [del CTV]* ²⁹¹. No hi ha cap variació en la línia. Totes les unitats han passat a defensar les seves posicions, a no perdre el terreny conquerit.

Les baixes pròpies passen del centenar, mostra dels combats de la jornada. I un cert número de muntures de l'esquadró de cavalleria mortes per metrallament de l'aviació republicana. S'han presentat a les posicions del CTV 150 milicians.

Tot depèn avui de les Fletxes Verdes. El dia 30 de desembre es mantenen les ordres per la divisió: avançar fins l'Albagés, per posar-se al costat dret de les posicions d'avantguarda de la Littorio, que ja fa dies que els espera. Reforçant així la columna principal d'atac del cos d'exèrcit. A les 7:40 el general Battisti, cap de la divisió, es posa en comunicació amb el cap de les forces encarregades de l'operació: el 2on Regiment d'infanteria (II,23).

Desidero sapere il vostro, esplicito parere sulla possibilità di procedere alla occupazione di Albages con le truppe ai vostri ordini et le modalità che intendereste adottare ²⁹².

La cautela és molt gran. Hi ha por a una infiltració enemiga, i es procura mantenir el contacte entre les columnes que miren d'avançar. A més l'adversari fa notar la seva

²⁸⁶ *Ordenes de Operaciones CTV. 28 de Diciembre de 1938.* ZN-36-10-5-1, p. 114

²⁸⁷ *Or. Op. CTV. 28 de Diciembre de 1938.* ZN-36-10-5-1, p. 113.

²⁸⁸ *Diario de Operaciones. 40 DI.* DN-10-453-4.

²⁸⁹ *Partes. 29 de Diciembre de 1938.* CGG-7-382-162-6.

²⁹⁰ *Or. Op. n° 87 CTV. 28 de Diciembre de 1938.* ZN-36-10-5-1, p. 119.

²⁹¹ *Partes. 29 de Diciembre de 1938.* CGG-7-382-162-6.

²⁹² *Or. Op. CTV.* DN-36-10-5-1, p.121.

presència arreu i en cada moment, segons manifesta el general Battisti al cap el CTV, Gambara ²⁹³. Avui el 2on Regiment de les Verdes s'ha perdut per la muntanya camí de l'Albagés, resta incomunicat tot el matí amb la resta de forces divisionàries.

Per la tarda la infanteria i els blindats ja són ben a la vora de l'objectiu. L'enemic manté l'actitut hostil envers les columnes que avancen, des de les posicions elevades entorn el poble. A les 16:35 es notifica al comandament del CTV que els carros de combat entren a l'Albagés ²⁹⁴.

Han necessitat envoltar la població i superar el conjunt de fortificacions que la defensaven. L'enemic continua fort a l'est i sud-est de l'Albagés. El 2on Regiment de les Fletxes Verdes ha de reduir aquesta oposició amb el recolzament de l'artilleria, segons se'ls ordena.

Amb les darreres llums del dia s'apaguen les últimes resistències al voltant immediat de l'Albagés ²⁹⁵. L'artilleria enemiga seguirà disparant encara sobre els nouvinguts. Avui ha estat una jornada amb forta presència de les dues aviacions enfrontades. Un caça republicà ha estat abatut ²⁹⁶. Han capturat 149 soldats, un tanc rus i una peça d'artilleria. Les Fletxes Verdes ja són al costat dret de la Littorio en línia sobre el riu Set, camí de Borges Blanques.

Avui ja hi ha hagut un bon embús a les carreteres que condueixen al front. Sols cal uns dies de pluja per enfangar tots els camins i col·lapsar tot el dispositiu. Terminus alerta a Escala que les vies de comunicació del CTV i Navarra són poques, de fet són les mateixes pels dos cossos d'exèrcit. Recomanen alliberar la carretera de Lleida a Borges Blanques. Està asfaltada i te dos vials per on poden passar els camions en ambdós sentits.

També recomana a l'Exèrcit del Nord que dediqui encara més mitjans a recolzar el CTV. Amb els que disposa ha quedat clar que no port realitzar la maniobra encomanada. L'enemic presenta batalla al sud de la carretera de Lleida a Borges Blanques. Cal destruir l'enemic allà on és amb els elements que calqui per complir-ho. Des de la carretera de La Granadella a Ulldemolins fins la zona del CTV.

Ha quedat confirmat per l'interrogatori a oficials presoners que a la zona del baix Ebre sols hi ha dues divisions governamentals encarregades de la custòdia de la línia, que no han estat reforçades.

Es urgent arribar a Borges Blanques. I a la seva dreta els de Navarra ho facin també a Ulldemolins, al Montsant. Aconseguir aquestes fites permetrà que els dos cossos d'exèrcit puguin avançar en la mateixa direcció general, cap a la zona de l'Espluga de Francolí. Encara que el flanc dret de Navarra quedi descobert, en certa manera és protegit per les serres de la Mussara i Prades. A l'altre costat hi serà el Cos d'Exèrcit Marroquí. Que molt aviat haurà d'entrar en acció. És millor que deixar espai entre el CTV i Navarra ²⁹⁷.

Des del matí del 31 de desembre qualsevol intent de la infanteria de tirar endavant és contestat d'immediat per l'enemic. A la direcció principal de la marxa de la Littorio i Fletxes Verdes, oposen contraatacs de la infanteria i foc d'artilleria ²⁹⁸. Les Fletxes verdes pretenen avançar per les Planes de Coma-seca, fins la cota 429, al nord-est de

²⁹³Or. Op. CTV. Nota de Battisti al CTV. 30 de Diciembre de 1938. 10:25. DN-36-10-5-1, p.122.

²⁹⁴Or. Op. CTV. Nota de Battisti al CTV. 30 de Diciembre de 1938. 16:35. DN-36-10-5-1, p.124.

²⁹⁵Or. Op. CTV. 30 de Diciembre de 1938. 2on Regiment al cap de les Fletxes Verdes.18:00. DN-36-10-5-1, p. 127

²⁹⁶Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

²⁹⁷CGG. Cuentas de la sección tercera sobre las operaciones en marcha y a emprender. Diciembre de 1938. 30 de Diciembre de 1938. CGG-07-380-5-04.

²⁹⁸Or. Op. CTV. 31 de Diciembre de 1938. Nota del 1er Regiment de les Fletxes Verdes al cap de la divisió. 10:45. DN-36-10-5-1, p. 132.

l'Albagés. Però queda en un intent frustrat. El 1er Regiment ha de girar cua i replegar-se a les antigues posicions (II,28).

Davant les dificultats es decideix organitzar un atac simultani en tot el sector de la Littorio i Fletxes Verdes. A les 11 del matí s'aconsegueixen algunes posicions a Coma-seca ²⁹⁹.

Poc després del migdia Gambara demana a Battisti que pressioni encara més amb les Fletxes Verdes ³⁰⁰. La Littorio no s'ha pogut moure de lloc encara. A les tres de la tarda una patrulla de les Fletxes Verdes entra en contacte amb les forces de la 4^a de Navarra que combaten a la seva dreta ³⁰¹. Malgrat l'esforç i l'enorme concentració de forces, l'avenç ha estat mínim en tot el sector del CTV.

Al vespre del 31 de desembre el general Dávila envia noves instruccions al CTV pel primer dia del nou any ³⁰². Les grans dificultats amb les que es troba el CTV davant seu obliguen a reforçar encara més els seus efectius. Se'ls assigna de manera provisional una part de la infanteria de la 40 Divisió ³⁰³. Unitat encarregada de defensar les posicions el Segre a Lleida, sense paper actiu en l'ofensiva.

La 40 DI ha recuperat avui els grups d'artilleria de 75 i 105 mm i les seccions de morters que havia cedit per la ruptura del cap de pont de Balaguer. Han retornat per ajudar amb el seu foc al CTV. El general Gambara des del dia 26 de desembre demana amb molta insistència un major recolzament pel seu atac.

Conforme puguin ser replegades de les seves posicions passaran el Segre i s'aniran afegint al reforç del flanc esquerra del CTV per fer neteja de possible presència enemiga des del Segre i el barranc del riu Set fins la zona d'Alfés. Després mantindran la missió de protegir el flanc esquerra al llarg del canal del Segre segons vagin avançant les altres forces del CTV.

Aquest important reforç permetrà implicar encara més forces en la direcció principal de l'atac, fins ara ocupades en la protecció del flanc dret. Ara podran pressionar més per la zona esquerra, on es troben les dificultats per anar cap a Borges Blanques.

La Littorio haurà d'atacar el tossal de Corral Nous, al sud-est de Castellldans ³⁰⁴. A la seva dreta les Fletxes Verdes en estret contacte amb la Littorio hauran d'avançar en paral·lel des dels plans de Coma-seca cap a la vall de l'Aranyó ³⁰⁵.

Vora mitjanit hi ha noves ordres de l'estat major del CTV per les seves unitats ³⁰⁶. La principal novetat és el pas de la Littorio a segona línia. Serà substituïda a l'avançada per la divisió de Fletxes Blaves, forces no tan castigades pels combats, mentre la Littorio es manté com a reserva a Granyena de les Garrigues.

Hi ha així canvi en els plans pel primer dia de 1939: En lloc de relançar amb nova empenta l'atac, caldrà reorganitzar tot el dispositiu i donar alhora treva a unes tropes molt castigades pels combats. Descans per tot el cos d'exèrcit. Les Fletxes Verdes han ocupat dues cotes, la 422 i 429 a tocar l'Albagés, a l'est. Amb poca resistència enemiga avui (II,32).

Han tingut 1 mort i 18 ferits en combat ³⁰⁷ i 85 presoners capturats. Una petita operació per mantenir la seguretat de les seves posicions: *La División no tiene objetivos*

²⁹⁹Or. Op. CTV. 31 de Diciembre de 1938. Nota del 1er Regiment al cap de les Fletxes Verdes. 12:20. DN-36-10-5-1, p. 133.

³⁰⁰Or. Op. CTV. 31 de Diciembre de 1938. 13:00. DN-36-10-5-1, p. 134.

³⁰¹Or. Op. CTV. 31 de Diciembre de 1938. Batalló Canàries a Fletxes Verdes. DN-36-10-5-1, p. 135.

³⁰²Instrucción Particular n° 52 CTV. 31 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-17-05.

³⁰³Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4

³⁰⁴Instrucción Particular n° 52 CTV. 31 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-17-05.

³⁰⁵Or. Op. n° 8 Flechas Verdes. 31 de Diciembre de 1938. DN-36-10-5-1, p. 130.

³⁰⁶Or. 2/31. Organización sector CTV. 31 de Diciembre de 1938. 23:55. DN-36-10-5-1.

³⁰⁷Diario de operaciones. Flechas Verdes. 1 de Enero de 1939. DN-36-10-7-1.

particulares. Debe mejorar y consolidar las posiciones alcanzadas. Serà la dinàmica de totes les unitats. Relleu de forces i mantenir les posicions en tot el front. A les 18:30 hi ha notícies del CTV a Terminus: *Sin novedad*.

Avui esclaten obertament les tensions entre el general Gambara i Escala, tot implicant a Terminus³⁰⁸. El cap del CTV denuncia al CGG que ahir 31 de desembre, no va poder posar-se en contacte amb el general Dávila al seu lloc de comandament. Volia reclamar les forces de la 40 DI que eren amb el Cos d'Exèrcit de Navarra: el 3er Regiment d'infanteria hauria de ser a les seves ordres des del dia 28 de desembre. Preten tenir a la seva disposició totes les forces de la 40 DI per reforçar al màxim el seu flanc esquerra, alliberant les seves pròpies forces de la tasca de guardar el flanc del CTV³⁰⁹.

Des de Terminus es demana al general Dávila que mantingui el lloc de comandament fix, per evitar la manca de comunicació. Fet que permetria poder atendre millor la coordinació del CTV i Navarra, que van massa *a su aire*. I si el Cos d'Exèrcit de Navarra encara està usant batallons de la 40 DI cal que marxïn, si és el cas, amb el CTV. Sobretot per evitar sentir més queixes de Gambara.

Dávila notifica a Terminus que ahir no es va moure del seu lloc de comandament en tot el dia i que no en té cap notícia d'aquesta reclamació de Gambara. Informa al CGG que ja hi ha 6 batallons de la 40 amb el CTV: el 3er Regiment, el Batalló de Burgos i el de Zamora³¹⁰. Solchaga, cap de Navarra va rebre ahir dia 31 de desembre l'ordre de cedir-los al CTV. I el coronel Badia, cap de la Divisió 40 ja ha rebut les instruccions per accelerar la cessió de la resta de batallons. Aviat dos més i la resta més endavant.

Afegint que Escala ja va informar al CTV que l'assignació de la 40 DI era temporal, fins la conquesta de Borges Blanques quan finalitzarà la dependència³¹¹. En l'ordre quedava molt clar que les unitats s'anirien incorporant com a reforç del CTV: quan puguin ser replegades del sector defensiu del Segre, al sector de Lleida. El cap de la 40 DI ja sap que les seves unitats situades a l'est del Segre depenen del CTV.

En aquest punt, Dávila no s'està d'informar a la superioritat, la indignació que sent al llegir a la premsa italiana del dia 27 de desembre la notícia de l'ocupació de Borges Blanques. Quatre dies després d'iniciar les operacions encara són ben lluny de l'objectiu. Com si les previsions marxessin de la mà amb els resultats obtinguts pel CTV.

La notícia és amplia i es fa públic que la conquesta de la població és l'objectiu final de la primera fase de les operacions. El contingut de les ordres reservades als generals i caps de l'ofensiva es pot veure publicat als diaris. Tots els detalls estan atribuïts a informacions del general Gambara. La premsa francesa també es fa ressò de totes aquestes informacions.

Altre comunicació del dia per Dávila demana que li deixi ben clar a Gambara que disposarà de la 40 DI sols fins arribar a Borges Blanques³¹². Cap comentari més sobre les queixes de Dávila.

El 2 de gener el general Gambara ordena les seves tropes que reprenguin les operacions ordenades el dia 31 de desembre³¹³. L'ocupació de Castellans és la prioritat del dia. A Terminus no tenen cap notícia del CTV fins un quart i cinc de tres de la tarda. Sols un breu comunicat a càrrec de l'oficial d'enllaç: *CTV no se ha movido* (II,36)³¹⁴.

³⁰⁸*Generalísimo a E. del Norte. Sobre adjudicación División 40 CTV. 1 de Enero de 1939. CGG-7-382-129-04.*

³⁰⁹*Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.*

³¹⁰Queda constància de la dependència del CTV al *Diario de Operaciones. 40 D.I. DN-10-453-4.*

³¹¹*Instrucción Particular n° 52 CTV. 31 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-17-05.*

³¹²*CGG a Escala. CGG-7-380-17-05.*

³¹³*Instrucción Particular n° 52 CTV. 31 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-17-05.*

³¹⁴*Partes. 2 de Enero de 1939. 14:20. CGG-7-382-166-10.*

Les Fletxes no s'han pogut moure de les seves posicions. Vist el poc èxit de les operacions, Gambara envia un comunicat a totes les seves unitats. Cal un replantejament general. Totes les seves forces estan combatent, i amb grans dificultats. Ja fa dies que el CTV resta aturat. Cal un esforç conjunt de tot el cos d'exèrcit.

Està ben segur el cap del CTV que l'enemic no ha pogut constituir una veritable primera línia defensiva, solida i contínua davant seu. No es coneixen els propòsits de l'enemic al detall. Però ha quedat clar que han mostrat una gran eficàcia amb l'ús de la seva artilleria. Ha pogut aturar el CTV amb tots els reforços afegits, caldria afegir al discurs del general.

L'adversari coneix les posicions del CTV que són l'objectiu constant dels seus projectils d'artilleria. Amb un tir molt ben ajustat han batut els punts de partença de les unitats que es preparen per l'atac. Cada cop que s'ha intentat iniciar una ofensiva han estat capaços d'aturar-la.

El general Gambara ordena canviar els procediments per aconseguir avançar. A partir de demà, dia 3 de gener cal potenciar el factor sorpresa. Amb una preparació artillera forta i feta amb precisió. Cal també que l'aviació intensifiqui la seva intervenció fins un quart d'hora després que la infanteria s'hagi mogut per assaltar les posicions enemigues, facilitant la seva escomesa. Es demana el màxim esforç a totes les unitats, a totes les armes.

L'artilleria s'ha de mantenir com una massa compacte. I actuar amb de manera contundent amb tot el seu potencial concentrat. Després de la intervenció aèria ha de crear una cortina de foc al davant de la marxa de la infanteria per facilitar l'ocupació de les posicions enemigues. I ha de seguir disparant al ritme de l'avenç de les tropes, davant seu per seguir facilitant la tasca.

S'ha observat que l'enemic continua treballant en obres de fortificació davant el CTV. També són constants els moviments de tropes. Les Fletxes Verdes afirmen que tenen davant seu la 12^a BM amb tots quatre batallons ³¹⁵.

L'artilleria enemiga dispara els seus canons i morters sobre Lleida. Se'ls contesta bombardejant Sudanell i Torres del Segre. Altre batalló de la 40 travessa el Segre a les ordres del CTV: el 5è Batalló de Granada ³¹⁶.

Per demà dia 3 de gener es mantenen les ordres: les tres divisions de Fletxes a l'avantguarda amb els carros de combat i la Littorio de reserva ³¹⁷. Les Fletxes Blaves comptaran com a reforç amb l'artilleria de la Littorio. I les Fletxes Verdes cobrint el flanc dret han de marxar cap a Vallseca després de creuar el riu Set ³¹⁸.

El 3 de gener, el CTV es llença com una força compacte a l'atac. Molt reforçat, implica tots els recursos disponibles. Al migdia ja han creuat la carretera que des de les posicions inicials a l'Albagés condueix a Castellldans, avançant fins el quilòmetre 28. Al centre i a l'esquerra l'oposició no és molt gran. No és així en la direcció principal, a la dreta. Aquí l'artilleria haurà d'actuar amb molta força per neutralitzar l'enemic ³¹⁹.

Cap a les tres de la tarda els canons disparen sobre els voltants de Castellldans, a l'est i a l'oest de la vila. Els blindats es preparen per ocupar-la. El comandament està segur que entraran ben aviat. Però Castellldans no ha estat abandonat. Tot i que ja és gairebé envoltat, els defensors esperen l'escomesa. Amb els seus carros de combat i canons

³¹⁵Or. Op. CTV. 2 de Enero de 1939. DN-36-10-8-1.

³¹⁶Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

³¹⁷Or. Op. n° 45 CTV. 2 de Enero de 1939. 17:00. DN-36-10-8-1.

³¹⁸Or. Op. n° 9 Flechas Verdes. 2 de Enero de 1939. 24:00. DN-36-10-8-1.

³¹⁹Partes. 3 de enero de 1939. CGG-7-382-167.

antitancs defensaran les seves posicions dins la població. La infanteria no conquerirà del tot Castellldans fins ben entrada la matinada (II,39)³²⁰.

Avui les tropes del CTV han realitzat un gran esforç per poder avançar les seves línies uns 5 quilòmetres dins territori enemic. I s'han fet un gran nombre de presoners: uns 1200. Entre ells un cap de brigada, 30 oficials, 3 comissaris polítics i un tanc rus segons les estimacions parcials comunicades al vespre.

Presoners de moltes unitats: *Lo que hace suponer hay bastante desorganización y mezcla de unidades.* Amb els interrogatoris als presoners es manifesta l'estat de les unitats enemigues: *Todos confirman el destrozo tan grande que han sufrido sus unidades.- El Comandante manifestó que las Cías [Compañies] de su Batallón tenían 30 hombres lo que fue confirmado por el Capitán y Teniente*³²¹.

Al centre de l'atac a Castellldans hi era la *División Lister* que ha anat cedint poc a poc a l'atac frontal mentre anava carregant contra el flanc esquerra de l'atac. Han estat localitzades diverses brigades mixtes: la 139, 137, 14, i 102. Totes elles amb pocs efectius. I la 12 BM que ha defensat Castellldans, reforçada amb tancs. L'aviació republicana ha estat força activa avui. El foc antiaeri però ha dispersat les formacions d'avions³²². Totes les unitats rebran l'ordre de consolidar les posicions conquerides avui³²³. El dispositiu d'atac per demà seguirà sent el mateix.

A la matinada del dia 4 de gener s'ordena complir avui les ordres ja assignades pel dia 3 de gener³²⁴. Castellldans és ocupat del tot a les primeres hores del nou dia. Avui tot el cos d'exèrcit és en marxa. Avancen en la direcció principal per la carretera a Borges Blanques. I capturen cinc peces d'artilleria de 155 mm amb els artillers i el lloc de comandament inclòs (II;41)³²⁵.

El flanc esquerra es mou després de força dies aturat. El 3er Regiment d'infanteria i els batallons de Zamora i Burgos, tots els de la 40 Divisió, reben l'ordre d'avançar entre el Segre i Aspà. Pel pantà de Secà, Torres del Segre, l'ermita de Carrasumada, Sunyer, Sudanell i Alfés³²⁶.

Entren a Alfés, Sudanell i Puigverd de Lleida. Han estat les tropes de la 40 Divisió i un batalló de l'Agrupació *18 de Juliol*, el regiment de reserva del CTV. Des del Segre fins Aspà la primera línia és el riu Set. L'adversari en la seva retirada ha fet volar els dipòsits de munició que tenia emmagatzemats entre Alfés i Artesa de Lleida. Va retrocedint sense deixar de lluitar. Els carros de combat amb les Fletxes Negres també han superat el canal d'Urgell i són camí a Juneda³²⁷.

Les Fletxes Verdes es mouen per la vall del riu Set cap a Cervià de les Garrigues. Amb les forces de la 4^a de Navarra avançant al seu costat. Esperen entrar a Cervià aviat. És un objectiu desitjat, que pot facilitar la marxa cap a Borges Blanques. Veuen important seguir l'avenç sense aturar-se, però amb totes les precaucions.

L'enemic ha demostrat la seva capacitat d'aturar les forces atacants, cal mantenir l'alerta i totes les precaucions possibles per evitat sorpreses: *Con ferma disposizioni verbale impartite. In considerazione delle difficoltà notturne di orientazione e di individuazione delle posizine raggiunte resta inteso che l'avanzata dovrà essere proseguita su Cervià soltanto nel caso in qui l'assenza del nemico o la sua evidente debolezza lo consentano. Nel caso in qui l'esplorazione incontri nemico in posizione*

³²⁰Partes. 4 de Enero de 1939. CGG-7-382-168.

³²¹Partes. 3 de enero de 1939. 19:30. CGG-7-382-167.

³²²Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

³²³Or. Op. n° 86 CTV. 22:00. 3 de Enero de 1939. DN-36-10-8-1.

³²⁴Or. Op. n° 10 Flechas Verdes. 4 de Enero de 1939, 01:00. DN-16-10-8-1.

³²⁵Partes.4 de Enero de 1939. CGG-7-382-168.

³²⁶Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

³²⁷Partes.4 de Enero de 1939. CGG-7-382-168.

*deciso a resistere, la colonna dovrà arrestarsi in fermata protetta in attesa dell'alba guardandosi particolarmente da minacce sul fianco sinistro*³²⁸.

A les 20:20 la infanteria entrarà a Cervià de Les Garrigues després de vèncer la resistència dels defensors³²⁹. Els soldats es dedicaran al pillatge, entren a les cases i arpleguen el que troben. També prenen posicions a les alçades al voltant de Cervià.

L'enemic ha abandonat la defensa de Torres del Segre i Sudanell³³⁰. La impressió és que està ja desmoralitzat i sols pensa en fugir o rendir-se. El general Gambara recomana als seus homes que han de facilitar les intencions d'abandonar el combat de l'enemic. Caldrà atendre que el foc propi no dificulti la voluntat de l'adversari de deixar de lluitar per rendir-se³³¹. Han fet avui més de 2.000 presoners.

Avui tot el front ha avançat com no ho feia des del primer dia de l'ofensiva. I ha calgut combatre pel terreny guanyat³³². Esperen entrar amb les darreres llums del dia a Borges Blanques. A les 11 de la nit els blindats comencen a moure's pels seus carrers³³³. La primera fase de l'objectiu s'ha complert tretze dies després del Dia-D.

Per demà es demana a les unitats del CTV que aprofitin la situació favorable³³⁴. I que malgrat que l'enemic continua bel·ligerant, és ara per ara amb grans dificultats per mantenir el grau de resistència que ha mostrat fins ara. Cal aprofitar i seguir pressionant amb força: *Il nemico, già in difficoltà, non deve aver tregua*. El Canal d'Urgell, el darrer dels obstacles ha estat superat entre Artesa de Lleida i Borges Blanques.

Les Fletxes Verdes han de marxar des del cim de Bessons cap al de Marquesos, los Reguers i els turons al costat de l'Albí. Les Fletxes Blaves han d'avançar 2 quilòmetres al nord de Bessons. La Littorio preparada a l'oest de Cervià, com a força de reserva. Les Fletxes Negres concentrades a Castellldans. Al costat esquerra protegint el flanc al canal d'Urgell. La 40 DI en dues columnes des d'Aspà i Artesa de Lleida en marxa cap el canal d'Urgell fent neteja del terreny.

Demà les operacions han de començar a les 9 del matí.

5.4. El Dia-D i el D+1: el Cos d'Exèrcit de Navarra.

*A eso de las seis de la mañana los cañones enemigos, adelantándose, comenzaron a bombardearnos intensamente siendo contestados por los nuestros. El número de baterías nacionales que iba entrando en fuego fué aumentando poco a poco y llegó un momento en que la totalidad de nuestra masa artillera dirigió su acción contra el adversario,...., La preparación artillera duró tres horas ,...,Para llegar a las primeras defensas marxistas había que cruzar una zona completamente enfilada. A la hora indicada nuestras tropas salieron de sus trincheras y se lanzaron al asalto. Las primeras líneas de defensa habían sido abandonadas por el adversario. Pero el enemigo se había hecho fuerte en una cota vecina, y desde allí hacía un fuego de mortero sobre nosotros. Tuvimos las primeras bajas.*³³⁵

Després d'una forta preparació artillera i de l'atac a terra de l'aviació, la infanteria es posa en marxa des de les posicions de partença. La 5^a de Navarra des de la dreta del cap

³²⁸Or. Op. CTV. Gral Battisti a FV, 1er Rgt Infanteria.18:10. DN-36-10-8-1, p. 20.

³²⁹Diario de Operaciones. Flechas Verdes. DN-36-10-7.

³³⁰Partes.4 de Enero de 1939. CGG-7-382-168.

³³¹Or. Op. CTV. 4 de Enero de 1939. Información para Flechas Verdes y Littorio. DN-36-10-8-1, p. 24.

³³²Partes.4 de Enero de 1939. CGG-7-382-168.

³³³Partes.5 de Enero de 1939. Noche 4 a 5 de enero de 1939. CGG-7-382-169-13.

³³⁴Or. Op. n° 87 CTV. 4 de Enero de 1939. DN-36-10-8-1, p.87.

³³⁵COLMEGNA, Héctor.-Diario de un médico argentino en la guerra de España (1936-1939). Espasa-Calpe. Buenos Aires 1941. Pag. 208.

de pont de Serós inicia l'assalt a les 10:45³³⁶. Al davant de tot, la 3ª Agrupació ataca les primeres posicions de l'avançada enemiga. Deu minuts després comencen a ocupar els primers objectius (II,2)³³⁷.

A la dreta de la carretera de Maials pugen al cim de Valldemora i a l'ermita de Sant Domènec, on contacten amb les forces de la 12 Divisió. La Legió Còndor i l'artilleria del Cos d'Exèrcit Marroquí concentren el seu foc entre la muntanya de Montmaneu i el Segre per recolzar la infanteria de Navarra³³⁸.

A les 14:30 la Legió Còndor capta una emissió de radio de l'observatori enemic situat al cim de Montmaneu: *Por aviación enemiga y posibilidad de quedar incomunicados de no recibir orden a las 17:15 retiraré esta estación*³³⁹.

Amb les darreres llums del dia troben que han avançat 10 quilòmetres, seguint l'eix de la carretera de Maials. Queda superat el sistema de defenses contínues de l'adversari. El punt més avançat és el mas de Miarnau, a l'esquerra del sector encomanat a Navarra. I en contacte amb el flanc dret del CTV, amb les tropes de les Fletxes Verdes, al tossal de les Cadolles³⁴⁰.

Després del trencament del front per part de la 5^a de Navarra, la 12 DI es llença a l'atac per endinsar-se dins l'esquerda oberta al sistema defensiu. El 3er Regiment d'infanteria amb el Batalló Gallec al davant³⁴¹. Tot el regiment ha passat el Segre pel pont de Serós. Avancen cap el sud-oest fins les primeres alçades de la muntanya de Montmaneu a la cota 281 on quedarà establerta la posició més avançada, el terreny conquerit s'estén fins el mas de Vila-seca.

L'aviació ha fet costat la infanteria tot el dia. La seva intervenció, tant valuosa com l'artilleria ha estat fonamental per l'èxit de les operacions. El balanç de la jornada és prou satisfactori: ha estat assolit l'objectiu intermig de la primera fase de les operacions previstes³⁴². Han capturat 325 presoners. Set metralladores, 2 fusells metralladors i dues peces antitancs com a botí de la jornada. I les més de 100 baixes pròpies, mostren que també hi ha hagut combat.

Seguint el pla original la 5ª Divisió ha d'ocupar Maials i Llardecans com a objectius finals de la 1ª fase de l'ofensiva el dia D+1, 24 de desembre. Avui la resistència enemiga és molt gran davant la 5^a de Navarra. L'enemic ha rebut el reforç de la Divisió 35³⁴³. Amb tot aconsegueixen els de la 5^a DI entrar a Maials al matí. A la tarda ocupen Llardecans aturant-se en posicions a un quilòmetre de la carretera de la Granadella a Sarroca, controlant així la comunicació principal entre Maials i Llardecans (II,4)³⁴⁴.

A les 22:00 l'enemic contraataca amb força les posicions conquerides per la 1ª Agrupació de la 5ª DI³⁴⁵. Al flanc dret de les posicions al sud de Maials. L'atac és rebutjat i capturen 89 presoners. Al llarg de la jornada fan 150 presoners. I 4 metralladores, un fusell metrallador i un dipòsit d'intendència com a botí de guerra³⁴⁶.

La 12 DI marxa avui amb el 2on i 3er Regiments d'infanteria en la punta de l'atac. Al Montmaneu troben una fortes resistència. El vèrtex ha de ser conquerit a l'assalt pel 2on

³³⁶Orden de Operaciones n° 4. C de E de Navarra. 12 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-31-32.

³³⁷Diario de Operaciones. 5ª DI. ZN-10-452-2.

³³⁸Diario de Operaciones. C de E del Marroquí. ZN-10-447-20.

³³⁹Partes. 23 de Diciembre de 1938. Radios captadas por la Legión Còndor. CGG-7-382-156-7.

³⁴⁰Partes. 23 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-156-7

³⁴¹Diario de Operaciones 12 DI. DN-10-452-5.

³⁴²Orden de Operaciones n° 4. C de E de Navarra. 12 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-31-32.

³⁴³Diario de Operaciones. 5ª DI. ZN-10-452-2.

³⁴⁴Partes. 24 de Diciembre de 1938. 17:00. CGG-7-382-157-6.

³⁴⁵Diario de Operaciones. 5ª DI. ZN-10-452-2.

³⁴⁶Partes. 24 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-157-6.

Regiment reforçat per la 1ª Bandera FET de Castella i tot el foc artiller de conjunt ³⁴⁷. Després seguiran la marxa cap el sud i sud-est fins la vall d'Oliva, la Torre d'Escàrrega i la carretera de Maials a Almatret. Faran més de 200 presoners i molt de material de guerra com a botí ³⁴⁸.

La cavalleria comença avui a moure's cap a la Granja d'Escarp. Tot seguint el Segre pel mas de Besodia i Vilaseca, avança la 1ª Brigada. La 2ª Brigada ha creuat el Segre a les 2 de la matinada, sumant les seves forces a l'atac. Ha de marxar a envoltar la muntanya de Montmaneu al costat dret de la 12 Divisió ³⁴⁹.

La segona jornada ha estat també satisfactòria pel que fa als resultats. Les dues divisions han assolit els objectius previstos per la primera fase de l'operació ³⁵⁰. La cavalleria va però, una mica endarrerida. Per l'endemà hi ha noves ordres per les divisions ³⁵¹. El pronòstic és força optimista pel que fa al curs de les operacions:

El enemigo, rota su primera línea en la orilla izquierda del Segre se ha replegado manteniendo núcleos ligeros con alguna arma automática, en maniobra retardatriz, se ha replegado hacia el E. y [h]a roto el contacto en la casi totalidad del frente.

Cal que totes les unitats marxin com un bloc compacte, sincronitzant els seus moviments. I amb prou rapidesa per no donar treva a un enemic que mira de retardar l'avenç per poder reorganitzar el seu sistema defensiu. La 12 DI ha d'accelerar la seva marxa per posar-se al costat de la 5ª que és la més avançada, a l'est de l'atac.

La 5^a DI ha de continuar la maniobra sobre la carretera de la Granadella a els Torms. La 12 al sud d'aquesta carretera s'estendrà fins a Flix, ja a l'Ebre, amb les dues brigades de cavalleria i el Batalló Ciclista de la 1ª Divisió de Cavalleria com a reforços.

L'objectiu pel dia 25 de desembre és el que l'ordre contempla entre la 1^a i 2ª fase ³⁵²: la 5ª fins la Granadella; la 12 DI a la Palma d'Ebre, i la cavalleria fins Riba-roja i Flix, contactant amb la 12 a la Palma. En aquesta darrera zona no esperen massa combat, car hi ha poques forces enemigues. Cal una marxa ràpida, sols unes mínimes precaucions per assegurar el flanc de l'atac.

El cos d'exèrcit tindrà a la seva disposició una agrupació de tropes d'infanteria de la 40 Divisió. Estarà preparada com a reserva de Navarra. Del 3er Regiment d'infanteria, els Batallons de Girona, Tenerife i 18è de Granada que han passat el Segre de nit s'agregen a la 12 de Navarra ³⁵³. Tot el dispositiu ha de començar a moure's a la sortida del sol.

5.5. La batalla per la Granadella: 25 al 29 de desembre de 1938.

La 5^a es troba al matí del 25 de desembre, la tercera jornada d'atac amb una forta oposició. Amb l'enemic davant seu ferm a les seves posicions. Els hi han arribat reforços del XVè Cos d'Exèrcit republicà (II,6).

El flanc esquerra dels de Navarra ha estat atacat per tancs ³⁵⁴. Poden però avançar les seves posicions un quilòmetre endavant, a la carretera que porta a la Granadella malgrat la forta resistència enemiga. Encara haurà de contenir tres forts contraatacs més avui ³⁵⁵.

³⁴⁷Diario de Operaciones 12 DI. DN-452-5.

³⁴⁸Partes. 24 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-157-6.

³⁴⁹Diario de Operaciones 1^a D de Caballería. DN-10-451-2 bis.

³⁵⁰Orden de Operaciones n° 4. C de E de Navarra. 12 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-31-32.

³⁵¹Orden General n° 3. 12 DI. 24 de Diciembre de 1938. ZN-2251-1.

³⁵²Orden de Operaciones n° 4. C de E de Navarra. 12 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-31-32.

³⁵³Diario de Operaciones 40 DI. DN-10-453-4..

³⁵⁴Diario de Operaciones 5 DI. ZN-10-452-2.

³⁵⁵Partes. 25 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-159-6.

Al sud de la carretera també hi ha progrés, ocupant turons a l'est de Llardecans, com el tossal del Penjat, i dues més al sud de la Carbonella. L'aviació republicana també col·labora en el combat, amb una incursió sobre Maials, sense efectes car no podrà deixar caure les seves bombes degut a les defenses antiaèries ³⁵⁶. *Numerosos aparatos enemigos aparecían a menudo en el cielo. Nuestros cazas, que volaban constantemente sobre nosotros protegiendo el avance, les presentaban combate. Trabáronse varias batallas en las que la aviación marxista fué derrotada* ³⁵⁷.

Més al sud la 12 DI també ha de combatre contra un enemic tenaç que no li facilita la marxa. Per complir les ordres i mantenir el ritme d'avançament ha hagut de presentar a primera línia 10 dels 12 batallons de la seva infanteria: el 2on i 3er Regiment i dos Batallons sencers del 1er ³⁵⁸. Podran així entrar a Almatret, on enllacen amb les tropes a cavall. En una línia que s'estendrà fins el sud-oest de Maials.

La carretera de la Granadella es defensada amb fermesa per l'adversari, que coneix la seva importància estratègica. Les forces de Navarra sols han pogut obtenir resultats per les valls i alçades al sud. Sols la 5ª Divisió ha pogut conquerir algunes posicions properes a les que ja havia ocupat ahir. La 12 tot i que ha entrat a Almatret, ja a la vora de l'Ebre, no ha passat la carretera de Maials a Almatret.

La cavalleria ha partit de la Granja d'Escarp al matí, lloc on ha fet nit. I marxarà fins Almatret, amb un dels seus esquadrons de Regulars seguint el curs de l'Ebre ³⁵⁹. Encara són lluny de Faió. Avui els de Navarra han fet 900 presoners, i han tingut moltes baixes: unes 350 ³⁶⁰.

A mitjanit hi ha noves ordres ³⁶¹. Ha quedat demostrat que l'enemic no mostra intenció de retirada, ni s'ha pogut trencar el front: *Resistencia enemiga se concentra principalmente sobre la carretera de La Granadella a La Poble de Granadella, donde el enemigo contraataca nuestra izquierda* (II;7). Fet que atura a dos cossos d'exèrcit. El de Navarra i el CTV.

El general Dávila reconeix que els primers objectius han estat aconseguits, però els recorda que cal seguir amb velocitat fins: Prades-Cornudella-Alberca-Ulldemolins-la Vilella Baixa-la Figuera de Falset i enllaçar amb les forces del Cos d'Exèrcit Marroquí a Vinebre ³⁶². Són però encara lluny de la tercera fase de la maniobra. Per mirar de superar les dificultats, la 5^a de Navarra serà reforçada amb una companyia de tancs. Entrar a la Granadella és una prioritat i dominar la carretera d'Ulldemolins, Reus i Tarragona. És l'objectiu principal de Navarra.

Cal implicar totes les forces possibles en l'atac. Així la divisió de reserva, la 4^a de Navarra entrarà en combat per reforçar tot el dispositiu. Ha de mantenir el contacte amb el CTV. Que també es troba enmig de grans dificultats per seguir endavant. Entre les Fletxes Verdes i la 5ª Divisió, hi serà combatent enmig de les dues unitats, recolzant uns i altres. Ha d'atacar al nord de la carretera de la Granadella cap a Juncosa, Ulldemolins, per la serra de la Llana, al Montsant. Totes les divisions de Navarra seran demà en primera línia d'atac.

Les operacions cal que comencin a les 8 del matí, deixant clar que haurà de ser l'hora que han de començar les operacions cada jornada a partir d'ara.

³⁵⁶*Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.*

³⁵⁷ COLMEGNA, Héctor.-*Diario de un médico argentino en la guerra de España (1936-1939)*. Espasa-Calpe. Buenos Aires 1941. Pag. 208.

³⁵⁸*Diario de Operaciones 12 DI. DN-7-382-159-6.*

³⁵⁹*Diario de Operaciones. 1ª D de Caballería. DN-10-451-2bis.*

³⁶⁰*Partes. 25 de diciembre de 1938. CGG-7-382-159-6.*

³⁶¹*Orden General de Operaciones nº 6. C de E de Navarra. 25 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-35-05.*

³⁶²És la tercera fase de les operacions: *Orden de Operaciones nº 4. C de E Navarra. 12 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-28-05.*

El 26 de desembre al matí entre la Littorio, i la 5^a de Navarra hi haurà dues divisions més a l'avantguarda: les Fletxes Verdes i la 4^a de Navarra. Una al costat de l'altre. Aquest important reforç pel volum del seus efectius ha de ser un revulsiu per reactivar les operacions de dos cossos d'exèrcit sencers que gairebé han quedat aturats. Totes les divisions són ara a primera línia. Les grans reserves humanes previstes per accelerar la marxa són ara a primera línia de combat (II,9).

La 4^a DI va desplegant les seves unitats, entrant en línia al sud de Torrebesses al costat mateix de les posicions de les Fletxes Verdes ³⁶³. A la tarda del dia 26, forces combinades de la 4^a i la 5ª avancen combatent plegades davant el tossal de la Carbonella, en la direcció principal dels de Navarra i on troben forta resistència. L'aconseguiran ocupar aquest mateix vespre.

La 4^a DI després es centra en el seu propi sector, cap a l'est i paral·lel a la carretera de la Granadella a Ulldemolins, al costat nord de la via. Estenent-se pel mas del Blanc cap a la serra del mas de l'Estopar al sud de Granyena de les Garrigues. La 5^a es queda a la Carbonella, no avançarà avui més. Manté el seu flanc dret descobert. La 12 és encara molt lluny per recolzar la maniobra i cobrir el flanc.

La 12 DI encara que fa saber que està en marxa, no saben per on. Són encara ben lluny, al sud-oest. És per aquí, per la dreta de la 5ª per on arriba la pressió de l'enemic, a tocar la carretera a la Granadella. Al vespre hi ha altre contraatac ³⁶⁴. S'enfronten a tropes del Vè Cos d'Exèrcit. De la 5^a, 35 i 12 Divisions. Les informacions sobre aquestes forces són recents. Aquesta passada matinada s'han presentat 200 soldats de la quinta de 1925 que amb les seves confidències actualitzen les notícies de l'enemic ³⁶⁵.

Han hagut d'avançar combatent els de la 12 DI, encara que davant una resistència *menor* com manifesten al seu diari d'operacions ³⁶⁶. Tot i així encara són lluny de les posicions de la 5^a. Al final de la jornada han avançat fins el pla de la Sària i al coll Roig, a un parell de quilòmetres de la carretera de Maials a Flix.

La cavalleria amb el seu 2on Regiment en marxa cap a Riba-roja. Per la seva banda, l'aviació ha fet gran numero de missions de bombardeig sobre la reraguarda enemiga. Ha atacat Bovera, la Palma d'Ebre i els voltants de la carretera general ³⁶⁷.

Han fet avui 788 presoners, i *presentats*. I més de 200 baixes pròpies. La 12 de Navarra ha hagut combatre força avui. A les 22:15 el tinent coronel Barroso en nom de sa excel·lència envia a Escala un comunicat on mostren els seu parer sobre el curs de les operacions ³⁶⁸. Des de Terminus es creu que la 12 de Navarra opera massa cap el sud, quan la direcció general és cap a l'est. I és en l'atac a la Granadella on s'ha de centrar, i concentrar els recursos del cos d'exèrcit. Fugir del combat en zones sense vies de comunicació, com es el cas del sector on és la 12: la marxa des d'Almatret a la Palma d'Ebre és difícil per la manca de bones carreteres.

Es considera una pèrdua important d'energies dedicar contingents importants de tropes en tasques secundàries, de *neteja*. Aquestes unitats es poden implicar en la tasca principal, en l'ofensiva. Mai dividir esforços que afebleixin l'empenta en l'objectiu principal de l'atac. Quan Navarra arribi a la Granadella es podrà desviar cap el sud una agrupació d'infanteria que faci aquestes tasques. Que marxarà cap a Flix on els espera el cos d'Exèrcit Marroquí, mentre la resta d'unitats continuen cap a l'est.

³⁶³Partes. 26 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-159-6.

³⁶⁴Diario de Operaciones. 5ª DI. ZN-10-452-2.

³⁶⁵Partes. 26 de diciembre de 1938. CGG-7-382-159-6.

³⁶⁶Diario de Operaciones 12 DI. DN-10-452-5.

³⁶⁷Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.

³⁶⁸CGG. Instrucciones relativas a la marcha de las operaciones. Generalísimo a Ejército del Norte. 26 de Diciembre de 1938. 22:45. CGG-7-380-6-05.

La cavalleria no surt ben parada en l'anàlisi, la seva participació a l'ofensiva és decebedora segons el criteri de l'alt comandament central: *La cavalleria parece artilleria pesada, pués no se le vé el coraje, ni la audacia.- Hace marchas inferiores a las de la Infanteria.*

Està dispersa en petits moviments de neteja que no incideixen en el progrés de l'operació. Ha d'implicar el seu esforç en trencar l'organització defensiva de l'enemic, impeding que pugui fugir. No dedicant esforços a tasques secundàries abans d'hora. Queden prohibides aquest tipus de pràctiques.

Hi ha una certa perplexitat en comprovar que després d'un brillant primer dia, quan marxen fins la carretera de la Granadella. Després avancen més des del Segre cap al sud que en direcció est. Si es necessita el reforç de la 13 DI del cos d'Exèrcit Marroquí per obrir camí al sud des de la Granadella a Flix, Ascó i Garcia, endavant. Però no s'ha de perdre de vista l'objectiu principal, la marxa cap a l'est. I no distreure els recursos com ara es fa amb l'atac de una divisió d'infanteria sencera, la 12 cap el sud.

Al llarg de la matinada del 27 de desembre, hi haurà tres contraatacs al tossal de la Carbonella. També al sud de la carretera a la Granadella hi haurà altre, cap d'ells triomfant. Capturen 70 presoners. Però els atacs no s'aturen, seguiran al llarg de tota la jornada ³⁶⁹.

Al matí del 27 de desembre la 4^a i la 5^a no s'han pogut moure degut a la iniciativa de l'enemic. La 4^a s'ha vist obligada a reforçar el seu dispositiu esquerra per ajudar a les Fletxes Verdes en la seva marxa ³⁷⁰. L'adversari ha contestat amb força el seu intent d'avançar. Al final del dia podran tallar la carretera entre el Soleràs i la Granadella.

A l'altre costat de l'operatiu, a l'Ebre, la cavalleria entra a Riba-roja quan encara és de nit. Pretenen *netejar* avui la resta de la bossa entre el riu i la línia conquerida per la 12 Divisió. Aquesta darrera avança fins la punta de la Senyora, a la vora mateix de la carretera de Bovera a Flix (II,13).

Cap de les unitats de Navarra s'ha mogut massa avui. La 12 no pot apropar les seves unitats al costat de la 5^a. Hi troba massa oposició al nord del seu sector, a tocar la carretera a la Granadella. L'enemic mostra una menor presència armada en acostar-se a l'Ebre, però en hi ha prou com per frenar els moviments d'avançada. El mateix general Asensio Cabanillas, cap de la 12ª Divisió minimitza la importància de l'acció enemiga d'avui: *solo es una acción retardatriz* ³⁷¹. Suficient però per anular la marxa ràpida de la seva divisió, i de tot el cos d'exèrcit.

Tot i així han pogut avançar al llarg d'una franja contínua de terreny cap a l'est. Paral·lela a al la carretera entre Bovera i Flix a uns 2 quilòmetres a l'oest, fins les planes d'Amer i Flix, la serra de Matalescabres ja a la vora de la carretera a la Granadella, una: *rectificació de línia* ³⁷².

No han pogut però tallar la carretera de Bovera a Flix com se'ls havia demanat, malgrat el convenciment de la feblesa de l'enemic. Tampoc s'ha retirat a Palma d'Ebre, continua defenent les posicions i replegant les seves forces en ordre quan és pressionat amb força ³⁷³. La 12 DI ha patit avui poques baixes. La cavalleria anuncia que el seu 1er Regiment ja ha fet net de presència enemiga fins a Faió. Han fet 300 presoners. Tornaran a fer nit a Almatret, a reraguarda ³⁷⁴.

³⁶⁹*Diario de Operaciones 5 DI. ZN-10-452-2. També a: Partes. 27 de Diciembre de 1938. CGG- 7-382-159-6.*

³⁷⁰*Or. Op. CTV. ZN-36-10-5-1, p. 103.*

³⁷¹*Partes. 27 de Diciembre de 1938. CGG- 7-382-159-6.*

³⁷²*Diario de Operaciones 12 DI. DN-10-452-5*

³⁷³*Partes. 27 de Diciembre de 1938. CGG- 7-382-159-6*

³⁷⁴*Diario de Operaciones. 1^a D de Caballeria. DN-10-451-2bis.*

Consideren en conjunt que avui s'han trobat davant d'una resistència ferma i metòdica, major que la de dies anteriors ³⁷⁵. Tot i que hi ha dues divisions d'infanteria més que s'han afegit al combat, la implicació de més efectius no ha estat proporcional amb els guanys de la jornada. La 4^a de Navarra talla la carretera del Soleràs a la Granadella, i la 12 és a la vora de l'Ebre. Poc avenç i poques baixes: 91 per tot el cos d'exèrcit. Es recomana a la cavalleria per demà que faci un esforç per estar a la mateixa línia que la resta de forces de Navarra, car està massa endarrerida ³⁷⁶.

El cap de l'Exèrcit del Nord notifica a Terminus que les ordres rebudes han estat executades ³⁷⁷. La 12 de Navarra ha canviat avui l'orientació del seu atac, accentuant la seva acció al sud de la carretera de la Granadella. També la cavalleria s'ha mogut avui. Els ha demanat a tots ells un major esforç en les operacions.

El 28 de desembre les tropes de Navarra s'hauran d'implicar en durs combats. L'objectiu per a ells és la Granadella i cal que totes les unitats facin el major esforç possible per *desbordar* la població, considerada el centre principal de la resistència de l'adversari. I on l'enemic protegeix la carretera de Reus (II,17).

La 5^a de Navarra tot combatent s'hi va acostat una mica més a la Granadella, sols 3 quilometres de carretera els separen. Al final del dia ocupen cotes al nord-est de la carretera. Ha fet un centenar de presoners i han destruït dos tancs.

La 4ª també ha de vèncer una forta oposició al matí. Marxa 3 quilòmetres al sud del Soleràs, població conquerida ahir dia 27 per les Fletxes Verdes. Han passat la carretera que comunica el Soleràs amb Granadella i ocupant la punta dels Sabaters. Ha combatut amb les Fletxes Verdes al costat esquerra, mantenint el contacte. La seva primera línia és entre el Soleràs i la Granadella. La darrera ja és desbordada pel nord-est.

La 12 DI comunica que ha seguit l'avançament, sense massa explicació més. No consta enlloc cap nova conquesta. Han pogut apreciar una major resistència de l'enemic que aprofita el terreny accidentat per on combat la divisió per dificultar la maniobra.

La cavalleria anuncia que és a Flix, cobrint el flanc dret de Navarra.

Continua avui la conquesta: *Aunque en menor profundidad debido a la tenaz resistencia enemiga, especialmente en los alrededores de Granadella,..., La lucha se ha caracterizado por su dureza desencadenando el enemigo dos contraataques precedidos de carros*, al sector de la Granadella ³⁷⁸. Han pogut destruir dos tancs. De fet el terreny conquerit ha estat mínim. I l'enemic s'ha defensat amb força, esforçant-se per establir una línia sòlida de defensa.

Els de Navarra han fet més de 500 presoners. I les baixes pròpies han estat molt elevades, i a les tres divisions en combat: més de 400 morts i ferits. Sols la 5^a ha tingut 331 ³⁷⁹. Dinou oficials, 18 sotsoficials i 294 baixes de tropa.

A les 2:15 de la matinada del nou 29 de desembre, Terminus envia nou comunicat a Escala ³⁸⁰. Es remarca que Navarra està combatent en un front molt ampli. Així els recursos queden molt diluïts i els resultats no són acceptables. La 12 marxa sense poder comptar amb carreteres, va per camins força dolents. Queda molt endarrerida respecte el ritme de les altres forces de Navarra cap a l'est. Aquest fet permet l'enemic reorganitzar les seves forces i poder seguir presentant batalla.

³⁷⁵Partes. 27 de Diciembre de 1938. CGG- 7-382-159-6.

³⁷⁶Orden Particular n° 5. 12 DI. 27 de Diciembre de 1938. ZN-2251-1.

³⁷⁷General Jefe Ejército del Norte a Generalísimo Ejércitos Nacionales. 27 de Diciembre de 1938. 11:20. CGG-7-380-6-05.

³⁷⁸Partes. 28 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-161-7.

³⁷⁹Diario de Operaciones 5 DI. ZN-10-452-2.

³⁸⁰Generalísimo a Ejército del Norte. Instrucciones sobre las operaciones en curso. 29 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-5-04.

S'ha repetit força cops a les successives ordres que cal avançar amb rapidesa cap a l'est, sense preocupar-se pels flancs o entretenir-se amb tasques secundàries: com el *rastrillatge* exhaustiu del territori. Ni cobrir fronts superiors als 12-14 quilòmetres per cada divisió. Les ordres segueixen sent les mateixes: destruir l'exèrcit enemic i no deixar que pugui reorganitzar la resta de forces en la seva retirada:

Mi decisión fué romper en tres trozos el Ejército enemigo, batiéndolo y destruyéndolo por partes y se cambia al ejecutarla empujando al enemigo, que es precisamente lo contrario de lo que dispuse.- Con ello se le hace el juego a los rojos, dándoles tiempo y espacio para organizarse y desgastándonos en tomar líneas sin dar una batalla decisiva.

Ha quedat clar que des del principi de l'operació, quan Navarra va arribar al quilòmetre 28 de la carretera a la Granadella, s'ha avançat molt poc. Fet que ha permès l'enemic reorganitzar les seves forces i presentar forta resistència.

Si les tres divisions de Navarra combatessin plegades cap a la Granadella, els resultats serien molt diferents. Una d'elles per la carretera i les altres dues al nord i sud, atacant pels flancs l'enemic, com una gran tenalla. L'enemic no hauria pogut contenir l'allau de forces d'un atac concentrat.

Al CGG la comunicació de les notícies del dia 28: *da la sensación de impotencia completa.- La 12 división no ha hecho absolutamente nada; la 4ª poco y la 5ª casi nada,..., La caballería sigue floja y falta de audacia.- Si va agarrada a la 12 División para que queramos la caballería?* Hi ha la sensació que el cos d'exèrcit no té comandament. Que a Solchaga, cap de Navarra, la situació el supera del tot i deixa que les seves unitats facin la seva. Els sembla que cadascuna de les divisions combat pel seu compte.

El cos d'exèrcit ha de canviar la forma de conduir l'ofensiva. Cal una planificació per efectuar un combat de conjunt, concentrat cap a Granadella. Sempre seguint les vies de comunicació, mai cap a través per difícils i lents camins de muntanya.

La prioritat de la jornada per totes les forces del cos d'exèrcit es *fer caure* la Granadella envoltant la població. Saben que és una zona amb moltes fortificacions i defenses. I amb defensors decidits, les forces de la 5ª Divisió de l'Exèrcit Popular.

Al matí del 29 de desembre les tropes de la 5ª de Navarra estan pendents de la intervenció de l'aviació prevista per les 12:00. L'artilleria ja és llesta pel combat, ben a la vora. Manifesten que pensen: *Hacer algo coherente y bien hecho* (II,20) ³⁸¹.

Tot el cos d'exèrcit està implicat. Un dels regiments de cavalleria amb el genets peu a terra ocupen les posicions vora l'Ebre que tenien assignades les tropes de la 12 DI ³⁸².

Fet que permetrà acumular més efectius de la 12 al nord del seu sector, cap el sud-oest de la Granadella, al costat de la 5ª de Navarra.

Noves ordres han estat comunicades a l'estat major de la 12 DI a les dues de la matinada ³⁸³. La divisió ha de desfer qualsevol intent ofensiu de l'enemic, mantenint les seves posicions actuals intactes. Ahora ha de recolzar l'atac de la 5ª DI amb 6 batallons: el 3er Regiment d'infanteria i dos més de reforç ³⁸⁴. Primer pressionar sobre Bovera i després col·laborar directament en l'atac a la Granadella.

La 4ª de Navarra ha de seguir recolzant les Fletxes Verdes, per fer avançar el front al nord-est de la Granadella afeblint el dispositiu defensiu. Poden avançar fins la punta dels Vedats. Capturen 180 presoners, sobretot milicians de la 42 Divisió republicana.

³⁸¹Partes. 29 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-162-6.

³⁸²Diario de Operaciones 1ª D de Caballería. DN-10-451-2 bis. També a: Partes. 29 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-162-6.

³⁸³Orden General nº 6. 12 DI. 29 de Diciembre de 1939. ZN-2251-1

³⁸⁴Diario de Operaciones 12 DI. DN-10-452-5.

La 5ª pot finalment conquerir la muntanya de Sant Antoni al nord-est de la Granadella. I a les 16:15 comencen a entrar a les primeres cases ³⁸⁵.

Encara trigaran més de dues hores en aconseguir el control definitiu de la població. Els combats han estat molt durs i han hagut d'implicar tots els recursos per poder superar les defenses que envolten la Granadella. I fer fora les forces republicanes que han insistit en defensar-se, sense deixar de lluitar dins el poble.

Al sud la 12 DI ha pogut avançar per tallar la carretera entre Bovera i Flix, a un parell de quilòmetres al sud de Bovera com a única acció de la jornada. Una agrupació de cavalleria ha defensat el sector meridional del front del cos d'exèrcit. Mantenint algun intercanvi de trets amb les forces enemigues. Amb 6 baixes entre els seus homes. De l'altre agrupació no en saben on para, havia de fer maniobra al sud, però no hi ha notícies.

L'aviació enemiga ha estat avui molt activa. Amb una presència abundosa. Ha volat damunt del front tres cops. Una d'elles amb 25 caces. Han bombardejat Maials. Dos *Rates* i tres *Curtis* han estat abatuts en combat.

S'ha fet 626 presoners. Les forces pròpies han patit més de 230 baixes. Un centenar de la 5ª i altre de la 12ª. La 4ª ha tingut menys baixes que les altres tot i que en els quatre dies que porta en combat no ha deixat de trobar dificultats: *En el curso de los primeros cuatro dias de ofensiva sobre tierras de Lérida, las fuerzas de Alonso Vega han tenido que emplear, ante la dureza de los contraataques y las fortificaciones enemigas, el asalto de cuerpo a cuerpo y a desalojar las trincheras a golpe de bombas de mano* ³⁸⁶.

5.6. Camí del Montsant: 30 de desembre al 4 de gener.

A les 0:30 del 30 de desembre, hi ha noves ordres per la 12 Divisió ³⁸⁷. La prioritat continua sent reforçar l'atac de la 5ª DI al centre de l'operatiu de Navarra. Continuar el combat per la carretera cap a la Pobla de Granadella, el següent pas un cop ocupada la Granadella. El sector d'atac de la 12 és al sud de la carretera. Ha d'avançar cap a Bovera i la Palma d'Ebre. Quan els de Navarra hagin avançat la seva línia en aquests punts, la 12 és l'encarregada, serà el moment en que ha d'entrar en acció el Cos d'Exèrcit Marroquí ³⁸⁸.

La intenció és seguir fent pressió per facilitar la marxa de la 5ª de Navarra en la línia principal de l'atac. I trencar del tot el dispositiu defensiu de l'enemic. L'afegit de forces fresques, les Marroquines, facilitaria molt el resultat satisfactori de tota la maniobra. Però cal que la 12 avanci amb rapidesa.

A la zona septentrional del cos d'exèrcit, la 4ª ha hagut d'aturar dos contraatacs nocturns de l'enemic a la punta dels Sabaters, les posicions conquerides el dia 28 de desembre (II,23).

La 5ª DI al matí del dia 30 comença la marxa cap a la Pobla de Granadella. *Se tiene la impresión de que no hay enemigo*, comuniquen al CGG a les 11 del matí ³⁸⁹. La 12 entra a Bovera de matinada, el poble crema ³⁹⁰. La cavalleria manté la intenció de seguir cap a

³⁸⁵Partes. 29 de Diciembre de 1938. 17:45. CGG-7-382-162-6.

³⁸⁶VILARUBIAS, Felio A. -*La IV División de Navarra. Por la ruta del honor y la fe*. Hermandad de la IV D. de Navarra. Barcelona 1995.

³⁸⁷Orden General de Operaciones .nº 7. 12 DI. 30 de Diciembre de 1938. ZN-2251-1.

³⁸⁸Orden General de Operaciones nº 4. C de E de Navarra. 12 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-31-32.

³⁸⁹Partes. 30 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-163-9.

³⁹⁰Partes. 30 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-163-9.

l'est, cap el riu de les Canes. Els *partes* d'operacions del matí es mostren optimistes: l'enemic sembla que s'hagi esvaït després de la conquesta de la Granadella ahir.

La 4^a i 5^a de Navarra podran assolir un avenç conjunt al llarg de tot el seu sector, de nord a sud. Entre la carretera del Soleràs a l'Albagés, al sector del CTV, fins a la punta del Coll Falenc i als Torms la 4^a DI. I la 5ª fins la carretera a la Pobla de Granadella, uns tres quilòmetres abans de la població fins los Solans. Aquí s'han trobat una línia defensiva amb filferro d'espines, que han hagut de superar i als defensors que la guarnien, amb l'assalt de la infanteria.

El cost ha estat d'un centenar de baixes entre els seus homes. Malgrat els primers pronòstics optimistes de la jornada, l'enemic no ha desaparegut, ha replegat les forces per tornar a mostrar la capacitat de continuar combatent.

La 12 DI al sector meridional de Navarra, també conquerirà una franja contínua de territori. Des del sud de la Granadella, a Bovera, que ha estat cremant tot el dia, fins a les Solanes, el riu de la Cana i s'acosta a l'oest de Palma d'Ebre. A Comadevaques fins les posicions ja conquerides el dia 27 de desembre a la Mare de Déu del Remei. D'aquí a l'Ebre el front és el mateix des de fa tres dies. Malgrat les previsions optimistes del matí la marxa aquí també ha estat en combat continu ³⁹¹.

L'aviació enemiga també ha aparegut avui al cel i ha estat abatut un dels seus aparells. S'han fet 468 presoners i enterrat més de 100 morts, entre ells diversos oficials i comissaris polítics ³⁹². Han tingut unes 340 baixes.

Avui la secció d'operacions del CGG també es posa en contacte amb el general Dávila per comunicar les impressions sobre el curs de l'ofensiva ³⁹³. Navarra avança en una direcció diferent del CTV. Aquest fet provoca que el flanc dret del CTV queda descobert i l'enemic ho aprofita per atacar amb duresa impedit el bon curs de les operacions.

Cal que Navarra acceleri la marxa cap a Ulldemolins i després canviar la direcció de l'atac per fer-la coincidir amb la del CTV. Encara que això faci que entre les forces de Navarra i les Marroquines quedin les muntanyes del Montsant i la Mussara com a flanc descobert. És preferible a deixar un espai a la dreta del CTV.

La resistència més gran de l'enemic es concentra a la carretera de la Pobla a Ulldemolins. Molt més gran que la que hi ha d'aquest punt fins el mar. La informació obtinguda dels presoners fa pensar que les forces de vigilància a l'Ebre no han estat reforçades.

Diferent de la informació que assegura que la batalla serà present al sud de la carretera de Lleida a l'Espluga de Francolí, per protegir Borges Blanques i impedir que les tropes del CTV avancin per acostar-se a les divisions que venen del nord. Cal que Navarra guany terreny amb més vigor per donar impuls a la maniobra general.

Es veu necessari des del CGG que es creï un comandament conjunt pels cossos d'exèrcit que operen al sud: CTV, Navarra i Marroquí. O bé que l'Exèrcit del Nord dediqui més atenció a la conducció d'aquestes forces. Hi ha la sensació que cadascun d'aquests cossos d'exèrcit miren de fer el que més els convé en cada moment, sense que es vegi una acció de conjunt, que és el que es demana.

Dávila i Vigón són convocats a Terminus a les 18:30 a una reunió urgent ³⁹⁴. Cal concentrar tota l'operació sud cap a Borges Blanques. Navarra ha de recolzar la maniobra del CTV orientant la seva marxa cap el nord-est.

³⁹¹*Diario de operaciones. 12 DI. DN-10-452-5.*

³⁹²*Partes. 30 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-163-9.*

³⁹³*Cuentas. 30 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-5-04.*

³⁹⁴*Generalísimo a General Jefe del Ejército del Norte.-Escala. 17:30. CGG-7-380-9-03.*

El 31 de desembre al sector nord del Cos d'Exèrcit de Navarra, la 4^a DI no ha perdut el contacte amb el CTV. Combatent a l'est de la carretera del Soleràs a l'Albagés. La 5ª sense deixar de lluitar pot entrar a la Pobla de Granadella i avançar un quilòmetre més enllà del nucli urbà, per la carretera a Ulldemolins. Al sud de la carretera puguen fins la punta de les Cambres i el tossal del Morull ³⁹⁵. Han capturat una companyia sencera d'infanteria de marina (II,28) ³⁹⁶.

La 12 DI pot entrar a la Palma d'Ebre i a la Bisbal de Falset. Passen el riu Montsant i consoliden un petit cap de pont al sud de la Bisbal. Ha estat una llarga jornada de marxa, de combats: *Continuó el avance de la División que cubrió este dia una dura jornada de marcha, combatiéndose y venciendo la continúa acción del enemigo* ³⁹⁷. Ara la seva posició és gairebé tan a l'est com la 5^a DI.

Més al sud la conquesta no és tan gran. Sols avancen fins el cim del Junquet, el barranc del Socarrat i cap el sud-est fins el nord de Vinebre fins l'Ebre vora Ascó. Marxa a càrrec de la cavalleria ³⁹⁸. Aquesta segueix mantenint els dos regiments en línia, el 1er en contacte amb la 12 Divisió i el 2on fins l'Ebre. Continuen tenint presència enemiga davant seu, però ja són a les alçades vora la Torre de l'Espanyol.

Totes les forces de Navarra segueixen desplegadas a primera línia per desfer la resistència enemiga, però l'avenç és similar al de les jornades anteriors. La maniobra és molt lenta i continuen sense donar a l'enemic la *batalla definitiva*, que els demanen a les ordres (II,29).

El primer dia del nou any continua la lenta marxa cap a l'est. Les tres divisions en combat poden avançar les seves posicions una petita franja de terreny paral·lela a la conquerida ahir (II,32).

La 4^a a la serra de la Devesa, al nord de Juncosa. Lluiten al costat de les Fletxes Verdes del CTV. Davant seu les restes de la 3ª Divisió republicana continuen combatent amb vigor ³⁹⁹. Avui el 3er Regiment de la 40 DI ha marxat cap a Sarroca. Fins ahir cedit com a reforç de la 4^a de Navarra ara marxa amb el CTV ⁴⁰⁰.

Una mica més sud la resistència és també molt gran. La 5ª Divisió és al tossal de les Ganyes, al nord de Margalef. Fins el coll d'en Grau a la carretera d'Ulldemolins el terreny és seu. *Seguían aún las baterías enemigas vomitando metralla, cuando llegó la orden de partir. Aquella tarde avanzamos varios kilómetros. La artillería enemiga nos hostigó durante toda la marcha; probablemente el adversario disponía de buenos observatorios que le permitían seguir las evoluciones de nuestras columnas* ⁴⁰¹.

Al nord, Juncosa és gairebé envoltada per forces de la 4^a i la 5^a, però no hi entraran al poble, l'enemic manté la defensa.

A la carretera d'Ulldemolins han necessitat l'actuació de l'aviació per poder conquerir la cota 641, les Soberanes, a l'est del rierol de la vall de Salt al costat de Juncosa. També a la cota 699 que un cop assaltada i conquerida, és contraatacada dos cops, sense èxit pels anteriors defensors ⁴⁰². En aquesta zona, al nord de la carretera a Ulldemolins hi hauran dos contraatacs enemics més avui dia 1 de gener.

³⁹⁵Diario de Operaciones. 5 DI. ZN-10-452-2.

³⁹⁶Partes. 31 de Diciembre de 1938. 12:45. CGG-7-382-164-6.

³⁹⁷Diario de Operaciones 12 DI. DN-10-452-5.

³⁹⁸Diario de Operaciones 1^a D de Caballería. DN-10-451-2bis.

³⁹⁹Partes. 1 de Enero de 1939. CGG-7-382-165-8.

⁴⁰⁰Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

⁴⁰¹ COLMEGNA, Héctor.-*Diario de un médico argentino en la guerra de España (1936-1939)*. Espasa-Calpe. Buenos Aires 1941. Pag. 208.

⁴⁰²Diario de Operaciones 5 DI. DN-10-452-2.

La 12 DI entra a Cabacés, més enllà del riu Montsant, també a la serra de les Pinedes, el Tormo d'en Glora i la resta d'alçades al voltant oest i nord-oest de Margalef⁴⁰³. No fan res per entrar a Margalef. L'enemic espera als turons a l'est de la població.

La cavalleria entra a Vinebre, al tossal de Canta-ranes i a la serra del Rovelló on enllaça amb la 12 a la vora de Cabacés⁴⁰⁴. Ja són a un parell de quilòmetres de la Torre de l'Espanyol⁴⁰⁵.

A l'altre banda de l'Ebre les forces de la 50 Divisió del Cos d'Exèrcit Marroquí informen que l'enemic ha començat a retirar-se de les seves posicions entre Flix i Ascó aquesta matinada⁴⁰⁶.

Avui l'enemic ha mantingut una resistència compacte a tota la zona del Cos d'Exèrcit de Navarra. Sobretot al centre i esquerra de l'atac. On ha de combatre amb força la 4^a i 5ª divisions. Han fet uns 600 presoners.

El 2 de gener els de Navarra podran seguir endavant cap a l'est en tota la seva línia. Des de l'Albagés fins la Torre de l'Espanyol. Les tres divisions i la cavalleria han avançat entre 1 i 3 quilòmetres disputant el terreny a l'enemic (II,36).

La 4^a al nord, entra a Juncosa que ja tenia envoltada des d'ahir⁴⁰⁷. Ha fet un progrés al seu front de més d'un quilòmetre. La 5ª Divisió avança 3 quilòmetres cap a l'est, seguint la carretera a Ulldemolins on manté concentrades totes les seves forces. Pugen al tossal de les Ganyes al sud i a la cota 715 al nord de la carretera. Establiran posicions a la serra dels Covarxos. Hi ha forta resistència encara⁴⁰⁸.

La 12 marxa una mica millor. Tropes del seu 3er Regiment d'infanteria entren a Margalef ja gairebé a les seves mans ahir. Pugen també als primers cims de la serra Major, als voltants del santuari de la Foia, vèrtex l'Aixaragall, al mas de Baix i serra de la Calçada⁴⁰⁹. Totes les posicions avancen un quilòmetre cap a l'est, fins la Torre de l'Espanyol, Vinebre i l'Ebre. La cavalleria ha recorregut el terreny conquerit ahir i entren a la Torre forces del 1er Grup amb una secció de metralladores⁴¹⁰.

El recompte de baixes de Navarra és de 139, d'elles 98 pertanyen a la 5ª DI⁴¹¹. És la unitat del cos d'exèrcit que ha trobat davant seu més oposició. I han fet molts presoners: 1.785, en recompte provisional. Comptabilitzen 2.077 a mitjanit. Onze fusells metralladors i dos dipòsits de munició capturats. Hi ha la creença que amb el fort cop d'avui el XVè Cos d'Exèrcit republicà s'ha retirat. També s'ha comprovat l'aparició de noves unitats al front: la 44 i 39 Divisions. I han estat identificats dos batallons de la 133 BM, part de la 24 Divisió⁴¹².

A mitjanit hi ha noves ordres per les forces de Navarra (II,37)⁴¹³:

La ofensiva victoriosa del Cuerpo de Ejército, ha llevado la línea de este, a las estribaciones de la Sierra del Montsant. La niebla dificulta las operaciones de los Cuerpos de Ejército que operan al norte, por lo que el enemigo acumula sus esfuerzos frente a nuestras tropas. A pesar de la resistencia que oponen sus numerosas fuerzas, han sido batidas rotundamente, pasando de 8.000 los prisioneros capturados.

⁴⁰³Diario de Operaciones 12 DI. DN-10-452-5.

⁴⁰⁴Partes. 1 de Enero de 1939. CGG-7-382-165-8.

⁴⁰⁵Diario de Operaciones 1^a D de Caballeria. DN-10-451-2 bis.

⁴⁰⁶Partes. 1 de Enero de 1939. CGG-7-382-165-8.

⁴⁰⁷Partes. 2 de Enero de 1939. CGG-7-382-166-10.

⁴⁰⁸Diario de Operaciones 5 DI. ZN-10-452-2.

⁴⁰⁹Diario de Operaciones 12 DI. ZN-10-452-5.

⁴¹⁰Partes. 2 de Enero de 1939. CGG-7-382-166-10. Diario de Operaciones 1° D de Caballeria. DN-10-451-2 bis.

⁴¹¹Diario de Operaciones 5 DI. ZN-10-452-2.

⁴¹²Partes. 2 de Enero de 1939. CGG-7-382-166-10.

⁴¹³Orden General de Operaciones n° 7. C de E de Navarra. 2 de Enero de 1939. CGG-7-381-97-11.

Després de l'exercici de retòrica triomfalista, el to de les instruccions canvia. Els resultats assolits no acompanyen les ordres, ni el ritme de conquesta és el que esperaven a partir de les directrius que han rebut les unitats del cos d'exèrcit. Totes les forces de Navarra han de centrar l'esforç de guerra en rectificar la marxa cap el nord-est, on el CTV és aturat ja fa dies. I cal que avanci fins Borges Blanques i Belianes, com els havien ordenat.

Les unitats de Navarra han de marxar cap a la línia: Vinaixa-Vimbodí-l'Espluga de Francolí-Montblanc. Per fer-ho possible cal que el Cos d'Exèrcit Marroquí entri en acció al sud i sud-oest de la serra del Montsant (II,33) ⁴¹⁴. Ha de mantenir les posicions al costat occidental de l'Ebre mentre les seves forces dominen el territori de Cambrils fins el delta de l'Ebre.

Les forces a cavall, amb el Batalló Ciclista cobriran el flanc dret dels de Navarra, tot enllaçant amb el Cos d'Exèrcit Marroquí entre Margalef i Vilella Baixa. Un cop la 5ª hagi travessat el Montsant a Ulldemolins, quedarà com a reserva del cos d'exèrcit en marxa cap a la Pobla de Cièrvoles i Vimbodí, cal deixar descansar la divisió.

L'enemic ha hagut de retirar moltes forces de la seva primera línia: la 35 Divisió; la 59 BM de la 42 Divisió i el poc que queda de la 179 BM de la 56 Divisió. No es creu que puguin recórrer a massa forces de reserva. Sols poden canviar les unitats més malmeses pel combat per d'altres que també són a primera línia de front. No disposen de forces fresques. No poden disposar de prou efectius per defensar un front tan ampli.

Davant del cos d'exèrcit creuen tenir a la 24 Divisió, el que queda de la 35, la 59 BM de la 42 i dues brigades de la 56: la 56 i la 179 BM. L'enemic disposa de 3 bateries d'artilleria que mostrin activitat a la carretera d'Ulldemolins. I 6 tancs, pel que fa al que s'ha pogut comprovar avui dia 2 de gener.

S'ha vist que l'enemic continua mantenint una defensa esglaonada i tenaç. És molt forta al nord del Montsant i una mica més feble al sud. És possible que mirin de retirar-se en aquesta zona, entre el Montsant i el mar, cap a Tortosa.

Les primeres notícies de la jornada del 3 de gener ja de bon matí són d'un dia sense visibilitat degut a la boira. L'activitat no comença fins a mig matí ⁴¹⁵. Hi haurà poc moviment avui. La 4ª comunica que domina un seguit de cotes al nord-est de la Comella d'en Frare, a serra Mitjana. Davant mateix de les posicions que conquerí ahir al nord-est de Juncosa. La 5ª anuncia que ha ocupat tres cims al sud del quilòmetre 26 de la carretera a Ulldemolins, una rectificació de línia aconseguida a primera hora del matí.

La 12 comença a deixar les seves posicions, substituïda per la 13ª Divisió del Cos d'Exèrcit Marroquí ⁴¹⁶. Comencen a moure els efectius de la 12 DI cap el nord. La cavalleria segueix a les seves posicions sense cap moviment (II,39) ⁴¹⁷.

La 4ª avança fins el cim de la Comella d'en Frare i al turó de la Cova al sud de Cervià de les Garrigues ⁴¹⁸. Ocuparan posicions a l'est de Juncosa, a l'Uíxol i les coves d'en Pau fins la carretera a Ulldemolins on mantenen el contacte amb els seus companys de la 5^a de Navarra. Han fet 200 presoners i 18 baixes entre els seus homes.

La 5^a i la 12 dediquen mitja jornada al relleu i moviments de tropes. La 5ª mou el seu dispositiu cap el nord i cedeix les seves posicions al sud a la 12 DI. El seu 2on Regiment d'infanteria pren posicions a la carretera d'Ulldemolins. I el 1er deixa les seves, més al sud a les forces de la 13 Divisió del Cos d'Exèrcit Marroquí.

⁴¹⁴*Orden Particular n° 53. C de E Marroquí. 1 de Enero de 1939. CGG-7-381-60-03.*

⁴¹⁵*Partes. 3 de Enero de 1939. CGG-7-382-167.*

⁴¹⁶*Diario de Operaciones 5 DI. DN-10-452-2. Diario de Operaciones 12 DI. DN-10-452-5.*

⁴¹⁷*Diario de Operaciones 1ª D de Caballeria. DN-10-451-2 bis.*

⁴¹⁸*Partes. 4 de Enero de 1939. CGG-7-382-168*

Al nord de la carretera, la 5^a ha seguit combatent contra l'enemic que defensa les seves posicions. Tenen un centenar de baixes en l'ofensiva ⁴¹⁹. També capturen un centenar de presoners, i n'enterren uns 200 morts que ha deixat l'enemic ⁴²⁰.

El 1er Regiment de Cavalleria és substituït per una bandera de la Legió de la 13 Divisió. I a les 4 de la tarda comença a marxar cap a la Bisbal de Falset per prendre posicions al Montsant, on quedarà com a força de reserva fins el 6 de gener ⁴²¹.

5.7. Operacions del Cos d'Exèrcit Marroquí.

23 de desembre de 1938, el Dia -D: l'artilleria del cos d'exèrcit concentrada entre Faió i Mequinença recolza amb el seu foc les operacions del Cos d'Exèrcit de Navarra ⁴²². Disparen damunt els objectius situats entre la muntanya de Montmaneu i el riu Segre. L'artilleria republicana contesta fent foc sobre les posicions als voltants de Roquetes, al raval de Crist i el de Jesús, amb poca intensitat, segons manifesten les forces de la 105 Divisió. A la resta de front del cos d'exèrcit no hi ha cap novetat ⁴²³.

Dia D+1, 24 de desembre: l'artilleria republicana dispara altre cop sobre el raval de Crist i també a Roquetes ⁴²⁴. I es contestada amb foc sobre Tortosa ⁴²⁵. L'artilleria marroquina continua recolzant l'ofensiva de les forces de Navarra, que combat a l'altre costat de l'Ebre. L'artilleria de la 13 Divisió ja és amb la resta de forces divisionàries a la zona d'Ascó. Tota la unitat ja és reunida a l'entorn de Gandesa ⁴²⁶.

El 25 de desembre s'observa la retirada, en petits grups de l'enemic a les posicions entre Faió i Riba-roja. L'aviació republicana mira avui de bombardejar Maials, per on ataquen les forces del CTV ⁴²⁷. No ho aconsegueixen degut al foc dels antiaeris. L'artilleria republicana, també activa damunt la pista de terra de Regués i les rodalies d'Amposta i Roquetes, al sector de la 105 ⁴²⁸. L'aviació rebel bombardeja amb intensitat l'Aldea, a les Paitroses i Tortosa.

L'endemà dia 26 el cos d'exèrcit veurà avui reduït el sector de front sota la seva responsabilitat. L'Exèrcit de Llevant s'encarregarà a partir d'ara de la custòdia de la costa entre Alcanar, a la desembocadura del riu Sénia fins Sant Carles de la Ràpita ⁴²⁹. Alliberant de part del sector sud del seu front, el cos d'exèrcit podrà concentrar les seves unitats en un sector de front proper a l'ofensiva en marxa.

No hi ha massa moviment a les trinxeres. Tant sols un lleuger tiroteig al sector de la 50 Divisió, amb un soldat mort. Hi ha hagut un bon número de desertors enemics, de *presentats*: 1 comissari, 7 oficials i 125 milicians, tot un batalló sencer. Han passat l'Ebre en barques per venir a rendir-se ⁴³⁰.

⁴¹⁹*Diario de Operaciones 5 DI.* ZN-10-452-2.

⁴²⁰*Partes. 4 de Enero de 1939.* CGG-7-382-168.

⁴²¹*Diario de Operaciones. 1ª D de Caballeria.* DN-10-451-2 bis.

⁴²²*Diario de Operaciones. C de E Marroquí.* ZN-10-447-20.

⁴²³*Partes. 23 de Diciembre de 1938.* CGG-7-382-156-7.

⁴²⁴*Diario de Operaciones. C de E Marroquí.* ZN-10-447-20.

⁴²⁵*Partes. 24 de Diciembre de 1938.* CGG-7-382-157-6.

⁴²⁶*Diario de Operaciones 13 DI.* CGG-10-252-5 bis.

⁴²⁷*Diario de Operaciones. C de E Marroquí.* ZN-10-447-20.

⁴²⁸*Partes. 25 de Diciembre de 1938.* CGG-7-382-158-6.

⁴²⁹*Diario de Operaciones. C de E Marroquí.* ZN-10-447-20.

⁴³⁰*Partes. 26 de Diciembre de 1938.* CGG-7-382-159-6.

La jornada del 27 de desembre serà de poca activitat bèl·lica. L'artilleria governamental dispara els seus canons sobre els voltants d'Amposta ⁴³¹. La contestació arriba amb el bombardeig de l'Aldea, els Paitrosos i Tortosa ⁴³². No hi ha cap novetat més.

L'artilleria del cos d'exèrcit dispara amb gran intensitat sobre Tortosa, al raval de la Llet, els Paitrosos i Coll-redó el dia 28 de desembre. L'artilleria enemiga fa foc de morter i canó sobre els voltants de Masdenverge, Amposta i Roquetes. Amb 2 morts i 6 ferits ⁴³³. A la matinada un tanc ha disparat sobre Amposta ⁴³⁴. La resta de front resta tranquil.

A les 2:15 de la matinada del 29 de desembre, Terminus envia a Escala una nota on es demanen explicacions sobre l'activitat del Cos d'Exèrcit Marroquí ⁴³⁵. El combat iniciat a Serós ha quedat en la pràctica aturat. El CTV i Navarra són enmig de grans dificultats per maniobrar, tot i que han implicat totes les seves forces en el combat. Mentrestant què fa el Cos d'Exèrcit Marroquí?: *El Cuerpo de Ejército Marroquí ya debería trabajar pasando algunas fracciones al otro lado del Ebro, pues es demasiado cómoda la silla de orquesta que ocupa.*

Activitat gairebé nul·la. Foc d'una metralladora vora Flix, al sector de la 50 Divisió. Es presenten 3 soldats enemics ⁴³⁶. Són totes les notícies del dia.

La secció d'operacions de Terminus torna a demanar respostes a Escala per aclarir un seguit de qüestions relacionades amb la marxa dels combats ⁴³⁷. Demana a l'Exèrcit del Nord que faci passar les tropes de Yagüe, cap del Cos d'Exèrcit Marroquí a l'altre costat de l'Ebre per recolzar la difícil marxa del Cos d'Exèrcit de Navarra.

Sobretot per ajudar la 12 DI que combat a la vora de les línies actuals del cos d'Exèrcit Marroquí. Sols els separa el riu Ebre. La secció d'operacions de l'Exèrcit del Nord respon a Terminus que Yagüe diu que vol tenir dues divisions senceres per passar l'Ebre per Ascó i marxar cap a la Bisbal de Falset. A més les forces de la 12, les de Navarra, encara no han avançat prou com per començar a passar l'Ebre. Yagüe afirma que segueix les ordres per l'operació.

Però a Terminus hi ha el parer que Yagüe ja disposa de dues divisions senceres per passar el riu: la 13 i la 50. L'altre, la 105 pot encarregar-se de tot el sector de front. Mantinent una lleugera línia de vigilància ja en hi ha prou, en un sector de front on no hi ha massa forces enemigues. No cal témer un atac per aquí.

El pas del riu per part de les forces del cos d'exèrcit pot ser determinant per accelerar les operacions en curs del Cos d'Exèrcit de Navarra. Entrarien en una zona amb poques forces enemigues i podrien avançar amb molta velocitat. Fet que afavoriria en un grau molt alt tota la resta d'operacions de Navarra i del CTV. Cal que l'Exèrcit del Nord ordeni l'entrada en acció del Cos d'Exèrcit Marroquí.

El 31 de desembre continua el sector tranquil, sols hi ha algun tiroteig esporàdic i res més.

Amb el nou any, més activitat. Al nord de les posicions del cos d'exèrcit els homes de la 50 Divisió observen com l'enemic es retira de les trinxeres que havia defensat entre Flix i Ascó. Les forces de Navarra i la cavalleria ja són ben a la vora ⁴³⁸. A la zona de la 105

⁴³¹ *Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.*

⁴³² *Partes. 27 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-180-9.*

⁴³³ *Partes. 28 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-161-7.*

⁴³⁴ *Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.*

⁴³⁵ *Generalísimo a Ejército del Norte. Instrucciones sobre las operaciones en curso. 29 de Diciembre 1938. 2:15 h. CGG-7-380-8-06.*

⁴³⁶ *Partes. 29 de Diciembre de 1938. CGG-7-382-162-6.*

⁴³⁷ *Generalísimo. Cuentas de la Sección 3ª sobre las Operaciones en marcha y a emprender. Cuenta del 29 de Diciembre. CGG-7-380-5-04.*

⁴³⁸ *Partes. 1 de Enero de 1939. CGG-7-382-165-8.*

hi ha foc d'armes automàtiques i morters a Amposta⁴³⁹. L'artilleria Marroquí tira sobre les posicions enemigues a la serra de lo Tormo al sud-est de la Torre de l'Espanyol.

Cal que les forces del cos d'exèrcit es preparin per entrar en la batalla. Els de Navarra ja són a Cabassers, a punt d'entrar a Margalef i a Vinebre. Al costat de la línia entre Vilella Baixa, la Figuera de Falset i a la Torre de l'Espanyol. Per on han de fer el relleu a les forces de Navarra⁴⁴⁰.

El general Dávila dona noves instruccions a Yagüe. L'enemic es replega de les seves posicions a la dreta del Cos d'Exèrcit de Navarra, vora l'Ebre. Cal entri en combat el més aviat possible⁴⁴¹. El demana una marxa ràpida cap a Tarragona, deixant per més endavant altre tipus d'operacions de *neteja* del terreny (II,33).

La 50 Divisió ha de mantenir una lleugera línia de vigilància entre Flix i Mora d'Ebre. La 13 DI ha de creuar el riu i prendre el relleu a les forces de Navarra a la zona sud: entre la Vilella Baixa i la Torre de l'espanyol. La 2ª Brigada de Cavalleria queda ara a disposició de Yagüe. Fins ara era amb Solchaga, amb les forces de Navarra.

Més endavant la 50 i 150 han de creuar l'Ebre per Ascó i Mora. Amb dues columnes d'atac han d'arribar fins la platja. La 13 en la marxa principal cap a Falset fins Cambrils. Tarragona és l'objectiu principal. Les altres dues per Tivissa fins l'Hospitalet de l'Infant. Després *fer neteja* fins el delta de l'Ebre: per la carretera de Rasquera a Perelló i l'Ametlla, i per la de Tivenys a Tortosa i Amposta.

El primer intent de creuar l'Ebre queda frustrat. El cap de pontoners creu que és possible el pas. Però en un reconeixement posterior es veu inviable la proposta⁴⁴². Cal establir un transport amb camions per Flix i Maials. Per la pista de terra de Flix a Palma d'Ebre i a la Bisbal per la carretera. Però no disposen de prou camions per transportar tota la divisió d'un cop. Caldrà organitzar un viatge esglaonat. Algunes unitats com és el cas de la 6ª Bandera de la Legió ja marxen avui al nou destí⁴⁴³.

El dia 2 de gener, la 13 ha d'accelerar la seva entrada a primera línia. Les forces de Navarra han de rectificar la direcció del seu atac cap el nord-est per recolzar les operacions del CTV. Al sud del seu sector la divisió ha de prendre el relleu a les unitats de la 12 de Navarra⁴⁴⁴. Orientant les operacions al sud i sud-est del massís del Montsant. La 12 DI es replega de Cabassers a la Figuera, i entrarà en el seu lloc les forces de la 13 i la 2ª Brigada de Cavalleria. La 13 ha de posar-se en marxa amb urgència cap a Palma d'Ebre⁴⁴⁵.

Marxaran avui en camions la 1ª i 3ª Agrupacions d'infanteria. La intendència, municionament i transmissions cap a Palma⁴⁴⁶. El comandament del cos d'exèrcit marxa a Bot⁴⁴⁷.

A l'Ebre no hi ha massa notícies noves el 3 de gener. Un avió governamental vola sobre Ascó metrallant per les rodalies, sense fer cap víctima. Gairebé tota la infanteria de la 13 Divisió ja és a Palma d'Ebre, tret de 2 batallons: la 4ª Bandera FET de Castella i el Batalló 262 que són a Gandesa⁴⁴⁸.

⁴³⁹*Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.*

⁴⁴⁰*Instrucción Particular n° 50. C de E Marroquí. 21 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-15-02.*

⁴⁴¹*Instrucción Particular n° 53. C de E Marroquí. 1 de Enero de 1939. CGG-7-381-60-43.*

⁴⁴²*Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.*

⁴⁴³*Operaciones 13 DI. DN-43-11-40.*

⁴⁴⁴*Orden General n° 7. 2 de Enero de 1939. C de E de Navarra. CGG-7-381-97-11.*

⁴⁴⁵*Instrucción Particular n° 54. Para los Cuerpos de Ejército de Navarra y Marroquí. 2 de Enero de 1939. CGG-7-381-61-03.*

⁴⁴⁶*Diario de Operaciones 13 DI. CGG-7-252-5 bis.*

⁴⁴⁷*Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.*

⁴⁴⁸*Diario de Operaciones 13 DI. CGG-7-252-5 bis.*

La 1^a i 3ª Agrupacions d'infanteria de la 13 entren en línia entre Cabassers i la Torre de l'Espanyol, ja entrada la nit. La 1^a a la Torre en bivac amb la 6ª Bandera de la Legió en alerta davant de lo Tormo, en poder enemic, protegint els altres batallons ⁴⁴⁹. La 3ª Agrupació marxa a peu des de Palma d'Ebre fins on es creuen les carreteres entre la Bisbal i Cabassers i la que comunica aquesta població amb la Torre de l'Espanyol, on substituiran les forces de la 12 de Navarra destacades allí ⁴⁵⁰.

El 4 de gener La 13 DI ja és tota ella desplegada entre Cabassers i l'Ebre ⁴⁵¹. La 3ª Agrupació d'infanteria ha tingut contacte amb l'enemic. L'ha rebut amb foc d'artilleria i armes automàtiques a la zona de la Figuera ⁴⁵².

Noves instruccions avui pel cos d'exèrcit Marroquí. Mantenen l'esquema general de les operacions i detallen les missions per cadascuna de les divisions ⁴⁵³. La 13 amb la brigada de cavalleria ha de trencar el front i efectuar una maniobra rere les posicions enemigues avançant cap a Falset en una primera fase. I cap a Tivissa després. Han d'empènyer l'enemic cap el sud-est (II,42).

La 2ª Agrupació de la 50 ha de recolzar la marxa de la 13 fins arribar a Falset. Actuant als seus dos flancs, a dreta i esquerra de l'atac principal. Preparada per a neutralitzar possibles contraatacs entre Vilella i Gratallops. La 105 DI amb la seva 2ª Agrupació d'infanteria, des de mas Llorens, a la vora de la Torre de l'Espanyol seguirà la marxa mantenint l'Ebre a la seva dreta fins Mora i Ginestar.

Es demana un avenç ràpid. L'avantguarda no ha de preocupar-se per pels seus flancs. Ha de poder tallar les defenses enemigues amb força. Tant sols mantenir la mínima precaució d'anar deixant petites posicions comunicades entre elles per grups itinerants de vigilància. Conservar una mínima presència de forces la zona entre Benissanet i el delta de l'Ebre. Concentrar gairebé tots els efectius del cos d'exèrcit en la maniobra.

Tota l'artilleria del sector ha de recolzar l'ofensiva. També l'aviació ha de col·laborar en l'atac. En la preparació de l'assalt i cooperant amb les maniobres de terra.

⁴⁴⁹*Operaciones 13 DI*. DN-43-11-29.

⁴⁵⁰*Operaciones 13 DI*. DN-43-11-41.

⁴⁵¹*Diario de Operaciones. C de E Marroquí*. ZN-10-447-20.

⁴⁵²*Diario de Operaciones 13 DI*. CGG-7-252-5 bis.

⁴⁵³*Instrucción Paricular n° 53 i 54. 1 i 2 de Enero de 1939. Orden General de Operaciones n° 17. 4 de Enero de 1939*. CGG-7-382-90-05.

6. EL TANCAMENT DE LA PINÇA: LA L-1 I EL CANAL D'URGELL.

6.1. Urgell cap a Ponts: del 5 al 17 de gener de 1939.

El dia 5 de gener comença amb una espessa boira a Artesa de Segre que impedeix tot moviment al matí ⁴⁵⁴. Les tropes del coronel Mizzian, la 1ª del Maestrat, comencen a operar a la 1 de la tarda amb la 1ª Agrupació d'infanteria. Ampliant les conquestes fetes a les darreres hores d'ahir a als turons a l'est de la població (II,44).

Cal fer més gran el cap de pont d'Artesa. Consolidar la conquesta i allunyar l'enemic que encara es defensa amb tenacitat en aquest sector septentrional del front obert. A les 17:30 es notifica a Terminus la situació de les noves posicions. L'enemic s'ha retirat i el combat per guanyar el tossalet de la masia Plens ha esta breu, amb sols 4 ferits de la 7ª Bandera de la Legió i 2 més de la 2ª Bandera de la Falange de Castella. Han recollit 7 morts i 4 ferits a l'enemic ⁴⁵⁵.

El cos d'Exèrcit d'Urgell ha estat però gairebé aturat del tot. Les dues divisions que operen i part de les altres dues que han arribat dels Pirineus per reforçar l'atac. La 61 d'Urgell comença a moure's a les 11:20. Els seus homes van passant el Segre per les passarel·les que va usar ahir la 1ª del Maestrat per Artesa i Vernet. A les 17:30 notifiquen que tota la divisió és a l'altre costat del riu.

L'objectiu del cos d'exèrcit és l'atac cap a l'est, la conquesta de Ponts. Ha de substituir les unitats del Maestrat al tossalet de la masia Plens. Aquests han de retornar a la seva marxa cap el sud-est per trobar el CTV a l'est del canal d'Urgell. La 61 DI des del tossalet ha de conquerir la muntanya del Grialó, mirant d'envoltar-la pel sud. Alhora que avancen cap a Ponts, ajudarà al pas de la 150 d'Urgell, fins ara aturada al costat nord del Segre. Al vespre hauran fet un petit avenç cap a l'est a mig camí de Collderat. La fàbrica de filats i les cotes 508 i 466 a l'oest de la població.

La 150 DI tornarà a intentar el pas del canal davant la casa de la Peixera, on un petit contingent de les seves forces defensa unes precàries posicions entre el Segre i el canal d'Urgell: *La 150 División realiza nuevos e infructuosos intentos de forzamiento del Canal...* ⁴⁵⁶. No se'n sortiran, quedant altre dia més tota la unitat aïllada al nord del Segre.

Molt a la vora d'aquests combats, la resta de forces del Maestrat combaten al sud d'Artesa. La 84 al costat dret de la 61 d'Urgell, passarà el barranc de Senil. Creuarà la carretera d'Artesa a Ponts i prendrà posicions a les cotes al nord de la carretera: 466, 426, 435. Fins el quilòmetre 54 on enllaçarà amb la 82 DI, que marxa a la seva dreta. Ha dut el pes principal de l'atac del Maestrat amb les seves 3 agrupacions d'infanteria en combat.

La 82 DI des de les posicions de la serra Llarga entrarà a Tudela de Segre, pujarà al santuari de Santa Fe, també a Seró fins enllaçar amb la 84 al quilòmetre 52. I continuarà 2 quilòmetres i mig avançant per la carretera de Ponts. Malgrat l'aparent facilitat en l'avenç han tingut 45 baixes i la 84 DI que operava enmig de forces amigues, 17. I 31 la 61 d'Urgell.

Ha estat una tasca de neteja entre la serra Llarga i la de la Torre de l'Àliga, al sud d'Artesa, ampliant i consolidant la conquesta entorn Artesa de Segre ⁴⁵⁷. I el massís del Grialó queda a l'oest de les noves posicions, uns 4 quilòmetres al sud, aconseguides avui per les tropes del Maestrat.

⁴⁵⁴ Partes. 5 de Enero de 1939. CGG-7-382-156-7.

⁴⁵⁵ Diario de Operaciones. 1^a DI. ZN-10-451-1.

⁴⁵⁶ Cuerpo de Ejército de Urgel. Operaciones sobre Cataluña. CGG-7-382-127-45.

⁴⁵⁷ Diario de Operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.

A les 23:30 noves ordres per Cos d'Exèrcit del Maestrat per demà 6 de gener ⁴⁵⁸. Han de tornar a avançar cap el sud, per anar a trobar el CTV, després de les maniobres cap a l'est dels darrers dies. El pes de l'operació recau en la divisió 82. Ha de partir de les posicions del pic de Forques, la serra Llarga i Santa Fe per convergir a la serra de Montclar i la de la Senyora. Serà el punt de partença per un posterior avenç seguint la carretera d'Artesa de Segre a Agramunt, fins la Donzell i la cota 440 al nord-est (II,46). La 84 ocuparà les posicions conquerides per la 82 avui entre Santa Fe, Ceró i la carretera d'Artesa a Ponts, cobrint el flanc esquerra de l'atac. A la dreta de la 61 d'Urgell. A la que haurà de recolzar davant les dificultats en que es troba. La 1ª descansarà després de combatre molt durament des del 23 de desembre. També hi ha ordres per l'aviació: el bombardeig a partir de les 10 del matí a la serra de Montclar i la de la Senyora.

El nou dia començarà amb molta boira que impedirà l'activitat en tot el matí. A migdia, la 61 DI començarà a moure's cap el canal d'Urgell, cap el nord-est. I també cap a l'est, apropant-se al Grialó. La primera direcció, per ajudar el pas del canal d'Urgell a la 150. Que tot i no passar avui, recolza amb la seva artilleria a la 61 en la marxa a l'est des de l'altre costat del Segre (II,47) ⁴⁵⁹.

Al nord-est els de la 150 DI arribaran a la tarda a Vilves, on comencen a preparar un pas damunt del Segre. Per substituir el pont que l'enemic ha fet volar en la seva retirada. Pensen que al vespre ja es podrà passar el Segre ⁴⁶⁰. En l'altre direcció d'atac comuniquen que han ocupat el vèrtex Grialó. La notícia arriba a Terminus a les 18:15. Ha estat un anunci precipitat, encara estan lluny d'aconseguir la fita. Han conquerit les primeres alçades, les més occidentals de la muntanya.

L'enemic mostra una resistència ferotge i sols cedeix petites parcel·les de terreny després d'obligar a acumular força efectius en els punts de resistència i a combatre per cada pam de muntanya. La 61 ocuparà Collderat i les primeres alçades de la muntanya del Grialó. Amb 45 baixes pròpies i 102 morts enemics.

La boira continuarà present l'endemà dia 7 de gener. A migdia la 61 DI d'Urgell continua atacant la muntanya del Grialó, un objectiu molt difícil de conquerir fins el moment. La 150 segueix ajudant amb la seva artilleria a les operacions, des de l'altre costat del Segre. La 84 del Maestrat a més de guardar el flanc de la 82, també ajuda a l'atac dels d'Urgell. En un atac conjunt comencen a pujar a la costa del Refet al sud dels cims del Grialó (II,49).

La resistència enemiga continua molt forta, obligant al combat continu i a la necessitat d'acumular gran quantitat de forces als atacants per poder seguir endavant. Els defensors deixen gran quantitat de morts quan es retiren a noves posicions, molt properes a les que han cedit. A més aprofiten la separació entre la 84 i la 82 Divisions per realitzar contraatacs molt forts, deixant 400 morts. Sols la 61 DI té 76 baixes.

La niebla muy densa impidió operar, frase que resumeix la activitat del dia al front d'Urgell. Hi ha però moviment de tropes que van acudint a primera línia de front. Els batallons de la 51 d'Aragó adscrits a Urgell va sent substituïts de tasques de reraguarda per unitats de la 62 i 63 d'Urgell. Van deixant la vigilància del front pirenaic a un conjunt de forces de recent creació: l'Agrupació Pirenaica.

Un conjunt de batallons de la reserva de l'Exèrcit del Nord dedicats a tasques de vigilància en una zona de front sense massa activitat. Amb aquesta substitució la 62 DI

⁴⁵⁸ Adición nº 1. Orden de Operaciones nº 10. 5 de Enero de 1939. DN-7-380-23-51.

⁴⁵⁹ Cuerpo de Ejército de Urgel. Operaciones sobre Cataluña. CGG-7-382-127-45.

⁴⁶⁰ Partes. 7 de Enero de 1939. CGG-7-382-171-09.

queda a disposició de Muñoz Grandes, cap d'Urgell. Cal acumular més forces en un sector on l'enemic i la boira han aturat la conquesta.

Avui hi haurà novetat en les ordres per l'Exèrcit del Nord. Vist el curs de les operacions a Terminus es decideix un canvi en els objectius pensats per la primera fase de la campanya. La trobada entre les forces del nord i sud haurà de fer-se més a l'est, vora Igualada (II,54)⁴⁶¹. Operant tots els cossos d'exèrcit entre el riu Llobregós i la població de Valls.

L'endemà dia 9 de gener, el general Fidel Dávila cursa noves instruccions als seus cossos d'exèrcit (II,57)⁴⁶². Els d'Urgell hauran d'avançar i esperar a Ponts a que la resta d'unitats arribin més cap a l'est. Després han de marxar per la carretera que condueix, cap al nord a la Seu d'Urgell. Tal com ja s'havia pensat en les primeres ordres.

El dia 10 de gener durà poca activitat al front dels d'Urgell, continuen aturats. La 150 llença a l'atac un dels seus batallons. Creuen el canal per conquerir Collfred, molt a la vora del canal per envoltar el reducte de la Peixera, que els ha aturat fins ara. Però només començar queda frenada la maniobra per la forta resposta enemiga (II,59).

Al Grialó també continuen les grans dificultats pels atacants. La 61 sols pot mirar de maniobrar per envoltar la muntanya pel sud. L'atac frontal s'ha mostrat inútil. I les unitats de dalt de la muntanya, esgotades han hagut de ser substituïdes avui per una agrupació d'infanteria de la 150, que ha passat el Segre per la reraguarda.

El dia 11 de gener la 61 ha d'ampliar el sector de front del cos d'exèrcit cap el sud, fins a Seró on fins ara eren els del Maestrat. Aquests necessiten totes les seves unitats en els forts combats cap a Agramunt. I els d'Urgell tenen ara altre divisió que espera ordres: la 62. I la 150 comença a substituir la 61 al nord de l'atac (II,63).

La 61 aconseguirà un petit progrés de 2 quilòmetres a la carretera de Ponts. La muntanya del Grialó ja està superada pel sud. Al Grialó no hi ha cap canvi de posicions. Sols un contraatac enemic a la zona de l'ermita del Refet, un atac al flanc per mirar de neutralitzar l'avenç per la carretera de Ponts. Hi ha 75 baixes entre els soldats de la 61 DI.

Els de la 61 continuaran el dia 12 de gener atacant direcció sud-est. Allunyant-se en el seu atac del Grialó cap a la serra de Pedrós, ocupant les cotes 486 i 564 de la serra de Mas Vell, al sud de la carretera de Ponts. L'enemic tenaç, continua defensant les seves posicions amb tancs, artilleria i armes automàtiques, atacant de flanc un cop rere l'altre, per dificultar la maniobra. Avui 82 baixes a la 61 DI (II,66).

La 150 ha passat, el 12 de gener el canal d'Urgell al nord de Collfred. L'enemic ha abandonat unes posicions ja perdudes i han pogut ocupar la població sense trobar resistència. Les ordres per la conquesta de Ponts ja són responsabilitat del Cos d'Exèrcit d'Urgell. Les forces del Maestrat estan combatent amb altres objectius més al sud. La separació entre Urgell i Maestrat és aprofitada per l'enemic per atacar el flanc dret d'Urgell, en la direcció que opera la 61 DI.

El dia 13 hi ha atacs a les recents conquestes dels turons del Mas Vell i la cota 525. Per aquí no podran seguir avançant. Si ho faran a la carretera de Pons combatent i acostant-se un parell de quilòmetres cap a Ponts, ocupant la població del Gos. El cost a la 61: 126 baixes. I 100 morts i 147 presoners capturats (II,73).

La 150 encara està aturada al Grialó, una barrera fins ara insalvable. Malgrat la maniobra de la 61 al sud, que ja està molt avançada a l'est, les posicions a la muntanya no es mouen. Avui han rebut el reforç d'una agrupació de tres batallons d'infanteria de la 62 i 63 d'Urgell que operaran a l'esquerra de la 150. Tindran avui els de la 150 DI 103 baixes en combat. I la 62 s'ha de preparar per entrar en acció, substituint la 61.

⁴⁶¹ Instrucción General n° 10. 8 de Enero de 1939. CGG-7-381-48-13.

⁴⁶² Instrucción General n° 52. Ejército del Norte. 9 de Enero de 1939. CGG-7-381-62-05.

Comencen a ocupar les posicions mentre la 61 inicia la marxa en camions ⁴⁶³. Han de maniobrar més al sud per mirar d'envoltar el centre de resistència.

L'endemà dia 14, enmig del combat continuarà el relleu de les forces de la 61: dos batallons al llarg del dia i tres més a la nit, sense aturar la lluita. La 150 començarà avui a maniobrar al nord del Segre per mirar d'acabar d'envoltar la muntanya del Grialó. Ho farà des de les antigues posicions de la carretera de Tremp, on va combatre al principi de l'ofensiva, per la carretera de Folquer a Ponts. L'atac directe s'ha mostrat estèril després de sis dies de combat. I unitats de la 62 s'acostaran a Ponts pel sud-est reforçant encara més el dispositiu d'atac (II,78).

El 15 de gener la 150 es llença amb empenta en atac de nord a sud. Ocupa Bellfort, Clarà, les Torres de Bellfort i el pic de Forques, ja a la carretera del nord de Ponts. Una mica més al sud s'acosta a Torreblanca, conquerint les alçades properes a la població. Més al sud, al sector dret de l'atac, la 62 DI es prepara pel combat de demà. Mentre la 61 marxa en camions a Cap de la Serra, molt a la vora de la 150 (II,87).

El 16 de gener la 150 realitza un cert progrés en la marxa cap a Ponts. Els batallons que operen al nord del Segre continuen avançant cap el sud seguint a dreta i esquerra de la carretera de Folquer a Ponts. Conquisten les alçades de Serrallimpia i arriben fins el mas de Gambaús i el de Terrós a l'oest de la carretera, tot i la resistència de l'enemic.

Al sud del canal d'Urgell, l'altre divisió en combat, la 62, ocupa Claret i dues cotes l'est de la població. El combat ha estat molt dur. A les 9:30 la 6ª Bandera de la Legió ha entrat a Claret, amb 39 baixes en combat. Al llarg del matí ha aturat 5 contraatacs i un més a les 7 de la tarda. Han recollit 14 morts al poble després dels contraatacs i 80 presoners, també s'han presentat 40 desertors (II,92) ⁴⁶⁴.

El 17 de gener serà pel Cos d'Exèrcit d'Urgell una jornada amb un canvi qualitatiu en la marxa de les operacions. La 150 després d'un gran desplegament de foc d'artilleria farà una gran marxa cap el sud. Ocuparà la serra de Rialb, mas de Guardiola i el vèrtex Gualter. Al vespre entrarà a Ponts. On troben més de 200 milicians morts. A l'oest de Ponts l'enemic s'ha retirat de la muntanya del Grialó, al vèrtex Castell i les tropes atacants han pogut arribar fins la Força perseguint l'enemic que es retira. Les posicions que mantenia l'enemic han estat superades al nord i sud (II,99).

Al sud la 62 DI en el seu segon dia de combat ha fet un gir cap el nord-est, direcció Ponts. Farà també una llarga marxa ocupant el Sagrat Cor, Oliola fins aturar-se al vèrtex Garriga, al sud de Ponts. Tampoc ho ha tingut fàcil, ha hagut de combatre sota el foc de l'artilleria enemiga ⁴⁶⁵. Avui tot el territori a l'est de Ponts ha estat ocupat.

6.2. Maestrat camí d'Agramunt: 6 a 12 de gener de 1939.

Les tropes del Maestrat passen la nit del 5 al 6 de gener fent el relleu a les posicions conquerides ahir per la 82 DI, i ocupades ara per la 84 DI. Aquesta es queda protegint el flanc esquerra del Maestrat i recolzant la maniobra d'Urgell, molt difícil al Grialó i Segre. La 82 en marxa cap el sud. I la 1^a DI descansa.

Tampoc avui hi ha massa visibilitat al matí. A les 14:30 la notícia és l'entrada en línia de la 82 DI avançant cap el sud-est amb la 1^a i 3ª Agrupacions d'infanteria en maniobra convergent ⁴⁶⁶. La 3ª Agrupació des de Tudela i Ceró marxa a trobar la 1ª que avança des del pic de Forques a la serra de la Senyora, recolzada per una companyia de tancs.

⁴⁶³ *Cuerpo de Ejército de Urgel. Operaciones sobre Cataluña. CGG-7-382-127-45.*

⁴⁶⁴ *Partes de Operaciones 62 DI. DN-39-8-7.*

⁴⁶⁵ *Cuerpo de Ejército de Urgel. Operaciones sobre Cataluña. CGG-7-382-127-45.*

⁴⁶⁶ *Partes de Operaciones. 82 DI. DN-37-6-12.*

L'ordre quedarà complerta en aquesta jornada, davant la feble resistència de l'enemic. Les posicions a Montclar i la Senyora han estat ocupades. El batalló de metralladores del Maestrat i la 3ª Brigada de la 1ª Divisió de Cavalleria ja estan llestes per les operacions de demà.

A les 22:30, noves ordres pel Maestrat (II,46)⁴⁶⁷. La 82 ha d'accelerar la marxa cap el sud-est. Primer ocupar Donzell i després avançar fins la línia: les Puelles-Puigverd, superant Agramunt. El 3er Regiment de Cavalleria fins ara amb el C d'E d'Aragó, ara amb el del Maestrat. Marxarà en paral·lel a la 82, entre el canal d'Urgell i la carretera d'Artesa de Segre a Agramunt. Al flanc dret fins Mafet i Preixens.

La 1ª del Maestrat continua en reserva. La 84 segueix protegint el flanc esquerra a més de recolzar la 61 d'Urgell en un sector de molt combat. L'avantguarda de l'atac comptarà amb recolzament aeri: bombardeig pesat a la Donzell i alçades al seu voltant i atac de cooperació amb les unitats de terra en la línia de marxa de la infanteria a H+30'. La maniobra ha de començar a les 8 del matí.

El 7 de gener les condicions meteorològiques no són bones. La 82 continua combatent cap el sud, camí d'Agramunt. Amb les tres agrupacions d'infanteria desplegades en tres columnes que avancen en paral·lel i amb la cavalleria al seu flanc dret. La 3^a a l'esquerra farà l'esforç principal. L'enemic oposa forta resistència a tot el sector. A la dreta des de la carretera d'Artesa a Agramunt. A l'esquerra de la Donzell i de la muntanya del Siscar, llencen forts atacs de flanc (II,49).

Recolzat en les nombroses fortificacions de la zona, l'enemic es defensa amb força, contraataca i es retira de manera ordenada. Disposa d'artilleria, armes automàtiques i tancs que usa amb contundència.

Al llarg de la jornada al flanc esquerra han de rebutjar 5 contraatacs forts des de la serra del Masvell. És la separació entre la 84 que recolza els d'Urgell i la 82 que marxa cap el sud. Fet que obligarà la 3ª Agrupació de la 82 a deixar la direcció d'atac al sud est per atacar a la serra del Masvell, cap el nord est. Allà recolliran un cop superada la resistència 80 cadàvers i nombroses armes automàtiques⁴⁶⁸.

La 1ª Agrupació de la 82 DI avança fins la cota 420 al sud oest de la Donzell. La 2ª enmig del dispositiu a la Donzell on entren al migdia⁴⁶⁹. Continuaran fins les 8 del vespre amb forta resistència davant seu. La 3^a a l'esquerra a la 443 i la serra de Masvell al nord est de la Donzell. Ha estat una jornada molt dura per la divisió amb 256 baixes en recompte provisional⁴⁷⁰. Les ordres però s'han complert⁴⁷¹. Per l'endemà s'ordena a l'aviació que continuï recolzant les forces de terra. A la Hora-H bombardeig pesat al vèrtex Ciscar i cotes al nord, en la línia principal de l'atac i on hi ha molta resistència. I a partir de l'hora H+30', cooperació amb la maniobra de terra.

Seguiran jornades d'intensa boira que impediran la marxa prevista de l'operació com s'havia pensat. Però continuen els combats. El 8 de gener, malgrat la boira, la 3ª Agrupació de la 82 que defensa les posicions més exposades, ha de rebutjar un atac matinal a les seves posicions (II,52)⁴⁷².

Molta boira i molta resistència enemiga. La manca de visibilitat continua afavorint els defensors. La 82 continua amb la responsabilitat de l'atac. Amb la 1ª Agrupació recolzada per dues companyies de tancs aconsegueix avançar 2 quilòmetres a la

⁴⁶⁷ Adición n° 2. Orden de Operaciones n° 10. 6 de Enero de 1939. DN-7-380-23-51.

⁴⁶⁸ Partes de Operaciones. 82 DI. DN-37-6-12.

⁴⁶⁹ Partes. 7 de Enero de 1939. CGG-7-382-171-09.

⁴⁷⁰ Diario de operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.

⁴⁷¹ Adición n° 1 a la Orden de Operaciones n° 10. C de E del Maestrazgo. 5 de Enero de 1939. DN-7-380-23-51.

⁴⁷² Partes de Operaciones. 82 DI. DN-37-6-12.

carretera d'Agramunt i la cota 382 a l'oest de la carretera. La 2° Agrupació gairebé ni es pot moure davant la forta resistència de l'enemic. L'enllaç entre els batallons és molt complicat per la boira. Avui tindran 111 baixes i dos tancs destruïts. I 87 presoners.

El 8 de gener el cap de l'Exèrcit del Nord envia noves ordres als cossos d'exèrcit seguint les noves instruccions de Terminus (II,55)⁴⁷³.

El Cos d'Exèrcit del Maestrat ha d'avançar direcció Manresa⁴⁷⁴. Haurà de marxar seguint el riu Llobregós, al costat de la segona de les línies fortificades de Catalunya, que segueix pel nord el curs del riu entre Ponts i Calaf. Ha d'avançar per Agramunt i Cervera fins Calaf (II,58).

Els d'Aragó es posaran al flanc esquerra del Maestrat i a l'esquerra d'Aragó els d'Urgell esperen a Ponts per començar la marxa cap a la Seu d'Urgell.

El propòsit de l'alt comandament és la conquesta del territori entre el pla d'Urgell i la costa de Tarragona, entre Calaf i Montblanc. Els cossos d'exèrcit ja marxen un al costat de l'altre, han de seguir avançant sense permetre que l'enemic es recuperi. Ja ha perdut bona part dels seus efectius i les seves unitats estan molt malmeses. Mirarà de refer-se si pot, de reorganitzar les seves divisions, cal impedir-ho amb la maniobra ràpida, sense descans.

El 10 de gener continua el pes de l'operació del cos d'exèrcit damunt la 82 DI. Les dificultats continuen sent molt grans, l'avenç no és gens fàcil. A l'esquerra de la marxa la 3ª Agrupació no es pot moure. La pressió és molt forta entre Urgell i Maestrat. Sols la cota 449 al sud est de Donzell és conquerida. *El enemigo establecido en posiciones sólidas y en las que se encuentra seguro y libre en su retirada continua presionando fuertemente y el avance es forzosamente lento: solo se consigue ligeros progresos*⁴⁷⁵.

Una mica més fàcil serà la marxa cap el sud. La 2ª Agrupació ocupa l'ermita de Gorja i la 1ª Agrupació talla la carretera 800 metres al nord de Mafet. Ocupant posicions al sud de la carretera i 300 metres davant la població. Hi ha una important organització davant de Mafet. Fan 87 presoners i recollit 55 mines a la carretera. I un dipòsit de municions. L'enemic no ho ha posat fàcil. Recolzats en l'entramat defensiu ha resistit a les seves posicions. Ha fet 244 baixes als batallons de la 82, de les 251 totals del Cos d'Exèrcit del Maestrat d'avui dia 10 de gener⁴⁷⁶. També han perdut 5 tancs en l'atac (II,60).

La 1^a DI que descansa en reserva ha cedit la 6ª Companyia de morters i una agrupació de transport a l'atac a la 82. També han arribat per la 1ª del Maestrat *210 hombres y 47 moros para los tabores*⁴⁷⁷. Avui marxarà a la vora de Donzell a la rereguarda del sector de la 82: *Parece que la D.I. 82 encuentra mucha resistencia y quiere el general que estemos cerca*. Garcia Valiño, l'anterior cap de la divisió no vol tenir-la massa lluny de les dificultats. Coneix la capacitat resolutiva d'aquesta unitat de xoc i ara la torna a necessitar. De fet a mitjanit del dia 10 de gener hi ha noves instruccions pel Maestrat (II,62)⁴⁷⁸.

Hi ha molta resistència entre Mafet i Agramunt. I amb les obres més orientals del canal d'Urgell entre les dues poblacions i un gran número de fortificacions. La 82 sols ha avançat, i poc, per la carretera d'Agramunt. Avui s'ha quedat a 300 metres de Mafet, sense poder entrar. Aturada a la Donzell. Sense avançar cap a la muntanya del Siscar i les Puelles. Que era la direcció principal de l'atac indicada per la 82.

⁴⁷³ Instrucción General n° 10. CGG. 8 de Enero de 1939. CGG-7-381-48-13.

⁴⁷⁴ Instrucción General n° 52. Ejército del Norte. 9 de Enero de 1939. CGG-7-381-62-05.

⁴⁷⁵ Partes de Operaciones. 82 DI. DN-37-6-12.

⁴⁷⁶ Diario de operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.

⁴⁷⁷ Diario de operaciones. 1^a DI. DN-10-450-22-10.

⁴⁷⁸ Adición n° 4 a la Orden de Operaciones n° 10. 10 de Enero de 1939. DN-7-380-23-51.

La 1^a DI haurà de tornar al combat en aquesta línia principal, substituint les forces de la 82. Que seguirà atacant per la carretera d'Agramunt. La 84 avançarà també al flanc esquerra de la 1^a DI. I la 3ª Brigada de cavalleria continuarà al flanc dret del Maestrat. I en contacte amb les forces d'Aragó. Tot el cos d'exèrcit a la línia d'atac per reactivar una marxa que era aturada ja feia dies.

L'aviació continuarà col·laborant en l'ofensiva. A les 8 del matí bombardeig pesat a la zona del Siscar i Mafet, la primera línia enemiga. I després recolzant la 1^a DI i la 82 en la primera hora d'atac de la infanteria. Tota l'artilleria divisionària i de cos d'exèrcit ha de recolzar la 82 i la 1^a. També la 6ª Companyia de morters, 1 grup de tancs, dues seccions antiaèries i una secció de peces antitancs.

Davant dels de Maestrat s'han localitzat les forces de 4 divisions: la 30, 31, 27, i dues brigades de la 32, la 141 i 142.

L'endemà dia 11 de gener la 1^a DI és entre la serra de la Senyora i la Donzell preparant-se per afegir les seves unitats a l'ofensiva ⁴⁷⁹. Per la 82 DI serà altre jornada més de combat: *El dia ha sido duro, el enemigo muy fuertemente contraatacando mucho la D.I. aunque ha atacado decidida solo ha podido progresar por su derecha* ⁴⁸⁰.

La 1ª Agrupació a la dreta de l'atac ha pujat a la cota 352 i més cap el sud acostar-se al canal d'Urgell fins els dos punts de pas camí de Preixens. També entren a Mafet després de vèncer la gran resistència dels defensors. Han necessitat la col·laboració dels tancs per vèncer els 300 metres que els separaven ahir de la població. És el sector on l'enemic és més feble. A la dreta la 3ª Brigada de cavalleria i més a l'est les forces d'Aragó ja marxen molt més al sud, en les tasques de neteja (II,65).

La 2ª Agrupació de la 82 en el centre del dispositiu ha de rebutjar al llarg del dia nombrosos contraatacs, un d'ells molt fort recolzat per blindats. La 3ª Agrupació a l'esquerra de l'atac encara ho ha tingut pitjor. Els combats i contraatacs encara han estat més durs. Al final han pogut fer un petit avenç dalt la cota 440 a l'est de la Donzell.

Los intentos realizados ante un enemigo fuertemente organizado y con gran cantidad de armas automáticas no dan resultado. Las Unidades, no obstante el violentísimo fuego que reciben llegan muy próximas al objetivo, pero cuando estan a punto de coronarlo las reservas contrarias entran en acción y lo impiden ⁴⁸¹.

Davant la 82 del Maestrat hi ha la 27 Divisió. Reforçada amb unitats de la 72 i de la 32. Els han ordenat resistir i recuperar les posicions perdudes. De les 226 baixes comptabilitzades en tot el cos d'exèrcit avui, 207 són d'homes de la 82. Han fet 63 presoners i capturat un dipòsit de munició a Refet. *Las trincheras del enemigo así como el teatro de la lucha quedó sembrado de cadáveres,...*

L'enemic va cedint terreny a la dreta de l'atac, per tant caldrà canviar el dispositiu i reforçar el sector esquerra on no hi ha avenç. La 1^a DI avui estarà llesta per entrar al combat amb aquest objectiu. A les 21:30 coneixen les noves ordres per les unitats del Maestrat ⁴⁸². La 1ª haurà de fer demà dia 12 de gener l'esforç principal al sector del cos d'exèrcit. Amb la 2^a i 3^a de les seves agrupacions d'infanteria en primer esglaó d'atac. Es situarà a l'esquerra de la 82, en paral·lel a la carretera d'Agramunt.

Serà recolzada per un intens foc artiller a les 8 del matí. L'aviació realitzarà les missions de bombardeig i cooperació. La 2ª Agrupació serà reforçada amb dues companyies de metralladores. A l'atac també s'incorporen tots els morters de la divisió i la 6ª Companyia de morters.

⁴⁷⁹Diario de operaciones. 1^a DI. DN-10-450-22-10

⁴⁸⁰Partes de Operaciones. 82 DI. DN-37-6-12.

⁴⁸¹Partes de Operaciones. 82 DI. DN-37-6-12.

⁴⁸²Adición n° 1^a la Orden de Operaciones n° 1. 1^a DI. 11 de Enero de 1939. 21:30. DN-14-3-40.

La nit de l'11 al 12 de gener serà de molt moviment a tot el cos d'exèrcit per preparar l'atac. La 1^a DI quedarà desplegada al sud de la Donzell, a l'esquerra de l'atac del Maestrat. A la dreta la 3ª Agrupació amb el 8è Batalló d'Amèrica i el 2on de Sant Marcial al davant han de conquerir les Puelles. A l'esquerra la 2ª Agrupació amb la 2ª Bandera de Navarra i la 7^a de la Legió amb el Siscar com a fita. La 1ª Agrupació en reserva a lo Donzell ⁴⁸³.

La 2ª Agrupació de la 82 ocuparà les posicions de la 1^a a la carretera d'Agramunt, a Mafet. La 1ª Agrupació es mou a la dreta, a l'oest d'aquesta carretera per avançar pels passos conquerits al canal d'Urgell. I la 84 DI al flanc esquerra de l'ofensiva desplega 3 batallons que han substituït al sector per on atacava la 3ª Agrupació de la 82, ara a l'esquerra de les posicions de la 1ª Divisió. Tot el cos d'exèrcit preparat per un fort atac amb gairebé totes les seves forces a primera línia.

Ha sido hoy uno de los días más duros de la División, aunque no de más bajas, anoten al diario d'operacions de la 1ª Divisió. Al ir a salir las tropas esta mañana, se encontraron con un ataque de los rojos a todo el frente, venia en dos direcciones, sur a norte y este a oeste con el propósito aparente de converger en Doncell.

Avui dia 12 de gener, l'enemic s'ha anticipat a la gran ofensiva preparada. Ha llençat un atac en un ampli sector de front, el que ocupa el Maestrat. Dues divisions: la 27 i 32, reforçades amb part de la 72. Protegides per la seva artilleria i aviació. Hi ha notícies que la 2ª Agrupació de la 82, encarregada d'avançar cap Agramunt, ha estat atacada per 17 Curtiss, encara que només quantifiquen en un ferit l'agressió aèria (II,68) ⁴⁸⁴.

La 2ª Agrupació de la 1ª Divisió al costat esquerra de l'atac queda aturada només començar a moure's. Al seu costat dret la 3ª Agrupació que havia començat a avançar amb el 8è Batalló d'Amèrica davant de tot, queda separada del batalló en ser atacada i trencat el contacte amb l'avantguarda.

Amb rapidesa es llencen al contraatac per salvar el batalló. Una forta intervenció de l'artilleria i armes automàtiques aconseguix retrobar el contacte, aturant l'atac enemic. Aconseguiran al matí del dia 12 conquerir les alçades del Siscar i la població de les Puelles.

L'adversari encara els farà un contraatac a la tarda al seu flanc dret, entre la 1^a i la 82. *Los barrancos estan llenos de cadaveres de rojos* es pot llegir al diari d'operacions de la 1^a DI. Les baixes de la 1ª també han estat molt altes: 11 oficials ferits i 2 morts; 3 sergents ferits i 2 morts; 200 de tropa ferits i 31 morts. Un total de 249 baixes i 400 presoners. Capturen un tractor d'artilleria, 4 metralladores, 10 fusells metralladors i un morter de 50 mm.

De matinada la 1ª Agrupació de la 82 passa el canal d'Urgell al sud de Mafet. És la dreta de l'atac. Inicia la marxa per ajudar a les forces de la 2ª Agrupació que han de combatre en la direcció principal: cap Agramunt. Aquestes en la marxa al sud hauran d'aturar un fort atac enemic amb tancs, artilleria i aviació. Però continuen endavant i entren al final a Agramunt i ocupen també l'aeròdrom. Després avancen 4 quilòmetres més enllà de la població per la carretera de Tàrrega. Altre columna de la 82 DI ha seguit la carretera de Cervera fins entrar a Puigverd d'Agramunt. Han capturat un dipòsit de munició, un tanc rus i molt d'armament.

La 1^a és la unitat amb més baixes avui: 249. Ha lluitat en el punt on l'enemic és més fort, a l'esquerra del cos d'exèrcit. La 82 ha tingut 94 a la dreta de l'atac al costat de la marxa dels d'Aragó que combaten molt a la vora. I la 84 cobrint el flanc esquerra de la marxa de la 1^a DI: 102. En tot el cos d'exèrcit: 445. Han fet més de 600 presoners, i

⁴⁸³ *Diario de operaciones. 1^a DI. DN-10-450-22-10.*

⁴⁸⁴ *Partes de Operaciones. 82 DI. DN-37-6-12.*

s'han presentat 56 milicians, un capità, dos tinents i dos sergents. De morts enemics hi ha centenars, amb comissaris i 8 oficials entre ells.

Cal no afliurar en la pressió ofensiva. Per demà hi ha noves instruccions (II,72)⁴⁸⁵. Caldrà seguir les línies d'atac d'avui. La 1ª per la carretera d'Agramunt a Cervera, a l'esquerra de l'atac. La 82 a la carretera de Tàrrega. Al flanc dret la 3ª Brigada de Cavalleria i la 84 al flanc esquerra. És el costat amb més resistència, cal incidir més en les altres dues línies de l'ofensiva, mirant de contenir el flanc esquerra i avançar cap el sud est.

L'aviació continuarà en missió de recolzament a les forces de terra. Bombardeig al tossal Redó davant la 82. I al flanc esquerra, sector de la 1^a a les Torretes i Caplloc, turons al nord est i nord oest de Pallargues.

6.3. Aragó i el tancament de la pinça: 5 al 15 de gener de 1939.

Molta boira, fortificacions sòlides i l'enemic amb el propòsit de resistir a les seves posicions, esperen les tropes del Cos d'Exèrcit d'Aragó⁴⁸⁶. Són al nord-est del cap de pont de Balaguer, al sud-oest d'Artesa de Segre. Avui dia 5 de gener tampoc serà una jornada de gran conquesta (II,44).

A les 13:00 comença la preparació de l'artilleria damunt els objectius que després han de ser conquerits per la infanteria de la 53 DI. A les 15:00 les posicions són ocupades. Tan sols és una *rectificació de línia* a posicions al sud de la Torre de Fluvià direcció Butseny. Han fet 193 presoners i 29 baixes pròpies⁴⁸⁷.

La 54 d'Aragó és davant les fortificacions de la Marrada i Guimeus, un important obstacle encara insuperat. Han fet intercanvi de foc amb l'enemic, i poc combat. Després han enterrat 17 cadàvers de milicians i s'han presentat 21 desertors de la 93, 122 i 123 Brigades Mixtes. I dues baixes pròpies. La 51 ha fet enllaç a Montclar amb les forces del Cos d'Exèrcit del Maestrat⁴⁸⁸.

Arriben també noves instruccions per les tropes del general Moscardó⁴⁸⁹. La missió del cos d'exèrcit és conquerir Bellmunt, tancant la bossa al nord del cap de pont de Balaguer, fins la zona d'Artesa de Segre. La 53 serà l'encarregada de la marxa mentre la 54 es farà càrrec de *fixar* l'enemic a les seves posicions. I si és possible avançar en paral·lel amb la 53. Comptaran amb la 3ª Brigada de Cavalleria i una agrupació d'infanteria de la 51. El que és possible que no tinguin és recolzament aeri. L'aviació ha d'atendre d'altres necessitats prioritàries del front i la maniobra es creu que es pot fer amb les forces que disposa el cos d'exèrcit.

Demana una maniobra vigorosa i ràpida per superar ja del tot la primera de les línies defensives de l'enemic: *Conocidas las cualidades de los Mandos y fuerzas a mis órdenes, espero que todos impriman a la maniobra la máxima velocidad,..., después de haber cooperado con su ayuda a otros Cuerpos de Ejército en las acciones que el mando estió oportunas.*

Malgrat aquestes ordres el dia 6 de gener hi haurà poca activitat. I molta boira, que sembla que comença a escampar una mica cap el migdia⁴⁹⁰. A les tres de la tarda la 53 DI comença a moure's cap el sud. El 3er Regiment amb el 3er batalló de Tenerife a

⁴⁸⁵ Adición nº 5 de la Instrucción General nº 10. 12 de Enero de 1939. DN-7-380-23-51.

⁴⁸⁶ Partes. 5 de Enero de 1939. CGG-7-382-169-13.

⁴⁸⁷ Diario de Operaciones. 53 DI. DN-41-3-11.

⁴⁸⁸ Diario de Operaciones. 51 DI. DN-41-3-12.

⁴⁸⁹ Orden General de Operaciones nº 6. C de E de Aragón. 5 de Enero de 1939. CGG-7-381-70-05.

⁴⁹⁰ Partes. 6 de Enero de 1939. CGG-7-382-170-11.

l'avantguarda avança uns dos quilòmetres i mig. La resistència enemiga és forta davant Pradell (II,47).

El 1er Regiment no pot fer la preparació artillera degut a la boira i les posicions enemigues queden intactes. Els atacs seran rebutjats. Una de les dues columnes d'atac ha quedat aturada i l'altre no avançarà massa. Han fet 41 presoners i 62 baixes pròpies.

Les notícies de la jornada no han estat ben rebudes al Cuartel General del Generalísimo.

N'esperaven molt més. A quarts de dues de la matinada del ja dia 7 de gener, però amb data del dia 6, a Escala es rep un telegrama de Terminus:

*La situación del Cuerpo de Ejército de Aragón que marcha apoyado en el canal [d'Urgell] sin enemigo que se oponga o muy escaso, ya que en el día de hoy solo ha tenido siete bajas, permiten un mayor avance.- Revela poca decisión en los mandos actuantes.- Es necesario impulsarlos y relevar a los que ofrezcan falta de decisión y codicia.- La niebla no puede admitirse sea motivo de suspensión ó retraso en las operaciones, en especial cuando no hay que romper fortificaciones y más aún en el caso de ser como sucede tan superiores por todos estilos al enemigo*⁴⁹¹.

El telegrama del CGG al general Dávila tindrà efectes immediats. El dia 7 de gener totes les unitats del general Moscardó estan preparades per l'atac. La 53, la 54, el Regiment de la 51 i la 40 DI. A les 5 de la matinada del dia 7 de gener, un desertor es presenta a les posicions de la 54 DI. Informa que les posicions de primera línia davant la divisió han estat abandonades pels seus defensors aquesta nit (II,50).

Ordenen preparar la marxa. Una hora després, a les 6 comencen a avançar, establint aviat contacte i combat, contra petits focus de resistència⁴⁹². El gruix de les forces adversàries es va replegant cap a l'est. A cobert, rere d'una cortina de foc d'armes automàtiques i a l'abric de les obres del canal d'Urgell. Les tropes de la 54 continuaran avançant tot el dia. A les 16:00 ja seran a 8 quilòmetres de les posicions del matí. Arriben a Bellcaire, a la carretera entre Balaguer i Tàrraga a les 5 de la tarda. La població està destruïda.

A les trinxeres abandonades han trobat molt de material de tot tipus. Un tanc i un dipòsit de municions inclosos. Ha recollit 21 morts i capturat 49 presoners, 25 desertors i 9 baixes pròpies.

A la dreta de la 54, batallons de la 40 DI també intervindrà en l'ofensiva. Marxaran des d'Artesa de Lleida fins Montoliu. No trobaran cap presència enemiga. Ni rastre en tot el tram de carretera que quedarà *alliberada*. Els batallons continuaran fins a Lleida on s'ha de concentrar la divisió per marxar a altre front i deixar la dependència del CTV.

L'altre agrupació d'infanteria es va reunint a Castellans per marxar en camions⁴⁹³. Les tropes de guarnició de Lleida també passen el Segre i organitzen un cap de pont a l'altre costat del riu. A Vilanova de la Barca, al nord-est de Lleida no han parat de sentir-se explosions en tota la nit. L'endemà trobaran la població destruïda, l'enemic l'ha deixat així en desfer-se de tot allò que no es podia endur en la retirada.

Al costat esquerra de l'atac, la 53 no ho ha trobat massa fàcil. L'enemic aquí es mostra més ferm en els propòsits defensius. S'ha fet fort a les sèquies del canal d'Urgell i frena l'atac de la divisió. Els tres regiments d'infanteria ataquen un al costat de l'altre. El segon a la dreta entrarà a Montgai amb la Bandera Mòbil de la Falange aragonesa.

Al centre el 1er Regiment de la 53 persegueix l'enemic que es replega. Entren a Butsenit i continuen la marxa cap el sud mentre hi ha llum, a prop de Bellmunt. A

⁴⁹¹ *Generalísimo a Ejército del Norte. Instrucción sobre impulsar avance C de E de Aragón. 6 de Enero de 1939. CGG-7-381-46-02.*

⁴⁹² *Operaciones 54 DI. DN-40-3-10.*

⁴⁹³ *Partes.7 de Enero de 1939. CGG-7-382-171-09.*

l'esquerra del dispositiu avança el 3er regiment. Ocupen les Ventoses i cotes a l'est de Bellmunt.

El 3er Batalló de Tenerife haurà de combatre per aconseguir l'enllaç a l'esquerra amb la infanteria de la 51 DI que cobreix el flanc esquerra del cos d'Exèrcit d'Aragó. Aquests entren avui a Pradell. La divisió ha tingut una elevada xifra de baixes: 64. Han enterrat 54 morts i 104 presoners capturats ⁴⁹⁴.

Avui hi haurà noves instruccions pels d'Aragó (II,51) ⁴⁹⁵. El dispositiu d'atac serà demà el mateix. De dreta a esquerra: la 54, la 53 i l'agrupació de la 51 al flanc esquerra fent l'enllaç amb les forces del Maestrat.

Saben que l'enemic s'ha replegat de les posicions que defensava al Segre i ha establert una nova línia defensiva entre Mollerussa i Agramunt. Es va retirant de les posicions més occidentals, contenint les forces atacants en una línia entre Bellmunt, Linyola, Bellví i Vilanova de la Barca. Aquesta darrera línia es defensa amb petit nuclis lleugers encarregats de protegir la retirada ordenada de la resta de les forces i guanyar una mica de temps per consolidar les noves posicions.

La 54 haurà d'explorar la zona del Segre, on ja no hi ha presència enemiga. La 53 al centre de l'atac ha d'avançar direcció Tàrraga. A una línia entre Utxafava i la Guàrdia. Les operacions han de començar amb la primera llum del dia. Per demà tampoc podran comptar amb la col·laboració de l'aviació.

El general Moscardó informa la 54 Divisió que un batalló de cadascuna de les seves agrupacions d'Infanteria ha de marxar cap a Balaguer. Partiran amb rapidesa cap el front andalús ⁴⁹⁶.

El 8 de gener al matí pels ponts damunt el Segre de Lleida ja es pot passar. Serà una jornada de gran conquesta. La 54 DI amb totes les seves forces en marxa es presentarà al costat mateix de Mollerussa. Des de Linyola i Vallverd caminen fins el Poal, Vilanova de la Barca i Bellví. Ja molt a la vora de Mollerussa (II,52).

No han trobat resistència continuada, sols alguns nuclis aïllats en retirada dedicats a volar ponts i trams de carretera. Les destruccions seran l'únic rastre que troben de l'adversari.

La 53 DI també farà avui un llarg camí. En contacte amb la 84 del Maestrat que combat a la seva esquerra i la 54 a la dreta. Passen per Penelles, Castellserà, Boldú, la Fuliola i Ivars. Ocupats pel 1er i 3er Regiment que avancen davant de tot.

L'objectiu de la 53 serà Tàrraga i Mollerussa el de la 54, on haurà de cercar el contacte amb les tropes del CTV. També aquesta darrera haurà d'assumir com a propi una part del front de la 53. Hi ha una major resistència i ha de concentrar les seves forces en un espai menor per una major eficàcia en la maniobra (II,54) ⁴⁹⁷.

El dia 9 de gener continua la marxa cap el sud. El major contacte amb l'enemic és al flanc esquerra, per on combat la 53 DI. Grans dificultats tindrà el 3er Regiment, el que opera més a l'est. Sense deixar de combatre ocupen el Tarrós, la Guàrdia i Tornabous. No han podran seguir cap a l'est superant les sèquies més orientals del canal d'Urgell que estan ben defensades (II,56).

A la seva dreta el 2on Regiment de la 53 ocupa vencent l'oposició a Castellnou i després de forts combats, Vilanova de Bellpuig. Ja són al sud de la carretera de Tàrraga. L'avenç cap el sud és més factible que cap a l'est. El 1er Regiment de la 53 marxa entre els altres dos, avançant fins el sud de Barbens.

⁴⁹⁴ *Diario de Operaciones 53 DI*. DN-41-3-11.

⁴⁹⁵ *Orden General de Operaciones n° 7. C de E de Aragón. 7 de Enero de 1939*. CGG-7-384-71-03.

⁴⁹⁶ *Operaciones 54 DI*. DN-40-3-10.

⁴⁹⁷ *Orden General de Operaciones n° 8. C de E de Aragón. 8 de Enero de 1939*. CGG-7-381-72-02.

La 54 a la dreta no és davant de tantes dificultats. Avui dia 9 de gener farà una llarga marxa des de Bellvís i Vallverd fins la carretera de Lleida a Tàrrega i després al sud fins Bell-lloc, Sidamon i Miralcamp. Han assolit l'objectiu d'ocupar Mollerussa, on la població els ha rebut de manera entusiasta. Al sud de Miralcamp es troben les forces del CTV que avui han avançat fins Arbeca i l'Espluga de Francolí. La pinça entre les forces del nord i les del sud ha quedat tancada en el sector més occidental de front obert. Però hi ha una nova línia defensiva a les obres més orientals del canal d'Urgell. És la L-2: el *Cinturó de ferro de Catalunya*.

Entre Agramunt i la carretera de Tàrrega hi ha oposició a les tropes d'Aragó. A la 53 en la marxa cap a l'est, a Tàrrega. Forta també davant els del Maestrat a Mafet, al nord d'Agramunt. Al nord de l'atac, a l'esquerra d'Aragó els d'Urgell també han estat aturats entre la muntanya del Grialó i la Donzell. El 10 de gener es reajusten els sectors de front de les unitats d'Aragó com es va ordenar el 8 de gener. La 54 DI es fa càrrec del sector oest de la 53, davant Bellpuig. Ara la 54, després de les tasques de *neteja* torna a tenir l'enemic davant. S'ha detectat també una forta presència adversària a la carretera entre Bellpuig i Borges Blanques al sector del CTV (II,60).

L'enemic torna a contraatacar avui les posicions de la 54. I les de la 53 ha d'aturar atacs de matinada a la Guàrdia, defensada per efectius del 3er Regiment. A la tarda aquestes forces avançaran per ocupar posicions enemigues al mas Tallada, on s'hauran de fer forts amb rapidesa per rebutjar nous contraatacs.

Avui tres batallons de la 53 marxen a disposició de l'Exèrcit del Sud: el 5è de Zamora, el 3er de Tenerife i el Tercio del Pilar.

El dia 11 de gener la 54 ja està preparada davant de Bellpuig. Els han ordenat ocupar el terreny a l'oest del canal d'Urgell amb totes les unitats d'infanteria desplegades en tres columnes. Enmig de les tres, el 3er Regiment de la 54 ha d'ocupar Bellpuig. La població està fortificada i nombroses forces la defensen. La resistència serà molt forta a càrrec de la 24 i la 124 Brigades Mixtes i per la 3^a de Carrabiners, reforçades pel Batalló de metralladores de la 16 Divisió (II,64-65).

Al migdia el 3er Batalló de Palma conquesta les alçades al nord de Bellpuig. Alhora que els del Tercio de Valvanera ho fan al nord-est. El 7è d'Amèrica queda aturat pel foc enemic davant l'estació del ferrocarril. A les tres de la tarda les posicions vora de l'estació i els turons al nord reben un fort contraatac amb tancs i foc d'artilleria, que serà rebutjat.

Al vespre l'estació del tren és ocupada i el Tercio de Valvanera té gairebé envoltat Bellpuig amb les seves forces. Ja de nit el 7è Batalló d'Amèrica fa recular els blindats que hi ha dins el casc urbà. Es retiren coberts per un potent foc artiller de protecció. El 3er Regiment ha tingut 30 baixes. Han fet 60 presoners i enterrat 130 morts.

La 53 ha fet avui una petita marxa de nord a sud fins la carretera de Tornabous a Tàrrega. I l'enemic els ha bombardejat al Tarrós, on hi ha el 2on Batalló d'Aragó.

Del 12 al 14 de gener dedicaran els seus esforços a *consolidar* la línia ocupada. Petites conquestes territorials a l'oest del canal d'Urgell entre Tornabous, la 53 i Bellpuig la 54. Foragitant els petits nuclis de resistència que encara queden. El dia 13 de gener hi ha foc artiller a Bellpuig i a Vilanova de Bellpuig. L'enemic mostra que és encara present entre el CTV i Aragó, protegint les posicions que conserva a l'oest del canal d'Urgell entre els dos cossos d'exèrcit (II,68,75 i 79).

El Cos d'Exèrcit d'Aragó entre el del Maestrat i el CTV s'està quedant sense línia de front. Ataca cap on opera el CTV i els del Maestrat van avançant a la seva esquerra per trobar el CTV. Quan les forces del Maestrat passin més enllà de la línia del Cos

d'Exèrcit d'Aragó, aquests hauran d'estar preparats per canviar d'escenari, iniciant un nou cicle d'operacions ⁴⁹⁸.

Conforme avancen els del Maestrat davant la 53 d'Aragó, s'hauran de moure a l'esquerra del Maestrat. A la zona entre el vèrtex Siscar i Puigvert d'Agramunt, posicions conquerides el dia 12 de gener per la 82 DI. Fent el relleu a les forces de la 51 que cobreixen el flanc. La 54 ja alliberada de front marxarà també al nord-est, entre Preixens i Montgai. A la carretera entre Balaguer i Agramunt.

Ara per ara l'objectiu immediat del cos d'exèrcit és Tàrrega ⁴⁹⁹. De nord a sud la 53 DI ha d'avançar des de Tornabous a Anglesola i Vilagrassa. La 54 per la carretera, d'oest a est, de Lleida a Tàrrega. Davant seu estan les forces de la 72 D i dues brigades de la 16 D. Es recolzen en les fortificacions del canal d'Urgell i les que hi ha a la carretera d'Agramunt (II,83).

A les 6 del matí del 15 de gener les primeres tropes de la 53 comencen a passar el canal d'Urgell al nord-est d'Anglesola. Són forces del 1er Regiment amb el 4art Batalló d'Aragó al davant. Avancen sense massa dificultats (II,88,90).

Al seu costat marxa el 2on Regiment. Les seves forces de reraguarda, el 3er Tabor i la Bandera Mòbil de la Falange són metrallades per l'aviació enemiga en creuar el canal. Troben però, molt poca resistència. Els defensors es repleguen. En acostar-se a Vilagrassa senten les explosions. L'enemic continua amb les voladures sistemàtiques per retardar l'ocupació. Entren a Anglesola, el Talladell i a Vilagrassa. Després a Tàrrega on troben incendis a la població. Poques baixes, sols 2, i pocs presoners: 10 ⁵⁰⁰.

El 2on Regiment de la 54 assalta les cotes al nord de Preixana. Fan fugir amb l'acció petits grups que s'havien fet forts. Van perseguint aquests grups que fugen direcció Tàrrega fet volar tots els ponts rere seu. Els atacants passen el canal i entren a Verdú en la persecució. Des d'aquí envien un batalló per col·laborar amb la 53 en l'ocupació de Tàrrega. Ha tingut 9 baixes ⁵⁰¹.

L'enemic ha fugit d'unes posicions ja assetjades. Al sud el CTV marxa al costat de la 54 ja a Sant Martí de Maldà, molt a la vora de Preixana. Al nord els del Maestrat han tallat la via del ferrocarril entre Tàrrega i Cervera.

6.4. CTV al tancament de la pinça: del 5 al 9 de gener de 1939.

El 5 de gener tot el CTV continua la marxa. A les 11 de la nit del dia 4 les tanquetes entren a Borges Blanques, una població destruïda per les bombes ⁵⁰². Des d'aquí han de marxar cap a Belianes per trobar les forces del Maestrat que avancen cap el sud vorejant les obres del canal d'Urgell ⁵⁰³.

A la esquerra del tot del dispositiu es despleguen els batallons de la 40 DI. Des del 26 de desembre han anat creuant el Segre pel pont d'Aitona, fent avançar el front cap a l'est ⁵⁰⁴. Des de la línia del riu Set entre Aspà i Sudanell, ocupada el 4 de gener, avancen cap el nord. Forces de cavalleria entren a Montoliu seguits pel 2on Regiment d'Infanteria de la 40. El 1er Regiment avança fins Artesa de Lleida. La línia queda

⁴⁹⁸ Orden General Preparatoria. C de E de Aragón. 13 de Enero de 1939. CGG-7-381-73-02.

⁴⁹⁹ Orden General de Operaciones nº 9. C de E de Aragón. Sobre alcanzar la línea Tarrega-Cervera con C de E de Aragón y Maestrazgo. 14 de Enero de 1939. CGG-7-381-74-04.

⁵⁰⁰ Diario de Operaciones 53 DI. DN-41-3-11.

⁵⁰¹ Operaciones 54 DI. DN-40-3-10.

⁵⁰² Partes. 5 de Enero de 1939. CGG-7-382-169-13.

⁵⁰³ Orden nº 75 CTV. 12 de Diciembre de 1938. CGG-380-38-36.

⁵⁰⁴ Diario de Operaciones. 40 DI. DN-10-453-4.

establerta el 5 de gener al canal d'Urgell. Amb les tropes del Regiment 18 Luglio, del centre d'instrucció del CTV, fins Puigvert.

Les tres divisions de fletxes carreguen el pes de l'operació avui. Han de tallar la carretera de Lleida a Montblanc: des de Juneda a Vinaixa. La Littorio marxa en reserva cobrint el flanc dret a l'est de Cervià.

Les Fletxes Negres a la zona de Castellldans i Borges Blanques. Avancen cap a Juneda recolzats per blindats. Les Fletxes Blaves entre les Borges i Vinaixa miren de conquerir les alçades del Mont-ros, al nord de la carretera. A la dreta del CTV les Fletxes Verdes han d'avançar cap a l'est, a l'Albí i si poden fins Vinaixa ⁵⁰⁵.

A les 8 del matí les unitats comencen a avançar precedits pel foc intens de l'artilleria que els recolza. La progressió és lenta, amb les màximes precaucions i amb les unitats en contacte entre elles. Al matí les Fletxes Blaves ja són a les alçades de Bessons i les Verdes a les de Marquesos. A les 10 aturen el foc de l'artilleria per permetre la ràpida marxa de la infanteria. De l'enemic no hi ha massa notícia (II,45).

A les 12 del migdia el CTV informa que ha ocupat Vinaixa ⁵⁰⁶. Però encara són lluny de l'Albí i encara més de Vinaixa. L'enemic per la tarda reaccionarà amb força amb la seva artilleria per impedir l'ocupació, sobretot al sector central del CTV, a Borges Blanques i a la dreta de la marxa, cap a Vinaixa.

Al final del dia l'avenç serà major quan més a la vora del Segre. Els de la 40 entren a Artesa de Lleida i Puigvert. Les Fletxes Negres amb les tanquetes a Juneda, fent molts presoners. La carretera a Vinaixa queda tallada per les Fletxes Blaves als peus del Mont-ros, encara defensat per l'enemic.

A la dreta de l'atac, les Verdes ocupen l'Albí venent la resistència dels Guàrdies d'Assalt que defensen la població. I s'acosten a Vinaixa, tallant la carretera de la Poble de Cérvoles. No poden avançar més car l'artilleria i el foc d'armes automàtiques de l'enemic els ho impedeix. Les forces de la 4^a de Navarra combaten al seu costat dret, però endarrerides encara, no han ocupat la Poble de Cérvoles. Les Fletxes Verdes demanen reforç artiller. La Littorio marxa rere les Fletxes Verdes, usant la carretera de l'Albagés, com ho fan les Fletxes Verdes. Aconseguiran col·lapsar la carretera entre les dues divisions. Caldrà desviar part del tràfic per Castellldans, Borges i Cervià.

A les 11 de la nit les darreres columnes motoritzades de les Fletxes Verdes avancen cap el front per la carretera de l'Albí a Vinaixa. Unitats enemigues les ataquen per sorpresa. Haurà d'intervenir el batalló de metralladores i un d'infanteria per defensar la carretera i foragitar l'enemic ⁵⁰⁷.

Per demà es demana a l'aviació el bombardeig entre Borges Blanques i Vinaixa, on l'enemic es mostra més fort. També a Arbeca, Torregrossa i Omellons, a la rera guarda enemiga ⁵⁰⁸. L'artilleria s'ha de centrar a la dreta del dispositiu del CTV, al sector de Vinaixa. Totes les forces hauran d'avançar. Sobretot al flanc esquerra, al canal d'Urgell per acabar de conquerir aquest sector amb la 40 DI, la cavalleria i les Fletxes Negres.

El 6 de gener el front avança molt lleugerament. La banda esquerra no es mou. Al centre es domina tota la carretera entre Juneda i Borges Blanques. Les Fletxes Blaves puguen al Mont-ros que ahir era defensat per l'enemic. Capturen 300 presoners, 70 d'ells guàrdies d'Assalt (II,48) ⁵⁰⁹.

⁵⁰⁵ Orden de Operaciones n° 87 CTV. 4 de Enero de 1939. DN-36-10-8-1.

⁵⁰⁶ Partes. 5 de Enero de 1939. CGG-7-382-169-13.

⁵⁰⁷ Batallón de Ametralladoras a FV. 23:10. DN-36-10-8-1.

⁵⁰⁸ Orden de Operaciones n° 88 CTV. 5 de Enero de 1939. DN-36-10-8-1.

⁵⁰⁹ Partes. 16 de Enero de 1939. CGG-7-382-170-11.

A la dreta les Fletxes Verdes reben l'ordre a mig matí d'avançar fins Vinaixa i les alçades de Comadensegarra on han d'enllaçar amb la 4ª Divisió del Maestrat ⁵¹⁰. A la tarda Vinaixa és ocupada i saquejada pels conqueridors, com va passar a Cervià de les Garrigues fa pocs dies. El general Battisti, cap de les Fletxes Verdes està indignat amb el comportament dels seus soldats:

Oggi si è ripetuto l'inconveniente già verificatosi a Cervià. Soldati di tutti i reparti della Division disarmati e a frotte hanno invaso il paese di Vinaixa per saccheggiare.- abbandonando così le posizioni che sono state affiate alla loro difesa e dando triste esempio di indisciplina. Ho disposto in paese un servizio di carabinieri del drapello divisionale. Sig: Battisti ⁵¹¹.

Continuen avançant cap a l'est per dominar el cim de l'Hospital vora Tarrés. Sentiran fortes explosions: l'enemic està realitzant voladures a la carretera, davant seu. Cap a l'est trobaran ara forta resistència amb foc d'artilleria i incursions de l'aviació enemiga. El foc de contrabateria silenciarà els canons de l'adversari. I podran seguir la conquesta fins trobar les forces de Navarra. L'enllaç ha estat possible a la dreta. Han tingut 58 baixes i 172 presoners capturats. Homes de la 37 BM, la 226, 11 i 15.

Un tinent de la 15 BM, 35 D, informa que en aquest sector d'atac, entre Tarrés i Vimbodí hi ha 4 batallons amb un total de 800 homes amb armes automàtiques. Disposen de sis peces d'artilleria del 105 i mitja dotzena de tancs russos.

Gambara que ha estat avui ferit de bala, demana a les Fletxes Verdes que continuïn avançant cap el nord-est, cap a Tarrés ⁵¹². Tota l'artilleria divisionària ha d'estar implicada en un atac contundent. El costat dret, a Comadensegarra estarà a càrrec de la 4^a de Navarra.

De fet el CTV està avui combatent en el sector encomanat als de Navarra. Entre Vinaixa i Vimbodí ha d'avançar la 4^a DI segons les instruccions ⁵¹³. En la seva línia d'atac ja fa tres dies que no es mouen. Per evitar més friccions amb Gambara, se'ls deixa fer la seva. Escala ja es posa d'acord amb el general Solchaga, cap de Navarra.

El 7 de gener serà una jornada de poc moviment tot i la demanda de celeritat en la maniobra. Les Fletxes Blaves avançaran al nord de Vinaixa fins a la línia del ferrocarril protegint la marxa de les Fletxes Verdes. Aquestes en direcció a Tarrés no poden avançar de manera directe, han de maniobrar cap als turons al nord del poble. Hi ha poca presència propera de les forces defensores, però un fort foc de la seva artilleria no els deixa moure's massa. I tancs i metralladores també els barren el pas. Avui no s'acostaran més als objectius. Amb 92 baixes en tota la jornada ja en tenen prou de mostres de resistència (II,50).

Però hi ha noves ordres de l'alt comandament. Avui es soluciona un problema de llarga durada amb el CTV. La 40 DI ha de deixar el front català. La divisió encarregada de la vigilància del front de Lleida, al Segre a l'oest del canal d'Urgell. I després com a divisió de reserva de l'Exèrcit del Nord un cop iniciades les operacions i es trenca el front enemic ⁵¹⁴.

Gambara ha demanat amb insistència i ho ha aconseguit, que els batallons de la 40 DI els siguin incorporats com a forces auxiliars del CTV per cobrir el seu flanc esquerra

⁵¹⁰ *Diario de Operaciones. Flechas Verdes. DN-36-10-7-1.*

⁵¹¹ *Ordenes de Operaciones CTV y Flechas Verdes. DN-36-10-8-1.*

⁵¹² *Orden de Operaciones. n° 11. FV. 6-1-39. DN-36-10-8-1.*

⁵¹³ *Orden General n° 7. C de E de Navarra. 2 de Enero de 1939. CGG-7-381-97-11.*

⁵¹⁴ *CGG a E del Norte. Sobre concentración de la 40 D e incorporación a la Reserva General después de la ruptura del frente. 26 de Noviembre de 1938. CGG-7-382-121-01.*

fins avui ⁵¹⁵. Els generals Dávila i Vigón accedeixen a les demandes de Gambara després de rebre les instruccions de Terminus: *Evitando que se produzcan quejas CTV*. De matinada el tinent coronel Barroso des de Terminus envia a Escala un telegrama de queixa. El CTV no envia informació fiable sobre les seves operacions ⁵¹⁶. Ni les posicions conquerides, molts cops fictícies o molt vagues, ni els moviments de les seves unitats: *Recibo el parte de operaciones y en el del CTV no figura lo hecho por la 40 División, que, parece, según noticias particulares, ha ocupado una amplia cabeza de puente al Este de Lérida, dejando liberada por completo esta población.- Es preciso que se diga al CTV que dé los partes con todo detalle, como lo dan los demás Cuerpos de Ejército, ya que necesito estar enterado de lo que se hace durante el día*.

El conflicte queda solucionat avui. La divisió marxarà cap el front andalús a disposició del general Queipo de Llano que demana amb desesperació reforços ⁵¹⁷:

Precisa que la cuarenta División vaya embarcando lo más urgentemente que le sea posible.- Rota la cabeza de puente de Balaguer y sin enemigo entre la antigua línea al Sur de Lérida y Norte de Balaguer, la preocupación de los flancos interiores del CTV y de Aragón desaparecen.- Sin embargo, con objeto de no tener discusiones con los Legionarios que enseguida hacen reclamaciones desagradables y mezclan á Roma, es conveniente que aparte Unidades que relevan a las de la cuarenta División, les envíe uno de los Batallones de Ametralladoras que tiene ese Ejército y que podrá cubrirles una buena extensión del flanco interior.

La 40 encara tindrà temps al matí d'avançar entre Albarratec i Artesa de Lleida amb les forces de cavalleria del CTV abans de rebre l'ordre de concentrar les seves unitats a Lleida per canviar d'escenari.

Per demà Gambara demana les seves forces que avancin el front fins vora Arbeca, els Omellons, l'Espluga Calba i Fullea amb el concurs de totes les unitats. Ha d'avançar el flanc dret amb la cavalleria i les forces auxiliars, inclosos els batallons de la 40 que encara no han marxat. Una al costat de l'altre: les Fletxes Blaves i Negres, les Verdes i la Littorio a la dreta del tot en contacte amb la 4^a de Navarra al sector de Vimbodí ⁵¹⁸.

Rebran el reforç de l'aviació que ha de deixar caure les seves bombes a la part central de la marxa: entre els Omellons i Fullea.

Comença la batalla el 8 de gener amb les Fletxes Blaves i Verdes al davant de tot. Amb els antitancs, metralladores, morters i l'artilleria. Les segueixen les Negres i la Littorio ben a la vora. Comença l'ofensiva a quarts d'onze. És un dia de boira i de fred (II,52-3).

Els sembla que el gruix de les forces enemigues s'ha retirat a Belianes i a l'Espluga, al nord de les seves posicions: *Parece que el enemigo haya abandonado la zona Este de Lérida y se está retirando dentro de las fortificaciones del cinturón de Catalunya* ⁵¹⁹. Però hi ha encara la presència de les seves armes.

Foc de metralladores i artilleria reben l'avançada i l'aviació enemiga col·labora també amb metralladores i bombes. En l'atac el tinent coronel Carlo Bresciano de les Fletxes Verdes cau mort, una de les 80 baixes que tindran les unitats d'atac de les Fletxes Verdes avui (II,52,53).

Amb es pas de les hores les condicions atmosfèriques seran més favorables per la batalla i les resistències es poden superen. Les Fletxes Blaves entren als Omellons i pugen al Mas Blanc. L'altre avantguarda, la de les Fletxes Verdes arriba al vèrtex

⁵¹⁵ CGG a E del Norte. Sobre adjudicación de 40 D a CTV. 1 de Enero de 1939. CGG-7-382-129-04.

⁵¹⁶ CGG a E del Norte. Instrucción para que el CTV concrete sus partes. CGG-7-382-135-03.

⁵¹⁷ CGG a E del Norte. Instrucción sobre embarque de la 40 D y flanqueo del CTV. CGG-7-381-47-03.

⁵¹⁸ Orden de Operaciones n° 89. CTV. 7-1-39. DN-36-10-8-1.

⁵¹⁹ Diario de Operaciones. Flechas Verdes. DN-36-10-7-1.

Vilobí, al nord del pla de les Sabines. I la Littorio és al Tarrés. Al centre i a l'esquerra de l'atac s'ha avançat en tota la línia del CTV.

Tot el cos d'exèrcit va prenent una direcció nord-est. El flanc dret ha esdevingut el centre de l'atac enemic. Per demà esperen conquerir altre franja des de Fullea a Blancafort. Amb les Fletxes Blaves, Verdes al centre i la Littorio a la dreta ⁵²⁰. Amb la cavalleria i les altres forces auxiliars, amb els dos batallons de la 40 DI que encara queden, han de trobar-se amb les forces d'Aragó que avancen cap el sud a Torregrossa i Miralcamp. Tot l'espai fins el Segre ha de quedar conquerit.

Per demà s'encarrega a l'aviació el bombardeig entre Fullea i l'Espluga Calba per tancar del tot el flanc interior de l'atac i facilitar la trobada amb les forces d'Aragó. Els enginyers també s'han d'afanyar per tenir llesta per la circulació la carretera entre Lleida i Borges Blanques. Ara molt malmesa per les destruccions. El general Gambara també ordena la preparació d'una columna ràpida, mecanitzada, llesta per operar quan es doni l'ordre. Alguna en te pensada.

Avui també hi haurà noves instruccions per l'Exèrcit del Nord ⁵²¹. El CTV ha d'anar a l'encontre del Maestrat cap a Santa Coloma de Queralt. Aquest avança direcció sud-est per la vall del Llobregós al màxim ritme de marxa possible. La segona de les línies defensives ha de ser superada pel centre de tot l'atac. Pel camí directe a Barcelona.

El dia 9 de gener serà una jornada de boira i pluja. L'enemic s'ha reforçat amb unitats acabades d'arribar al front. Malgrat tot les forces auxiliars faran un gran avenç en el flanc interior del CTV. En un territori ja abandonat per l'adversari. Ocupen els Omellons, el puig del Corb, Arbeca i Miralcamp on troben les forces d'Aragó que marxen a l'encontre des de Mollerussa (II,57).

En la direcció principal de l'atac els resultats seran pobres. Les Fletxes Blaves arriben fins les Portelles, les Verdes a les alçades dels Morellons i la Littorio al pla de la Ruda. Malgrat el poc avenç no consideren haver trobat massa resistència avui. L'enemic continua enviant la seva aviació avui per metrallar i llençar bombes als que avancen.

Avui Terminus ha decidit moderar una pràctica diària de les forces aèries italianes: el bombardeig intensiu i sistemàtic de l'Aviació Legionària per facilitar la marxa de les unitats de terra. Pensen que han fet fins ara un ús exagerat de les seves armes. Raons econòmiques: reconstruir la destrucció. I de política interior i exterior: destrucció de bens privats i d'imatge per la propaganda exterior:

EL GENERALISIMO AL GENERAL JEFE DEL EJERCITO DEL NORTE:

“Es preciso se ordene no se hagan bombardeos sobre los pueblos más que cuando sea imprescindible para las operaciones militares porque en ellos haya objetivos militares que convenga batir.- Parece que en especial los Legionarios abusan de los bombardeos, con la consiguiente destrucción de pueblos y conviene tanto á nuestra riqueza, como á nuestra política, procurar hacer el menor daño posible, dentro de la necesidad que impone la guerra de avanzar y batir los objetivos.-“

Lo que comunico á V.E. a fin de que lo prevenga por ese Ejército el General Jefe del C.T.V., sin indicarle que la observación se hace en especial por ellos.- ⁵²².

L'Exèrcit del Nord envia a les seves forces les noves instruccions segons les ordres rebudes ahir. El centre de l'atac es desplaça al nord-est. Les forces del nord i sud s'han de trobar a la zona d'Igualada. El CTV serà el nexa dels tres cossos d'exèrcit que operen

⁵²⁰ Orden de Operaciones n° 91. CTV. 8-1-39. DN-36-10-8-1.

⁵²¹ Instrucción General n° 10. CGG a E del Norte. 8 de Enero de 1939. CGG-7-381-48-13.

⁵²² CGG a E del Norte. Orden se limiten los bombardeos pueblos a lo estrictamente indispensable. 9 de Enero de 1939. CGG-7-382-143-05.

al sud de l'ofensiva, amb el del Maestrat que des del nord va al seu encontre ⁵²³. L'objectiu del CTV serà Santa Coloma de Queralt.

Pel dia 10 les forces de Gambarà continuaran movent-se per centrar l'atac al nord-est. Amb Les Fletxes Blaves, Verdes i Littorio en punta i les Fletxes Negres a la reserva. A l'esquerra tindran les forces d'Aragó i a la dreta les de Navarra (II,61) ⁵²⁴.

6.5. Navarra al Montsant: 5 a l'11 de gener de 1939.

El 5 de gener serà una jornada dedicada a reajustar el dispositiu d'atac del Cos d'Exèrcit de Navarra. Ha de continuar concentrant el gruix dels seus efectius en l'atac al nord-est. Haurà de controlar la carretera entre Vimbodí i Montblanc. Cedirà el sector de front entre el Montsant i el mar en mans del Cos d'Exèrcit Marroquí. Que al creuar el riu Ebre, comença a desplegar les seves forces entre Vinebre i la Vilella Baixa, enmig de grans combats (II,45).

Al costat esquerra de la 13ª Divisió del Cos d'Exèrcit Marroquí hi ha la 12 de Navarra. Avui finalitza el relleu de forces al que era l'antiga zona dreta de la 5^a de Navarra. La 12 DI ocupa les posicions al nord del Montsant, a la carretera d'Ulldemolins. Manté també una petita presència al sud-oest de la muntanya on avui aconseguix un petit avenç a la Cogulla. Dalt de la serra Major, és el cim més occidental, a l'est de la Bisbal de Falset. El contacte amb les forces de la 13 és ferm, alhora que guarden el flanc i vigilen el flanc d'atac del seu cos d'exèrcit.

Davant les dificultats del terreny i la presència de l'enemic, han rebut el reforç d'altre bateria del 105 de muntanya per acompanyar les forces d'avantguarda ⁵²⁵. El 3er Regiment ha pagat amb 48 baixes la petita conquesta d'avui. Però el gruix de la 12 DI es va movent cap el nord per concentrar efectius al costat de la 5^a, al nord del Montsant. La 5^a de Navarra és avui al nord de carretera de la Pobla de Cérvoles a Ulldemolins, a la vall dels Coloms ⁵²⁶. Està concentrant les seves forces, ara alliberades per la 12 DI ⁵²⁷.

I la 4^a continua enganxada al CTV, una cobertura de flanc suplementària. El cos d'exèrcit de Gambarà està enmig de grans dificultats. Avançaran per les alçades al sud-est de Cervià, a l'oest del riu Set. Al costat de les Fletxes verdes els batallons de la 4^a de Navarra prendran posicions a les Garrigues a la tarda.

L'endemà dia 6 de gener serà una jornada de pluja i boira que farà encara més difícil la maniobra per la muntanya, davant d'un enemic disposat al combat. L'aviació no ha pogut realitzar missions de bombardeig de les posicions a batre ni recolzament a les forces de terra ⁵²⁸. Així tots els factors afavoreixen que l'oposició enemiga en tot el sector de Navarra sigui avui també molt gran (II,48).

La 12 DI mira d'avançar per la Cogulla, a l'extrem de la serra Major del Montsant. L'encàrrec és pel 3er Regiment, reforçat pel 2on Tàbor GFRI de Tetuà. Però prou feines tindran en rebutjar els contraatac que un rere l'altre els fa l'enemic. Aconseguiran però, mantenir les posicions al preu de 81 baixes.

La 5^a DI entre les altres dues divisions del cos d'exèrcit ordenarà l'avenç de les seves forces per atacar la Pobla de Cérvoles i altre agrupació per la serra de la Llena des de la

⁵²³ Instrucció General n° 52. E del Norte. 9 de Enero de 1939. CGG-7-381-62-05.

⁵²⁴ Orden de Operaciones n° 92. CTV. 9-1-39. DN-36-10-8-1.

⁵²⁵ Diario de Operaciones 12 DI. DN-10-452-51.

⁵²⁶ Partes. 5 de Enero de 1939. CGG-7-382-169-13.

⁵²⁷ Diario de Operaciones 5 DI. DN-10-452-2.

⁵²⁸ Partes. 6 de Enero de 1939. CGG-7-382-170-11.

vessant nord. Aquesta hauria d'entrar en contacte amb les unitats de la 12 DI que miraran d'avançar per la cara sud d'aquestes muntanyes.

El Montsant, la Mussara i la serra de Prades formen una gran barrera entre la carretera de Falset a Reus, per on han de marxar les forces de Yagüe i la de les Borges Blanques a Montblanc, per on han de centrar els combats els homes de Gambarà i Solchaga.

La 4^a de Navarra entra a el Vilosell al migdia i no es mouran massa més avui. La resta de la seva línia no es mou.

El 7 de gener els forts combats continuen per les muntanyes. La 12 DI avança amb dificultats cap a Ulldemolins i per la cara sud de la serra de la Llena, al nord de la població. La 5^a de Navarra al nord lluita per conquerir les mateixes alçades des de l'altre costat. Necessitarà el recolzament de l'artilleria i de l'aviació per avançar pels cims de la serra (II,50).

*En las primeras horas de la tarde, después de un ligero bombardeo de nuestra aviación se iniciaron las operaciones. Los primeros contrafuertes de la Sierra de Llena fueron ocupados por dos Compañías [de la 1ª Bandera FET de Navarra], con el objeto de proteger el avance de las otras dos hacia las alturas más importantes*⁵²⁹. Arriben fins el coll de l'Abellar, un pas que els deixa al camí que baixa fins Vilanova de Prades, ara als seus peus. Els ha costat 30 baixes i han fet un munt de presoners: uns 500.

La 12 DI al seu costat ha d'avançar amb el seu 3er Regiment reforçat pel 2on Tabor de Tetuà. Però abans s'hauran d'ocupar de rebutjar els contraatacs de l'enemic. L'avenç serà molt difícil i lent al llarg de tota la jornada. Ja de nit el 3er Tabor de Tetuà ocuparà amb un cop de mà, és a dir en un assalt per sorpresa, la cota 783 i l'esperó que baixa fins el riu Montsant. El camí d'Ulldemolins queda així obert, facilitant la progressió del regiment. Podran tallar la carretera d'Ulldemolins amb Prades. El preu ha estat de 52 baixes entre les forces d'avantguarda.

La 4^a de Navarra continua avui recolzant el flanc dret de les Fletxes Verdes. Estan combatent contra la 35 Divisió de Tagüena. Podran avançar fins aproparse a 8 quilòmetres de Vimbodí. I tallaran la carretera de Lleida a Tarragona. Un petit progrés en les operacions respecte la línia aconseguida ahir fins les alçades de Comadensegarra, l'Arençader i l'Anderó⁵³⁰.

Avui a l'Albí i Comadensegarra les forces del CTV i de la 4^a s'han trobat. El CTV no pot avançar per la seva línia d'atac, sols es poden moure en la direcció reservada als de Navarra, fins a Vinaixa⁵³¹.

El 8 de gener les forces de Navarra concentraran encara més les seves forces per superar l'obstacle muntanyós al nord del Montsant. La 12 deixa una lleugera presència de tropes al sud del Montsant que fan d'enllaç amb les marroquines entre Margalef i la Bisbal de Falset. Avui seran amb tot el seu potencial ofensiu al costat de la 5ª Divisió. Combatran una al costat de l'altre entre la part sud de la serra de la Llena i el Montsant on continuen tenint moltes dificultats (II,53).

Al migdia l'enemic va cedint posicions i es va retirant. Les forces de la 5ª Divisió són molt a la vora de Vilanova de Prades. La 12 ha començat l'atac a l'est del riu Montsant i és a 2 quilòmetres a l'oest d'Albarca⁵³². A la tarda la 5ª entra a Vilanova i estableix posicions defensives a l'oest a la punta del Curull i al santuari de Sant Miquel de la Tosca. Totes les precaucions possibles davant un enemic molt actiu. La 12 entrarà a Prades i s'establirà a les alçades de la roca dels Corbs.

⁵²⁹COLMEGNA, Héctor.- *Diario de un médico argentino en la guerra de España*. Espasa-Calpe. Buenos Aires 1941.

⁵³⁰Partes. 6 de Enero de 1939. CGG-7-382-171-09.

⁵³¹Orden General n° 7. C de E de Navarra. 2 de Enero de 1939. DN-10-451-2 bis.

⁵³²Partes. 8 de Enero de 1939. CGG-7-382-172-07.

Els combats no s'han aturat en tot el dia i el guany territorial ha estat gran. Ja són a la vora dels objectius marcats a les ordres: Vimbodí i l'Espluga de Francolí. Les baixes han estat 51 i 473 presoners capturats i desertors.

Avui l'Exèrcit del Nord coneix les noves instruccions de l'alt comandament per preparar les futures operacions. Es demana la convergència de les dues columnes de l'atac: CTV i el Maestrat. Superant la segona de les línies defensives de Catalunya i avançant cap el Llobregat ⁵³³. Els de Navarra s'hauran d'encarregar d'obrir pas al Cos d'Exèrcit Marroquí fins que sigui al seu costat dret, cap a la ciutat de Tarragona.

El creixent ritme de conquesta continua el dia 9 de gener. L'atac de conjunt de les dues divisions va agafant empenya. La 12 DI avui concentra totes les seves forces un cop superat el massís del Montsant, a la zona de Prades. Tot i així han tingut 20 baixes; 93 presoners i 87 desertors presentats (II,57).

La 5ª arriba avui al monestir de Poblet i continuarà avançant fins el cementiri de l'Espluga de Francolí. I per sud-oest als cims de la serra Llarga a les muntanyes de Prades, a Castellfollit. Amb 23 baixes i 60 presoners.

L'exèrcit del Nord instruirà avui les seves unitats amb les ordres rebudes ahir ⁵³⁴. El Cos d'Exèrcit de Navarra tindrà una doble missió. Per un costat no ha de perdre el contacte amb el CTV camí d'Igualada. Per l'altre banda ha d'avançar fins Valls i Tarragona per facilitar la marxa del Cos d'Exèrcit Marroquí per la costa. Tot just ara està desplegant els seus batallons per Vinebre i Cabassers, amb els primers combats de les forces de Yagüe en aquesta campanya. Abans però cal conquerir la carretera entre Vimbodí i Montblanc.

El 10 de gener la boira dificulta i limita molt la maniobra. La 4^a DI hi serà avui a Vimbodí. *Por primera vez la División avanzó sin contacto con el enemigo* ⁵³⁵. La 5^a a l'Espluga de Francolí continua combatent (II,61):

[La 1ª Bandera FET de Navarra] *...desde una loma que domina el pueblo de Espluga de Francolí, sostenia un vivo tiroteo contra el enemigo. Consiguió al fin desalojarle de sus trincheras después de un brillante combate en el que se emplearon las bombas de mano,...El adversario, perdidas sus posiciones, nos hostilizaba con su artillería. Unos treinta cazas enemigos volaban sobre nosotros: el "Palomar de Negrín", como llamaban los muchachos a la aviación enemiga. La nuestra estaba ausente; pero las ametralladoras antiaéreas tiraban en cambio sin cesar.*

El adversario se alejó, dándonos la impresión de que las fuerzas aéreas no querían comprometerse en la lucha ⁵³⁶. I la 12 DI continua aturada a Prades.

Les noves ordres queden ben definides per a totes les unitats de Navarra (II,63) ⁵³⁷. La 4^a s'encarregarà del nexa amb el CTV. Alhora que cobreix el flanc esquerra de l'atac de Navarra, ha de moure's des de l'Espluga per Montblanc, Cabra de Camp i Pla de Cabra. La 5ª des de Montblanc cap el sud a Valls. La 12 a la dreta des de Prades a Alcover i la Selva del Camp, camí de Reus.

El Cos d'Exèrcit Marroquí entre Alforja i Vandellós ha d'avançar amb més facilitat per ocupar Reus, Nulles i per la costa arribar fins Tamarit. Però encara els de Navarra han de vèncer les dificultats a les muntanyes de Prades, la Mussara, les posicions del coll de Lilla entre Valls i Montblanc. Són encara centres de resistència a superar.

⁵³³ Instrucción General n° 10. CGG a E del Norte. 8 de Enero de 1939. CGG-7-381-48-13.

⁵³⁴ Instrucción General n° 52. E del Norte. 9 de Enero de 1939. CGG-7-381-62-05.

⁵³⁵ VILARRUBIAS SOLANES, F.A.- *La IV División de Navarra*. Pag. 167. Barcelona 1995. Pag. 228.

⁵³⁶ COLMEGNA, Héctor.- *Diario de un médico argentino en la guerra de España*. Espasa-Calpe. Buenos Aires 1941.

⁵³⁷ Orden General de Operaciones n° 8. C de E de Navarra. 10 de Enero de 1939. CGG-7-381-88-20.

Els forts combats seran constants el dia 11 de gener (II,66). Al nord del dispositiu la 4^a de Navarra ocupa la Guàrdia, tallant la carretera de Montblanc a Santa Coloma de Queralt, superant així Montblanc pel nord. *El dia 11 se alcanzaba la carretera de Montblanc a Solivella y desde la avanzada se observa que el enemigo se ha reorganizado al amparo del macizo del Coll de Lilla, en el que había colocado cinco baterías de artillería, en línea con la carretera de Montblanc a Valls y desde cuyas posiciones nuevamente hostilizaron a nuestras fuerzas* ⁵³⁸.

La 5^a DI des del sud de l'Espluga de Francolí avança venent les dificultats per les Roques Roges expulsant l'enemic de les posicions que defensava. Tallarà la carretera de Valls al sud de Montblanc. La població queda desbordada pel nord amb les operacions de la 4^a i pel sud amb la 5^a. A les darreres hores del dia unitats d'aquesta divisió ocupen Montblanc. Han tingut 47 baixes i un centenar de presoners. Han capturat 2 tancs russos, 2 morters del 81 i molt material.

Al anochecer del 11 de Enero conseguimos entrar en Montblanch. El adversario había opuesto resistencia, apoyado en unos carros de asalto que no cesaron de disparar con su cañón y ametralladoras. Tres de aquellos tanques fueron puestos fuera de combate y cayeron en nuestro poder.

Montblanch es uno de los pueblos más importantes de la provincia de Tarragona. Cuando entramos estaba desierto. Los vecinos habían sido evacuados.

Se decía que el enemigo estaba muy próximo y que aquella noche contraatacaría, por cuyo motivo hubo que reforzar los puestos de guardia.

Al día siguiente, muy temprano, la Bandera salió de la ciudad y situándose en unas alturas que la dominaban pudo contrarrestar un ataque del adversario que pretendía apoderarse de ella ⁵³⁹.

La 12 DI avui gairebé no s'ha mogut de lloc. *El enemigo ofrece mayor resistencia al avance, debido a nuevas Unidades puestas en línea y a las favorables condiciones del terreno* ⁵⁴⁰. Han tingut però 7 baixes. Mantenen les posicions a l'est de Prades. Al coll de Sant Roc, a l'oest de Capafons. Entre la muntanya de Prades i la de la Mussara.

6.6. El Cos d'Exèrcit Marroquí entra en línia: del 5 al 12 de gener 1939.

Des del dia 1 de gener el CGG demana que el cos d'exèrcit passi l'Ebre i entri en línia al sud del front de Navarra per ajudar a les forces combatents que es troben davant grans dificultats ⁵⁴¹. La conquesta ha avançat prou per donar pas a les forces de Yagüe ⁵⁴².

Fet que ha de permetre que els de Navarra puguin atacar cap el nord-est, apropant-se al CTV que és aturat ⁵⁴³. La 13ª Divisió serà la primera del cos d'exèrcit en iniciar la marxa al nou destí, creuant l'Ebre el 2 de gener ⁵⁴⁴. Alhora que haurà de tenir cura de la vigilància del front estable del baix Ebre fins el delta.

El 4 de gener una bona part dels batallons d'infanteria de la 13 DI ja estan al nou sector de front substituint les unitats de la 12 Divisió de Navarra que ha de concentrar les

⁵³⁸ VILARRUBIAS SOLANES, F.A.- *La IV División de Navarra*. Pag. 167. Barcelona 1995.

⁵³⁹ COLMEGNA, Héctor.- *Diario de un médico argentino en la guerra de España*. Espasa-Calpe. Buenos Aires 1941.

⁵⁴⁰ *Diario de Operaciones 12 DI*. DN-10-452-51.

⁵⁴¹ *Instrucción Particular n° 53. C de E Marroquí. 1 de Enero de 1939. CGG-7-381-60-03. Instrucción Particular n° 54. C de E Marroquí. 2 de Enero de 1939. CGG-7-381-01-03. Orden General de Operaciones n° 17. C de E Marroquí. 4 de Enero de 1939. CGG-7-381-90-05.*

⁵⁴² *Instrucción General n° 50. 11 de Diciembre de 1938. CGG-7-380-12.*

⁵⁴³ *Orden General n° 7. C de E de Navarra. 2 de Enero de 1939. CGG-7-381-97-11.*

⁵⁴⁴ *Diario de Operaciones. 13 DI*. DN-10-452-5 bis.

seves unitats per avançar cap el Montsant. Les unitats del 1er i 3er Regiment d'infanteria de la 13 es despleguen entre Cabassers i la Torre de l'Espanyol.

El primer propòsit del l'alt comandament és passar rere les posicions enemigues establertes al costat esquerra del baix Ebre. Obligant l'enemic a rendir les seves forces o a retirar-se. I després fer passar els batallons que esperen a l'altre costat del riu. La 13 es farà càrrec de la direcció principal de l'atac, cap a Falset. Després canviarà de direcció, ara cap el sud, per seguir en paral·lel l'Ebre fins Tivissa. Amb els costats coberts per una agrupació d'infanteria de la 50 DI a l'esquerra i altre de la 105 a la dreta.

La 13 DI ha pres el relleu a les posicions de Navarra entre Cabassers i Vinebre ⁵⁴⁵. La carretera que comunica les dues poblacions separa les posicions d'atacants i defensors. La primera missió de la 13 és aconseguir el control viari conquerint les alçades que domina l'enemic i amb elles el pas lliure per la carretera. Sobretot el puig Tormo i les alçades a l'est de Vinebre. També el santuari i el turó de Sant Pau, al sud-est de Cabassers (II,45).

Les forces de la 1ª Agrupació de la 13 DI s'encarregaran d'atacar a la serra del Tormo. La 6ª Bandera de la Legió i el 1er Tabor del GFRI de Melilla al capdavant de l'atac. El 6è de Melilla en reserva ⁵⁴⁶.

El cap del 1er Regiment ordena l'assalt aprofitant la foscor, amb molta cautela, en silenci, per mirar de sorprendre l'enemic. A les 3 de la matinada del 5 de gener es dona l'ordre: *La ocupación de dicho vertice, en noche cerrada, con las alturas cortadas a pico, casi inaccesible, en el más absoluto silencio para no delatar nuestra presencia al enemigo, infiltrandonos entre sus lineas para copar sus puestos de escuchas y avanzadillas,...* ⁵⁴⁷.

Noranta minuts més tard, a les 4:30 la posició és conquerida i comencen amb molta rapidesa a fortificar les posicions. A les 6 del matí l'enemic contraataca les posicions perdudes, sense èxit.

També de matinada, a les 4 el 1er Tabor del GFRI de Melilla inicia l'atac des de la carretera de Cabassers a les alçades del Tormo. Troben una forta resistència que no superaran fins les 5 de la tarda del 5 de gener. Amb un capità mort, 2 sergents ferits, 29 ferits de tropa i 2 desapareguts. Recullen 11 morts i fan 47 presoners.

Aconseguiran mantenir la possessió d'aquestes posicions malgrat que l'enemic els bombardeja amb molta intensitat. Fins que són substituïdes a les 13 hores, per forces del 15è Batalló de Burgos i el 4rt de Girona de la 50 DI del Cos d'Exèrcit Marroquí. Marxarà tot seguit el tabor com a reserva a la Torre de l'Espanyol. Forces de la 50 DI també faran el relleu a les posicions conquerides per la 6ª Bandera de la Legió a la serra del Tormo, el 6 de gener. Baixaran a descansar els legionaris a Cabassers.

A les posicions vora Cabassers, la 3ª Agrupació de la 13 DI es prepara també per l'assalt de l'ermita i vèrtex de Sant Pau. L'enemic ha estat usant la seva artilleria i tancs contra els nouvinguts. Armes amb les que van ser reforçats ahir.

A la matinada el 3er Tabor del GFRI d'Ifni es prepara. Després avançarà el 5è Tabor del GFRI de Melilla. Davant seu hi ha un terreny difícil i una forta resistència dels defensors, que impediran amb les seves armes l'èxit de l'operació.

El 6 de gener forces de la 1ª Agrupació de la 13 DI marxarà a recolzar els batallons de la 3ª que ahir no van aconseguir reduir l'enemic a Sant Pau de la Figuera. S'encarregaran d'atacar vora del santuari el 6è Tabor de Melilla i el Batalló 85 de Toledo, tots dos de la 1ª Agrupació de la 13 DI. Estaran recolzats per tota l'artilleria divisionària (II,48).

⁵⁴⁵ *Diario de Operaciones. C de E Marroquí. DN-10-447-20.*

⁵⁴⁶ *Operaciones 13 DI. DN-43-11-41. I també a DN-43-11-40.*

⁵⁴⁷ *Operaciones 13 DI. Varias Unidades. 6ª Bandera de la Legión. DN-43-11-40.*

Després de la preparació artillera comença l'assalt. Al migdia la posició és ocupada. A les 5 de la tarda forces de la 50 DI substitueixen els conqueridors. Les unitats de xoc han de seguir avançant.

Al vèrtex i santuari de Sant Pau ha d'atacar el 3er Tabor d'Ifni i la 4ª Bandera de la Legió. L'artilleria els prepara primer l'assalt, però regulars i legionaris no poden avançar. L'enemic amb el foc creuat de les seves metralladores els deixa immòbils. Sembla evident que qualsevol intent de forçar l'atac ha de dur un elevat número de baixes. Es suspèn l'atac i esperen altre oportunitat amb la foscor.

Al vespre tornen a intentar l'assalt i a les 9 del vespre aconseguen conquerir les posicions. Els antics defensors contraataquen dos cops. Deixen 17 presoners i dos fusells metralladors. I 39 baixes entre les forces de la 13 DI. La 4ª Bandera de la Legió al seu costat també venç l'enemic ocupant amb un cop de mà les alçades a les 20:15. Amb aquestes conquestes el cos d'exèrcit deixa lliure la carretera de la Torre de l'Espanyol a Cabassers.

Dos batallons de la 2ª Agrupació s'incorporen avui al front de la 13 DI: el 262 vora Sant Pau i la 4ª Bandera FET de Castella a la Torre de l'Espanyol.

La 105 DI continua fortificant les posicions a l'altre costat de l'Ebre alhora que les forces del cos d'exèrcit van creuant el riu per incorporar-se a l'ofensiva. La 13 DI ja gairebé està llesta per iniciar la maniobra.

Però l'enemic és present i molt a la vora de les posicions conquerides. El 7 de gener continua atacant les posicions perdudes a Sant Pau. I fent ús de la seva artilleria contra les posicions de la 13 i les de la 105 a l'altre costat de l'Ebre. La 50 continua fent relleu a les posicions conquerides, ara a reraguarda (II,50).

El 8 de gener l'aviació republicana bombardeja i metralla Vinebre i les rodalies d'Ascó fent 30 baixes. La 13 rep reforç artiller per contestar el foc enemic: 2 bateries de 155, 3 de 100 i 4 de 75. Unes 36 peces.

El 9 de gener les operacions es suspenen degut a la boira que al llarg del dia impedeix la visibilitat. Està encara pendent un major control de tot el sector nord de la 13 DI on l'enemic és molt present. Una falca entre els dos cossos d'exèrcit: el Marroquí i el de Navarra. Entre Sant Pau i la Figuera amenaça les conquestes dels darrers dies. El recompte de baixes del cos d'exèrcit és avui de: 42 (II,42).

La 105 rep l'ordre de concentrar la seva 2ª Agrupació de batallons d'infanteria a Bot. S'han de preparar per canviar de front de batalla. Marxaran a Extremadura demà. A la vora de l'Ebre no hi ha massa activitat. La 105 continua fent treballs de fortificació.

El 9 de gener és el Dia-D de les ordres per les unitats del cos d'exèrcit, comença per a ells la marxa ⁵⁴⁸. La 13 DI ha de dur el pes principal de la maniobra avançant cap a Falset i Tivissa. Amb forces de la 50 DI a dreta i esquerra. Forces de la 105 han de creuar el riu i seguir per l'esquerra el curs de l'Ebre fins Tivissa on s'han de trobar amb la 13 DI.

L'objectiu pel cos d'exèrcit és una conquesta en tres fases. En la primera ha d'arribar a la línia entre Alforja i Vandellòs, al sud del Montsant. La segona entre Reus i Nulles. I la tercera entre l'Hospitalet de l'Infant i la ciutat de Tarragona (II,59) ⁵⁴⁹. En contacte amb les forces de Navarra un cop superada la muntanya del Montsant i avançant amb rapidesa cap el nord-est.

El 10 de gener tornen altre cop a la maniobra. La boira complica tant la marxa com la presència activa de l'enemic davant seu. El sector principal: el de la 13, es on hi ha més dificultats per la conquesta (II,61).

⁵⁴⁸ Orden General de Operaciones n° 17. C de E Marroquí. 4 de Enero de 1939. CGG-7-381-90-05.

⁵⁴⁹Instrucción General n° 52. E del Norte. 9 de Enero de 1939. CGG-7-381-62-05.

La línia avançarà al sud del vèrtex Aixaragall, a l'est de Cabassers. Una posició conquerida per la 12 de Navarra el dia 2 de gener. Entren a Vilella Baixa, Lloà i pugem al cim de l'Àliga fins Garcia ja a l'Ebre. La Figuera també ha estat superada després de pujar a les alçades de l'est de Sant Pau de la Figuera i les Planes. Muntanyes on hi ha hagut forta resistència des del dia 5 de gener. Les dificultats que troben són majors quan més lluny de l'Ebre es combat.

En aquest sector es concentren les forces de la 13 DI amb la 1^a i 2ª Agrupacions d'infanteria en línia i la 3^a en reserva rere la 2^a. L'artilleria rep altre reforç: 4 bateries del 75, 16 peces de la 50 DI. Concentraran el foc de l'artilleria a la Figuera i a Vilella Baixa, on hi ha majors dificultats per la marxa de la infanteria.

Al nord del dispositiu el Batalló 73 i el 1er Tabor del GFRI de Melilla, unitats del 1er Regiment, ataquen les alçades a l'oest de Vilella Baixa: *El dia 10, se inicia el avance ,..., después de una preparación de fuego intenso y concentrado maniobrando la Unidad y logrando envolver las posiciones que pretende, desalojando el enemigo de ellas*⁵⁵⁰.

A les 6 de la tarda assoleixen els objectius d'entrar a la Figuera, Vilella Baixa i consolidar les posicions a les alçades a l'est. Molt a la vora el 6è Tabor de Melilla haurà de combatre tot el dia contra un enemic tossut, fins les 4 de la matinada del dia 11 de gener quan arriba el relleu.

La 2ª Agrupació combat a la dreta. Amb la 4ª Bandera FET de Castella i el Batalló 262 al davant. Entren a la Figuera i a Lloà venent una forta resistència. El recompte de baixes del dia és de 64 i 476 presoners.

L'endemà dia 11 continuaran els durs combats. Avançaran una petita franja de terreny entre Gratallops, el Molar i Mora la Nova. L'intercanvi de foc artiller i la lluita cos a cos seran presents al llarg de tota la jornada. El 6è Tabor de Melilla amb un cop de mà i un fort combat, ocupa l'ermita de Gratallops a les 4 de la matinada. Continuaran fins Gratallops, població que no conqueriran fins les 2 de la tarda (II,66).

El 1er Tabor de Melilla avançarà per la serra Alta, fent retrocedir l'enemic cap a l'est. Gratallops queda envoltat per les forces de la 1ª Agrupació que convergeixen al coll de Porrera. Falset ja és molt a la vora, a la vista. La 6ª Bandera de la Legió també per la serra Alta s'ha enfrontat a un batalló de metralladores enemic. El faran fugir amb bombes de mà. Capturen un tinent, un sergent, nou milicians. També dues metralladores i munició.

Entre la 6ª Bandera i el 6è Tabor de Melilla marxa el Batalló 73:

Obedeciendo órdenes superiores dos Compañías del Batallón avanzan,..., haciéndolo por saltos, constantemente apoyados por el fuego y aprovechando los accidentes del terreno siendo hostigados seriamente por fuego de fusil y ametralladora del enemigo, que las defiende [les cotes] ahincadamente llegando al empleo de granadas de mano y la lucha cuerpo a cuerpo, lanzándose el escalón de sostén en apoyo del de fuego logrando arrollar el nucleo principal del adversario que abandona sus posiciones haciendosele muchos muertos, heridos y prisioneros y consiguiendo el objetivo señalado por el mando. Tienen 27 bajas, amb un tinent entre elles. Fan 6 morts i 10 presoners.

La 2ª Agrupació, més al sud també trobarà dificultats. Comencen també les operacions de matinada. Són a l'oest de Bellmunt i pensen atacar amb tres dels seus quatre batallons. La 4ª Bandera de la Legió comença a les 3:40 l'atac a Lloà. Són rebuts pel foc d'armes automàtiques i canó. Hauran de vèncer la forta resistència combatent tot el matí. A les 14:30 aturen la seva marxa, ja molt a la vora de Bellmunt.

⁵⁵⁰ Operaciones 13 DI. Varias Unidades. Batallón 73. DN-43-11-40.

Les tropes de la 105 entren avui a Mora la Nova. Altres de la 50 DI, a l'esquerra ocupen el Molar. Les baixes del cos d'exèrcit han estat similars a les dia 8 de gener: 3 oficials, 3 sotsoficials i 54 de tropa. La xifra de presoners en augment: 546. En la xifra estan els 180 que n'ha fet la 13 DI.

El 12 de gener la 13 DI continua obligada a lluitar. La 1ª Agrupació cap a Falset i la 2^a a la seva dreta direcció Bellmunt. L'artilleria es concentra en el sector de Falset. Els primers pretenen tallar la carretera de Reus. L'enemic aguanta a les seves posicions i va cedint molt poc a poc mentre l'artilleria de la 13, molt reforçada, tira per trencar les defenses. Caldrà entrar al combat cos a cos per avançar. També esperar la nit per llençar el darrer assalt del dia als esperons al nord de Falset, avançant fins vora Pradell de la Teixeta, camí de Reus. Entren també amb la foscor a Falset (II,70).

La 2ª Agrupació de la 13 DI lluita a la dreta de la 1^a. Entren a Bellmunt a la matinada del 12 de gener: forces de la 4ª Bandera FET de Castella. I continuaran cap el sud-est, a Marçà. Població ocupada ja a la matinada del 13 de gener de 1939.

Unitats de la 105 creuen l'Ebre per Mora. Han de reforçar l'ofensiva de la 13. Seguiran el curs del riu fins Darmós, Tivissa, Ginestar i Rasquera. Els combats del cos d'exèrcit han estat avui molt durs, amb 124 baixes: 6 oficials, 5 sotsoficials i 113 de tropa. I 92 presoners.

Amb la línia assolida avui ha quedat gairebé complerta l'ordre del 4 de gener ⁵⁵¹. Avui es coneixen noves ordres (II, 73) ⁵⁵². El proper pas serà que la resta de forces del cos d'exèrcit travessin l'Ebre per entrar en línia, abandonant el fins ara front estable del baix Ebre. La 105 DI ha d'ocupar Tortosa, liquidant les posicions enemigues a l'est del riu. La 13 continua al mig del dispositiu i a la dreta la 50 vora ja de les forces de Navarra. Entre elles i el mar han d'avançar sense deixar adversari rere seu.

Després canviaran de direcció, ara al nord-est per avançar a la línia entre Alforja i Cambrils, molt a la vora ja de Reus.

⁵⁵¹ Orden General de Operaciones n° 17. C de E Marroquí. 4 de Enero de 1939. CGG-7-381-90-05.

⁵⁵² Orden General de Operaciones n° 18. C de E Marroquí. 12 de Enero de 1939. CGG-7-381-91-03.

7. EL CINTURÓ DE FERRO DE CATALUNYA, LA L-2: CERVERA, STA COLOMA DE QUERALT, CALAF, MONTBLANC, VALLS I TARRAGONA.

7.1. Maestrat camí de Cervera i la Panadella: del 13 al 18 de gener de 1939.

Continua el 13 de gener l'atac seguint l'eix viari d'Agramunt a Tàrrega camí de Cervera (II,75). La 1ª Divisió canvia la direcció del seu atac al sud-est. Deixant el flanc esquerra per la 84. Un sector on hi ha gran resistència. La 2^a i 3ª Agrupacions de la 1^a DI en marxa. La 2^a a l'esquerra ha estat aquest matí a les 7, reforçada amb les seccions de canons antitancs i de metralladores de la 84, que han deixat de matinada les antigues posicions.

Al costat esquerra del sector del cos d'exèrcit continua el combat. L'enemic presenta molta resistència entre Donzell d'Urgell i les Puelles, és el flanc esquerra del Maestrat. Les dificultats són grans per poder avançar cap a l'est, on combat la 1^a DI ⁵⁵³. La seva 2ª Agrupació avança amb moltes precaucions per evitar incursions enemigues en la direcció principal: la de la 3ª Agrupació. Aquesta marxarà des de les Puelles cap a Puigvert, poblacions conquerides ahir, seguint la carretera de Cervera.

Els del Tercio de Montejurra avancen fins Castellnou d'Ossó i el Batalló de San Marcial a les cotes del nord-est i a lo Reguer de Talam. La 1ª Agrupació avui no ha entrat en combat tot i que ha tingut 1 mort i 7 ferits entre els legionaris de la 5ª Bandera en una explosió fortuïta.

Al sud de la 1^a DI opera la 82 Divisió. La seva 2ª Agrupació entre la carretera de Cervera i la de Tàrrega. De matinada ha aconseguit la conquesta de Montfalcó d'Ossó i la cota 405 al nord-est ⁵⁵⁴. Després d'entrar en combat cos a cos, amb arma blanca i bombes de mà. Han hagut de superar les nombroses fortificacions que protegien la població. L'enemic tot seguit contraataca la cota 405, sense èxit.

La 1ª Agrupació de la 82 avança fins el canal d'Urgell fins el quilòmetre 19 de la carretera de Tàrrega per cobrir el flanc dret de la 82. També han de rebutjar un atac organitzat des del sud de les posicions conquerides avui.

També ha estat activa l'aviació enemiga. A les 15:45 20 *Curtis* i 9 *Rates* han metrallat en vol rasant ben a la vora d'Agramunt sense massa conseqüències. Un dels *Curtis* ha estat abatut per les metralladores antiaèries de 20 mm. Han capturat en tot el sector 416 presoners i recollit 120 morts en un dels contraatacs. Les baixes al cos d'exèrcit avui han estat de 177, xifra menor que la d'ahir ⁵⁵⁵.

El 14 de gener les unitats del Cos d'Exèrcit del Maestrat continuen aprofundint en aquest sector fortificat (II,79). Els durs combats continuen sense treva fins aconseguir trencar altre línia defensiva molt forta entre Pallargues, Ossó de Sió i el vèrtex Pelagalls. L'enemic segueix actiu amb tancs, artilleria i aviació.

El Mizzián traslada al día siguiente su P.C. [15 de gener] al campo atrincherado ocupado ayer. Las fortificaciones son muy buenas: refugios de cemento armado con refuerzos de hierro, "bunkers" para varias ametralladoras a la vez, caminos cubiertos y grandes y cómodas trincheras con suelo de madera ⁵⁵⁶.

A les 8 del matí del 14 de gener comença a tirar l'artilleria i la 1^a es prepara per avançar. La 3ª Agrupació de la 1^a DI té com objectiu trencar l'organització fortificada per l'est d'Ossó de Sió, punt escollit per iniciar l'atac. Els homes del Tercio de Montejurra ataquen amb força i superen la població, ajudat pels de Lácar. Podran en aquesta

⁵⁵³ *Diario de Operaciones. 1ª DI. DN-10-451-1-10.*

⁵⁵⁴ *Diario de Operaciones 82 DI. DN-37-6-12.*

⁵⁵⁵ *Diario de operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.*

⁵⁵⁶ NAGORE YÁRNOZ, J. - *En la primera de Navarra.* Dyrsa. Madrid 1986. Pag 187.

jornada travessar una bona franja de terreny fins Bellver i Mont-roig trencant el sistema defensiu per aquest lloc.

A la seva esquerra la 2ª Agrupació ataca des de les posicions de lo Reguer de Talam. Aprofiten l'empenta de la 3ª Agrupació per conquerir el turó de Sant Ermengol, on s'aturen davant la reacció enemiga. Necessitaran altre intensa preparació de la seva artilleria per facilitar l'atac de la 2ª Bandera FET de Castella. Entraran dins les trinxeres enemigues més avançades per infiltrar-se dins el teixit defensiu. Arribaran per aquest camí fins Pallargues molt ràpid. Abans que la tasca dels canons finalitzi, sorprenent els defensors que no els esperaven tan aviat, ni per aquest camí.

La 1^a de les Agrupacions de la 1^a DI aprofitarà l'empenta de les altres dues per entrar en línia enmig d'elles i fer un avenç més profund. Mont-roig i les Pallargues han estat conquerits. La 5ª Bandera de la Legió des de Mont-roig mira d'avançar. Son a uns 300 metres de les fortes posicions enemigues del vèrtex Pelagalls. L'enemic esta fent un potent foc d'artilleria contra ells: *Desde cuyas obras se nos hace un fuego intensísimo y muy eficaz sobre nuestras tropas imposibilitando el acallamiento de dicho fuego la masa del pueblo de Montroig, interpuesta entre las defensas enemigas y nuestra artilleria a la que impedia batirlos* ⁵⁵⁷.

La artilleria roja tira constantemente. Muchas bajas, sobre todo entre los legionarios de la V Bandera,... ⁵⁵⁸

El grup d'artilleria divisionari de 65 mm es mira d'acostar a Mont-roig per fer foc de contrabateria i anular l'acció dels canons enemics. Situats rere les parets d'adob dels corrals aviat queden al descobert davant el proper foc advers, però la 5ª Bandera de la Legió s'ha llençat al combat cos a cos a les posicions hostils. A mitjanit hauran conquerit el vèrtex, coincidint amb els soldats del Tercio de Lácar que els faran els relleu a les noves conquestes. Han tingut moltes baixes avui entre els legionaris.

Ha sido hoy uno de los días más difíciles de la división, ... El enemigo muy duro. Ja fa dies que el comentari és habitual al diari d'operacions de la 1ª del Maestrat. Han tingut avui 152 baixes. I han capturat 46 presoners. L'enemic ha tirat fort amb la seva artilleria i l'aviació ha metrallat els atacants 4 cops.

La 82 també ha hagut de combatre de valent al costat dret de la 1^a. Han conquerit el tossal Redó al sud de Montfalcó, el tossal de Miró, el mas del Metge i l'encreuament de carreteres d'Agramunt a Cervera amb la de Guissona a Tàrrega. Un recompte parcial suma 70 baixes en combat avui dia 14.

A les 6 de la tarda noves ordres per les divisions del Maestrat (II,85) ⁵⁵⁹. Cal conquerir Cervera amb rapidesa. La 1^a DI l'ha d'envoltar pel nord tallant les seves comunicacions amb el nord i est. La 84 que farà el relleu a la 82, s'encarregarà d'ocupar Cervera. La 82 ocuparà el lloc de la 84 al flanc esquerra. Al costat dret continuaran les forces de cavalleria.

Creuen que l'enemic ja està molt afeblit i no disposa de forces de reserva. Però encara s'espera d'ells: *Defensas tenaces apoyadas en fortificaciones y contraataques inmediatos.*

Davant la 84 hi ha la Divisió 32, defensant Cervera la 27 amb el que queda de la 38 BM. I a la carretera de Tàrrega la 60 Divisió. A les 9:30 l'aviació ha de realitzar missions de bombardeig davant la 1^a i la 84, per facilitar l'atac per terra ⁵⁶⁰.

⁵⁵⁷ *Diario de Operaciones. 1^a DI. DN-10-451-1-10.*

⁵⁵⁸ NAGORE YÁRNOZ, J. - *En la primera de Navarra.* Dyrsa. Madrid 1986. Pag 187.

⁵⁵⁹ *Orden de Operaciones n° 12. C de E del Maestrazgo. 14 de Enero de 1939. CGG-7-381-82-18.*

⁵⁶⁰ *Adición n° 1 a la Orden de Operaciones n° 12. C de E del Maestrazgo. 14 de Enero de 1939. CGG-7-381-82-18.*

El 15 de gener continuen els durs combats al nord-oest de Cervera. La 1ª manté a l'esquerra un front defensiu a l'oest de Pelagalls a càrrec de la 2ª Agrupació. La 3ª molt a la vora, la seva dreta ataca Pelagalls. L'enemic es retira de la població però es nega a abandonar les noves posicions a l'est del turó que domina la població. En alguns punts sols a 50 metres de les posicions dels atacants. Cal fer un major esforç i ordenen als de Lácara i al Batalló de Sant Marcial fer fora l'enemic de les trinxeres que ocupa. Conqueriran després del combat el vèrtex després de superar l'artilleria i l'atac dels tancs (II,89).

L'artilleria adversària no deixa de disparar a les alçades perdudes, on ara és el lloc de comandament de la divisió. L'aviació també metralla els atacants.

La 1ª Agrupació de la 1^a DI marxa seguint la carretera de Cervera. Entren a Montcortés i a la Cardosa fins els plans de Càmpols, al nord-oest de Cervera. Població que ja tenen ben a la vora. És un espai lliure de fortificacions on l'enemic ha anat defallint al llarg del dia. Ha estat una jornada molt profitosa per la divisió. El coronel Mizzian creu que si hagués disposat d'una brigada de cavalleria, haurien pogut entrar a Cervera avui mateix, seguida de la tropa en camions ⁵⁶¹. La divisió ha tingut 93 baixes i ha fet 100 presoners, 10 d'ells Guàrdies d'Assalt.

Al sud de la carretera de Cervera, la 2ª Agrupació de la 82 també aconseguirà un cert èxit en la progressió. La 3ª Bandera FET de Lleó ocuparà per sorpresa, abans que surti el sol, Riudovelles i Muller. Rebutjant després el contraatac de rigor recolzat amb tancs, arribant al combat cos a cos.

El 1er Batalló de Burgos, recolzat pel 9è, ocupa l'Aranyó. El 1er Batalló de Saragossa haurà de vèncer una forta resistència de l'enemic que es recolza en unes *excelentes fortificaciones*, per conquerir el Canós a l'oest de Cervera ⁵⁶².

De matinada la 3ª Agrupació de la 84 DI entra en combat. La 3ª Bandera de la Legió i el 7è Batalló de Saragossa assalten i ocupen les posicions immediates a Conill, a l'est de la carretera de Tàrraga. Després amb rapidesa entren a la Figuerosa i puguen al tossal de les Madruganyes. Al final del dia dominarà també el tossal de les Bruixes, arribant al ferrocarril Saragossa-Barcelona, entre Cervera i Tàrraga.

En tres dies els del Maestrat han avançat des d'Agramunt fins gairebé Cervera passant el *Cinturón de hierro de Cataluña* en una conquesta de més de 20 quilòmetres: *El enemigo aunque lo intentó no tuvo tiempo de organizar una resistencia continua en la línea Aranyó-Canós, la llamada "posición de enlace" del sistema defensivo que denominaba "Cinturón de hierro de Catalunya"*.

Obras perfectamente trazadas y construidas en terreno muy favorable para la defensa, con refugios a prueba y alambrada abundante, obligaria esta posición a montar un ataque de fuerza de haber dispuesto el enemigo de tiempo para guarnecerla. La rapidez del avance no lo permitió y al quedar rebasada por esta gran Unidad tan fuerte posición, el Cuerpo de Ejército era dueño de Cervera y su importante nudo de comunicaciones ⁵⁶³.

La 1^a ha tingut avui dia 15 de gener: 93 baixes. La 82: 48.

A les 8 del vespre hi haurà novetats en les ordres ⁵⁶⁴: la 1^a DI s'encarregarà d'ocupar Cervera i tallar les comunicacions al nord i a l'est. I assolir la línia : mas Rosic- alçades de los Guixans-Sant Pere dels Arquells- vèrtex Montpeó, al sud-est de Cervera ⁵⁶⁵.

⁵⁶¹ *Diario de Operaciones. 1ª DI. DN-10-450-22.*

⁵⁶² *Diario de Operaciones 82 DI. DN-37-6-12.*

⁵⁶³ *Diario de Operaciones 82 DI. DN-37-6-12*

⁵⁶⁴ *Orden de Operaciones 1ª DI. 15 de Enero de 1939. Ordenes 1ª DI. DN-14-3-40.*

⁵⁶⁵ *Objectiu O-III de la Orden General. nº 12, del 14 de gener. CGG-7-381-82-18.*

La 84 ocuparà el lloc d'atac de la 82, com ja era previst en les ordres del dia 14 de gener. La 82 passarà a protegir el flanc esquerra del cos d'exèrcit. Un dels regiments de cavalleria continuarà al flanc dret i l'altre alerta a Bellver de Sió, seguint les tropes que avancen al centre del dispositiu del Maestrat. L'aviació ha de bombardejar demà les posicions al sud-est de Cervera, en la línia d'atac de la 1ª Divisió. I ajudar també a la 84 entre la Curullada i Cervera ⁵⁶⁶.

Aquesta nit les tropes de la 53 d'Aragó substituiran la 82 DI al nord del dispositiu del Cos d'Exèrcit del Maestrat. Han d'avançar cap a Guissona, entre els d'Urgell que combaten al nord i els del Maestrat al sud. Els d'Aragó ja han ocupat Tàrraga i així s'han quedat sense línia de front, els del Maestrat ja estan més a l'est.

El dia 16 de gener la 1ª DI marxa reforçada amb seccions de canons antitancs, antiaeris, tancs i una companyia de morters. La 1ª Agrupació farà camí molt ràpida, entrant amb els tancs a Cervera (II,94).

Llega la orden de Vicario [cap de l'Agrupació d'infanteria] al comandante del Tábor [1er de Tetuà]: "Vayan detrás de los tanques". Pasan estos –seis o siete- y avanzamos con ellos.,..., Las balas chocan y rompen las ramas de los olivos. El terreno llano, con mucho olivo, impide la visión. Seguimos un senderico y perdemos el contacto con el Tábor, vamos a parar a la derecha del avance, donde no hay nadie y donde recibimos los tiros de ambos lados.,..., Nos metemos en una chocica de piedra, al arrimo de la pared de un banal. Pegan las balas en el techo.

Al fin aparece, cautelosamente, una Sección del Tábor; unidos a ella entramos en las primeras casas de Cervera. Son las doce del mediodía. Exploran minas en la estación, lanzando al aire a varios regulares de la Sección con la que vamos. Discurren los tanques por las calles. Poco a poco salen las mujeres de los refugios. Nos indican que en otro refugio, en la Plaza, se cobijan muchos milicianos.,..., Inmediatamente surgen cuarenta o cincuenta milicianos que conducimos –con su armamento – al comandante del Tábor.

Llegan las cuatro de la tarde y no hemos comido nada. Entra en Cervera un batallón de la 82ª División desplegado. Se quedan asombrados y perplejos al ver que la población está ya totalmente ocupada. Cañoneo fuerte del enemigo. Una granada cae y estalla en un grupo de oficiales y legionarios de la VII y hay bastantes muertos y heridos.,... ⁵⁶⁷

Queden meravellats d'entrar en una població gran: ...*ver un pueblo bueno después de tanto tiempo entre montes i caserios,*... A més la població esta força sencera, no ha estat arrasada, com Artesa de Segre, l'altre població que coneixen:..*y el mismo Artesa desecho por nuestra aviación* ⁵⁶⁸. Continuaran fins les cotes a l'est de Cervera.

L'artilleria enemiga els ha tirat amb força. I han patit 58 baixes. Han capturat uns 200 presoners, alguns d'ells capturats per l'enemic als combats de l'Ebre. No ha estat tampoc una jornada fàcil pel que fa a la climatologia: la pluja els ha acompanyat tota la jornada.

La 84 DI que avui entra en combat i ha trobat davant seu una gran resistència, impedit que es pugui moure massa. Cal afegir que l'alt comandament considera aquesta divisió com irregular en el combat. La cavalleria ocupa Granyera de Cervera i Gramuntel i fa 100 presoners.

A les 22:30 del 16 de gener es coneixen les noves instruccions per les unitats del Maestrat (II,97) ⁵⁶⁹. Trencada la segona línia defensiva a Cervera el cos d'exèrcit ha

⁵⁶⁶ Adición nº 2 a la Orden de Operaciones nº 12. C de E del Maestrazgo. 15 de Enero de 1939. 22:30. CGG-7-381-82-18.

⁵⁶⁷ NAGORE YÁRNOZ, J. .- *En la primera de Navarra*. Dyrsa. Madrid 1986. Pag 189.

⁵⁶⁸ *Diario de Operaciones. 1ª DI. DN-10-451-1-10.*

⁵⁶⁹ *Orden General de Operaciones nº 13. C de E del Maestrazgo. 16 de Enero de 1939. CGG-7-381-83-4.*

d'anar cap a la Panadella. Impedint amb aquesta maniobra que l'enemic pugui reorganitzar les seves forces a la tercera línia defensiva.

És també un important nus de comunicacions que els pot permetre avançar més ràpid i facilitar la tasca del CTV que opera al seu costat dret. L'enemic es mostra fort en aquesta zona on defensa el camí de Barcelona. Tot i que les ordres eren de marxar cap a Calaf, al nord-est un cop ocupada Cervera, es prefereix seguir cap a l'est desfent una forta oposició abans de continuar direcció Calaf i Manresa ⁵⁷⁰. Alhora que poden tenir el flanc dret més protegit de possibles contraatacs.

El dispositiu del Maestrat continua sent el mateix: la 82 DI al flanc defensiu esquerra; la 1ª DI ataca al nord de la carretera de Cervera a la Panadella; la 84 DI al sud de la carretera i la 3ª Brigada de Cavalleria al flanc esquerra en contacte amb el CTV. El bombardeig de l'aviació ha de començar a les 9:30.

Cal un petit esforç més per desfer del tot la capacitat operativa de l'enemic: *El enemigo ha hecho una resistencia discontinua apoyado por Artilleria y carros, sus unidades estan mezcladas, no parece probable ninguna reaccion efectiva.*

El 17 de gener la 2ª Agrupació de la 1ª DI combat al nord del sector de la divisió, a la seva dreta marxa la 3ª Agrupació (II,101). Han d'avançar totes dues al nord de la via del ferrocarril Lleida-Barcelona, direcció est. La resistència que troben és molt dura i cap de les dues agrupacions pot avançar massa avui. Arriben fins Montfalcó Murallat i controlen el terreny que hi ha des de la població fins el quilòmetre 252 de la via fèrria al sud de Montfalcó. Sols la 2ª Agrupació ha comptat 68 baixes en combat.

La 1ª Agrupació segueix el traçat del ferrocarril entre Cervera i Sant Guim de Freixenet, serà la que troba menor resistència ⁵⁷¹. I ha pogut fer un gran progrés en la conquesta. Entren a Briançó, Montlleó, Sant Guim de la Rabassa i Montmaneu. Establint posicions a la vora del turó del Magre a l'est d'aquesta darrera població.

Malgrat la menor resistència al sector sud de la 1ª Divisió, la unitat continua amb el ja habitual centenar llarg de baixes diàries entre les seves tropes. I un mínim de 235 presoners.

La 84 DI a la dreta de la 1ª DI opera al sud de la carretera de la Panadella. No ha trobat tanta resistència i ha finalitzat la jornada marxant en paral·lel amb la 1ª DI. Han ocupat Sant Pere dels Arquells, Vilagrasseta, Rubinat, Sant Antolí, Pomar, Pallerols, Pavia, Talavera, Montfar, *el caserio de la Panadella* i Bellmunt. Amb 66 baixes en combat.

Avui han recollit un centenar de morts, entre ells un capità cap de brigada de carrabiners, un comissari polític i un comandant de milícies. També han capturat gran quantitat d'armes automàtiques i 429 presoners entre totes les unitats del Maestrat.

Hi ha noves ordres a les tres de matinada, del ja 18 de gener. Cal canviar l'operatiu d'atac de la 1ª DI ⁵⁷². La 2ª i 3ª Agrupacions mantindran les posicions en un flanqueig defensiu on avui s'han trobat la major resistència. La 1ª Agrupació ha de maniobrar més al sud fins la conquesta de tots els objectius al nord de la via del ferrocarril.

Ni la pluja ni la foscor no han fet aturat els combats pels de la 1ª DI. Continuaran tota la nit amb les noves instruccions de maniobra malgrat les condicions. La 1ª Agrupació avança cap a l'est: la Tallada, Amorós, turó del Magre. I Carbassí al sud de la carretera de la Panadella a Igualada per part de la 84.

Amb la llum del nou dia continua plovent. Sols es pot avançar pel costat esquerra de l'atac, el que ocupen la 2ª i 3ª Agrupacions de la 1ª DI. On l'enemic oferiria aahir la major oposició. Ocupen Montpalau, Sant Guim de Freixenet, Altadill i Sant Domi (II,109).

⁵⁷⁰ Instrucción General n° 52. Ejército del Norte. 9 de Enero de 1939. CGG-7-381-62-05.

⁵⁷¹ Diario de Operaciones. 1ª DI. DN-10-451-1-10.

⁵⁷² Orden de Operaciones n° 4. 1ª DI. 8 de Enero de 1939. DN-14-3-40.

Avui es pot dir que han acabat perseguit l'enemic, fent una llarga marxa rere d'un adversari que s'ha mostrat avui més feble que els dies anteriors. Però que encara no es rendeix, ni fuig. La 2^a i 3ª Agrupacions de la 1^a DI s'ha hagut d'esforçar de valent. Hi ha al llarg del dia una barreja i certa confusió entre els batallons de les dues agrupacions d'infanteria degut a la pressió enemiga al flanc esquerra.

Depenen del relleu de les tropes de la 82 DI, per centrar l'atenció en el combat amb totes les seves forces disponibles. Dels 8 batallons que intervenen, hi ha 6 en la punta d'atac. La marxa resulta molt dura, a més del combat cal comptar amb la pluja que ja fa tres dies que no s'atura, no ha parat de caure aigua des del dia de l'ocupació de Cervera. La nit del 17 al 18 de gener capturen 629 presoners, entre els que hi ha 2 comandants i un tinent. I un gran botí de guerra: 5 blindats, 3 d'ells amb canó, 10 metralladores, 6 fusells metralladors. I una companyia de metralladores sencera amb tot el personal i material, queviures i molt material de tot tipus. Amb un menor número de baixes entre els combatents: 61 entre les tres divisions. La 1^a DI amb 50, la 84 en te 8 i la 82 amb 3.

7.2. CTV a Santa Coloma de Queralt: del 10 al 14 de gener de 1939.

El 10 de gener serà un dia de boira i molta pluja (II,61). Al migdia els homes del general Gambarà encara esperen poder iniciar l'atac, però sense us previ de l'artilleria. A Fullella, les Fletxes Blaves troben una forta resistència. Els defensors han estat reforçats amb nous efectius i l'artilleria sona de tant en tant. Al sector de Senan l'enemic també disposa de tancs.

Els moviments de tropes són lents i pesats, la orientació és difícil amb la boira. La pluja i el fang compliquen la maniobra. Malgrat tot aconseguiran un petit avenç entre l'Espluga Calva, Fullella, el cim del Bosquet a la serra del Tallat fins l'est de Blancafort, al pla de la Ruda, on combat la Littorio.

Avui el tinent coronel Barroso, cap de la secció operacions de Terminus, ha escoltat una conversa telefònica del CTV. Entre el tinent coronel Nurra, l'enllaç del CTV i el General Gambarà⁵⁷³. Es pot deduir de la conversa que el comandament del CTV té la intenció de que les seves unitats siguin les primeres en entrar a Barcelona. Propòsit ferm al que ho subordinarà tot.

Fa l'efecte que tenen instruccions de Roma per aconseguir-ho. Els ha molestat molt que en les darreres ordres, el Cos d'Exèrcit d'Aragó els deixi el flanc esquerra descobert en marxar a operar al nord del Maestrat⁵⁷⁴. Estan convençuts que el general Vigón ho ha fet per dificultar la marxa del CTV, deixant que l'enemic els pugui atacar per aquest costat.

Entrar a Tarragona no els interessa gens. Volen Barcelona.

Volen ser els primers en entrar a Igualada i després: directes a Barcelona. En contra seu veuen també que els de Navarra no vagin a Tarragona, que ho deixin als del Cos d'Exèrcit Marroquí. Així el comandament central permetrà que vagin directes a Barcelona els de Solchaga. De fet estan molt irritats degut a que tota la maniobra no es subordina a la marxa de les forces Legionàries.

Per demà el CTV ha de centrar els seus propòsits en avançar per la serra del Tallat amb les Fletxes Verdes en punta, recolzades per les Negres a la seva dreta, per la vall. La cavalleria en contacte amb els d'Aragó a l'esquerra i a la dreta vora la 4^a de Navarra⁵⁷⁵.

⁵⁷³ CGG. Nota sobre propòsitos CTV entrar en Barcelona. 10 de Enero de 1939. CGG-7-382-138-01.

⁵⁷⁴ Instrucción General n° 52. E del Norte. CGG-7-381-62-05.

⁵⁷⁵ Orden de Operaciones n° 93. CTV. 10-1-39. DN-36-10-8-1.

El dia 11 de gener serà una jornada de fort vent. Ja no plou, no hi ha boira (II,66). Les operacions comencen a les 9 del matí. La resistència de l'enemic serà creixent, amb fermes propòsits de resistir amb els seus tancs i canons a les muntanyes del Tallat. Les unitats que avancen demanen en tot moment recolzament de la seva artilleria per poder seguir endavant.

L'enemic mira d'atacar el flanc dret de les Fletxes Verdes, cap on avança la Littorio. Però descobreixen les intencions de l'enemic i es demana amb urgència el bombardeig del barranc per on mira d'infiltrar les seves forces l'adversari. L'artilleria del CTV tirarà amb força, sobretot entre el tossal Gros de Vallbona i el nord de Senan per facilitar el pas de les avantguardes.

Poc a poc les primeres forces avancen. A les 10:50 informen que el tossal Gros ja és ocupat. A les 12:30 les Fletxes Blaves troben molta resistència per ocupar Senan ⁵⁷⁶. A la tarda, a les 4, les Fletxes Verdes notifiquen que han ocupat el santuari del Tallat. Totes les forces de primera línia han hagut de ser reforçades amb metralladores, peces antitancs, morters i artilleria lleugera, a més de rebre l'ajut de la resta de l'artilleria i de l'Aviació Legionària.

A les 5 de la tarda l'enemic llençarà altre atac des de Montblanquet cap al santuari del Tallat. Al vespre els continuen tirant amb canó des de l'est de l'atac, sense poder dir amb més precisió on és l'artilleria enemiga, les forces que reben els trets no disposen de plànols per poder donar informació més detallada.

Per demà tota la força del cos d'exèrcit s'ha de concentrar a la serra del Tallat. Les Fletxes Blaves han de protegir les alçades conquerides entre Fullea i el santuari del Tallat. Les Fletxes verdes seguiran avançant per la muntanya fins Forés ⁵⁷⁷.

A les 2:30 de la matinada el general Battisti cap de les Fletxes Verdes demana que les Fletxes Blaves substituïxin les seves forces que són entre el coll de Senan i el tossal Gros. Al matí les necessitarà per avançar per la serra del Tallat.

Serà el dia 12 de gener una jornada freda i de vent intens (II,69). Amb les primeres llums els batallons de les Fletxes Verdes inicien l'atac. L'enemic els espera i metralla des de les seves posicions. El primer regiment a l'avantguarda demana recolzament de l'artilleria per poder seguir endavant. Aviat el foc de morter protegirà la seva marxa.

La progressió serà molt lenta, havent de superar en tot moment el foc de les metralladores, morters i canons enemics. Les avantguardes es reforcen amb peces antitancs.

A Rocallaura, al nord del Tallat es poden veure grups de soldats que marxen, alguns a peu, d'altres a cavall. Les Fletxes Verdes continuen demanant que els seus batallons més endarrerits enplaçats al santuari del Tallat siguin substituïts per forces de les Fletxes Blaves per poder implicar més forces en el difícil atac. A les 16:00 notifiquen que les forces avançades són al coll de la Faneca, on el camí de Solivella passa de la vessant sud a la nord a la serra del Tallat cap a Belltall.

Per demà dia 13 de gener deixen descansar a les Fletxes Verdes, substituïdes en el combat per la Littorio que ha de continuar la missió per conquerir Forés ⁵⁷⁸. Haurà de marxar des del pla de Comalats al nord de la serra del Tallat per finalitzar la conquesta que ha estat impossible realitzar avui. Les Fletxes Blaves i Negres cobriran la difícil marxa a esquerra i dreta.

El 13 de gener serà un dia amb condicions favorables per la batalla (II,76). Però de pocs resultats reals. Les Fletxes Verdes que esperen el relleu al davant de tot hauran de seguir combatent a primera línia. Avancen al migdia a l'esquerra del cos d'exèrcit fins Belltall

⁵⁷⁶ *Diario de Operaciones. CTV y Flechas Verdes. Enero de 1939. DN-36-10-8-1.*

⁵⁷⁷ *Orden de Operaciones. n° 94. CTV. 11-I-39. DN-36-10-8-1.*

⁵⁷⁸ *Orden de Operaciones n° 95. CTV. 12-I-39. DN-.36-10-8-1.*

per protegir el flanc esquerra de l'atac. L'intensa cobertura de la seva artilleria els permet la conquesta. Tenen 15 baixes i fan 21 presoners.

Per la tarda el 2on Regiment de les Verdes serà substituït per les esperades tropes de les Fletxes Blaves. Després marxen a Solivella, on reben 49 alferes nous que són distribuïts entre els batallons d'infanteria. Les Fletxes Negres a la dreta del cos d'exèrcit entren a Pira, fent un petit avenç per la carretera de Santa Coloma de Queralt.

Avui el general Gambarà envia una nota secreta als tots els caps de les seves forces ⁵⁷⁹. Hi ha informació confidencial de que el comandament *rosso* de Catalunya té intenció d'usar gas tòxic la nit del 13 al 14 de gener contra les tropes del CTV. Pretén amb aquesta acció obstaculitzar la seva inevitable derrota.

El general ordena prendre mesures de precaució, sense alarmar la tropa. Verificar el bon estat de les màscares i fer exercicis de simulació per comprovar el coneixement per part dels soldats del protocol en cas d'atac amb agents químics. Si es realitza algun atac d'aquest tipus, cal informar amb rapidesa al cap del CTV. Per precaució es farà arribar al sector d'atac projectils i material químic per si cal prendre represàlies, usant àmpliament aquest tipus d'arma contra l'enemic:

Da informazioni risulterebbe che Comando rossa di Catalogna avrebbe emanato ordine per impiego di gas asfissianti nella notte tra venerdì e sabato 14 corrente, allo scopo di ostacolarizzare la minaccia della nostra vittoriosa avanzata. Per qualunque eventualità- et con la devute cautela per non desatcare allarmi- prego verificare efficienza maschere. Nel caso in cui nemico impiegasse realmente gas me ne dovrà essere data immediatamente notizia certa. Intendenza faccia avvicinare a questa zona proietti e liquidi speciali per poter essere in grado di svolgere violenta rappresaglia. Assicurare.

Per demà tot el CTV ha d'estar en marxa. Les Fletxes Negres han de seguir per la carretera de Santa Coloma des de Sarral fins Rocafort de Queralt, doncs encara van molt enrere. La Littorio cap a Conesa i a l'esquerra les Fletxes Blaves i les Verdes han de protegir el llarg flanc esquerra des de la serra del Tallat fins la Sala de Comalats ⁵⁸⁰.

Al matí del 14 de gener es realitzen exercicis amb les màscares antigàs, en prevenció d'un possible atac enemic amb armes químiques (II,80). Les Fletxes Blaves no han substituït encara els unitats de les Verdes per seguir endavant. Les Fletxes Negres avancen per la carretera de Santa Coloma fins Rocafort i Montbrió com els havien ordenat.

La Littorio avançarà ràpid fins Conesa i continuarà la marxa cap a Santa Coloma de Queralt, que serà també ocupada. Les Fletxes Verdes entraran a la tarda a Sarral i Ollers, a la dreta de l'atac. Informen que les comunicacions estan tallades arreu. Sols entre Solivella i Sarral hi ha tres ponts destruïts. La 4^a de Navarra és molt a la vora, a Cabra del Camp.

La conquesta d'avui serà molt gran. Molt superior a les ordres rebudes, que no esperaven aquest d'èxit. A les onze de la nit comuniquen a les avantguardes de les Fletxes Verdes que demà menjaran ranxo calent.

Avui el general Franco ha fet una visita al lloc de comandament del General Gambarà. Ha demanat que transmeti als seus homes l'enhorabona per la magnífica actuació en les operacions.

Per demà el cos d'exèrcit es dedicarà a la *consolidació de les posicions conquerides*, és a dir serà una jornada de descans en la marxa ⁵⁸¹. La Littorio que és la unitat més avançada ha de prendre posicions entre Savallà i Santa Coloma de Queralt. Per demà cal

⁵⁷⁹ N° 2/13. Op. Segreto. Li 13 Gennaio 1939 XVII. DN-36-10-8-1.

⁵⁸⁰ Orden de Operaciones n° 96. CTV. 13-1-39. DN-36-10-8-1.

⁵⁸¹ Orden de Operaciones n° 97. CTV. 14-1-39. DN-36-10-8-1.

tenir una columna ràpida per col·laborar en l'ocupació de Tarragona al costat de la 5^a de Navarra ⁵⁸².

El responsable de la columna serà el tinent coronel Vassi. Disposarà de: un batalló d'infanteria motoritzat, una companyia de tancs, altre de vehicles blindats i una d'autometralladores. Amb una secció de peces antiaèries i una bateria d'artilleria del 75. Totes les unitats del cos d'exèrcit hauran d'estat preparades demà al vespre per seguir endavant el dia 16 de gener. Cap a Igualada.

7.3. Navarra a Valls i Tarragona: del 12 al 17 gener de 1939.

Un cop conquerida la línia entre l'Espluga de Francolí i Montblanc, les forces de Solchaga es preparen per seguir les noves instruccions del 10 de gener ⁵⁸³. La 4^a de Navarra farà de vicle entre el CTV i el seu cos d'exèrcit. Recolzarà els primers a l'esquerra de la carretera de Santa Coloma de Queralt. Alhora ha de protegir el flanc esquerra de la 5ª Divisió. Aquesta ha de canviar de direcció est per avançar cap el sud, cap a Valls.

La 12^a DI al costat de la 5ª marxarà cap a Alcover i la Selva del Camp, per la carretera de Reus. La maniobra ha d'amençar la retirada de les forces enemigues que defensen el baix Ebre amb un atac per la seva reraguarda. Obrint el pas al Cos d'Exèrcit Marroquí que tot just comença ara a avançar pel Priorat. I que podrà fer una marxa ràpida, sense oposició cap a Reus i Tarragona. Els demanen una maniobra ràpida davant d'un adversari ja feble: *Perdida la mitad de sus efectivos y desorganizados, intenta rehacer sus grandes Unidades.*

Però el 12 de gener hi haurà més dificultats que grans conquestes (II,69). Al nord del sector de Navarra, la 4ª ocupa Prenafeta i el tossal Gros, mantenint així el flanc esquerra del cos d'exèrcit protegit. Capturen en els combats dos tancs russos. La 5^a DI es mou fins el clot de Sant Joan, a l'est de Montblanc fins la serra de la Pardina, a l'oest de la carretera de Reus. Pretenen amb aquesta maniobra envoltar la serra de Prades per anar a l'encontre de la 12ª Divisió, que encara va molt endarrerida. Han tingut 36 baixes i 81 presoners. I molt botí de guerra: 4 camions, 1 ambulància i 3 peces d'artilleria.

La 12^a de Navarra inicia la jornada amb una intensa preparació de la seva artilleria. El 2on Regiment amb una companyia de tancs es llença a l'assalt de la carretera de Capafons, al sud-est de Prades. Haurà de combatre de valent per vèncer la resistència amb la que es troba. Al final del dia l'enemic cedeix el terreny als atacants i es replega trencant el contacte amb les avantguardes de la 12^a de Navarra en una ràpida retirada. Capafons serà ocupat al vespre.

Les operacions no s'aturen, les ordres demanen agilitat en els moviments per la conquesta. La 5^a comença a la matinada del dia 13 de gener a moure's. Farà un gran progrès ocupant Lilla i Miramar en un combat conjunt amb la 4^a DI. Les fortes posicions que protegien Valls han estat superades (II,78).

Continuaran rapidament per la carretera ocupant el coll de Lilla i Masmolets. Valls ja és molt a la vora. Altres batallons que combaten a l'oest de la carretera de Valls entren a Vilaverd, la Riba i Picamoixons.

La unidad [1ª Bandera FET de Navarra] recibió la orden de tomar aquella noche, por asalto, el pueblo de Picamoixons,...., Permitted la casualidad que se encontraran en las proximidades del pueblo con el enemigo que venía a contraatacarles y se trabó un

⁵⁸² Orden General de Operaciones .nº 9. C de E de Navarra. 14 de Enero de 1939. CGG-7-381-99-8.

⁵⁸³ Orden General de Operaciones nº 8. C de E de Navarra. 10 de Enero de 1939. CGG-7-381-88-20.

durísimo combate cuerpo a cuerpo. El adversario fué derrotado y abandonó el campo dejando varias ametralladoras ⁵⁸⁴.

També s'acosten al front de la 12 DI vorejant la serra de Prades pel sud. Tota la 5ª Divisió està avui en marxa. Tindran avui 42 baixes i 186 presoners capturats.

La 4^a DI al seu costat esquerra combat al nord-est de Montblanc protegint l'avançada del cos d'exèrcit per la carretera de Reus i la de Valls. Ocupen avui la plana dels Sarrills, Figuerola i el Pla de Cabra. Al final del dia perden el contacte amb l'enemic, que ha estat davant seu tota la jornada. Pensen que la 42 Divisió, contra la que lluitaven ha quedat desfeta. A l'esquerra de la 4^a, el CTV ha combatut avui sense tenir el flanc cobert. La 4^a de Navarra ha quedat enrera protegint l'atac a Tarragona.

La 12 de Navarra malgrat les dificultats gairebé ha superat les dificultats de la muntanya avui. El 1er Regiment passa el relleu a unitats de la 1ª Divisió de Cavalleria: el Batalló Ciclista i un esquadró d'infanteria que ocuparan les posicions entre el Montsant i la serra de Gritella al sud-est de Prades. Tota la divisió podrà dedicar tots els homes a l'atac. La 12 avançarà per la carretera de Capafonts fins Farena i Mont-ral amb el 3er Regiment, mentre el 2on el protegeix per la dreta de possibles atacs des de la serra de la Mussara. Ja són molt a la vora de les forces de la 5ª que vénen al seu encontre pel sud de la serra de Prades. Han tingut 24 baixes i 137 presoners.

Totes les forces de Yagüe ja han passat l'Ebre i avancen pel Priorat avui, encara que són molt lluny de les posicions de les tropes de Navarra.

El 14 de gener continua la marxa conjunta de les tres divisions de Navarra amb força efectivitat. A la dreta la 12 DI ocupa l'espai entre la Mussara, l'Albiol i Alcover, a la carretera de Reus. Amb sols 18 baixes. I 207 presoners. La 5^a DI a la seva esquerra ocupa Valls i es troba amb la 12 DI a Rojals, Pinetell i Mont-ral. Han envoltat tota la serra de Prades. Troben però majors dificultats en el combat amb 42 baixes i 621 presoners. Hi havia major presència i resistència enemiga. Han capturat avui un tren amb material sanitari, municions i una ambulància (II,82).

A l'esquerra del tot la 4ª continua enganxada a la 5^a DI. Entren a Cabra del Camp i puguen al puig de Cabdells al nord-est. Els batallons del Cos d'Exèrcit Marroquí faran avui també una llarga caminada, establint la nova línia entre l'Hospitalet de l'Infant i Poboleda, al sud del Montsant.

Les instruccions per l'ocupació de Tarragona arriben avui dia 14 de gener a les unitats encarregades de l'operació (II,86) ⁵⁸⁵: *Sobre cortar hacia el mar la retirada de las fuerzas enemigas que operan en la costa y ocupar Tarragona*. Consideren l'enemic ja és derrotat, amb les seves unitats gairebé desfetes, Encara que conserva alguns nuclis operatius entre les muntanyes de la Mussara i el mar.

La maniobra de les forces de Navarra pretén tallar la connexió amb la reraguarda de les forces enemigues que defensen posicions entre la línia de Navarra i el mar. I després quan es doni l'ordre: ocupar Tarragona. Era feina pel Cos d'Exèrcit Marroquí, però és encara lluny de Tarragona ⁵⁸⁶. Els de Navarra han d'estar preparats per l'ocupació si els altres no hi són.

La 4^a DI ha de mantenir el contacte amb el CTV alhora que protegeix el flanc esquerra de la 5ª entre Cabra del Camp i Bràfim, seguint el riu Gaià. La 5^a DI des d'aquest punt continuarà fins el mar tallant la retirada enemiga. El setge de Tarragona pot quedar complert amb la 12 DI, encarregada d'ocupar Reus i la Poble de Mafumet al nord-oest de Tarragona.

⁵⁸⁴ COLMEGNA, Héctor.-*Diario de un médico argentino en la guerra de España (1936-9)*. Espasa-Calpe. Buenos Aires 1941.

⁵⁸⁵ *Orden General de Operaciones. n° 9. C de E de Navarra. 14 de Enero de 1939. CGG-7-381-99-8.*

⁵⁸⁶ *Orden General de Operaciones n° 19. C de E Marroquí. 14 de Enero de 1939. CGG-7-381-92.*

El CTV també participarà a la maniobra amb una columna motoritzada. Ara sols cal esperar que farà el Cos d'Exèrcit Marroquí per definir el final de l'operació.

L'endemà la conquesta serà molt gran. La 5^a DI comença el 15 de gener a moure's per la carretera de Valls a Tarragona amb molta facilitat, encara que en acostar-se a Tarragona la presència enemiga augmenta. Ocupen a la dreta i esquerra de la ruta: Vallmoll, Nulles, Vilabella del Camp, Renau, Peralta, l'Argilada, la Secuita, Perefort, els Garidells, els Pallaresos i el Catllar. A les portes de Tarragona han de combatre fent 50 morts a l'enemic i 12 baixes pròpies (II,92).

A las nueve de la mañana la Bandera [1^a de la FET de Navarra] conquistó el pueblo de Valmol [Vallmoll]. Los vecinos estaban metidos en sus casas. No sabían si éramos marxistas o gente de Franco. Nuestro rápido avance les había sorprendido.,...,El avance prosiguió.,..., El enemigo no cesó un momento de hostigarnos durante la marcha. Pero nuestras fuerzas continuaban progresando.

A pocos kilómetros de Tarragona el adversario, que se había hecho fuerte en unas lomas contiguas a la carretera, se opuso resueltamente a nuestro avance. La Bandera se desplegó.,..., realizó un movimiento envolvente y atacó al enemigo por la espalda. En vista de su situación crítica, los guardias de asalto- que eran las fuerzas enemigas que nos atacaban-iniciaron su retirada; pero fueron muchos los que cayeron prisioneros.

En aquel momento los tanques que no habían podido llegar hasta entonces, hicieron su aparición en la carretera y siguieron en dirección Tarragona.

Los dos últimos puentes que atravesamos, de cierta importancia, antes de llegar a la ciudad, comprobamos que estaban minados. La rapidez de nuestro avance no había dado lugar a que el adversario los volara. A las 2 de la tarde las Banderas de Navarra y Palencia llegaron a los arrabales de Tarragona.,..., El día era de bochorno y calor. Amenazaba tempestad.,...,

La Bandera que venia a la vanguardia, fué la primera en penetrar en la ciudad. Recorrió diferentes calles y se concentró después en la Avenida principal, llamada " La Rambla". Las calles estaban desiertas; los transeuntes eran contadísimos. Algunas personas se asomaban para contemplar el desfile de las tropas. Todos guardaban silencio ⁵⁸⁷.

La 12 de Navarra comença de matinada el camí sense veure l'enemic davant seu. El trobarà davant Reus amb un lleugera presència. Hi entren i continuen pel camí de Constantí fins la Grassa. Sols compten 4 baixes i fan 74 presoners. El gruix de les forces enemigues s'han replegat abans de la seva arribada.

Una avançada lleugera amb forces d'infanteria en camions i de cavalleria del Cos d'Exèrcit Marroquí s'acostarà avui a Tarragona per ser present en l'ocupació de la ciutat ⁵⁸⁸.

El 16 de gener no hi haurà massa operacions. La 12 DI es dedicarà a avançar fins a Constantí fent un reconeixement de la zona. I recolliran 684 presoners. La novetat de la 5^a DI és un tiroteig vora Vilabella del Camp. L'enemic espera a l'altre costat del Gaià. Es presenten avui més de mil milicians a les posicions de la 5^a de Navarra (II,96).

La 4ª continua al Pla i a Cabra del Camp, al nord del sector de Navarra. I el Cos d'Exèrcit Marroquí ja té el gruix de les seves forces desplegades entre Catllar, al costat del riu Gaià i Tarragona. Per acabar d'assolir els objectius de les ordres del dia 14 de gener cal dur el front fins el costat oest del riu Gaià ⁵⁸⁹.

⁵⁸⁷ COLMEGNA, Héctor.-*Diario de un médico argentino en la guerra de España (1936-9)*. Espasa-Calpe. Buenos Aires 1941.

⁵⁸⁸ *Diario de Operaciones. C de E Marroquí*. ZN-10-447-20.

⁵⁸⁹ *Orden General de Operaciones n° 9. C de E de Navarra. 14 de Enero de 1939*. CGG-7-381-99-8.

El 17 de gener la 5^a DI abandona les posicions a l'oest del Gaià entre Vilabella i la costa. És substituïda per tropes del Cos d'Exèrcit Marroquí. La 5ª queda desplegada entre Vilavella fins Aiguamúrcia. Des d'aquí comença el sector de la 4^a. Han fet avui 245 presoners. Continuen arribant milicians que es rendeixen (II,103).

La 12 DI quedarà com a força de reserva del cos d'exèrcit a Vallmoll, Nulles, Puigpelat i Brafim, entre els de Navarra i les forces de Yagüe. Acumulen avui 684 presoners més.

Terminus ja ha enviat noves instruccions a Escala per continuar les operacions. Demana a Escala: *Imprimir a las operaciones ritmo acelerado sin dar tregua al enemigo*⁵⁹⁰. Han d'impedir que l'enemic es pugui refer i pugui establir noves línies defensives, ara ja superades les dues grans línies de defensa. Cal destruir l'enemic el més lluny possible de Barcelona, impedint que pugui reunir massa efectius per la defensa de la ciutat.

Els de Navarra hauran de tornar al seu objectiu principal un cop ocupada Taragona recolzant el Cos d'Exèrcit Marroquí. Al sector d'Igualada. Per Valls, Pont d'Armentera, passaran el Gaià i continuaran cap a la Llacuna i Martorell, ja al Llobregat.

Escala ordenarà el pas del Gaià als de Navarra (II,98)⁵⁹¹. La 4^a DI ha d'avançar amb rapidesa altre cop al costat del CTV. Des de Pont d'Armentera cap a Esblada. La 5ª També ha de passar el Gaià cap a la Juncosa, al nord-oest del Vendrell. La 12 continuarà com a força de reserva. Els demanen una marxa conjunta amb el CTV i Marroquí, els tres cossos d'exèrcit un al costat de l'altre.

7.4. El Cos d'Exèrcit Marroquí al riu Gaià: del 13 al 17 de gener de 1939.

Entre el Cos d'Exèrcit de Navarra i el mar s'ha de moure per la costa el Cos d'Exèrcit Marroquí. Ha de fer net de presència enemiga el tram final de l'Ebre i després acostar la línia de front al sud-est de Reus⁵⁹².

El 13 de gener unitats de la Divisió 105 arriben al mar entre l'Ampolla i la cala de l'Ametlla. Seguint el curs de l'Ebre han passat per Benifallet, Cardó, Tivenys, Bitem, el Perelló i Tortosa. Una extensa conquesta territorial on ni el terreny ni l'enemic és obstacle (II,77).

La 13 DI avança des del sud de Falset entre Marçà i Tivissa, als Guiamets i a la serra d'Almós. Gairebé tota la divisió es mou cap el sud en paral·lel a la 105 DI. Han deixat les posicions conquerides ahir, als batallons de la 50 DI. La 1^a i 2ª Agrupacions d'infanteria, amb l'artilleria acampen a Tivissa. La 3ª Agrupació no es mou de Marçà. La cavalleria que acompanya a la 13 DI es queda avui al costat de la 105.

Malgrat l'aparent facilitat en la conquesta de la jornada el cos d'exèrcit comptabilitza una elevada xifra de baixes a les seves files: 6 oficials, 5 sotsoficials i 109 de tropa. A més de 92 presoners.

El 14 de gener el front enemic es desfà. Les ordres del dia 12 de gener ja gairebé s'han complert amb força rapidesa (II,81). Avui l'adversari ha mostrat la seva feblesa amb molt poca capacitat d'oposició i ha perdut molt terreny. Però el Cos d'Exèrcit Marroquí encara marxa molt endarrerit respecte els altres. Fet que dificulta la velocitat en les operacions dels de Navarra que combaten a la seva esquerra i molt més a l'est.

Aquests hauran d'implicar les seves unitats per facilitar l'avenç dels Marroquins. Desviant la marxa de dues de les seves tres divisions per atacar la rereguarda de l'adversari de les forces de Yagüe. Deixant d'avançar al costat del CTV per atacar cap a

⁵⁹⁰ *Instrucción General n° 11. CGG. CGG-7-381-32-17.*

⁵⁹¹ *Orden General de Operaciones n° 10. C de E de Navarra. 16 de Enero de 1939. CGG-7-381-100-6.*

⁵⁹² *Orden General de Operaciones n° 18. C de E Marroquí. 12 de Enero de 1939. CGG-7-381-91-03.*

la costa ⁵⁹³. Aquesta intervenció prevista des del 8 de gener, guanyarà ara importància i abast. L'avenç de Navarra haurà de ser cap el sud, segons les ordres del dia 14 de gener de 1939 ⁵⁹⁴. No és veu fàcil que puguin arribar a Reus i Tarragona abans que els de Navarra que ja són a la vora, al nord.

El nou front d'avui al vespre s'estén entre Poboleda i Pradell de la Teixeta, fins l'Hospitalet de l'Infant, passant pel vèrtex Cabrafiga, al nord-est de Pratdip. Al nord del cos d'exèrcit ha avançat la 50 DI. Entre Poboleda i la Torre de Fontaubella, al Priorat. Al nord-est les forces de Navarra entren avui a Alcover i Valls. Entre Pradell de la Teixeta i el Mas de Riudoms la 13 DI. I per la costa la 105 DI entra a l'Hospitalet de l'Infant.

Avui faran 1.141 presoners. El botí també serà molt abundant: queviures, munició, vestuari, benzina, ... L'enemic ha fugit sense combatre.

Amb les noves ordres d'avui queda delimitat el nou sector de front a càrrec del cos d'exèrcit (II,87) ⁵⁹⁵. Han d'anar fins el riu Gaià entre Vilabella del Camp i Tamarit. Les tres divisions una al costat de l'altre, sense deixar espais entre elles. La 105 seguint la costa i la 13 terra endins amb forces de la 50 als seus dos costats.

El 15 de gener el guany territorial serà també molt gran. Al nord de l'atac la 50 DI avança per Arbolí, Alforja, l'Aleixar fins a Reus. A la seva dreta, la 13 DI fins Borges del Camp i Reus (II,91-92). Trobaran *poca resistencia enemiga* ⁵⁹⁶.

La 13 avança amb la 1^a i 3ª Agrupacions una al costat de l'altre. La 3ª amb el 1er Batalló de Mérida al davant. Marxen sense enemic davant seu. Passen per Colldejou, Vilanova d'Escornalbou, Riudecanyes i Borges del Camp ⁵⁹⁷. A la seva dreta avança la 1ª Agrupació amb el 6è Tabor GFRI de Melilla al davant, no troba massa problemes en la marxa ⁵⁹⁸. Els ponts destruïts resulten ser les dificultats principals. L'agrupació ocupa Mont-roig, Montbrió, Riudoms i Reus.

A Reus s'hi trobaran les forces de la 12 de Navarra que han avançat des del nord de Reus. Les de la 50 DI que vénen de l'est i arriben a les 4 de la tarda. Troben la 6ª Bandera de la Legió de la 13 DI que és a la ciutat des de les 2 de la tarda. I que es dedicarà a tasques de vigilància a la ciutat.

L'altre fita important de la jornada és Tarragona. El gruix del cos d'exèrcit és encara lluny de la ciutat. Efectius del Batallons 101 i 103 de la 105 DI són transportats en camions cap a Tarragona com avançada per ser presents en l'ocupació de la ciutat per les forces de la 5^a de Navarra. Els acompanyen forces de cavalleria ⁵⁹⁹. A 4 quilòmetres de la ciutat el comboi és rebut amb un fort tiroteig. Hi haurà combat contra les forces defensores amb 32 baixes pròpies. La resistència serà superada. I la ciutat queda ocupada a les 16 hores. Les forces de la 5^a DI de Navarra també han hagut de combatre a les portes de la ciutat.

La 105 DI ocupa avui l'espai entre la Canonja, Vila-seca, i Salou. I la 50 DI entra a Constantí, on també troben forces de la 12 de Navarra. El botí de la jornada ha estat molt gran. I molts presoners: 3.563.

El 16 de gener les forces de la 50 i la 105 avancen les seves posicions des del riu Francolí al Gaià (II,96). Entre els Pallaresos i el Catllar. Els de la 13 DI es queden vora

⁵⁹³ Instrucción General n° 10. CGG. 8 de Enero de 1939. CGG-7-381-48-13. Instrucción General n° 52. E del Norte. 9 de Enero de 1939. CGG-17-381-62-05.

⁵⁹⁴ Orden General de Operaciones n° 8. C de E de Navarra. 10 de Enero de 1939. CGG- 7-381-88-20. Orden General de Operaciones n° 9. C de E de Navarra. 14 de Enero de 1939. CGG-7-381-99-8.

⁵⁹⁵ Orden General de Operaciones n° 19. C de E Marroquí. 14 de Enero de 1939. CGG-7-381-92.

⁵⁹⁶ Diario de Operaciones 13 DI. DN-10-452-5 bis.

⁵⁹⁷ Diario de Operaciones 13 DI. 3ª Agrupación DN-43-11-29.

⁵⁹⁸ Diario de Operaciones 13 DI. 1ª Agrupación. DN-43-11-41.

⁵⁹⁹ Diario de Operaciones. C de E Marroquí. ZN-10-447-20.

del Francolí. Són posicions ocupades ahir dia 15 per la 5^a de Navarra. Les ordres del 14 de gener ja gairebé han estat assolides avui sense combat ⁶⁰⁰.

Terminus demana a l'Exèrcit del Nord: *Imprimir a las operaciones ritmo acelerado sin dar tregua al enemigo* ⁶⁰¹. Han d'impedir que es pugui reorganitzar i pugui altre cop presentar resistència. Cal destruir la seva capacitat operativa el més lluny possible de Barcelona i de la frontera amb França. L'espai del cos d'exèrcit continua sent el més meridional de tots ells cap el Baix Penedès i el Garraf.

L'endemà dia 17 de gener les unitats es despleguen a llarg del marge esquerra del riu Gaià entre Vilabella i el mar. Substitueixen els batallons de la 5^a de Navarra. Marxaran al nord, entre Vilabella i Aiguamúrcia al nord del desplegament d'avui de les tropes Marroquines (II,103) ⁶⁰².

En alguns punts han travessat el Gaià establint caps de pont. A Altafulla, Vespella i Vilabella. L'objectiu és facilitar la maniobra de demà quan la resta de forces passin el riu. Molts ponts han estat destruïts per l'enemic en la seva fugida.

La 13 DI, la més endarrerida de les tres divisions farà avui una marxa molt ràpida entre els rius Francolí i el Gaià. La seva 3ª Agrupació des de Vistabella avançarà per la Secuita, l'Argilaga, Peralta, Renau i Vilabella, substituint les forces de la 5^a de Navarra. L'enemic sols mostrarà la seva presència en acostar-se al Gaià. És a les alçades a l'altre costat del riu. Rep amb foc d'armes automàtiques i morter els homes del 1er Batalló de la Victòria que avancen davant de tot al costat del 5è Tabor del GFRI de Melilla. Passen el Gaià i entren en combat als vessants del vèrtex de la tossa Grossa de Montferri. A mitjanit guanyen la posició fent fora els defensors. Els fan 15 morts i 10 presoners. El gruix de l'artilleria de la 13 DI els ha fet costat amb les bateries de 50 i 100 mm ⁶⁰³.

La 1ª Agrupació de la 13 DI a la dreta de la 3ª avançarà des de la Secuita fins l'Argilaga. També haurà de combatre per passar el Gaià i establir un cap de pont al cim del Mas d'en Blanc molt a la vora ja de Vespella.

La 105 DI també passarà el Gaià fins establir posicions a Altafulla. A la nit del 16 al 17 de gener l'aviació republicana efectua missions de bombardeig a la línia vora el mar i a Tarragona sense causar cap víctima.

Demà el cos d'exèrcit haurà de aconseguir avançar fins una nova línia deixant rere seu el Gaià i establint posicions entre Creixell de Mar, la 105 i Bonastre, la 13 DI. Fins el puig de l'Aranyó i en contacte amb les forces de Navarra a Rodonyà (II,107) ⁶⁰⁴. L'alt comandament demana als seus cossos d'exèrcit: *Atacar en todo el frente superando rapida y vigorosamente cualquier resistencia local y empleando a fondo todas las energias de nuestras tropas para acelerar la destrucción de los nucleos enemigos situados al Oeste del Bajo Llobregat* ⁶⁰⁵.

⁶⁰⁰ Orden General de Operaciones n° 9. 14 de Enero de 1939. CGG-7-381-99-8.

⁶⁰¹ Instrucción General n° 11. CGG. 16 de Enero de 1939. CGG-7-381-52-17.

⁶⁰² Diario de Operaciones 5 DI. DN-10-452-2.

⁶⁰³ Operaciones 13 DI. Varias Unidades. DN-43-11-40.

⁶⁰⁴ Orden General de Operaciones n° 20. C de E Marroquí. 17 de Enero de 1939. CGG-7-381-93-02.

⁶⁰⁵ Instrucción General n° 53. Ejercito del Norte. 17 de Enero de 1939. CGG-7-381-65-7.

8. L'AVENÇ FINS EL LLOBREGAT I EL SETGE DE BARCELONA.

8.1. Urgell a Basella i Solsona: del 18 al 24 de gener de 1939.

Les forces del Cos d'Exèrcit d'Urgell estan desplegades en un sector de front inactiu i d'altre amb activitat. El primer és el pirenaic, des de la frontera amb França del Pallars Sobirà a l'est del Noguera Pallaresa, Sort i la Pobla de Segur, fins Isona. Està vigilat per batallons de la Divisió 63 i per l'Agrupació Pirenaica. El seu front resta inalterat, amb la neu, la pluja i molt de fred.

Una separació entre exèrcits poc definida: *Hi havia poc moviment a un costat i a l'altre, sense trinxeres ni posicions avançades prou definides. En ocupar una altura trobaves senyals que ja hi havia estat visitades per una patrulla enemiga: paquets buits de cigarretes, beines de bala*⁶⁰⁶.

Però amb la presència de l'adversari es manté al davant: *La ofensiva irà como dicen, pero aquí los rojos aún estan farrucos*, escriu un oficial de la 63 DI dels combats de gener de 1939 a les muntanyes dels Pirineus⁶⁰⁷.

Al sud-est d'Isona la 150 DI carrega amb el protagonisme de les operacions. Recolzada per altre de les divisions d'Urgell que s'ha incorporat a l'atac des de les posicions dels Pirineus: la 62. La 61, la quarta de les divisions del cos d'exèrcit descansa a la vora del Santuari de Bonrepós, proper al coll de Comiols.

El propòsit de l'alt comandament és la destrucció dels nuclis de resistència entre la plana d'Urgell i la costa de Tarragona⁶⁰⁸. Superar les línies defensives més fortes: l'entramat de fortificacions de la L-2. Aleshores els d'Urgell des de Ponts avançaran cap a la Seu d'Urgell.

Des del dia 16 de gener els d'Urgell com els d'Aragó tindran un sector d'atac propi al costat de la resta d'unitats de l'Exèrcit del Nord⁶⁰⁹. Ambdós marxen cap el nord, sent els dos cossos d'exèrcit que operen més a l'oest. Els d'Aragó per Solsona i Berga. Els d'Urgell per Bassella i Solsona on s'han de trobar amb els d'Aragó abans de seguir cap a la Seu.

Continua sent prioritari un ritme ràpid de conquesta. Cal impedir que l'enemic consolidi noves posicions defensives. Cal destruir la seva capacitat operativa el més lluny possible de Barcelona i de la frontera amb França⁶¹⁰.

El 18 de gener és un dia de pluja (II,108). Fet que manté la inactivitat dels combatents fins la tarda. La 150 avançarà des de Ponts per la carretera de la Seu al mas Tauler fins el quilòmetre 2 de la de Cervera. Una maniobra per fer més gran el terreny conquerit a l'est de Ponts. Trobaran molta resistència a la marxa de les seves unitats⁶¹¹. Dues companyies enemigues que anaven a Ponts són capturades. Desconeixien que havia canviat de mans. La 62 d'Urgell a la seva dreta avançarà fins la carretera de Ponts a Cervera i la creuarà pujant fins les alçades del vèrtex Castellar.

⁶⁰⁶ RAMÓN I VIDAL, Jaume.- *El Regiment Pirinenc n° 1 de Catalunya*. Dalmau. Barcelona 2004. Cita la nota de: ROCAMORA, Joan.- *Records d'un exiliata Amèrica*. Dalmau. Barcelona 1995. Pag. 26. Records de la vall Ferrera poc després de tornar de França un cop tancada la bossa de Bielsa.

⁶⁰⁷ GÁRATE CORDOBA, Jose Maria.- *Mil días de fuego*. Luis de Caralt. Barcelona 1972. Pag. 603.

⁶⁰⁸ *Instrucción General n° 52. E del Norte. 9 de Enero de 1939. CGG-7-381-62-05*. I també: *Instrucción General n° 53. 17 de Enero de 1939. CGG-7-381-65-7*.

⁶⁰⁹ *Adicción n° 1 a la Instrucción General n° 11. 16 de Enero de 1939. CGG-7-381-52-17*.

⁶¹⁰ *Instrucción General n° 11. 16 de Enero de 1939. Sobre imprimir a las operaciones ritmo acelerado sin dar tregua al enemigo. CGG-7-381-52-17*.

⁶¹¹ *Cuerpo de Ejército de Urgel. Operaciones sobre Cataluña. DN-7-382-127-46*.

L'endemà dia 19 de gener les incidències meteorològiques continuen dificultant la marxa de les operacions (II,114). Fins migdia la boira impedeix la visibilitat. La 150 ha preparat el seu dispositiu d'atac. L'eix de la marxa és la carretera de la Seu, cap a Bassella. Una columna per l'esquerra i altre per la dreta. Mentrestant al flanc dret la 62 avançarà cap a l'est facilitant la rapidesa de la marxa de la 150.

La resistència demostrada per l'enemic serà gran i l'avenç serà petit. La 150 ocupa les cases del mas de Trulls al nord de la carretera. Al sud ocupa l'ermita de Santa Maria de les Homedes i ocupa l'obaga del Castellar on l'enemic també és present. La 150 DI ha tingut 36 baixes i capturat 67 presoners. L'artilleria ha hagut de treballar de valent per ajudar a ocupar aquestes posicions. I després s'ha mostrat molt eficaç amb el seu tir damunt de l'enemic en la seva retirada, fent moltes baixes entre les seves files ja al vespre.

La 62 DI ocuparà la cota 442 al sud del vèrtex Castellar conquerir ahir. A les seves posicions s'han presentat 15 milicians, amb un metge i tot l'equip sanitari. Han enterrat 48 morts.

L'enemic ha quedat molt afeblit pels durs combats que ja duren molts dies, per a ell sense treva. Ja no presenta una resistència contínua a tota la línia. Sols al matí del dia 20 de gener mostra signes de fermesa, després aquesta s'esvaeix (II,119). La 150 avançarà cap a Bassella amb les dues columnes d'atac entre el Segre i la carretera. A l'esquerra a tocar el Segre entren a Miralpeix. A la dreta conquereixen la serra del Pubill i entren a Guardiola de Segre.

Han pogut fer arribar tota la seva artilleria, a darrera hora del dia fins la primera línia de combat. Vencent tots els entrebancs que suposen les múltiples voladures que ha fet l'enemic en retirada.

La 62 DI continuarà en direcció est, ampliant la zona d'atac del cos d'exèrcit, foragitant l'enemic de la carretera de la Seu per on combat la 150 DI. Fins el vespre no es mourà de les posicions conquerides ahir dia 19 de gener. Caminen tota la nit fins el nou dia quan entrarà a Ribelles i Vilanova de l'Aguda.

A la dreta dels d'Urgell combat el Cos d'Exèrcit d'Aragó. Encara va endarrerit entre els d'Urgell i Maestrat. Marxen al nord-est de Guissona camí de Solsona on s'han de trobar amb Urgell. El general Dávila encarrega les forces d'Urgell recolzar els d'Aragó. No sols accelerant la marxa fins Solsona. Si cal, continuar avançant cap a l'est, fins Cardona. On les tropes d'Aragó podran enllaçar amb les tropes del Maestrat a Súria (II,123)⁶¹². L'enemic es mostra molt fort en aquest sector, tant al Segre com al Cardener.

El 21 de gener les tropes de la 150 DI continuen la maniobra entre el Segre i la carretera de la Seu a Bassella. Continua la presència enemiga, sobretot la troben quan miren de tallar la carretera de Bassella a Solsona. L'objectiu s'aconseguirà al final del dia. Faran 35 morts i capturaran 155 presoners. Amb sols 12 baixes. Ocuparan pel camí Tiurana, la Clua i Castellnou de Bassella (II,125).

El Cos d'Exèrcit d'Aragó avançarà avui dia 22 prop ja de Torà. Ja és gairebé al costat de les forces d'Urgell i Maestrat. L'endarreriment ja és menor. Fet que permet reajustar el dispositiu d'Urgell: baixant la densitat de tropes a la dreta del cos d'exèrcit. Forces que ara es poden sumar a l'atac cap el nord. Ajudant a reduir la resistència enemiga a la vall del Segre. Així alguns dels batallons de la 62 DI comencen el trasllat a la zona de Bassella (II,129).

La 150 DI un cop a Bassella pot començar a avançar per la carretera de Solsona, cap a l'est. Serà l'encarregada de recolzar la marxa del Cos d'Exèrcit d'Aragó. S'organitzen

⁶¹² Instrucción Particular n° 57. CCEE de Urgel y Aragón. 20 de Enero de 1939. CGG-7-381-63-02.

en dos columnes, al nord i sud de la carretera. Al nord passen Ogern i cap el nord-est arriben al Puit i a cal Soler. L'enemic és present i mostra una forta resistència.

Al sud i en paral·lel arriben a Santa Mer i a la serra de Cavallol. Han hagut de vèncer petit nuclis enemics. Tindran 74 baixes en combat. Amb 73 morts enemics i 113 presoners. Avui la Divisió 150 serà reforçada amb quatre banderes de la Legió, fins ara amb la 61 DI, ara descansant del combat: la 14, 16, 17 i 18. Els legionaris no s'aturen, continuen el combat ara amb altre unitat.

La 62 continua el trasllat cap el nord. Des de l'est de Pons cap a Bassella i Santa Mer. On fan el relleu a les forces de la 150 que marxen a Solsona pel sud de la carretera. La 61 també inicia la marxa. Des de les posicions de Comiols on era descansant, avança fins la baronia de Rialp i Sant Cristòfol. El cos d'exèrcit continua afegint efectius a l'atac.

El dia 23 de gener totes quatre divisions d'Urgell estan operatives. Tret de l'Agrupació Pirenaica que es manté en les seves posicions a l'alt Pirineu. La 63 des del sector de la Pobla de Segur fa una marxa cap el sud fins Sant Romà d'Abella i Basturs. On es troben les tropes de la 61 que caminen cap el nord. Des del coll de Comiols han avançat fins Isona, població que han ocupat (II,132).

L'enemic ha abandonat aquesta nit les seves posicions al sector d'Isona. Es veu ja aïllat amb el risc de veure les seves comunicacions amb Organyà tallades per les conquestes d'Urgell.

La 62 DI es mou poc. Sols puja algunes cotes al nord d'Altés, al sud de la carretera de Solsona. Recolzant la marxa de la 150 per la carretera. Aquesta implicarà l'esforç principal en aquest sector, al sud de la carretera de Solsona. Aviat ensopega amb noves unitats enemigues, reforços recents a la zona. Oposaran una forta resistència en un terreny de bosc i muntanya. Aconseguiran avançar fins l'ermita i la serra dels Apòstols, ja a mig camí de Solsona. Amb 61 baixes, 50 presoners i 40 morts fets a l'enemic.

El 24 de gener es considera que l'enemic ja abandonat les posicions més occidentals i septentrionals. No esperen ja resistència entre Isona i la frontera. El control de la carretera de la Seu els deixaria aïllats a les seves posicions més a l'oest (II,137).

A partir d'ara els Cos d'Exèrcit d'Urgell operarà en dos fronts independents (II,144)⁶¹³. Amb les Divisions 150 i 62 cap a Solsona, Berga i Ripoll. I amb la 61 i 63, formant una agrupació sota les ordres del general habilitat Heli Rolando de Tella, cap a Coll de Nargó, la Seu d'Urgell i Puigcerdà. L'objectiu de les ordres és: *Batir y destruir al enemigo, llegando lo antes posible a los pasos por la frontera*. L'enemic continua mantenint nuclis de resistència al Cardener i Segre, mentre mira de replegar-se al Llobregat⁶¹⁴.

La 150 DI vençent una lleugera resistència entra a l'hostal de les Forques al nord de la carretera i a Solsona. Al sud ocupen l'hostal del Boix. Tenen 58 baixes. La 62 DI des d'ahir a l'esquerra de la 150, opera al sud d'Oliana. Jornada per a ells de durs combats a la serra d'Oliana. On fa més de 200 baixes a l'enemic i 125 morts, entre ells un capità de metralladores i un tinent⁶¹⁵. Faran també el relleu de les unitats més endarrerides de la 150.

Al front esquerra la 61 marxa amb poca resistència davant seu. Perseguint l'enemic ocupa el cogulló de Sant Quim, el port i la muntanya del Cimadal. A la seva esquerra, al nord, la 63 ocupa Llorda, Biscarri i Abella de la Conca. Marxen l'una al costat de l'altre cap a Coll de Nargó al sud de la serra de Boumort. Més al nord altres forces de la 63 des de Gerri de la Sal avancen fins Baen, pla de Calderes i l'ermita de Sant Sebastià. El

⁶¹³ Instrucción General n° 12. CGG a E del Norte. 24 de Enero de 1939. CGG-7-381-53-10.

⁶¹⁴ Instrucción General n° 54. E del Norte. 24 de Enero de 1939. CGG-7-381-67-06.

⁶¹⁵ Operaciones 62 DI. DN-33-8-7.

front fins ara inactiu es va movent cap a l'est. La 61 ha tingut 4 baixes, i la 63, una. I 25 presoners captius entre les dues divisions.

8.2. Aragó Cap a Torà: del 16 al 23 de gener de 1939.

El 16 de gener les forces d'Aragó no es mouen de lloc. S'han de preparar per canviar de front de batalla (II,95) ⁶¹⁶. Marxaran al sector d'Agramunt. Deixen el costat dret del Maestrat per anar a combatre a la seva esquerra, entre Urgell i la carretera entre Ponts i Torà ⁶¹⁷.

Es desplegaran a l'oest de Claret fins Concabella. La 51 al nord, la 53 al sud i la 54 en reserva ⁶¹⁸. Davant seu de nord a sud s'enfronten a la 31 BM, amb el 5è Batalló de Metralladores n° 135; la 32 BM i la 27 BM amb el Batalló de Metralladores n° 30 (II,105).

El 17 de gener la 53 DI ja és al nou destí, al sud-est d'Agramunt (II,100). Entre Castellnou i Bellver d'Ossó ⁶¹⁹. La 54 ja sense línia, començarà la marxa cap a la zona d'Agramunt a Pradell de Sió ⁶²⁰. A l'esquerra de la 53. S'hauran d'ocupar del flanc esquerra de la maniobra cap a l'est. La 53 al nord avançarà des de les Pallargues fins Guissona i Torà. La 51 des de Coscó a Sanahuja. La 54 reforçarà l'atac de la 53 fins Guissona (II,104) ⁶²¹.

El 18 de gener serà un dia de pluja que complicarà les operacions (II,108). La 53 continuarà al seu lloc i la 54 rep l'ordre de marxar d'Agramunt fins a Concabella, al sud de les posicions de la 53. Fent així el relleu de les forces de la 82 del Maestrat, preparant-se per les operacions previstes pel dia 19 de gener.

Hi ha canvi en les instruccions. La 54 haurà d'operar no sols fins Guissona amb la 53, haurà de seguir fins Castellfollit de Riubregós recolzant la maniobra (II,111) ⁶²². La 54 encara no està a les noves posicions i cal que s'afanyi per poder començar les operacions demà dia 19. Els enginyers estan treballant de valent. Reparen les voladures del pont de Concabella i els talls de la carretera entre Ossó de Sió i Bellver de Sió. Una carretera ara per ara intransitable.

El 19 de gener comença l'atac del Cos d'Exèrcit d'Aragó (II,115). La 53 al nord del dispositiu tindrà una jornada molt dura. El 2on regiment que combat a l'esquerra haurà de vèncer una forta resistència. Avancen per Gra, Sant Martí i la Morana arribant a la lluita cos a cos al vèrtex de Sant Cristòfol a l'est de la Morana. La Bandera Mobil avança des de Pallargues i tot seguit contacta amb l'enemic que els dispara amb les seves armes automàtiques. Hauran de superar nius de metralladora i el foc dels canons enemics. Al vespre a la Morana els nous ocupants hauran de rebutjar un contraatac amb tres tancs.

Els altres dos regiments avancen a la seva dreta i s'apropen també a la carretera de Guissona a Cervera. L'enemic s'ha fet fort i combat entre l'espai dels dos cossos d'exèrcit, entre el d'Urgell i el d'Aragó.

A les Torretes, al nord de Pallargues el 3er Regiment amb la 3ª Bandera de la Falange aragonesa ocuparà les fortificacions que els tallen el pas per accedir a l'altiplà de

⁶¹⁶ Instrucción Particular n° 55. C de E de Aragón. 16 de Enero de 1939. CGG-7381-63-01.

⁶¹⁷ Instrucción General n° 52. Ejército del Norte. 9 de Enero de 1939. CGG-7-381-62-05.

⁶¹⁸ Orden General Preparatoria. C de E de Aragón. 16 de Enero de 1939. CGG-7-381-75-02.

⁶¹⁹ Diario de Operaciones. 53 DI. DN-41-3-2.

⁶²⁰ Diario de Operaciones. 54 DI. DN-40-3-8.

⁶²¹ Orden General de Operaciones n° 10. C de E de Aragón. 17 de Enero de 1939. CGG-7-381-76-04.

⁶²² Orden General de Operaciones n° 11. C de E de Aragón. 18 de Enero de 1939. CGG-7-381-77-03.

Caplloc. Haurà de rebutjar els contraatacs dels antics defensors que s'han replegat a Florejacs. Les baixes de la divisió han estat molt elevades avui: 108. Han fet 69 presoners i enterrat 78 morts.

La 54 DI ha fet el relleu a les forces del Maestrat a l'oest de Concabella. Després d'una preparació artillera amb les peces de la divisió i les de la reserva del cos d'exèrcit, inicien l'atac a les 11 del matí. En poc més de 20 minuts ocupen Concabella malgrat la resistència de l'enemic, que deixarà molts morts a la població.

Altre cop serà necessària la intervenció dels canons per seguir avançant cap a l'est. El combat continua i al migdia entren a Hostafrancs i a Ribé. L'enemic es replega sense deixar de mostrar resistència cap a l'est on mira de reorganitzar la defensa. Són forces nombroses que han estat reforçades per guàrdies d'assalt i carrabiners arribats de Barcelona.

A les 13:30 una nova i forta preparació artillera a l'ermita de Sedó i a les alçades vora Tarroja. Població ocupada després d'un ràpid assalt a les tres de la tarda. A la mateixa hora forces de la 54 DI entren a Sedó on l'enemic ha deixat un centenar de cadàvers. A Malgrat entren a les 16:30 i troben que l'enemic ha abandonat els trípodes de les seves metralladores en una precipitada fugida.

L'endemà dia 20 continuen la marxa cap a l'est on l'enemic mirarà de consolidar una línia defensiva entre Massoteres i Vicfred davant la 53 d'Aragó (II,120). El seu 1er Regiment amb la 2ª Bandera de la Legió ocuparà Guissona i les cotes a l'est on defensaven la població. Els legionaris continuaran avançant en constant combat cos a cos fins la nit.

El 2on Regiment hi serà al nord de Guissona, amb la Bandera Mòbil avançant cap a Massoteres fins els dipòsits d'aigua a l'oest de la població.

La 54 DI combat a la dreta. Avançaran a les 9:30 del matí sense trobar massa resistència entre Bellvei i la Manresana vora la carretera de Calaf, on lluiten els del Maestrat. Al migdia ocupen Bellvei i Llor. Continuaran per Sant Guim, Comabella, Orpí, fins les 15:30 quan el 3er Regiment ocupa Portell i Ferran.

La resistència ha estat major a la zona nord de la divisió. A Portell, sobretot a Vicfred, on els homes del 289 Batalló dels Tiradors d'Ifni s'han llençat a l'assalt de la població, obligats a uns durs combats, que s'allarguen fins el capvespre quan controlen les primeres cases del poble.

Entre Ponts i Calaf combaten tres cossos d'Exèrcit, Urgell, Aragó i Maestrat, que es troben amb la impossibilitat de fer una marxa ràpida. Al llarg del riu Llobregós l'enemic mostra el propòsit de resistir. Els d'Urgell hauran de desviar part de les seves forces des de Tiurana per avançar cap a l'est per la carretera de Solsona, on han de trobar-se amb les forces d'Aragó que combaten de Torà direcció nord (II,123) ⁶²³.

En una segona fase avançaran cap el sud-est. Fins a Cardona en atac conjunt i després els d'Aragó fins a Súria on trobaran els del Maestrat que marxen cap a Manresa. Així trencaran de flanc tota la resistència entre la vall del Segre fins la del Llobregat obrint la possibilitat d'arribar a la frontera amb lleugeresa.

El 21 de gener el Cos d'Exèrcit d'Aragó continua avançant cap a la carretera entre Ponts i Calaf (II,126). El seu objectiu és la conquesta del territori entre Sanahuja a càrrec de la 51 DI i Castellfollit de Riubregós amb la 54. Torà ha de ser ocupada al mig del dispositiu per la 53 d'Aragó. Hi ha poca resistència, però l'enemic continua present.

El 1er Regiment de la 53 arriba a Vicfred, passen Ivorra fins els voltants de Castellfollit on l'enemic amb foc de metralladora els atura. D'altres forces del regiment desborden pel nord-oest la població, per les alçades de lo mas d'en Pere ja de nit. Es mantenen les

⁶²³ Instrucción Particular n° 57. C de E de Urgel y Aragón. 20 de Enero de 1939. CGG-7-381-63-02.

precaucions, ja amb Castellfollit a la vista. Tot seguit envien patrulles de la Legió per apoderar-se de la vila.

El 2on regiment de la 53 DI avança per l'esquerra. Ocupa Palouet i puja a les alçades de lo Salt de la Maria, al sud-oest de Torà. La població ja és a la vista. Poques baixes, pocs presoners i poc botí, l'enemic manté una prudent distància a cobert de les seves armes. Tanta prudència com la que mantenen els atacants.

La 54 depèn avui de la marxa de la 53. Un cop aquesta ocupa Vicfred, es posa en marxa, cap a les 11 del matí. Passen per Ivorra a les 13:00 i s'acosten a Castellfollit pel sud fins el Llobregós amb el 1er Regiment. A la seva dreta el 3er Regiment avançarà també fins el riu. Poc després ja al vespre s'aturen davant del foc enemic que ocupa les alçades de lo Tossal al nord de la carretera de Calaf. Es queden sense passar el riu a fer nit, continua manant la prudència.

Els combats seran més durs l'endemà dia 22 de gener (II,129). Ahir l'enemic va guanyar temps per refer-se. Al sector esquerra de la 53 DI que combat al nord d'Aragó, la 2ª Agrupació avança amb el 3er Tabor de la Mehala del Rif al davant. Miren d'envoltar Torà pel nord-oest, per la serra de l'Aguda. El terreny obert, està batut pel foc de les armes automàtiques amb les que els defensors desapareixen des de les alçades. Troben un petit pas a cobert, per on els homes, un a un poden avançar i quedar protegits del foc enemic.

La Bandera Mòbil d'Aragó s'ha encarregat de la conquesta de la muntanya. Aconsegueixen arribar als peus de l'Aguda, en un terreny obert, a l'abast de les metralladores adversàries. Amb assalts successius van avançant per les pendents. Trinxera rere trinxera sempre defensades, arribaran al cim a les 7 de la tarda. La 53 tindrà 31 baixes avui. Ha fet molts morts a l'enemic: 103. Entre ells 1 comandant, 1 capità i 4 tinents. I molts pocs presoners: 13.

Menors seran els problemes de la 54 DI. El 1er Regiment comença a moure's amb les primeres llums. Comencen a passar el Llobregós amb cautela al nord de Castellfollit. Ho fan sorprenent l'enemic, impeding la voladura del pont. Podran així avançar fins la cota més alta, a lo mas d'en Pere sense trobar resistència. L'adversari ha fugit.

El 3er Regiment de la 54 DI que combat a la dreta del cos d'exèrcit comença la preparació artillera als peus del vèrtex Tossal, on ha fet nit. Poc a poc van vençant la resistència de les dues companyies de Guàrdies d'Assalt que defensen les alçades. Causant una gran mortaldat entre els seus efectius, que deixen 83 cadàvers. Pocs presoners, sols 2 i poques baixes pròpies: 12. I 81 desertors que es presenten. Al final del dia contacten amb les forces del 1er regiment.

L'endemà dia 23 de gener combaten per d'ampliar les posicions al nord del Llobregós i de la carretera de Torà a Calaf (II,132). La resistència enemiga no és massa forta, encara que les voladures a la carretera són nombroses. El 1er Regiment de la 53 DI avança al nord-est de Torà, per la serra de Sant Donat i després al Collet Alt en una ràpida maniobra.

Torà ja envoltada, i tot seguit és ocupada pel 2on Regiment sense trobar resistència. Continuarà el 5è Batalló d'Aragó cap el nord fins Embassets i el tossal de la Creu, vençant la resistència enemiga. Les baixes han estat menors avui: 13. Vint presoners i 6 morts.

A la dreta la 54 avança protegida per la seva artilleria. El 2on Regiment des del mas d'en Pere cap el vèrtex Claret. Haurà de superar certa resistència amb les dificultats del terreny afegides. Ocuparan el mas d'en Tònic i el vèrtex Claret on capturen 20 milicians.

El Cos d'Exèrcit d'Urgell haurà de seguir cap el nord. Comptarà amb part d'aquestes forces que s'acosten a Solsona. Però el terreny d'operacions entre Solsona i Sùria serà la

seva missió (II,135)⁶²⁴. La línia principal per la 53 DI fins Solsona i la secundària fins Cardona a càrrec de la 54. Amb l'afegit de fer l'enllaç amb els del Maestrat a Súria. Davant seu la 31 D amb les seves tres brigades i un batalló de metralladores al nord de Biosca. La 32 fins el nord de Torà al costat de la 27 ja molt incompleta d'efectius com la 60 que està desplegada fins el nord-est de Calaf.

8.3. Maestrat a Calaf i Manresa: del 19 al 24 de gener de 1939.

El 18 de gener hi ha ordres per reprendre l'endemà el camí a Calaf⁶²⁵. Des de l'ocupació de Cervera han ampliat el front al sud-est. I ara hauran de fer bascular tot el dispositiu d'atac cap el nord-est. El cos d'exèrcit ha d'operar al sud de la carretera de Cervera a Calaf i Manresa. La 82 DI des de Santa Fe a Conill. La 1^a DI a la seva dreta es desplegarà en tres columnes paral·leles en direcció Dufort, a l'oest de Calaf i des d'aquesta població envoltar Calaf pel nord. Seguint la via del tren, a la dreta de la 1ª marxarà la 84 DI per Montfalcó i Solanelles ja a l'est de Calaf.

La brigada de cavalleria entre Bellmunt i Carbassí protegirà el flanc dret alhora que farà l'enllaç amb el CTV. Al flanc esquerra confien en les unitats d'Aragó per les tasques de protecció, alliberant la 82 del Maestrat que fins ara s'encarregava d'aquesta feina.

Demà dia 19 la 1^a DI ha d'avançar entre Altadill i Sant Domi. La 84 a la seva dreta entre Sant Domi i el turó del Magre. La cavalleria ha d'ocupar el lloc de la 84 entre Bellmunt i Carbassí⁶²⁶.

A la nit continuen els atacs a les posicions de la 1^a DI al vèrtex Altadill. Es el sector on l'enemic s'ha mostrat més actiu. Tots els intents seran rebutjats, causant una gran mortaldat entre els atacants, entre ells un capità i alguns oficials i sergents. I 55 presoners.

El 19 de gener tot el cos d'exèrcit del Maestrat tindrà davant seu l'enemic disposat a dificultar la seva marxa (II,115). La pluja que ja fa dies que els acompanya complica encara més la maniobra. Al nord del dispositiu d'atac, la 82 farà d'enllaç entre les tropes de la 53 d'Aragó i la 1ª del Maestrat. A la tarda comença la marxa des del turó de Miralles ara ja a la rereguarda i desplega les seves unitats per Malgrat, Castellnou i les Oluges fins les alçades a l'oest de Montfalcó Murallat i Vergós Guerrejat. La 1ª Agrupació a l'avantguarda va reduint petits nuclis de resistència que es troba en la seva marxa⁶²⁷.

La 54 d'Aragó ja és també, com la 53, operant al nord del Maestrat. Avui enllaçarà amb la 82 a la Prenyarosa. Aquesta també en contacte amb la 1^a DI al vèrtex Altadill.

Després de superar els atacs nocturns a les seves posicions la 1ª del Maestrat es prepara per la maniobra en la direcció on l'enemic s'ha mostrat més actiu. Concentraran tot l'esforç en una única línia d'atac direcció nord-est. Caldrà un constant relleu de tropes a primera línia amb el màxim número d'efectius implicats en el combat.

La maniobra serà tot un èxit amb les forces disponibles. Malgrat la resistència trobada a tot el front del Maestrat els de la 1ª han fet un avenç important fins l'ermita de Sant Sebastià, al sud-est de Calaf. Han ocupat l'Astor, Segur, Sant Martí de Sesgueioles i la Guàrdia Pilosa.

⁶²⁴ Orden General de Operaciones nº 13. C de E de Aragón. 23 de Enero de 1939. CGG-7-381-79-04.

⁶²⁵ Orden General de Operaciones nº 14. C de E del Maestrazgo. 18 de Enero de 1939. CGG-7-381-85-07.

⁶²⁶ Orden Preparatoria nº1. C de E del Maestrazgo. 18 de Enero de 1939. CGG-7-381-84-01.

⁶²⁷ Diario de Operaciones.82 DI. DN-37-6-12.

L'objectiu ja és molt a la vora. Però la queixa davant Cervera es repeteix: si la divisió hagués disposat de forces de cavalleria i de camions pel transport dels homes, s'hauria pogut capturar l'artilleria enemiga i entrar a Calaf. També haurien apresat les forces enemigues que fugien en camions de Calaf. Tot just s'acostaven les avantguardes a la carretera, l'enemic s'allunyava. Els homes ja massa cansats per la persecució i el combat han vist com se'ls escapaven: *Ha sido una pena*⁶²⁸.

La 84 DI a la dreta sols ha pogut fer una petita *rectificación de línea*. L'enemic és present. Des de les posicions inicials de Sant Domi, al turó del Magre ha avançat fins Durbon, la cota 749, al sud de la població, Roca Plana i Veciana. Una petita marxa cap a l'est enlloc de seguir la marxa de la 1^a a la seva dreta cap a Calaf.

No ha estat possible la maniobra dessitjada car s'han hagut d'ocupar de protegir les seves posicions, atacant cap a l'est enlloc de marxar cap el nord. Han deixant la 1^a DI sola.

Poques baixes avui entre les forces del Maestrat. La 1^a DI amb 20 i la 84 amb 29. Més de cent presoners i desertors i moltes armes, fins i tot han capturat una ambulància.

Per demà han de centrar tot l'esforç a l'oest de la línia de ferrocarril. A l'est de la via ha fet un gran avenç la 1ª Divisió avui (II,117)⁶²⁹. Continua la 1^a DI responsable de fer l'esforç principal canviant la direcció de l'atac. Enlloc de marxar al nord-oest de Calaf, ha de marxar cap a l'est cap els Prats del Rei. Ha de mirar de trencar la resistència que tot el cos d'exèrcit troba cap a l'est. I que no deixa avançar la 84 DI que resta aturada molt al sud de l'atac del cos d'exèrcit.

La 82 DI pren el lloc de la 1ª per envoltar Calaf per l'oest i nord. Els d'Aragó que encara són lluny, a la carretera entre Ponts i Cervera, no els poden ajudar. L'aviació ha de recolzar la 82 amb bombardeig al nord de Calaf i a la 1^a DI amb atac lleuger al sud de la carretera de Calaf a Manresa.

El 20 de gener la 1^a DI ocuparà el nus de comunicacions de Calaf (II,120). També Dufort, Mirambell, Solanella, Prats de Rei, la Fortesa i Salavinella. Han tingut poques baixes: 38. Una metralladora i dos fusells metralladors com a botí i 77 presoners. I un ramat de vaques per subministrar llet als hospitals. L'enemic ha estat més present a la dreta de l'atac on combat la 2ª Agrupació. Va cedint terreny mantenint un grau de resistència que el permet replegar les seves forces. Menys resistència al nord on opera la 1ª Agrupació. La 3^a a l'esquerra a Mirabell i Dufort, ben poca cosa⁶³⁰.

La 82 al costat esquerra de la 1^a DI farà també llarg camí avui. Marxa per cercar el contacte de l'enemic que ja ha abandonat la carretera de Cervera a Calaf, la de Manresa. De Montfalcó a Santa Fe, Alta-riba, Ferran fins Pujalt. També entren a Manresana, a l'est de la seva zona d'acció, a la reraguarda de la 1ª que ja és més al nord. Una maniobra de precaució en un sector on l'enemic encara mostra vigor. Estan en contacte amb la 54 d'Aragó al nord de Pujalt, vora Ferran i amb la 1^a DI a Conill.

El dia 20 de gener les tres divisions del Maestrat coneixen el dispositiu d'atac per la capital del Bages ordenat per l'Exèrcit del Nord (II,124)⁶³¹. La maniobra s'articula al voltant de la carretera de Calaf a Manresa per on marxarà la 1^a DI. Al nord la 82 seguint la serra de Castelltallat i al sud de la carretera, la 84 DI.

Els sapadors hauran de treballar de valent per mantenir les comunicacions viàries aptes pel pas de vehicles, minimitzant al màxim l'efecte de les voladures de ponts i trams de carretera i poder mantenir la fluïdesa de la marxa per les tropes. I l'arribada de

⁶²⁸ *Diario de Operaciones. 1^a DI. DN-10-451-1.*

⁶²⁹ *Adición n° I Orden de Operaciones n° 14. 19 de Enero de 1939. CGG-7-381-85-07.*

⁶³⁰ *Diario de Operaciones. 1^a DI. DN-10-451-1.*

⁶³¹ *Orden General de Operaciones n° 15. C de E del Maestrazgo. 20 de Enero 1939. CGG-7-381-86-5.*

municions i del ranxo, evacuació de ferits i l'important pas de l'artilleria a primera línia de combat. I l'aviació damunt d'ells els ha de recolzar en la maniobra.

El 21 de gener la 82 DI haurà d'establir al nord de l'atac un flanc fix des de les alçades al nord de la carretera de Manresa fins la serra de Castelltallat. A més la seva marxa facilitarà l'atac de la 1ª del Maestrat en la línia principal del cos d'exèrcit (II,126).

La seva 2ª Agrupació des de les posicions a la Fortesa conquerides ahir, avançarà seguint la carena d'alçades: la 779 al nord-est de la Fortesa, el turó i el castell de Boixadors, iniciant l'ascens a Castelltallat a la cota 448 fins el vèrtex Goberna. L'aviació enemiga ha estat present bombardejant i metrallant les forces atacants. Hi ha hagut una víctima mortal.

Les forces de la 82 s'imposen al llarg del dia a una irregular resistència enemiga, però sobretot l'esforç més gran ha estat superar les dificultats de la muntanya. La 3ª Agrupació de la 82 fa el relleu de matinada a les tropes de la 1ª del Maestrat a Conill, Dusfort, el turó de l'Aleny i la Fortesa cobrint pel nord i per l'oest el nus de comunicacions de Calaf. I alliberant les unitats de la 1ª que podran concentrar totes les forces en l'atac de demà ⁶³².

La 1ª Agrupació de la 82 segueix la marxa a reraguarda i al final de la jornada es prepara al vèrtex Goberna per fer un pas de línia i avançar al davant de tot demà. La 82 comptarà 8 baixes avui. La divisió ha fet avui una profunda progressió de més de 10 quilòmetres en terreny enemic.

Per la 1ª del Maestrat ha estat un matí molt dur. Ahir al vespre, l'enemic es va quedar a la vora de Salavinella, poble del que es va haver de retirar a les darreres hores de la tarda. Ha estat una nit de contraatacs molt forts. L'enemic defensa aferrissadament la carretera de Manresa

El dia 22 de gener ha començat amb molta boira i l'enemic ha aprofitat les condicions de poca visibilitat per continuar atacant (II,130). Els seus tancs no han estat vistos fins que eren a les mateixes posicions avançades. Amb rapidesa s'han defensat usant ampolles inflamables contra els tancs. Aviat han arribat blindats propis que amb el seu foc han fet retrocedir els atacants.

Tot seguit una companyia del 5è Tabor de Ceuta que ara combat amb la 2ª Agrupació i forces de la 2ª Bandera FET de Navarra a la seva dreta es llencen al contraatac, capturant un tanc rus. Faran més de cent presoners i capturen 6 metralladores, però tenen 88 baixes.

La 3ª Agrupació de la 1^a DI alliberada de les posicions que defenia, per forces de la 82 marxa a Calaf. Es prepara per demà moure's enmig del dispositiu, en situació de reserva.

La 1ª Agrupació va concentrant les seves unitats per canviar de direcció demà: passar al nord de la carretera de Manresa. Sols deixarà una lleugera línia de forces a la dreta de les posicions que defensa. Esperen els batallons de la 84 que han d'avançar en aquesta direcció ho facin aviat, fins i tot hi ha l'esperança que es posin al costat dret de la 1^a.

La 84 DI al flanc dret farà avui un modest avenç cap el nord-est: ocuparà posicions entre el cim del Montpaó i el de l'Avellanet, arribant a temps al punt de partença assignat a la divisió per demà.

Dia 22 de gener: la 82 continua l'escomesa, avançant per la serra de Castellbisball. La maniobra ha cobrir el flanc nord de l'atac, facilitant la marxa principal per la carretera de Calaf a Manresa.

La 1ª Agrupació s'encarrega avui de l'avantguarda des del vèrtex Goberna, posició conquerida ahir. El relleu dels batallons al davant de tot és a diari per poder avançar

⁶³² *Diario de Operaciones. 82 DI. DN-37-6-12.*

amb la màxima rapidesa amb forces fresques al davant. Passen per la Creu Escapçada fins travessar tota la serra fins la serra de la Sala, ja al damunt de la carretera de Súrria i del nucli urbà. La 2ª Agrupació els segueix a reraguarda. La 3ª Agrupació de la 82 marxa de les posicions de Calaf cap a l'avançada de la divisió per prendre el relleu a primera línia demà.

L'enemic s'ha quedat molt astorat avui. El desconcert ha estat la resposta a la marxa ràpida per la muntanya, no han sabut reaccionar amb fermesa a l'atac. No hi ha una reacció massa efectiva i es repleguen.

La 1^a DI enmig de les tres i en la línia d'atac principal aposta també per la rapidesa. Cadascuna de les tres agrupacions d'infanteria tindrà assignat un sector: la 1^a al nord de la carretera i la 2^a al sud. Entre les dues la 3ª preparada per ajudar una o altre si cal. Hauran d'avançar amb la màxima rapidesa prescindint del contacte entre elles. Els aparells de ràdio els serviran d'enllaç entre unitats :

22 de enero. Estamos en un campo batido, en el doble sentido de estar embarrado y de que caen en él morteros y obuses ⁶³³.

La maniobra és arriscada. Han de confiar que les altres dues divisions del Maestrat: la 82 i la 84 segueixin el ritme de conquesta i no els deixaran al descobert els flancs per on l'enemic podria atacar. El recolzament artiller també serà més difícil. S'haurà de fer des de la carretera. No hi ha bons camins per l'artilleria a la muntanya.

Unicamente lo zurrado que llevamos al enemigo nos permite atrevernos a esto ⁶³⁴.

L'enemic però continua present i les agrupacions d'avantguarda l'han tingut davant, resistint. L'avenç serà molt menor que el que ha fet la 82 del Maestrat a la muntanya. Arriben al vèrtex Xamal al nord i a Rajadell al sud de la carretera.

Però la 84 DI gairebé no s'ha mogut. Ha realitzat una petita progressió cap a l'est. Des de les posicions de l'Avellanet, al nord de Copons, ha pujat a Palomes, a la serra de Rubió. Molt lluny de les altres unitats del Maestrat. La cavalleria des de Rubió ha cavalcats fins l'Espelt, molt a la vora d'Igualada, al nord-oest, on han trobat els del CTV. L'èxit de les operacions del dia és desigual, de nord a sud, decreixent. Encara que en conjunt hi ha una bona percepció de la marxa dels combats: *El enemigo, aprovechando lo accidentado del terreno cubierto además de bosques ha hecho una defensa continua con nucleos repartidos en todo el frente, resistencia que ha sido sucesivamente rechazada* ⁶³⁵.

Han capturat 238 presoners avui. Més d'un centenar pertanyien a una companyia de la 122 Brigada Mixta. Marxaven al vespre amb un capità d'estat major i els seus oficials a reforçar les posicions de primera línia a la serra de Castelltallat. Però aquelles posicions han estat conquerides al matí i es troben a 7 quilòmetres a la reraguarda dels atacants. S'ha trobat amb la sorpresa de ser enmig de forces enemigues quan els esperaven encara lluny del seu camí.

També han pres dos dipòsits de munició, un de queviures i un blindat. La 82 DI amb 7 baixes mostra l'èxit de la seva marxa. La 1^a DI continua amb la tasca difícil amb 84 baixes. La 84 n'ha tingut 13.

El 23 de gener segons les ordres les tres divisions del Maestrat han de convergir a Manresa: la 82 al nord, la 1^a a l'oest i la 84 al sud. La 82 tampoc es mourà massa avui. El Cos d'Exèrcit d'Aragó és encara lluny: entre Torà i Calaf. A la carretera de Ponts. Massa lluny a l'oest del front del Maestrat (II,133).

Avançar la 82 pot implicar deixar del tot al descobert el flanc esquerra, la reraguarda del cos d'Exèrcit. Des de la serra de Castelltallat pot mantenir la vigilància del flanc nord

⁶³³ NAGORE YÁRNOZ, J. .- *En la primera de Navarra*. Dyrsa. Madrid 1986.

⁶³⁴ *Diario de Operaciones 1ªDI*. DN-10-451-1.

⁶³⁵ *Diario de Operaciones. C de E del Maestrazgo*. DN-10-447ñ-19.

amb la 1^a i 2ª Agrupacions. Faran una marxa de reconeixement a Boixadors i a Prades al sud i nord de la serra. Des de les posicions de la serra de la Sala al sud de Súrria començarà la 3ª Agrupació la seva marxa deixant dalt de la muntanya de guarnició a la 3ª Bandera de la Legió. Inicien el descens apropant-se al riu Cardener pel camí dels Manxons cap a Sant Mateu de Bages. L'enemic els espera recolzat amb tres tancs. Aviat faran fugir els blindats.

Entren a Sant Mateu i continuen cap el sud fins el Punxó. Continuen cap a l'est fins a la vora del riu Cardener pel bosc de can Torres. Les ordres s'han complert. Avui la unitat ha rebut el reforç d'un batalló de metralladores, la 6ª Companyia de Morters i altre de transport a l'om.

Per la carretera de Calaf la 1^a DI continua la marxa. *Viento, mucho viento, por la tarde. Avanzamos sin preparación alguna de artilleria ni aviación*⁶³⁶. De nit ocupen el raval de les Oliveres al nord de Rajadell. Malgrat les ordres de fer una marxa ràpida, les tres agrupacions d'infanteria han caminat poc a poc. No sols la resistència trobada. L'objectiu dels nuclis de resistència que troben és protegir una retirada ordenada i volar els accessos damunt del riu Cardener a Manresa. Han destruït els ponts: *Delante de nuestras narices*⁶³⁷.

De fet no sols els accessos a Manresa per l'est. També el pas des de l'est ja ha esta molt difícil avui. Les voladures han impedit el pas de vehicles. Les de vora la Fenollosa han aturat tots els vehicles i l'artilleria. Els sapadors han hagut de fer feina per habilitar passos alternatius, però encara no circulen ni camions, ni canons. Les mules s'encarregaran de carregar la munició i el ranxo que arribarà als soldats a les darreres hores del dia: *Si no, hoy se hubieran quedado sin comer las tropas*.

Al final de la jornada estan a les portes de Manresa. Al nord de la carretera, al pic de Coll Baix i a Punta-sabata. Al sud de la carretera fins Monistrollet i Vallformosa. No han donat l'ordre de passar el riu. Els homes estan cansats després d'una dura jornada i creuen que no compten amb prou forces per un atac amb totes la seguretat d'èxit. A més ja es força tard. Es torna a demanar l'ajut de la cavalleria. Es creu que amb forces a cavall, haurien impedit la voladura dels ponts i per tant serien avui a Manresa. Han tingut 27 baixes i més de 250 presoners capturats.

Avui coneixen les ordres per després d'ocupar Manresa (II,136)⁶³⁸. El Cos d'Exèrcit d'Aragó és encara molt a l'oest. Està operant entre la carretera de Solsona i Calaf. Població ocupada fa tres dies per les tropes del Maestrat. Combatent a la dreta del Maestrat i el CTV ja és a la vora de la muntanya de Montserrat. S'acosten des del sud a la carretera entre Igualada i Martorell. Avui han fet un gran avenç davant de resistències aïllades, retardadores.

La 82 DI del Maestrat ha de mantenir les seves posicions al nord. A les serres de Castelltallat la de la Sala. Protegint l'avenç cap a l'est del Maestrat i esperant les forces d'Aragó. I les altres dues, la 84 i la 1ª han de fer una marxa des de Manresa aigües avall del Llobregat a banda i banda del Cardener i del Llobregat per fer més gran la primera línia de front del cos d'exèrcit. La 84 DI avui arriba a Castellfollit del Boix, el flanc dret del Maestrat és el que marxa més endarrerit. Han patit avui 14 baixes. I en tot el cos d'exèrcit han fet 725 presoners.

El dia 24 de gener ja és tota la 1ª del Maestrat a tocar el riu Cardener dominant tota la plana a l'oest de Manresa (II,139). La 1ª Agrupació al nord de Coll-baix al sector septentrional. Al centre la 3ª Agrupació. El seu Batalló de Sant Marcial i 2 companyies

⁶³⁶ NAGORE YÁRNOZ, J. - *En la primera de Navarra*. Dyrsa. Madrid 1986.

⁶³⁷ *Diario de Operaciones 1ª DI*. DN-10-451-1.

⁶³⁸ *Orden Particular nº 20 Complementaria de la Orden de Operaciones nº 15. C de E del Maestrazgo. 23 de Enero de 1939*. CGG-7-381-87-05.

del d'Amèrica a la fàbrica de pneumàtics Pirelli. Els de Montejurra a Coll Baix i els de Làcar enllaçant amb la 2ª Agrupació. Aquesta domina les posicions al sud-oest i sud de Manresa. La 2ª Bandera FET de Castella a la fàbrica d'electricitat La Catalana.

Els ponts d'accés a Manresa van ser destruïts ahir, i hi ha força trinxeres que protegeixen els accessos a la ciutat. Des de Manresa s'espera un atac frontal d'oest a est, a partir del sector de la 3ª Agrupació. Però es trobaran que des d'aquí sols els arriben projectils de l'artilleria.

Les ordres són: fixar a les seves posicions l'enemic fent foc, com si realment fos la preparació de l'atac. Els de la 3ª Agrupació tiren amb les peces de muntanya que els acompanyen. La resta de l'artilleria no ha pogut superar encara les destruccions al sector de la Fenollosa. Els enginyers treballen de valent, però encara no han pogut habilitar el pas dels vehicles a la línia de front. Continuen depenent de les mules.

Però l'atac no vindrà de l'oest. Encara de nit les forces de la 1ª Agrupació es comencen a moure sense soroll. Des de Coll Baix caminen fins uns 5 quilòmetres al nord de Manresa. Avancen amagats per un barranc i aconseguen creuar el riu Cardener per una passarel·la i per un pas de poca fondària. El pas del riu ha quedat amagat de la vista dels defensors de Manresa. Poc després podran amb facilitat superar les primeres posicions de la ciutat. I la carretera de Sallent amenaçada de ser tallada amb aquesta maniobra.

L'enemic tot seguit abandona les posicions replegant-se en ordre, cobert pel foc d'uns 6 o 8 tancs, que faran força bé la seva tasca de protecció. Ara és el moment per que les altres dues agrupacions d'infanteria es llencin a l'atac.

La 3ª força el pas del Cardener i envolten Manresa pel sud amb el 2on Batalló de Sant Marcial. Ocupa la vila amb el de Làcar i Montejurra al migdia. La 2ª avançarà fins el turó de can Gravat, al sud-est de Manresa i arribaran a Pont de Vilomara, després de creuar el Llobregat.

Des del turó de Coll Baix, ara seu del comandament de la divisió, es segueix la maniobra. Veuen com després d'incorporar-se a l'atac la 2^a i 3ª Agrupacions, l'enemic es retira. Li va de ben poc, però es pot replegar sense problemes. La queixa del comandament ja és habitual: *Ha sido una lástima no tener unos Escuadrones en la 1ª Agrupación pués entonces no se escapan y les hubiéramos cogido los blindados*⁶³⁹.

L'enemic era molt nombrós i la seva artilleria ha estat força activa tot el dia. Tenien ordres de resistir a les seves posicions per defensar Manresa. Però el pas de la 1ª Agrupació al nord els ha sorprès i ha desfet les possibilitats de resistir.

A Manresa han trobat 8 fàbriques amb molta maquinària. I una gran quantitat d'armes. Els vehicles encara no poden arribar a la ciutat, els camions i els canons resten aturats esperant les reparacions de la carretera. Les comunicacions continuen molt precàries. Els tancs arriben a la tarda. Han passat el Cardener per un gual.

També han establert avui un cap de pont entre el Cardener i el Llobregat. Des del vèrtex Gravat, Sant Fruitós de Bages, el santuari de Sant Iscle, fins les cotes al nord de Sant Joan de Vilatorrada.

La 82 DI no s'ha mogut del flanc esquerra del cos d'exèrcit del Maestrat. Sols ha enviat algunes patrulles de reconeixement. A més del quotidià foc de l'artilleria enemiga a les posicions de la serra de Castelltallat. L'enemic continua present entre Maestrat i Aragó.

Es confirmen les ordres del dia 23, per demà 25 de gener. La 1^a DI un cop passat el Llobregat ha de canviar la direcció del seu atac per avançar ara cap el sud amb la 2ª Agrupació i dos batallons de la 3^a. Han d'ajudar la 84 DI. La resta de forces de la 1ª esperen al sector de Manresa.

⁶³⁹ *Diario de Operaciones 1^a DI. DN-10-451-1*

Han fet avui molts presoners, passen dels 700. Alguns d'ells van arribar ahir a Manresa. Venien del front madrileny, desembarcats a Barcelona fa alguns dies. Hi ha entre ells alguns *moros* i d'altres combatents que van caure presoners al Ebre i als combats del Segre fa uns mesos. I un dels oficials capturats és un capità professional. Aquests fets evidencien que: *ya no les quedan fuerzas a los rojos*. Ha estat una jornada amb poques baixes: 23 a la 1^a, la 82 amb 8 i 3 a la 84 DI.

8.4. CTV a Igualada i Barcelona: del 15 al 27 de gener 1939.

El 15 de gener l'ofensiva s'atura al sector del CTV (II,90). Es dedicarà a la reorganització del tot el dispositiu d'atac. Arriben avui un centenar de reclutes espanyols del centre d'instrucció per repartir entre els batallons de les Fletxes Verdes. El temps és bo.

Reben la notícia que la columna ràpida del cos d'exèrcit que recolza els de Navarra ha entrat a Tarragona. Al flanc dret les forces auxiliars de l'Agrupació Manildo han ocupat també Maldà, Belianes i Sant Martí de Maldà. La cavalleria entra a Rocallaura i Montblanquet. El flanc esquerra, amb les forces d'Aragó es tanca del tot avui. I la 4 de Navarra no s'ha mogut del costat dret del CTV mentre les altres dues divisions del cos d'exèrcit han avançat a conquerir Tarragona.

El 16 de gener serà altre dia de pluja, fred i vent. La Littorio troba força resistència i no es mou de lloc avui (II,96). Les Fletxes Negres asseguren que són molt a la vora dels objectius assignats. De fet no es mouen tampoc en tot el dia. Les voladures són per tot arreu i dificulten encara més els moviments de les tropes. Per demà es demana a la Littorio que marxi a l'avantguarda per la carretera d'Igualada amb les Fletxes Verdes a la seva dreta ⁶⁴⁰.

El 17 de gener continua la pluja i la boira dificultant els moviments (II,102). Les Fletxes Verdes, marxen a substituir les Negres al flanc dret, entre Bellprat i Montealegre. Tindran moltes dificultats degut al constant foc de l'artilleria enemiga. Hi ha una brigada sencera amb artilleria al sector. Els desertors confirmen que és la 12 BM de la 45 Divisió. Demanen més forces amb urgència. Aviat els arriben dues companyies de metralladores de reforç. Sembla ser que l'enemic s'està fent fort entre Igualada i Manresa.

A les 13 hores es notifica que el 1er Regiment de les Fletxes Verdes serà reforçat en quedar aturat en l'atac. Combat a la dreta del tot del CTV i la 4^a de Navarra és encara lluny. Tot just començarà avui dia 17 la marxa cap a l'est un cop ocupada Tarragona. El foc dels canons és ara encara més intens contra ells per la tarda. Demanen els reforcin amb una bateria lleugera del 2on Regiment i contestar el foc enemig amb l'artilleria de rereguarda. Aconseguiran al final de la tarda entrar a Pontils amb 16 baixes i 22 presoners.

Un desertor s'ha presentat amb un camió, ve d'Igualada. Informa que allà tothom està en estat de pànic. Saben que els de Navarra també estan avançant cap a l'est, cap a Esblada. Molta gent fuig i la que es queda els espera per rendir-se.

Les Fletxes Negres miren d'avançar cap a Bellprat sense massa èxit. El camí sembla lliure, però hi ha dos ponts destruïts i sembla que ningú està treballant en la reparació.

Les dificultats en el flanc dret obliguen a l'ús de tota l'artilleria disponible. Les columnes d'avantguarda demanen més foc i que es mantingui la intensitat per seguir

⁶⁴⁰ Orden de Operaciones n° 99. CTV. 16-1-39. DN-36-10-9.

avançant. També es demana que els batallons de metralladores avancin per reforçar el primer esglaó d'atac.

El foc d'armes automàtiques, tancs i artilleria és constant en tota la zona. Per la tarda el 1er Regiment encara té més dificultats davant seu que el 2on, que combat a la seva dreta. Aquest haurà d'enviar ajuda al 1er per mantenir l'avançament.

A les 7 de la tarda les Fletxes Verdes han substituït les unitats de les Negres a Bellprat i al Santuari de Queralt. Han trobat avui moltes dificultats també. Un intens foc des del mas de la Teuleria, en la seva línia d'atac direcció nord-est, els ha deixat sense poder moure's en tot el matí. La substitució els permetrà concentrar totes les seves forces cap el nord-est, per la carretera d'Igualada.

Presoners capturats avui informen que cap a les 5 de la tarda les unitats que s'oposaven al 1er regiment de les Fletxes Verdes han començat la retirada cap a la Llacuna. I confirmen la presència de la 226 BM, de la 45 Divisió al sector de Santa Perpètua i Esblada. El pont de la carretera el tenen preparat amb explosius per quan calqui fer-lo saltar.

El batalló de metralladores i una companyia de morters demanats com a reforç arriben al vespre a les posicions del 1er Regiment de les Fletxes Verdes. Avui l'atac l'han pagat amb 23 baixes.

Per demà demanen a les Fletxes Negres que reprenguin el camí d'Igualada seguint la carretera ⁶⁴¹. Es demana un esforç per avançar, doncs avui gairebé no s'han mogut del lloc. A l'esquerra la Littorio i a la dreta les Fletxes Verdes han de protegir els flancs d'atac. Les Verdes a més han de ocupar el lloc a les Negres les posicions que ocupen avui, per que la divisió pugui concentrar totes les seves unitats en l'atac.

L'Exèrcit del Nord demana velocitat de conquesta als cossos d'exèrcit en les seves missions ⁶⁴². De nord a sud, el CTV, Navarra i Marroquí han de desfer els nuclis enemics que l'enemic està organitzant a l'oest del baix Llobregat, per defensar Barcelona.

El 18 de gener serà un dia fred, però favorable per la batalla (II,110). Les Fletxes Verdes van substituint les unitats de les Negres entre el santuari de Queralt i Bellprat. S'han de fer forts en aquestes posicions impeding qualsevol intent de frenar la marxa cap a Igualada, com va passar ahir, que va quedar aturada.

Amb la llum del matí comença la marxa de les Fletxes Negres per la carretera d'Igualada a Fiol. No ha calgut la intervenció dels canons per protegir les companyies que avancen. No hi ha massa presència hostil davant seu. És possible que l'adversari hagi retirat gairebé tota la seva artilleria a Vilafranca del Penedès i a Igualada. Encara hi ha però, alguns tancs i peces d'artilleria, dinamiters i alguns grups armats amb metralladores.

A les 13:00 hi ha noves ordres per les Fletxes Verdes. Les Negres marxen millor del que havien previst i les Verdes han d'avançar per seguir protegint el flanc d'atac cap el nord de Santa Maria de Miralles. La carretera de Santa Coloma està tallada, sense ponts. Fins demà al migdia pensen que no podran passar els vehicles. I sense l'artilleria no veuen prudent continuar endavant.

Preparen la pernocta i demanen reforç d'enginyers per accelerar els treballs de reparació dels ponts. Les patrulles enviades a explorar en la línia d'atac informen que han trobat nuclis enemics que s'han replegat sense buscar contacte amb ells, defugint el combat.

Les Fletxes Negres no avançaran més avui. Es queden entre Fiol i el quilòmetre 14 de la carretera d'Igualada. Les Verdes progressen una mica més a l'est de Bellprat. I es troben amb les tropes de la 4^a de Navarra a la Teuleria i Esblada.

⁶⁴¹ *Orden de Operaciones n° 100. CTV. 17-1-39. DN-36-10-9.*

⁶⁴² *Instrucción General n° 53. E del Norte. 17 de Enero de 1939. CGG-7-381-65-7.*

Els del Maestrat també estan molt a la vora, combaten al nord del CTV i avui ocupen Bellmunt de Segarra al nord de les posicions de la Littorio a Montargull, al nord oest de Santa Coloma.

Per demà cal reforçar el dispositiu d'atac, concentrant l'escomesa a la carretera d'Igualada⁶⁴³. Les Fletxes Negres per la carretera. La Littorio en dos columnes per protegir els flancs de l'atac principal, a banda i banda de la carretera. Les Fletxes Blaves rere les Negres. Les Verdes al sud de les Negres avancen per Santa Mª de Miralles. La cavalleria és el nexa amb Maestrat i la 4^a de Navarra continua al costat dret del CTV. Tot el cos d'exèrcit en marxa com un bloc de forces en moviment i en contacte amb els altres, sense deixar espais.

El 19 de gener les columnes del CTV comencen a moure's a primera hora del matí (II,116). Aviat es troben amb l'enemic que els presenta una resistència molt forta. El guany territorial del dia serà molt pobre. Una petita franja de terreny entre Fiol, el torrent de Gol i Santa Mª de Miralles.

Sols les Fletxes Verdes han pogut obtenir uns certs resultats, malgrat les grans dificultats que han trobat davant seu al sud de la carretera d'Igualada: entren a Santa Maria de Miralles. Amb 65 baixes de cost. I la 4^a de Navarra a la dreta, a la vora del Planet.

L'enemic s'ha mostrat avui ferm i molt efectiu en el seu propòsit de resistir l'embranchida. Encara que sembla que té la intenció d'abandonar Igualada, doncs a la tarda es veuen camions que marxen de la població. Circulen molt separats els uns dels altres, per seguretat. Possiblement la resistència d'avui es deu a un propòsit de guanyar temps per fer l'evacuació ordenada.

Amb els pobres resultats de la jornada hi ha canvi en les instruccions per les forces del CTV. Han comprovat que al sud de la carretera, les Fletxes Verdes, també amb dificultats, però avancen amb més facilitat que la Littorio i les Fletxes Negres que no s'han mogut. Les Verdes demà avançaran cap a Carme.

Les Negres a la seva esquerra, sense deixar espais per la serra de la Portella. I les Negres per la carretera cap a Sant Martí de Tous. La cavalleria en contacte amb Maestrat i les Fletxes Verdes amb Navarra. L'aviació ha d'efectuar bombardeig davant les avançades de les Verdes i Negres.

El cap del CTV felicita avui els homes de les Fletxes Verdes per la seva actuació en els darrers combats. I altre cop Gambara demana un nou esforç de conjunt a totes les seves unitats per demà. L'enemic és feble i aconseguir l'èxit definitiu depèn de l'empenta de totes les forces. Els millors resultats a la batalla han estat fruit d'accions de conjunt de totes les unitats del CTV:

Dopo tra giorni di streme resistenza, il nemico vintocede,... Avanti con la fanteria, avanti con i celeri, avanti con qualche batteria, ma andiamo avanti, et andiamoci con le force riunite.

El 20 de gener totes les forces del cos d'exèrcit, fan un important progrés cap a Igualada (II,120-1). Malgrat les resistències que es troben davant seu, l'acció de conjunt serà tot un èxit. Totes les unitats guanyen terreny als defensors. Les Fletxes Negres ocupen Sant Martí de Tous i continuen fins vora Igualada per la carretera de Santa Coloma de Queralt. Les Fletxes Blaves queden vora Santa Margarida de Montbui i les Verdes a la seva dreta també vora Carme.

Les ordres d'ahir han quedat complertes amb escreix. Demà dia 21 esperen entrar a Igualada⁶⁴⁴. El dispositiu d'atac d'avui es manté: 3 divisions en punta i una en reserva. Les Fletxes Negres han d'envoltar Igualada per l'oest cap a Jorba i l'Espelt. Les Fletxes

⁶⁴³ Orden de Operaciones n° 101. CTV. 18-1-39. DN-36-10-9.

⁶⁴⁴ Orden de Operaciones n° 103. CTV. 20-1-39. DN-36-10-9.

Verdes per l'est cap a la Torre de Claramunt. Les Blaves entre les dues a Vilanova d'Espoia i la Littorio en el segon esglaó. El general Gambarà demana que es mantingui l'esforç i la velocitat de la conquesta: Igualada ja és ben a la vora. I cal d'impedir que l'enemic pugui tornar a presentar batalla. No ha de tenir temps per organitzar defenses i fer possible la resistència.

Organitzar columnes motoritzades que avancin amb rapidesa superant les defenses enemigues. Seguides per les forces a peu i l'artilleria que han de consolidar la conquesta. Una d'elles, la del coronel Morra l'organitzaran amb: 1 batalló de tanquetes, 2 seccions de peces antitancs, 1 companyia de motocicletes i 1 secció de blindats. S'haurà d'encarregar de tallar les comunicacions amb Vilafranca del Penedès per la Torre de Claramunt, davant les Fletxes Verdes. Els de Navarra són encara lluny a la Bisbal del Penedès. Aquesta maniobra pot afavorir tots dos cossos d'exèrcit.

Les fletxes Negres han d'ocupar Igualada. Les Verdes han de creuar l'Anoia i per la Pobla de Claramunt pujar al cim de la Macarulla. El seu èxit és fonamental per la maniobra. Significarà la possibilitat de tallar la via de fugida al sud-est als defensors d'Igualada, facilitant la tasca a les Negres.

A les 7:50 del 21 de gener la columna ràpida del coronel Morra avança cap a l'est amb una relativa facilitat, superant una esporàdica i moderada presència enemiga (II,126). Però ben aviat en seguir avançant troben una creixent resistència. Cap a les 9 del matí el foc intens de les metralladores enemigues amenaça la marxa. Demanaran cobertura de l'artilleria.

Mitja hora més tard han d'aturar-se davant el pont destruït de la carretera. La infanteria continua el camí a peu mentre miren d'habilitar el pas dels vehicles. L'artilleria pròpia comença a protegir l'avançada. Des de la Torre de Claramunt contesta l'artilleria enemiga.

A l'altre costat de l'atac, les Fletxes Negres entren amb la seva columna *celere* a Jorba, a l'oest d'Igualada. A les 14:00 Gambarà els ordena que continuïn avançant cap a Odena, al nord d'Igualada. Així podran tallar les comunicacions amb Manresa, deixant Igualada gairebé aïllada. Però la columna de les Negres que ataca al sud d'Igualada ha quedat aturada davant del castell de la Tossa, per la resistència trobada.

Cal reforçar l'atac de les Fletxes Negres. La columna mòbil de les Fletxes Verdes, ara aturada per les destruccions passarà a dependre de la Littorio. Giren cua i van en auxili de les Fletxes Negres, cap a Santa Margarida de Montbui.

Les Fletxes Verdes han de continuar avançant, malgrat les dificultats. Se'ls demana que continuïn amb els objectius assignats: creuar l'Anoia i per la Pobla de Claramunt fins el cim de la Macarulla. Amb el pas del riu tallen la carretera de Vilafranca i amb l'ascens a la Macarulla amenacen les comunicacions amb Martorell. I les Negres amenacen les de Manresa. Esperen que així l'enemic gairebé aïllat abandoni d'Igualada. Si les Verdes aconseguen complir les ordres, Igualada pot ser conquerida avui.

Més al nord els del Maestrat avancen, amb moltes dificultats direcció Manresa. A la Panadella resten aturats fa dies, lluny del CTV mentre concentren l'esforç en la direcció principal. L'enemic és encara molt fort entre Igualada i Manresa. I els de Navarra al sud són lluny. Avui entren a Vilafranca del Penedès. L'enemic és present en totes les línies d'atac.

A les 15:20 les Fletxes Verdes ocupen la Torre de Claramunt. I troben el pont de l'anoia destruït. Una companyia d'infanteria i dos escamots de metralladores creuen el riu per establir un petit cap de pont. Als tancs gairebé no els queda carburant. Demanen aprovisionament i reforç d'enginyers per accelerar les reparacions de les nombroses voladures.

Han de desactivar les càrregues explosives del pont de Carme que han pogut salvar de la destrucció amb la marxa ràpida d'aquest matí. Han pogut avançar més ràpid del que preveia l'enemic i també han pogut evitar la voladura del pont a tres quilòmetres al nord del castell de Claramunt. Aquí fins i tot han capturat els dinamiters mentre preparaven les càrregues d'explosius per fer volar el pont.

A Igualada l'enemic continua tirant amb intensitat amb la seva artilleria. Les Fletxes Verdes informen a Gambarà que han pogut constituir el cap de pont a l'est de l'Anoia. Però que no poden seguir avançant fins la Macarulla. Tenen poques forces per seguir endavant, i ja 42 baixes. L'enemic els espera davant seu i el cap de pont és fràgil. Demanen protecció de l'artilleria.

Des de la reraguarda els asseguren que els faran arribar queviures i mantes, però no tindran recolzament de l'artilleria. Està molt enfeïnada a Igualada i no podrà intervenir en aquest sector. Han de comptar amb els recursos propis per mantenir les posicions. També miraran d'accelerar els treballs de reparació de carreteres i ponts per el pas de vehicles fins primera línia de combat.

Al final de la jornada el front queda establert al llarg del riu Anoia. Igualada no ha estat envoltada. Les Fletxes Negres estan a Jorba i al puig de la Guàrdia, on han quedat aturats. No han ocupat Odena, com deien els seus comunicats. Les Fletxes Verdes han pogut constituir dos petits caps de pont a l'altre costat de l'Anoia. Un a la vora de la Poble Vella d'Igualada i l'altre al nord del castell de Claramunt.

Gambarà torna altre cop a demanar al final de la jornada el màxim esforç possible a les seves tropes ⁶⁴⁵. Empenta i treball coordinat de totes les forces. El dispositiu d'atac continua igual per demà. Les Fletxes Negres a Igualada. Les Verdes cap el nord-est. I les Blaves al seu costat també han de creuar l'Anoia.

El 22 de gener comença amb forts combats (II,131). Els defensors d'Igualada veuen com el cercle es va tancant al seu voltant. Amb totes les seves armes es defensa. Ben protegida a reraguarda, l'artilleria dispara damunt les tropes atacants. Amb els tancs i les armes automàtiques mira de frenar l'ofensiva. Guanyar temps per un replegament ordenat cap a Castellolí, a la carretera que condueix a Montserrat i Martorell pel Bruc.

Les posicions del petit cap de pont a l'Anoia reben un atac a les 9 del matí per terra i per l'aire, que serà al final rebutjat. La resistència es va superant poc a poc. Les Fletxes Negres aconsegueixen envoltar Igualada.

Les Fletxes Verdes avancen des del cap de pont fins el cim de la Macarulla i el coll del Bosc fins la línia del ferrocarril al nord de la Poble de Claramunt. I al nord fins la Creu de Mabres molt a la vora de Castellolí, al sud de la població. El general Battisti està molt complagut amb els resultats que la seva unitat, les Fletxes Verdes, ha assolit avui, malgrat les 44 baixes. Més al sud les Fletxes Blaves ocupen Piera, Vallbona i pugent al Badoc.

Avui Gambarà ordena l'organització d'una columna ràpida, completament motoritzada. La manarà el cap de l'Agrupació de Blindats del CTV, el coronel Roberto Olmi. I estarà constituïda amb tota l'agrupació *carristi*; el batalló *arditi*, guerrillers, del CTV reforçat per un escamot *arditi* de cadascuna de les divisions; un grup d'artilleria del 75 de la reserva del cos d'exèrcit; a més d'enginyers i serveis. Començarà a organitzar-se a Vilanova del Camí, vora Igualada. El seu objectiu serà: Barcelona.

Demà tot el cos d'exèrcit ha de moure's cap el nord-est acostant-se a la muntanya de Montserrat ⁶⁴⁶. Les Fletxes Verdes per Pierola i les Blaves cap a Masquefa amb la Columna Olmi que continuarà fins Abrera.

⁶⁴⁵ Orden de Operaciones n°104. CTV. 21-1-39. DN-36-10-9.

⁶⁴⁶ Orden de Operaciones n°105. CTV. 22-1-39. DN-36-10-9.

El 23 de gener les divisions es mouen amb totes les precaucions (II,134). Avancen cap a l'est, entre Montserrat i Masquefa. Troben resistències aïllades, esporàdiques. Alguns tancs i grups armats amb armes automàtiques es troben pel camí. Sols frenen el ritme d'avançament, no aturen les columnes.

Les Fletxes Verdes arriben a Pierola i tallen la carretera davant mateix de Collbató. Les Fletxes Blaves entren a Masquefa i s'aturen després vora Abrera. La muntanya de Montserrat els separa de les tropes del Maestrat.

La previsió per demà és arribar al Llobregat entre Monistrol i Olesa de Montserrat amb les Fletxes Verdes. Les Blaves des d'Abrera a Olesa. La columna motoritzada ha d'estar preparada anar a Barcelona ⁶⁴⁷.

El dia 24 de gener les ordres per la cavalleria són estrictes: ha d'afanyar-se per avançar fins el Bruc, on les Fletxes Verdes defensen el tall de la carretera vora Collbató ⁶⁴⁸. La muntanya de Montserrat és entre les posicions del Maestrat al nord i el CTV que combat al sud. Car prevenir el parany d'un possible atac des de les alçades. Per això és necessària la cavalleria, per cobrir el costat esquerra de l'atac del cos d'exèrcit. El general Gambara espera que el tall de la carretera es mantingui. Rep la confirmació de matinada que les posicions són fermes i que estan ben defensades (II,140).

Un oficial enemic s'ha presentat als Hostalets de Pierola. Pertany a l'Estat Major de l'Exèrcit de l'Ebre. Informa que aquest és ara a Monistrol. Al Bruc del Mig i les pendents sud-oest de Montserrat està desplegada la 11ª Divisió. Tenen dues peces del 105 i quatre del 155. Al sud de Collbató hi ha el comandament divisionari avançat. Està protegit per tres blindats. El pont a Olesa de Montserrat està destruït. El gruix de les forces es replega al nord de Montserrat. Hi ha també allí un camp de concentració amb uns 10.000 presoners.

Les Fletxes Verdes avancen amb totes les precaucions entre Collbató i Esparraguera, esperant encara l'arribada de la cavalleria a la seva esquerra. Conforme avancen la presència del foc enemic creix a Collbató i al turó de cal Dolcet per on avança el 1er Regiment de les Verdes. El 2on Regiment marxa a la dreta fins la serra de Rubió, molt a la vora del Llobregat, al nord-oest d'Olesa.

A primera hora de la tarda les Fletxes Blaves s'apropen a Esparraguera pel nord i per l'oest de la població. No han pogut assolir les fites esperades per avui. També troben resistència al seu pas.

Avui al cap de l'Exèrcit del Nord li arriben noves ordres ⁶⁴⁹. Cal preparar-se per l'ocupació de Barcelona. La idea original de tancar la frontera amb França primer no ha estat possible. Ara cal accelerar el ritme de la maniobra, la constant demanda del *Generalísimo* a les seves forces des de fa setmanes continua sent prioritat a les ordres.

Tres cossos d'exèrcit han d'avançar fins tancar la frontera amb França. Una barrera que impedeixi la fugida de l'enemic. Els altres tres ha d'assetjar Barcelona. Un atacarà pel Llobregat. Altre per Collserola i el tercer envoltant la muntanya avançarà Besòs avall fins tancar el cercle impeding la fugida de la ciutat.

El general Dávila encomana al cos d'Exèrcit Marroquí l'atac pel Llobregat. Al de Navarra la muntanya de Collserola fins el Besòs i al CTV envoltar Barcelona fins les platges del Maresme, al Masnou i Vilassar de Mar ⁶⁵⁰.

Ha de trencar per Esparraguera direcció Terrassa i Sabadell, després ha de tancar el setge entorn de Barcelona. I alhora mantindrà el nexa amb els del Maestrat, que

⁶⁴⁷ Orden de Operaciones n°106. CTV. 23-1-39. DN-36-10-9.

⁶⁴⁸ Orden de Operaciones n°106. CTV. DN-36-10-9.

⁶⁴⁹ Instrucción General n°12. 24 de Enero de 1939. CGG-7-381-55-10.

⁶⁵⁰ Instrucción General n°54. E del norte. 24 de Enero de 1939. CGG-7-381-67-06.

avançant a la seva esquerra avançaran cap a la frontera. La cavalleria a la Garriga ha de mantenir el contacte amb els dos cossos d'exèrcit.

La iniciativa del CTV pel dia 25 de gener correspon a les Fletxes Blaves cap a Terrassa i a la Littorio cap a Sabadell per Sant Quirze del Vallès. Les Verdes amb la cavalleria han de cobrir el flanc al sud de la muntanya de Montserrat. L'aviació ha de facilitar la marxa amb el bombardeig entre Monistrol, Vacarisses i Sabadell. Cal afanyar-se, els de Navarra i Marroquí ja son a la vora de Barcelona.

La conquesta serà gran el dia 25. L'enemic es va retirant mantenint una presència esporàdica i lleugera amb armes automàtiques (II,148). Les Fletxes Verdes avancen i finalment ocupen Collbató. A les 13 hores el cap del 2on Regiment entra a la població. La seva gran sorpresa es trobar-la plena de soldats del 1er Regiment, del batalló de metralladores, d'enginyers. Totes les unitats coneixen la prohibició d'entrar a les poblacions, tret dels escamots de vigilància. Tot el que tenia preparat pel proveïment del seu regiment serà poc per donar de menjar *tanta gente indisciplinata* ⁶⁵¹.

Pugen la muntanya de Montserrat, a Sant Jeroni i a Monistrol. Tallen el camí de can Maçana. Cap a l'est arriben a la serra de l'Hospici i Sant Salvador, entre Viladecavalls i Vaquerisses. Les Blaves tallen la carretera de les Cases de l'Obac a Terrassa i els de la Littorio la de Terrassa a Rubí. A Rubí entra la 4ª de Navarra avui.

Per demà esperen que les Fletxes Verdes entrin a Terrassa ⁶⁵². Al nord les Blaves a Mollet del Vallès passant pel nord de Sabadell. La Littorio al sud de Sabadell fins Santa Maria de Barberà. La columna motoritzada ha d'estar preparada al sud de Terrassa, a Ullastrell per la marxa a Barcelona.

Barcelona és avui gairebé encerclada per les tropes de Solchaga i Yagüe. Els del CTV encara amb la silueta de Montserrat a l'esquena són lluny encara de la ciutat. La seva zona d'acció és la més distant de les forces que han d'atacar Barcelona. Però són convidats inevitables. Cal tenir contents els italians i fer que hi siguin presents a l'ocupació:

Dado el retraso movimiento del CTV a veinte kilómetros del mar en línea recta, conviene envíe una fracción para entrada Ciudad y disponer esta una vez cercada Barcelona,... ⁶⁵³. Serà la columna motoritzada que ja té preparada el general Gambarà la que serà present. S'haurà de fer càrrec d'un sector de la ciutat: a Sant Andreu del Palomar, Sant Adrià del Besòs fins Sant Martí de Provençals. Incloent una part de la zona portuària fins el Besòs per la costa ⁶⁵⁴. El CTV així tancarà el cercle entorn la ciutat, impedit la fugida de l'enemic.

La jornada del 26 de gener, com la del 25 serà de gran conquesta (II,154). Les Fletxes Verdes arriben al nord de Terrassa alhora que esperen que la cavalleria els faci l'enllaç a la seva esquerra. Les Blaves passen Terrassa i Sabadell i són ja vora de Mollet. Les majors dificultats les troben en haver de superar les destruccions a la carretera. La Littorio per Sant Quirze del Vallès ja a la vora de Montcada i Reixac.

Les tropes dels Cossos d'Exèrcit de Navarra i Marroquí entren avui a Barcelona quan el CTV és encara lluny de la ciutat. La seva columna ràpida ha d'avançar a l'esquerra de la 4ª de Navarra, per Montcada i seguir el Besòs fins el mar. Esperen que demà tanquin els accessos de Barcelona per la costa i nord-est. Avui no ho han fet, han deixat el camí de la fugida obert.

⁶⁵¹ *Orden de Operaciones. CTV y FV. DN-36-10-9-1.*

⁶⁵² *Orden de Operaciones n° 108. CTV. 25-1-39. DN-36-10-9.*

⁶⁵³ *CGG a E del Norte. Instrucciones relacionadas toma de Barcelona. 25 de Enero de 1939. CGG-7-381-55-06.*

⁶⁵⁴ *CGG a E del Norte. Para la ocupación del interior de la Ciudad de Barcelona. 25 de Enero de 1939. CGG-7-381-68-05.*

La Littorio ha d'ocupar Badalona ⁶⁵⁵. Les Fletxes Blaves Mollet i si pot ser a Sant Joan de Vilassar, ja vora Mataró. Les Verdes Granollers des de les posicions del nord de Sabadell. Un cop tancat el cercle entorn Barcelona i ocupada la ciutat, han de marxar cap a Girona ràpidament ⁶⁵⁶.

El 27 de gener les columnes continuen avançant a gran velocitat (II,158). Més que l'espòrica presència enemiga, continuen sent les destruccions a les carreteres el principal obstacle a superar. La Littorio entra a Badalona, seguint les instruccions d'ahir. Les Fletxes Verdes troben al nord-est de Sabadell, vora Gallecs un magatzem amb tones de material aeronàutic.

8.5. Navarra al Llobregat i al setge de Barcelona: del 18 al 31 de gener de 1939.

El 18 de gener ni la 5^a, ni la 12^a Divisions de Navarra es mouen de les seves posicions a l'oest del riu Gaià. La 4^a si farà una llarga marxa fins Esblada i el cim dels Solans de la Teuleria. Molt a la vora de les posicions de les Fletxes Verdes del CTV al sud-est d'Igualada. Ocupen Santes Creus, Pont d'Armentera, Querol, Vallespinosa i Santa Perpètua (II,110).

L'Exèrcit del Nord te ordres del CGG de destruir l'exèrcit enemic ben lluny de Barcelona ⁶⁵⁷. Ha de: *Acelerar la destrucció de los nucleos enemigos situados al oeste del Bajo Llobregat* ⁶⁵⁸.

En aquesta missió, el protagonisme és pels tres cossos d'exèrcit que combaten més al sud: CTV, Navarra i Marroquí. Han d'avançar amb rapidesa i com un bloc compacte. El CTV al nord cap a Esparreguera, Navarra a Abrera i Martorell en dues columnes d'atac. I el Marroquí a Molins de Rei i Sant Boi del Llobregat a tocar la costa.

L'enemic ja és feble i cal operar amb destacaments lleugers que s'han d'avançar a la resta de les forces. Hauran de tallar les línies de retirada per on es replega l'enemic. L'artilleria els seguirà ben a la vora per protegir la seva marxa.

La Legió Còndor recolzarà amb els seus avions les tropes de Navarra i Marroquí. La ciutat de Barcelona quedarà lliure de les seves bombes tret de la zona portuària o d'una ordre expressa del *Generalísimo* ⁶⁵⁹.

Navarra avançarà amb la 4ª des d'Esblada fins Abrera, al costat del CTV en la seva marxa cap a Esparreguera (II,113) ⁶⁶⁰. La 5^a a la seva dreta per Vilafranca del Penedès fins Martorell. La 12 continuarà en reserva. Se'ls demana: *Atacar en todo el frente, superando vigorosamente cualquier resistencia local,... y empleando todas energias para acelerar la destrucción de los nucleos enemigos situados al Sur del Bajo Llobregat.*

El 19 de gener les avantguardes de Navarra han passat el riu Gaià (II,116). La 4ª escurça les distàncies amb la primera línia del CTV. Han tallat la carretera de Valls a Igualada, entrant al Penedès: Pontons, el santuari de Foix i la Llacuna, mantenint el contacte amb les Fletxes Verdes.

La 5ª avança fins la Juncosa, ocupant pel camí: Vila-rodona, Montferri, Rodonyà i Masllorç, ja molt a prop de la Bisbal del Penedès. Han hagut de combatre, amb 18 baixes i 110 presoners. Han capturat un tanc rus.

⁶⁵⁵ *Orden de Operaciones n° 109. CTV. 26-1-39. DN-36-10-9.*

⁶⁵⁶ *Instrucción General n° 12. CGG a E del Norte. 24 de Enero de 1939. CGG-7-381-53-10.*

⁶⁵⁷ *Instrucción General n° 11. CGG. 16 de Enero de 1939. CGG-7-381-52-17.*

⁶⁵⁸ *Instrucción General n° 53. E del Norte. 17 de Enero de 1939. CGG-7-381-65-7.*

⁶⁵⁹ *Orden General de Operaciones n° 48. E del Aire. CGG-7-381-106-05.*

⁶⁶⁰ *Orden General de Operaciones n° 11 C de E de Navarra. 18 de Enero de 1939. CGG-7-381-101-19.*

Les forces del Cos d'Exèrcit Marroquí segueixen la conquesta al costat de Navarra avançant pel litoral fins Torredembarra i camí del Vendrell fins Bonastre. L'avenç al sud de l'atac ha estat important pels dos cossos d'exèrcit, encara que no tant pel CTV. Sembla que l'enemic ja no mantingui tanta capacitat de bel·ligerància com dies enrere, el camí és per ara més planer.

Però el 20 de gener la intensitat dels combats augmenta a tot el sector de Navarra, encara que la conquesta serà important (II,122). La 5ª ocupa la Bisbal, Papiolet, Llorenç i Sant Jaume dels Domenys amb la columna dreta. L'esquerra trobarà molta resistència a Selma, camí de Torrelles de Foix. Tindran altre cop una xifra significativa de baixes: 35. Capturen 200 milicians, 3 blindats i la farmàcia del XVè Cos d'Exèrcit.

La 4^a a la seva esquerra també es troba enmig del combat:

*En las operaciones del dia 20 hubo duros combates contra tropas enemigas de refresco, la 1ª Brigada de Líster, que ofrecieron una dura resistencia causando la muerte de 2 oficiales y 21 heridos de tropa*⁶⁶¹. La 4^a DI va endarrerida respecte les forces del CTV. L'enemic aprofita la separació per crear una falca de resistència entre els dos cossos d'exèrcit, que afecta la maniobra de la 4^a i la columna esquerra de la 5^a. La columna dreta marxa amb més facilitat al costat de les forces del Cos d'Exèrcit Marroquí que avui entren al Vendrell i a Calafell.

El 21 de gener la 4^a de Navarra combat entre Igualada i Vilafranca del Penedès (II,127). S'hi va acostant a l'avantguarda del CTV. L'enemic continua resistint recolzat per la seva artilleria. L'avenç serà lent per Mediona i Sant Pere Sacarrera.

La 5^a DI sols podrà avançar amb la columna dreta fins Vilafranca del Penedès. Ocuparan posicions entorn la vila prevenint la possible reacció de l'enemic. Han passat avui per Cornudella, Lleger i la Munia. Continuen les dificultats al sector de la columna esquerra que després d'ocupar Selma sols podrà continuar endavant enganxada a l'altre columna establint la línia pel cim de l'Àliga, el turó d'en Morgades i les alçades de Sant Pau al nord-oest de Vilafranca.

Han tingut 15 baixes, una xifra menor i 441 presoners. La 13 Divisió de Yagüe combat enganxada a la 5^a. Avui ocupen Moja a uns centenars de metres de les posicions conquerides a Vilafranca del Penedès.

La 12 DI és a la reraguarda i passa avui el Gaià rere la 5ª fins Montferri, la Juncosa i Masllorenç. Tot i avançar en territori conquerit troben 34 milicians que fan presoners.

El 22 de gener la 4^a DI entra a Sant Jaume de Sesrovires (II,131). Ja són al costat del CTV, de les Fletxes Blaves, que avui han creuat l'Anoia i ocupat Igualada. La 4^a ha ocupat Sant Pere de Riudeviltles, Torrelavit i Monistrol d'Anoia fins can Catasús.

La 5ª avançarà avui superant l'enemic en tot el seu sector. Han vençut les resistències que tenia davant seu la columna esquerra. Ocupen: Torrelles de Foix, Sant Martí de Sarroca, Vilobí, Guardiola de Font-rubí, Pla del Penedès, Puigdàlber, les Cabanes, la Granada, Santa Fe del Penedès, Sant Sebastià dels Gorgs, Lavern i Sant Sadurní d'Anoia.

Sols han tingut 4 baixes. I han fet més de 500 presoners. Entre ells 2 comandants, un oficial d'estat major de la 35 Divisió i molts altres oficials, amb un tinent coronel mort. També hi ha entre els presoners una banda de músics: *Las fuerzas fueron recibidas [a Sant Sadurní] a los sonos del Himno Nacional, interpretado por la banda de música del Vº Cuerpo rojo*. Com a botí destaquen els tres blindats capturats i damunt de tot molts dipòsits de vi.

El 23 de gener continua la presència enemiga que es va superant (II,134). La conquesta és important i les forces atacants ja són molt a la vora del Llobregat. El CTV ja és a

⁶⁶¹ VILARRUBIAS SOLANES, F.A.- *La IV División de Navarra*. Barcelona 1995.

prop d'Esparreguera. Els de Navarra a l'oest de Martorell i els del Cos d'Exèrcit Marroquí al Garraf i l'Ordal.

La 4ª ocupa Sant Llorenç dels Hortons, la Beguda Alta i Sant Esteve de Sesrovires. La 5ª entra a Subirats, la Torre Romana, Gelida, Castellví de Rosanes i avança posicions al cim de la Creu de l'Aragall. Ja de matinada continuen fins el turó del Castell, al sud-oest de Martorell. Han fet més d'un centenar de morts a l'enemic, entre ells el comissari polític del Batalló de Metralladores nº 122. I 300 presoners, amb 2 comandants i molts oficials. I 4 metralladores Màxims com a botí. També 13 baixes pròpies.

El dia 24 les forces atacants ja són al Llobregat (II,140). La 5ª ocupa Sant Andreu de la Barca i passa el Llobregat establint un petit cap de pont a Costa Blanca. Sols 2 baixes i 178 presoners. La 4^a és a Abrera. I la 12 entre Gelida i Martorell continua com a reserva.

El CTV ha establert altre petit cap de pont a l'est d'Olesa de Montserrat i el Cos d'Exèrcit Marroquí desplegat en posicions a la dreta de Navarra, entre Pallejà i la desembocadura del Llobregat. Les ordres del 17 de gener ja s'han complert ⁶⁶². Han fet fora l'enemic a l'oest del Llobregat tots tres cossos d'exèrcit. Aquests s'encarregaran del setge i ocupació de Barcelona. EL propòsit primer és aïllar Barcelona i destruir l'exèrcit defensor. Els altres tres han de marxar a tancar els passos de la frontera. No ha d'escapar ningú (II,144) ⁶⁶³.

El general Dávila amb aquestes directrius, instruirà les seves forces (II,141-2) ⁶⁶⁴. El Cos d'Exèrcit Marroquí per Gavà creuarà el Llobregat cap a Cornellà. Els de Navarra per Martorell a Rubí i Sant Cugat. I el CTV al nord per Esparreguera, Terrassa i Sabadell tancarà el cercle fins la platja del Masnou. Barcelona quedarà envoltada entre el Llobregat, la muntanya de Collserola i el Besòs.

L'enemic està replegant les seves unitats a Barcelona. Alhora que manté nuclis de resistència per frenar les forces atacants i guanyar temps per organitzar la defensa de la ciutat.

Els de Navarra un cop creuat el Llobregat han de moure's en dues columnes. Una d'elles cap a Rubí, l'altre a Sant Cugat. La línia final serà entre el Papiol i Cerdanyola del Vallès. Després avançaran la línia fins Vallvidrera i can Rius, *el forat del vent*, dalt de Collserola on esperen que l'enemic s'hagi fet fort a la muntanya per defensar Barcelona.

El 25 de gener el general Solchaga fa entrar en línia la seva divisió de reserva: la 12. Que es situarà per avançar entre la 4^a DI i la 5^a DI. Necessitarà totes les forces disponibles per passar el Llobregat, on esperen una forta resistència a les portes de Barcelona (II,148).

Les tres divisions creuaran el Llobregat de matinada, venent la resistència enemiga i superant les posicions defensives. La 4^a a l'esquerra avançarà fins Rubí. L'enemic ha fet volar tots els ponts,...fins i tot el del Diable a Martorell. Deixen enrere Santa Mª de Vilalba, Ullastrell i entren a Rubí a la tarda. Han tallat les comunicacions de Terrassa amb Barcelona.

La 12 troba certa resistència, però avancen al nord de Castellbisbal. Fan 15 presoners.

La 5ª també de matinada aconsegueix salvar el pont de Molins de Rei de la destrucció. Població que ocupen. També Castellbisbal i el Papiol. Amb sols 16 baixes. I més de 200 presoners, entre ells un cap d'artilleria. També capturen 16 metralladores russes. Al

⁶⁶² Instrucció General nº 53. E del Norte. 17 de Enero de 1939. CGG-7-381-65-7.

⁶⁶³ Instrucció General nº 12. CGG. 24 de Enero de 1939. Sobre directivas para la toma de Barcelona y línea de avance de los CCEE ocupantes. CGG-7-381-53-10.

⁶⁶⁴ Instrucció General nº 54. E del Norte. 24 de Enero de 1939. Sobre romper la línea del Llobregat. CGG-7-381-67-06.

seu costat dret les forces del Cos d'Exèrcit Marroquí puguen el turó de Sant Pere Màrtir i avancen cap el Tibidabo i les cases més altes de Pedralbes. També hi són a l'Hospitalet del Llobregat.

La maniobra ha resultat satisfactòria i molt ràpida. L'enemic no ha pogut contenir amb les seves forces la concentració d'unitats atacants. Avui quan es coneixen les noves instruccions, una part d'elles ja s'han realitzat aquesta jornada: *Sobre romper la línea del Llobregat, aislar y destruir al enemigo concentrado en la región de Barcelona* (II,151) ⁶⁶⁵. La línia del Llobregat ja està superada. Ara caldrà estrènyer el cercle al voltant de la ciutat.

La 4ª des de les posicions conquerides a Rubí avui, ha de pujar fins can Rius, *el forat del vent*, a la muntanya de Collserola damunt Horta. La 12^a DI des de Castellbisbal a Sant Cugat i al Tibidabo, el zenit de la muntanya de Collserola. I la 5ª del Papiol avança fins Vallvidrera.

L'enemic continua manifestant-se en accions locals, no ha mostrat un front continu de resistència. Possiblement es reserven per resistir a Barcelona. El 14 de gener van arribar de València uns 800-900 voluntaris. Amb ells s'han organitzat un seguit de batallons de metralladores. Amb 4 companyies, una de fusell i les altres amb 30 màquines cadascuna d'elles. Han estat organitzats a Sant Cugat del Vallès des del 17 de gener, 5 batallons de metralladores.

L'arribada de reforços de la zona central no pot canviar el curs de la batalla. Ja és massa tard. Molt diferent seria si unes setmanes abans les posicions haguessin estat reforçades amb unitats vingudes de fora de Catalunya. Ara sols poden aspirar a endarrerir la inevitable ocupació de Barcelona per mirar de salvar homes i material de la ciutat.

Ja no es poden enfrontar amb garanties amb les 10 divisions dels tres cossos d'exèrcit atacants. Recolzats pels avions de l'Aviació Legionària i la Còndor. A les que no pot respondre unes forces aèries que ha estat present les tres primeres setmanes de l'ofensiva, ara sense rastre. No es repetirà una situació com la de Madrid del novembre de 1936. Tampoc esperen que l'enemic fugi sense defensar la ciutat. Hi haurà resistència però aviat serà superada i Barcelona inexorablement ocupada.

Els de Navarra han d'accelerar els seus moviments. Han de pujar al Tibidabo. Continuaran per l'Arrabassada fins el Besòs per tallar les comunicacions de Barcelona. El Cos d'Exèrcit Marroquí espera molt a la vora de Barcelona

Dada situación alcanzada día hoy por Cuerpo Ejército Marroquí en Hospitalet y San Pedro Martir, conviene acelerar movimiento del Cuerpo de Ejercito Navarra para que a caballo del Eje Molins de Rei-Tibidabo, ocupe este último y siga envolvimiento por la Rabasada hasta el rio Besós para cortar las comunicaciones ⁶⁶⁶.

Hauran d'esperar l'autorització per entrar a la ciutat. Després garantir el control total de la ciutat abans de celebrar qualsevol acte oficial.

Les instruccions per l'ocupació de Barcelona han de ser clares per tots els comandaments de les unitats dels tres cossos d'exèrcit encarregats. Cadascun d'ells tindrà assignada una zona de la ciutat sota el seu control i responsabilitat. El sector de Navarra entre Vallvidrera i can Rius a Collserola fins la dreta de l'Eixample. A cada sector hi haurà un general com a màxim responsable, fins que no es nomeni l'autoritat militar que es faci càrrec del govern de la ciutat.

Haurà d'escollir les unitats que romandran dins la ciutat per garantir l'ordre públic. Amb l'ajut de la Guàrdia Civil triarà si és possible unitats dels batallons de guarnició amb soldats acabats de cridar a files. Evitant l'ús de forces de milícies, legionàries o

⁶⁶⁵ Or. Op n° 12. C de E Navarra. 25 de Enero de 1939. CGG-7-381-102-16.

⁶⁶⁶ Generalísimo a E del Norte. Instrucciones relacionadas con la toma de Barcelona. 25 de Enero de 1939. CGG-7-381-55-06.

regulars indígenes, que s'han de mantenir acampades fora dels case urbà. Tindran prohibida la seva entrada a la ciutat, així com els *cantineros*.

Les forces de cada sector hauran de garantir el control dels objectius d'interès militar, edificis importants pels serveis i monuments o edificis històrics d'interès. Organitzaran patrulles armades amb prou efectius per assegurar l'ordre. La resta de forces s'hauran de quedar acantonades fora la ciutat, tret que sigui necessària la seva presència puntual.

Les requisites i registres queden limitats a les forces d'ordre públic autoritzades, sense cap excepció. La Comissió de Recuperació i Incorporació serà l'encarregada de coordinar el restabliment de la *normalitat* de la vida ciutadana.

Les tropes de Navarra gairebé no s'aturen en tota la nit del 25 al 26 de gener (II,154). Han de tancar el setge de Barcelona, el CTV és encara lluny. La 4^a DI des de Rubí avança de nit cap a Cerdanyola del Vallès, Montcada i puja a Can Rius, a Collserola. La 5^a DI encara de matinada marxa a Vallvidrera, que ocupa a les 10 del matí. I al seu costat esquerra la 12 DI és al Tibidabo.

Esperen ordres per Baixar a Barcelona. Al migdia les forces de Navarra controlen tota la serra de Collserola, el darrer obstacle abans de la ciutat. La resistència ha estat molt feble.

La 4ª continuarà amb facilitat cap a la muntanya del Carmel on captures les peces antiaèries emplaçades. A Sant Andreu trobaran a la Mestrança d'Artilleria gran quantitat de metralladores en capsos i unes desenes de peces d'artilleria. La 5^a i la 12 també baixen a la ciutat. La 5ª després de vèncer lleugeres resistències aïllades ocupen el seu sector entre el carrer Balmes i l'avinguda Diagonal. Han tingut 12 baixes i han capturat 890 presoners i dos tancs russos. I molts magatzems de munició, d'intendència,... La 12 amb 9 baixes i 734 presoners.

Hi haurà pels homes del cos d'exèrcit unes jornades de pausa en el combat. Serveis de vigilància per alguns i de descans per altres. La 5^a DI s'encarregarà de les patrulles de vigilància al sector de Navarra entre el 27 i el 31 de gener.

La 12 DI després de descansar el dia 27 marxarà a Cerdanyola del Vallès on acamparà fins el 31 de gener quan se'n van a Lliçà de Munt (II,161). La 4ª també reposa fins el 28 de gener (II,166). L'endemà començarà el trasllat pel camí de Montmeló. Cap a la carretera entre el Masnou i Granollers, a la Roca del Vallès i Granollers.

Després de l'ocupació de Barcelona hi haurà noves ordres d'exèrcit (II,167) ⁶⁶⁷. Terminus havia ordenat que després de l'ocupació els cossos d'exèrcit encarregats havien d'incorporar-se altre cop a l'ofensiva avançant cap a Girona i el litoral. Finalitzar la conquesta un cop tancada la frontera francesa ⁶⁶⁸. Però el Cos d'Exèrcit Marroquí no continuarà la marxa cap el nord. Aviat tindrà altre destí. Navarra i CTV continuaran avançant.

L'enemic encara mostra signes d'activitat en tot el front: entre la Seu d'Urgell i el Maresme. Totes les unitats atacants encara han de combatre per avançar. El general Dávila demana accelerar la maniobra a totes les seves unitats. Cal evitar la fugida de l'enemic a França.

El CTV no s'ha aturat a Barcelona i continua combatent cap el riu Ter entre Granollers i Mataró. Els de Navarra s'han d'afegir a l'atac entre el CTV i les forces del Maestrat. El 30 de gener coneixen les noves instruccions (II,173) ⁶⁶⁹.

Ordenen dues línies d'atac: la 4^a al costat esquerra del CTV; la 12 DI en paral·lel a l'esquerra de la 4^a. I la 5ª fent d'enllaç amb les forces del Maestrat. La 4ª per Granollers,

⁶⁶⁷ Instrucció General n° 56. E del Norte. 29 de Enero de 1939. CGG-7-381-69-03.

⁶⁶⁸ Instrucció General n° 12. CGG a E del Norte. 24 de Enero de 1939. CGG-7-381-53-10.

⁶⁶⁹ Orden de Operaciones n° 13. C de E de Navarra. 30 de Enero de 1939. Sobre perseguir al enemigo impidiendo su retirada a Francia. CGG-7-381-103-14.

Hostalric, Girona i Roses. La 12 per la Batlloria, Santa Coloma de Farners, Anglès, Banyoles, Castelló d'Empúries fins el Port de la Selva. La 5ª al flanc esquerra al Tagamanent, al Montseny on l'enemic es mostra actiu.

Però el dispositiu canvia el dia 31 de gener. Les tres divisions hauran d'avançar car es preveuen dificultats en el primer tram de la marxa: al Montseny. Per tant el dispositiu es reforçarà fins arribar a Anglès i Girona amb les tres divisions en paral·lel (II,178)⁶⁷⁰. La 5ª farà el camí encomanat ahir a la 12 i aquesta ha d'avançar per Tona fins Vic recolzant els del Maestrat. Després s'ha de reunir amb la 5ª a Anglès. Entre el CTV i Maestrat hi ha un gran espai on l'enemic presenta combat amb força dificultant la marxa del dos cossos d'exèrcit. Els de Navarra hauran d'omplir aquest espai.

8.6. El C d'E Marroquí al Llobregat i Barcelona: del 18 al 24 de gener de 1939.

Les unitats del cos d'exèrcit estan desplegades a l'oest del Gaià. Dominen petites posicions a l'altre costat del riu a Altafulla, a la tossa Grossa de Montferri i a lo Mas Blanc, a l'est de Vilabella.

El 18 de gener no podran seguir la ràpida marxa de jornades anteriors quan la conquesta territorial va ser molt gran (II,110). No podran seguir perseguint l'enemic ni avançar cap el Llobregat⁶⁷¹. Aquest es va replegant dificultant l'avançament, guanyant temps per fer-se fort rere del Gaià. I ara fa sentir les seves armes⁶⁷².

Les forces de la 105 DI que defensen el cap de pont al tram final del Gaià, a Altafulla, reben un fort atac a la matinada del 18 de gener. El podran rebutjar. Tota l'artilleria disponible ha d'actuar amb contundència contra les posicions enemigues, prevenint nous atacs. I alhora protegir els caps de pont amb una cortina de foc contra l'actuació dels tancs enemics⁶⁷³.

El 1er Tabor del GFRI de Melilla, de la 1ª Agrupació de la 13 DI, defensa posicions a lo Mas Blanc, a l'oest de Vespellà. Haurà de rebutjar un atac enemic a la cota 226, posició que defensa. Sols tindrà un ferit. La 3ª Agrupació de la 13 DI mantindrà les posicions conquerides ahir. El 3er Tabor d'Ifni-Sahara farà un petit avenç cap a l'est als peus de lo Mas Blanc, ocupant el pla de la Figuerola⁶⁷⁴.

El número de baixes al cos d'exèrcit ha estat avui també força elevat: 9 oficials, 3 sotsoficials i 118 de tropa. La xifra més elevada des que van començar les operacions. I 593 presoners.

El 19 de gener continuen els forts combats (II,116). I els contraatacs dels antics defensors. Aprofitant la foscor hi ha un nou atac a lo Mas Blanc amb gran quantitat de forces. Dues companyies de Carrabiners i una secció de dinamiters aconsegueixen infiltrar-se rere la primera línia del Batalló 73 de la 1ª Agrupació de la 13 DI.

La 3ª Companyia en lluita cos a cos pot rebutjar l'atac fent moltes baixes als atacants. Entre els morts hi ha un comandant, un comissari polític, un capità, dos tinent i trenta milicians. Capturen 10 presoners.

Al sud d'aquesta posició, la 1ª Agrupació ataca amb el 1er Tabor de Melilla. Comença la marxa a les 10:30 cap els Masos de Vespellà. Hi arribaran a les dues de la tarda

⁶⁷⁰ Orden Complementaria nº 14. C de E de Navarra. 31 de Enero de 1939. Sobre ampliación de la misión conferida a este C de E en el sentido de que debe avanzar también en dirección general Mollet-Vich y Tona-Anglés. C-7-381-104-06.

⁶⁷¹ Orden General de Operaciones nº 20. C de E Marroquí. 17 de Enero de 1939. CGG-7-381-93-02.

⁶⁷² Diario de Operaciones C de E Marroquí. ZN-10-447-20.

⁶⁷³ Operaciones 13 DI. Varias Unidades. DN-43-11-40.

⁶⁷⁴ Partes 13 DI. 1ª y 3ª Agrupaciones. DN-43-11-41.

després de durs combats contra forces d'un batalló de Carrabiners. Continuaran avançant fins el objectiu final: Bonastre. On entren a les 5 de la tarda. Les baixes del batalló han estat de: 1 tinent mort, 1 sergent ferit, 2 morts i 11 ferits de tropa.

La 3ª Agrupació a l'esquerra de la 1ª inicia l'atac cap el nord-est cercant l'enllaç amb el Cos d'Exèrcit de Navarra. Però l'enemic ha estat reforçat i mostra molta resistència amb morters i armes automàtiques que usa contra les columnes que miren d'avançar. Els barra el pas entre el puig de l'Aranyó i la plana de Pié.

Podran avançar al sud de la Figuerola amb el 3er Tabor d'Ifni-Sahara que pujarà dalt de la Roca Roja. El 1er Batalló de Mèrida entra a Salomó i ocupa posicions a les alçades a l'est.

El 5è Tabor de Melilla es troba en seguir les forces d'avantguarda, en una situació inesperada: *Una secció del 5º Tabor asaltó y aniquiló un grupo enemigo que habia quedado rebasado por el 1º escalon y pretendia resistir*⁶⁷⁵. Al diari d'operacions de la 13 DI es pot llegir: *Se acanzó la linea Puig Ariño-Bonastre. Se recogieron 300 muertos y se hicieron 388 prisioneros*. Una extraordinària xifra de morts. De fet és l'única menció al diari d'operacions de la divisió, en tota la campanya de Catalunya dels morts fets a l'enemic⁶⁷⁶.

Avui el cos d'exèrcit farà un gran progrés en la seva marxa. Ha hagut de combatre per trencar la resistència enemiga en tot el seu sector. Tant a l'interior com a la costa. Establiran el nou front entre el puig de l'Aranyó a l'oest d'Albinyana fins Torredembarra. Passant per Bonastre i la Pobla de Montornès. Continuen els combats i les nombroses baixes: 4 oficials, 5 sotsoficials i 107 de tropa. Capturen 593 presoners. I la 13 troba tota la documentació del XVé Cos d'Exèrcit de la República.

Queda complerta avui l'ordre del dia 17 de gener⁶⁷⁷. Es el cos d'exèrcit que combat al sud de tot el dispositiu de l'Exèrcit del Nord. Ha de seguir pel litoral fins el Llobregat en el seu tram final, entre Molins de Rei i Sant Boi del Llobregat⁶⁷⁸.

La 105 DI seguint la costa i la 13 DI amb l'esforç principal en paral·lel per l'interior. El primer objectiu és el riu Foix, el segon la línia entre Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú. El port de l'Ordal serà el tercer i el quart el Llobregat (II,118)⁶⁷⁹.

Es demana rapidesa en la maniobra, avançant el màxim possible on no hi ha presència enemiga i quan es troba, implicar amb rapidesa els recursos necessaris per neutralitzar-la. Aturar les infiltracions rere les avantguardes i vigilar els possibles atacs pels flancs. Hi ha la certesa de que l'enemic ja és molt feble, però conserva certa capacitat operativa.

Des dels primers combats del Cos d'Exèrcit Marroquí a la carretera entre Vinebre i Cabassers el 4 de gener, a la serra del Tormo i Sant Pau, l'enemic ha mostrat una creixent feblesa. Defensava la línia del baix Ebre amb molts pocs efectius. I s'ha hagut de retirar amb rapidesa per evitar el setge de les seves unitats al tram final del riu. No ha pogut restablir una línia contínua de defensa després. Sols alguns nuclis, intermitents, de resistència al llarg del front han estat les seves accions diàries.

Ara les seves accions tenen poca consistència. Els contraatacs ja no són tant forts com els primers dies. Tot i que han rebut algunes unitats de reforç, aquestes no deixen de ser

⁶⁷⁵ *Operaciones 13 DI. 3ª Agrupación. DN-43-11-29.*

⁶⁷⁶ *Diario de Operaciones 13 DI. CGG-10-452-5 bis.*

⁶⁷⁷ *Orden General de Operaciones nº 20. C de E Marroquí. 17 de Enero de 1939. Sobre avanzar en dirección Rodona-Sant Saturnino de Noia-Martorell. CGG-7-381-93-02.*

⁶⁷⁸ *Instrucción General nº 53. E del Norte. 17 de Enero de 1939. CGG-7-381-65-7.*

⁶⁷⁹ *Orden General de Operaciones nº 21. C de E Marroquí. 19 de Enero de 1939. CGG-7-381-94-06.*

part de les mateixes unitats que en rotació descansen unes i defensen altres protegint la retirada de la resta ⁶⁸⁰.

Hi ha notícies de que el cos d'exèrcit te davant seu les restes de la 46, 24 i 56 Divisions. El que queda de la 151 BM i tres grups d'assalt entre Rodonyà i Altafulla. Els falten els 8.020 presoners que han perdut fins avui i un gran número de morts de han deixat pel camí.

Les seves reserves estan esgotades i ja no poden recórrer a unitats descansades. La velocitat de la marxa dels darrers dies ha dut a tornar a mantenir contacte amb l'enemic que no s'ha pogut replegar tant ràpid com la velocitat de conquesta.

L'alt comandament demana combinar la rapidesa de la marxa amb les precaucions necessàries per no patir cap ensurt. La coordinació entre totes les forces és fonamental. El cos d'exèrcit es reforçarà amb esquadrons de cavalleria per facilitar la persecució de les unitats enemigues. I les tropes de la 50 continuaran vora la 13 DI cobrint el flanc esquerra al costat també de les tropes de Navarra. A Valls hi ha reforç pel cos d'exèrcit. Per demà s'afegiran nous efectius: una bateria de peces antitancs, un batalló de metralladores i una secció d'antiaeris.

Els tres cossos d'exèrcit que combaten al sud de tot el dispositiu d'atac ja són un al costat de l'altre en una marxa conjunta cap el nord-est: CTV, Navarra i Marroquí. No hi ha cap espai entre ells.

La nit del 19 al 20 de gener hi ha activitat amb atacs a les posicions d'avantguarda i seran rebutjats tots ells (II,122). L'enemic s'haurà d'anar replegant, però en combat constant al llarg del dia 20 de gener. Perdrà una franja de terreny entre les posicions abandonades ahir fins Calafell per la costa, Santa Oliva i Saifores terra endins. Es retiren per oferir altre cop resistència a les avantguardes atacants: *La persecució iniciada brillantemente en la costa ha sido cortada por carros enemigos* ⁶⁸¹. La 105 DI ha hagut d'aturar-se a Calafell.

A la seva esquerra la 13 DI avançarà amb moltes precaucions després de resistir els atacs nocturns. La 1ª Agrupació de la seva infanteria marxa cap el Vendrell. Ocupen les alçades properes fins envoltar la població amb la 6ª Bandera de la Legió i el 6è Tabor de Melilla. Un cop envoltat el Vendrell envien una secció de legionaris de la 6ª Bandera al poble. Trobaran 150 milicians que es rendeixen.

Entre les baixes fetes a l'enemic avui per la 6ª Bandera hi ha un tinent coronel i un comissari del Regiment de Cavalleria n° 2, i tota la documentació de la unitat. També capturen 5 fusells metralladors.

La 3ª Agrupació avançarà vençant una feble resistència per Albinyana, Santa Oliva fins l'ermita de sant Roc, un quilòmetre i mig al nord-est i Saifores. L'artilleria divisionària els ha donat un gran recolzament avui. Al davant de tot el 3er Batalló de la Victòria i el 5è Tabor de Melilla.

Les baixes han estat també altes al cos d'exèrcit: 116. Han fet 221 presoners i han enterrat més de 200 cadàvers abandonats per l'enemic. Han pres també gran quantitat de dipòsits de material i han trobat la documentació de l'Exèrcit de l'Ebre.

El 21 de gener la marxa serà molt llarga (II,127). Les tropes del cos d'exèrcit superen el riu Foix entre Santa Margarida i Cubelles. Tota la província de Tarragona en el sector de front del cos d'exèrcit queda ocupada avui. El curs fluvial del Foix ha estat altre cop aprofitat per l'enemic per oferir resistència, sent superada. Aquesta resistència no és contínua. L'adversari mostra la seva presència amb petits nuclis actius que frenen el ritme de la marxa de les columnes.

⁶⁸⁰ Boletín de Información anejo a la Orden de Operaciones n° 21. C de E Marroquí. 19 de Enero de 1939. CGG-7-381-94-06.

⁶⁸¹ Diario de Operaciones C de E Marroquí. ZN-10-447-20.

El combat al riu Foix no ha estat com el del Gaià o el Francolí. Però la 2^a i 3ª Agrupació de la 13 han hagut de combatre altre cop per creuar el riu. Forces de cavalleria es preparen avui per reforçar el dispositiu d'atac de la divisió en la seva marxa per l'interior.

El front ha quedat avui definit entre Moja, molt a la vora de Vilafranca del Penedès, Canyelles i Vilanova i la Geltrú.

L'aviació enemiga ha mostrat la seva presència a l'aire. Un dels seus bombarders ha estat abatut pels antiaeris. La xifra de presoners : 538. Entre ells els efectius d'un batalló complert, amb el comandant, el comissari, i l'estat major de la 24 Divisió, capturats per les tropes de la 13 DI.

Hi haurà noves ordres avui per les tres divisions del cos d'exèrcit (II,128) ⁶⁸². El massís del Garraf és un obstacle perillós per ser a la vora del mar. El pas de la 105 pot quedar compromès per un atac enemic. Un parany per les forces que avancen, on les voladures poden aturar tota la divisió. Cal que la 50 DI fins ara en missió auxiliar superi el Garraf pel nord. Des de Canyelles per Olivella, Begues i Gavà fins la platja superi les muntanyes. Després la 105 DI farà camí pel litoral un cop eliminada la presència enemiga.

Després la 50 DI continuarà en primera línia fins el Llobregat, a Sant Boi. La 105 quedarà a la rereguarda. La 13 amb la 2ª Brigada de cavalleria continuarà per Vilafranca del Penedès fins Molins de Rei com era previst a les ordres anteriors ⁶⁸³.

El 22 de gener altre franja de territori queda conquerit (II,131). El front queda establert a la carretera de Tarragona a Barcelona a l'est de l'Ordal, passa per la cresta de les Mentides, la serra del Cúpol, fins el puig de Sant Isidre a l'est de Sitges. Continua la conquesta al mateix ritme del Cos d'Exèrcit de Navarra que combat a la seva esquerra.

A Sitges haurà d'esperar l'avenç pel nord del Garraf de la 50 DI. Al llarg de tota la línia els combats ja no són tan forts com dies enrere.

La 13 DI amb tota la seva infanteria avança cap a l'Ordal. La 3ª Agrupació per la carretera de Vilafranca a Barcelona. A Olèrdola sorprenen un esquadró de cavalleria en retirada. Capturen el seu comandant i 15 milicians. Continuen avançant sense resistència fins els peus de la cresta de les Mentides, a Cantallops, on els esperen els tancs enemics que els tanquen el pas.

La 1ª Agrupació arriba a les Cabòries, al sud de les posicions de la 3ª Agrupació. I la 2ª fins les alçades a l'oest de Bonesvalls. Avui les forces del cos d'exèrcit capturen molt botí a l'enemic. Força material ferroviari: 8 màquines i molts vagons. I 664 presoners. Les baixes pròpies han estat menors: 1 oficial i 26 de tropa. Els notifiquen que el 24 de gener rebran el reforç d'una companyia de tancs de recent creació.

El 23 de gener surt de Reus cap a Vilanova i la Geltrú el comandament del Cos d'Exèrcit Marroquí. L'enemic continua present per defensar el camí de Barcelona (II,134). La 3ª Agrupació de la 13 DI consolida de matinada les seves posicions a les Mentides. Ha de facilitar la marxa del 1er Batalló de Mèrida. Davant seu hi ha un batalló d'una brigada de reforç que ha vingut del front de Madrid. Té tots els seus efectius complerts, ben armada i equipada. Els faran 45 morts i 30 presoners.

Continuen els de Mèrida avançant venent la resistència de la brigada enemiga, ara reforçada amb tancs. La seva missió és protegir el coll de l'Ordal impedit l'accés al Llobregat.

Davant la gran concentració de foc es decideix fer maniobra per envoltar es posicions enemigues. El Batalló de Mèrida per la carretera de l'Ordal, el 3er Tabor d'Ifni cap el Montau per després reunir-se amb el Batalló de Mèrida. La maniobra serà profitosa.

⁶⁸² Orden General de Operaciones n° 22. C de E Marroquí. 21 de Enero de 1939. CGG-7-381-93-09.

⁶⁸³ Orden General de Operaciones n° 21. C de E Marroquí. 19 de Enero de 1939. CGG-7-381-94-06.

Faran molts morts a l'enemic i 300 presoners. Moltes metralladores i armament, un blindat i molts vehicles. La brigada ha quedat desfeta.

Però les posicions conquerides seran atacades. També ho seran les de la 2ª Agrupació. A les 7 del matí el Batalló 73 és atacat des de la zona d'Olesa de Bonesvalls. La població serà després ocupada en rebutjar l'atac. El batalló continuarà avançant fins el Montau. Fan 43 presoners i capturen una metralladora.

Tota l'artilleria de la 13 recolza l'atac a l'Ordal. La 1ª Agrupació rere les altres dues vigilant qualsevol intent de maniobra, d'infiltració de forces enemigues.

La línia final de la jornada queda establerta al puig de les Agulles i al Bernat a dreta i esquerra de la carretera de Vilafranca, a l'est del coll de l'Ordal. Passa per Begues, la serra de la Guàrdia, la de Coma-roja i Garraf.

La jornada serà profitosa en superar l'obstacle de la muntanya al Garraf i Ordal, on l'enemic podia crear moltes dificultats. Les baixes d'avui: 1 oficial 13 sotsoficials i 32 de tropa. Tot hi que ha hagut combat, la xifra no és molt elevada. S'han capturats molts presoners: 756. I molts morts estesos en les zones de combat. L'enemic ha abandonat un blindat, una ambulància i moltes armes.

El 24 de gener continua la conquesta fins el Llobregat (II,140). Les ordres del 19 de gener estan complertes⁶⁸⁴. Les unitats Marroquines queden al final del dia desplegades entre Pallejà i el Prat amb el Llobregat davant de les seves posicions.

Han passat el dia perseguint l'enemic que mira de retirar-se rere el riu. Les avançades atacants marxen amb rapidesa rere d'una cortina protectora de foc creada per la seva artilleria. L'enemic passa el riu i espera. Les baixes pròpies han estat poques: 18 de tropa. I molts els presoners: 961. A més de 3 blindats capturats.

L'Exèrcit del Nord rep noves instruccions del l'alt comandament central⁶⁸⁵. Tres cossos d'exèrcit han d'assetjar Barcelona i altres tres han de barrar el pas a la frontera amb França. A Barcelona els de Navarra per la muntanya de Collserola, CTV pel Besòs i el Marroquí pel Llobregat⁶⁸⁶. La 13 DI per Sant Feliu cap a Esplugues. La 50 DI seguint el litoral pel Prat i i Cornellà cap a l'Hospitalet del Llobregat (II,143)⁶⁸⁷.

El cercle entorn la ciutat es va estrenyent, malgrat que el CTV és lluny de la ciutat. Deixa un espai ampli i obert entre Rubí i Badalona.

Les forces de Yagüe es preparen per passar el Llobregat el 25 de gener (II,148). Hi haurà un assalt en dues fases. Pel matí part de la 1^a i de la 3ª Agrupacions i per la tarda la 2ª amb dos batallons de la 1^a, tota la infanteria de la 13 DI.

El tinent coronel Santamaria, cap de la 1ª agrupació de la 13 DI serà el responsable del primer pas del riu. Vora Torrelles del Llobregat hi ha el 6è Tabor de Melilla, la 4^a i 6ª Banderes de la Legió, les forces de xoc encarregades de començar l'atac⁶⁸⁸.

Els primers seran els homes del 6è de Melilla per un pas vora Sant Vicenç dels Horts. Tot seguit serà el torn de la 6ª Bandera de la Legió vora Torrelles del Llobregat. L'enemic els rep amb el foc dels seus tancs i canons. L'artilleria pròpia contesta amb una cortina de foc per protegir el pas del riu⁶⁸⁹.

Regulars i legionaris creuen amb l'aigua per la cintura i un fort corrent d'aigües fredes. Ja és migdia. El 6è Tabor en passar el riu fa un reconeixement de la zona i es fa fort a les alçades a l'oest de Sant Vicenç dels Horts establint un cap de pont.

⁶⁸⁴ *Orden General de Operaciones n° 21. C de E Marroquí. 19 de Enero de 1939. CGG-7-381-94-06.*

⁶⁸⁵ *Instrucción General n° 12. CGG a E del Norte. 24 de Enero de 1939.*

⁶⁸⁶ *Instrucción General n° 54. E del Norte. 24 de Enero de 1939. Sobre romper la línea del Llobregat. CGG-7-381-67-06.*

⁶⁸⁷ *Orden de Operaciones n° 23. C de E Marroquí. 24 de Enero de 1939. Sobre despliegue previo a la toma de Barcelona.. CGG-7-381-96-02.*

⁶⁸⁸ *Operaciones 13 DI. DN-43-11-41.*

⁶⁸⁹ *Partes 13 DI. 1ª y 3ª Agrupaciones de Infantería. DN-43-11-41.*

La 6ª Bandera també hi passa malgrat el foc enemic, ocupen Sant Feliu i Sant Just Desvern. Fan 600 presoners. Una de les seccions que conduïa queviures en camions queda endarrerida de la seva columna i és atacada per forces enemigues. L'atac és rebutjat i fan presoners.

A les 6 de la tarda els legionaris han avançat força i són a Sant Pere Màrtir, a l'extrem occidental de Collserola. Allà dalt capturen un grup d'observació enemic. No trigaran massa en contraatacar recolzats per la seva artilleria, però no podran recuperar la posició. Deixaran molts morts en l'atac, entre ells un tinent.

Altres forces es preparen també per l'assalt més al nord. El segon pas del riu. A l'avantguarda el 3er Tabor d'Ifni-Sahara, amb el 1er Batalló de Mérida i el 1er Tabor de Melilla. Han de creuar el riu per la zona de la riera de Cervelló, entre Sant Vicenç dels Horts i Pallejà.

Una companyia del 5è Tabor de Melilla amb el seu foc protegeix el pont de la carretera general que encara està dempeus, per evitar que l'enemic l'enderroqui.

Els d'Ifni i els de Mérida passen el riu a mitja tarda acompanyats pel foc enemic que encara dispara contra ells, quan avancen a l'est de Sant Vicenç dels Horts. Continuen atacant i ja a les fosques consoliden posicions a la Creu d'Olòrdola. Els del 3er Tabor d'Ifni a la seva dreta dalt del Mulei. No han pogut però acostar-se més a Sant Pere Màrtir on els esperen els seus companys. I rere seu altres quatre batallons esperen ordres.

Altres forces de la 13 DI també passen el riu per la tarda. La 2ª Agrupació ho fa defensant la línia entre Esplugues, Sant Feliu i Sant Pere Màrtir. La 4ª Bandera de la Legió des de les posicions de la serra de Torrassa, entre santa Coloma de Cervelló i Torrelles de Llobregat, avança a les 13:15 cap el Llobregat. El creuarà a les 17:15 sota el foc enemic i avançarà fins Esplugues⁶⁹⁰. La 4ª Bandera FET de Castella i el Batalló 262 avançaran fins Sant Feliu i Sant Just.

Tota l'artilleria ha estat implicada en la protecció de les unitats que han de creuar el riu. A la tarda ho faran damunt la muntanya: a la Creu d'Olòrdola i Sant Pere Màrtir.

La nova línia de front ja molt a la vora del casc urbà de Barcelona. A Collserola, les cases més altres de Pedralbes han estat ocupades. L'est de l'Hospitalet del Llobregat també ha estat ocupat. I Esplugues, Sant Feliu, Sant Joan d'Espí, Sant Just Desvern, Molins de Rei i Cornellà. A l'est del Prat del Llobregat també han conquerit un petit cap de pont a l'altre costat del riu.

Les tropes de Navarra han avançat per l'altre costat de Collserola, pujant la muntanya des de Cerdanyola del Vallès i Montcada. Són a can Rius damunt del barri de Sant Andreu, ja de matinada. S'han hagut d'afanyar, eren encara lluny i els esperaven. Però encara no és complert el setge. Entre Montcada i Reixac i el mar hi ha un espai sense dominar: cal que el CTV faci arribar una columna motoritzada per tallar les comunicacions de Barcelona pel Besòs.

El Cos d'Exèrcit Marroquí, malgrat els combats i el foc enemic ha patit poques baixes: 1 sotsoficial i 19 de tropa. I força presoners: 943. També han capturat tota la documentació de l'Exèrcit de l'Aire enemic.

L'autorització per entrar al casc urbà de Barcelona els fa avançar el 26 de gener (II,154). Les tropes de la 105 DI que esperen vora la platja avancen i pugen al castell de Montjuïc on alliberen 1.500 presos. Després baixen per l'Exposició i entren a la ciutat. La 50 i la 13 també ho fan direcció Besòs.

La 1ª Agrupació de la 13 DI a Sant Just Desvern espera ordres. Al migdia aquestes arriben. Hauran d'avançar ben ràpid per la carretera de Barcelona, entrar i establir

⁶⁹⁰ *Operaciones 13 DI. Varias unidades.* DN-43-11-40.

serveis de vigilància al sector assignat. A les 13 hores comencen a entrar les columnes per l'avinguda Diagonal. A les 6 de la tarda queden establerts els serveis de vigilància entre el carrer de Sants i el d'Aragó. On muntaran el bivac els homes del 6è Tabor del GFRI de Melilla.

El 1er Tabor de Melilla a les 18 hores marxa a Pedralbes per pernoctar. El seu sector està entre Sant Just Desvern i la Diagonal. Per Sarrià entra el 73 Batalló de Toledo per passar la nit a la ciutat. També ho farà la 6ª Bandera de la Legió.

La 3ª Agrupació de la 13 DI amb el 1er Batalló de Mérida davant es mou fins Vallvidriera fent fugir l'enemic que pretenia fer-se fort a les alçades de Collserola. Fan un centenar de presoners. Baixaran per Sant Gervasi i Sarrià fins la Diagonal on arriben a les dues de la tarda.

La 2ª Agrupació ha d'ocupar el seu sector a Sants i carrer de les Corts fins el carrer Aribau. La 4ª Bandera de la Legió comença a moure's a les 7:15 del matí. En un ràpid combat a Esplugues impedeixen que quedi destruït el pont de la carretera de Barcelona. Entren a Barcelona i des de Sants marxen al carrer Provença on preparen el campament. La 4ª Bandera FET de Castella a les 14 hores entra per l'Hospitalet. Avancen pel carrer de Sants fins la plaça d'Espanya, carrer Sepúlveda, el de Mallorca, fins el carrer Aribau. Rere seu el 262 Batalló.

Una baixa en tota la jornada i 1.225 presoners. Entre ells un batalló de metralladores capturat per les forces de la 13 DI ⁶⁹¹. La marxa ha estat tan ràpida que ha pogut impedir els possibles intents de destrucció de l'enemic en la seva fugida. Barcelona té llum i els telèfons funcionen:

En el dia de hoy Barcelona ha sido incorporada a la Nueva Espanya ⁶⁹².

El 27 de gener el comandament del cos d'exèrcit es situa al *Palacio de la Diputación* (II,158). Dues de les seves divisions marxaran a la zona de Vilanova i la Geltrú-Vilafranca del Penedès-Vendrell. Seran la 50 DI i la 13 DI. I la 105 es queda a Barcelona. Però abans que marxin encara cal dominar tota la línia del Besòs.

La 13 DI s'encarregarà de la missió. La 1ª Agrupació haurà d'avançar fins Montcada i Reixac. A les 7 del matí comencen a caminar sense trobar cap mena de resistència enemiga. A les 13 hores són a l'estació del ferrocarril on troben molt material ferroviari i vagons plens de queviures i material de guerra.

El 1er Tabor de de Melilla haurà de vigilar a la zona de l'estació de Sant Andreu del Palomar fins Montcada. Fan el bivac a la fàbrica de ciment.

La 2ª Agrupació a les 7 del matí avança amb la 4ª Bandera de Castella. Des de l'Arc del Triomf a la carretera de Badalona. Ocupen Santa Coloma i avancen cap a Tiana i les alçades de la cartoixa de Montalegre, a la Conreria. Els acompanyen les peces d'artilleria del 75 i 105 de la divisió i el Batalló 262. Les de 100 mm estan a Collserola en servei de vigilància.

La 4ª Bandera de la Legió es concentrarà a la plaça de Catalunya. Assistirà a la missa de campanya presidida pel general Yagüe. Després de la cerimònia religiosa, els legionaris faran una desfilada. I tot seguit marxaran a Badalona per avançar fins la cartoixa de Montalegre on preparen el campament vora del Batalló 262.

Les unitats de la 13 DI han passat el Besòs i són a Santa Coloma, a la muntanya del Canyet, a Badalona i a Tiana. La 3ª Agrupació es queda a la ciutat, acantonada a les casernes. Aviat el cos d'Exèrcit marxarà cap a Extremadura.

⁶⁹¹ *Diario de Operaciones 13 DI*. DN-10-252-5 bis.

⁶⁹² *Diario de Operaciones C de E Marroquí*. ZN-10-447-20.

9. LA PERSECUCIÓ FINS LA FRONTERA.

9.1. Urgell a la frontera: 25 de gener de 1938 al 10 de febrer de 1939.

El 25 de gener continua la lenta marxa de les divisions d'Urgell pel Pallars Jussà i l'Alt Urgell (II,145). Les dificultats del terreny d'alta muntanya, les destruccions de ponts i carreteres el fred, la pluja i la neu afegeixen dificultats a la marxa dels soldats. L'enemic manté una presència esporàdica però constant a tot arreu.

Entre Isona i Gerri de la Sal l'ala esquerra del Cos d'Exèrcit d'Urgell es mou amb cautela i lentitud per l'alta muntanya. En dues columnes la 61 DI i part de les forces de la 63 DI es desplacen cap el nord-est cap a Coll de Nargó la primera i cap a Organyà la 63 DI. Marxen lentament al sud de la serra de Boumort a cercar la carretera de la Seu d'Urgell. Al nord de la serra i també cap a la carretera altre columna de la 63. Avancen sense deixar espais amb la certesa que no quedarà enemic a la seva esquena.

Caminaran sense trobar l'enemic al nord de Boumort fins lo Pi Sec i Cuberes. Més al sud altres unitats de la 63 Divisió avancen des d'Abella, per Bòixols i la casa de la Pera fins el solà de Setcomelles i la serra de Sant Joan. Al seu costat dret la 61 DI, també per la muntanya es mou pel serrat de Carrasquers fins Caborriu.

Caminen per les estretes i nevades valls de l'alta muntanya. A les alçades espera l'enemic que metralla les forces que van davant de tot. Organitzen l'assalt si encara hi ha llum del dia i es llencen muntanya amunt. La resta de forces esperen. Pot ser que l'atac sigui rebutjat o que l'enemic hagi fugit quan siguin dalt. Però el propòsit de frenar l'ocupació està complert per l'enemic.

L'altre línia d'atac, cap a Berga continua també avançant. La 62 DI que opera a la dreta de la 61 ocupa avui Oliana. Avancen per fer l'enllaç amb les forces que combaten al nord: la 61 DI i la 150 DI. Aquesta es mou al nord de Solsona fins Lladurs i Montpolit. Estan avançant amb la 53 d'Aragó al seu costat dret. Avui forces d'aquesta unitat entren a Solsona i recolzen la 150 DI al nord de la població. No avancen més a l'est, continua present la prudència més que la velocitat de la conquesta.

El 26 de gener les forces de la 61 arriben a Coll de Nargó (II,152). Han ocupat Valldarques perseguint l'enemic que es va replegant en ordre. Al nord l'altre columna de la 63 és molt a la vora: a Sallent i a l'ermita de Sant Martí. Al nord de la serra de Boumort les altres forces de la 63, al sector de Gerri de la Sal fan petit progrés a Castells i Freixa. També l'Agrupació Pirenaica envia escamots de reconeixement fins Estaón, a l'est de la Guingueta d'Àneu, sense trobar rastre de l'enemic. El temps és molt fred amb neu a les zones més altes.

Des de l'altre ala de l'atac, la 62 DI marxa al nord cap a Coll de Nargó per trobar les altres forces. Entren a Cambrils i a la serra del Turp, alçades que dominen al sud de Coll de Nargó. La 150 a Solsona avança fins Oliu i passen el Cardener. Han avançat molt poc.

El 27 de gener a l'esquerra del cos d'exèrcit la 63 talla la carretera de Coll de Nargó a Organyà (II,155). Substitueix la 61 i continua la marxa al sud-est fins a Montanisell i la muntanya de Nargó. Creuen el Segre i es troben amb les forces de la 62 a Turp. Aquesta amb un cordó de forces s'encarrega d'assegurar el flanc nord de la carretera de Bassella i Berga. A més concentra les seves unitats com a reserva a Solsona. L'agrupació de forces de la 61 i la 63 queda dissolta.

La 150 continua la marxa per la carretera de Berga davant: *Un enemigo desarticulado que ofrece resistencias locales, con bastantes armas automáticas.* Ocupen avui en una marxa major que la de dies anteriors: Sant Feliu, Navès i s'acosta al vèrtex Linya.

Les dificultats que està trobant la 150 continuen sent molt grans. L'enemic concentra bona part dels seus esforços en protegir la carretera de Berga. El dia 28 les dificultats dificulten avenç. Les voladures impedeixen el pas de l'artilleria rodada, les columnes d'avantguarda marxen amb les petites peces de muntanya. Els enginyers estan treballant de valent per habilitar el pas per la carretera. Fins avui dia 28 de gener han reparat trams de carretera i ponts, ha obert passos alternatius, pistes i accessos per mirar de restablir el flux en les comunicacions. Entre Bassella i Solsona han fet 7 ponts provisionals i reparat 122 metres en petits i escollits trams de carretera. També han hagut d'habilitar 1.279 metres d'accessos i pistes per superar els trams colgats o destruïts. I encara queda molt per fer ⁶⁹³.

La 63 DI creua el Segre i ocupa avui dia 28, Organyà i Fígols (II,159). Les dificultats en les comunicacions rodades són també molt difícils: *La destrucció de la carretera de Isona a Organyà es tan completa y total que hay que convertir en línea de etapas la pista de Cap de la Sierra a Boixols, hasta que se pueda habilitar paso por la carretera Basella i Coll de Nargó, en la que el puente del km 13 es destrucción importante*. Entre Bassella i Pont de Nargó els enginyers han realitzat entre el dia 22 i el 28 de gener: 3.267 metres de reparacions i encara queda feina per fer.

La 61 DI quedarà aturada a Coll de Nargó. Sense vies de comunicació es dedicarà a fer alguns petits reconeixements mentre els enginyers treballen. Fins el 31 de gener no es mouran, quan algunes unitats de la 63 passin el Segre des del Cogulló, al nord d'Organyà per avançar pel Cap d'en Sala fins la cota 1460 el dia 31 de gener (II,174).

La 62 anirà concentrant les seves forces al nord de la carretera entre Bassella i Solsona. Tres divisions frenades pel fred, la neu i la pluja, per les dificultats del terreny d'alta muntanya amb les comunicacions inutilitzades per l'enemic. Aquest es deixa veure poc, però fa sentir la seva presència no sols amb les constants destruccions, també amb les seves armes. Poques baixes, pocs presoners. L'adversari aconsegueix el seu propòsit: guanyar temps, tres de les quatre divisions del Cos d'Exèrcit d'Urgell resten aturades. Entre la carretera de la Seu i Vic l'enemic mostra un ferm propòsit de mantenir la seva presència amb el que queda de les seves forces. Entre la vall del Freser i la del Llobregat manté la seva presència *retardadora* davant dels tres cossos d'exèrcit encarregats de tancar la frontera amb França.

Barcelona ha estat ja ocupada, però aquesta resistència permet evitar que es tanqui la possibilitat d'escapar als que han fugit de Barcelona. Els d'Urgell s'han de fer càrrec del sector occidental de la frontera, entre la Seu i la collada de Tosses on han de trobar-se amb les forces d'Aragó.

El general Dávila ordena a les seves unitats la màxima velocitat de maniobra per impedir que l'enemic pugi refugiar-se a França. Cal que la persecució sigui eficaç amb totes les forces implicades en la direcció principal dels respectius atacs ⁶⁹⁴.

Alhora la 150 DI continuarà la marxa cap a Berga, amb dificultat. El 30 de gener al nord de la carretera entren a l'Espunyola, Capolat, Gràges i les Guixeres (II,168). I al sud a Sant Quintí, al sud-est de l'Espunyola.

El 31 de gener ja són molt a la vora de Berga (II,174). L'enemic no és molt nombrós, però disposa d'armes automàtiques i la intenció de defensar la vila.

És un dia boirós, però continuen endavant. Tallen per les Guixeres la carretera de Sant Llorenç de Morunys a l'oest de Berga. I al sud de la població entren a Avià. Des del 24 de gener combaten recolzats per la seva artilleria de muntanya, la resta continua aturada malgrat el gran esforç per reparar les carreteres.

⁶⁹³ *Cuerpo de Ejército de Urgel. Operaciones sobre Cataluña*. CGG-7-382-127-46.

⁶⁹⁴ *Instrucción General n° 56. Ejército del Norte. Sobre perseguir al enemigo impidiendo su retirada a Francia. 29 de Enero de 1939*. CGG-7-381-69-03.

Els del Cos d'Exèrcit d'Aragó combat molt a la vora, al costat dret de la 150. Avui dia 1 de febrer entren a Casserres i Gironella (II,180).

La 150 DI ja és al sud-oest de Berga, seguint l'adversari que es replega. El primer dia de febrer segueix present la boira (II,179)⁶⁹⁵. L'enemic s'ha fet fort entre l'ermita de Sant Bertomeu i les alçades de Nuet. Entre la carretera de Sant Llorenç de Morunys i la de Solsona on pretenen barrar el pas cap a Berga.

Els atacants hauran de maniobrar des de l'ala esquerra de la 150 per mirar d'envoltar el nucli de resistència. Puguen amb moltes dificultats per la serra de Queralt fins el santuari de Sant Pere i la cota 1.024. L'ala dreta de la 150 DI espera davant les alçades de Nuet fins la nit, quan les conquesta a l'assalt.

La 63 DI farà un petit avenç a l'est de la carretera de la Seu: a les cases de Cabó, Senyús i el Vilar, fins el turó de les Àligues a la serra de Prada. Sense gairebé trobar oposició. Els presoners capturats avui creien que la batalla era encara a Montblanc. L'enemic està desorientat, no reben cap ordre ni informació sobre la situació real.

El general Muñoz Grandes pensa que es pot agafar per sorpresa l'enemic si no es fa servir la ràdio. És l'únic mitjà de comunicació que té. Amb el silenci a les ràdios se'ls pot agafar desprevinguts i fer gran quantitat de presoners tallant per la carretera de la Seu d'Urgell.

El 2 de febrer la 150 DI entra a Berga i avança fins la serra Petita, al nord-est (II,183). L'ala esquerra de la divisió domina tota la serra de Queralt fins les alçades de Vilosiu i la Guàrdia⁶⁹⁶. L'enemic es retira al nord i a l'est, cap a Ripoll. La 62 DI es prepara per substituir la 150 que es quedarà de reserva a Berga. Forces de la 61 en camions entren a Sant Llorenç de Morunys, on no troben l'enemic. No hi ha més moviments avui.

El 3 de febrer la climatologia continua sent adversa per la maniobra (II,188)⁶⁹⁷. La 62 pren el relleu d'avantguarda a la 150, per la carretera que va a Guardiola de Berguedà i a Grèixer, al nord de Berga. Pot forçar el pas del Llobregat malgrat la nombrosa resistència de l'enemic. L'artilleria tirarà 1.623 projectils per facilitar la conquesta⁶⁹⁸. A la tarda han avançat fins el pla de Clarà i la població de Cercs.

Forces de la 63 DI, també amb mal temps, avancen cap a la carretera de la Seu per la muntanya fins Noves del Segre. Sense notícies de l'enemic.

La major dificultat d'aquests dies continuarà sent l'accés a la carretera de la Seu que encara és defensada. La 63 avui obtindrà el control del terreny entre Noves del Segre i el tossal de can Franc. Han creuat el Segre a la Palanca de Noves i han avançat a l'est fins pujar el tossal. L'enemic manté forces reduïdes però molt actives, ben armades i amb la voluntat de frenar els que avancen. Les dificultats de la muntanya i la neu continuen fent difícil la marxa ràpida que se'ls demana als dos sectors de front del cos d'exèrcit.

El dia 4 de febrer la 61 DI amb dues agrupacions d'infanteria i un grup d'artilleria de muntanya, comença a marxar en camions per la carretera de Bassella a la Seu per ajudar la 63 (II,193). La 62 continua cap el nord cap a Fígols. Avui dia 4 han ocupat la Nou i Sant Salvador, al nord de Berga. També aquí l'enemic és actiu.

Terminus comunica noves instruccions a l'Exèrcit del Nord. Les notícies que envien els agents que actuen en territori francès descriuen un enemic desmoralitzat, que veu impossible una resistència organitzada, ni tant sols retardar més l'ocupació de

⁶⁹⁵ *Partes. 1 de Febrero de 1939. CGG-7-382-196-4.*

⁶⁹⁶ *CGG a E del Norte. Instrucciones rapidez avance especialmente CE Urgel. 4 de Febrero de 1939. CGG-7-381-107-02.*

⁶⁹⁷ *Partes. 3 de Febrero de 1939. CGG-7-382-198-4.*

⁶⁹⁸ *Cuerpo de Ejército de Urgel. Operaciones sobre Cataluña. CGG-7-382-127-46.*

Catalunya. Cal així una major celeritat en la progressió de l'Exèrcit del Nord en tots els sectors.

Consideren que el Cos d'Exèrcit d'Urgell no té resistència enemiga davant seu. Cal que avanci més ràpid, ja fa dies que és gairebé aturat del tot. *No cabe timidez en los mandos, ni en las tropas*. Es reconeix la dificultat de la marxa per la muntanya, però es pot anar més ràpid per les carreteres. Hauran de finalitzar l'operació el més aviat possible impedint que puguin escapar forces per embarcar cap a la zona centre, reforçant els efectius que són allà.

Les dificultats continuen el dia 5 de febrer en els dos fronts de les forces d'Urgell (II,198). Cap a la Seu la 63 DI ha fet una marxa nocturna per la carretera. Saben que l'enemic la defensarà des de les alçades d'Adrall i el pretenen sorprendre. En l'atac queda desfeta la 3ª Brigada d'Assalt i el camí a la Seu obert. A migdia dos batallons entren a la població ⁶⁹⁹. Continuen al nord fins Auserall i Calvinyà ja a la carretera d'Andorra. Demanen que no facin pública la notícia. Encara hi ha forces adversàries a la vora i no es senten prou segurs sols amb les unitats d'avantguarda.

Al sector de Berga la neu, l'enemic i les dificultats de la muntanya també són presents. La 62 avança a dreta i esquerra de la carretera. Al migdia entra a Sant Corneli i a Fígols. A la tarda a Sant Julià de Cerdanyola i Bagà.

La 63 envia al migdia del dia 6 de febrer un batalló cap a la frontera d'Andorra (II,203). Una comissió marxa a saludar en nom de *SE el Generalísimo*, les autoritats que els esperen. Són rebuts amb entusiasme. Hissen la bandera nacional ⁷⁰⁰.

L'Agrupació Pirenaica comença la marxa cap a l'est a trobar-se amb les forces de la 63 que són a la frontera d'Andorra, des de la carretera de la Seu. Preparen una columna per ocupar Tírvia. Però es queden a les alçades al sud-est. L'enemic amb les seves armes els impedeix avançar més. Al sector de Berga la 62 arriba al final de la tarda a la Poble de Lillet població que troben cremant.

El dia 7 de febrer la 63 DI recolzada per tropes de la 61 DI, continua avançant cap a Puigcerdà (II,207). A Estamariu, Bescanó, Castellnou, Aristot, Pont de Bar, Toloriu. Petites poblacions a dreta i esquerra de la carretera, entre la serra del Cadí i la frontera. L'Agrupació Pirenaica amb moltes dificultats continua la lenta marxa cap a la carretera de la Seu d'Urgell a Andorra. Es mouen fins les Bordes de Burg, Farrera i Mallolins. Amb molta neu pels camins de muntanya.

I moltes dificultats encara trobaran a les vies de comunicació: *A partir de aquí [la Seu d'Urgell] la marcha se hace penosa por los continuos cortes de carretera, puentes y obras voladas o minadas por los rojos en su huida,..., A cada paso, aún de noche, encontramos equipos de ingenieros que arreglan los pasos con medios de fortuna, porque ni los mulos podrían pasar* ⁷⁰¹.

L'endemà dia 8 de febrer la 62 DI entra a Gombren enllaçant amb les tropes d'Aragó a Sant Llorenç de Campdevàrol (II,211). Pel costat dret del cos d'exèrcit la missió queda complerta.

La 63 és avui a Martinet i Lles. L'enemic en retirada usant la seva artilleria. A la nit han de rebutjar un fort contraatac al sector de Martinet, a l'oest de Montellà. La 61 segueix la 63 fent la vigilància dels flancs de la marxa (II,210)

L'Agrupació Pirenaica continuarà el camí cap a la frontera de la Seu amb Andorra. Hi ha certa presència enemiga que es va superat poc a poc, tant com els camins nevats de la muntanya. Ocupen Tírvia i les bordes de Bairos i Virós el dia 8 de febrer.

⁶⁹⁹ Partes. 5 de Febrero de 1939. CGG-7-382-200-4.

⁷⁰⁰ Partes. 6 de Febrero de 1939. CGG-7-382-201-7.

⁷⁰¹ GÁRATE CÓRDOBA, J. M^a,- *Mil días de fuego*. Luis de Caralt. Barcelona 1972. Pag. 607.

Continuaran per Besan i Alins, al nord l'endemà dia 9 de febrer (II,213). La 63 DI no ha aturat la marxa a la nit. Mira de desfer la resistència de l'enemic, que es creu que es farà fort a Puigcerdà si el deixen temps, com a Bielsa. Ja són a Tallendre i Cortàs.

Perseguint l'enemic entren l'endemà, 10 de febrer a Puigcerdà (II,216-7). A les 14:35 hissen la bandera al pont de Bourg-Madame. Han capturat uns 400 presoners i molt material de guerra que han deixat abandonat. La 61 DI que ha marxat a la dreta de la carretera de Puigcerdà entra a Alp i Urtx. I prenen posicions a les alçades al sud-est de Puigcerdà. Ha calgut un gran esforç per arribar a Puigcerdà: el terreny, les voladures a les carreteres i l'enemic.

El dia 11 l'Agrupació Pirenaica troba les forces de la 63 DI a la Farga i Sant Joan Fumat, molt a la vora de la frontera amb Andorra (II,220). Un escamot amb tres homes armats amb fusells metralladors marxa cap a Llivia amb l'autorització de les autoritats franceses, que mostren tot tipus de facilitats ⁷⁰². A les 5 de la tarda entren entre les aclamacions de la població. Han trobat tota la documentació del Xè Cos d'Exèrcit. El general Muñoz Grandes també visitarà la vila.

Uns 800 milicians tornen a passar la frontera cap a Puigcerdà, sense que els gendarmes facin res per impedir-ho. Han sentit també alguns trets, fets per milicians a l'altre costat de la frontera. Els gendarmes els han desarmat. També molt a la vora la frontera, al costat francès hi ha un ramat amb uns 8.000 caps de bestiar. Muñoz Grandes està fent gestions per recuperar els animals.

Queda repartit el desplegament de les forces per la frontera: l'Agrupació Pirenaica des de la Vall d'Aran i la Seu d'Urgell; forces de la 61 i 63 entre la Seu i Tosses.

9.2. Aragó al Llobregat i la frontera: 24 de gener a l'11 de febrer de 1939.

Entre les forces d'Urgell i Maestrat, les tropes d'Aragó han d'ocupar la línia entre Solsona i Cardona ⁷⁰³. La Divisió 53 cap a Clariana i Solsona i a la dreta la 54 a Cardona. Les unitats de la 51 DI a l'esquerra de tot, al costat d'Urgell.

Les dificultats que troben el 24 de gener són les de la mobilitat (II,138). El terreny de muntanya i les voladures fan molt difícil la marxa. L'enemic també manté una certa presència al davant les avantguardes.

La 53 DI a dreta i esquerra de la carretera de Solsona arriba a l'ermita de Santa Maria i al cim del Padró a l'oest de la carretera. A la dreta a la muntanya de Sant Salvador i a la caseta de l'Espelta. Troben i vencen la resistència de l'enemic, al que capturen un dipòsit de municions i explosius i una companyia sencera de metralladores.

El 2on Regiment de la 54 DI avança per la muntanya amb la seva artilleria lleugera. A migdia ja són a cal Vilalta i comencen a pujar la serra de Pinós on l'enemic es resisteix a abandonar les seves posicions. Amb el recolzament de l'artilleria seran ocupades les primeres cotes, encara que els combats s'allargaran fins que arriba la foscor, amb la conquesta de tota la serra.

Avui totes les forces d'Urgell estan en marxa. La 150 DI ocuparà Solsona arribant a la cita abans que la 53 d'Aragó. Els del Maestrat ja fa dos dies que ocupen les serres de Castelltallat i la Sala, dominant Súria. Esperen la 54 d'Aragó.

El 25 de gener serà un dia on les unitats del cos d'exèrcit hauran de realitzar un gran esforç (II,146). Tenen els dos flancs coberts pels del Maestrat i Urgell. El bosc, la muntanya i les nombroses destruccions seran les dificultats a vencer. Molt més que la presència enemiga, que malgrat tot continua present. *Un extraordinario esfuerzo al*

⁷⁰² Partes. 11 de Febrero de 1939. CGG-7-382-206-1.

⁷⁰³ Orden General de Operaciones nº 13. C de E de Aragón. 23 de Enero e 1939. CGG-7-381-79-04.

recorrer, con un terreno accidentado y en gran parte cubierto de bosque, hasta 35 kilómetros, alguna de sus unidades ⁷⁰⁴.

La 53 DI arribarà a Solsona i amb el 2on Regiment ocuparà posicions a Olius i les alçades de Retgers i Sant Bartomeu. El 1er Regiment ocupa Clariana. I després de vèncer la resistència dels defensors, ocupa posicions en alçada al nord de la població. El 3er Regiment també puja a les alçades al nord de la carretera entre Solsona i Clariana, enmig dels altres dos regiments.

La 54 avança de bon matí amb el 2on Regiment des de la serra de Pinós superant una lleugera resistència davant seu. Ocupen Valmanya i Vergús. I a la tarda Cardona i el seu castell. El 3er Regiment mira de recolzar l'atac a Cardona. Però les grans dificultats per moure's amb rapidesa els impedeixen arribar. Faran nit a Bergús. Els objectius però, estan coberts.

L'alt comandament ha decidit que l'Exèrcit del Nord ha de dividir les seves forces per dues missions diferenciades. Amb tres cossos d'exèrcit: Urgell, Aragó i Maestrat, tancar la frontera amb França. Amb els altres tres: Marroquí, Navarra i CTV, assetjar Barcelona ⁷⁰⁵.

Per Urgell i Aragó la propera fita és el Llobregat. Els primers a Berga i els altres a Gironella i Puig-reig ⁷⁰⁶. Els del Maestrat s'encarregaran de la part oriental de la frontera amb França. L'enemic es replega cap a l'est per defensar la vall del Llobregat. Va mantenint nuclis de resistència al Cardener i Segre per facilitar el replegament. I permetre que el gruix de forces que encara conserva puguin defensar Barcelona. Cal que els tres cossos d'exèrcit que combaten al nord tanquin la frontera amb França amb rapidesa per evitar una via d'escapament de l'enemic, la única que li queda.

La 53 DI ha de avançar des de Cardona a Gironella i Puig-reig. A la seva dreta la 54 per Cardona a Navàs i per Súria a Balsareny (II,149) ⁷⁰⁷. Del riu Llobregós al Llobregat.

El 26 de gener les tropes de la 53 DI van movent-se cap a Cardona, punt d'inici de les noves instruccions (II,153). El 1er Regiment creua el Cardener i pren posicions. Els altres dos regiments ja a la vora de Cardona, acampen rera les posicions de la 54 DI. La voladura del pont de Clariana ha dificultat la marxa de les unitats, que han hagut de cercar camins alternatius.

La 54 s'ha trobat amb moltes dificultats. La nit del 25 al 26 de gener, les forces del 2on Regiment, que ocupen Cardona reben un contraatac amb infanteria i tancs. L'enemic preten volar els ponts per frenar l'avenç. L'atac rerà rebutjat, amb molts morts entre les files enemigues.

En sortir el sol l'artilleria comença a tirar contra les posicions enemigues al nord de Cardona. Cal passar el riu per assegurar el pas per la carretera de Solsona a Súria. Ho aconseguir malgrat la resistència de l'adversari que continua present.

El 3er Regiment de la 54 DI avançarà cap el riu Cardener. Necessitarà la seva artilleria de muntanya per trencar els nuclis resistents que va trobant pel camí. Els estan esperant a les alçades. Podran creuar el Cardener i ocupar un petit cap de pont a l'altre costat del riu. També seran a la fàbrica de potasa de Cardona.

El 1er Regiment a la dreta del dispositiu avançarà des de la serra de Pinós fins ocupar ja de nit les alçades entre la colònia Valls i Súria. Més tard ocuparan també la colònia: *Haciendo huir a los rojos que no pudieron realizar su proyecto de volar las fábricas de*

⁷⁰⁴ *Diario de Operaciones. 53 DI. DN-41-3-12.*

⁷⁰⁵ *Instrucción General n° 12. Sobre directivas para la toma de Barcelona y línea de avance de los CCEE ocupantes. 24 de Enero de 1939. CGG-7-381-53-10.*

⁷⁰⁶ *Instrucción n° 54. E del Norte. Sobre romper la línea del Llobregat. 24 de Enero de 1939. CGG-7-381-67-06.*

⁷⁰⁷ *Orden General de Operaciones n° 14. C de E de Aragón. 25 de Enero de 1939. CGG-7-381-80-04.*

*tejidos*⁷⁰⁸. Han tingut 9 baixes. I 120 desertors presentats, 92 presoners i 150 morts entre les files dels defensors.

El 27 de gener serà un dia dedicat als preparatius per les noves operacions (II,156). Cal ampliar els petits caps de pont conquerits al nord del riu Cardener. A Clariana per protegir l'avenç de la 53 DI a l'esquerra del dispositiu. I a Cardona i Súria des d'on han d'avançar la 54 DI fins el Llobregat.

El 1er i 2on Regiments de la 53 es preparen per avançar cap a Gironella i Puig-reig. El 1er s'encarregarà d'ampliar les posicions al nord de Clariana. A la serra del Moner, per assegurar les comunicacions entre Clariana i Cardona. La 2ª Bandera de la Legió se'n farà càrrec.

El 2on Regiment, a la dreta del 1er, haurà d'anar més lluny. Ha de conquerir les alçades del Remei, al nord del cap de pont de Cardona. Posicions on l'enemic s'ha fet fort i té intenció de resistir. La Bandera mòbil de la Falange aragonesa es llença a l'assalt de la muntanya recolçada pel 3er Tabor de la Mehala del Rif. Els falangistes compliran amb èxit i 19 baixes les ordres. La Divisió 53 tindrà avui 28 baixes.

Més a la dreta, el 2on Regiment de la 54 DI creuarà el Cardener amb facilitat a l'est de les mines de Cardona. Escalaran la serra de l'Obaga Negra superant la resistència dels defensors. Es mouen amb una columna lleugera: *Columna a lomo de subsistencia, municiones y elementos sanitarios*. Amb el recolzament de l'artilleria divisionària i la de muntanya que amb ells van avançant. A l'est de la serra l'enemic continua resistint a Castelladrall amb dos batallons i a la Garguera, al sud de Serrateig.

El 1er Regiment a la dreta de tot el cos d'exèrcit creuarà el Cardener sense dificultats a l'oest de Súria. Ocupen el Palà de Torruella. Entraran a les mines de Súria i a la població. La rapidesa de la maniobra ha facilitat la conservació dels ponts. Al vespre arriben a l'ermita de Sant Salvador, a l'est de Súria i a la cota 383 vora el Callús on troben les forces del Maestrat.

L'endemà dia 28 de gener la resistència davant l'ocupació serà molt més feble (II,160). L'enemic es replega. La 53 DI avança fins Gargalló i Pegueroles amb el 3er Regiment. Faran 2 presoners i no tindran cap baixa. La 54 amb el 1er i 3er Regiments avança des de Sant Salvador a les posicions que ahir mostraven resistència fins la serra de Castelladrall. Trobaran però patrulles enemigues a la serra i certa resistència a Serrateig. El 2on Regiment en marxa cap a Súria com a reserva ha de deixar la seva artilleria pel camí. Les voladures els impossibiliten el pas. Avui han tingut 7 baixes. Tantes com presoners han fet. Major ha estat en número de desertors presentats: 43.

El 29 de gener l'enemic sembla que s'ha refet prou com per tornar a fer sentir la seva presència amb major intensitat (II,165). A l'esquerra de l'atac, per on va la 53 DI, és el lloc més difícil. Però no sols per l'adversari: la pluja, el fang i els bassals també frenen la marxa.

*La División ha continuado su avance en dirección N.E. venciendo la resistencia enemiga, contra la que hubo necesidad de emplear la Artilleria del Grup Mesa. El mal estado de la única pista y lo encharcado del terreno a causa de la lluvia hizo extremadamente penosa y difícil la marcha*⁷⁰⁹.

El 2on Regiment de la 53 DI avançarà sempre amb l'enemic davant. Ocupen Montclar i finalitzen la marxa al camí entre l'Espunyola i Casserres. A càrrec de la Bandera Mòbil que ocupa abans Montmjo. Ja són molt a la vora de Gironella. L'enemic però realitza a la nit dos contraatacs, que seran rebutjats. Capturen 2 metralladores. Han fet 15 morts i capturat 7 presoners en l'atac nocturn.

⁷⁰⁸ *Partes de Operaciones. 54 DI. DN-40-3-10.*

⁷⁰⁹ *Diario de Operaciones. 53 DI. DN-41-3-11.*

L'artilleria lleugera també té moltes dificultats per recolzar l'avantguarda de l'atac. Dels dos grups divisionaris, sols el 1er Grup pot seguir el 2on Regiment. El 7è Grup s'atura a Gargallà: *Hubo que detenerse y vivaquear ante el peligro de destrozar su material.*

Al costat dret la 54 DI continua la marxa també amb dificultats des de Serrateig. Avança foragitant les patrulles enemigues. Ocupen Viver i després cap a Navàs, passen el Llobregat i estableixen posicions als peus de la serra de Vilagaià. Des de les alçades l'adversari els espera.

El 1er Regiment, a la dreta, marxa sense resistència per la carretera de Súria a Balsareny. Població que ocupen avui. També el Mujal. Creuen el Llobregat i es troben amb forces del Maestrat a l'oest del serrat de Pineda. Miren de maniobrar cap a la serra de Vilagaià on l'enemic ha frenat el 3er Regiment, però la nit impedeix continuar el moviment previst.

L'artilleria divisionària ha quedat aturada per les voladures vora Súria. A la carretera de Balsareny a Súria han fet una gran descoberta. Han trobat un important dipòsit de farmàcia, valorat en *varios millones*⁷¹⁰.

Serà aquesta una nit d'intensa pluja que continuarà caient al llarg del tot dia 30 de gener (II,169). Els vehicles no s'han pogut moure per fer els subministraments bàsics per mantenir el combat. Els imprescindibles queviures arribaran damunt el llom de les mules.

Avui coneixeran els propers objectius per continuar els combats. El cos d'exèrcit haurà de ocupar-se d'arribar a la frontera a Molló (II,172)⁷¹¹. L'espai entre la collada de Toses fins Beget al nord-est de Camprodon serà responsabilitat seva. Les forces de la 51 DI per Ripoll i Ribes fins la pujada de la collada de Toses. On han de fer l'enllaç amb els d'Urgell. La 53 DI des de Ripoll per Camprodón fins Molló i Beget, on seran al costat de les forces del Maestrat. La 54 DI des de Balsareny avançarà per Prats de Lluçanés fins Sant Quirze de Besora fins vora Vidrà on també hi seran les unitats del Maestrat.

Davant seu el que queda de la 31, 32 i 60 Divisions. Amb 2 esquadrons de cavalleria i tancs. Intenten frenar els atacants. Cal perseguir aquestes forces fins la frontera, seguint les carreteres. Estan obligant a treballar amb el màxim esforç als sapadors per habilitar el més ràpid possible les vies de comunicació. Reparant les voladures que fa l'enemic en retirada.

El 31 de gener nova empenta per arribar a la frontera (II,175). La 53 DI que opera al nord carrega amb la part més difícil del combat. El 1er Regiment marxa en columna des de Montmajor cap a la carretera de l'Espunyola, camí de Casserres. La presència de l'adversari i el foc de les seves armes serà constant. A Casserres entraran després de maniobrar pel nord, pujant les alçades al nord del poble. No ha estat possible la marxa directe. A Casserres han d'entrar en combat i així l'hauran d'ocupar.

El 2on Regiment de la 53 DI també marxa cap a Gironella. Sempre amb l'enemic davant ha d'avançar sota el foc enemic entre Casserres i l'ermita de Sant Pau al nord. El 3er Tabor del Rif ocuparà l'ermita i a les 5 de la tarda comença l'assalt a les alçades al sud-oest de Gironella. D'aquí no passaran avui.

Més al sud el 3er Regiment també haurà de vèncer moltes dificultats. El seu objectiu d'avui és Puig-reig. Marxen des del sud de Casserres i aviat es troben sota el foc enemic. Podran avançar fins el clot de Furriols, a l'est de Puig-reig.

⁷¹⁰ *Partes de Operaciones. 54 DI. DN-40-3-10.*

⁷¹¹ *Orden General de Operaciones nº 15. C de E de Aragón. 30 de Enero de 1939. Sobre alcanzar la Frontera Francia entre Collado de Tosas y Beguet. CGG-7-381-81.*

La forta oposició trobada avui ha impedit assolir els objectius previstos: ni Gironella, ni Puig-reig. Han tingut moltes baixes: 62. Molts oficials, amb un capellà entre ells. Han fet 63 morts i 71 presoners.

La 54 DI ho ha trobat més fàcil avui. El 1er Regiment ocupa a Santa Maria del Cornet, al nord-est de Balsareny, a la carretera d'Avinyó. El 3er passa el Llobregat i després d'un lleuger tiroteig ocupa la serra de Vilagaià, Matamala i cal Simó fent alguns presoners. La seva artilleria continua aturada a Súria, la carretera és impracticable pels vehicles.

El 31 de gener Terminus fa saber a Escala que el rendiment del Cos d'Exèrcit d'Aragó no és el que esperaven. Escala espera encara més decisió per assolir els objectius marcats. Els d'Aragó haurien d'haver ajudat les forces d'Urgell per envoltar Berga maniobrant cap a Gironella. I no ho han fet ⁷¹².

El primer dia de febrer de 1939 l'adversari continua ferm en el seu propòsit de frenar l'atac (II,180). A primera hora del dia el 2on i 3er Regiments de la 53 DI comencen les operacions. L'objectiu és Gironella. Han de continuar avançant per ajudar a envoltar Berga, objectiu del Cos d'Exèrcit d'Urgell i avançar cap a Ripoll. Les forces de la 51 avançaran cap el nord per envoltar Berga pel nord-est.

El 2on Regiment de la 53 creua el Llobregat i combat tota la jornada per avançar cap el nord-est. Ocupen Gironella, on troben tota la població civil. I vagons de tren amb material de fortificació. Després continuen fins la muntanya d'Olvan i la de Bonaire. Hi seran molt a la vora al final de la tarda ⁷¹³. El 3er Regiment ocuparà avui Puig-reig i els esperons a l'est de la població. La divisió ha fet molts morts a l'enemic, més de cent. I 29 presoners, amb poques baixes pròpies: 12. La 54 avançarà sense resistència des de Gaià: l'ermita de Sant Esteve de Vilaramó, Sant Feliu Sasserra i Sant Miquel de Tarradelles.

El 2 de febrer el Cos d'Exèrcit d'Aragó continua la marxa cap el nord-est (II,184). Ampliaran les posicions conquerides a l'est del Llobregat, entre Gironella i Puig-reig. Hauran d'imposar la seva força a la persistent resistència enemiga que mirar de dificultar l'ocupació.

La 53 DI avança per Olvan, fins la serra de Picandell al nord-est de Berga amb el 2on Regiment. També a Biure i les alçades de Bonaire, cap el nord-est. Al costat dret de la divisió, el 3er Regiment ocupa posicions a la serra de la Guàrdia. Capturen 43 presoners i pateixen 23 baixes ⁷¹⁴. La 54 DI des de Sant Feliu Sasserra fa un petit avenç ocupant la Torre d'Oristà. Després en direcció nord, seguint la carretera de Prats de Lluçanès s'acostaran a les posicions de la 53 DI que combat més al nord ⁷¹⁵.

El 3 de febrer altre petit avenç fins Sagàs i Santa Maria de Merlès (II,189). El 3er Regiment des de Santa Maria avançarà cap a Vilalta, fins un centenar de metres de la població. L'enemic continua present i fa 25 baixes a la 53 DI. I deixa un centenar de presoners. La 54 ataca Prats de Lluçanès. Hi haurà resistència i combat al poble fins fer fora homes i blindats enemics. Recullen 250 morts i fan 50 presoners.

Del dia 4 de febrer hi ha poques notícies (II,194). La 53 ocupa Vilalta amb tres baixes i 56 presoners. La 54 haurà de vèncer una tenaç resistència per entrar a Olost i a Santa Creu de Joglars. Avui recullen 200 morts i fan 247 presoners.

⁷¹² *Instrucciones para los Cuerpos Ejercito Aragón, Maestrazgo y CTV. 31 de Enero de 1939. CGG-7-381-53-2.*

⁷¹³ *Partes. 1 de Febrero de 1939. CGG-7-382-196-4.*

⁷¹⁴ *Diario de Operaciones. 53 DI. DN-41-3-12.*

⁷¹⁵ *Diario de Operaciones. 54 DI. DN-40-3-11.*

El dia 5 de febrer es coneixen les noves instruccions per la 53 DI (II,202)⁷¹⁶. Haurà de fer tasques de reconeixement a Sant Agustí de Lluçanès, Alpens, Borredà i la carretera de Ripoll. La 51DI avançarà al nord fins Vilada des de la serra de Picandell. Es mouen cap a Ripoll per la carretera i no troben massa problemes en la marxa. La 54 ocupa Perafita i Sant Martí d'Albars sense trobar tampoc l'enemic (II,199).

L'endemà dia 6 de febrer la 53 DI comença les tasques de *neteja* (II,204). Han d'avançar per la carretera de Sant Agustí de Lluçanès a Alpens. Es quedaran al final de la jornada a 2 quilòmetres de la població, mentre la resta de la divisió que és entre Gironella i Olvan marxa a Palmerola i puguen al pedró de Matamala. Fan 46 presoners i tenen 10 baixes, però sols una en combat. Les altres 9 són fruit d'un accident.

La 54 DI ha de vèncer l'enemic per avançar. Puguen als santuaris de Sant Salvador i Santa Maria dels Munts després d'ocupar Sant Boi del Lluçanès. Troben una forta resistència a la vora de la casa dels Pujals, al serrat de les Crabasses, ja a la vora de Sant Agustí del Lluçanès. Al migdia, superant les dificultats, entren a Sant Agustí⁷¹⁷.

El dia 7 continuen les tasques de reconeixement de la 53 (II,208). El 3er Regiment a Alpens i troben a la zona forces de la 51 DI que avança al costat esquerra d'Aragó. No hi ha rastre de l'enemic. La 54 DI ocupa Sant Quirze de Besora, Montesquiu i Sora, ja son a la vora del riu Ter.

El 8 de febrer les instruccions per la 53 DI han estat complertes (II,211). El seu 1er Regiment embarca en camions de matinada cap a Sant Quirze de Besora. Poc després continuaran a peu a Ripoll i Sant Joan de les Abadesses. Les destruccions a la carretera fan impossible el pas de vehicles. A les 9 del matí han caminat 9 quilòmetres vencent la feble presència de l'enemic. La 51 DI es mou des de Ripoll cap a Ribes de Freser. La 54 envia un regiment per col·laborar amb la missió de la 53.

El dia 9 de febrer la 53 ocupa Sant Joan de les Abadesses i continuen cap a Camprodon (II,214). Al vespre forces de la 51 DI seran al santuari de Núria. Avui han ocupat Ribes i Pardines. A Sant Joan de les Abadesses han trobat gran quantitat de material de guerra: metralladores, munició, peces d'artilleria⁷¹⁸. Ja fosc la 53 entra a Camprodon, on troben gran quantitat de camions. L'endemà dia 10 els de la 51 ocupen Planes, Planoles i continuen cap a Toses (II,217). A la zona de Camprodon hi hauran avui combats: *Para vencer la resistencia que opone el enemigo, sin duda para dar tiempo à pasar à la zona francesa los últimos elementos y sus tropas, en esa zona*⁷¹⁹.

El dia 11 de febrer es considera que el cicle d'operacions del cos d'exèrcit ha finalitzat. La 53 DI i la 54 DI es comencen a retirar. Queden les unitats de la 51 vigilant els passos fronterers fins el relleu per forces d'ordre públic⁷²⁰. Fins el dia 12 de febrer els homes de la 54 DI s'encarreguen de patricular la frontera entre les muntanyes de Sant Joan de les Abadesses, Camprodon i Molló⁷²¹.

9.3. Maestrat a Vic i a la frontera: del 25 de gener a l'11 de febrer de 1939.

El 25 de gener serà pel Cos d'Exèrcit del Maestrat una jornada de preparació de les seves unitats per complir les noves ordres (II,150)⁷²². *Se ha variado el plan y ya no*

⁷¹⁶ Orden General de Operaciones n° 16. C de E de Aragón. 5 de Febrero de 1939. CGG-7-381-111-03.

⁷¹⁷ Partes. 6 de Febrero de 1939. CGG-7-382-201-7.

⁷¹⁸ Partes. 9 de Febrero de 1939. CGG-7-382-204-4.

⁷¹⁹ Partes. 10 de Febrero de 1939. CGG-7-382-205-8.

⁷²⁰ Orden General de Operaciones n° 17. C de E de Aragón. 11 de Febrero de 1939. CGG-7-381-112-03.

⁷²¹ Operacions 54 DI. DN-40-3-1.

⁷²² Orden General de Operaciones n° 16. C de E del Maestrazgo. Sobre avanzar a la línea Avinyó-Calders. 25 de Enero de 1939. CGG-7-381-88-07. A partir de la Instrucción General n° 12 del CGG.

*pasamos por Vilumara para cortar hacia Barcelona, sino que hemos ensanchado mucho la cabeza de puente, para mañana seguir a Sallent, y pasar por allí el rio, marcharemos hacia Vich y la frontera*⁷²³.

Terminus ha ordenat que tres dels cossos d'exèrcit, els tres que operen al sud de la maniobra, vagin cap a Barcelona. Mentrestant els altres tres: Urgell, Aragó i Maestrat, han d'avançar el més ràpid possible i tancar la frontera amb França. Ara el CTV i Maestrat es separen. Els del CTV cap el riu Besòs i el Masnou, els d'Aragó cap a Berga. I el del Maestrat cap a Vic. Saben que l'enemic ofereix aquests dies menor resistència, que es replega mantenint nuclis defensius, sobretot al Segre i Cardener. Creuen que estan preparant la defensa de Barcelona. Guanyant temps per consolidar posicions a la vall del Llobregat.

La 1^a DI avançarà tota la línia al nord del cap de pont de Manresa (II,147). Des de les alçades de la Torre del Sanmartí fins Torrella de Baix. I a l'oest fins els turons al nord de Santpedor, població ocupada avui. També estenen la conquesta fins el Cardener, al sud de Callús. L'objectiu ha estat el control d'una ampla zona al nord i sud de la carretera de Vic. Encara els queda però aconseguir el territori entre Sallent i el Pont de Vilomara. Base de partença de la conquesta de Vic per tot el cos d'exèrcit.

Al final de la jornada la 1^a DI tindrà llest el seu dispositiu per demà. La 1ª Agrupació al Cardener. La 3ª Agrupació, ara completa d'efectius, a la carretera de Sallent. I la 2^a en posició fins el Llobregat on enllaça a amb la 84 DI que ja ocupa el vèrtex Gravat. *El enemigo poco y blando, ha tirado algo con cañón*. Malgrat tot han tingut 42 baixes en combat a la 1^a DI. El dispositiu del Maestrat llest. La 1^a al nord de la carretera de Vic; al sud la 84 y la cavalleria al flanc dret. La 82 DI en reserva a Manresa.

El 26 de gener la 1^a i 84 del Maestrat es llencen a l'atac simultani amb resultats desiguals (II,153). La 1^a i 3ª Agrupacions de la 1^a DI poden avançar Cardener amunt als Manxons i el Callús, ja a la vora de Súria. I puguen al Puig-alter i al Fontanelles. S'han trobat amb una resistència més feble que dies enrere. Sallent ja és gairebé encerclada. La 2ª Agrupació avançarà a l'oest del Cardener fins dalt del Cogulló. Després passen el Llobregat i ocupen Cabrianes. Continuaran a l'est fins la cota 445 i la casa de la Carrera, punts més orientals de la conquesta d'avui. Han fet gran conquesta cap el nord entre el Cardener i el Llobregat.

Més cap el sud l'ocupació de la 1ª del Maestrat és molt menor: les Oliveres, Torrelles de Baix i Navarces. Gairebé a tocar les posicions ocupades ahir. Poc ha estat el moviment de la 84 DI. Han creuat el Llobregat fins el Pont de Vilomara. Han estat reforçats avui amb una companyia de tancs cedida per la 1^a DI. La 82 continua en reserva: la 3ª Agrupació fent el relleu a la 1ª Agrupació de la 1^a DI al sector nord. Aquesta marxarà cap a Cabrianes com a reserva divisionària.

El número de baixes es menor que dies enrere, però encara significatiu: 43 la 1^a i 15 la 84 DI. El punt de partença per les ordres s'ha aconseguit: entre el Callús i Pont de Vilomara. Però les dificultats en les comunicacions continuen: *Siguen los rojos volando todos los puentes, alcantarillas y carreteras, lo que hace penosísimo los suministros, y nos está dejando sin camiones que se atascan en las desviaciones hechas por los Zapadores, pues ha llovido. Han arreglado un puente de Manresa, pero ya mañana tendremos que pasar el Cardener por vados, pues tambien han volado los puentes*.

L'endemà dia 27 de gener serà profitós per la marxa de les operacions (II,156). Les dues unitats d'avantguarda: la 1^a i la 82, una al costat de l'altre avançaran un pas més cap a Vic. Tot el front del Maestrat es mou endavant. Camí de Vic ja són a Artés.

Sobre directrices para la toma de Barcelona y línea de avance de los CCEE ocupantes. 24 de Enero de 1939. CGG-7-381-53-10.

⁷²³ *Diario de Operaciones 1ª DI. DN-10-451-1.*

Al flanc esquerra la 82 va substituint les unitats més endarrerides de la 1^a DI, la 1ª Agrupació. Al nord, la 3ª Agrupació ha creuat el Llobregat al nord de Sallent. A la seva dreta la 2ª ataca de sud-oest a nord-est. I entre les dues hi ha la 1ª Agrupació, pendent d'ajudar uns o altres. Les posicions al final de la jornada consolidades entre Sant Pere de Serraïma i les alçades a l'est d'Artés.

Al sud de la carretera de Vic actua la 84 DI. Entre Artés, les alçades al nord i a oest de Talamarca fins el Pont de Vilomara. La cavalleria també avançarà. Des del sud de Manresa, a Castellgalí i Sant Vicenç de Castellet, direcció Montserrat i Martorell, a Castellsbell i el Vilar.

Poco enemigo y poca resistencia. El contacte ha estat però constant tota la jornada. L'enemic s'ha anat replegant en ordre, perdent 77 homes, entre ells un capità. I 303 presoners. Han capturat 7 metralladores, 7 fusells metralladors i 2 camions blindats. Continuen com dies enrere descobrint fàbriques i magatzems. Avui una fàbrica de projectils d'artilleria amb gran quantitat de peces de 155 mm. I un dipòsit amb gran quantitat de cotó. El número de baixes continua disminuint: 14 ferits a la 1^a i 2 a la 84 DI. La 1^a DI ha rebut l'elogi del cap del Maestrat, el general García Valiño.

El 28 de gener l'enemic continua replegant-se de les posicions (II,160). Ofereix la resistència necessària per poder retirar els seus efectius amb un cert ordre. I cobert per foc de la seva artilleria. A més continuen les sistemàtiques voladures a tot el sector de front. Dur munició i queviures continua sent tasca de cavalls i mules. Els sapadors no paren de treballar: construint camins alternatius o ponts de circumstància per superar els cursos d'aigua. Cotxes i camions queda encara lluny del front. I l'artilleria també.

L'avenç del Maestrat serà també notable com ahir dia 27. Al nord i sud de la carretera de Vic entre Avinyó i Carders la conquesta serà gran. Menor al flanc dret entre Talamarca i Pont de Vilomara, gairebé simbòlica. Han ocupat Avinyó, Sant Joan d'Oló, Santa Maria d'Horta, Torcó, Vilarassau, Calders, Viladecavalls de Calders, Talamarca i Rocafort. I amb poques baixes: 12 la 1^a DI i 1 la 84 DI. Les ordres pel dia 25 de gener s'han complert avui: avançar la línia de front fins Avinyó i Calders ⁷²⁴.

La 1^a DI serà recolzada avui per un grup d'obusos del 105 de la reserva del Maestrat, per reforçar la seva capacitat de foc, i respondre millor l'enemic. La cavalleria, flanc del Maestrat i nexa amb el CTV, es reforça amb una companyia de tancs, per una major capacitat de mobilitat entre els dos cossos d'exèrcit ara ben separats: un a Barcelona els altres cap a la frontera francesa.

La 84 DI ha de seguir després de la conquesta de Calders, cap a Moià operant al sud de la carretera de Vic. Alhora que coopera amb la cavalleria al flanc dret: mantenint un batalló d'infanteria a Monistrol de Calders. La cavalleria ha de ser el nexa amb el CTV. Des de Talamarca i Monistrol per Sant Llorenç Savall, Sant Feliu de Codines fins la Garriga.

El dia 28 de gener queda organitzat el dispositiu d'atac per ocupar Vic ⁷²⁵. La primera idea és avançar amb la 1^a i la 84 DI i la 82 DI de reserva (II,162) ⁷²⁶. Però aviat es canvia d'idea. Totes tres divisions atacaran direcció Vic (II,163). La 1ª amb la major responsabilitat haurà d'avançar pel coll de Vi fins Sant Julià Sassorba i envoltar la població per l'oest i nord i tallar les comunicacions amb Ripoll.

La 82 cobrirà el flanc esquerra. La 84 a la dreta de la 1^a, envoltarà Vic des del sud cap a l'est. Des de Collsuspina a Santa Eugènia de Berga, tallant les comunicacions amb Olot.

⁷²⁴ Orden General de Operaciones n° 16. C de E del Maestrazgo. Sobre avanzar a la línea Avinyó-Calders. 25 de Enero de 1939. CGG-7-381-88-07.

⁷²⁵ Orden General de Operaciones n° 17. C de E del Maestrazgo. 28 de Enero de 1939. Sobre ocupar el nudo de comunicaciones de Vich. CGG-7-381-89-07.

⁷²⁶ Adición n° 1. Orden de Operaciones n° 16. C de E del Maestrazgo. 28 de Enero de 1939.

La cavalleria continuarà cobrint l'espai entre Maestrat i el CTV fins la Garriga. On canviarà de direcció, ara al nord per marxar en paral·lel amb les altres unitats del Maestrat defensant el flanc dret, per Sant Martí del Brull i el collet de la Creu, a l'est de Santa Eugènia.

Continuarà el dia 29 de gener la marxa cap a Vic, lenta però (II,165). Les forces atacants continuen pressionant, mantenint el contacte amb l'adversari que es va replegant. La conquesta de la jornada no serà massa gran. Al nord de la carretera de Vic la 1^a DI ocupa Santa Eulàlia i Santa Maria d'Oló.

La 84 tampoc fa massa conquesta. Entren a Moià i a Monistrol de Calders. A la tarda dos batallons enemics contraataquen les posicions perdudes. L'atac serà rebutjat amb grans pèrdues pels atacants, entre ells 136 presoners i 7 fusells metralladors capturats. La cavalleria avançarà fins Sant Llorenç Savall.

La 1ª Agrupació d'infanteria de la 82 DI al flanc dret va fent relleu de les forces de la 1ª que van quedant més endarrerides a Serrassans, en avançar el front. Alhora que estan en contacte amb el cos d'exèrcit d'Aragó en avançar cap el serrat de la Pineda, al sud-est de Balsareny on és avui la 54 DI. Les altres dues agrupacions avancen es dues columnes cap a Vic. La 2^a de Santpedor a Artés i la 3^a al nord, des de Callús i Sallent.

L'objectiu per demà dia 30 de gener és Vic. La 2^a i 3ª Agrupacions de la 1^a DI en paral·lel. I la 1ª Agrupació en reserva a Santa Maria d'Oló. Cal una marxa ràpida. A Escala ja tenen nous objectius preparats pel Maestrat: *Perseguir al enemigo impidiendo su retirada a Francia* (II,167)⁷²⁷.

El 30 de gener les dificultats augmenten (II,169-170). La neu i la intensa pluja els acompanyen tot el dia. La conquesta de la 1ª serà petita al seu sector. Les seves tropes entren a l'Estany i al raval del Prat. Posicions conquerides després de combatre i ja al vespre. Avui no han tingut baixes, és un esdeveniment inèdit. De fet hi ha hagut poca resistència, les dificultats ha estat meteorològiques. Han capturat 63 milicians i 2 tinentes.

L'enemic en fugir acostuma a abandonar les màscares antigàs. Ho ha fet sempre, però ja fa dos dies que les troben pel terra amb molta més abundor que fins ara. Les tres agrupacions de la 1ª han combatut de nord a sud: la 3^a, 1^a i 2^a, enllaçades mitjançant els aparells de ràdio. La pluja ha estat un factor que ha augmentat les dificultats pel bastiment de la línia de front. Ja prou difícil per les voladures sistemàtiques de ponts i carreteres que practica l'adversari en retirada.

La cavalleria al flanc dret avança fins Castellterçol i Sant Quirze de Safaja. Troben grups armats de carrabiners pel camí que seran superats amb facilitat, sense frenar massa la marxa.

El darrer dia de gener comença amb dos contraatacs al sector de l'Estany (II,176). Les posicions a les alçades al nord de la població són envaïdes per l'enemic, que serà rebutjat. Deixaran un bon grapat de morts. Les baixes dels defensors: 2 morts i 2 ferits.

Sembla que l'enemic ha pogut constituir una certa línia defensiva entre el coll del Vi, Puig-rodó i Collsuspina per defensar Vic. I ha reaccionat amb fermesa. En tota la línia davant Vic i a la dreta de l'atac de la 1^a DI. Una contundent intervenció de l'artilleria facilitarà el trencament d'aquesta línia defensiva, facilitant la marxa de la 2ª Agrupació de la 1^a DI que combat a la dreta.

A l'esquerra de l'atac de la 1^a, en tallar la carretera d'Oristà, a l'oest de Vic hi ha hagut un tiroteig. Els ocupants d'un blindat lleuger han estat sorpresos per l'atac i s'han resistit. En l'intercanvi de trets han estat morts els dos ocupants. Eren un tinent coronel i el seu ajudant.

⁷²⁷ Instrucció General n° 56. E del Norte. 29 de Enero de 1939. CGG- 7-381-69-09.

La 84 DI ocuparà posicions a Collsuspina i Puig-rodó. Molt més al nord, la 1^a DI començarà la maniobra per encerclar Vic per l'oest. Ocupen l'ermita de Sant Genís i Sant Julià Sassorba al nord-oest de Vic. Han ocupat Santa Eulàlia de Riuprimer i Muntanyola. La 82 al flanc esquerra i la 84 al dret van substituint les unitats més endarrerides de la 1^a DI conforme avancen. La cavalleria enllaça avui amb el CTV a Sant Feliu de Codines.

Molt poques baixes avui: 7 la 1^a DI i 15 la 84. I 7 a la cavalleria en explotar una càrrega en un pont ja volat. Han fet un número gran de presoners: 575. Entre ells un comandant, dos capitans i un comissari polític. També han capturat el 55 Batalló de metralladores sencer, amb les 30 màquines.

El primer dia de febrer fins a mitja tarda el mal temps impedeix que comencin les operacions (II,181) ⁷²⁸. Altre cop hi haurà resistència davant de les forces del Maestrat. En tot el sector i amb recolzament artiller. Les forces del GERO han pogut guanyar prou temps en dificultar la velocitat de conquesta per organitzar altre línia defensiva a l'entorn de Vic. La 84 del Maestrat està encara lluny de Vic, no ha pogut avançar per participar en l'atac conjunt al costat de la 1^a DI. Aquesta haurà d'assumir la maniobra tota sola, com ja ha passat altres cops en l'ofensiva: a Artesa, a Manresa, ara a Vic.

L'avenç del cos d'exèrcit serà molt gran a la seva dreta amb la cavalleria en assolir una nova línia: l'Ametlla, la Garriga, Montmany, Sant Martí de Centelles, Centelles, Balenyà i Malla. A la Garriga han trobat forces del CTV a les 19:45. En la línia principal del Maestrat, la 1^a DI ataca Vic en solitari. L'enemic es recolza en nombroses trinxeres al voltant de la vila. Tancs, blindats i artilleria hi seran també a la batalla.

La maniobra pensada serà similar a la que es va fer a Manresa. Envoltar l'objectiu, tallant les comunicacions pel nord i després atacar d'oest a est. A l'oest de Vic la 1ª Agrupació avançarà fins Gurb. I marxaran cap a l'est i aconseguiran tallar les comunicacions a la carretera de Ripoll, al nord de Vic.

L'oposició de l'adversari és gran, en una zona molt fortificada. Van perdre terreny poc a poc, la resistència va cedint fins quan la carretera queda tallada, fet que provoca un replegament general.

Mes al sud al sector de Santa Eulàlia de Riuprimer i Sentfores la 2ª Agrupació ataca amb vigor. A les 19:15 informen de l'ocupació de Sentfores, trencant el cinturó defensiu entorn Vic. L'avenç serà ràpid després de ser tallada la carretera de Ripoll. L'enemic es retira i ocupen Vic.

Com ja és costum l'enemic s'ha pogut replegar sense problemes. Amb prou temps per realitzar gran número de voladures, per protegir la seva retirada. També ha destruït una fàbrica d'aviació i un dipòsit de bombes. Tan habitual com el lament per no poder disposar en la primera línia d'atac de forces de cavalleria que haurien pogut impedir la retirada de l'enemic i capturar armes i homes. Això els permet tornar a reorganitzar les seves forces i a presentar batalla un i altre cop.

Malgrat tot el botí ha estat molt gran. Han trobat a Vic tallers i fàbriques, armament i queviures. El 5è Tabor de Ceuta ha descobert un taller de muntatge d'avions amb 6 aparells ja muntats; 12 aparells embalats per muntar i 60 motors nous.

Han trobat a Vic dos tallers de foneria de metall; tres de fabricació de projectils del 75 i 100 mm amb 7000 peces preparades; 2 combois de tren amb ferralla; 1 vagó amb material elèctric i altre de fotogràfic. Gran quantitat de material ferroviari; un dipòsit de vestuari i tendes de campanya individuals; un de queviures. A més s'ha presentat un pastor amb 400 ovelles. Han capturat 713 milicians, uns 500 en l'assalt a Vic. I 52 baixes pròpies, segons dades parcials. Entre elles 25 en l'atac a Vic.

⁷²⁸ Partes. 1 de Febrero de 1939. CGG-7-382-196-4.

L'endemà de l'ocupació de Vic, dia 2 de febrer, la 1^a DI s'encarregarà de tancar el cercle entorn la vila (II,185). Acabant la feina encarregada a la 82 DI, encara avui lluny de Vic ⁷²⁹. Avancen fins Sant Martí de Riudeperes al migdia i Sant Julià de Vilatorrada ⁷³⁰. La línia quedarà establerta cap a l'est de Santa Eugènia de Berga per Vilalleons, Taradell i Seva, poblacions ocupades a mitja tarda.

La xifra de presoners es manté a l'alça: 579. I la de baixes continua reduïda: 25 la 1^a DI i 8 la 84 DI. Els primers esperen que havent cobert ahir els objectius propis i els de la 84 avui, els faran el relleu a primera línia d'atac. Avui és nomenat el nou cap militar de Vic: el tinent coronel Julio García Fernandez.

Comencen avui els preparatius per la segona fase de l'operació: de Vic a Olot ⁷³¹. El Cos d'Exèrcit del Maestrat haurà de perseguir l'enemic *Impidiendo su retirada a Francia*. Des de Vic avançant direcció nord-est fins Llançà a la costa de l'Alt Empordà a tocar la frontera amb França. Han de barrar el pas dels que han fugit de Barcelona seguits pels de Navarra i pel CTV que avança per la costa cap el nord. Dels tres cossos d'exèrcit, el del Maestrat és el que opera més al nord avui.

Han de marxar amb la màxima rapidesa possible, implicant tot l'esforç en la línia principal d'atac. No sols els del Maestrat. Totes les unitats de l'Exèrcit del Nord que combaten a Catalunya. Les divisions del Maestrat han de preparar el nou dispositiu per complir les noves instruccions (II,187) ⁷³².

El primer pas és creuar el Ter al nord de Vic, la segona fase: ocupar Olot. La tercera: Besalú ja a mig camí, entre Olot i Figueres. La 82 DI en la línia principal d'atac per l'esquerra de la carretera entre Vic i Olot. La divisió serà reforçada pel batalló de metralladores del Maestrat, una companyia de morters, una secció de metralladores antiaèries de 20 mm, un grup d'esquadrons de cavalleria amb el batalló de metralladores de la 3ª Brigada de la 1ª Divisió de Cavalleria i un grup de tancs.

A dreta i esquerra de la carretera d'Olot marxarà la 84 DI en missió de protecció de flanc. Reforçada per la 2ª Brigada de cavalleria a la dreta i la 3^a a l'esquerra amb la missió afegida de cercar el contacte amb les forces del Cos d'Exèrcit d'Aragó. Avui la 82 s'anirà concentrant entre Sentfores i Vic per fer el relleu a la 1ª que amb les noves ordres passa a la reraguarda a descansar.

El 3 de febrer serà altre cop una jornada de forts combats (II,190). El relleu de la 1^a DI no ha estat possible. Han continuat carregant amb el pes de l'ofensiva. L'enemic s'ha fet fort al sud del Ter. Ha fortificat les alçades, amb el riu a la seva esquena. Ha volat ponts i carreteres i rere seu és molt possible que ja tingui preparades les voladures necessàries per retirar-se en ordre rere del Ter.

La 1ª Agrupació d'Infanteria amb el 9è Tabor de Ceuta i la 2ª Bandera de la Falange de Navarra estan a l'avantguarda de l'atac de la 1^a DI. Han de vèncer una forta resistència però abans de les 14:00 ja hi són a la vora del riu. Al final de la jornada les conquestes s'estenen pel costat dret del riu Ter des del torrent de Sorreig, el raval de Roda de Ter, fins el turó de Puigmarquès, conquesta anunciada a les 18:45. Des d'aquest punt separant-se del riu cap el sud fins el castell de Sarassona, Tavèrnoles i Folgueroles. Roda de Ter a l'altre costat del riu ja és a tir de fusell.

⁷²⁹ Orden General de Operaciones n° 17. C de E del Maestrazgo. 28 de Enero de 1939. Sobre ocupar el nudo de comunicaciones de Vich. CGG-7-381-89-07.

⁷³⁰ Diario de Operaciones 1ª DI. DN-10-451-1. Partes. 2 de Febrero de 1939. CGG-7-382-196-5.

⁷³¹ Instrucción General n° 56. E del Norte. Sobre perseguir al enemigo impidiendo su retirada a Francia. 29 de Enero de 1939. CGG-7-381-69-03.

⁷³² Orden General de Operaciones n° 18. C de E del Maestrazgo. 2 de Febrero de 1939. Sobre avanzar en dirección Vic-Olot-Besalú-Serinyá. CGG-7-381-113-07.

La 1^a ha tingut 54 baixes i ha fet 500 presoners. Avui rebrà 190 soldats nous per cobrir les nombroses baixes al 2on Batalló de Sant Marcial, al 8è d'Amèrica i al 9è Tabor de Ceuta.

L'endemà a les 4:30 de la matinada, dia 4 de febrer, forces de la 84 DI passen el Ter pels dos costats de l'atac (II,195). Ha estat una sorpresa per l'enemic. Tot i ser nombrós i que mira de presentar una gran resistència, la maniobra serà en certa manera profitosa en consolidar posicions al nord del riu. La boira ha estat del costat dels atacants ⁷³³.

Han avançat per la carretera de Ripoll, a la Gleva i Sant Hipòlit, a l'est del Ter i com a posició més septentrional han entrat a Torelló. També ocupen Manlleu, més al sud. I per la carretera d'Olot a Roda de Ter i a les Masies fins l'ermita de Santa Margarida i can Coromines. S'ha avançat molt més pel flanc esquerra, un moviment secundari, que no pas per la direcció prioritària, cap a Olot. *Se sabe que avanzó con facilidad habiendo pasado el rio Ter y que tiene solamente resistencias aisladas.*

La 1ª avui amb un: *Sin novedad*, justifica les seves 7 baixes. Ha deixat de ser l'avantguarda del cos d'exèrcit després d'una llarga permanència a primera línia de combat. La 82 DI en te 8. Fins que no avanci no tindrà reforç artiller de la 84 DI que li cedirà una bateria del 65.

La maniobra ha tingut el seu preu: els ponts destruïts, fins i tot un dipòsit de benzina incendiat a Sant Hipòlit en una de les voladures. S'han fet 299 presoners amb alguns oficials entre ells i 83 morts al camp de batalla han estat abandonats pels fugitius.

El botí material és elevat com comença a ser habitual després de la conquesta de Vic. A Manlleu un bon grapat de tallers i fàbriques: 3 de projectils d'artilleria, un de granades de mà, altre de material elèctric. A Sant Feliu de Torelló: 5 fàbriques de material de guerra, munició i bombes d'aviació, a més de 100 tones de plom. A Manlleu han trobat també un dipòsit amb obres d'art: retaules i olis i d'altres peces artístiques.

També troben dipòsits de munició, d'intendència i material de guerra de tot tipus, encara no han tingut temps de classificar tota la trobada. També han pogut capturar un camió amb dinamita amb els dinamiters inclosos. I 17 motors d'aviació emmagatzemats a l'església de Roda de Ter.

La progressió per la carretera continua lenta. El dia 5 de febrer la boira matinal impedeix el moviment (II,199). A les 12:30 comencen les operacions. Les dificultats a les vies de comunicació són grans. Els enginyers estan treballant per fer les reparacions i restablir el transit. Hi haurà però després un petit avenç: a l'Esquirol i Cantonigròs. Amb poca oposició i poques baixes: 6 a la 82 DI i 11 a la 84 DI. Però molts presoners: 901.

Ja no es parla de resistència de l'enemic, de combats. El 6 de febrer confirmen que: *Continua la persecución del enemigo en contacto con su retaguardia* (II,204). Per la carretera d'Olot ocupen : Rupit, Pruit, puguen fins el coll de Condreu, el turó d'Armadons, fins Hostalets d'en Bas. Es desconeix el número de baixes, segur que ben poques. Fan 333 presoners, amb un comandant entre ells.

El contacte amb les tropes de la 54 DI, del Cos d'Exèrcit d'Aragó ja és efectiu. Hi són a la carretera de Vic a Ripoll, a Sant Salvador de Bellver, a la vora de Torelló. Així el destacament d'enllaç amb Aragó queda dissolt i els batallons i esquadrons es reintegren a les seves unitats.

Les ordres pel 7 de febrer són de marxar amb rapidesa i l'endemà ben aviat continua la persecució (II,208). Ja a primera hora l'enemic ha hagut de deixar a corre-cuita el campament on ha fet nit. Les dificultats ja no estan en el combat. Estan en la pròpia

⁷³³ Partes. 4 de Febrero de 1939. CGG-7-382-119-5.

marxa per la carretera per on l'enemic es retira fent gran quantitat de voladures i en trams molt extensos. I en un terreny muntanyós.

L'avantguarda està obligada a avançar sols amb l'artilleria de muntanya. I amb la munició i queviures imprescindibles, damunt de mules i homes. La marxa d'avui serà molt llarga i feixuga. Avançaran entre 25 i 30 quilòmetres seguint la carretera d'Olot. Hi seran avui a Sant Joan de les Fonts, al nord d'Olot (II,208).

Han ocupat Joanetes, Sant Esteve d'en Bac, les Preses, Sant Privat d'en Bas, el Mallol, la Pinya, les Preses i Olot. Entren a les 13 hores ⁷³⁴. *El recibimiento en la ciudad de Olot ha sido entusiasta* ⁷³⁵. El presoners d'avui passen dels 1500.

A Olot han fet volar un magatzem de munició abans de fugir. Però no han tingut massa temps i el botí trobat serà gran. Descobreixen un dipòsit amb obres d'art procedent de museus de Barcelona i de la catedral de Tarragona. Troben 7 fàbriques de munició i una peça d'artilleria.

Avui la marxa no s'atura tampoc al vespre. La caminada continua amb poc descans. Hi ha pressa per arribar a la frontera. Una part d'aquestes forces tenen una missió especial. Al flanc dret de la marxa dos batallons de la 84 DI, ara afectes a la 2ª brigada de cavalleria, amb un grup de tancs es desvien de la línia principal d'atac.

A les 4 del matí del dia 8 de febrer aquestes unitats són a la vora del santuari del Collell, al sud de Besalú (II,211). És en aquests moments una presó. L'envolten i després ataquen sorprenent la guarnició, a la que fan més de 30 morts. Amb aquesta acció alliberen 260 dones i nens i 80 homes, alguns d'ells caps de l'exèrcit. Als presoners se'ls havia comunicat que avui al matí serien afusellats. A Oix i Santa Pau també quedaran alliberats d'altres presoners. Només a Oix més de 1000, captius del SIM, amb molts oficials i caps de l'exèrcit.

La conquesta territorial serà també gran avui, seguint la carretera de Figueres. Han travessat el Fluvià i cap el nord ocupen Oix, Montagut, Tortella i Argelaguer. Entren també a Besalú, Serinyà i Esponella. Al sud de la carretera a Santa Pau, el Torn, Mieres, Sant Miquel de Campmajor i Porqueres.

El botí també serà gran. A Tortella troben 22 avions i 32 motors d'aviació. A la Canya 600.000 cartutxos i 2000 granades de mà. La xifra de presoners és força elevada i es continuen presentant molts més.

La 82 DI ha avançat al nord de la carretera a Besalú i la 84 al sud. Per demà demanen a la 82 que continuï la marxa per ser al costat de la 84 DI a Besalú ⁷³⁶. La 1^a DI els segueix a rereguarda. Avui tota la divisió és a Olot.

El 9 de febrer continuen per la vall del Fluvià (II,215). La 82 amb la 2ª Brigada de cavalleria seran a Navata, Avinyonet i Viafont. L'arribada de milicians desarmats és constant. A les 19:45 les forces d'Aragó notifiquen que han fet l'enllaç amb unitats del Maestrat a Vallfogona del Ripollès, entre Ripoll i Olot (II,214) ⁷³⁷.

A la frontera s'hi acosten el 10 de febrer (II,218). Escamots de reconeixements mouen al nord de Besalú, sense cap presència enemiga. Sols el constant flux de milicians que es presenten continua. Continuen explorant el sector d'Oix, doncs creuen que: *Llegan tarde para la liberación de los presos que hay por esta parte, porque les obligan los rojos a pasar la frontera* ⁷³⁸.

⁷³⁴ Partes. 7 de Febrero de 1939. CGG-7-382-202-7.

⁷³⁵ Diario de operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.

⁷³⁶ Adición n° 1 a la Orden Particular n° 1. 9 de Febrero de 1939. DN-14-3-53.

⁷³⁷ Partes. 9 de Febrero de 1939. CGG-7-382-204-4.

⁷³⁸ Partes. 10 de Febrero de 1939. CGG-7-382-205-8.

Avui de manera oficial: *Termina la guerra en Catalunya, dice el parte del Cuartel General del Generalísimo* ⁷³⁹. Sols queden tasques de reconeixement a la frontera al sector assignat de Figueres (II,219) ⁷⁴⁰. Fins Albanyà i Darnius al nord. I fins Queixàs al sud. Missió per forces de la 84 DI, la cavalleria i una petita intervenció de la 1^a DI.

El dia 11 de febrer continua el reconeixement (II,221). Forces de la 2ª Brigada de cavalleria i de la 84 recorren els camins des de Sant Martí Sasserres fins Sant Llorenç de la Murga i Albanyà. A Sant Llorenç: *Los rojos en su retirada volaron un polvorín en la iglesia, habiendo quedado enterrada una compañía enemiga por efectos de la explosión, pereciendo además 25 hombres y 2 mujeres* ⁷⁴¹. També han trobat un laboratori per fabricar acer.

Dos batallons de la 3ª Agrupació de la 1^a DI fan un reconeixement des de Sant Martí Sasserres fins Lledó i Navata. A partir de demà comencen els permisos a la divisió: el 50% de caps i oficials i el 20% de tropa.

Encara el dia 12 de febrer continua l'exploració de la frontera. A Beguet, al nord d'Olot, han rescatat 12 presos. I s'han presentat 12 milicians.

9.4. Navarra a la frontera: 31 de gener a l'11 de Febrer de 1939.

El darrer dia de gener totes les forces de Navarra es preparen per reiniciar la marxa després d'uns dies de descans, un cop ocupada Barcelona (II,177). La 5ª Divisió està avui encara a la ciutat. La 4ª està desplegada per la Roca del Vallès i Granollers. S'ha mogut seguint el curs del Besòs cap el Montseny. Seguint les instruccions del 30 de gener es prepara per avançar cap a Girona per Hostalric, vorejant la muntanya del Montseny pel sud ⁷⁴².

Davant seu marxa la columna esquerra del CTV. Avui han ocupat Sant Celoni i continuen rebent atacs per la seva esquerra. És l'espai entre les seves forces i les del Maestrat. Espai que ha d'ocupar el Cos d'Exèrcit de Navarra. Avui la 4^a rebrà un atac a la zona de Granollers. Hauran de desplegar les seves unitats i contraatacar cap a l'Ametlla, cap el riu Congost i per la carretera de Granollers a Cardedeu i a la Garriga. Altre mostra més del punt feble del dispositiu d'atac. L'aturada dels de Navarra i l'avenç del CTV i Maestrat ha deixat un espai buit que l'enemic aprofita per hostilitzar uns i altres.

La 12 Divisió és a Lliçà de Munt i Caldes de Malavella, a l'oest de Granollers i s'haurà de preparar pel canvi de plans d'atac (II,178) ⁷⁴³. Ha d'omplir l'espai buit entre els dos cossos d'exèrcit superant el massís del Montseny. Avançaran cap a Tona i Vic recolzant el Cos d'Exèrcit del Maestrat i després cap a l'est direcció Anglès acostant-se a les altres dues divisions de Navarra.

Les altres dues divisions pel sud del Montseny, seguiran la petjada del CTV. En paral·lel a Anglès i Girona, cap a Roses i Port de la Selva després. Les tropes sota comandament italià, el CTV ha d'aturar la seva marxa al Ter sense arribar a la frontera

⁷³⁹ *Diario de Operaciones. 1^a DI. DN-10-451-1-10.*

⁷⁴⁰ *Orden General Operaciones n° 20. C de E del Maestrazgo. Sobre reconocimientos en la zona entre la carretera de Olot-Figueras y la Fronter. 10 de Febrero de 1939. CGG-7-381-113-39.*

⁷⁴¹ *Diario de operaciones. C de E del Maestrazgo. DN-10-447-19.*

⁷⁴² *Orden de Operaciones n° 13. C de E de Navarra. 30 de Enero de 1939. Sobre perseguir al enemigo impidiendo una retirada a Francia. CGG-7-381-103-14.*

⁷⁴³ *Orden Complementaria n° 14. C de E de Navarra. 31 de Enero de 1939. Sobre la ampliación de la misión conferida a este C de E en el sentido de que debe avanzar también en dirección general Mollet-Vich y Tona-Anglés. CGG-7-381-104-06.*

amb França. I els de Navarra han de finalitzar a les platges de l'Empordà la missió a Catalunya superant la línia assignada al CTV.

El primer dia de febrer les Divisions 4^a i la 12 ja estan preparades per avançar (II,182). La 4ª per la carretera de Granollers a Hostalric. Un cop rebutjat l'atac d'ahir, comencen a fer camí. Arribaran fins Sant Celoni, població conquerida ahir per les tropes del CTV.

La 12 està també en posició d'atac a la seva esquerra. A la recerca del contacte amb les tropes del Maestrat que combaten direcció Vic. Desplega dos dels seus regiments d'infanteria. El primer per la carretera de Granollers a la Garriga i el segon per la de Sabadell a Sant Feliu de Codines. Comencen la marxa a les 8 del matí. No hi ha combat amb l'enemic, sols 262 presoners. La 5ª inicia els seus moviments preparatoris i es concentra a la zona de Santa Perpètua, Mollet i la Llagosta, per començar les noves operacions.

El 2 de febrer la 4^a i la 5^a de Navarra avancen pel camí obert per la columna esquerra del CTV (II,186). La 4ª que va més avançada, entrarà en combat al nord d'Hostalric al costat de les Fletxes Verdes que avui aconseguen avançar fins a Sils. La 4ª ocupa Maçanes, i Buixalleu, establint el front a Riudarenes i Mallorquines, al sud-est de Santa Coloma de Farners.

La 5^a encara molt enrere comença a avançar per la mateixa carretera, la de Granollers a Sant Celoni. Avui arriben a Llinars del Vallès amb la companyia de blindats seguint les passes de la 4^a i de les Fletxes Verdes. Aquestes hi van passar el 29 de gener, la 4^a ahir mateix. Fan 6 presoners i tenen 6 baixes. Poca activitat, l'enemic no els ha fet massa nosa.

La 12 DI avança cap a Vic a buscar el contacte amb el Cos d'Exèrcit del Maestrat. A Centelles es troben les dues columnes, la que ve de Sant Feliu de Codines i la de la Garriga. Continuen avançant per Balenyà i Seva, on ja troben l'enemic que mira d'interrompre la marxa. Tenen 3 baixes i fan 124 presoners.

El dia 3 de febrer la 4ª continua avançant al costat esquerra del CTV (II,191). Creuen el riu Onyar i ocupen Riudellots, Santa Coloma de Farners i Vilobí. La 5ª continua sense contacte amb l'enemic per Sant Celoni, Gualba i Breda. La 12 a l'esquerra de Navarra trobarà davant seu una major resistència a la zona de Viladrau. Les muntanyes del Montseny serveixen de base per hostilitzar les columnes atacants. Tenen 25 baixes i fan 46 presoners.

El 4 de febrer durà resultats molt desiguals per les unitats de Navarra (II,196). La 4ª realitzarà una notable progressió al costat del CTV. Una columna des de Vilobí marxarà molt ràpid per Sasitja, Sant Dalmau, Aiguaviva, el Perelló, Salt i Santa Eugènia a l'oest de Girona. La columna de la dreta per Fornells de la Selva fins Girona.

El tinent coronel Troncoso, cap d'Estat Major de Navarra, informa a Terminua: *A las 13:45, la 4ª División entró en Gerona con bastante resistencia en algun barrio, sobre todo en la estación.- La población está casi destruída por incendios y voladuras, que están cometiendo desde hace dos ó tres dias.- Hay muy poca gente en el momento actual*⁷⁴⁴.

La zona més malmesa de la ciutat és la part oest. Tot i que els incendis i destruccions l'afecten tota ella. A la ciutat també han entrat forces del CTV, amb els que Navarra comparteix el control de la ciutat. L'enemic s'ha replegat a l'altre costat del Ter i continua fent foc amb la seva artilleria i tancs.

La 5^a i la 12 s'han quedat avui endarrerides. La 5ª entrarà avui en línia entre Breda i Hostalric, cap a Sant Hilari de Sacalm on s'han de retrobar amb les forces de la 12 DI un cop superat el Montseny pel nord i pel sud. Aviat es troben davant l'enemic, que els

⁷⁴⁴ Partes. 4 de Febrero de 1939. CGG-7-382-199-5.

espera. Han de vèncer la resistència per entrar a Arbúcies amb la 3ª Agrupació d'Infanteria. La 2^a al seu costat dret manté el contacte amb l'enemic que presenta combat amb més força. Tindran 15 baixes i fan 100 presoners.

La 12 DI continuarà avançant des de Viladrau amb una resistència menor que la que va trobar ahir. Amb 6 baixes i 117 presoners.

El signe canviarà el 5 de febrer per la 5 i la 12 de Navarra (II,200). Serà una jornada de gran conquesta. La primera d'elles ocupa Cladells, Sant Hilari de Sacalm, Castanyet, Brunyola, Sant Martí Sapresa i per Salt a la desembocadura del riu Osor al Ter. Amb sols 3 baixes i un centenar de presoners l'operació del dia ha estat un èxit. Han trobat dos motors d'avió nous, una fàbrica de munició i tota la documentació del CRIM n° 16.

La 12 a la seva esquerra aconseguirà també molts bons resultats. Des del nord d'Espinelves segueix el curs del riu Osor fins enllaçar amb la 5ª vora Anglès. Han avançat sense presència enemiga i han capturat 144 milicians.

Diferent ha estat el resultat obtingut avui per la 4^a. Ahir van fer una llarga marxa, la divisió que opera més al nord de les tres de Navarra. Avui no s'ha pogut moure de lloc. L'enemic continua fent foc de canó i tanc damunt les seves posicions. Des de l'altre costat del Ter dispara al sud i sud-oest de Girona. Aconseguiran l'enllaç amb els homes de la 5^a a l'est de Sant Hilari de Sacalm. La barrera del Montseny ha estat superada i les tres divisions de Navarra ja combaten una al costat de l'altre.

Avui ha quedat delimitada la nova línia de front al curs del Ter. Ahir l'enemic es va replegar per tenir temps de preparar la defensa al costat nord del riu.

El 6 de febrer totes tres divisions forcen el pas del Ter (II,205). L'adversari els espera i els força a combatre. La 12 DI a l'esquerra passa el riu a l'oest d'Anglès. Amb 16 baixes i 95 presoners. Consoliden un petit cap de pont, sense avançar més. La 5^a ha de conquerir primer Estanyol i Bescanó, cercant el contacte amb la 4^a i obtenint el control de tot el costat dret del Ter, sense deixar cap espai entre les tres divisions de Navarra.

Després miren de creuar el Ter. El riu baixa força ple i el corrent fa difícil el pas dels soldats, amb l'aigua per la cintura. Passen i ocupen Constantins. Les 43 baixes entre els seus homes són testimoni que ha hagut combat. També han fet molts presoners: 300. I han trobat una fàbrica amb 6 camions blindats nous.

La 4^a a la dreta de Navarra i més al nord que les altres dues, ocupa Sarrià de Ter, Campdora i Sant Julià de Ramis. Després passen el Ter vencent la resistència de l'adversari i estableixen posicions a Sarrià de Dalt, que també és ocupada⁷⁴⁵. Troben un inesperat dipòsit d'obres d'art i peces de museu: retaules i objectes sacres de Tarragona i Reus, peces del fons del Museu Arqueològic de Girona, incunables, joies i d'altres obres artístics.

Els resultats de les maniobres d'avui han estat molt pobres. Hi ha el convenciment entre l'alt comandament de la total descomposició de l'exèrcit de la República a Catalunya. Ara hi ha la preocupació afegida pel destí d'un gran nombre de presoners que són forçats a seguir als seus captors en la marxa cap a la frontera francesa. En la zona de Navarra es sap que hi ha un d'aquests grups de presoners entre Banyoles i Figueres. Cal avançar amb rapidesa i alliberar-los (II,206)⁷⁴⁶.

Ocupar Figueres i Banyoles i tancar els passos fronterers de la zona seran els objectius del cos d'exèrcit. L'amplada de la zona d'acció de cadascuna de les divisions ha de ser menor, per afavorir la profunditat i rapidesa d'acció. Les unitats han de fer avançar columnes lleugeres i ràpides per les carreteres. La 12 cap a Banyoles, la 5^a a Figueres. La 4ª passarà davant el CTV que aturarà la seva marxa al Fluvià sense avançar més al nord.

⁷⁴⁵ Partes. 6 de Febrero de 1939. CGG-7-382-201-7.

⁷⁴⁶ Orden de Operaciones n° 15. C de E de Navarra. 6 de Febrero de 1939. CGG-7-381-116-06.

El 7 de febrer el general Vigón farà una visita al cap de Navarra, general Solchaga. El cap d'operacions de Terminus vol reunir-se amb ell per conèixer en persona la situació del cos d'exèrcit i veure com marxen les operacions. Ahir les notícies de les conquestes de Navarra rebudes a Escala van resultar decebedores. Sols un petit avença al nord del Ter entre les tres divisions, que no correspon amb la xifra de baixes pròpies. Haurien d'haver avançat molt més ⁷⁴⁷.

El 7 de febrer el ritme d'ocupació serà molt més gran al nord del Ter (II,209). La 4ª ampliarà el seu domini a les dues bandes del riu. Per la dreta ocuparà Sant Julià de Ramis i Celrà. I a l'altre costat del riu avançarà per Riudellots, Medinyà, Vilafreser, Tarradelles, Orriols, Sant Esteve de Gualbes i Llampaias. Ja són a la vora del riu Fluvià. Aquí la presència enemiga torna a ser evident. Les voladures es troben arreu, afegint dificultats a la fluïdesa de la marxa.

Al fortí de Sant Julià de Ramis poden evitar la voladura del magatzem de munició, gràcies a la rapidesa de la marxa. A Celrà capturen també intactes els dipòsits de gasoil i benzina. L'enemic ha hagut de fugir molt ràpid.

La 5ª farà també un llarg camí. Ocupa Sant Gregori, Riudellots de la Creu i Cornellà de Terri. En aquesta darrera població: *Ha sido liberado el miembro de la primitiva Junta Política de Falange D. Rafael Sánchez Mazas* ⁷⁴⁸. Han tingut avui un ferit i 20 presoners, l'enemic sembla que s'ha esvaït.

La 12 DI haurà de combatre més avui. També farà una llarga marxa fins Banyoles. Un avió de reconeixement que ha aterrat a les 18:00 hores, ha vist les tropes de Navarra ja molt a la vora de Banyoles ⁷⁴⁹. A només 2 quilòmetres de la població l'adversari torna a ser present. Hi haurà en el combat 14 baixes pròpies i faran 95 presoners. No avançaran avui més. L'enemic mostra la seva presència al nord.

El 8 de febrer continua la persecució de l'enemic que es replega al costat nord del Fluvià (II,212). La 12 avança des de Banyoles fins Esponella, al costat sud del Fluvià. No avançarà més, es queda com a reserva. I es concentrarà vora Banyoles. Avui també envien un destacament al monestir del Collell on hi ha notícies que hi ha presos.

La 5^a DI farà una llarga caminada avui. Ocupen Vilademuls i Orfes. Ja són al Fluvià, que passen continuant cap el nord a Avinyonet i Vilafant. Al final de la jornada ocupen Figueres: *No obstante la dureza de la jornada y las dificultades que pone el enemigo con sus continuas voladuras en las vias de comunicación y la resistencia que aún trató de oponer en Figueras* ⁷⁵⁰.

Avui alliberen 250 detinguts caps i oficials de l'exèrcit. Recullen 300 fusells metralladors i *Un gran tesoro de joyas y valores que el enemigo guardaba en el castillo de san Fernando* a Figueres. Sols han hagut d'atendre un ferit de tropa avui.

La 4ª també avança cap el Fluvià. Ocupa Bascarà, Calabuig i Vilaür vencent la resistència amb la que es troben. A les 15:00 ja estan travessant el Fluvià on aconseguixen establir un cap de pont a l'altre costat. I continuen per Arenys d'Empordà, Santa Eulàlia i Sant Miquel de Fluvià, Garrigós i Vilamalla.

El 9 de febrer la marxa de les tropes de Navarra encara serà més gran (II,215). L'enemic ha estat batut a Pont de Molins, camí de la frontera, per la 5^a DI. Han pogut evitat la voladura dels ponts. La resta de forces enemigues ja estan desfetes: han fet més de 3.000 presoners. Ocupen en la seva marxa: Capmany, l'Estrada i la Jonquera. Arriben

⁷⁴⁷ Partes.7 de Febrero de 1939. CGG-7-382-202-7.

⁷⁴⁸ Diario de Operaciones 5 DI. ZN-10-452-2.

⁷⁴⁹ Partes. 8 de Febrero de 1939. CGG-7-382-203-2.

⁷⁵⁰ Diario de Operaciones 5 DI. ZN-10-452-2.

fins la frontera, al barri espanyol del Pertús, on reben el compliment, amb les formalitats reglamentàries, de les autoritats franceses presents a l'acte. Són les 14:20 de la tarda ⁷⁵¹. Troben un gran botí: peces d'artilleria, una desena de blindats, peces antiaèries, vehicles i armament de tot tipus,... Han tingut però 17 ferits.

La 4^a DI es mou avui fins a Vilamacolum i Sant Pere Pescador, seguint el Fluvià cap el litoral. També avancen direcció nord: Fortià, el Far i Castelló d'Empúries, Vilanova de la Muga, Roses i Palau Saverdera. A Castelló alliberen 137 militars presoners.

El 10 de febrer la 5^a de Navarra es dedica a patrullar i fer reconeixements a l'est i oest de la carretera de la Jonquera (II,218). Cap a l'est el 1er Regiment recorre la carretera de Figueres a Sant Ciment Sesebes. Passen per Vilabertran, Masarac i Sant Climent. Altres forces per Perelada, el santuari de Sant Joan i Mollet de Peralada. Han trobat molts camions, una fàbrica de material de guerra i tallers d'aviació ⁷⁵². A Agullana troben 3 dipòsits de munició i armament.

La 4ª continua cap a l'est, a Port de la Selva i al nord de Colera fins Portbou. El general Alonso Vega serà present a la cerimònia d'hissar la bandera. El general Solchaga i el tinent coronel Troncoso també s'hi acostaran avui a la frontera.

L'endemà 11 de febrer es dedicaran a realitzar alguns reconeixements més (II,221). La 5ª per Cantallops, Recasens, i a la Vajol. A les mines de talc sembla que hi havia amagat un gran tresor de joies i valors. Una explosió ha fet tres morts i 1 ferit de tropa, també han estat mortes 2 mules i 8 més ferides.

9.5. CTV al riu Ter: del 27 de gener al 7 de febrer de 1939.

El CTV no s'atura a Barcelona. Les seves unitats continuen la marxa cap el nord-est sense descans. Les Fletxes Blaves realitzen un avançament espectacular el 27 de gener (II,158). Per Mollet, Premià de Mar i tot seguint la costa fins Mataró. No avançaran més avui per precaució. L'enemic és davant seu, els espera. I no els deixaran continuar sense combat. Les confidències dels presoners confirmen una línia de resistència entre la Garriga, Granollers i la Roca del Vallès, al peu del Montseny.

La gran maniobra de les Fletxes Blaves servirà d'exemple a Terminus, per mostrar a les altres unitats com haurien de realitzar els moviments: velocitat i audàcia ⁷⁵³. Tants cops demanada als generals a les ordres. I avui, de manera extraordinària han tingut una inusual mostra.

L'enemic ja és molt feble. Tot i així Aragó i Urgell van molt endarrerits. Encara no han tancat la frontera més occidental amb França. Maestrat ha de combatre vora Manresa per ocupar Vic. Els de Navarra descansen als voltants de Barcelona i els del Cos d'Exèrcit Marroquí es preparen per marxar a altre destí.

Maniobra audaç, però perillosa. El CTV avança sol. Fins la carretera de Manresa a Vic no hi forces amigues. Les ordres per demà són de no avançar més pel Maresme ⁷⁵⁴. Han d'esperar que la resta de forces es mogui per les carreteres de l'interior cap el nord-est, acostant-se a les seves posicions.

Les Fletxes Verdes han d'ocupar Granollers, protegint el flanc de les Blaves. Aquestes han de mantenir-se alerta vigilant 360° entorn seu tot sigui que l'enemic reaccioni. La gosadia s'ha transformat en prudència extrema.

⁷⁵¹ Partes. 9 de Febrero de 1939. CGG-7-382-204-4.

⁷⁵² Partes. 10 de Febrero de 1939. CGG-7-382-205-8.

⁷⁵³ CGG a Ejército del Norte. 27 de Enero de 1939. CGG-7-381-57-05.

⁷⁵⁴ Orden de Operaciones. n° 110. CTV. 27-1-39. DN-36-10-9.

El 28 de gener serà un dia ennuvolat, amb pluja. Amb la primera llum del dia les Fletxes Verdes comencen a fer camí des de Sabadell cap a Granollers en dues columnes (II,161). A la dreta la del tinent coronel Bonansea per la carretera. A l'esquerra l'altre per Lliçà de Munt, el santuari de Belulla i Canovelles, al nord de Granollers, amb el coronel Meninchelli.

El 1er Regiment en reserva. Les avantguardes marxen reforçades amb metralladores, morters, antitancs i artilleria. Saben que l'enemic els espera. Aviat serà davant seu i hauran de combatre per seguir avançant. La columna dreta abans de les 10 del matí ja és a Parets del Vallès. La resistència no ha estat tant forta com esperaven i ha estat superada amb facilitat.

La columna esquerra envolta les forces enemigues i entra a Lliçà de Munt a les 10 del matí. Va superant les successives resistències de les forces de la 145 BM en retirada. Però l'alerta i les precaucions són les màximes. Mantenen escamots de seguretat al llarg del camí per estalviar-se atacs per sorpresa.

A la dreta reben intens foc de metralladora camí de Granollers. La reserva accelera el seu pas per acostar-se a la primera línia. A l'esquerra envien patrulles a Sentmenat. Troben el poble buit. Observen els exploradors que hi ha gran quantitat de material emmagatzemat a la població.

La columna dreta també envia patrulles al sud de Granollers al migdia. El foc d'armes automàtiques els rep aviat. El pont del ferrocarril està destruït i algunes fàbriques fumegen. Però el pont d'entrada a la població està intacte.

Al nord la columna dreta ja és a la Belulla, al nord de Granollers, però no han entrat. Pel camí un grup d'uns 200 homes amagats han deixat passar les avantguardes de la columna i després ha fet foc damunt les forces que avançaven rere. L'artilleria i la ràpida intervenció d'una companyia de fusells els ha fet fugir. Han deixat però vora un centenar de presoners. A la columna han fet dues baixes.

A les 13 hores Granollers ha estat ocupat. Presoners d'aviació informen que havien rebut ordres de fer-se forts entre Vic i Figueres. A Vic hi ha 13 aparells de caça. A Figueres i Girona hi ha també aeròdroms operatius.

També s'han presentat naturals de la zona per denunciar que milicians que venien de Caldes de Montbui s'han dedicat a cometre actes vandàlics i maltractaments a civils a Lliçà de Munt i ca l'Artigues. Els hi asseguren que enviaran patrulles per veure si encara hi ha forces enemigues a la zona.

Un xofer de la Direcció General d'Evacuació ha tornat de la Jonquera. S'ha presentat a Llerona, al nord de Granollers. Davant dels Blindats que avançaven, ha aturat el seu vehicle. Ha informat que a Sant Celoni hi ha un parc mòbil per les evacuacions de Barcelona. En tota aquesta zona hi ha grups de civils i militars desarmats en marxa cap el nord.

A Figueres i Girona hi ha unes 30 peces d'artilleria operatives. Vora Hostalric hi ha un campament de gent desarmada. Patrulles a les carreteres aturen els automòbils, fan baixar els civils i es queden els vehicles per ús militar. De Sant Celoni a Hostalric, per la carretera hi ha columnes de milicians armats i organitzats, en retirada. Per la Garriga, on fa poc ha passat amb el camió no ha vist milicians.

Però al final de la tarda l'enemic recorda la seva presència al nord i nord-est de Granollers amb el foc dels seus tancs. Les Fletxes Verdes han fet avui 233 presoners, un d'ells txec. I han tingut 9 baixes.

La columna de les Fletxes Verdes ha complert la missió d'avançar fins a Granollers. Fet que tranquil·litza les Fletxes Blaves. Per demà es torna a demanar la màxima mobilitat

de la columna interior, la de les Fletxes Verdes. L'objectiu de les Verdes per demà és Sant Celoni. On pensen que es concentren les forces enemigues ⁷⁵⁵.

Un cop desfeta l'oposició deixaran pas a una columna motoritzada direcció Massanet de la Selva, cap a Girona que és l'objectiu final. Han estat a Tarragona, Barcelona i ara Girona és la prioritat.

L'altre columna, la de les Fletxes Blaves ha de continuar avançant cap a Caldes d'Estrac, camí del riu Tordera. Les Fletxes Negres segueixen les Verdes i la Littorio per la costa a les Blaves. La cavalleria ha de fer de nexa amb les forces del Maestrat a la Garriga.

L'aviació ha de fer missions de reconeixement entre Vic i Girona i bombardejar els aeròdroms a Girona, Figueres i Vic per neutralitzar qualsevol intent d'atac aeri de l'enemic.

El 29 de gener serà un dia de ple hivern, amb pluja, boira i fred. De bon matí les columnes comencen a moure's (II,166). Saben que l'enemic està esperant que s'acostin. La columna Olmi vora el Montseny avança cap a Sant Celoni. Saben que l'enemic defensarà la carretera. I molt aviat el troben davant seu.

La columna motoritzada s'haurà d'aturar davant el foc enemic. Demanen recolzament artiller de la reraguarda amb urgència per poder continuar avançant. Les forces del segon esglaó que viatgen en camions també s'aturen. Fora de les carreteres amb la pluja i el fang és molt difícil la maniobra per la infanteria.

Demanen a Olmi que segueixi avançant, que no s'aturi. Que deixi les dificultats, els punts de resistència amb els que es troba per les forces que el segueixen, elles ho resoldran. És prioritari que la columna d'avantguarda no s'aturi i segueixi avançant amb rapidesa.

Aviat arriben els batallons que segueixen la columna ràpida i es van desplegant a banda i banda de la carretera de Llinars del Vallès a Sant Celoni. Fins les dues de la tarda Olmi amb la columna motoritzada no torna a avançar un cop neutralitzat l'enemic. A les 5 entren a Llinars. Continuaran amb molta prudència direcció Vilalba Sasserra per cobrir el flanc esquerra de la marxa. També arriben fins vora Sant Antoni de Vilamajor, en la direcció d'atac. Han fet 114 presoners i sols 4 baixes pròpies.

Les Fletxes Blaves amb la seva columna ràpida avancen fins a la vora de Caldes d'Estrac. Enviaran patrulles a Sant Vicenç de Montalt, però no avançaran més avui.

Per demà demanen que entrin a Sant Pol de Mar i Sant Cebrià de Vallalta per la costa i després continuïn fins Calella. I per la carretera d'Hostalric fins Sant Celoni, Vilardell i la Batlloria en paral·lel ⁷⁵⁶.

L'Exèrcit del Nord comunica noves directrius al general Gambarà avui (II,167) ⁷⁵⁷. L'enemic es replega cap el nord. Intentarà organitzar altre línia defensiva per retardar la seva derrota. Cal perseguir-lo amb rapidesa per impedir que tingui l'ocasió i el temps de poder organitzar-se. No li han de donar l'oportunitat de poder fugir a França.

Es demana la màxima celeritat en la maniobra, una demanda reiterada en totes les ordres. Cal implicar el màxim de forces possibles en la línia principal d'atac de tots els cossos d'Exèrcit. Sols unes mínimes precaucions als flancs són prou garantia davant un adversari que fuig.

El CTV ha d'avançar seguint el litoral fins Flaçà i Torroella de Montgrí. No avançaran més al nord del Ter. Deixarà la frontera per les forces de Navarra i la costa entre l'Escala i Llançà.

⁷⁵⁵ Orden de Operaciones n° 111. CTV. 28-1-39. DN-36-10-9.

⁷⁵⁶ Orden de Operaciones n° 112. CTV. 29-1-39. DN-36-10-9.

⁷⁵⁷ Instrucción General n° 56. E del Norte. Sobre perseguir al enemigo impidiendo su retirada a Francia. 29 de Enero de 1939. CGG-7-381-69-03.

El CTV ha d'avançar seguint el litoral fins Flaçà i Torroella de Montgrí. No avançaran més al nord del Ter. Deixarà la frontera per les forces de Navarra i la costa entre l'Escala i Llançà.

Per recolzar la maniobra el CGG demana a l'Almirall en cap de les forces navals del bloqueig, l'estudi d'una operació ⁷⁵⁸. L'objectiu és fer arribar per via marítima forces d'infanteria i artilleria de muntanya per establir posicions vora la frontera amb França. Aquestes forces en consolidar les posicions es veuran reforçades per dues divisions d'infanteria per operar en territori enemic.

L'adversari en retirada es replega cap a Figueres. És possible que intenti establir una zona defensiva. Amb la frontera protegint la seva esquena i el Golf de Roses a l'esquerra. El litoral empordanès, amb una orografia difícil està ben fortificat i les seves aigües minades. És possible també que disposi de certa xarxa de fortificacions al sector de Figueres.

Amb la maniobra naval es pretén liquidar aquesta darrera possibilitat de resistència, amenaçant-la per l'esquena. La maniobra ha continuar amb el tall de les comunicacions amb França.

La pluja no deixa de caure tot el 30 de gener. Les dues columnes d'atac miren d'avançar malgrat les dificultats (II,171). Hi ha notícies de l'enemic: preveuen que els presentarà una forta resistència. Espera que avancin. A les 10 del matí comencen a moure's les forces de la esquerra. Només iniciar la marxa comencen els trets als dos costats de la carretera de Sant Celoni. Gairebé no poden avançar, molt poc a poc i combatent es van obrint pas per la carretera.

Al migdia cau en combat el capità Nicosia, cap del 3er Batalló del 2on Regiment de les Fletxes Verdes. Les patrulles avançades tornen amb la informació que han estat rebudes amb foc d'artilleria i tancs. Demanen foc de contrabateria per neutralitzar l'artilleria enemiga.

A les 3 de la tarda s'acosten a Sant Antoni de Vilamajor per la carretera de Llinars. Han estat reforçats pel batalló de metralladores que els seguia en reserva. Continua la forta resistència i la pluja i el terreny mullat no els ajuda per fer una marxa veloç. El cap de les Fletxes Verdes, el general Battisti demana amb insistència més reforços. I que Gambarà envii forces cap a Cardedeu per protegir el flanc esquerra de l'atac de les Verdes, avui molt castigat per l'adversari. Forces de les Fletxes Negres aniran a la missió.

Poc a poc continuen avançant. A les 17:50 entren a Sant Antoni de Vilamajor. A les 19:00 informen que són als Burguers i Santa Maria de Palautordera. La progressió del dia ha estat molt petita. Gairebé no s'han mogut de lloc: *Resistanze molto vivaci di forti nuclei con numerose armi automatiche et carri armati*. Les 60 baixes són mostra de la duresa dels combats de la jornada.

Davant seu hi ha la 11ª Divisió. Amb les tres Brigades Mixtes: 1, 9 i 100. Aquesta darrera és la que defensa la carretera de Sant Celoni. Els presoners informen que estan construint una línia defensiva, amb treballs de fortificació entre el Montseny i el riu Tordera. Sobretot nius de ciment per armes automàtiques. També estan reorganitzant unitats, reunint forces disperses per reforçar les posicions defensives que estan preparant.

La columna que avança pel litoral farà avui una llarga progressió fins Sant Pol de Mar i Sant Cebrià de Vallalta.

⁷⁵⁸ *Ofensiva sobre Catalunya. Proyecto de instrucción nº 10. Sobre desembarcar en la zona de Puerto de la Selva. 3 de Febrero de 1939. CGG-7-381-119-23.*

Per demà ordenen el reforç de l'atac de les Fletxes Verdes, que ha trobat avui massa dificultats i on l'enemic és mostra més ferm i decidit ⁷⁵⁹. La 1ª Brigada de Cavalleria ha de cavalcar en paral·lel a la carretera de Sant Celoni. Per Santa Maria de Palautordera, Gualba, Breda i Grions fins el nord-oest d'Hostalric. Les Fletxes Verdes amb la columna *celere Orlando*, fins Hostalric i el riu Tordera.

Pel litoral la Littorio amb la columna *celere Pace* per Arenys de Mar fins Vallgorguina, vorejant el Montnegre pel sud i apropant-se així al front de les Fletxes Verdes, per evitar sorpreses amagades a la muntanya. Les Fletxes Blaves continuaran a partir de Sant Pol de Mar fins Blanes.

La marxa des de Barcelona per la costa està plena de dificultats per les Fletxes Blaves. Els *destacamentos retardadores rojos*, escamots encarregats d'entorpir la seva marxa: volant ponts i trams de carretera, preparant paranys, atacant les forces d'avantguarda,... Molts dies les destruccions gairebé paralitzen els serveis, obligant a un gran esforç i a realitzar via marítima, amb barquetes de pesca, el transport de municions o queviures ⁷⁶⁰.

I es recorda que les forces motoritzades que avancen al davant de tot no han d'emprendre maniobres de gran abast. Només accions puntuals per neutralitzar les resistències que els barrin el pas. Han de deixar la maniobra per les forces que van rere seu.

L'aviació ha de fer el reconeixement entre Hostalric i Vic. I bombardeig a les 9 del matí entre Hostalric, Santa Coloma de Farners, Girona i Llagostera.

El general Gambarà demana a les seves unitats, altre cop, unes accions contundents. Cal alliberar la carretera de Vilalta Sasserra. En marxa ràpida avançar per evitar que es puguin fer més voladures.

El 31 de gener comença amb un avançament veloç en anar vençant amb facilitat la resistència enemiga (II,177). Però no es poden evitar les voladures a les carreteres. A les 11 la columna esquerra de les Fletxes Verdes ocupa finalment Santa Maria de Palautordera després de durs combats. El 1er Regiment que avançava per aquest costat ha estat atacat i els han fet 11 baixes. Demanen més reforços per seguir endavant. A la vora del Montseny continuen avançant amb molta oposició de l'adversari.

Alhora la companyia de tancs continua cap a Sant Celoni. La resistència és constant a tota la línia del CTV el 31 de gener. La columna dreta entra Sant Celoni i després continuen cap a Vilardell on: *El enemigo sorprendido por la fulminante marcha de nuestras fuerzas se bate en precipitada retirada abandonando numeroso material y entre este cuatro blindados y cinco tanques con cañones algunos de ellos con el motor todavia encendido*. A Gualba entren a les 5 de la tarda. Aquí queden aturats els tancs per les voladures.

Però l'enemic continua present. A la vora de Gualba encara els esperen altres blindats de Lister. Sembla ser que ell mateix és present tallant la carretera. Poc després poden dispersar aquestes forces que fugen i poden ocupar la Batlloria.

Terminus envia noves instruccions a Escala avui ⁷⁶¹. El CTV està ja molt avançat. Ha d'enviar forces fins Hostalric per facilitar la maniobra del Cos d'Exèrcit de Navarra. Des del dia de l'ocupació de Barcelona no s'han mogut de lloc. Avui començaran a preparar-se per continuar la marxa aprofitant el camí obert pel CTV.

Els del Maestrat ja són a la vora de Vic. I la cavalleria al seu flanc dret camí de la Garriga on s'ha de trobar amb la cavalleria del CTV. A l'esquerra de Gambarà no hi ha

⁷⁵⁹ *Orden de Operaciones n° 113. CTV. 30-1-39. DN-36-10-9.*

⁷⁶⁰ PÉREZ DE SEVILLA Y AYALA, Fernando.- *Italianos en España*. Ediciones del Movimiento. Madrid 1958. Relat d'un oficial del Batalló Sierra de Argullén, de les Fletxes Blaves.

⁷⁶¹ *CGG a Escala. Instrucciones para los CE de Aragón, Maestrazgo y CTV. CGG-7-381-53-2.*

forces amigues. Fet que l'enemic aprofita per hostilitzar les seves columnes. Per aquest espai entre Maestrat i CTV han d'avançar els de Navarra.

La nit del 31 de gener ocupen Breda i l'endemà Hostalric i Fogars (II,182). Han trobat destruïts tots els ponts. I capturat una companyia enemiga amb tot l'armament. La marxa continua amb més facilitat per la costa i per l'interior. Els ponts habilitats de nou permeten altre avenç. El 2 de febrer entren a Massanet i Sils (II,186). El 3 ocupen Llagostera i ja són molt a la vora de Sant Feliu de Guíxols i Santa Cristina d'Aro (II,192).

Avui 3 de febrer el cap de les forces del bloqueig marítim comunica al CGG que el projecte de fer arribar tropes a la reraguarda enemiga no és factible al golf de Roses per sorpresa ⁷⁶². Hi ha informacions que garanteixen l'existència de gran quantitats de mines a l'aigua, a certa distància de la costa. Fan impossible el pas dels vaixells. També hi ha la presència de tropes enemigues. Caldria cercar altre punt adient més al nord.

El punt de sortida de l'expedició seria el port de sant Feliu de Guíxols, que esperin sigui ocupat demà.

Una de les possibilitat és anar a Port de la Selva. Encara que també presenta forts inconvenients: el fort vent hivernal dificulta la maniobra marítima. La població és a tocar la mar, per tant la sorpresa és impossible. I les alçades que voregen la platja faciliten el foc damunt les tropes que trepitgen terra. Tampoc des del mar es pot seguir el curs de les operacions, fet que dificulta les ordres i la protecció dels canons. Altre possibilitat és realitzar la maniobra al Golfet, a l'est de Port de la Selva o a Llançà.

El 4 de febrer les forces de la 4^a de Navarra i de la Littorio entren a Girona (II,196-7). Gambarà envia un comunicat al general Franco: *A las 10:30, ha sido ocupada Gerona.- ¡Viva el gran Condottiero Franco! ¡ Arriba Espanya!* ⁷⁶³.

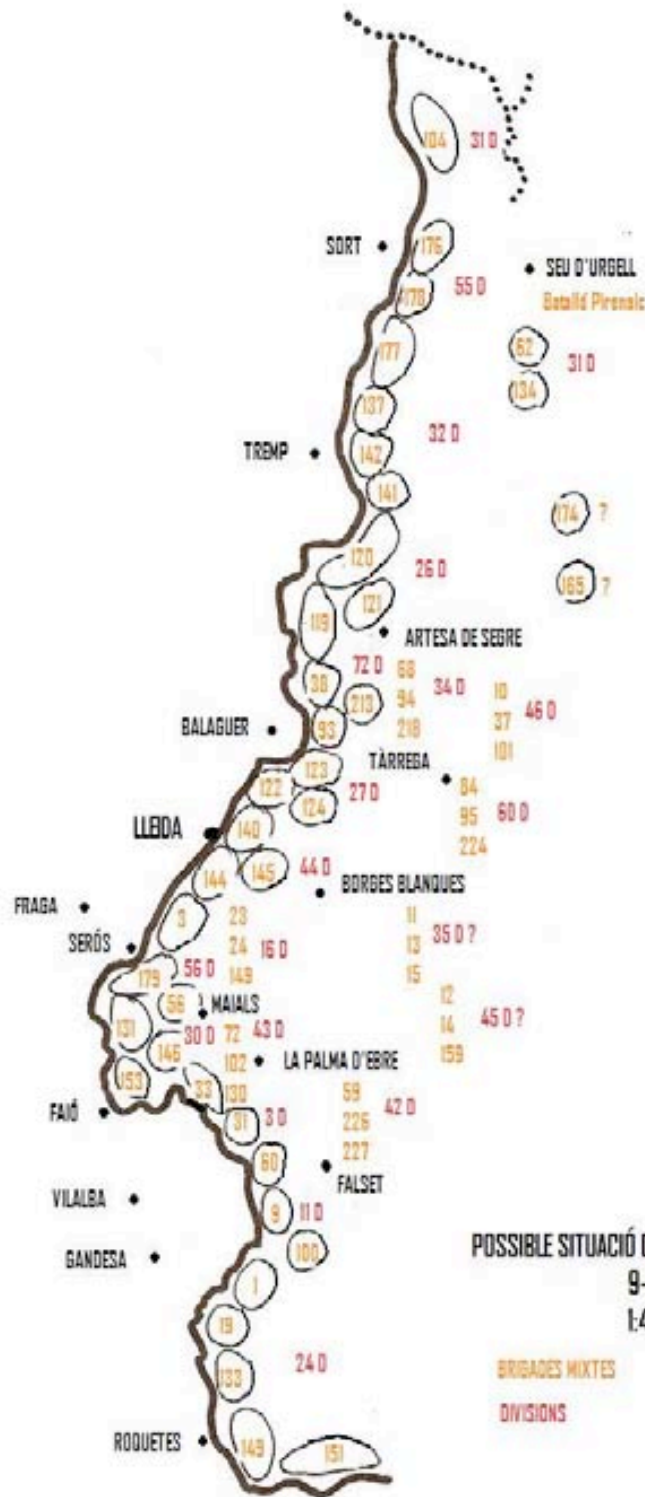
El dia 5 continuen per Sant Feliu i entren combatent a Palamós (II,201). I continuaran cap a Palafrugell. Les Fletxes Negres ocupen la Bisbal on capturen dues companyies enemigues que anaven en camions. El 6 de febrer al matí arriben al riu Ter davant Verges i Torroella de Montgrí on les forces que han avançar per l'interior i les que ho han fet per la costa es troben: Fletxes Negres i Blaves (II,205).

La destrucció dels ponts i el gran cabal d'aigua que baixa els impedeix avui el pas del riu. I l'enemic els espera a l'altre costat amb canons i tancs.

El 7 de febrer ha preparat el pas del riu davant Torroella (II,209). No trobaran gairebé resistència al pas del Ter. El 8 de febrer les Fletxes Blaves ocupen el santuari de Santa Caterina i Belcaire d'Empordà. Les Fletxes Negres Verges i Colomers. La marxa del CTV s'atura aquí (II,212).

⁷⁶² *Ofensiva sobre Catalunya. Proyecto de instrucción n° 10. Sobre desembarcar en la zona de Puerto de la Selva. 3 de Febrero de 1939. CGG-7-381-119-23.*

⁷⁶³ *Partes. 4 de febrero de 1939. CGG-7-382-199-5.*

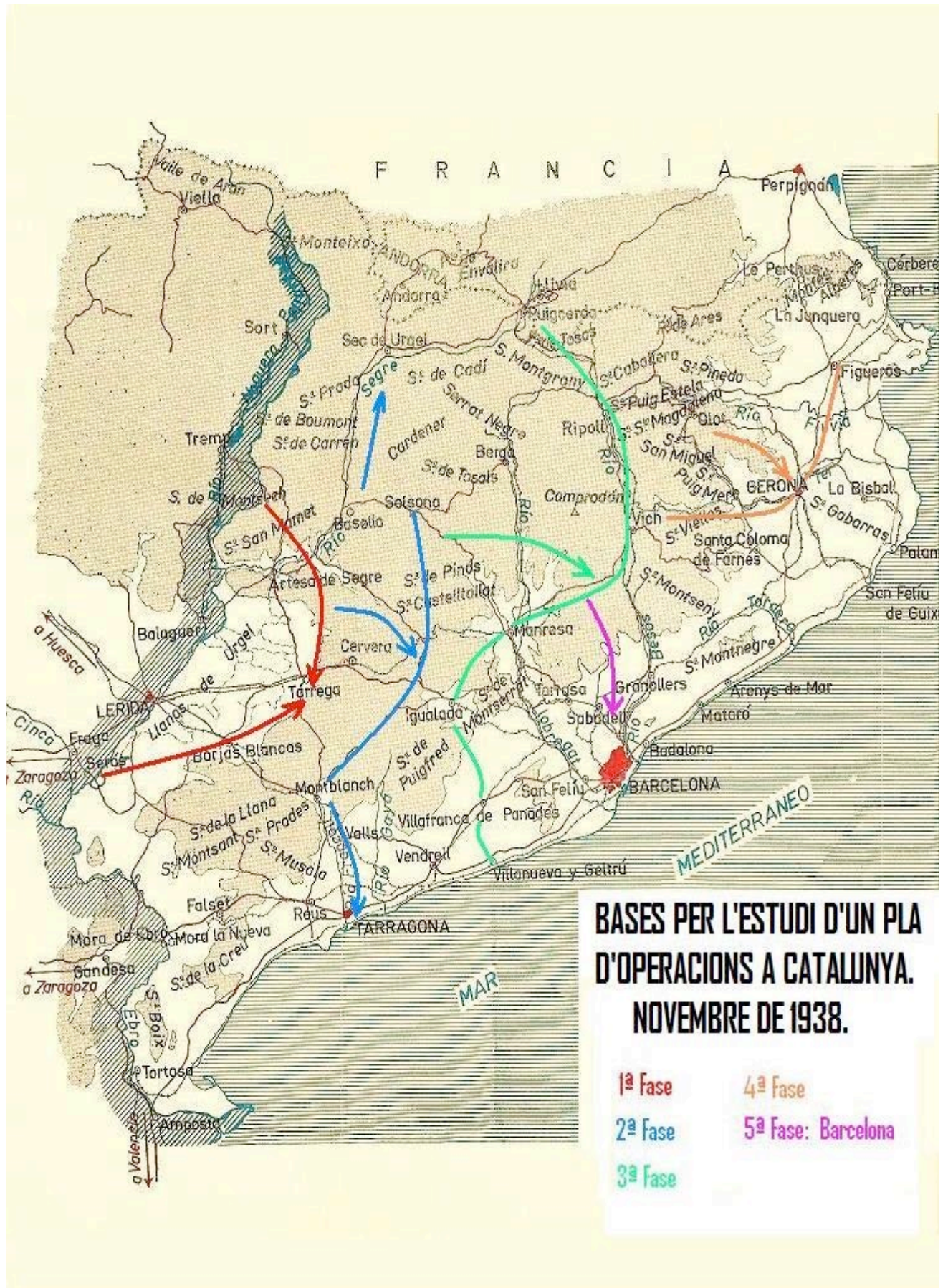

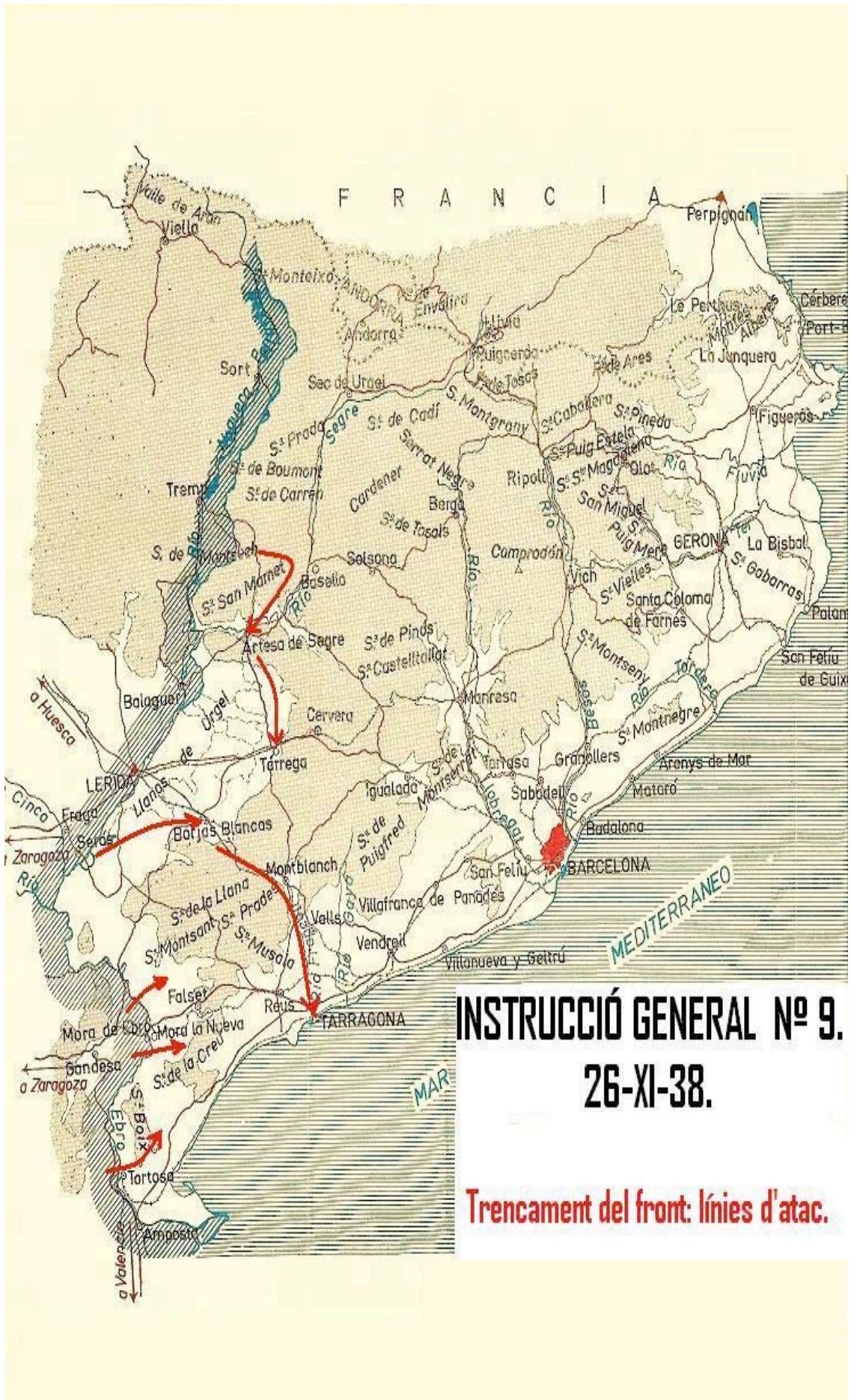
AVALUACIÓ BRIGADES MIXTES									
Unitat	Situació	Darrers combats		Homes x CIA	F. Metralladors	Metralladores	Morters	Infanteria	EFICIÈNCIA
31D-62 BM	Reserva	1Bon Ebre	Serós	120-130	3 x Cia	8	3	2000	Bona. Recluta
31D-104 BM	1ª Línia		Tremp		4-8 x Bon	6-8 x Bon		2000	Mediocre. Vol-Recluta
31D-134 BM	Reserva	1Bon Ebre	Serós		3 x Cia	4 x Bon	4	2000	Modesta. Recluta
55D-176 BM	1ª Línia	1Bon Ebre	1Bon Serós	4-500 x Bon	8 x Bon	8 x Bon		1700	Modesta. Recluta
55D-177 BM	1ª Línia			4-500 x Bon	8 x Bon	8 x Bon		2200	Modesta. Recluta
55D-178 BM	1ª Línia				8 x Bon	8 x Bon		2000	Modesta. Recluta
32 D-137 BM	1ª Línia		Tremp		Normal	Normal		2000	Modesta. Recluta
32 D-141 BM	1ª Línia		Tremp		Normal	Normal		2000	Molt modesta. Recluta
32 D-142 BM	1ª Línia	1Bon Ebre	Tremp		Normal	Normal		2000	Modesta. Recluta
Bon Pirenaic	Reserva			650	8	6		650	Bona
3ª BGA	Reserva							2000	Bona. 50% G.Civil
26 D-119 BM	1ª Línia	1Bon Ebre	Tremp	100	2 x Cia	6 x Bon		2400	Bona.30-35%Voluntaris
26 D-120 BM	1ª Línia	1Bon Ebre	Tremp	90-100	2 x Cia	6 x Bon		2000	Bona.30-35%Voluntaris
26 D-121 BM	2ª Línia		Serós Tremp	80-90	3 x Cia	8 x Bon		2000	Bona. 30%Voluntaris
72 D-38 BM	1ª Línia	1Bon Ebre			4 x Cia	15 x Bon	1 x Cia	1700	Bona. Recluta
72 D-93 BM	1ª Línia	1Bon Ebre			2 x Cia	8 x Bon	2 x Cia	2400	Bona.Vol-Recluta
72 D-213 BM	2ª Línia		Serós		2 x Cia	8 x Bon	4 x Cia	1600	Mediocr.Efectius reduïts
27 D-122 BM	1ª Línia	Ebre			Normal	Normal		1800	Óptima.Vol-Recluta
27 D-123 BM	1ª Línia	Ebre			Normal	Normal		1400	Óptima.Vol-Recluta
27 D-124 BM	2ª Línia	Ebre			Normal	Normal		1800	Óptima.Vol-Recluta
44 D-140 BM	1ª Línia	Ebre			Normal	Normal		1400	Modesta. Efectius reduïts
44 D-144 BM	1ª Línia	Ebre		80	3 x Cia	8 x Bon		1500	Modesta. Efectius reduïts
44 D-145 BM	2ª Línia	Ebre			Normal	Normal		1300	Modesta. Efectius reduïts
56 D-3ª BC	1ª Línia		Segre	500 x Bon	3xCia+ 3xBon	2 x Bon		1800	Molt Bona
56 D-179 BC	1ª Línia		Segre	500 x Bon	6 x Cia	8 x Bon		2000	Bona
56 D-56 BIM	2ª Línia		Serós	120	3 x Cia	10 x Bon	8 x Bon	2400	Bona
34 D-68 BM	Reserva		Segre	100-110	3 x Cia	8 x Bon		1400	Normal.5%Voluntaris
34D-94 BIM	Reserva		Segre	115-120	3 x Cia	6 x Bon	2 x Bon	1500	Modesta
34 D-218 BM	Reserva	1Bon Ebre	Segre	120	2-3 x Cia	6 x Bon		1400	Mediocre
46 D-10 BM	Reserva	Ebre			3 x Cia	8 x Bon		1000	Molt Bona. 20% Voluntaris
46 D-37 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal		1000	Molt Bona
46 D-101 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal		800	Molt Bona
60 D-84 BM	Reserva	Ebre	Tremp	60		4 x Bon		1800	Mediocre
60 D-95 BM	Reserva	Ebre		70	2 x Cia	8 x Bon.	6 x Bon	1700	Mediocre
60 D-224 BM	Reserva	Ebre		450-500 Bon	1-2 x Cia	6 x Bon		1800	Modesta

AVALUACIÓ BRIGADES MIXTES									
Unitat	Situació	Darrers combats		Homes x CIA	F. Metral·ladors	Metral·ladors	Morters	Infanteria	EFICIÈNCIA
30 D-131 BM	1ª Línia	Ebre			2 x Cia	4 x Bon	2 x Bon	2000	Modesta. Recluta
30 D-146 BM	2ª Línia	Ebre			2 x Cia	8 x Bon	2 x Bon	1400	Modesta
30 D-153 BM	1ª Línia	Ebre			2 x Cia	3 x Bon	1 x Cia	1500	Mediocre. Poc armament
16 D-23 BM	Reserva	Ebre	Serós	40-50	2 x Cia	7 x Bon	2 x Bon	800	Modesta. En reorganització
16 D-24 BM	Reserva	Ebre	Serós		2 x Cia	4-6 x Bon	2 x Bon	800	Modesta. En reorganització
16 D-149 BM	Reserva	Ebre	Serós		2 x Cia	2 x Bon	2 x Bon	1200	Modesta. En reorganització
3 D-31 BM	1ª Línia	Ebre				6 x Bon		1000	Molt Bona
3 D-33 BM	1ª Línia	Ebre			Normal	Normal		1000	Molt Bona
3 D-60 BM	1ª Línia	Ebre			Normal	Normal		1600	Normal
11 D-1 BM	1ª Línia	Ebre		60	1-2 x Cia	8 x Bon	8 x Bon	1400	Óptima.30% Voluntaris
11 D-9 BM	1ª Línia	Ebre		60	1-2 x Cia	7 x Bon	11 x Bon	1400	Óptima. 25% Voluntaris
11 D-100 BM	2ª Línia	Ebre		60	1-2 x Cia	8 x Bon	8 x Bon	1400	Molt Bona. 25% Voluntaris
24 D-19 BM	1ª Línia		Serós	60-70	3 x Cia	8 x Bon		1600	Mediocre
24 D-133 BM	1ª Línia			450-Bon	1-2 x Cia	4-6 x Bon		2000	Discreta
24 D-143 BM	1ª Línia			450-500 Bon				1400	Discreta
42 D-59 BM	Reserva	Ebre		100 x Cia	2-3 x Cia	6-8 x Bon		1100	Modesta
42 D-226 BM	Reserva	Ebre		300 x Bon				1000	Modesta
42 D-227 BM	Reserva	Ebre						1300	Modesta. Efectius reduïts
135 BM	Reserva	Ebre			3 x Cia	8 x Bon			Mediocre
34 D-68 BM	Reserva		Segre	100-110	3 x Cia		3 Antitancs	1400	Normal. 5%Voluntaris
34 D-94 BIM	Reserva		Segre	115-120	3 x Cia	6 x Bon	2 x Bon	1500	Modesta
34 D-218 BIM	Reserva	1Bon Ebre	Segre	120	2-3 x Cia	6 x Bon	1 Antitancs	1400	Mediocre
60 D-84 BM	Reserva	Ebre	Tremp	60		4 x Bon		1800	Mediocre
60 D-95 BM	Reserva	Ebre		70	2 x Cia	8 x Bon	6 x Bon	1700	Mediocre
60 D-224 BM	Reserva	Ebre		450-500 Bon	1-2 x Cia	6 x Bon		1800	Modesta
46 D-10 BM	Reserva	Ebre			3 x Cia	8 x Bon		1000	Molt Bona.20% Voluntaris
46 D-37 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal		1000	Molt Bona
46 D-101 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal		800	Molt Bona
43 D-72 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal		1400	Bona. Efectius Reduïts
43 D-102 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal		800	Bona. Efectius Reduïts
43 D-130 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal		900	Bona. Efectius Reduïts
35 D-11 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal		1000	Molt Bona
35 D-13 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal	1 Antitancs	1000	Molt Bona
35 D-15 BM	Reserva	Ebre			Normal	Normal	1 Antitancs	800	Bona
45 D-12 BM	Reserva	Ebre			1 x Cia	8 x Bon		700	Molt Bona
45 D-14 BM	Reserva	Ebre				6 x Bon		750	Molt Bona
45 D-139 BM	Reserva	Ebre					16	800	Mediocre
151 BIM	1ª Línia				1 x Cia	6 x Bon			Modesta

CTV.
ORGANITZACIÓ DEFENSIVA DE L'ENEMIC
A CATALUNYA.

INSTRUCCIÓ GENERAL Nº 9. 26-XI-38.

Trencament del front: línies d'atac.

SERVEIS DE L'EXÈRCIT DEL NORD ⁷⁶⁴.

1. SERVEIS D'ARTILLERIA

a) **Municionament:**

Parc d'Exèrcit.

Estacions: Saragossa, Binéfar, Montanyana, Benavarri, Raimat, Valdealgorfa.

2. SERVEIS D'ENGINYERS

a) **Tropes:**

3 companyies de l'Agrupació de Sapadors nº 6.

2 companyies del bat. de Sapadors nº 8.

1 companyia d'especialitats de l'Agrupació de Sapadors nº 5.

1 grup de Sapadors de FET.

b) **Parcs de sapadors i ponts:**

3 parcs de sapadors.

3 parcs de ponts.

c) **Servei de ponts i camins:**

2 companyies de l'Agrupació de Sapadors nº 6.

2 companyies del Batalló de Sapadors nº 8.

Batallons de Treballadors: 125, 108, 122, 147, 50.

1 Grup sapadors FET.

1 companyia de l'Agrupació de Sapadors nº 6.

Batallons de Treballadors: 10, 22, i dues companyies del 156.

d) **Serveis elèctrics:**

Companyia especialitats exèrcit.

e) **Servei d'aigües:**

Tropes de la companyia d'especialitats

Secció d'auto-*algibes*.

f) **Reparació d'hospitals:**

Forces de la companyia d'especialitats.

g) **Servei de reparació d'esglésies:**

1 companyia del Batalló de Treballadors nº 156.

h) **Reparació urgent de poblacions:**

2 companyies del Batalló de Treballadors nº 156.

3. INTENDÈNCIA.

a) **Estacions-magatzem:**

Burgos i Saragossa.

b) **Parcs de bestiar:**

Saragossa.

c) **Estacions de bastiment:**

Montsó, Almacelles, Tamarit, Raimat, Alcanyís, Vinarós.

d) **Estacions d'origen d'etapa:**

Barbastro, Binéfar i Castelló de Farfanyà.

⁷⁶⁴ *Instrucció general nº 50 (2ª parte). 4 de Diciembre de 1938.*
Operaciones sobre Cataluña. Caja- 2251. c-1

e) **Estacions cap d'etapa:**

Tremp.

f) **Essències i greixos:**

Saragossa (magatzem).

Estacions de bastiment: Saragossa, Osca, Barbastre, Tamarite, Alcanyís.

4. **SANITAT.**

a) **Hospitals d'exèrcit:** 11.

4960 llits i 11 equips quirúrgics.

b) **Hospitals de campanya:** 11.

1700 llits i 15 equips quirúrgics.

c) **Equips quirúrgics d'avantguarda:**

Seran assignats als cossos d'exèrcit.

d) **Columna d'evacuació automòbil d'exèrcit:**

3 columnes.

5. **SERVEI VETERINARI.**

Hospitals: 6.

6. **SERVEI DE FARMÀCIA.**

2 Parcs d'exèrcit.

8 farmàcies d'hospital d'exèrcit.

4 farmàcies mòbils de cos d'exèrcit.

7. **SERVEI DE REMUNTA.**

Dipòsit a Saragossa.

8. **FERROCARRILS.**

9. **SERVEIS D'ORDRE I POLICIA.**

a) **Afectes al SIPM:**

2 companyies del Batalló de Guarnició nº 318.

Batalló de Guarnició nº 357.

Companyia nº 6 de la Guàrdia Civil.

Companyia nº 9 de la Guàrdia Civil.

Companyia nº 10 de la Guàrdia Civil.

I d'altres forces que s'afegiran: Batallons de Guarnició 306 i 324.

b) **Afectes als cossos d'exèrcit:**

Urgell: Companyies nº 1 i 3 de la Guardia Civil.

Aragó: Companyies nº 4 i 5.

Marroquí: Companyies nº 7 i 8.

Maestrat: Companyies nº 2 i 16.

Navarra: Companyies nº 17 i 18.

CTV: Amb les seves pròpies forces.

c) **Per evacuar presoners (2ª secció EM de l'exèrcit).**

2 companyies es del Batalló de Guarnició nº 318.

- El servei d'ordre i policia establirà escamots fixos en tots els llocs de pas al llarg de la línia actual (des de l'Ebre al Pirineu), per impedir el pas en un o altre sentit de qualsevol persona. Cap autoritat pot expedir salconduits.

- Detenció de fugitius, amagats, indesitjables, denunciats o identificats per les fitxes.

- Custodia en els primers moments d'edificis públics o particulars fins l'entrega a qui correspongui.
- Recuperació de documents, obres d'art, propis o de l'enemic, o del que consideri el comandament.
- Vigilància de punts vitals de comunicacions.
- Patrulles en llocs allunyats: masies, corrals,... on es puguin amagar fugitius.
- Cooperar a la organització de la vida civil.
- Ordre i policia a les columnes i acantonaments.
- Control en els llocs de reunió de tropes: cantines,...
- Regulació del tràfic rodat a reraguarda.
- Control d'accés i sortida a poblacions on hi ha tropes del seu cos d'exèrcit.
- Conducció i vigilància dels presoners i detinguts.
- Acció policial i contraespionatge.
- Organització: tres agrupacions, amb 3 camionetes cadascuna.

10. MÀ D'OBRA.

a) De cos d'exèrcit:

Batallons de treballadors: 1 a cada divisió, a més 1 per cos d'exèrcit.

Urgell: nº 136, 137, 139, 157.

Aragó: nº 12, 23, 25, 140.

Navarra: nº 15, 89, 14, 125 (2 companyies).

Maestrat: nº 123, 142, 155 (provisional al Cos d'Exèrcit Marroquí), encara en falta un per incorporar.

Marroquí: nº 11, 63, 124, 154, 155.

CTV: encara per incorporar.

b) D'exèrcit.

Intendència: Batallons de Treballadors nº 106, 107, 110.

Municionament: Batalló de Treballadors nº 121.

Enginyers i camins: Batallons de Treballadors nº 10, 22, 50, 122, 125 (2 cies), 147, 156 (2 companyies).

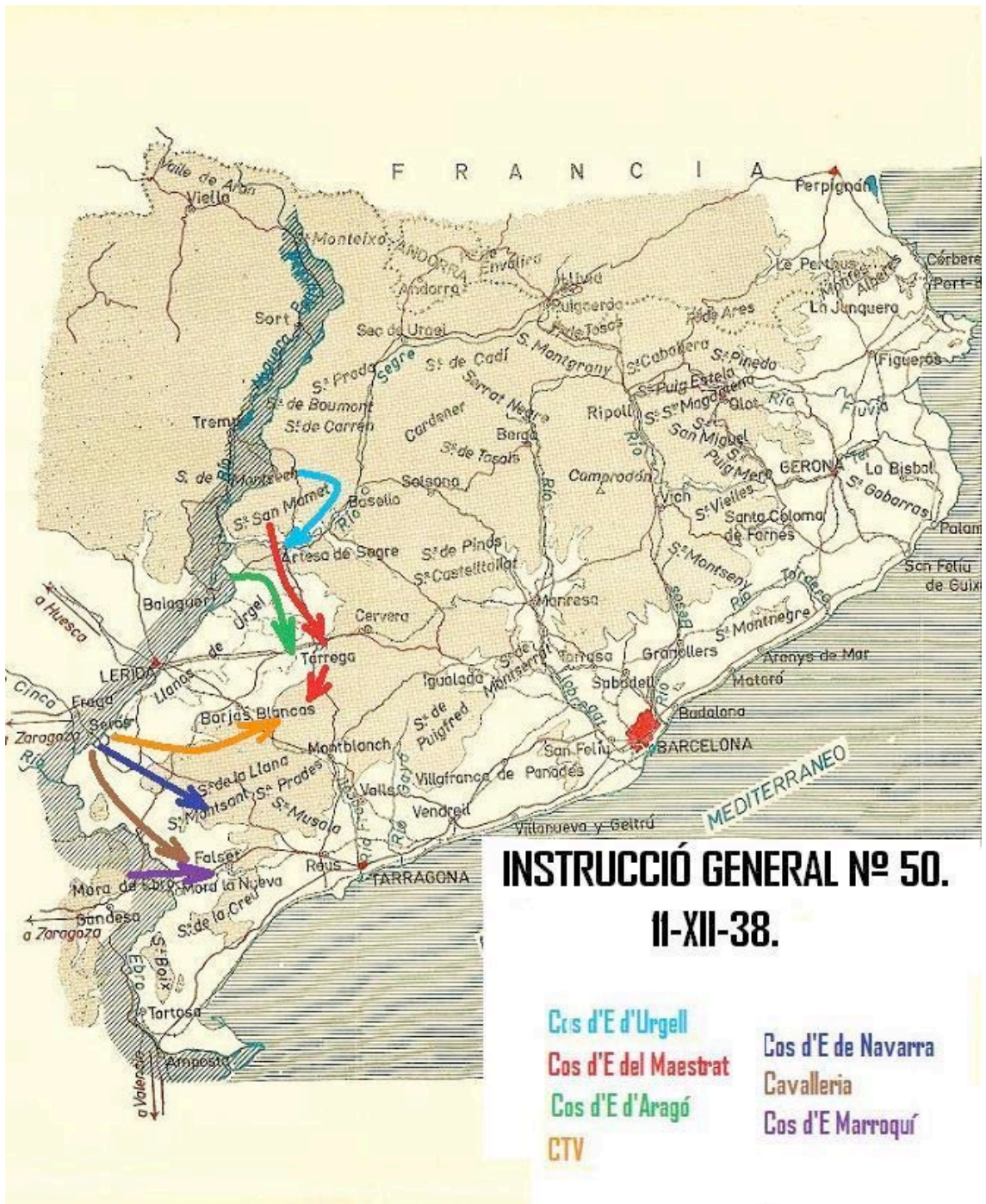
Ponts i especialitats: Batalló de Treballadors nº 108 (tret d'una companyia).

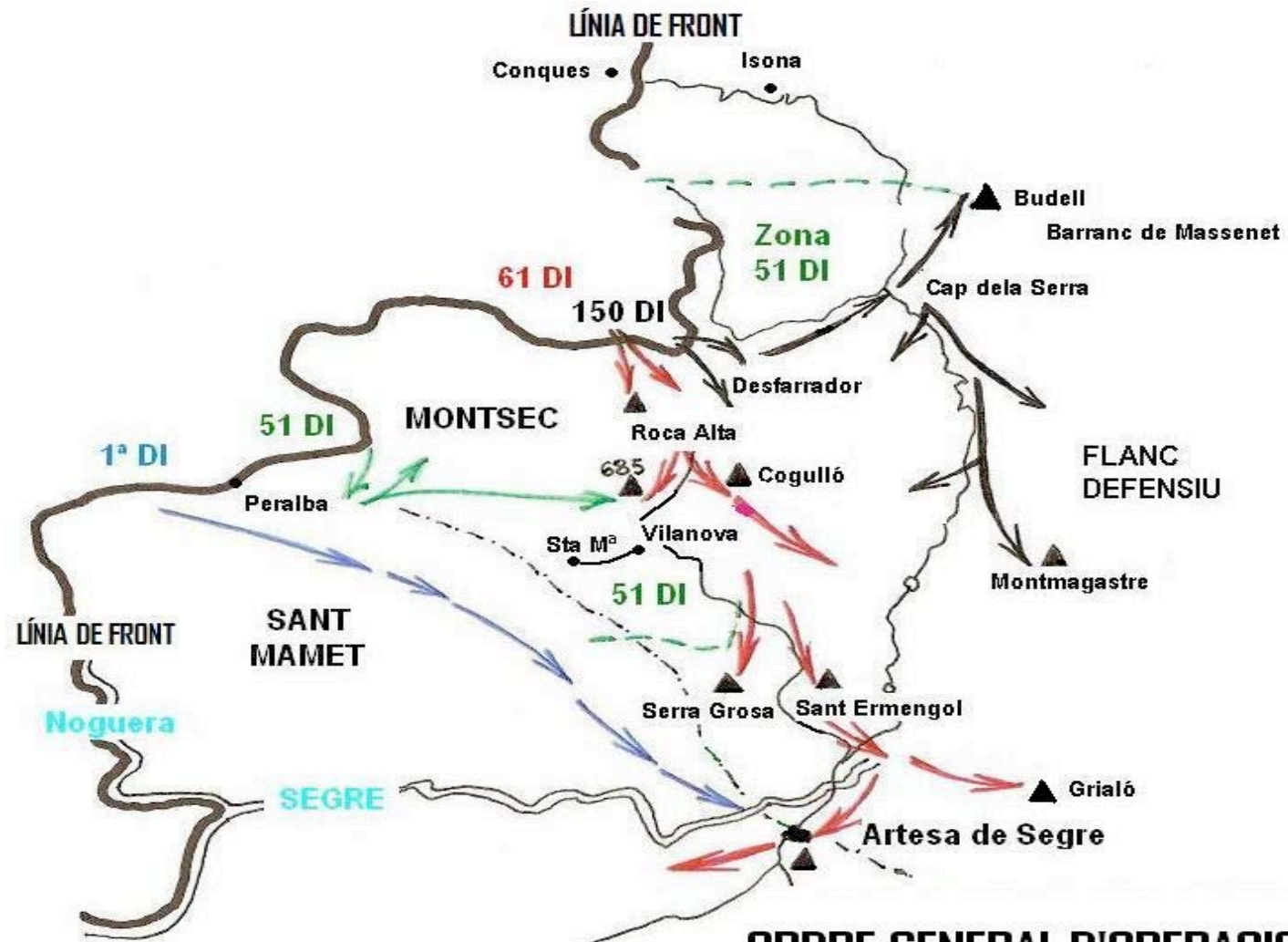
Arreglar poblacions: Batalló de Treballadors nº 156 (2 companyies).

Reparació d'esglésies: Batalló de Treballadors nº 108 (1 companyia).

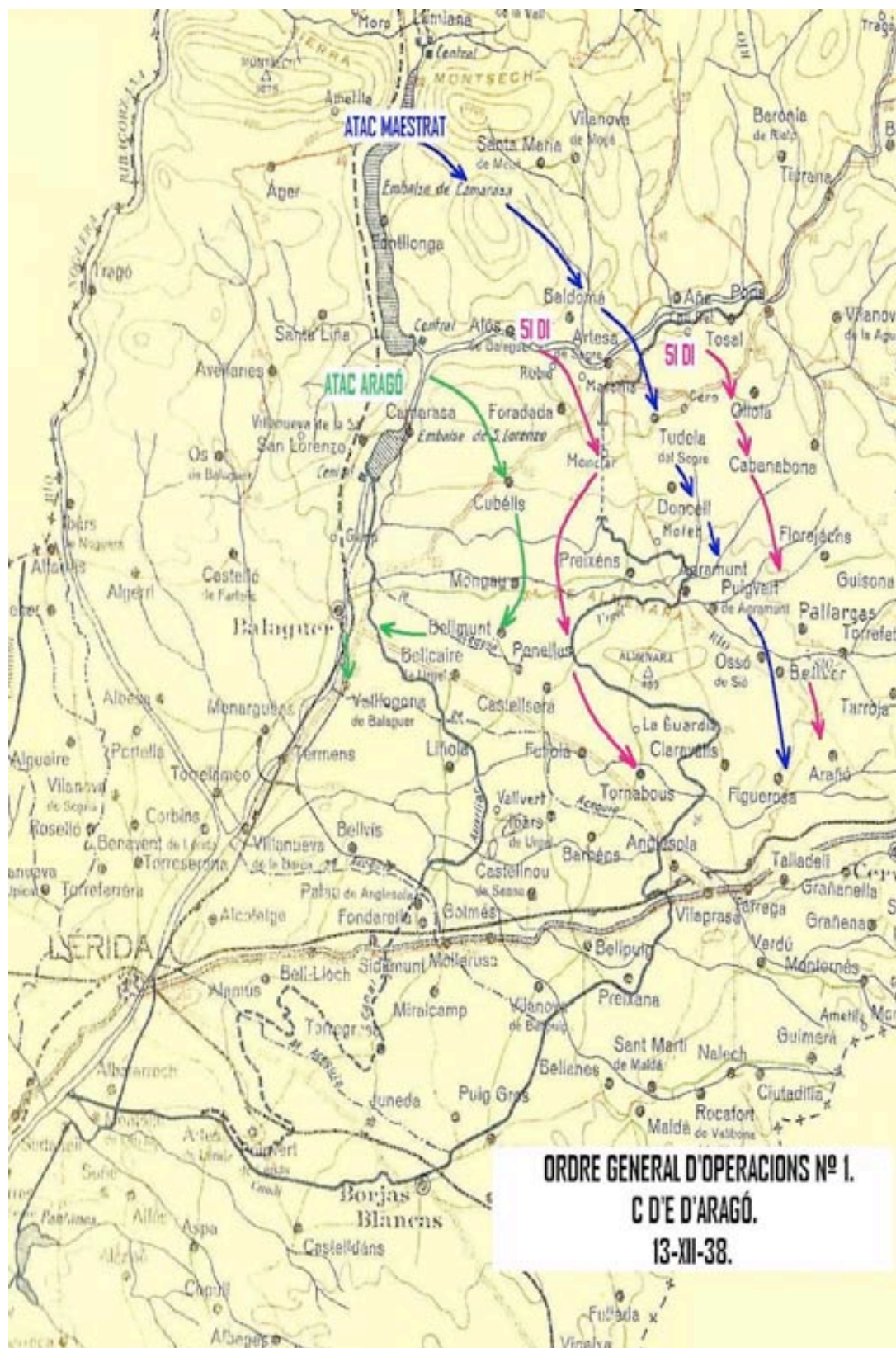
11. Organització de la circulació.

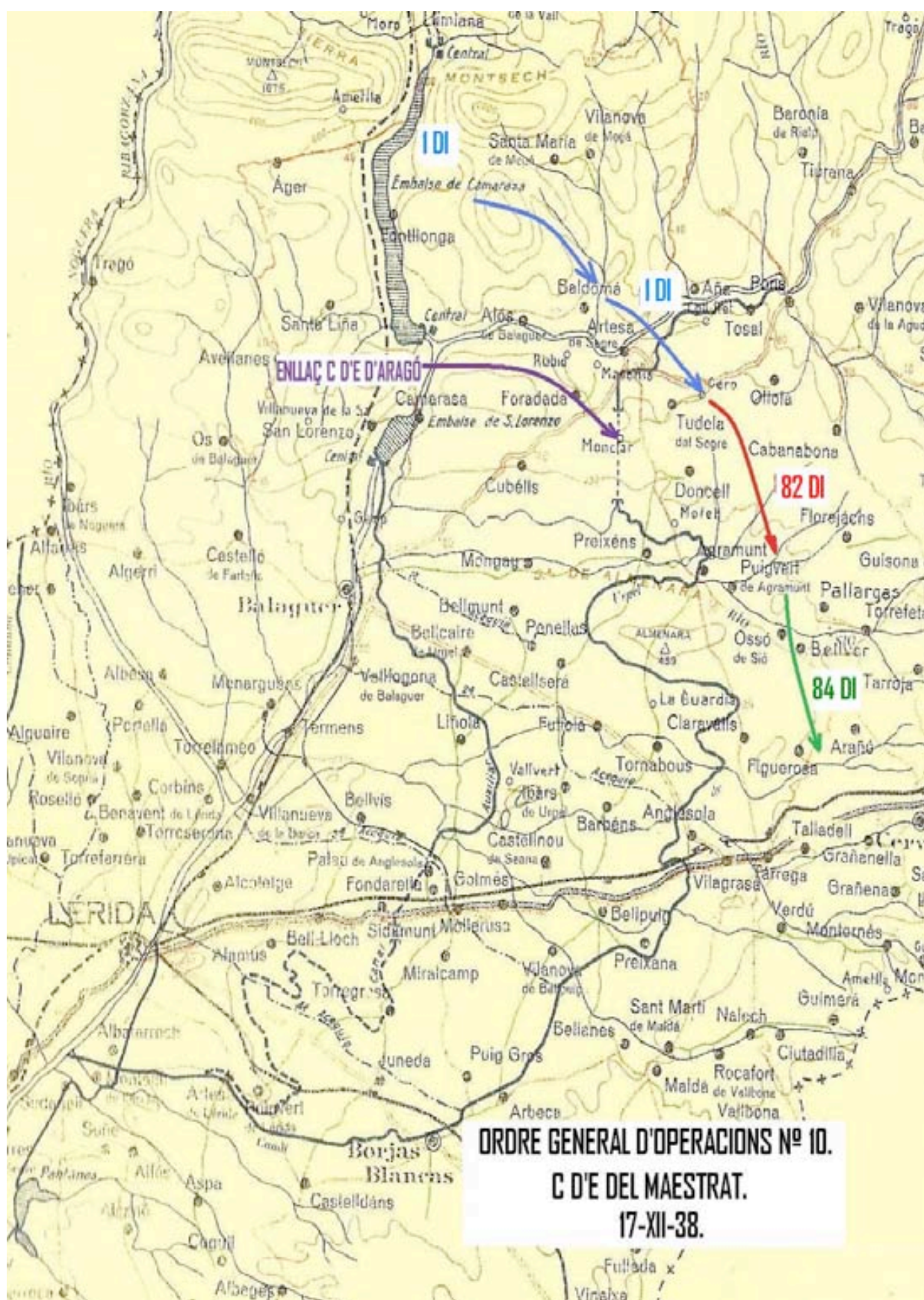
12. Presoners i presentats.

**ORDRE GENERAL D'OPERACIONS Nº 1.
C D'E D'URGELL.
12-XII-38.**

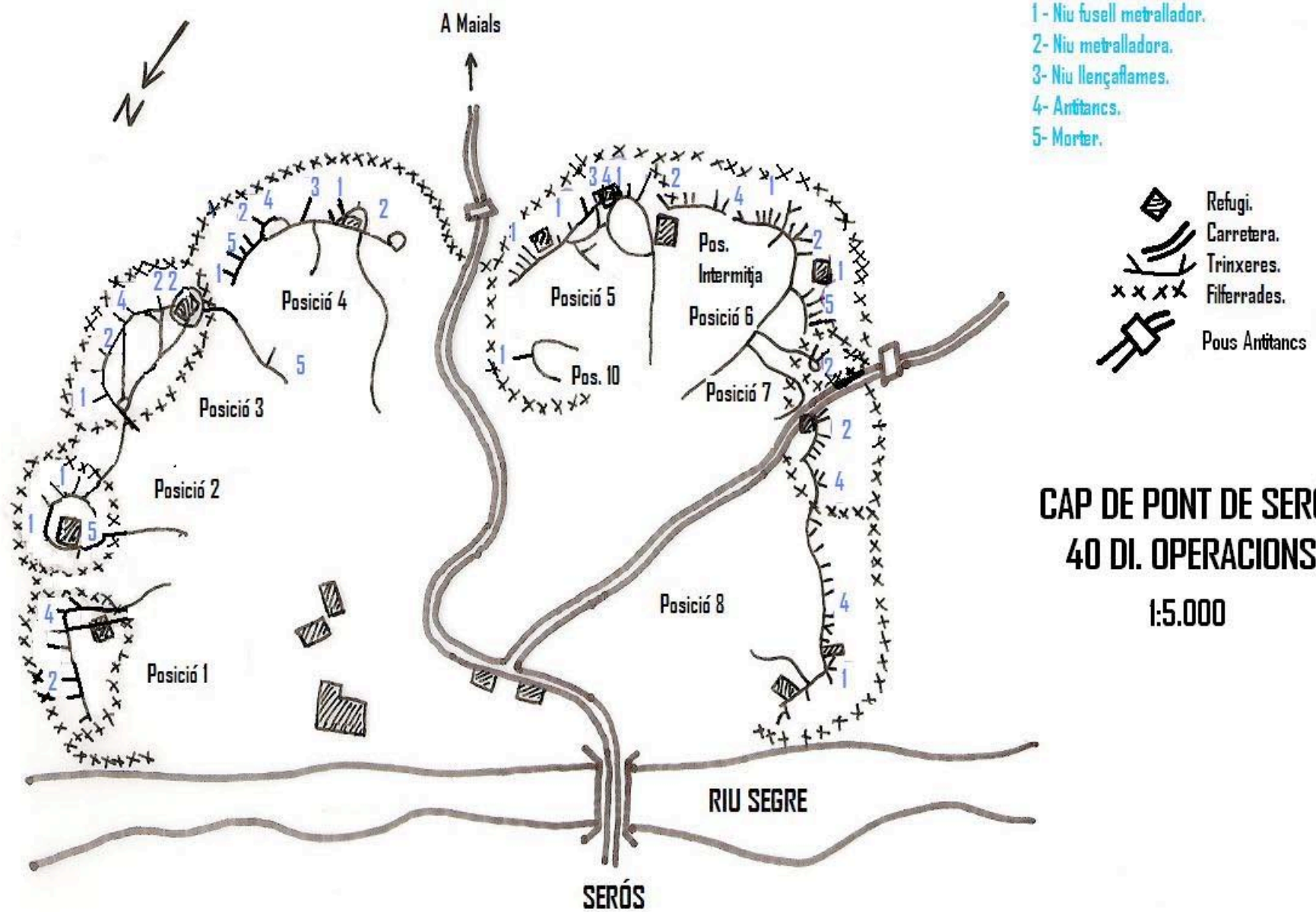

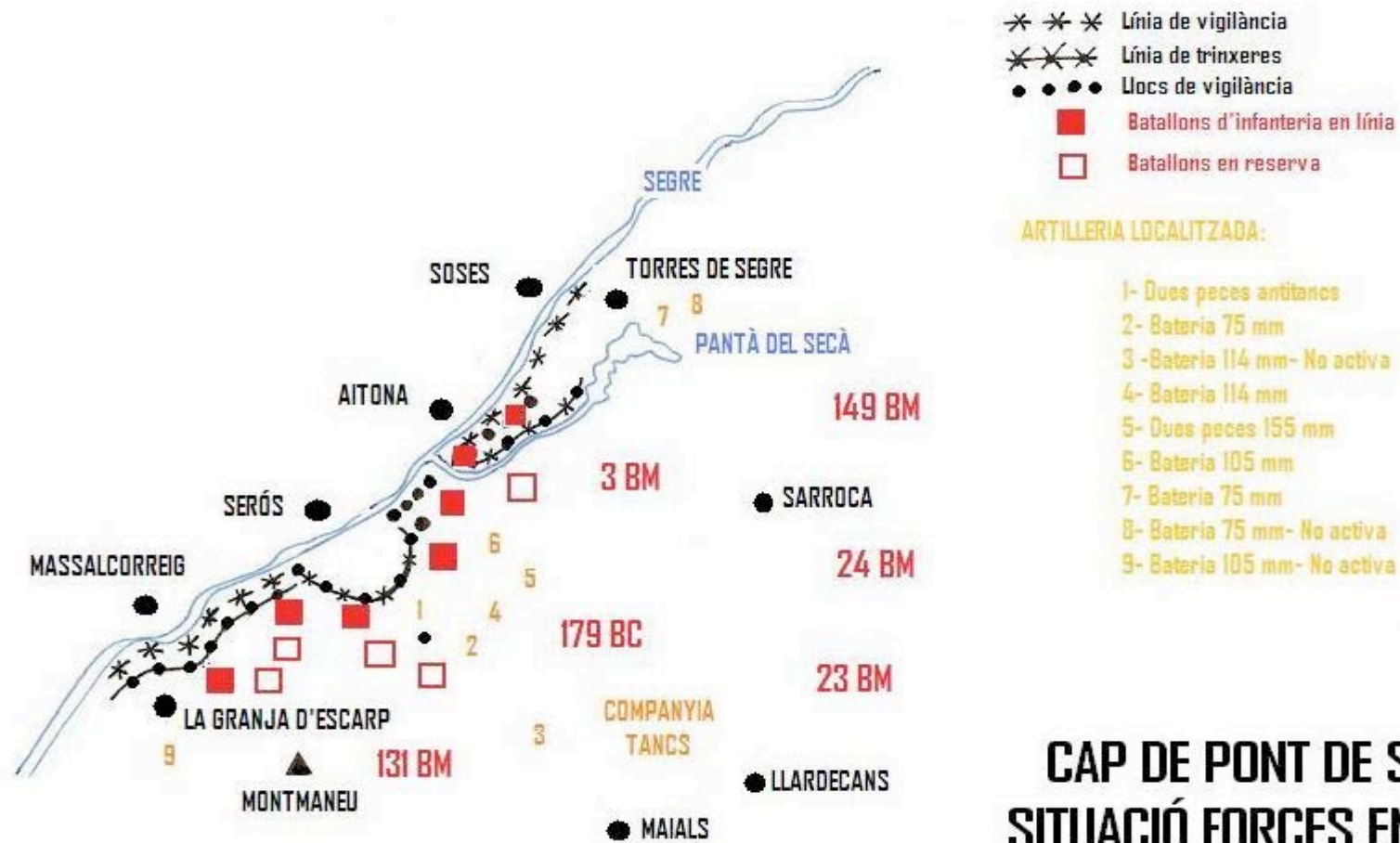

 ORDRE D'OPERACIONS Nº 75. CTV.
12-XII-38.

 ORDRE D'OPERACIONS Nº 4. C D'E DE NAVARRA.
21-XII-39.

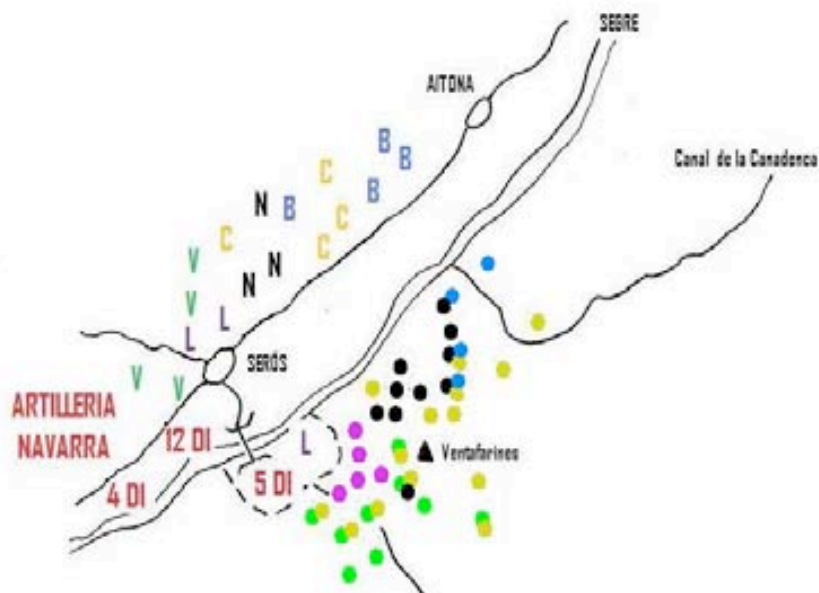
 **Canal
d'Urgell**

CAP DE PONT DE SERÓS. SITUACIÓ FORCES ENEMIGUES.

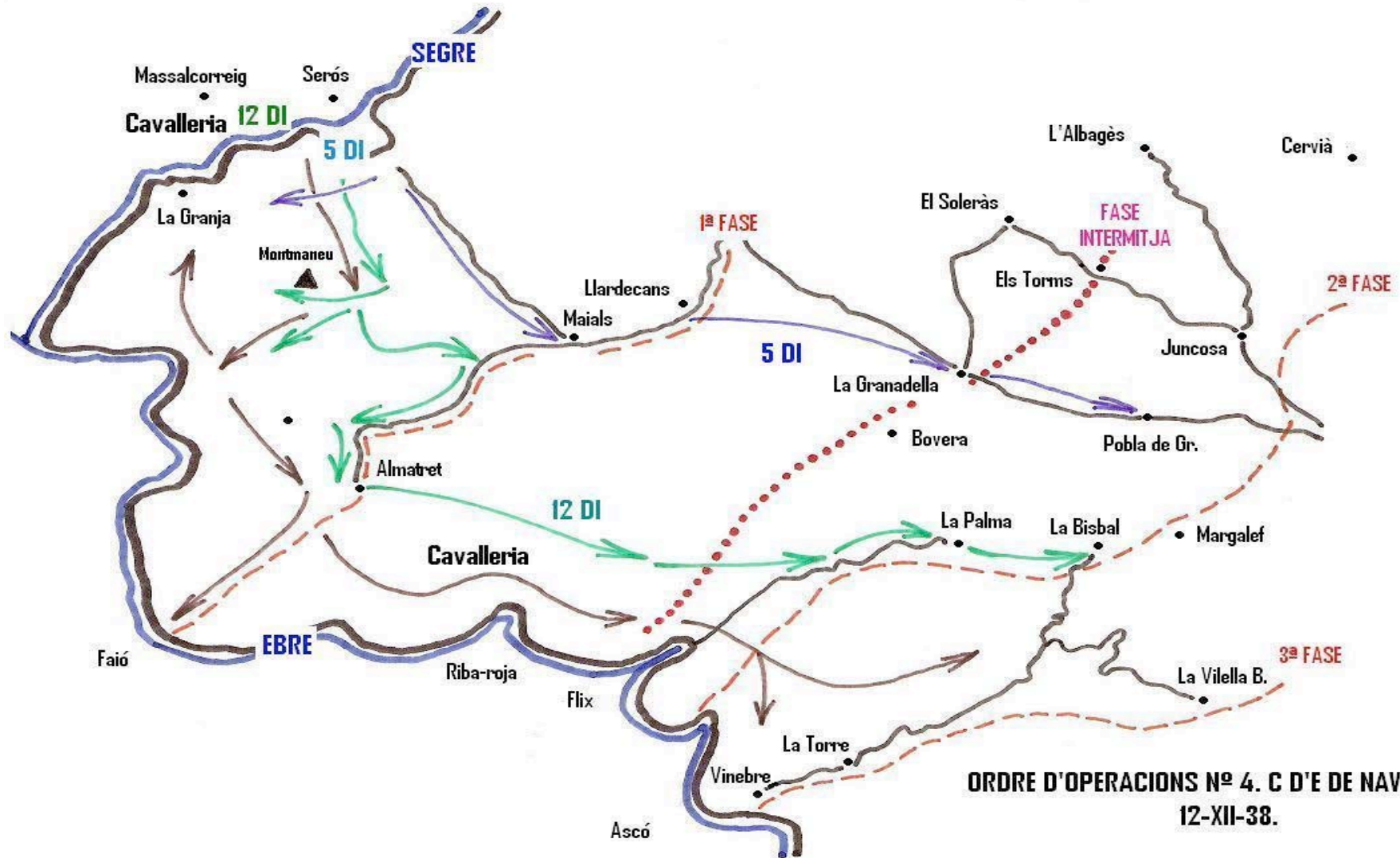
1: 50.000

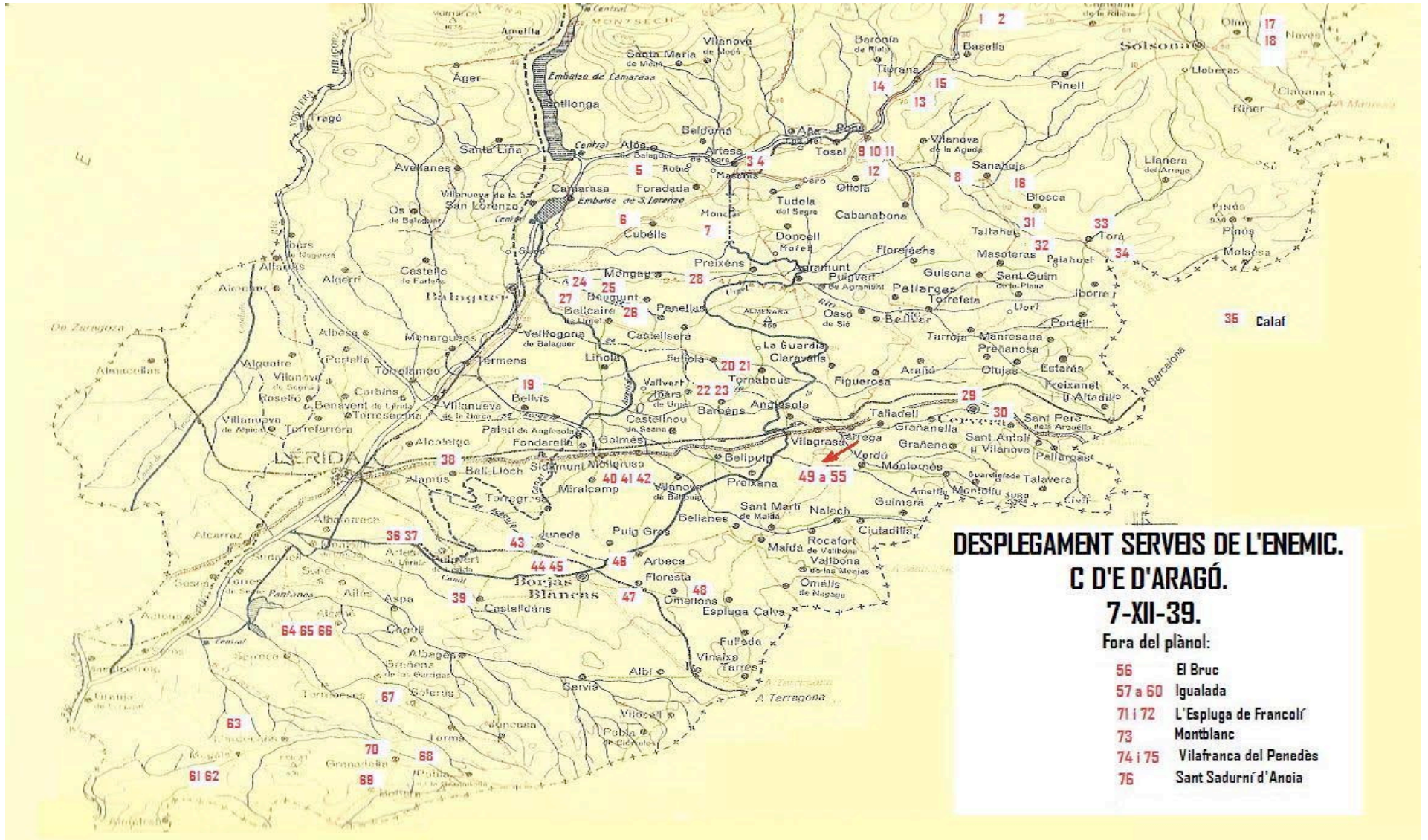
- B - ARTILLERIA FLETXES BLAVES
- OBJECTIUS ENEMICS
- C - ARTILLERIA CTV
- OBJECTIUS ENEMICS
- N - ARTILLERIA FLETXES NEGRES
- OBJECTIUS ENEMICS
- V - ARTILLERIA FLETXES VERDES
- OBJECTIUS ENEMICS
- L - ARTILLERIA LITTORIO
- OBJECTIUS ENEMICS

**ARTILLERIA CTV DIA-D.
ORDRE D'OPERACIONS Nº 9.
14-XII-38.**

ARTILLERIA C D'E DE NAVARRA DIA-D.

**ORDRE D'OPERACIONS Nº 4. C D'E DE NAVARRA.
12-XII-38.**

EMPLAÇAMENTS	PI	PA	PE	PM	PT	DC	DMU	DMA	DI	TA	TAR	FM	PA
Oliana							1						2
Artesa de Segre			3			4							
Alós de Balaguer									5				
Cubells							6						
Montclar							7						
Sanahuja	8												
Pons						9	10		11				
Pons							12						
Tiurana							13		14		15		
Biosca							16						
Moriscots(Solsona)								17					
La Guingueta								18					
Bellvis				19									
Tornabous		20		21									
Ibars							22		23				
Asentiu							24						
Bellcaire							25						
Carretera Linyola									26				
Casa del sefiorito							27						
Carretera Agramunt							28						
Cervera												29-30	
Taltahull							31	32					
Torà						34							33
Calaf			35										
Artesa de Lleida								37	36				
Belloc							38						
Castelldans(Mas Roig)													39
Mollerusa		40		41		42							
Juneda									43				
Borges Blanques							44		45				

EMPLAÇAMENTS	PI	PA	PE	PM	PT	DC	DMU	DMA	DI	TA	TAR	FM	PA
Arbeca													46
La Floresta							47						
Omellons								48					
Tàrrega				51		49	50		53				
Tàrrega							52		54				
Tàrrega													
El Bruc					56								
Igualada				57		58	59		60				
Maials									62				61
Llardecans										63			
Alcanó							65		66				64
El Soleràs									67				
Granadella						68			69-70				
Espluga de Francolí							71		72				
Montblanc									73				
Vilafranca del Penedés												74-75	
Sant Sadurní d'Anoia										76			

PI = Parc d'intendència

PA = Parc d'artilleria

PE = Parc d'enginyers

PM = Parc de municions

PT = Parc de transmissions

DC = Dipòsit de carburants

DMU = Dipòsit de munició

DMA = Dipòsit de material

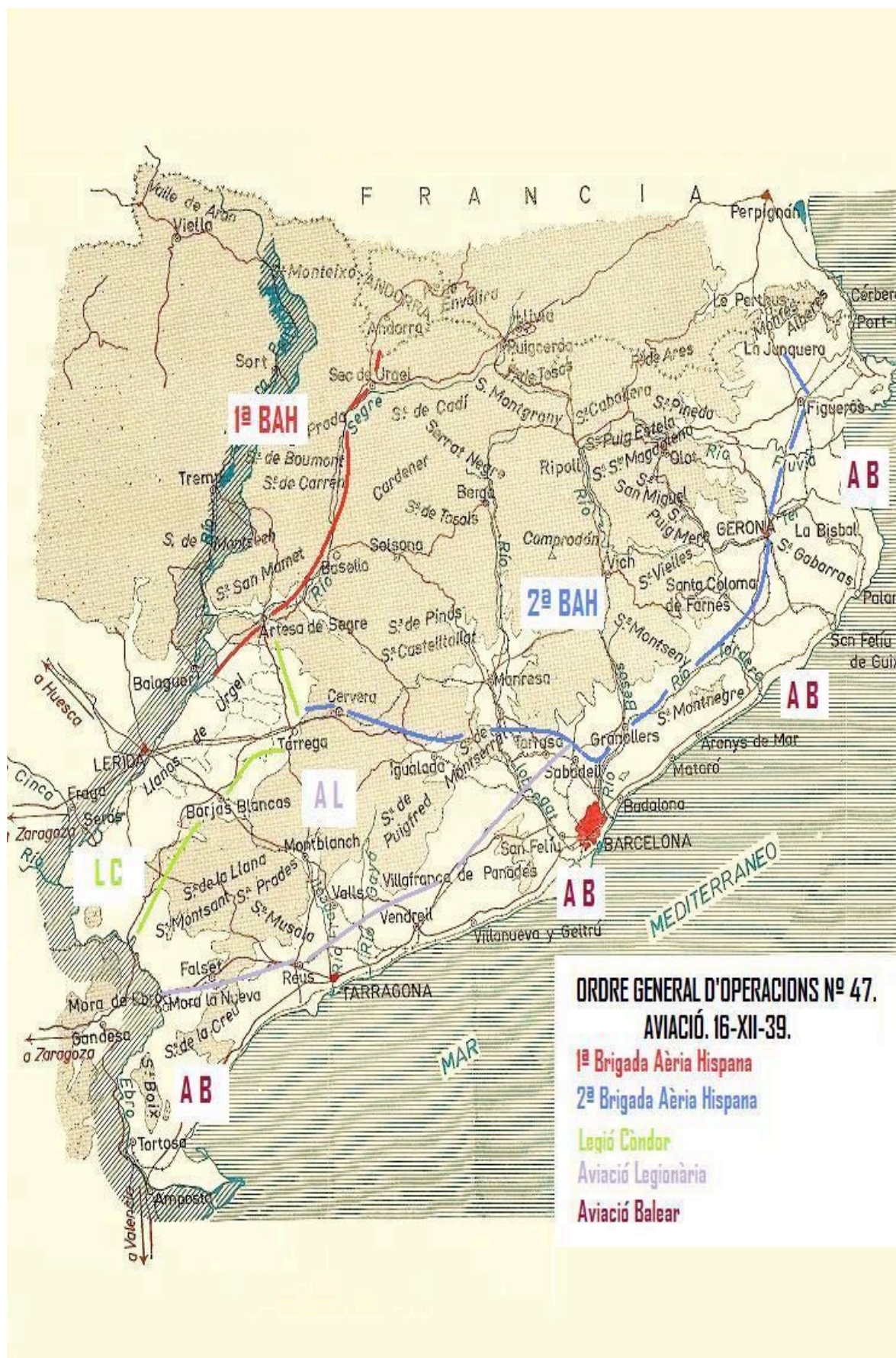
DI = Dipòsit d'intendència

TA = Taller reparació automòbils

TAR = Taller reparació artilleria

FM = Fàbrica de material

PA = Parc d'automòbils

ORDRE GRÀFICA DIA-D. EXÈRCIT DE L'AIRE.

Recolzament 61 DI										
	H	30'	H+1	30'	H+2	30'	H+3	30'	H+4	30'
Artilleria	CORRECCIÓ		EFICÀCIA							
Infanteria	APROXIMACIÓ				ASSALT					
Bombardeig: Sa-81		X								
Cooperació: He-45					X	X				
Cooperació: He-51						XXX				
Caça: Cr-32		X	XXX	XX						
Caça: He-112				X	XXX					

Recolzament 150 DI										
	H	30'	H+1	30'	H+2	30'	H+3	30'	H+4	30'
Artilleria					CORRECCIÓ		EFICÀCIA			
Infanteria									ASSALT	
Bombardeig: Ju-52								X		
Cooperació: Ca-310								XX		
Cooperació: He-51									XXX	
Caça:								XX	XXX	XXX

Recolzament 1 DI										
	H	30'	H+1	30'	H+2	30'	H+3	30'	H+4	30'
Artilleria	CORRECCIÓ		EFICÀCIA							
Infanteria					ASSALT					
Bombardeig: Sa-79				XX						
Cooperació: Ro-37					XX					

Recolzament CTV										
	H	30'	H+1	30'	H+2	30'	H+3	30'	H+4	30'
Artilleria	CORRECCIÓ				EFICÀCIA					
Infanteria							XXX			
Bombardeig Aviació Legionària							XX			
Cooperació Aviació Legionària							XXX			

Recolzament C d'E de Navarra										
	H	30'	H+1	30'	H+2	30'	H+3	30'	H+4	30'
Artilleria	CORRECCIÓ				EFICÀCIA					
Infanteria							XXX			
Bombardeig Legió Còndor						XXX				
Cooperació 1 G 2 (He-51)							XXX			

1 DI

Coronel Mohamed Ben Mizzian

1ª AGRUPACIÓN

1º Tabor GFRI Tetuan nº 1
 5º Tabor GFRI Alhucemas nº 2 (Segangan)
 5º Tabor GFRI Ceuta nº 3
 5ª Bandera Legión

2ª AGRUPACIÓN

2ª Bandera FET Burgos
 2ª Bandera FET Navarra
 5ª Bandera FET Navarra
 7ª Bandera Legión

3ª AGRUPACIÓN

Tercio Requetés Montejurra
 Tercio Requetés Lácar
 8º Bon América nº 23 (Pamplona)
 2º Bon San Marcial nº 22 (Burgos)

Reserva

9º Tabor GFRI Ceuta nº 3

4 DI

General Camilo Alonso Vega

1ª AGRUPACIÓN

1º Bon Montaña Flandes nº 5 (Vitoria)
 2º Bon Montaña Flandes nº 5 (Vitoria)

3º Bon Montaña Flandes nº 5 (Vitoria)
 Bon "B" Cazadores de Melilla nº 3

2ª AGRUPACIÓN

3º Bon Bailen nº 24 (Logroño)
 4º Bon Bailen nº 24 (Logroño)
 3º Bon Montaña Sicilia nº 8 (Pamplona)
 Bon"C"Cazadores Las Navas nº 4 (Larache)

3ª AGRUPACIÓN

4º Bon San Quintin nº 25 (Valladolid)
 5º Bon La Victoria nº 28 (Salamanca)
 6º Bon San Marcial nº 22 (Burgos)
 5º Tabor GFRI Tetuan nº 1

5 DI

General Juan Bautista Sánchez González

1ª AGRUPACIÓN

5º Bon San Quintín nº 25 (Valladolid)
 5º Bon San Marcial nº 22 (Burgos)
 11 Bon Zaragoza nº 30 (Lugo y Orense)
 4ª Bandera FET Palencia

2ª AGRUPACIÓN

4º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)
 7º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)
 3º Bon Argel nº 26 (Cáceres)
 4º Tabor GFRI Alhucemas nº 5

3ª AGRUPACIÓN

1º Bon Ametralladoras nº 7
 8 Bon Valladolid nº 20 (Huesca)
 Tercio Requetés San Miguel
 1ª Bandera FET Palencia

Reserva

1ª Bandera FET Navarra

12 DI

General Asensio Cabanillas

1º REGIMIENTO

1ª Bandera FET Castilla
 161 Bon de Plasencia
 2º Tabor GFRI Tetuan nº 1
 4º Bon Montaña Flandes nº 5 (Vitoria)

2º REGIMIENTO

7º Bon La Victoria nº 28 (Salamanca)
 3º Bon Toledo nº 26 (Zamora)
 3º Tabor GFRI Tetuan nº 1
 8º Tabor GFRI Tetuan nº 1

3º REGIMIENTO

2º Tabor GFRI Alhucemas nº 5 (Segangan)
 7º Tabor GFRI Ceuta nº 3
 1º Bon Bailén nº 24 (Logroño)
 Batallón Gallego

13 DI

Coronel Caballeria Fernando Barrón Ortiz

INFANTERIA**1ª AGRUPACIÓN**

1º Tabor GFRI Melilla nº 2
6º Tabor GFRI Melilla nº 2
6ª Bandera Legión
73 Bon Toledo nº 26 (Zamora)

2ª AGRUPACIÓN

4ª Bandera Legión
1º Tabor Tiradores Ifni
4ª Bandera FET Castilla
262 Bon Cazadores Ceuta

3ª AGRUPACIÓN

5º Tabor GFRI Melilla Nº 2
3º Tabor Ifni-Sahara
3º Bon La Victoria nº 28 (Salamanca)
1º Bon Mérida nº 35 (Ferrol y Vigo)

40 DI

Coronel Saturnino González-Badia Rubio

1º REGIMIENTO

192 Bon Zamora nº 29 (La Coruña)
3º Bon Burgos nº 31 (León)
10º Bon Cádiz nº 33 (Cádiz)
6º Bon Oviedo nº 8 (Málaga)

2º REGIMIENTO

223º Bon Lepanto nº 5 (Granada)
136º Bon San Marcial nº 22 (Burgos)
179º Bon Ametralladoras nº 7 (Plasencia)
5º Bon Granada nº 6 (Sevilla)

3º REGIMIENTO

282º Bon Tenerife nº 38 (Santa Cruz)
1º Bon Gerona nº 18 (Zaragoza)
1º Bon La Victoria nº 28 (Salamanca)
8º Bon Granada nº 6 (Sevilla)

Tropas no divisionarias

505 Bon San Marcial nº 22 (Burgos)
505 Bon de Sant Quintín nº 25 (Valladolid)
509 Bon de Zamora nº 29 (La Coruña)
518 Bon de Galicia nº19 (Jaca)

50 DI

Coronel Inf Manuel Coco Rodríguez

1ª AGRUPACIÓN

- 19º Bon Zamora nº 30 (La Coruña)
- 7º Bon Montaña Arapiles nº 7 (Estella)
- 5º Bon Flandes nº 5 (Vitoria)
- 12º Bon Bailén nº 24 (Logroño)
- 16º Bon Mérida nº 35 (El Ferrol y Vigo)

2ª AGRUPACIÓN

- 21 Bon Zaragoza nº 30 (Lugo y Orense)
- 17º Bon Mérida nº 35 (El Ferrol y Vigo)
- 9º Bon Palma nº 36 (Palma de M)
- 1ª Bandera FET Oviedo

3ª AGRUPACIÓN

- 9º Bon San Quintín nº 25 (Valladolid)
- 7º Bon Valladolid nº 20 (Huesca)
- 17º Bon Burgos nº 31 (León y Astorga)
- 16º Bon Burgos nº 31 (León y Astorga)
- 4º Bon Gerona nº 18 (Zaragoza)

Reserva

- 4º Bon Palma nº 36 (Palma de M)

51 DI

General H Cab Gustavo Urrutia González

1ª AGRUPACIÓN

- 1º Bon Galicia nº 19 (Jaca)
- 2º Bon Galicia nº 19 (Jaca)
- 3º Bon Galicia nº 19 (Jaca)
- 4º Bon Galicia nº 19 (Jaca)

2ª AGRUPACIÓN

- 5º Bon Galicia nº 19 (Jaca)
- 6º Bon Valladolid nº 20 (Huesca)
- 4ª Bandera FET Aragón
- 6ª Bandera FET Aragón

3ª AGRUPACIÓN

- 1º Bon Valladolid nº 20 (Huesca)
- 2º Bon Valladolid nº 20 (Huesca)
- 4º Bon Valladolid nº 20 (Huesca)
- 5º Bon Valladolid nº 20 (Huesca)

Tropas no divisionarias

- 510º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo y Orense)
- 509º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)
- 21º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)
- 513º Bon La Victoria nº 28 (Salamanca)

53 DI

General Bda Alvaro Sueiro Villariño

1ª AGRUPACIÓN

1º Bon Aragón nº 17 (Zaragoza)
 2º Bon Aragón nº 17 (Zaragoza)
 4º Bon Aragón nº 17 (Zaragoza)
 2ª Bandera Legión

2ª AGRUPACIÓN

3º Tabor Meha-la del Rif
 5º Bon Aragón nº 17 (Zaragoza)
 5ª Bon Zamora nº 29 (La Coruña)
 7ª Bandera Móvil FET Aragón

3ª AGRUPACIÓN

3º Bon Aragón nº 17 (Zaragoza)
 3º Bon Tenerife nº 38 (Santa Cruz)
 3ª Bandera FET Aragón
 Tercio Requetés del Pilar

54 DI

General Bda Inf Ricardo Marzo Pellicer

1º REGIMIENTO

283 Bon Tiradores Ifni
 289 Bon Tiradores Ifni
 286 Bon Tiradores Ifni
 287 Bon Canarias nº 39 (las Palmas)

2º REGIMIENTO

6º Bon San Quintín Nº 25 (Valladolid)
 8º Bon La Victoria nº 28 (Salamanca)
 2º Bon Bailén nº 24 (Logroño)
 Bon"C"Cazadores Ceriñola nº 6 (Tetuan)

3º REGIMIENTO

Tercio Requetés Ntra Sra Valvanera
 3º Bon Palma nº 36 (Palma de M.)
 132 Bon América nº 23 (Pamplona)
 7º Bon América nº 23 (Pamplona)

61 DI

Coronel Inf H Antonio García Navarro

1ª AGRUPACIÓN

Tercio Requetés Oriamendi
 27ª Bandera FET Navarra
 1ª Bandera FET Vizcaya
 5º Bon América nº 23 (Pamplona)

2ª AGRUPACIÓN

3º Bon San Marcial nº 22 (Burgos)
 Tercio Requetés Virgen Blanca
 Grupo Escuadrones a pie Numancia nº 6
 (Vitoria)
 21º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)

3º AGRUPACIÓN

14ª Bandera Legión
 16ª Bandera Legión
 17ª Bandera Legión
 18ª Bandera Legión

62 DI

General H Inf Antonio Sagardía Ramos

1ª AGRUPACIÓN

8º Bon San Marcial nº 22 (Burgos)
 9º Bon San Marcial nº 22 (Burgos)
 4ª Bandera FET Burgos
 Bon "C" Cazadores nº 3 de Melilla

2ª AGRUPACIÓN

5º Bon Bailén nº 24 (Logroño)
 Bon "D" Cazadores Ceriñola nº 6 (Tetuan)
 23ª Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)
 8º Bon Burgos nº 31 (Leon)

3ª AGRUPACIÓN

1ª Bandera FET Burgos
 5ª Bandera FET Burgos
 6ª Bandera FET Burgos
 7ª Bandera FET Burgos

63 DI

General H Helí Rolando de Tella y Cantos

1ª AGRUPACIÓN

9º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)
 Bon"D"Cazadores San Fernando nº1
 (Alcazarquivir)
 Bon"D"Cazadores Las Navas nº 2 (Larache)
 16º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)

2ª AGRUPACIÓN

10º Bon América nº 23 (Pamplona)
 4º Bon Montaña Arapiles nº 7 (Estella)
 140 Bon San Marcial nº 22 (Burgos)
 Tercio Ortíz de Zárate

3ª AGRUPACIÓN

13º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)
 10º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)
 21º Bon Mérida nº 35 (Ferrol)
 Bon"D"Cazadores Ceriñola nº 6 (Tetuan)

82 DI

Coronel Francisco Delgado Serrano

1ª AGRUPACIÓN

14º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)
 10º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)
 5º Bon Mérida nº 35 (Ferrol)
 9º Bon Mérida nº 35 (Ferrol)

2ª AGRUPACIÓN

1º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)
 1º Bon Burgos nº 31 (León)
 9º Bon Burgos nº 31 (León)
 3ª Bandera FET León

3ª AGRUPACIÓN

6º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)
 7º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)
 9º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)
 3ª Bandera Legión

84 DI

Coronel Alfredo Galera Paniagua

1ª AGRUPACIÓN

4º Tabor GFRI nº 1 Tetuán
 5º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)
 1ª Bandera FET Galicia
 15º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)

2ª AGRUPACIÓN

4º Tabor GFRI nº 2 Melilla (Nador)
 4º Bon Burgos nº 31 (León)
 5º Bon Burgos nº 31 (León)
 4º Bon Mérida nº 35 (Ferrol)

3ª AGRUPACIÓN

Mehal.ha deTetuán
 2º Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)
 2ª Bandera FET Asturias
 16º Bon Zamora nº 29 (La Coruña)

150 DI

Coronel Siro Alonso Alonso

1ª AGRUPACIÓN

9º Tabor GFRI Tetuán nº 1
 9º Tabor GFRI Larache nº 4 (Alzarquivir)
 6ª Bandera FET Castilla
 257 Bon Cazadores Ceriñola nº 6 (Tetuán)

2ª AGRUPACIÓN

251 Bon Cazadores Melilla nº 3
 252 Bon Cazadores Melilla nº 3
 13ª Bandera Legión
 9º Tabor GFRI Melilla nº 2 (Nador)

3ª AGRUPACIÓN

15ª Band Legión
 253 Bon Cazadores Ceuta nº 7
 256 Bon Cazadores Las Navas nº 2 (Larache)
 10º Tabor GFRI Alhucemas nº 5 (Segangan)

BATALLONES NO DIVISIONARIOS

306 Bon -Agrupación Pirenaica.
307 Bon Granada nº 6 (Sevilla)-Agr P
324 Bon -Agrupación Pirenaica.
503 Bon Valladolid nº 20 (Huesca)-53 DI
506 Bon San Marcial nº 22 (Burgos)-40 DI
508 Bon (Plasencia) - 53 DI
509 Bon Zamora nº 29 (La Coruña)-40 DI
510 Bon Zaragoza nº 30 (Lugo)- 51 DI
511 Bon Burgos nº 31 (León)- Agr P
512 Bon Mérida nº 35 (El Ferrol)- 53 DI
513 Bon La Victoria nº28 (Salamanca)-Agr P
516 Bon San Quintín nº25 (Valladolid)-Agr P
517 Bon Galicia nº 19 (Jaca)-Agr P
518 Bon Galicia nº 19 (Jaca)- Agr P
Bon Mixto de Montaña- Agr P

CALCULO DE EFECTIVOS DE FUERZAS LEGIONARIAS QUE TOMAN
PARTE EN LAS OPERACIONES SOBRE CATALUÑA¹.-

Para realizar este cálculo se ha partido de la base del estado de efectivos totales de las fuerzas que operan sobre Cataluña, realizado por el Cuartel General del Generalísimo con fecha 12 de Diciembre de 1938 y cuyo detalle es el siguiente:

Tropas y servicios.

Cuerpo de Ejército de Urgel.....	41.050
Cuerpo de Ejército del Maestrazgo.....	40.400
Cuerpo de Ejército de Aragón.....	51.400
Cuerpo de Ejército del C.T.V.....	55.000
Cuerpo de Ejército de Navarra.....	39.450
Cuerpo de Ejército Marroquí.....	39.750
Reserva a las órdenes del Generalísimo.....	38.400
Servicios de Ejército.....	27.300

Total.....332.750

En el cálculo del Cuerpo de Ejército del C.T.V. se verificó partiendo de la base del estado de fuerza de dicho Cuerpo de Ejército, fechado en Logroño el 6 de Diciembre de 1938 y entregado por el Jefe de enlace con este Cuerpo General.

El detalle de todo el Cuerpo de Ejército del C.T.V. es :

Fuerzas operantes del C.T.V.....	47.275
Un Grupo de Escuadrones Nacionales.....	500
Cuatro Batallones de trabajadores.....	3.200
Servicio del S.I.M.P.....	300
Intendencia del C.T.V.....	3.725

Total.....55.000

Para el cálculo de los efectivos legionarios se han sentado las siguientes bases:

1ª.- Se supone como fuerzas completamente legionarias las siguientes unidades del C.T.V.:

Comando de Tropas Voluntarias
División de Asalto Littorio
Grupo de Escuadrones Legionarios
Agrupación de Carros

2º.- Se ha supuesto que tienen de personal legionario la totalidad de la oficialidad y el 90 % de la tropa, las Unidades siguientes:

Artillería del C.T.V.
Genio del C.T.V.

3º.- Para el efectivo legionario de las Divisiones Flechas Azules , Negras y Verdes, se ha tenido en cuenta el alegato nº 1, ..., de fecha 31 de Octubre de 1938 que arroja un total de:

Jefes y Oficiales.....115
Suboficiales y tropa.....577

Total.....692

¹ CGG. Ofensiva sobre Cataluña. Efectivos legionarios que toman parte. 25 de Diciembre de 1938.
CGG- 7-382-155-23

4°.- Se supone compuesto por su totalidad de fuerzas legionarias, la Intendencia del C.T.V. y de fuerzas Nacionales el Grupo de Escuadrones Nacionales, los Batallones de Trabajadores y el S.I.P.M.- Como resumen de lo anterior el cálculo de fuerzas legionarias es:

<u>Unidades</u>	<u>Oficiales</u>	<u>Tropa</u>	<u>Total</u>
Comando	49	118	167
División Littorio	452	10834	11286
División Flechas Negras	115	577	692
División Flechas Azules	115	577	692
División Flechas Verdes	115	577	692
Agrupación de Carros	84	1362	1446
Artillería del C.T.V.	119	2177	2296
Genio del C.T.V.	69	1483	1552
Grupo Escuadrones Legionarios	6	169	175
Intendencia del C.T.V.			3725
		Total de efectivos	<hr/> 22723

QUE SOBRE EL EFECTIVO TOTAL DE FUERZAS OPERANTES RESULTA EL:
 $22723 \times 100 / 332.750 = 6,8 \%$.-

Burgos 25 de Diciembre de 1938 – III A.T. -

ARTILLERIA DEL DIA D- ALA NORD.

ORÍGEN	RECOLZAMENT	BATERIES	CALIBRE	PECES
Exèrcit del Nord	C.d'E.d'Urgell	3	C 149	12
Exèrcit del Nord	C.d'E.d'Urgell	2	305	8
Exèrcit del Nord	C.d'E. d'Aragó	1	C 149	4
Exèrcit del Nord	C.d'E. d'Aragó	2	C 150	8
Exèrcit del Nord	C.d'E. d'Aragó	2	M 260	8
Exèrcit del Nord	C.d'E.d'Urgell	2	O 210	8
Exèrcit del Nord	C.d'E.d'Urgell	2	O 149	8
Exèrcit del Nord	C.d'E.d'Urgell-- 1ª D	1	C 155	4
C.d'E.d'Urgell	C.d'E.d'Urgell	2	O 155	8
C.d'E.d'Urgell	C.d'E.d'Urgell	3	.100	12
C.d'E.d'Urgell	C.d'E.d'Urgell	3	C 75	12
C.d'E.d'Urgell	C.d'E.d'Urgell	2 cies	Morters	32
61 DI	C.d'E.d'Urgell	2	65	8
61 DI	C.d'E.d'Urgell	1	O 105	4
61 DI	C.d'E.d'Urgell	3	75	12
62 DI	C.d'E.d'Urgell	3	105	12
62 DI	C.d'E.d'Urgell	4	75	16
62 DI	C.d'E.d'Urgell	1	65	4
63 DI	C.d'E.d'Urgell	3	75	12
63 DI	C.d'E.d'Urgell	2	70	8
63 DI	C.d'E.d'Urgell	1	65	4
150 DI	C.d'E.d'Urgell	2	75	8
150 DI	C.d'E.d'Urgell	2	100	8
150 DI	C.d'E.d'Urgell	3	O 105	12
51 DI	C.d'E.d'Urgell	3	105	12
51 DI	C.d'E.d'Urgell	3	75	12
C d'E Maestrat	C.d'E.d'Urgell--1ª D	2	O 155	8
C d'E Maestrat	C.d'E.d'Urgell	3	105	12
C d'E Maestrat	C.d'E.d'Urgell	2	77	8
1ª DI	C.d'E.d'Urgell	2	100	8
1ª DI	1ª D	2	C 65	8
1ª DI	1ª D	2	O 105	8
82 DI	C.d'E.d'Urgell	3	75	8
82 DI	1ª D	3	O 105	12
82 DI	1ª D	1	C 65	4
84 DI	C.d'E.d'Urgell	2	75	8
84 DI	1ª D	3	O 105	12
84 DI	1ª D	1	65	4
C d'E d'Aragó	C.d'E.d'Aragó--1ª D	3	C 77	12
C d'E d'Aragó	C.d'E.d'Aragó	3	C 100	12
C d'E d'Aragó	C.d'E.d'Aragó--1ª D	2?	O 155	8
53 DI	C.d'E.d'Aragó	3	C 75	12
53 DI	C.d'E.d'Aragó	3	75	12
54 DI	C.d'E.d'Aragó	3	C 75	12
54 DI	C.d'E.d'Aragó	3	O 100	12
54 DI	C.d'E.d'Aragó	3	65-70	12
40 DI	C.d'E.d'Aragó--1ª D	2	O 105	8
40 DI	C.d'E.d'Aragó	3?	75	12
C d'E Marroquí	C.d'E.d'Aragó--1ª D	2	O 155	8
Exèrcit del Centre	1ª D	1 cia	Morters 88	16
Legió Córdor	1ª D		C 88	8?
Legió Córdor	C.d'E.d'Aragó	3	C 88	12

ARTILLERIA DEL DIA D- ALA SUD.

ORÍGEN	RECOLZAMENT	BATERIES	CALIBRE	PECES
Artilleria CTV	Serós	3	105	12
Artilleria CTV	Serós	3	149	12
Artilleria CTV	Serós	3	105	12
Artilleria CTV	Serós	3	149	12
Fletxes Blaves	Serós	3	65	12
Fletxes Blaves	Serós	3	75	12
Fletxes Blaves	Serós	3	75	12
Fletxes Verdes	Serós	3	65	12
Fletxes Verdes	Serós	3	75	12
Fletxes Verdes	Serós	3	75	12
Fletxes Verdes	Serós	3	100	12
Fletxes Negres	Serós	3	65	12
Fletxes Negres	Serós	3	75	12
Fletxes Negres	Serós	3	100	12
Littorio	Serós	3	75	12
Littorio	Serós	3	65	12
Littorio	Serós	3	100	12
Littorio	Serós	3	100	12
C d'E Navarra	Serós	2	O 105	8
C d'E Navarra	Serós	3	O 105	12
C d'E Navarra	Serós	2	O 155	8
40 DI	Serós	2	C 75	8
4 DI	Serós	2	C 65	8
4 DI	Serós	2	O 105	8
4 DI	Serós	2	C 77	8
5 DI	Serós	2	C 65	8
5 DI	Serós	2	O 105	8
5 DI	Serós	2	O 105	8
12 DI	Serós	2	C 75	8
12 DI	Serós	2	O 105	8
12 DI	Serós	2	O 105	8
C d'E Marroquí	Serós	2	O 155	8
C d'E Marroquí	Serós	3	O 100	12
C d'E Marroquí	Serós	1	O105	4
13 DI	Serós	2	C 75	8
13 DI	Serós	2	O 100	8
13 DI	Serós	2	O 105	8
50 DI	Serós		C 75	9
50 DI	Serós	1	C 75	4
105 DI	Serós	2	C 75	8

EFECTIUS BATALIONS D'INFANERIA								
UNITAT	Nº BATALIONS	DATA	HOMES	BESTIAR	VEHICLES	F. METR.	METR.	MORTERS
Efectius mínims	12		9.444	396	24	144	72	77
62 DI	14	20-XII-38	9.486	731	38	115	127	77
53 DI	14	20-XII-38	9.959	363	25	164	88	71
40 DI	16	20-XII-38	10.005	368	11	177	107	86
50 DI	14	20-XII-38	8.708	315	6	163	82	57
51 DI	11	20-XII-38	7.640	333	21	130	66	57
4 DI	12	17-XII-38				169	88	77
82 DI	12	1-XII-38	7.689	318	22	119	78	43

EFECTIUS DIVISIONS.												
UNITAT	DATA	CAPS	OFICIALS	SOTS-OF.	TROPA	TOTAL	BESTIAR	VEHICLES	ARTILL.	F.METR.	METR.	MORTERS
62 DI	2-XII-38	22	321	588	10.155	11.086						
62 DI	20/22-XII-38					11.608	909	223		115	126	93
82 DI	1-XII-38	14	267	517	9.707	10.505	833	71	20	119	78	71
Littorio	6-XII-38		452		10.834	11.286			68	288	82	183
F Verdes	6-XII-38		390		9.319	9.709			58	288	118	150
F Braves	6-XII-38		425		9.359	9.789			64	189	143	69
F Negres	6-XII-38		463		9.990	10.453			64	216	155	75

ACTIVITAT FRONT: ARTILLERIA ALA NORD. DESEMBRE 1938

D i a	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1 0	1 1	1 2	1 3	1 4	1 5	1 6	1 7	1 8	1 9	2 0	2 1	2 2	2 3	2 4	2 5	2 6	2 7
6 2 D				?		M																					
6 3 D	M	M	M			M		M				M		M			M	M			M						
1 5 0 D				A	M A	M A			A	A	M A	A								A	A	A					
5 4 D	M A	M A	M A	A	?	M A	A	A	?		?	A	?	?	?	?	?	?	A	A	M A	?	A	A	A	A	
5 3 D	?		?		A	A	?	A	A	A		A	A	?	A	?	A	A	A	A	A	A	A				?
4 0 D	?	M A	A	A	M	M	A	?	?	?	M	A	A	A	A	M	A	M	A	M A	M	M	?	M	?	?	?
5 1 D				?	?	M A	M			?									?		?			?	?		

ACTIVITAT AVIACIÓ ALA NORD. DESEMBRE 1938

D i a	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1 0	1 1	1 2	1 3	1 4	1 5	1 6	1 7	1 8	1 9	2 0	2 1	2 2	2 3	2 4	2 5	2 6	2 7
6 2 D	N																				N	N					
6 3 D	R N																				N	N					
1 5 0 D	N																				N	N					
5 4 D	R N	R N	N							R														R		R N	
5 3 D	N	R N	N	R						R																N	
4 0 D	R N	R N	R N	R		N	N			N										N	R N	N	N	R N	N		N
5 1 D	N	N	N																								

DESERTORS ENEMICS-PRESENTATS. SECTOR C d' E D'ARAGÓ. DESEMBRE 1938

Dia	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1 0	1 1	1 2	1 3	1 4	1 5	1 6	1 7	1 8	1 9	2 0	2 1	2 2	2 3	2 4	2 5	2 6	2 7
	2	1 5	4	5	2	1 4	2	7	2 3	1 2	1 4	1 4	1 6	8	1 0	6	4	1 6	1 3	1 6	4	2	1 7	1 1	2 7	6 0	8

M= MORTERS A= ARTILLERIA N= AVIACIÓ NACIONAL R= AVIACIÓ REPUBLICANA

**LA CONQUESTA DE CATALUNYA:
DIARI D'OPERACIONS DE L'EXÈRCIT DEL
NORD
(DESEMBRE DE 1938-FEBRER 1939)
VOLUM II
PLÀNOLS**

Carles López Rovira

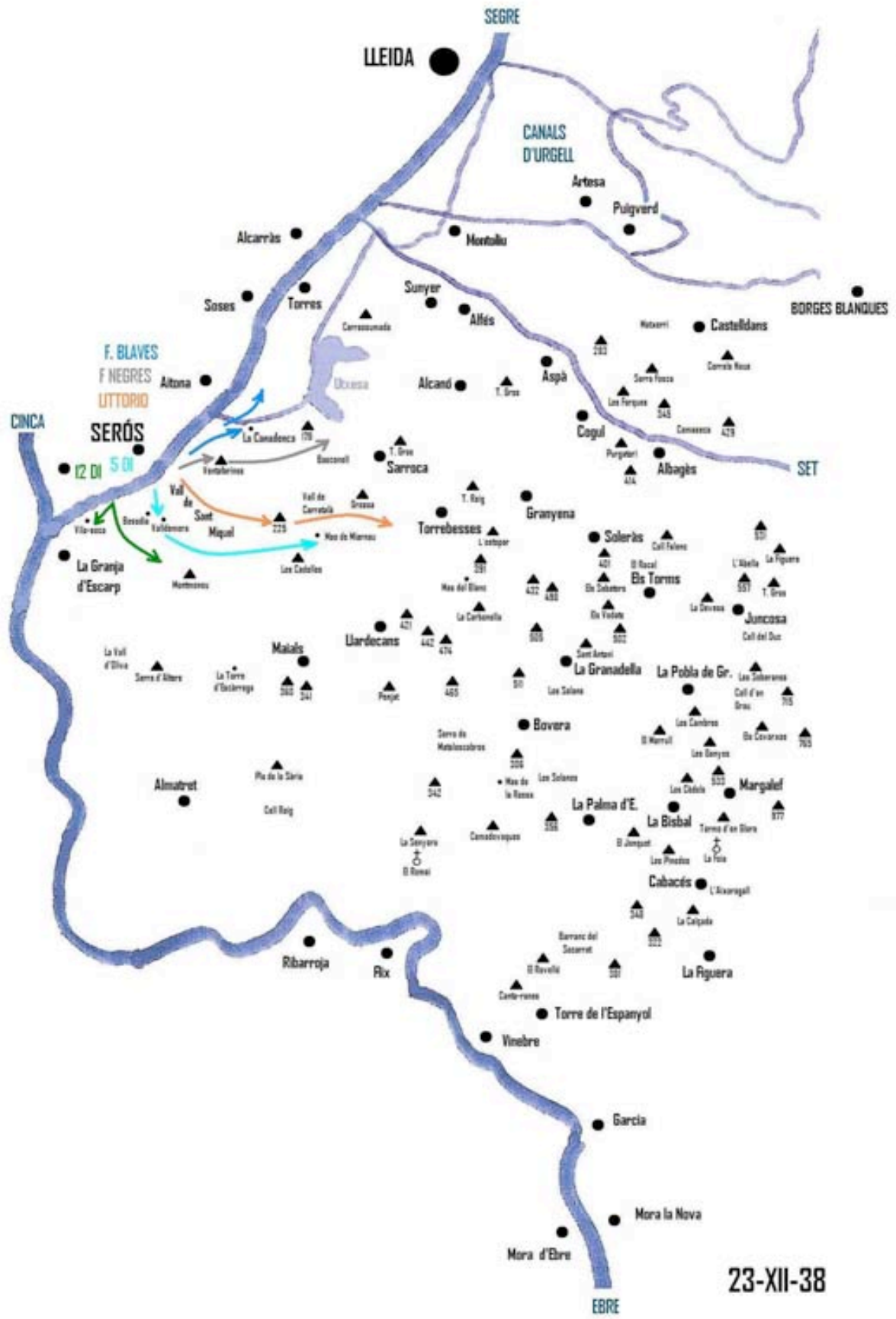
Director: Dr Francesc Bonamusa i Gaspà

**Departament d'Història Moderna i
Contemporània.**

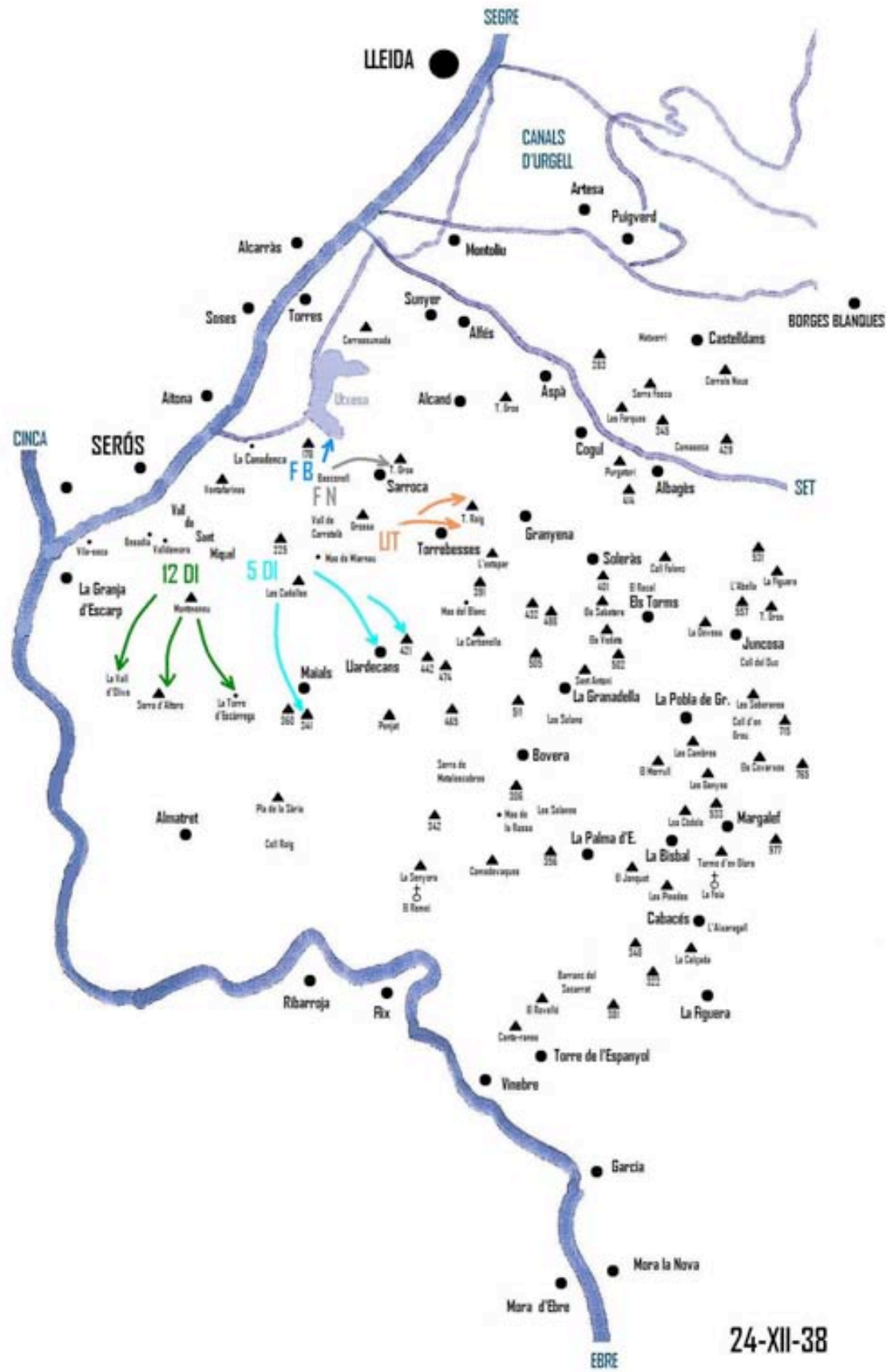
Facultat de Lletres.

Universitat Autònoma de Barcelona

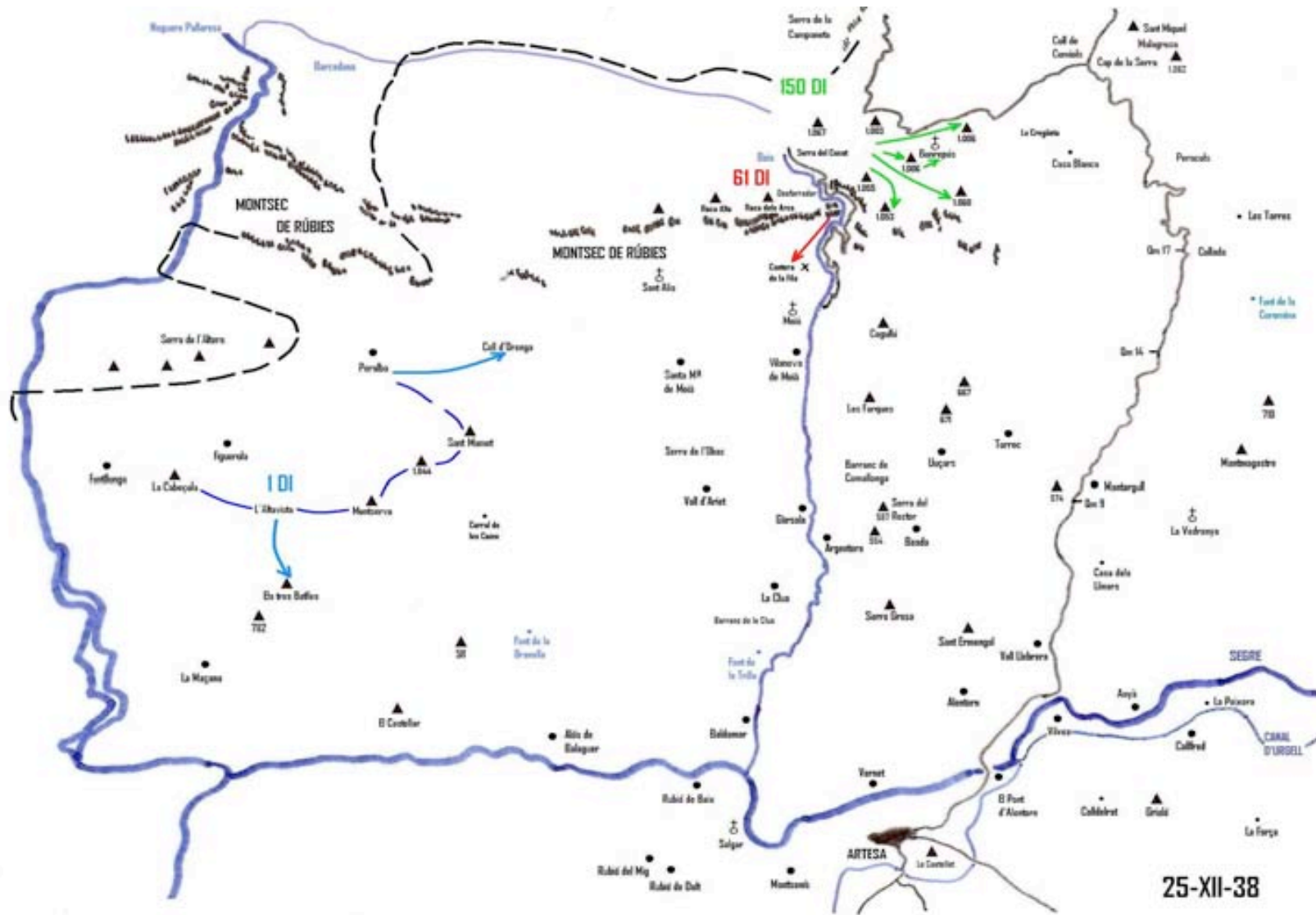
2010

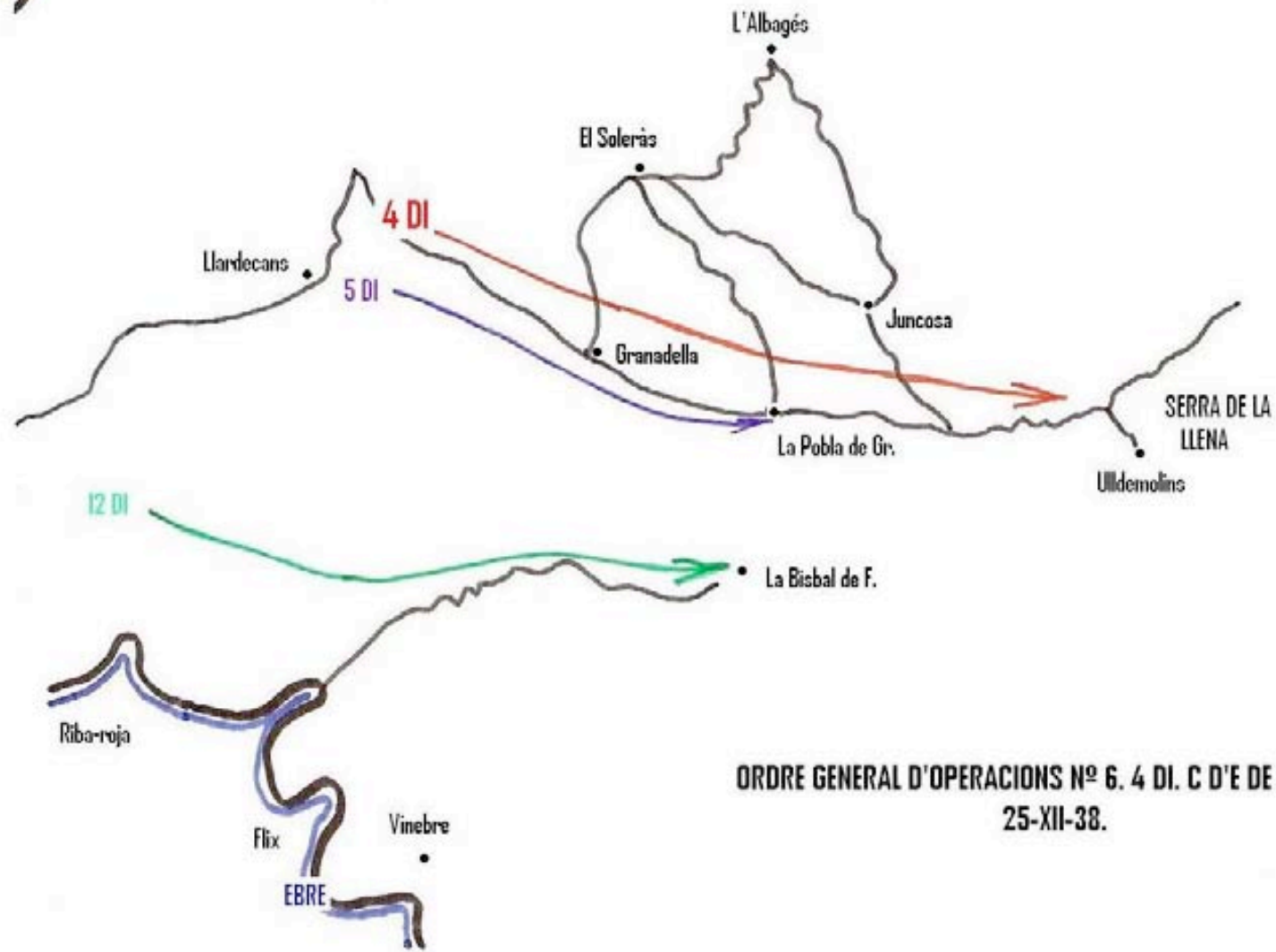

23-XII-38

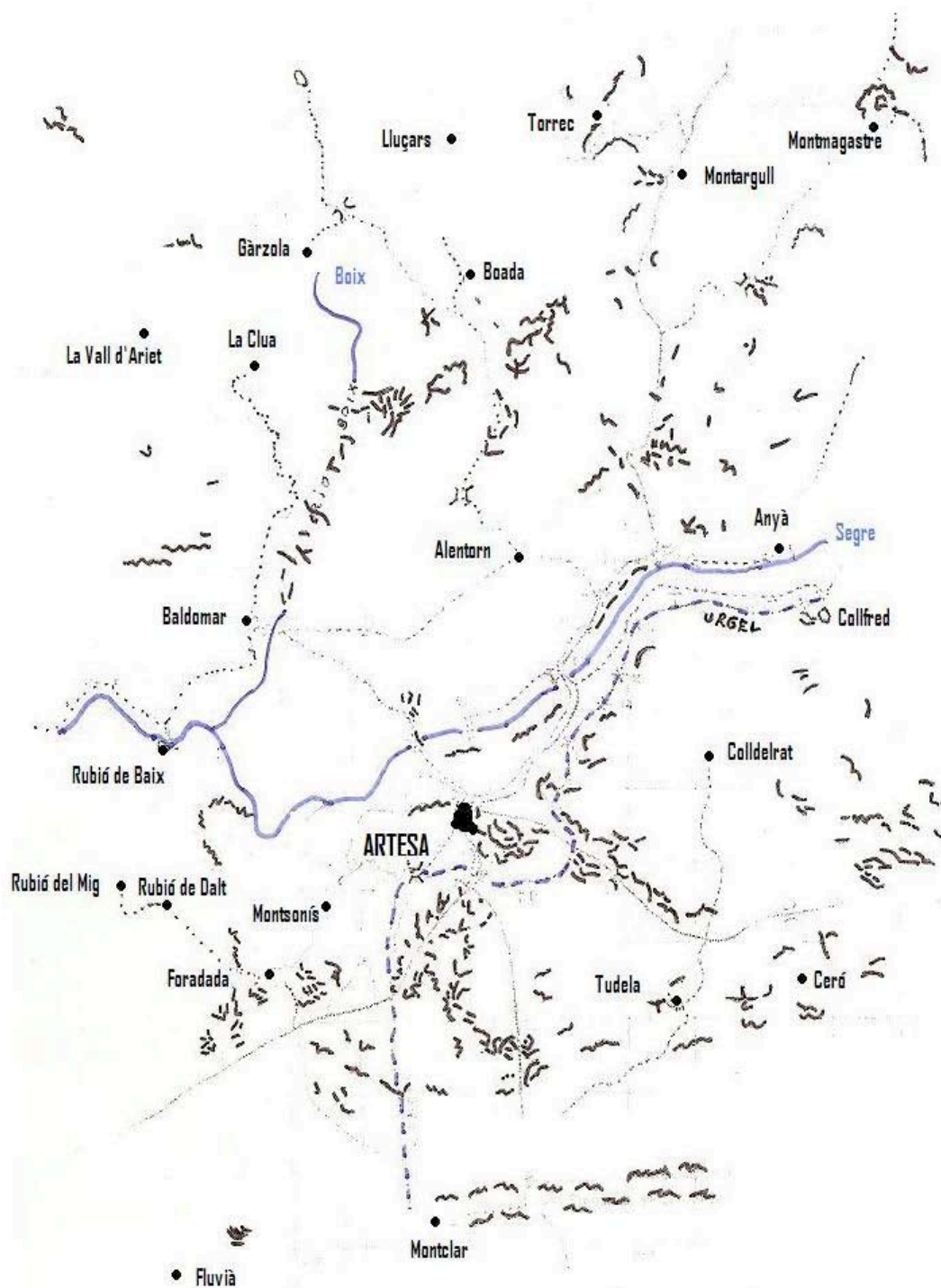

24-XII-38

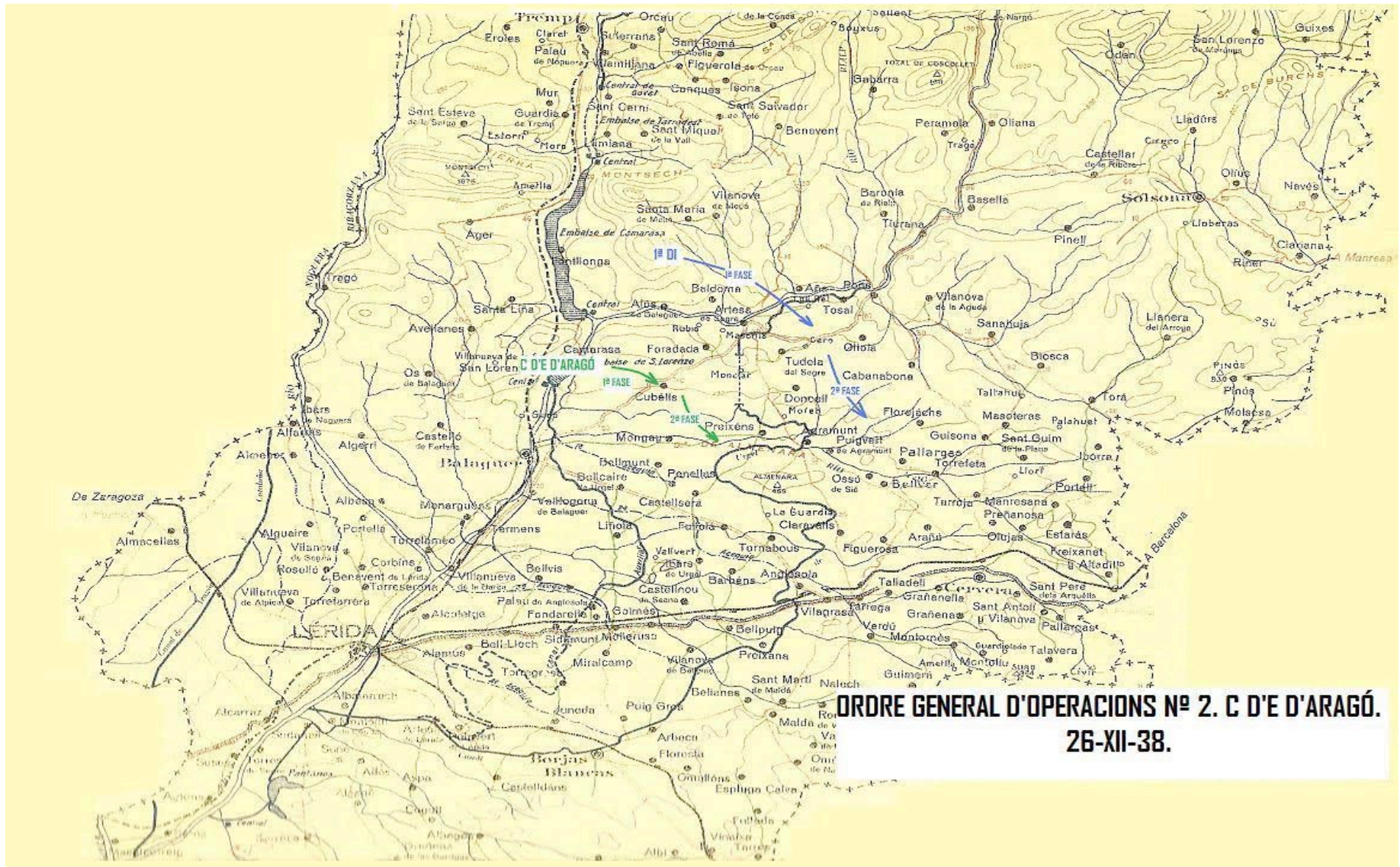

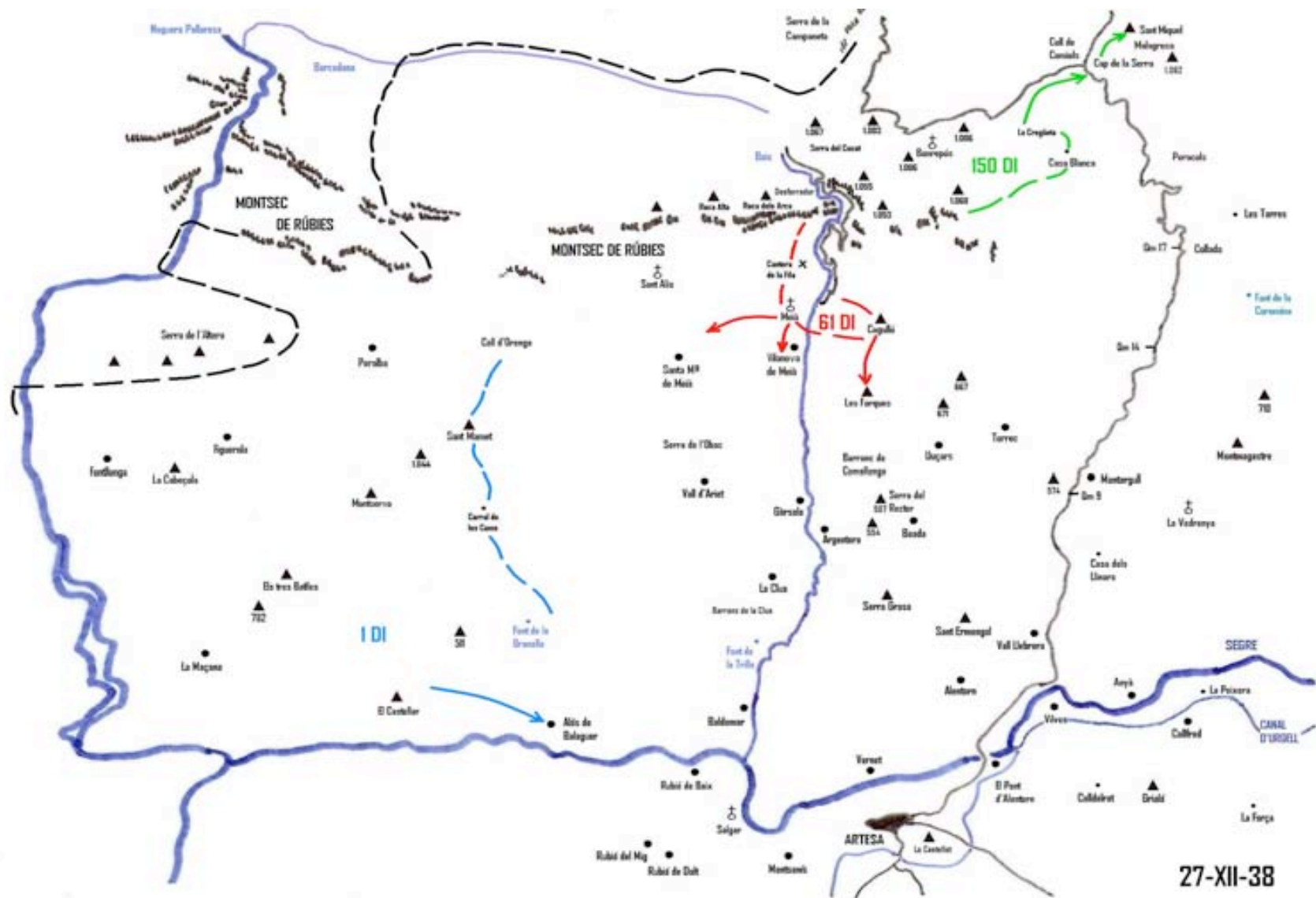

**ORDRE GENERAL D'OPERACIONS Nº 6. 4 DI. C D'E DE NAVARRA.
25-XII-38.**

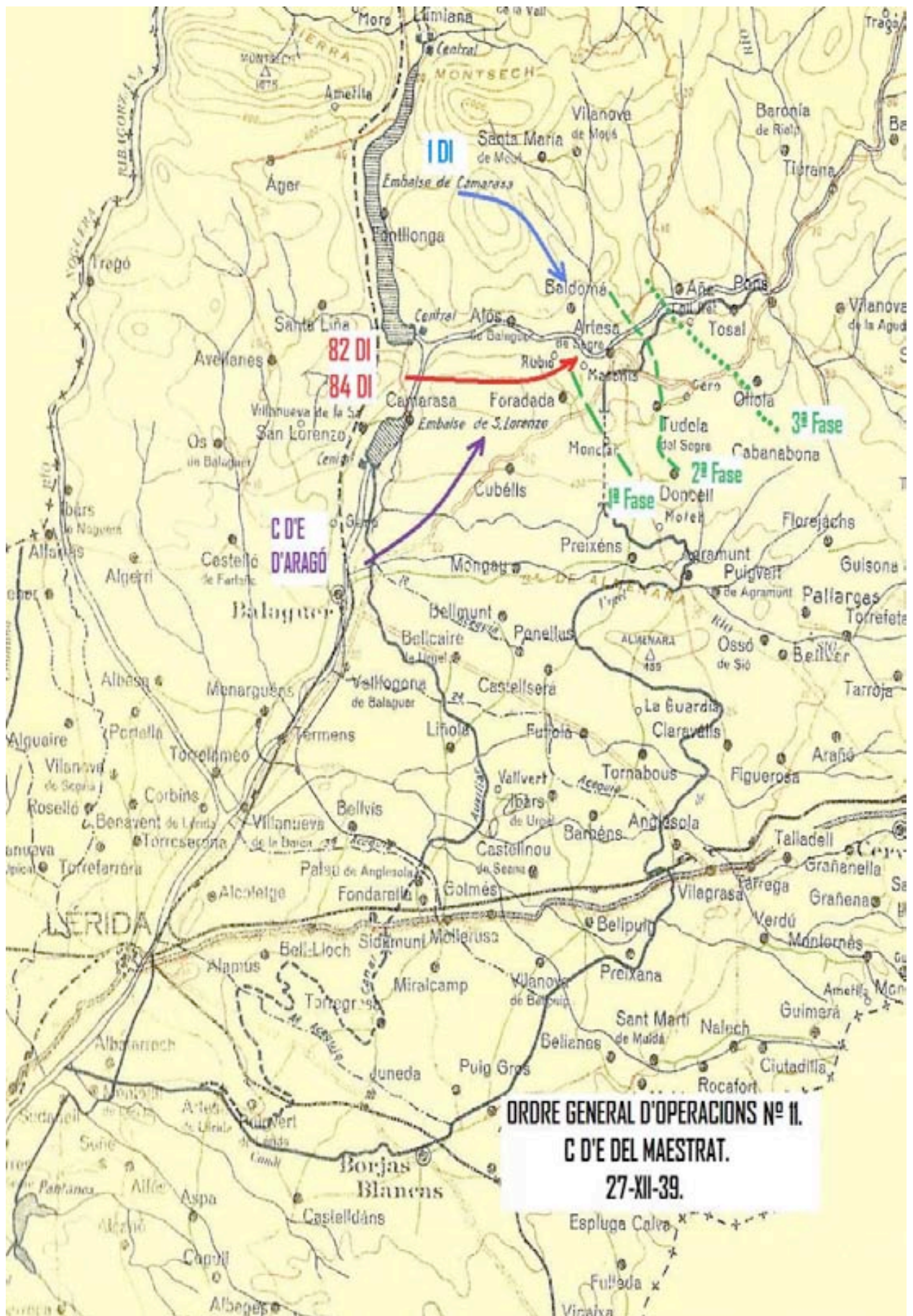

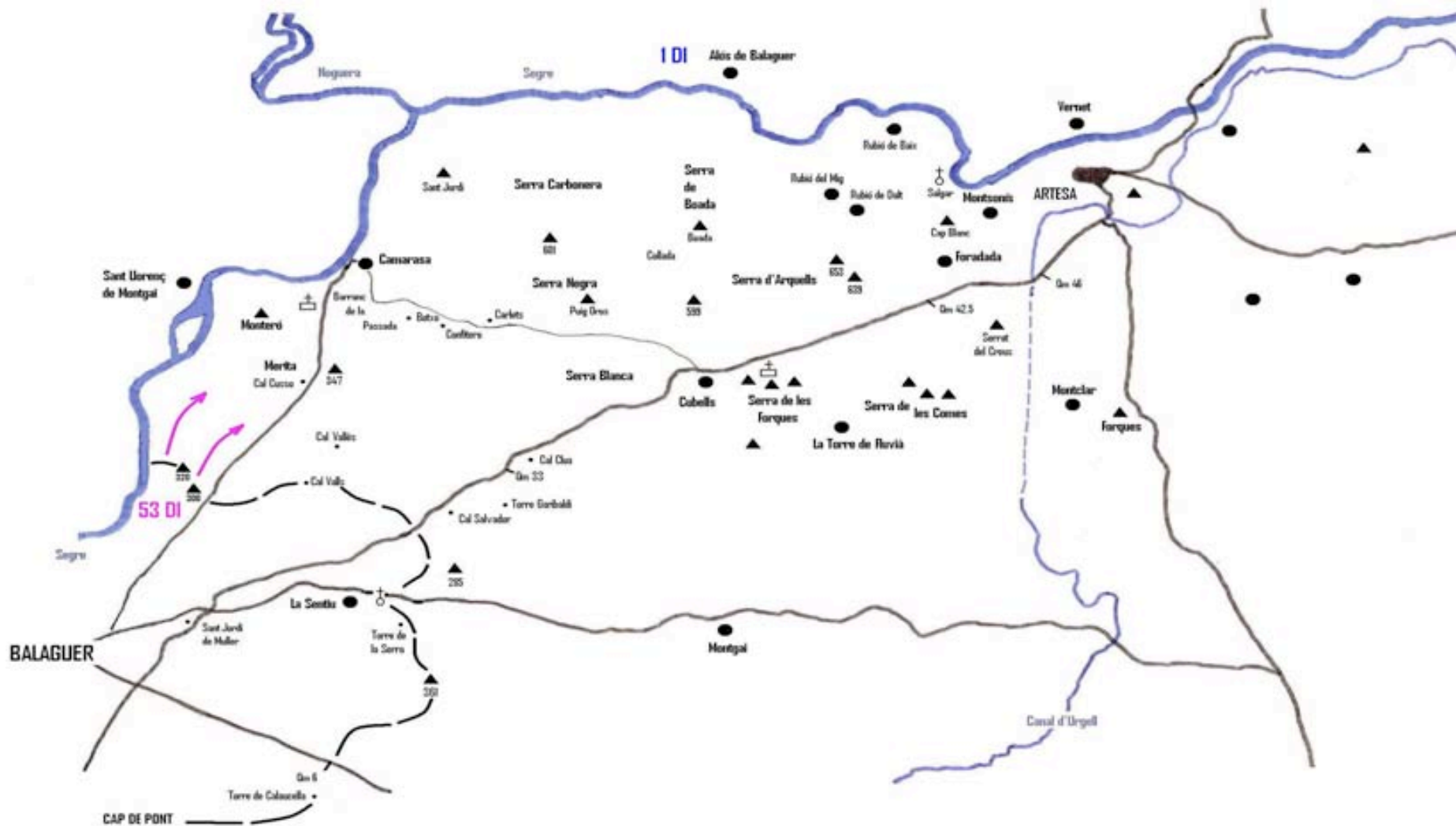
**FORTIFICACIONS CONEGUES ENTORN ARTESA.
C D'E DEL MAESTRAT.
26-XII-38.**

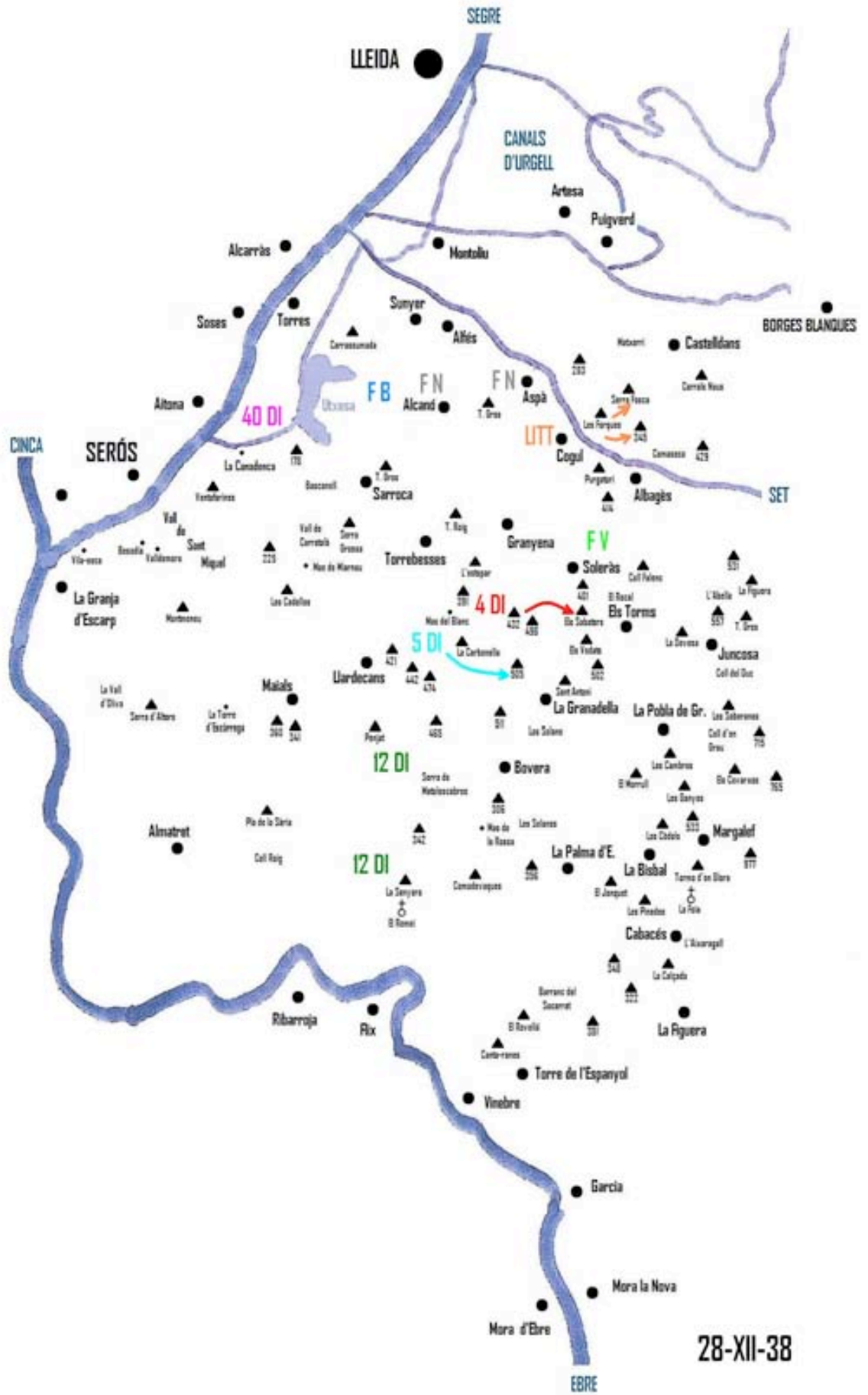

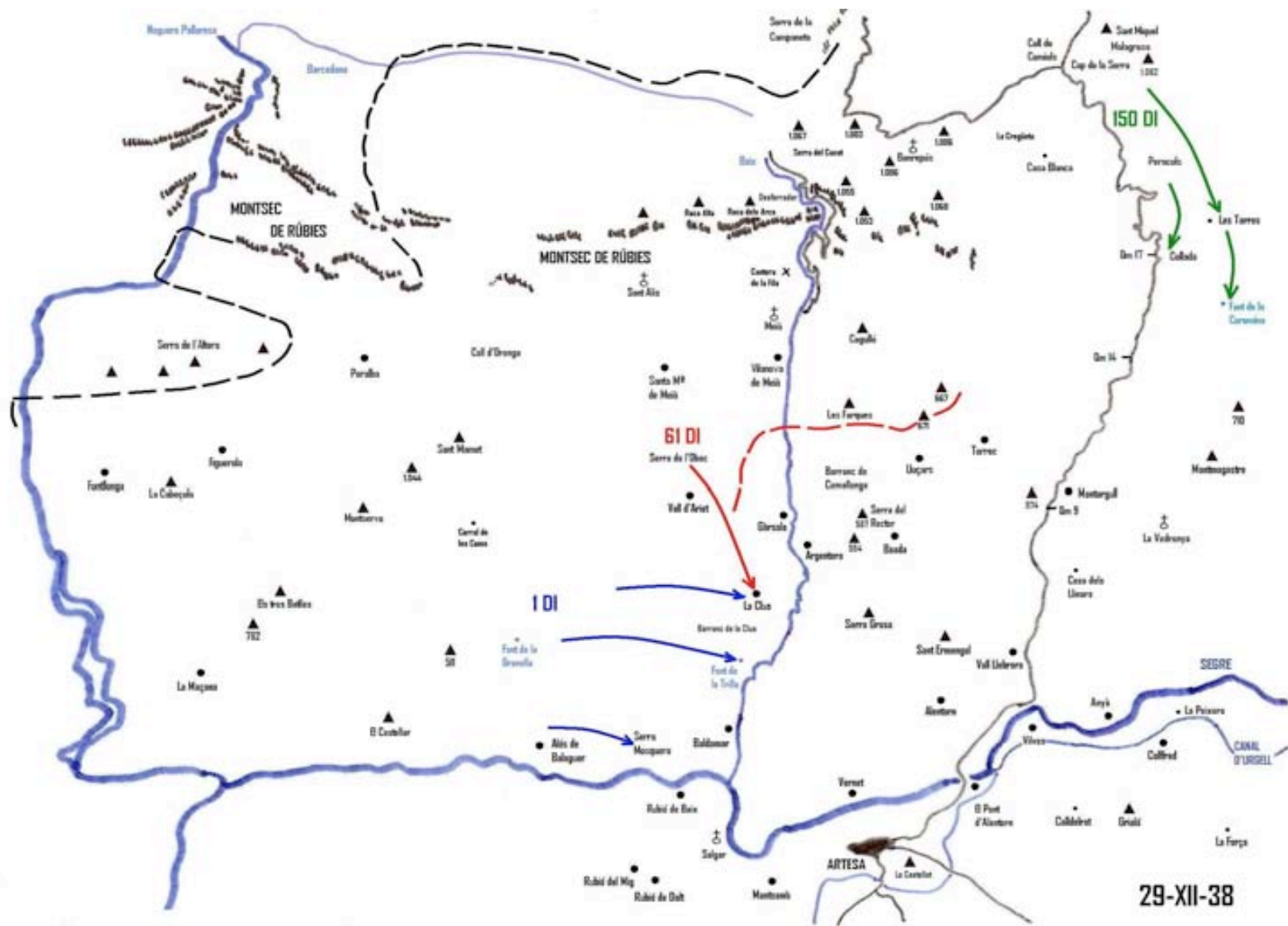
27-XII-38

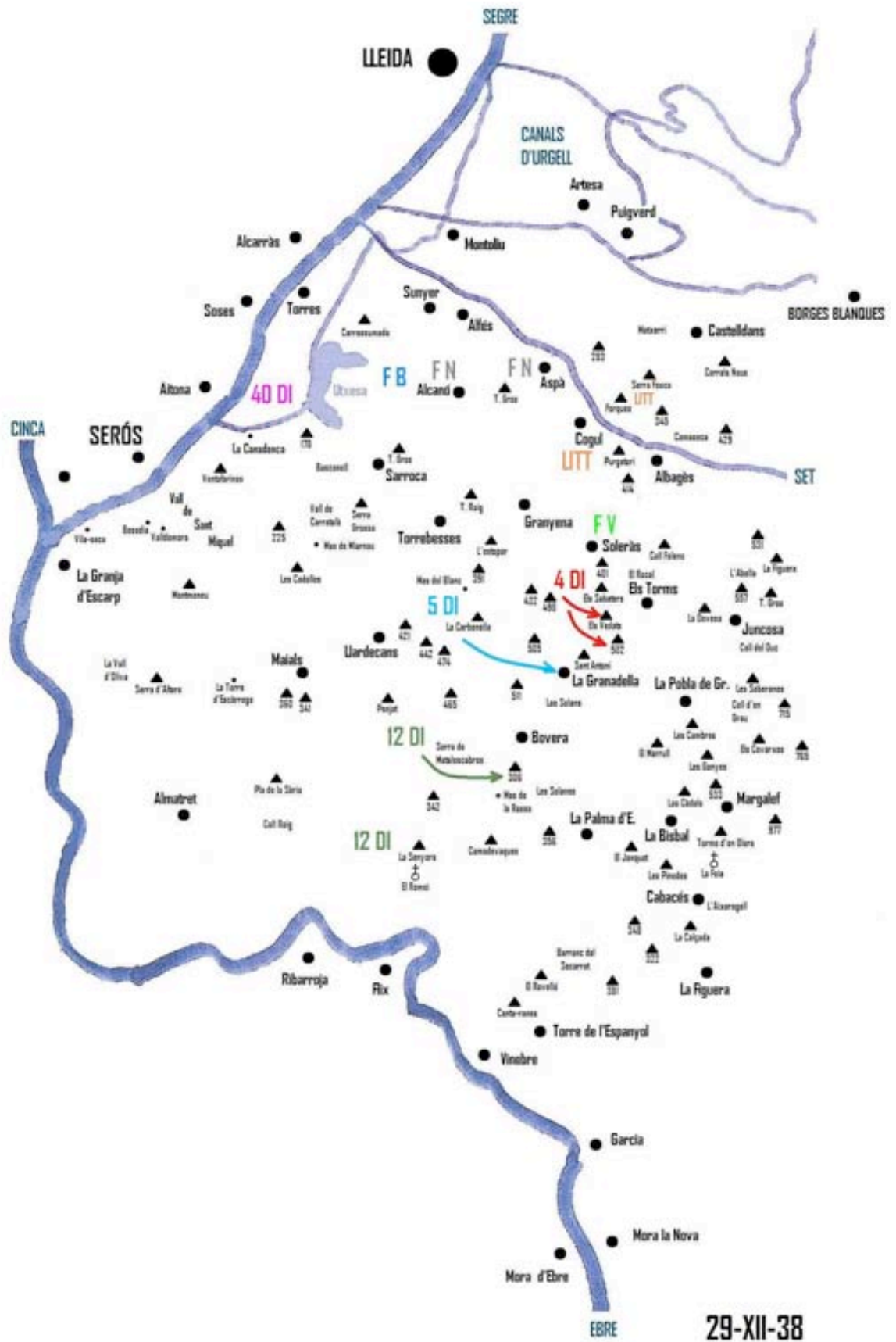
28-XII-38

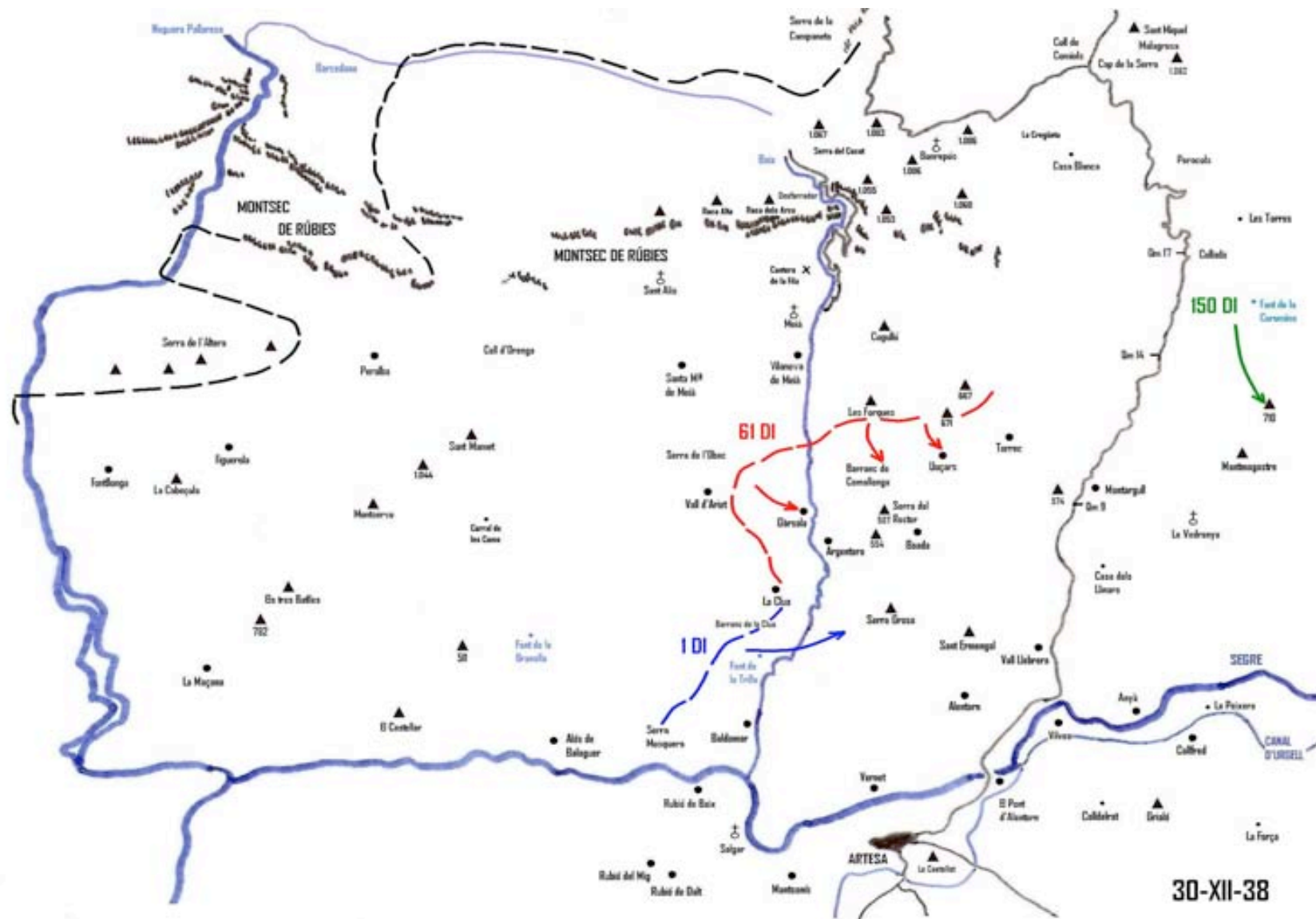

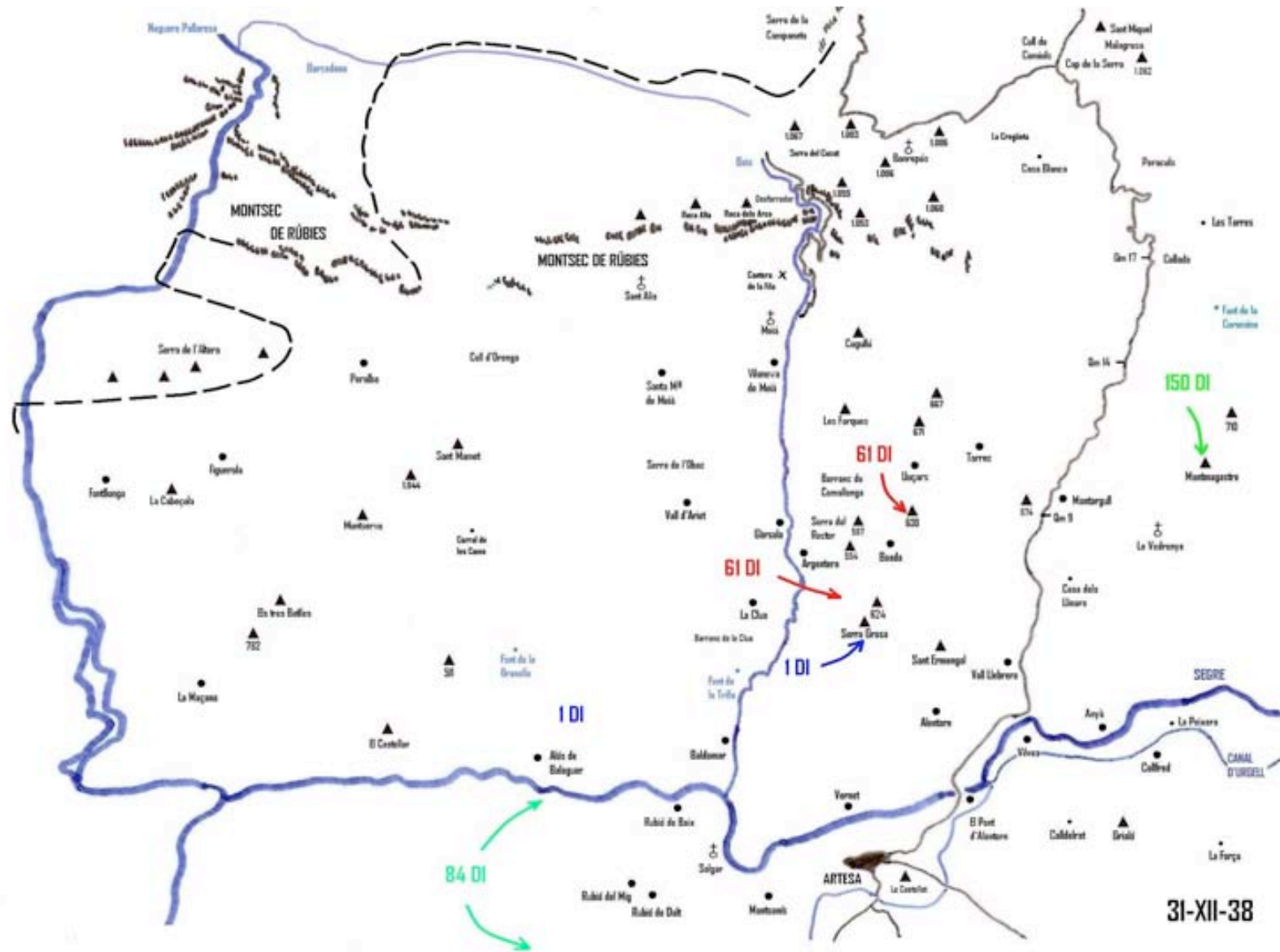

29-XII-38

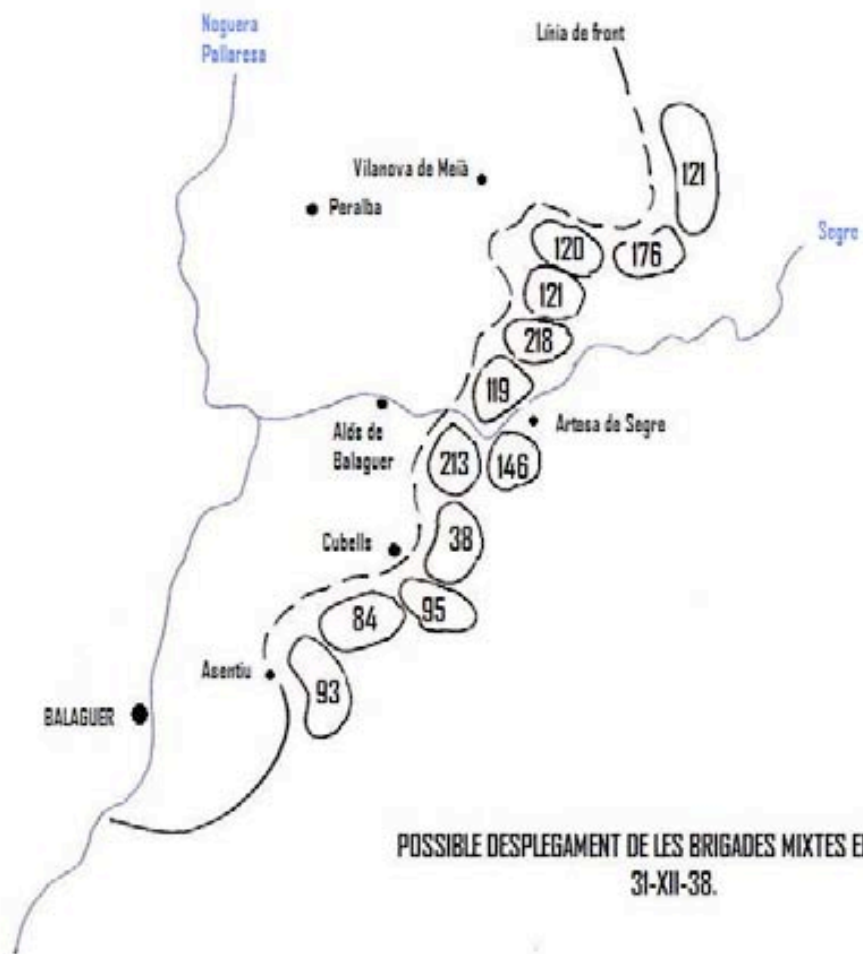

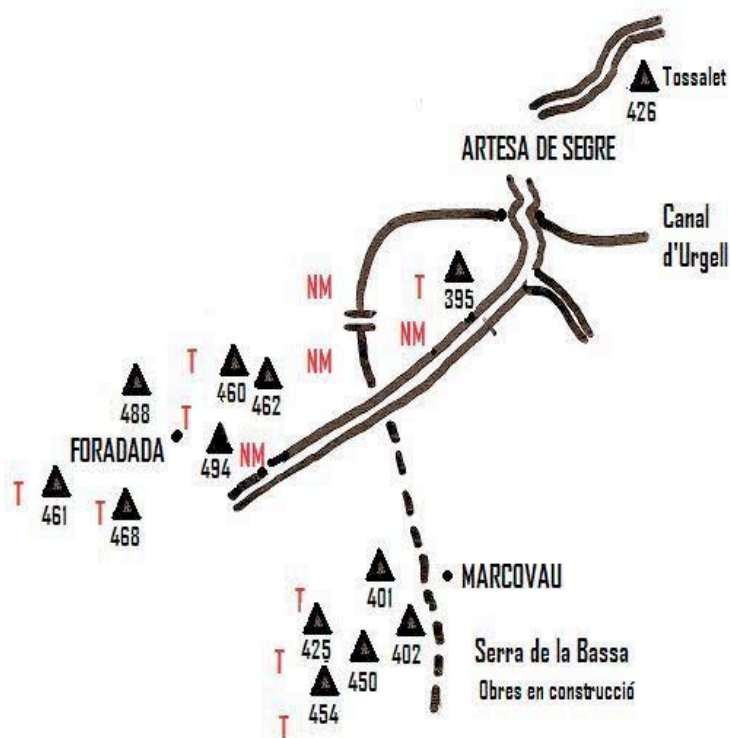
30-XII-38

31-XII-38

POSSIBLE DESPLEGAMENT DE LES BRIGADES MIXTES ENEMIGUES.
31-XII-38.

TREBALLS DE FORTIFICACIÓ AL SUD-OEST D'ARTESA.

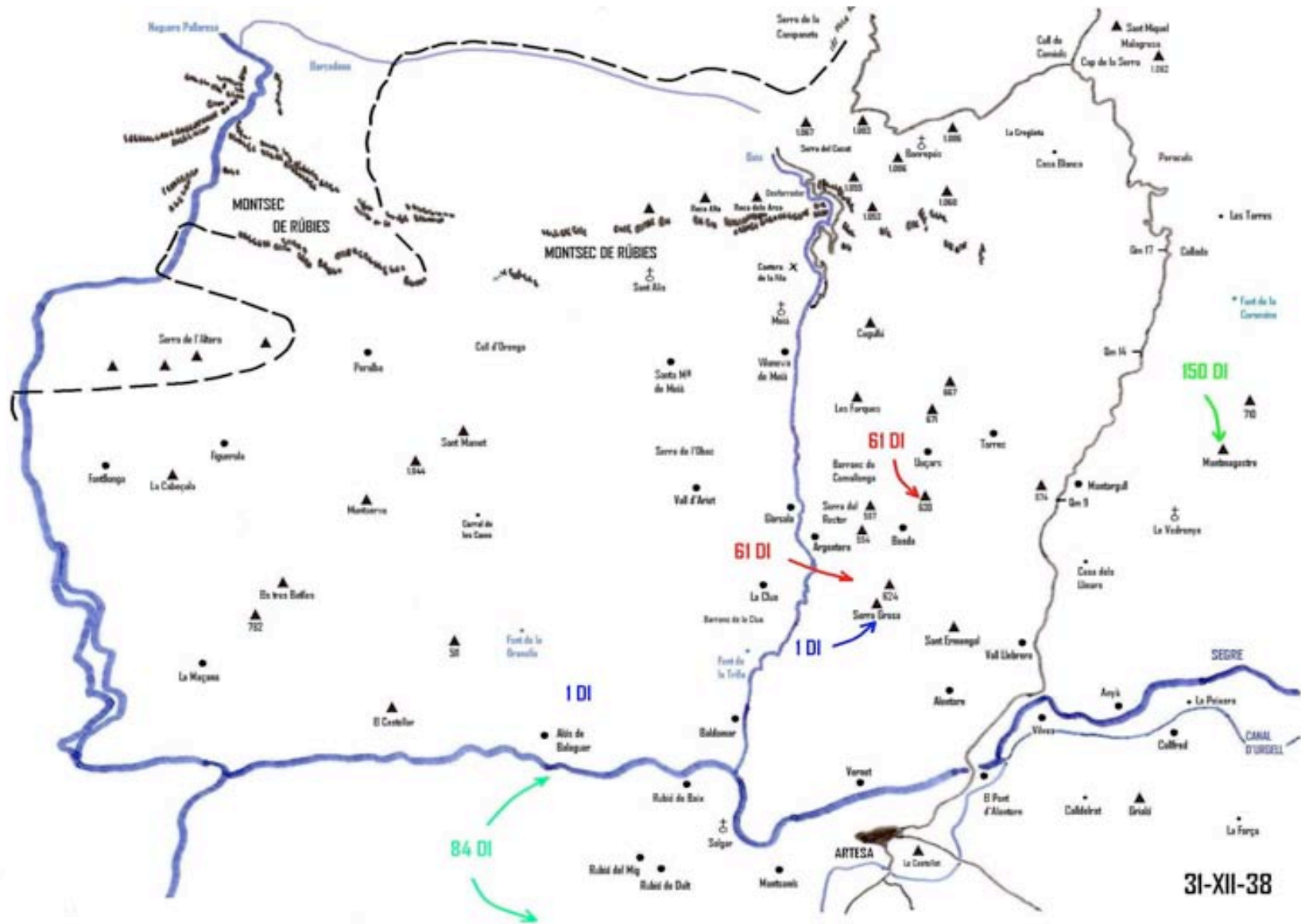
DADES FACILITADES PER EVADITS.

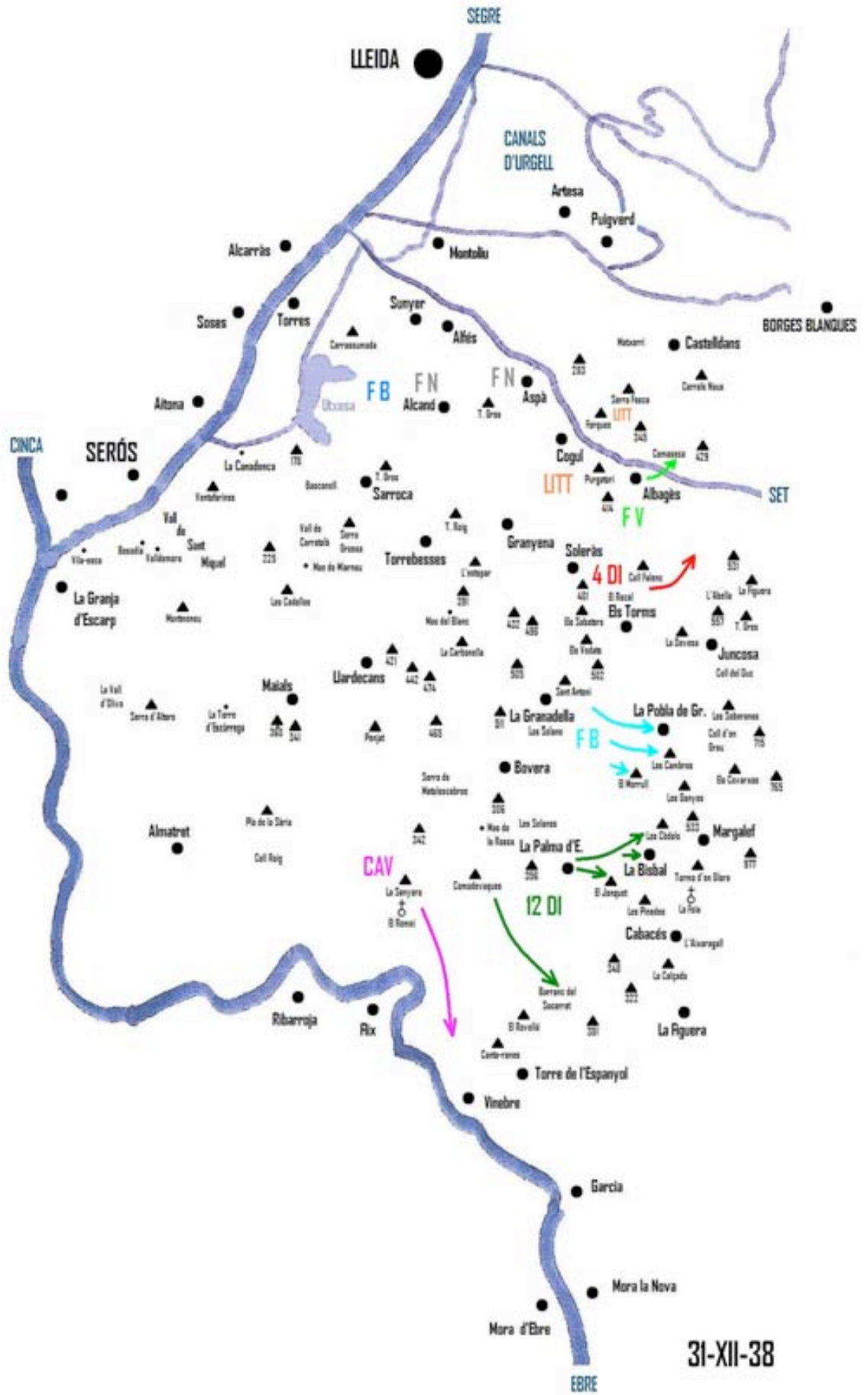
C D'E DEL MAESTRAT.

31-XII-39.

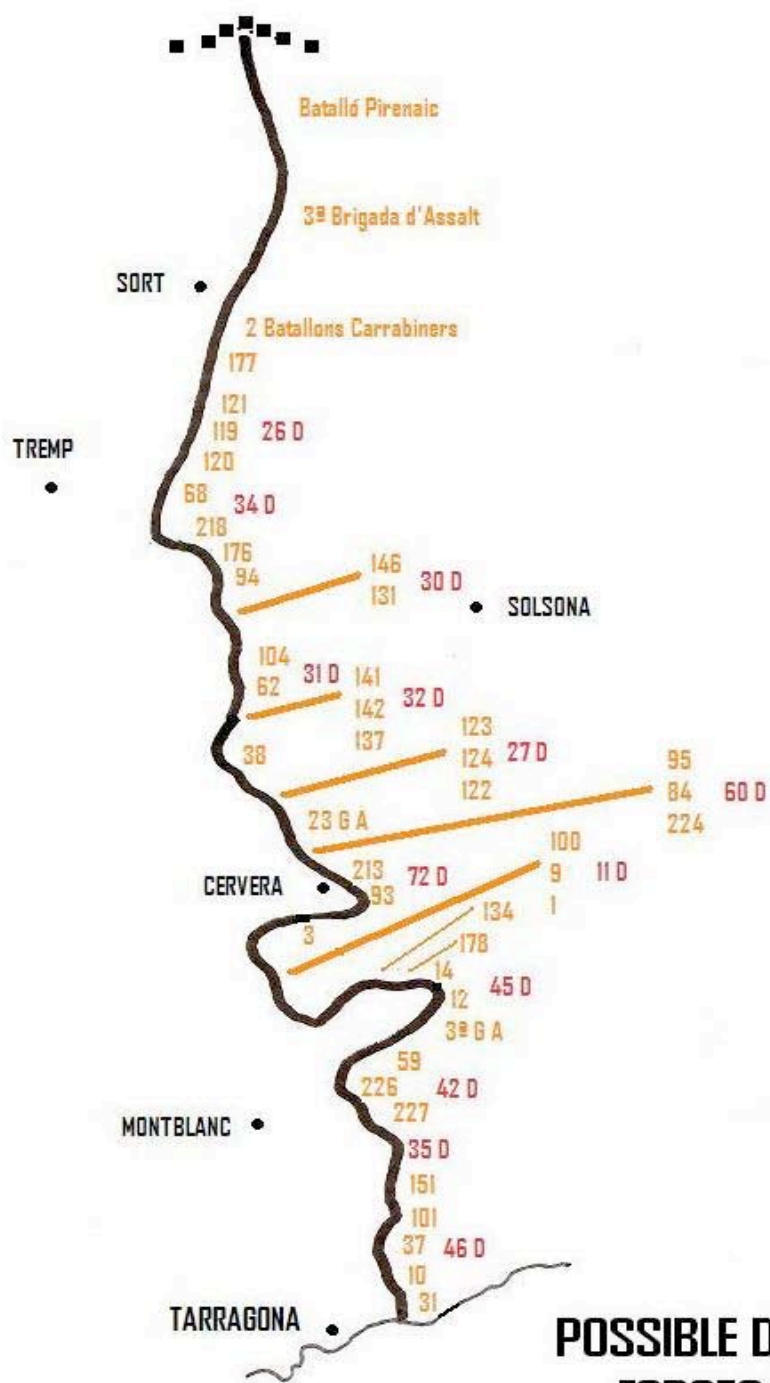
T - TRINXERES.

NM - NIUS PER METRALLADORA.

31-XII-38

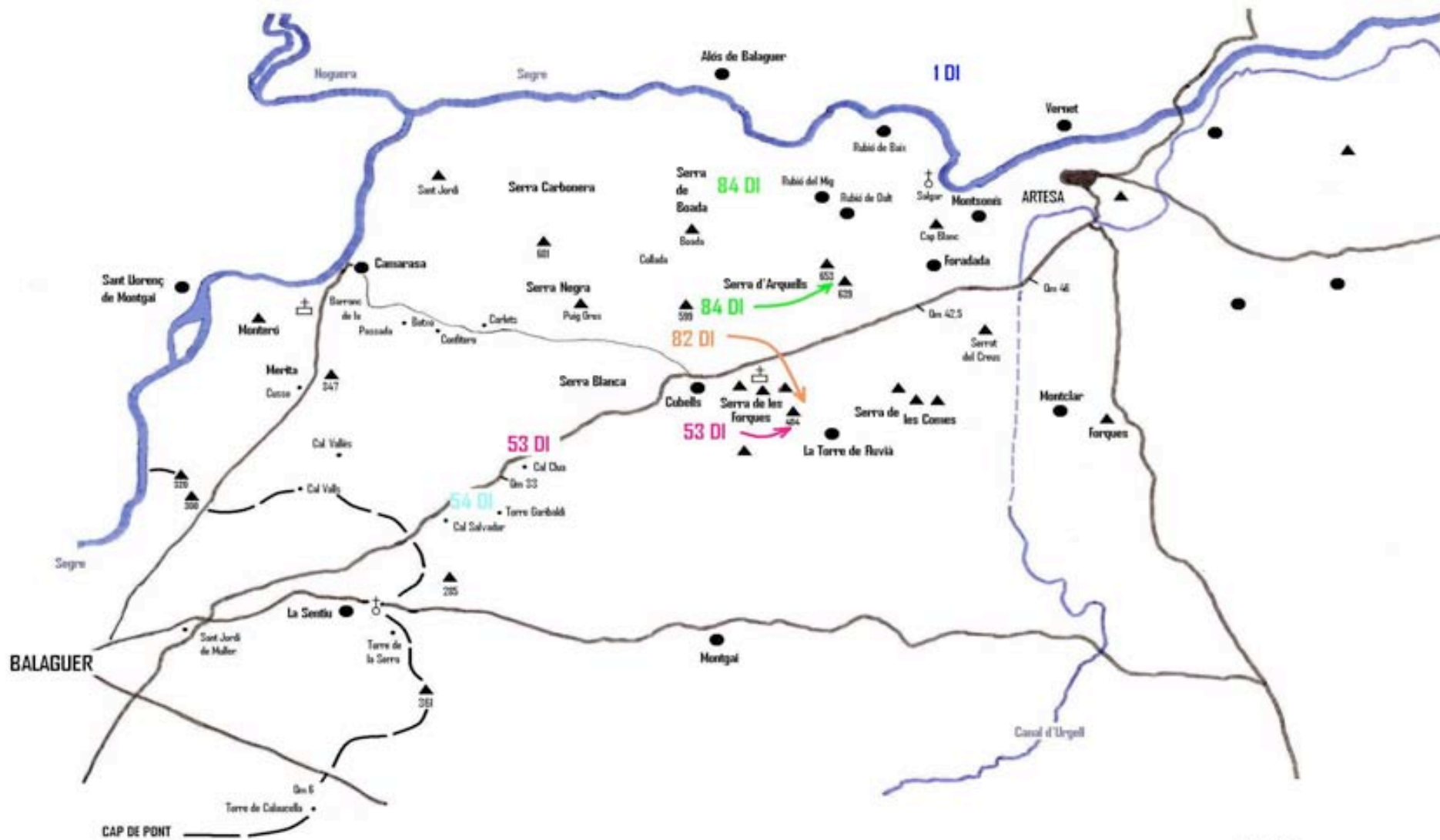

**POSSIBLE DESPLEGAMENT
FORCES ENEMIGUES.**

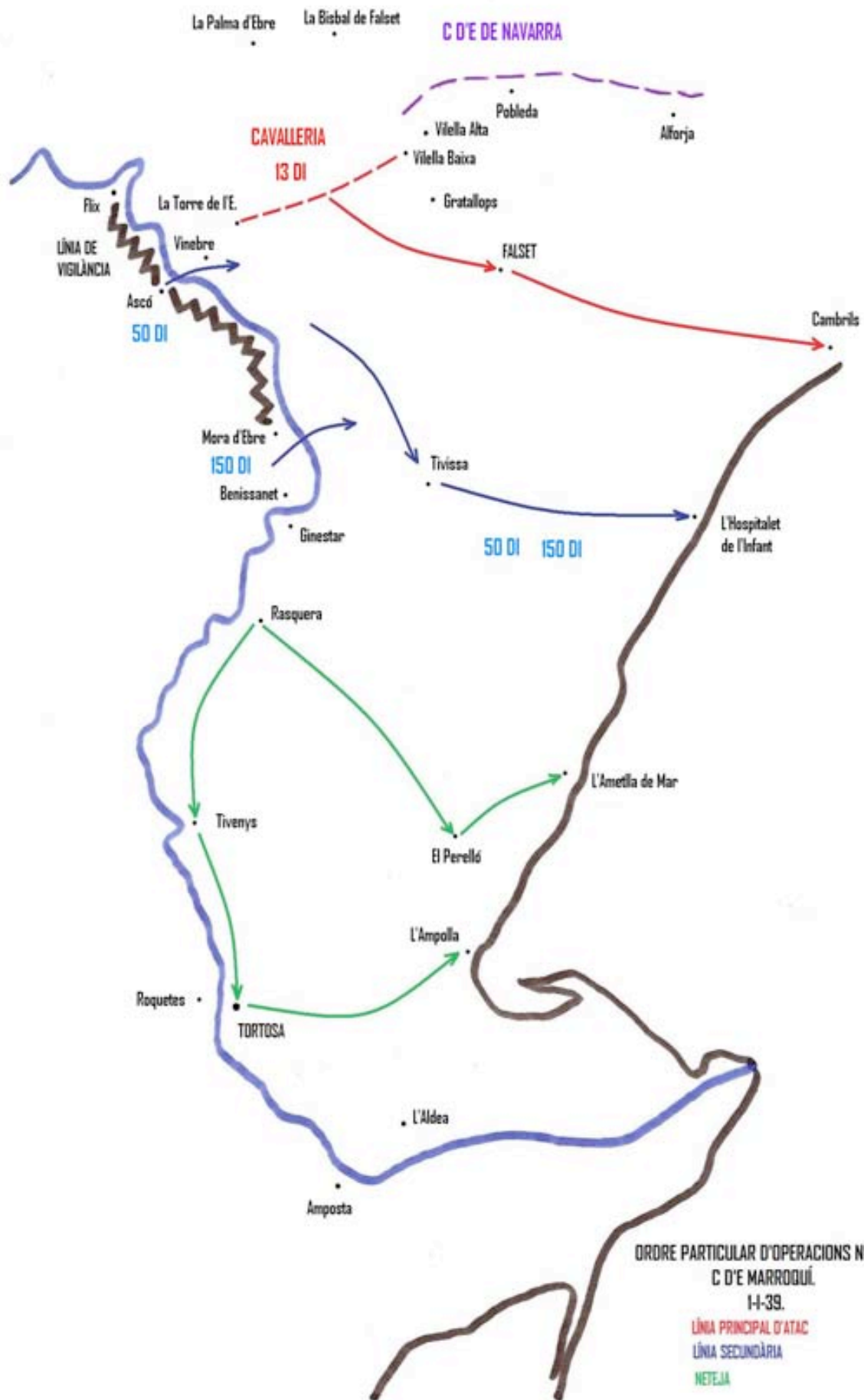
31-XII-38.

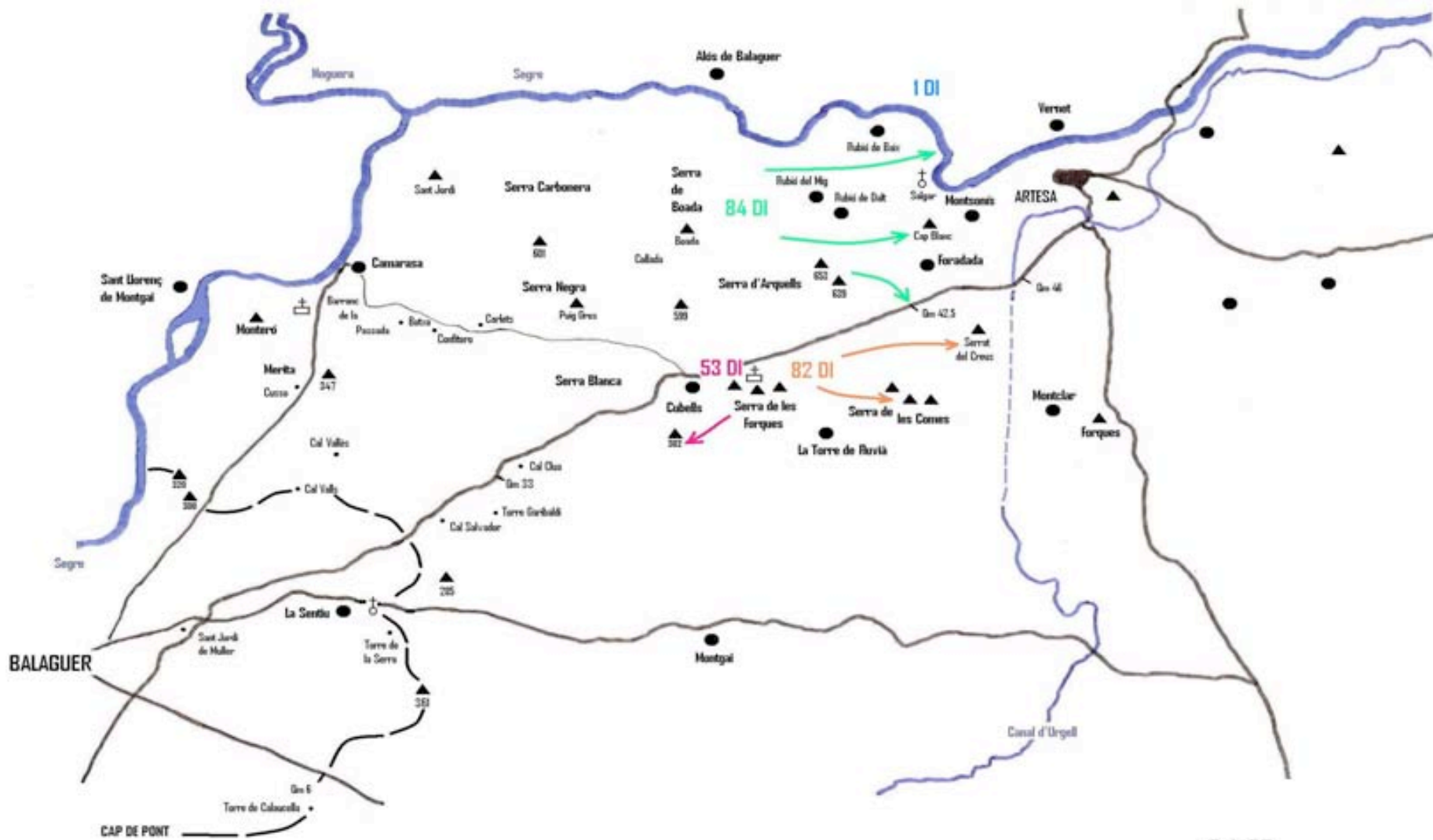
1:40.000.

**BRIGADES MIXTES
DIVISIONS**

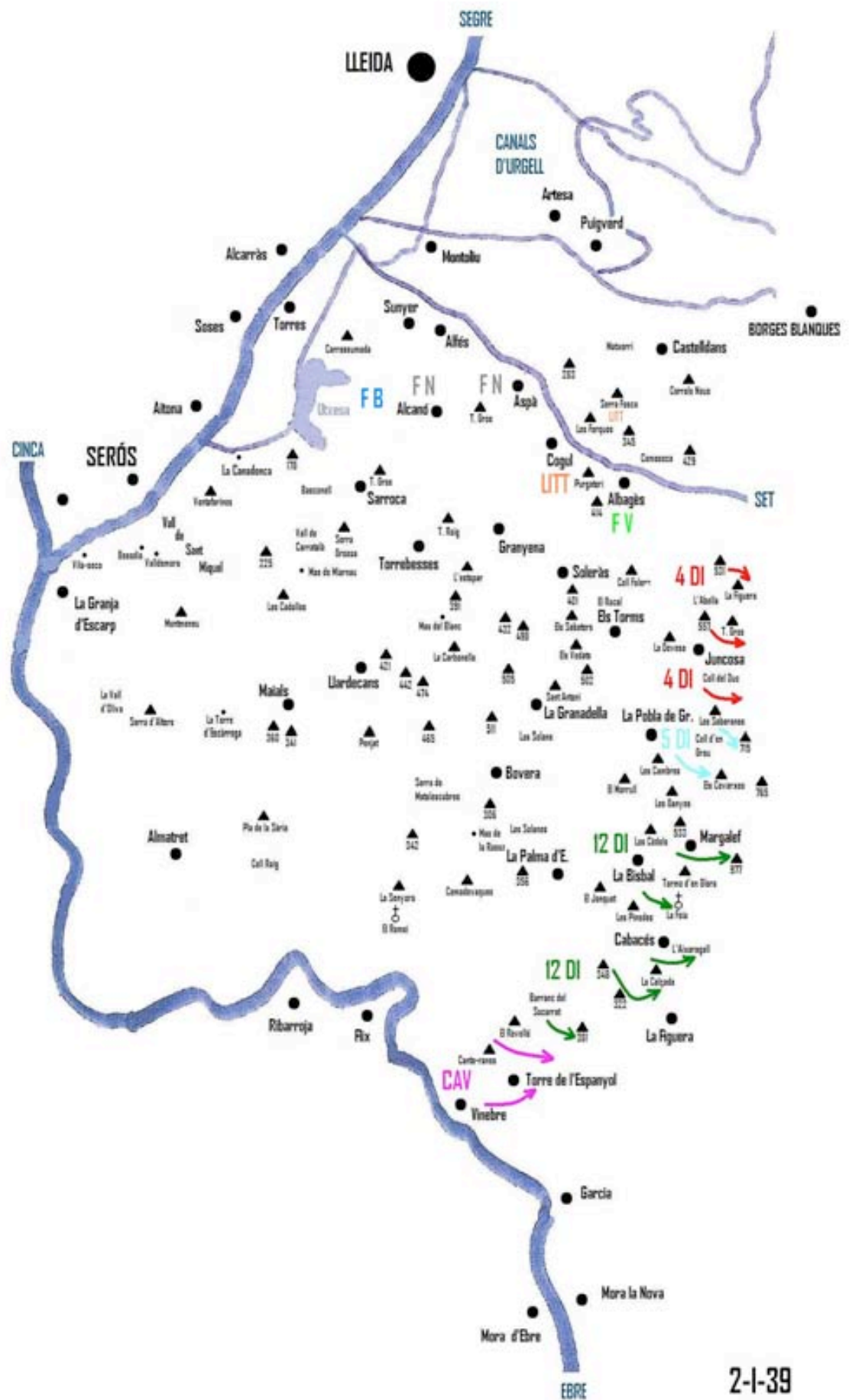

I-I-39

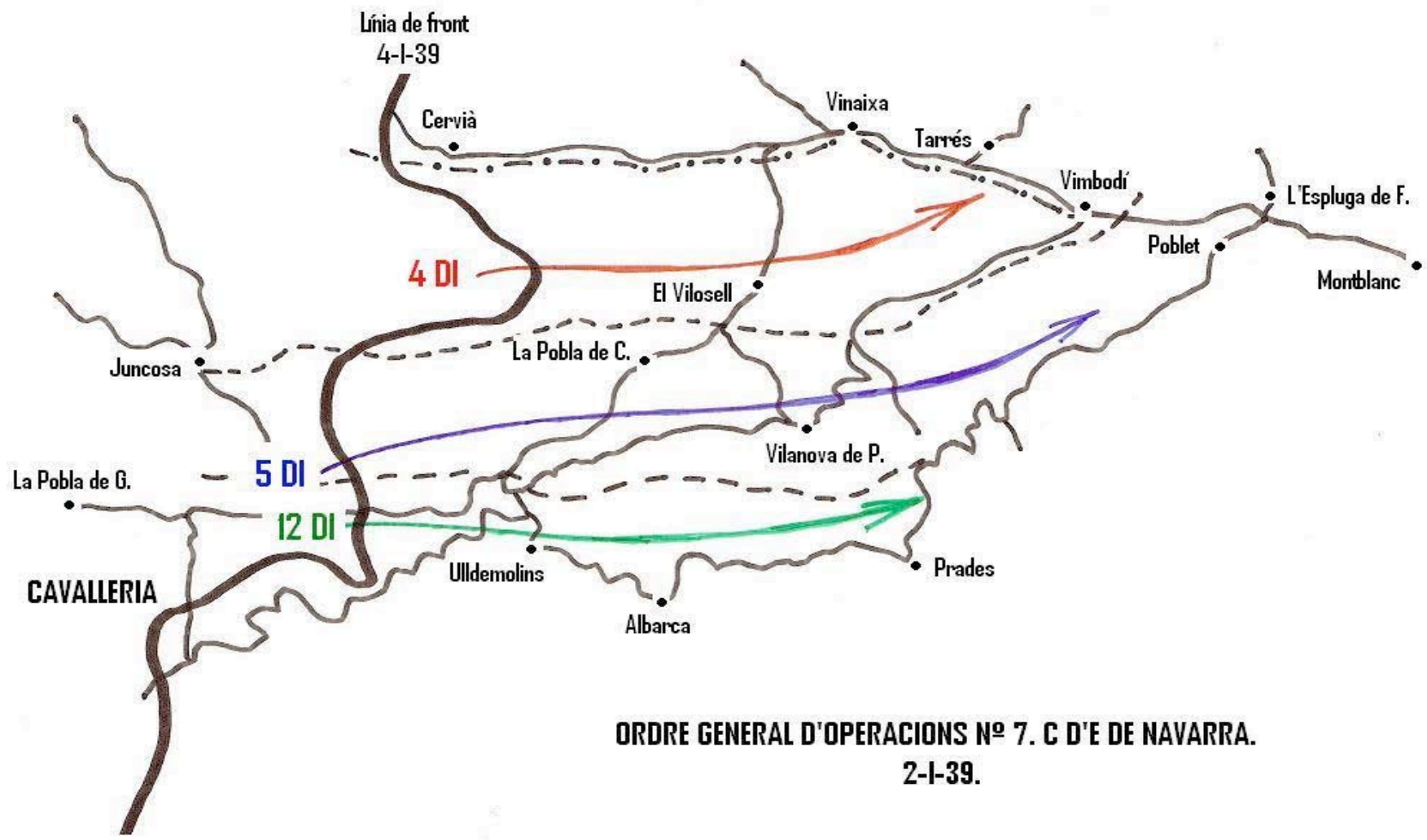

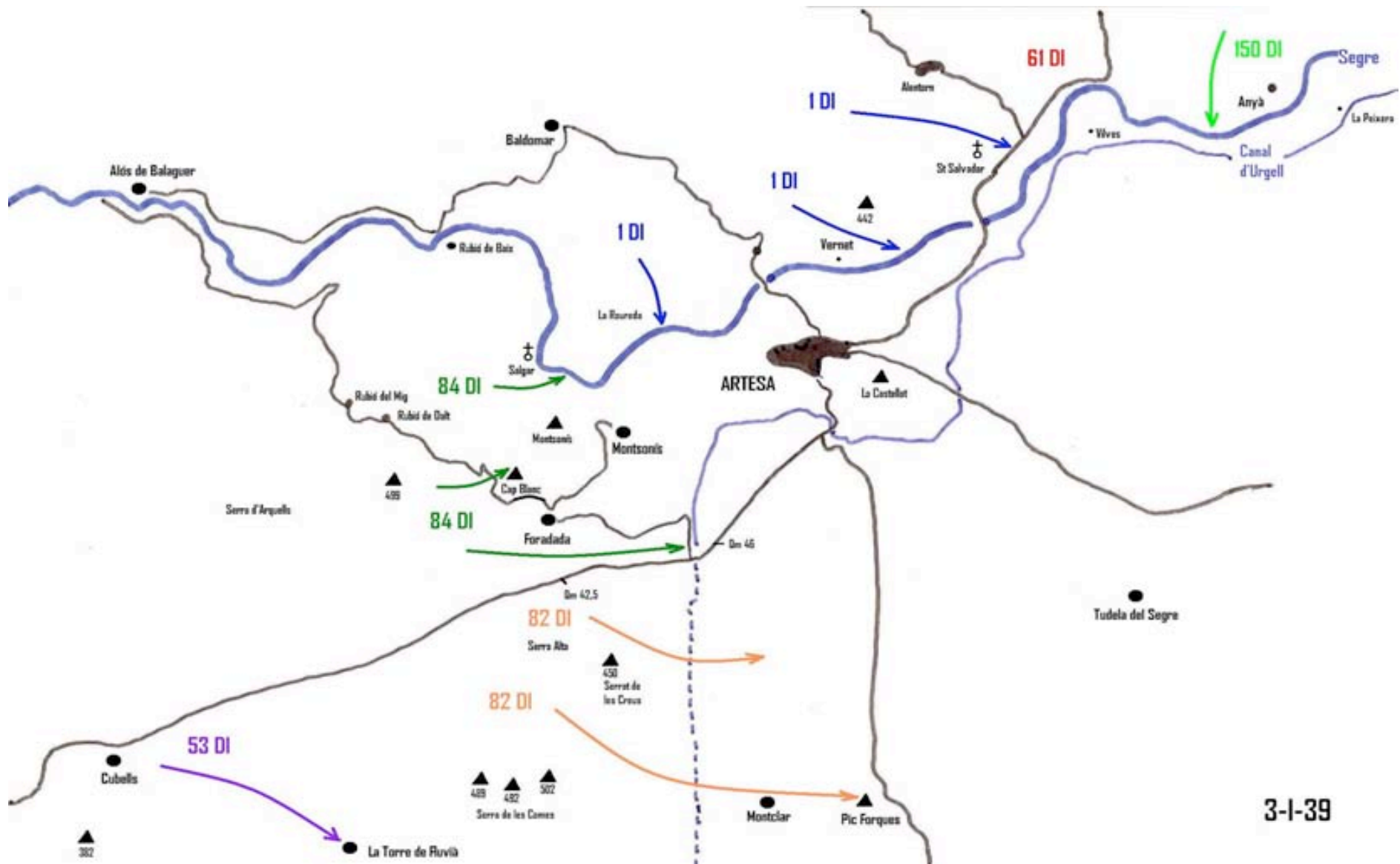
2-1-39

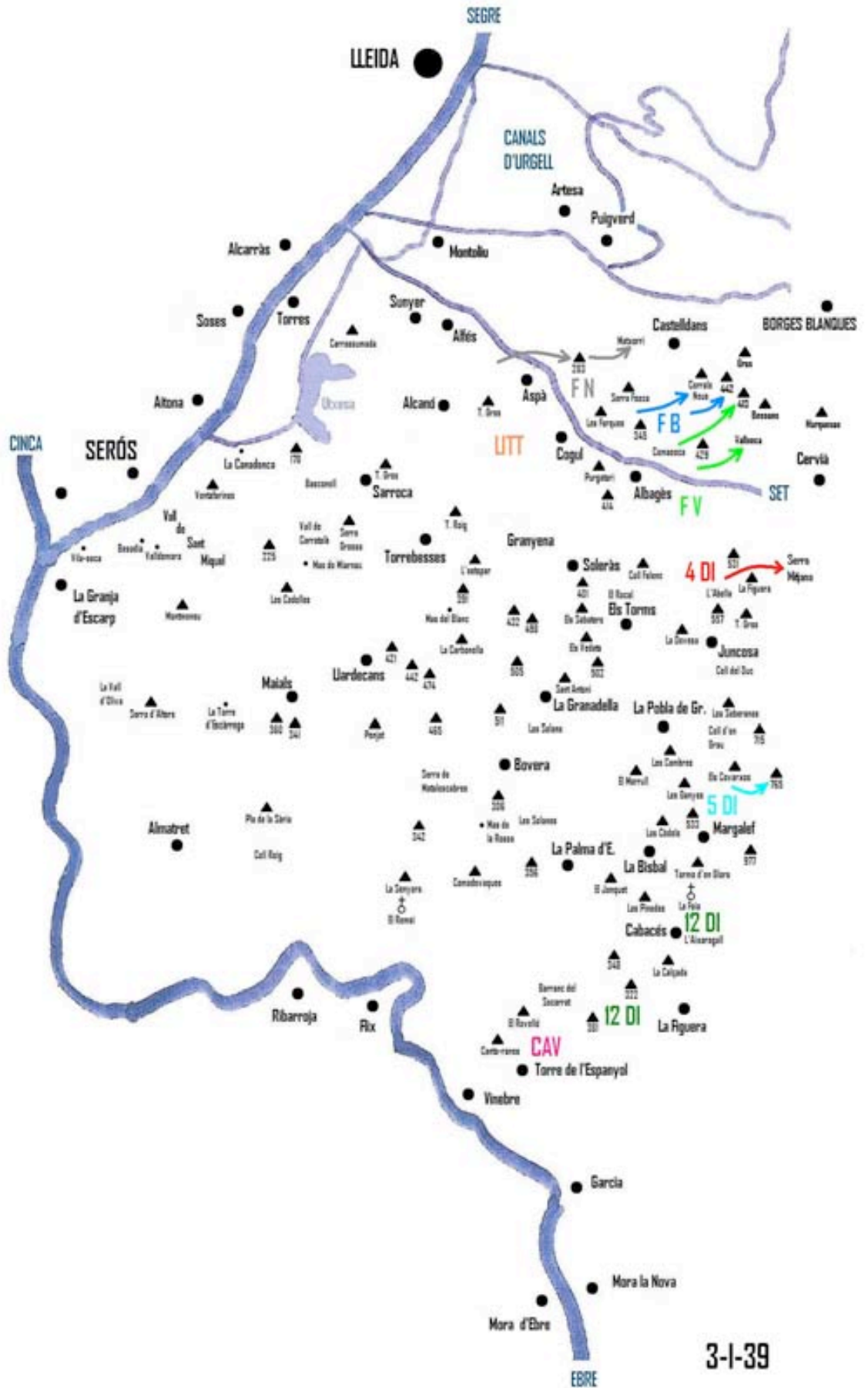
2-1-39

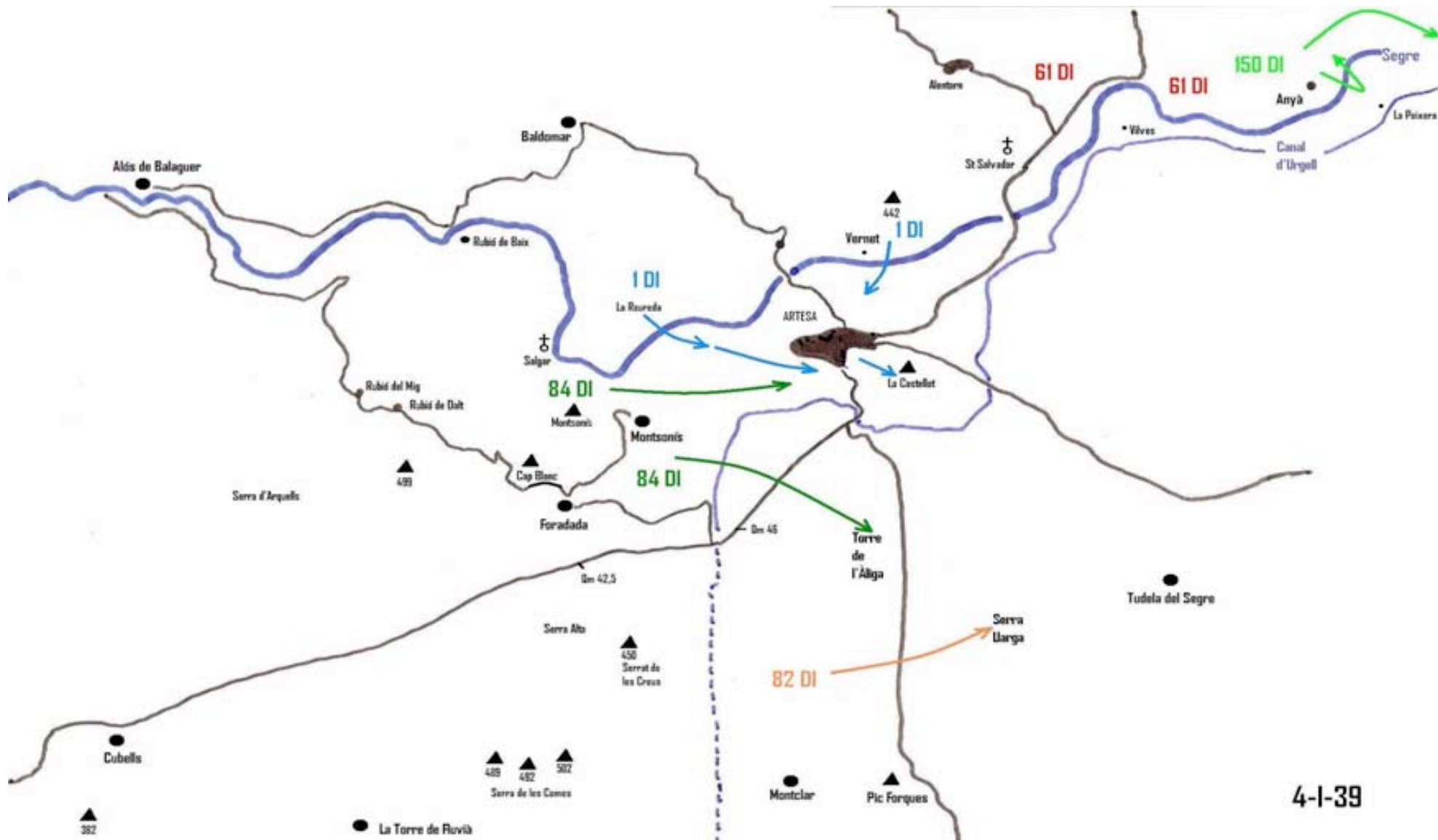
**ORDRE GENERAL D'OPERACIONS Nº 7. C D'E DE NAVARRA.
2-1-39.**

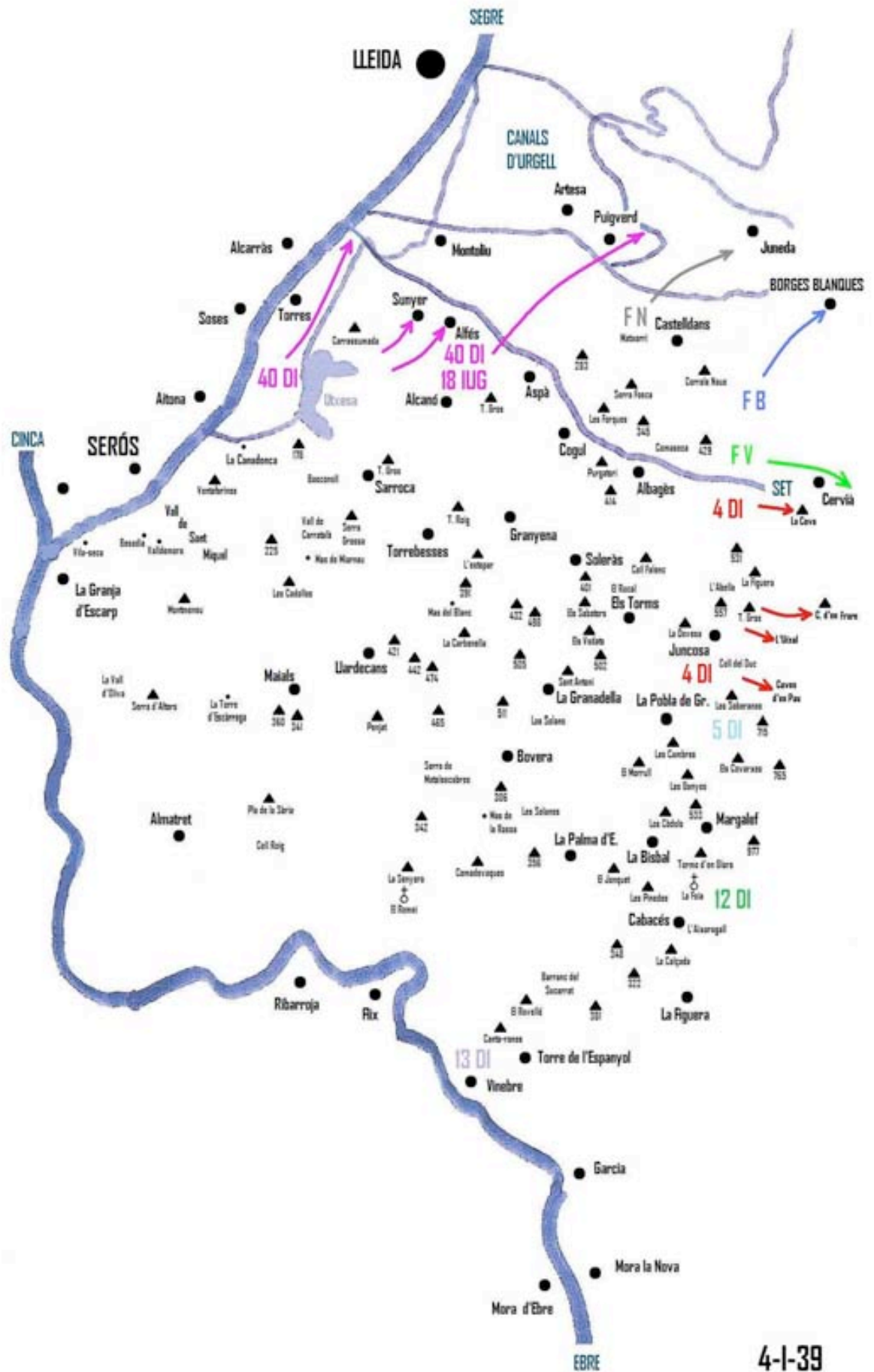
3-1-39

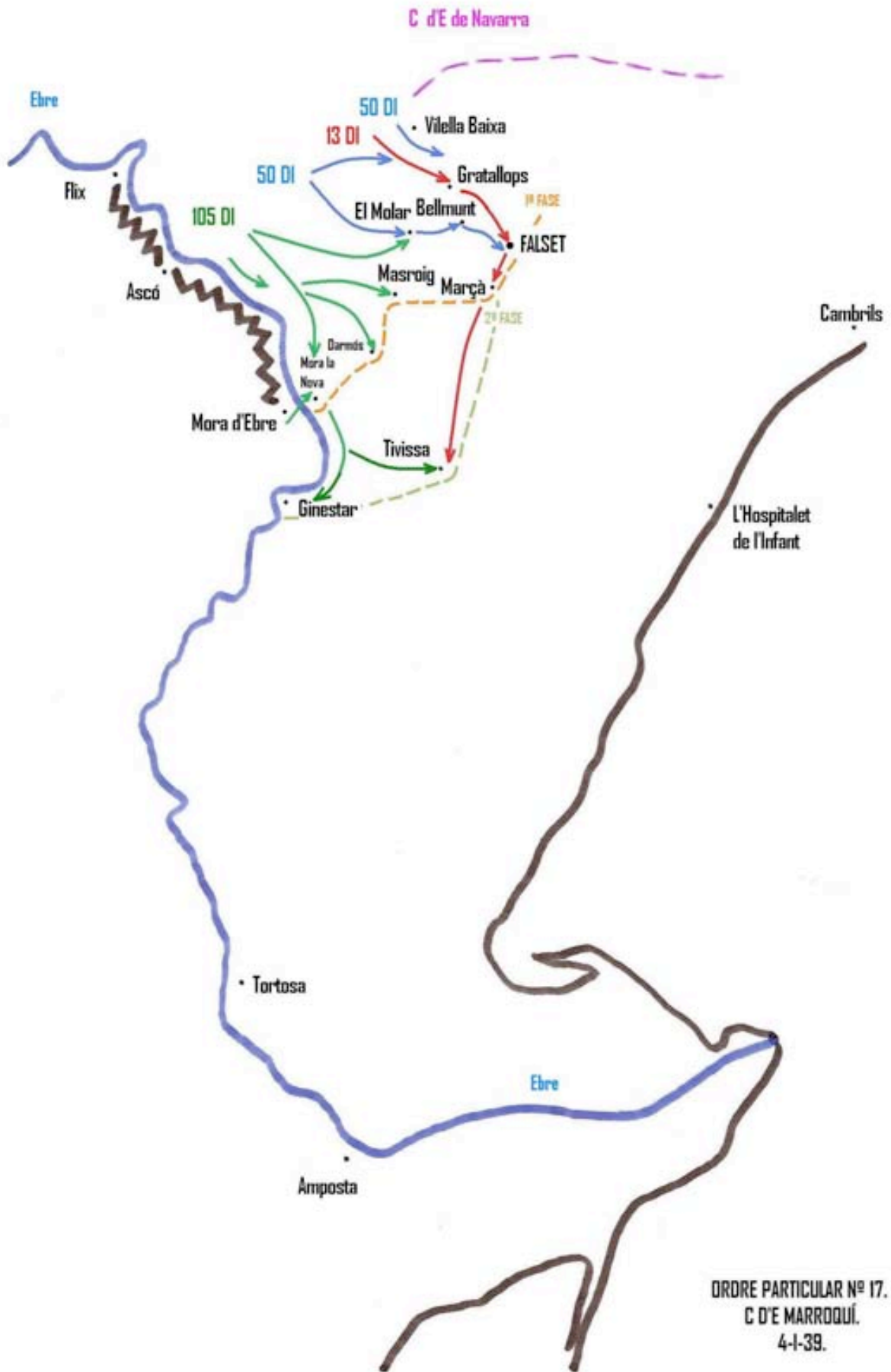
3-1-39

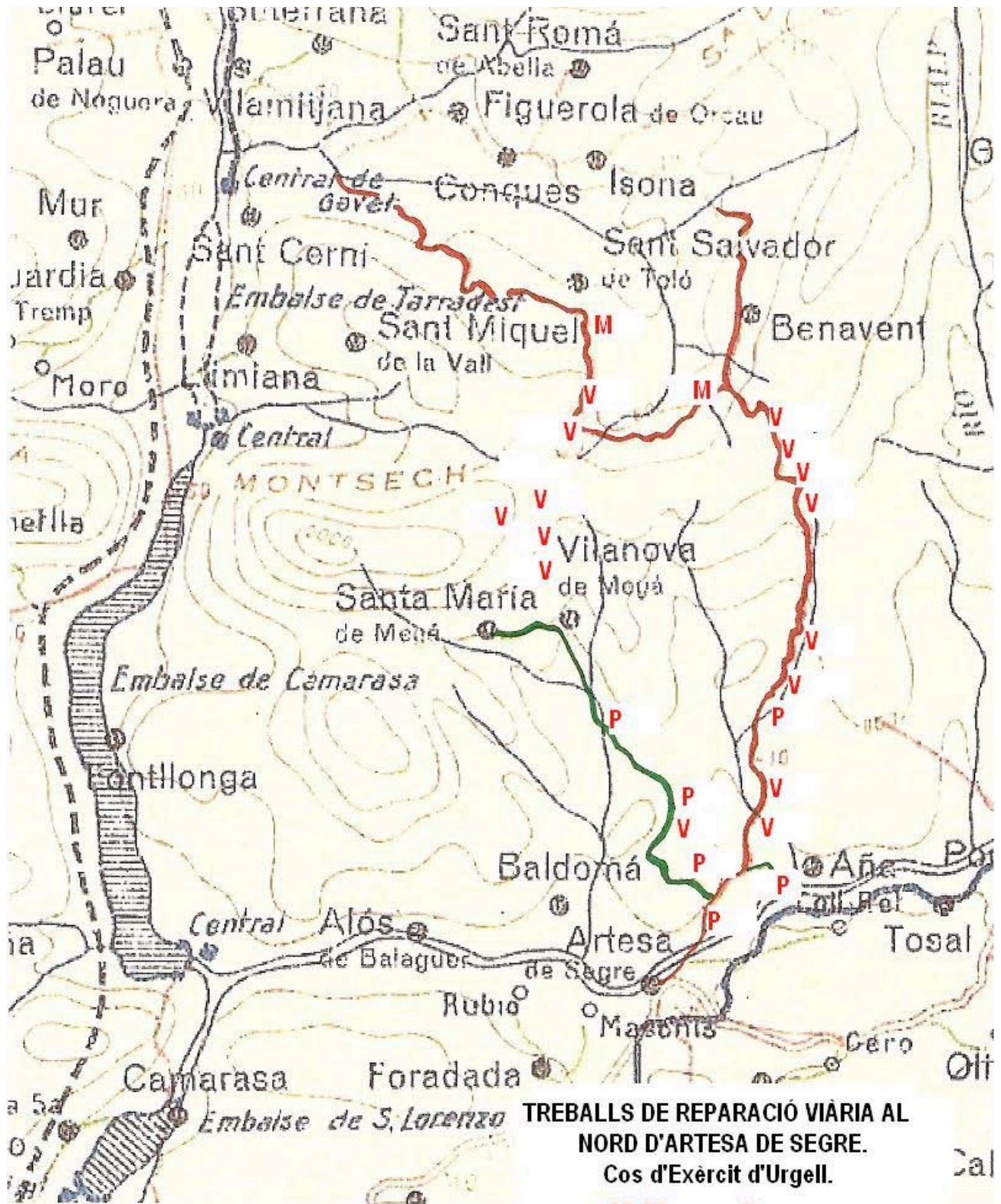
4-I-39

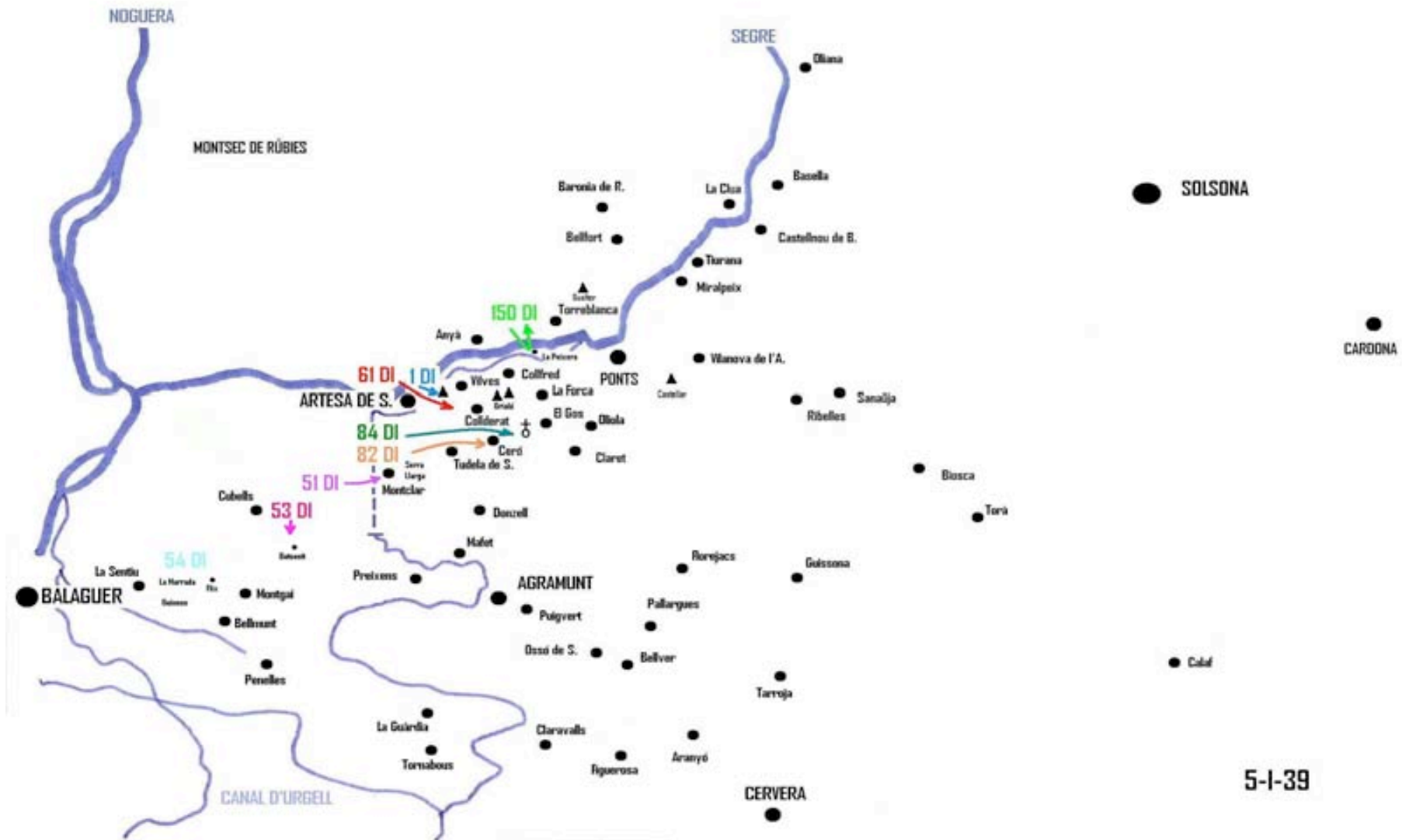

4-1-39

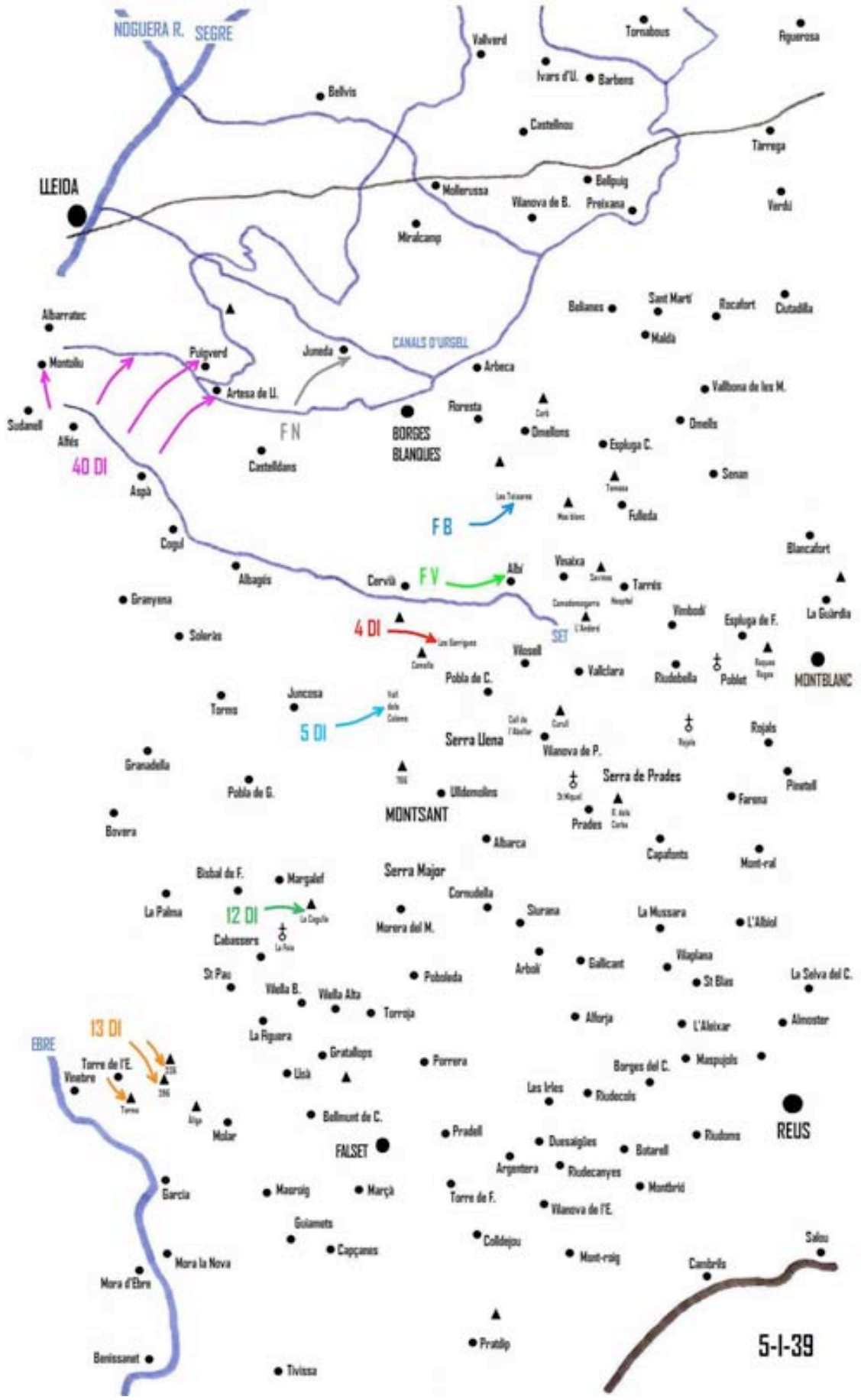

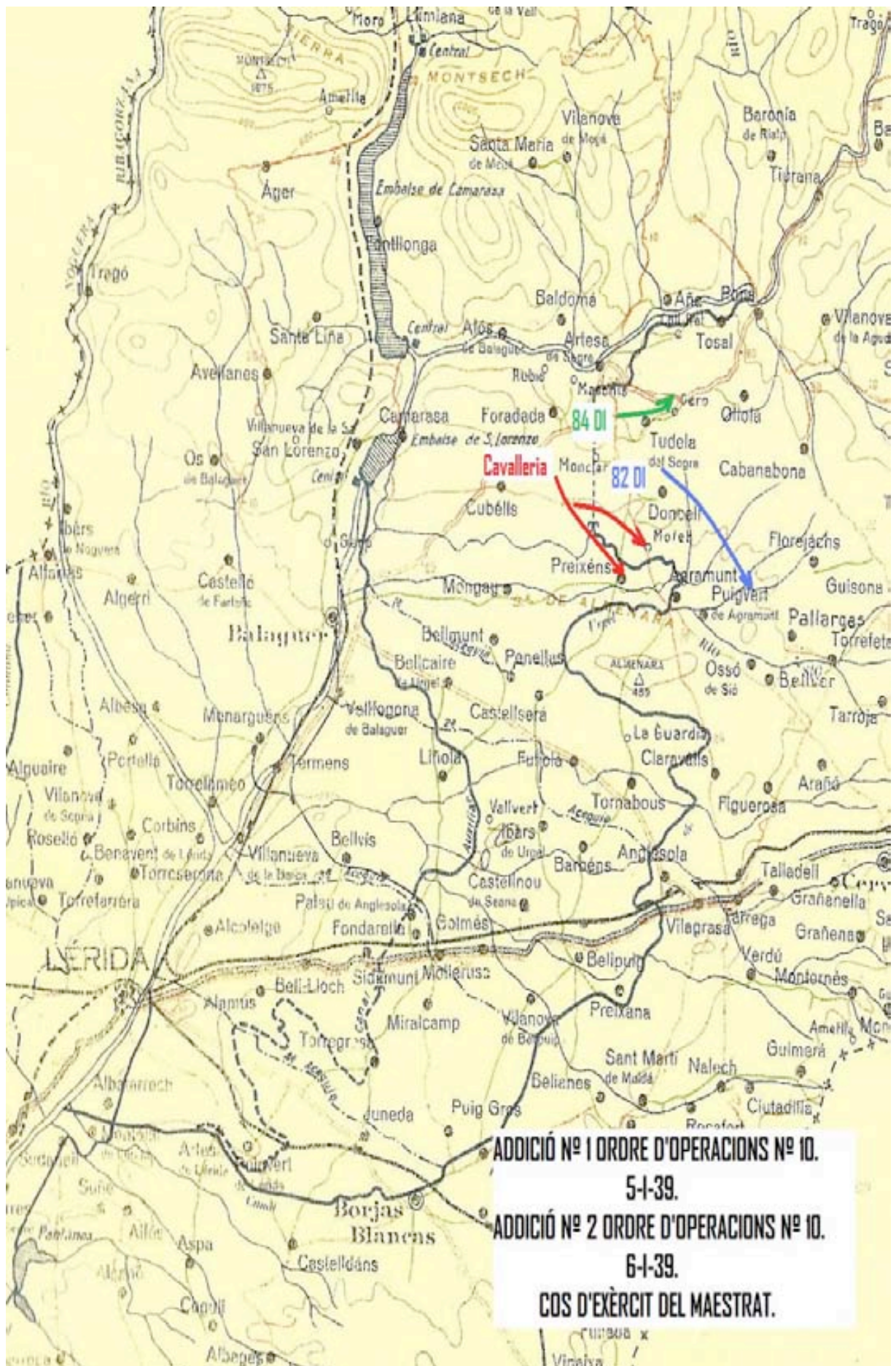
ORDRE PARTICULAR N° 17.
C D'E MARROQUÍ.
4-1-39.

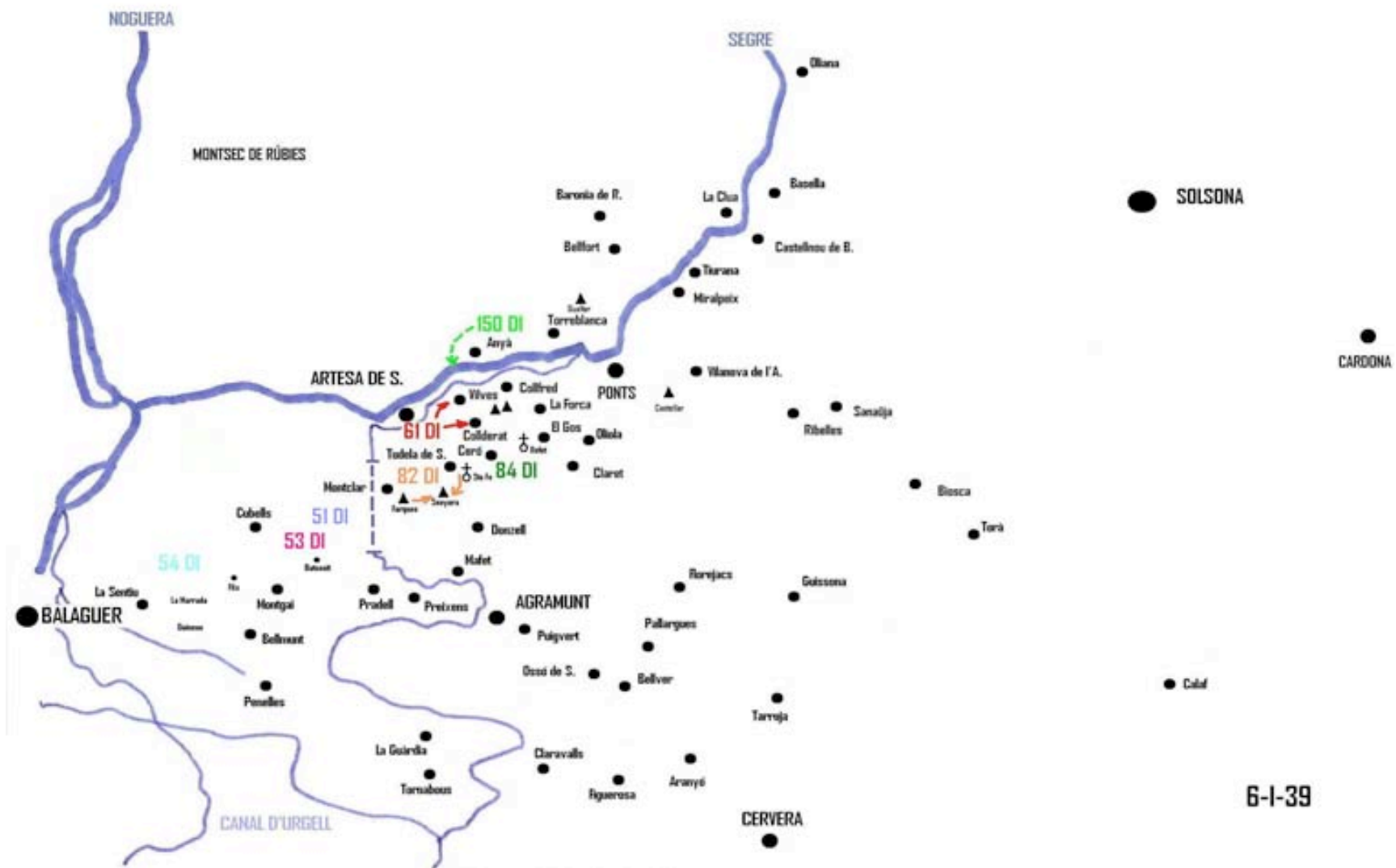

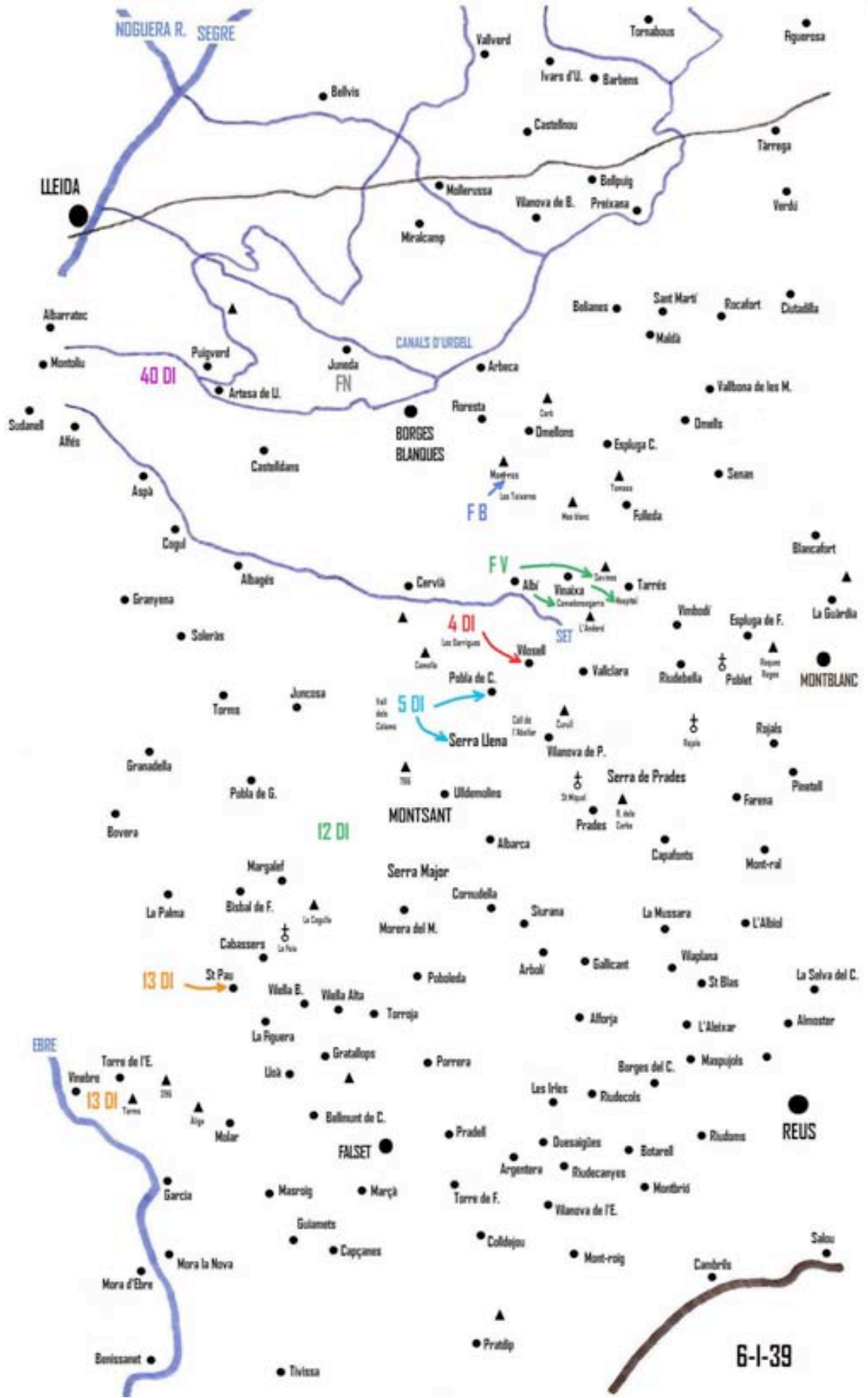
5-1-39

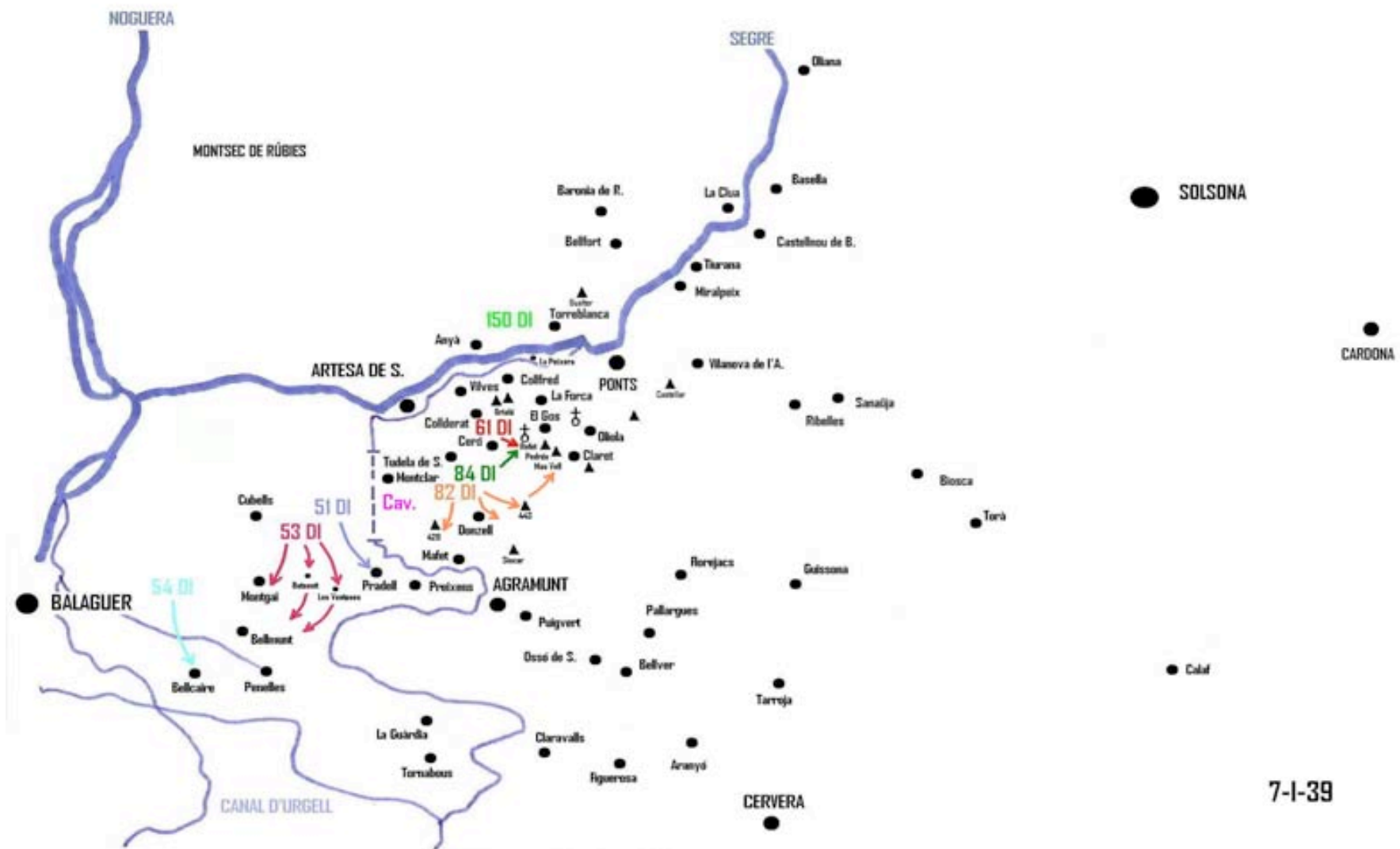

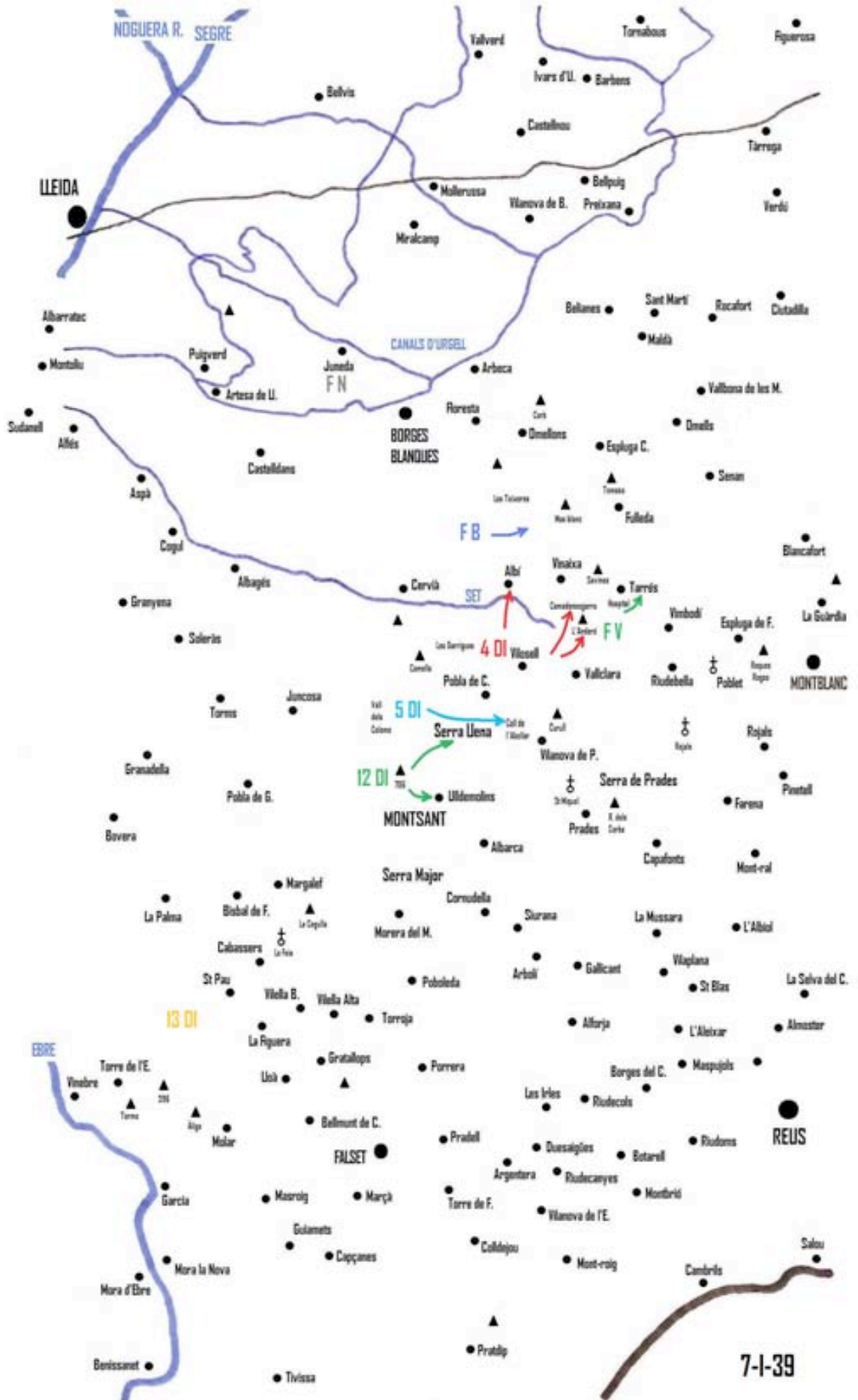
ADDICIÓ Nº 1 ORDRE D'OPERACIONS Nº 10.
5-1-39.
ADDICIÓ Nº 2 ORDRE D'OPERACIONS Nº 10.
6-1-39.
COS D'EXÈRCIT DEL MAESTRAT.

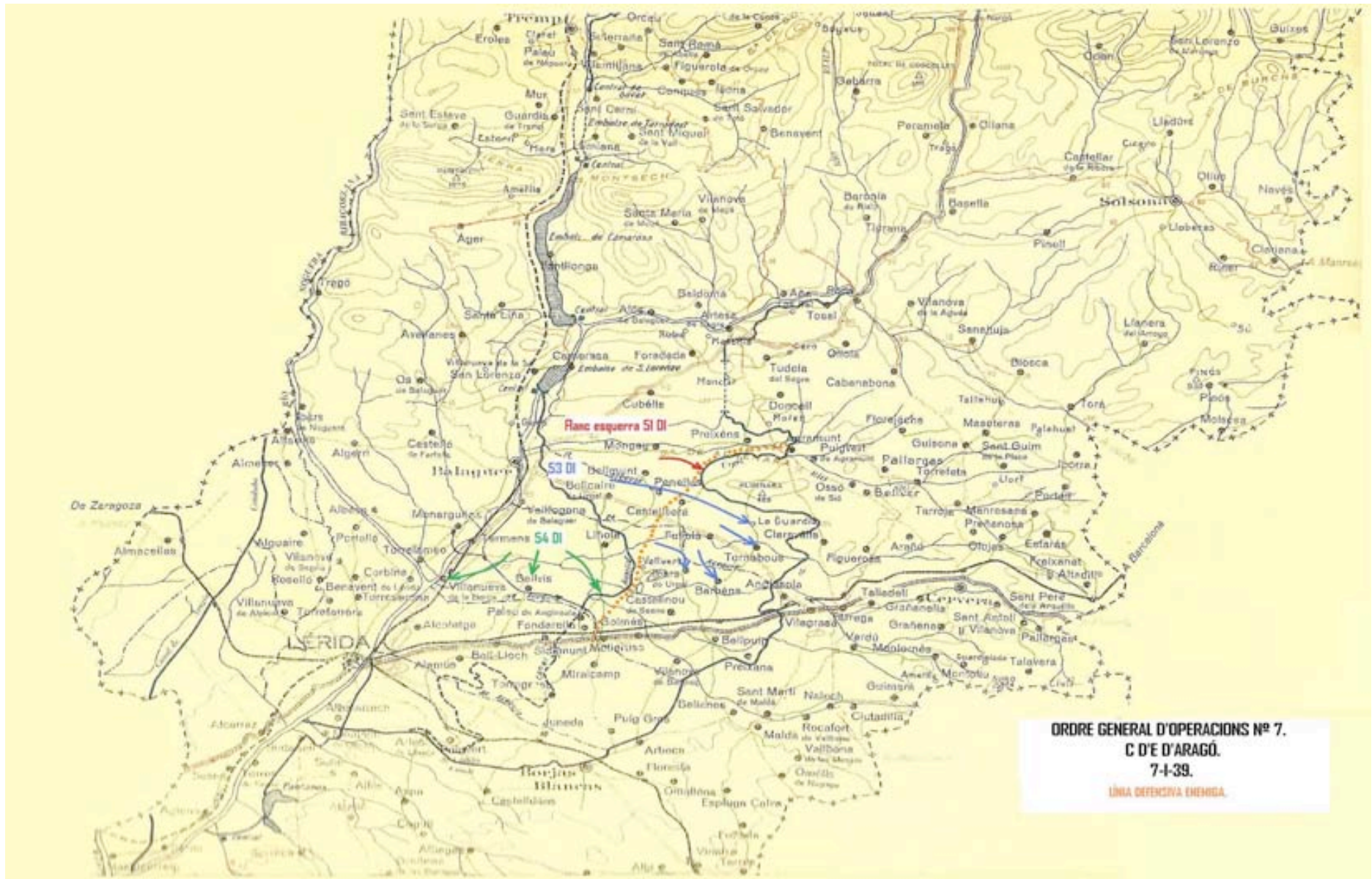

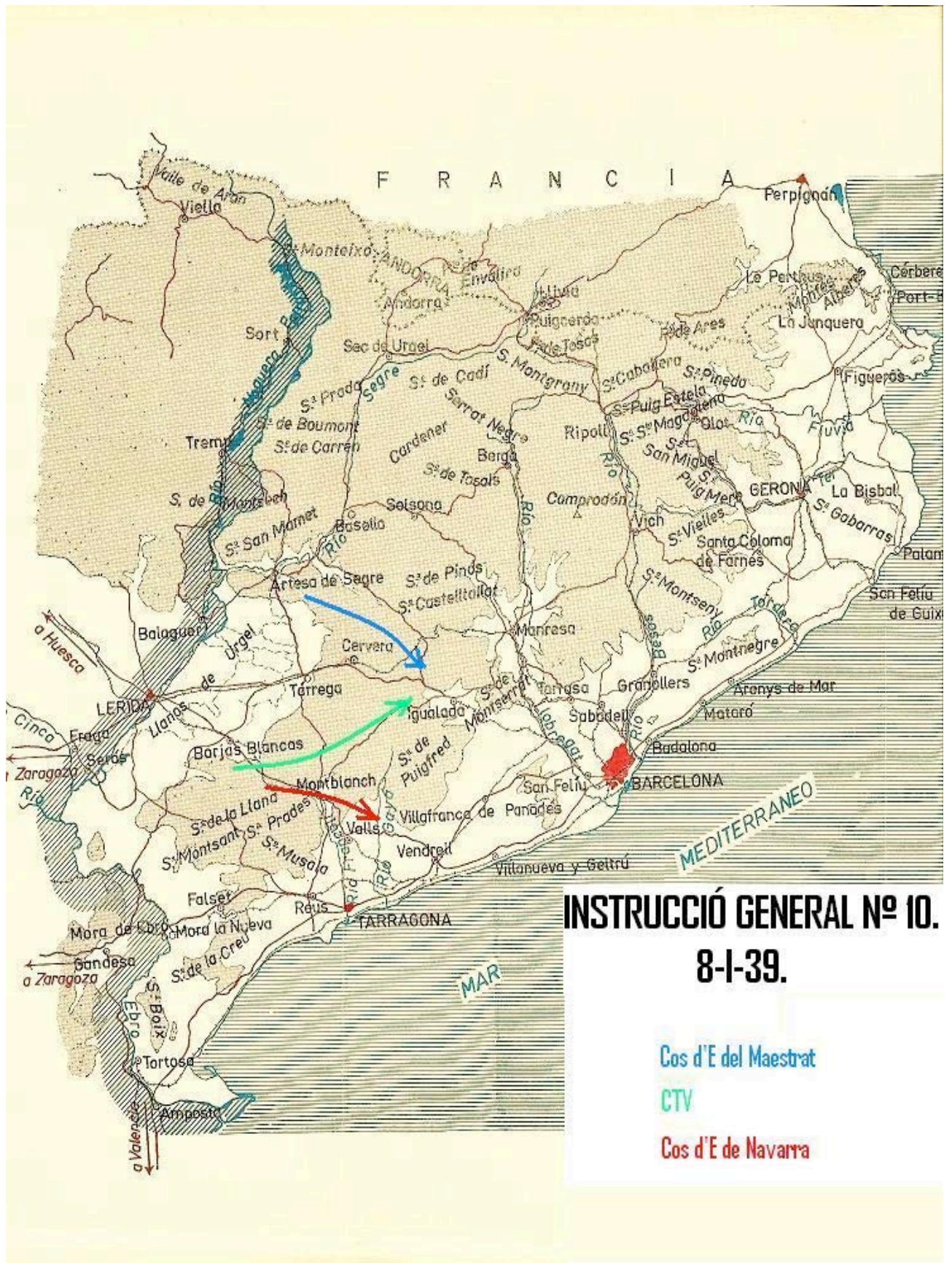
7-1-39

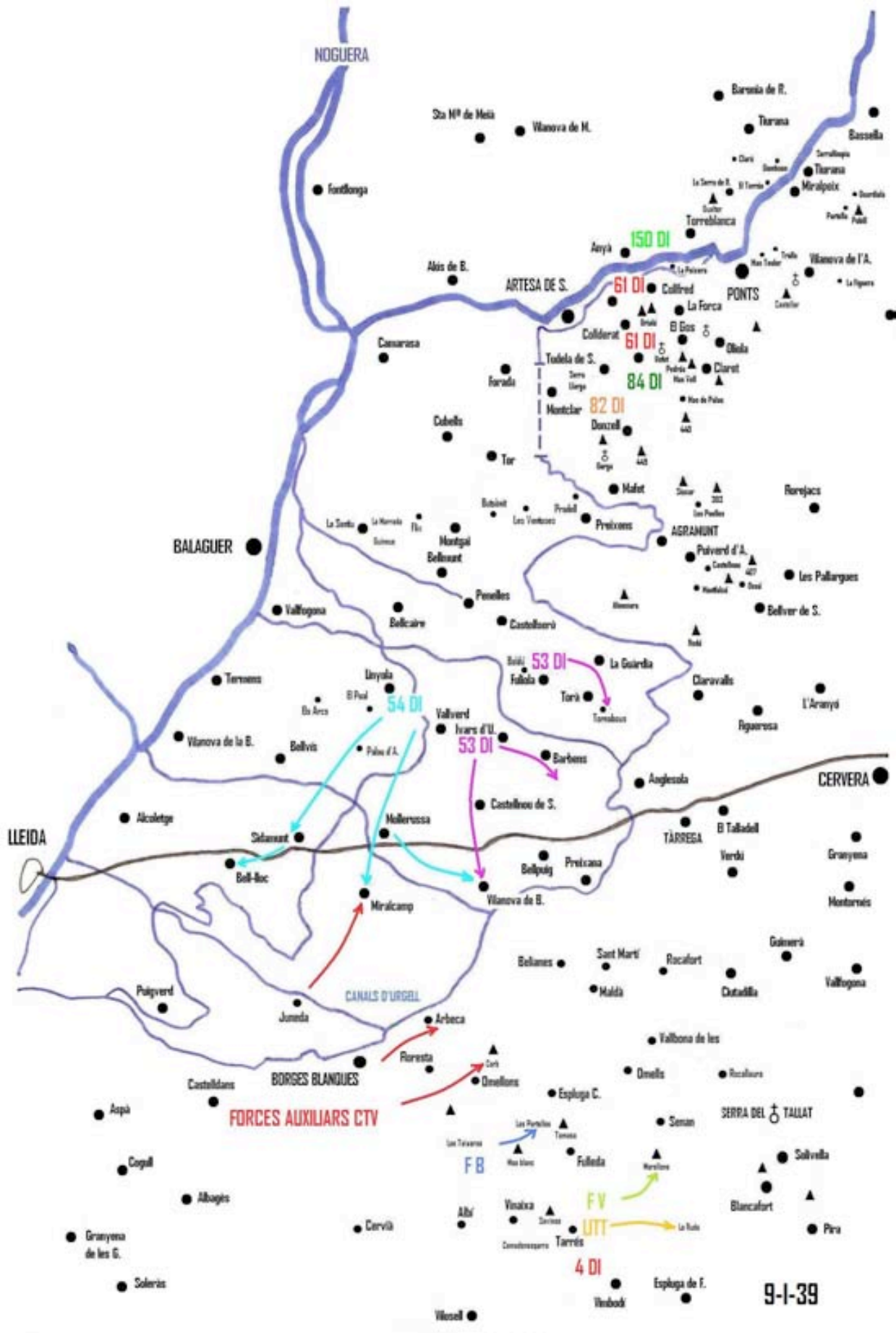
8-1-39

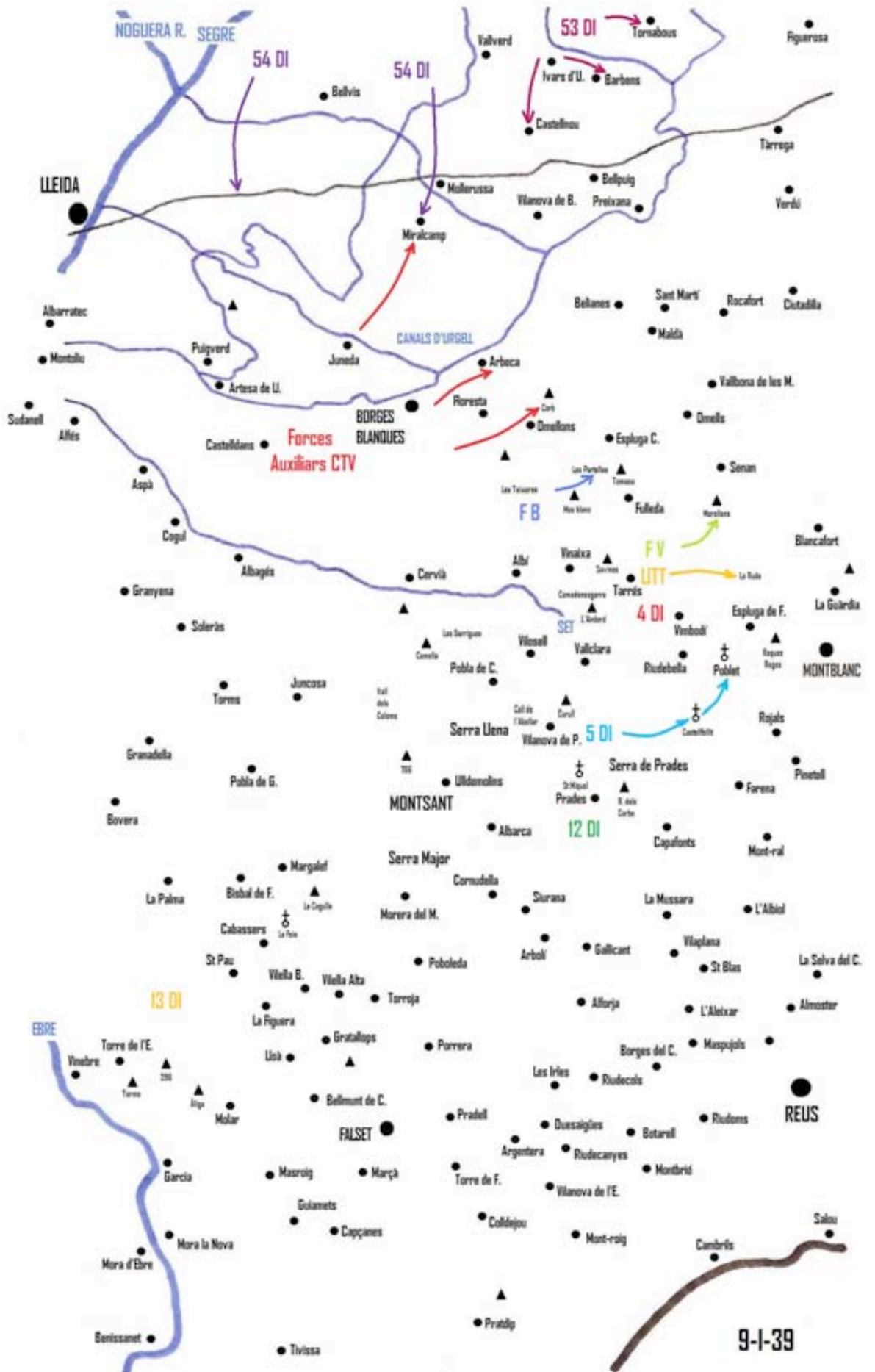
INSTRUCCIÓ GENERAL Nº 10.

8-I-39.

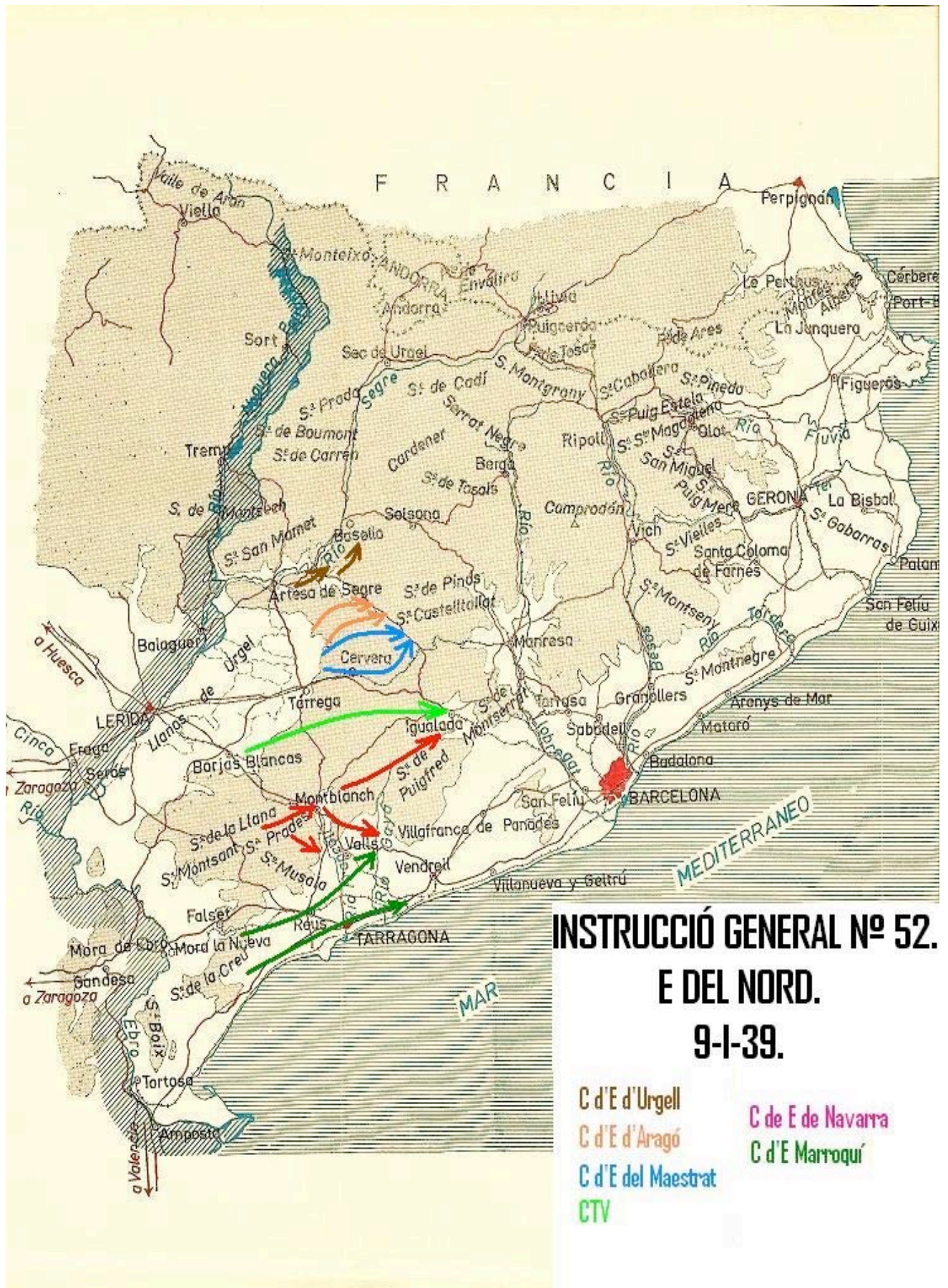
- Cos d'E del Maestrat
- CTV
- Cos d'E de Navarra

9-1-39

9-1-39

**INSTRUCCIÓ GENERAL Nº 52.
E DEL NORD.
9-I-39.**

C d'E d'Urgell

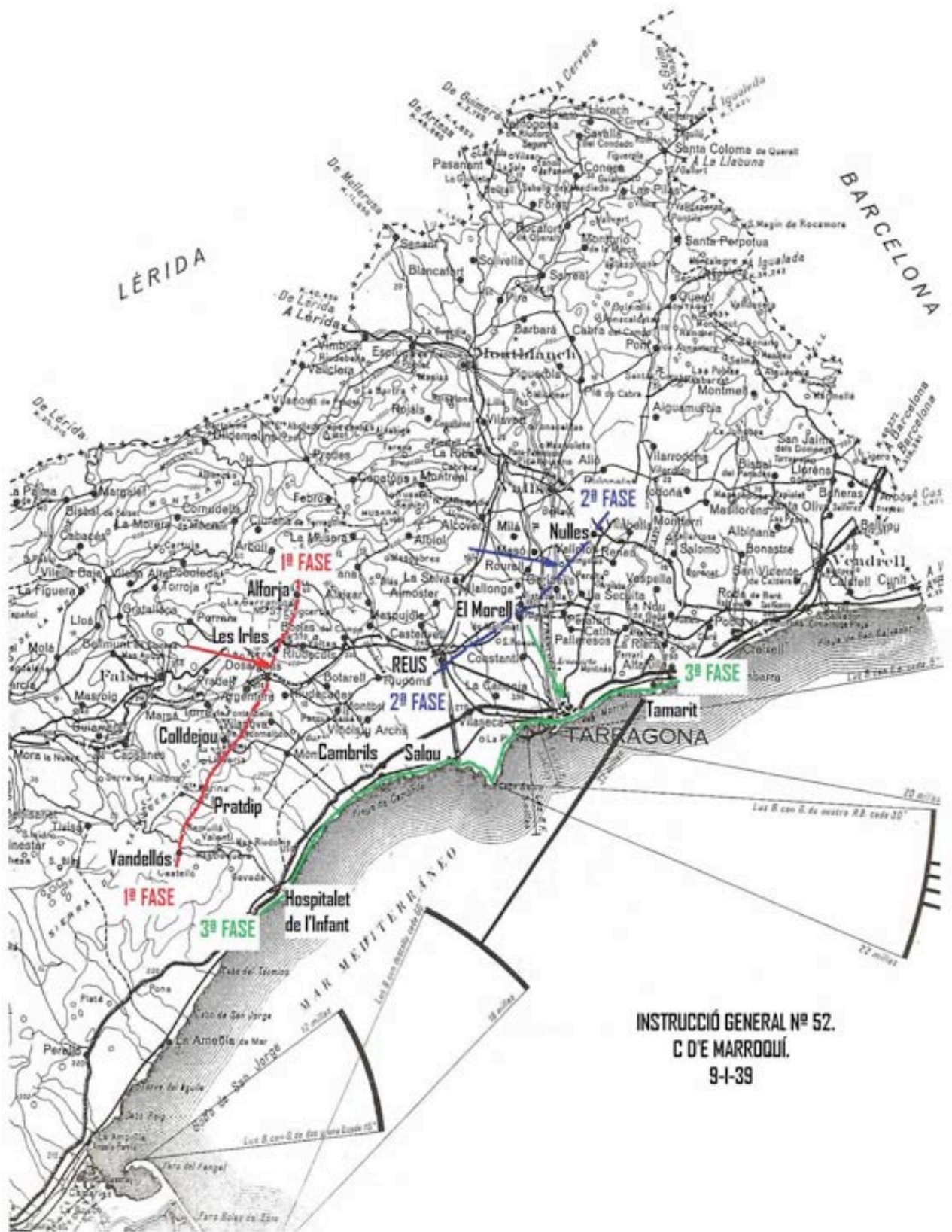
C d'E d'Aragó

C d'E del Maestrat

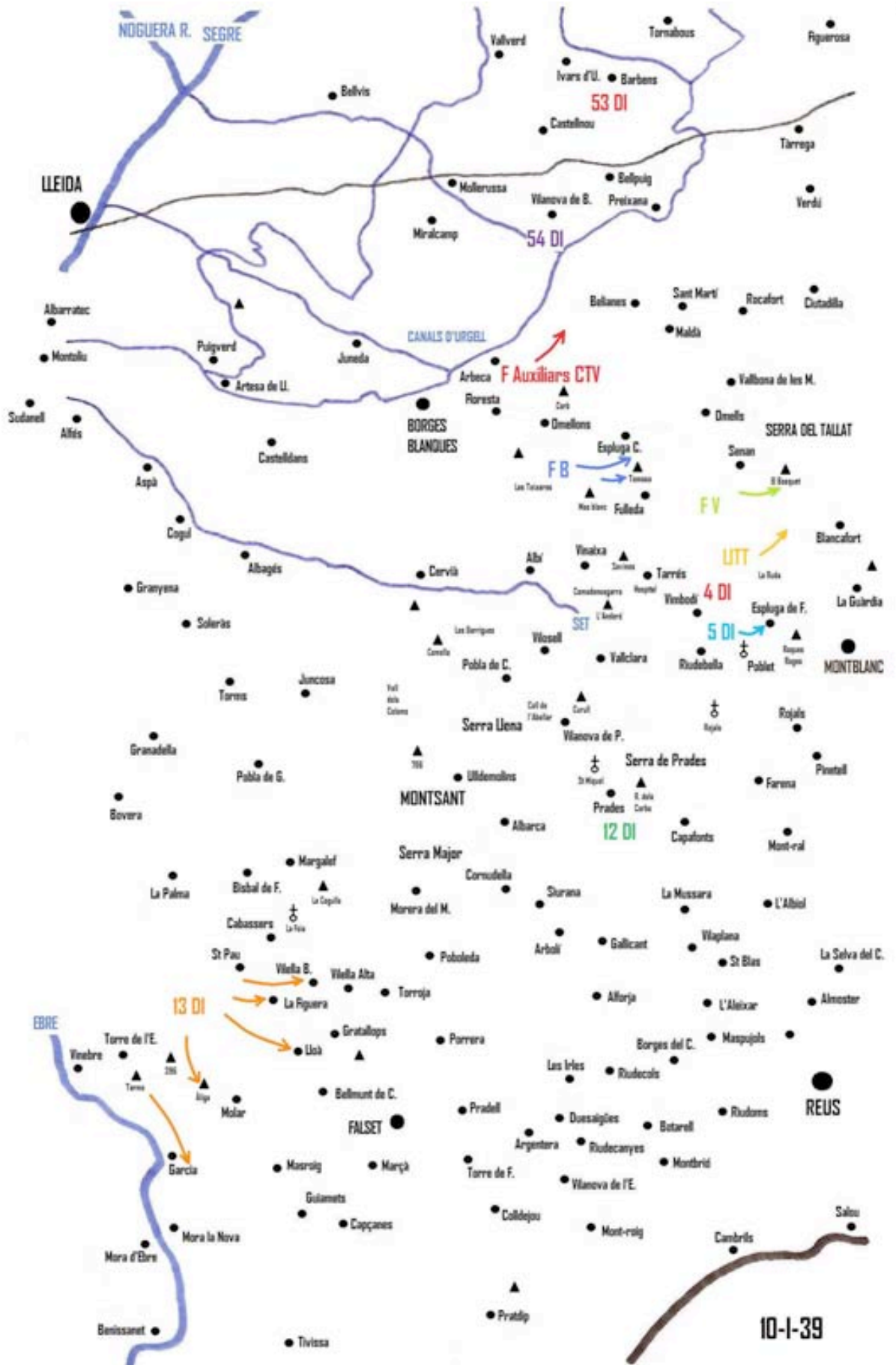
CTV

C de E de Navarra

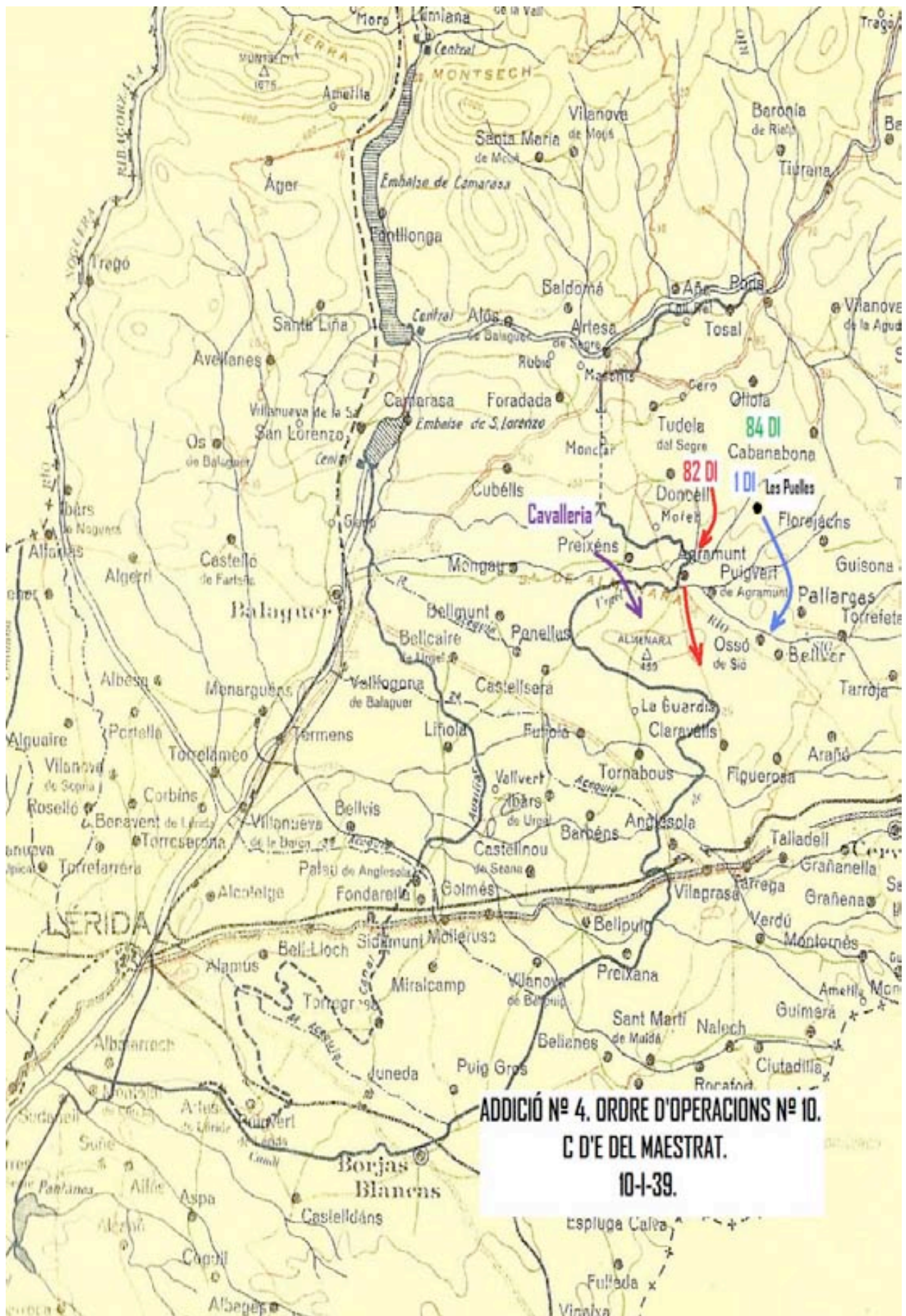
C d'E Marroquí

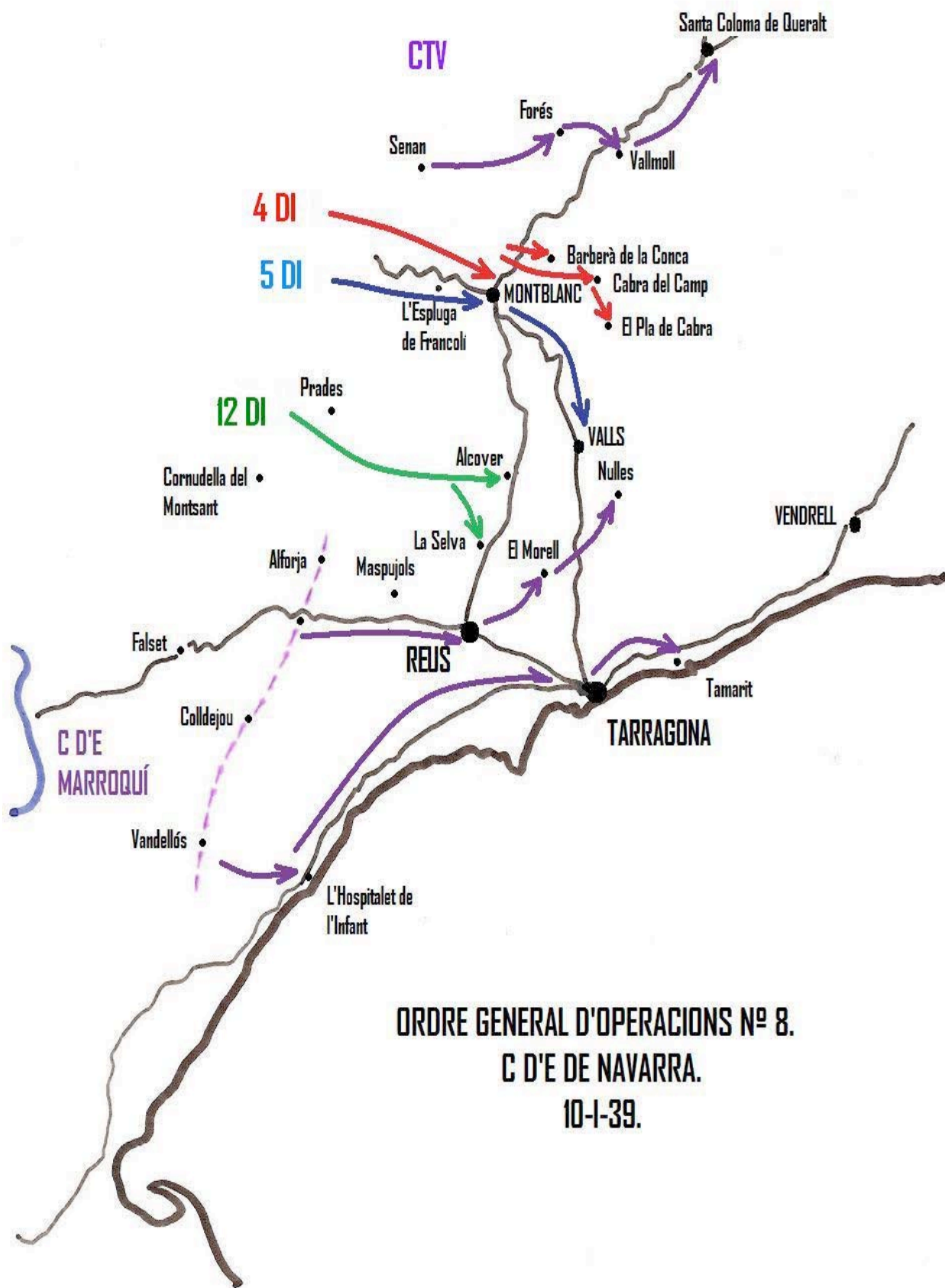

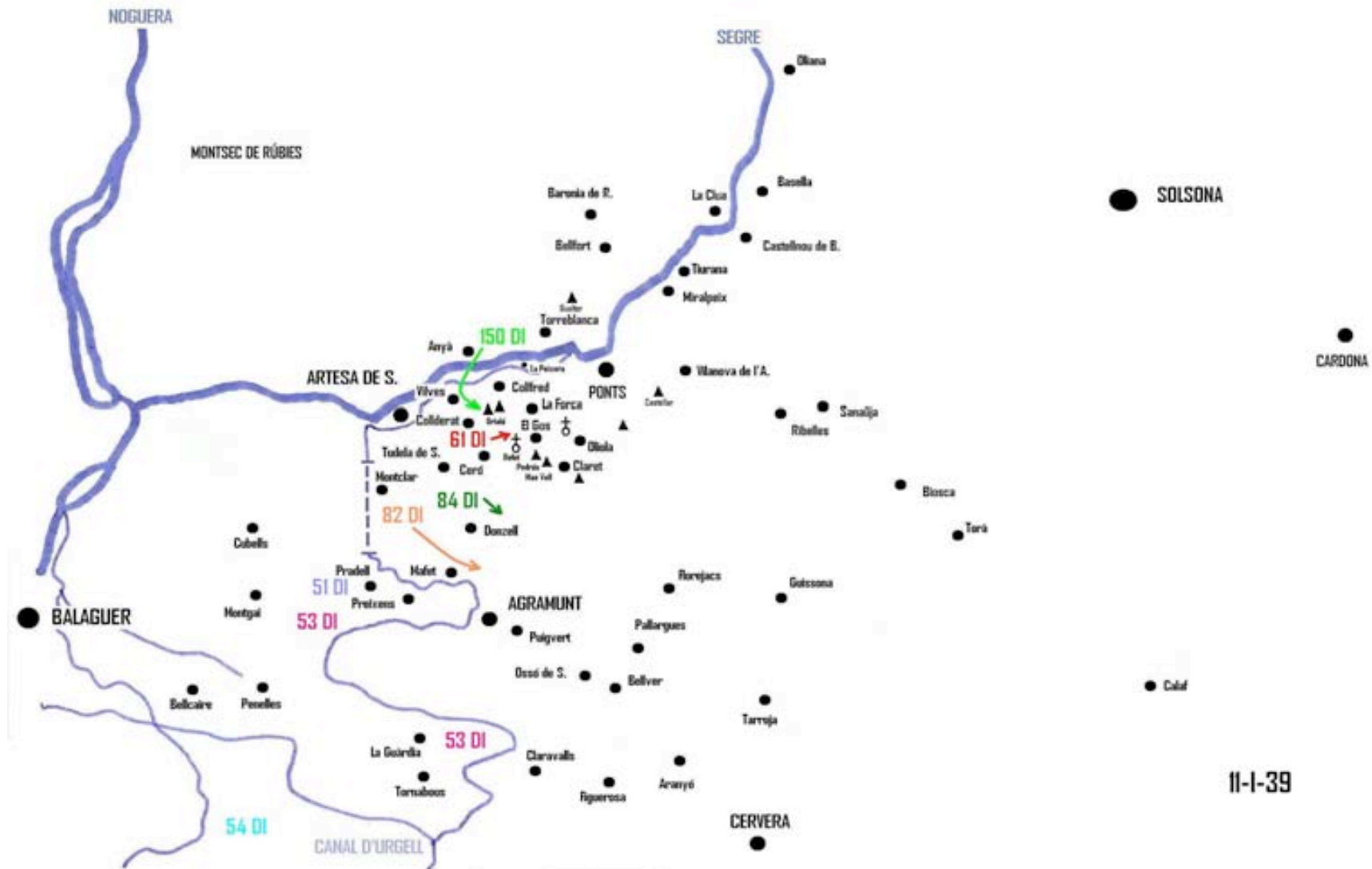

10-1-39

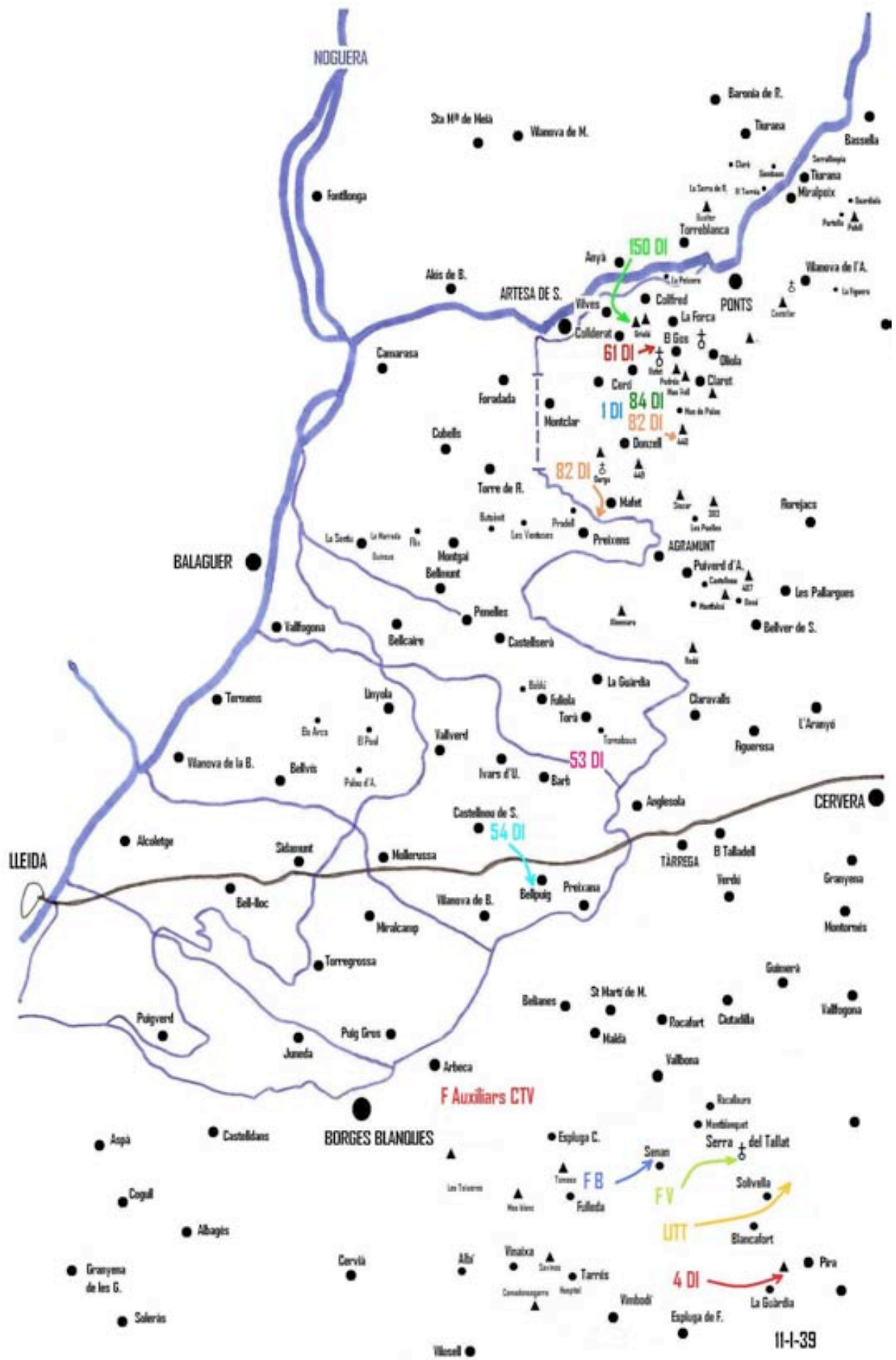

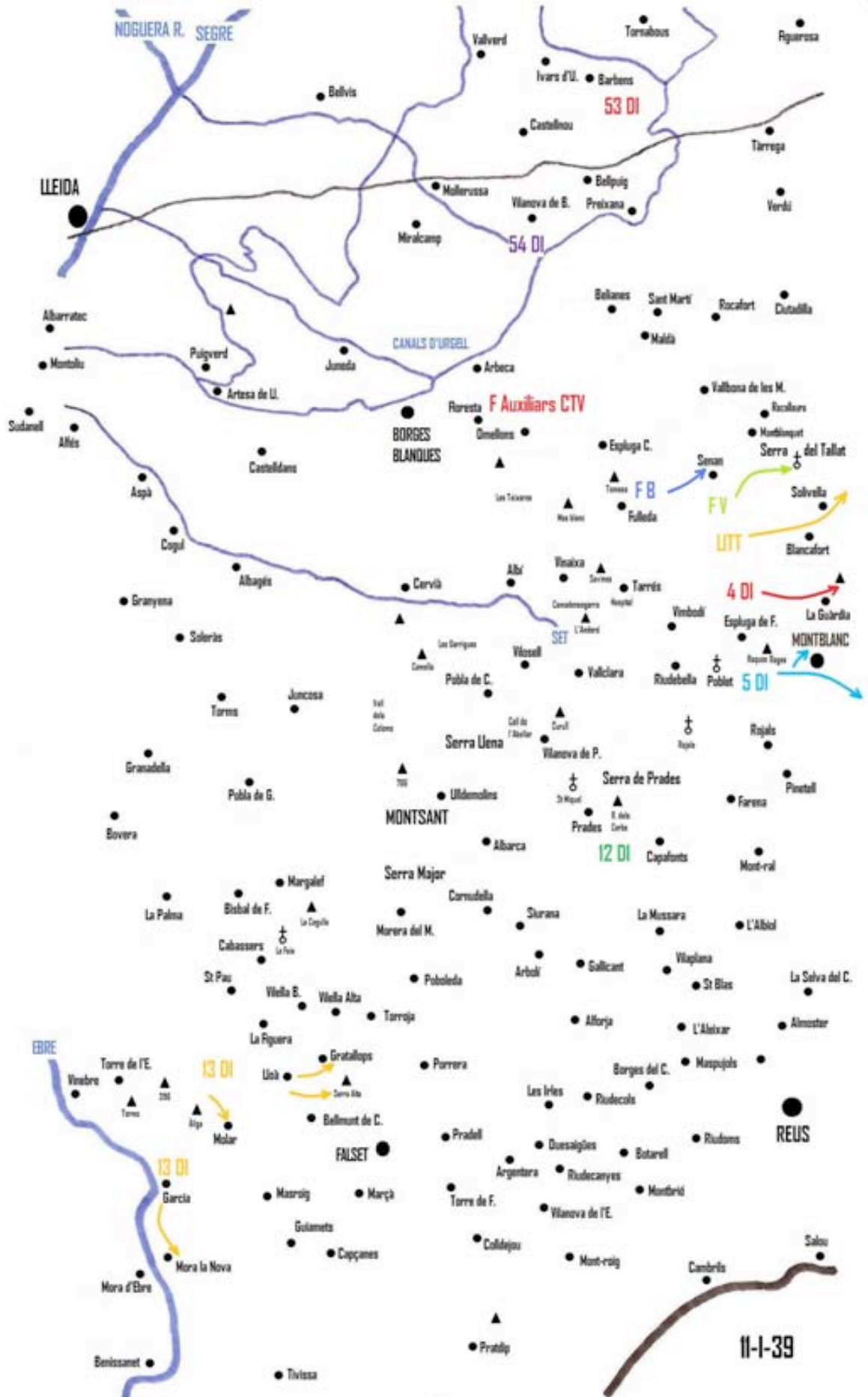
**ORDRE GENERAL D'OPERACIONS Nº 8.
C D'E DE NAVARRA.
10-I-39.**

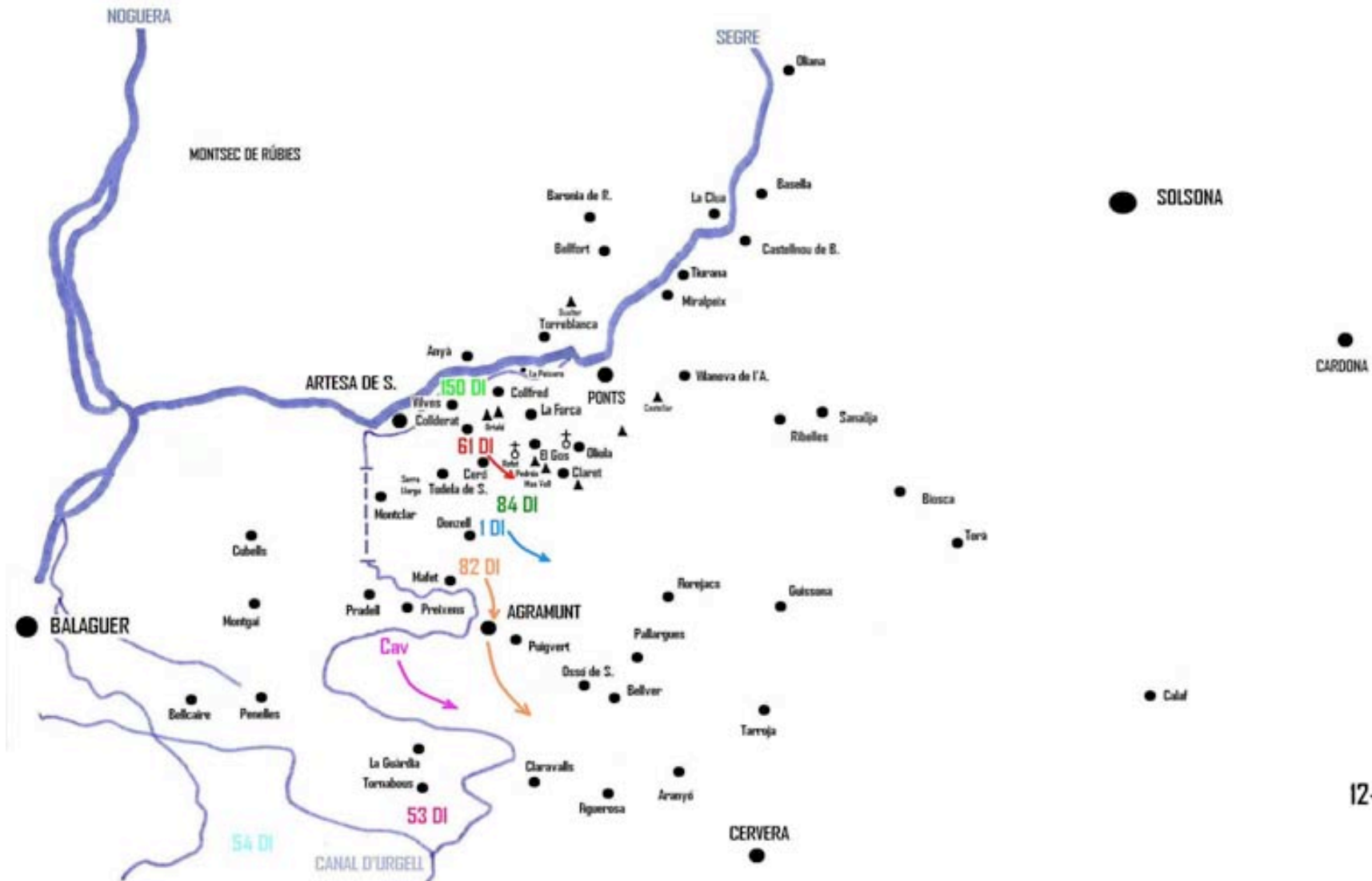

11-1-39

11-1-39

12-1-39

12-1-39

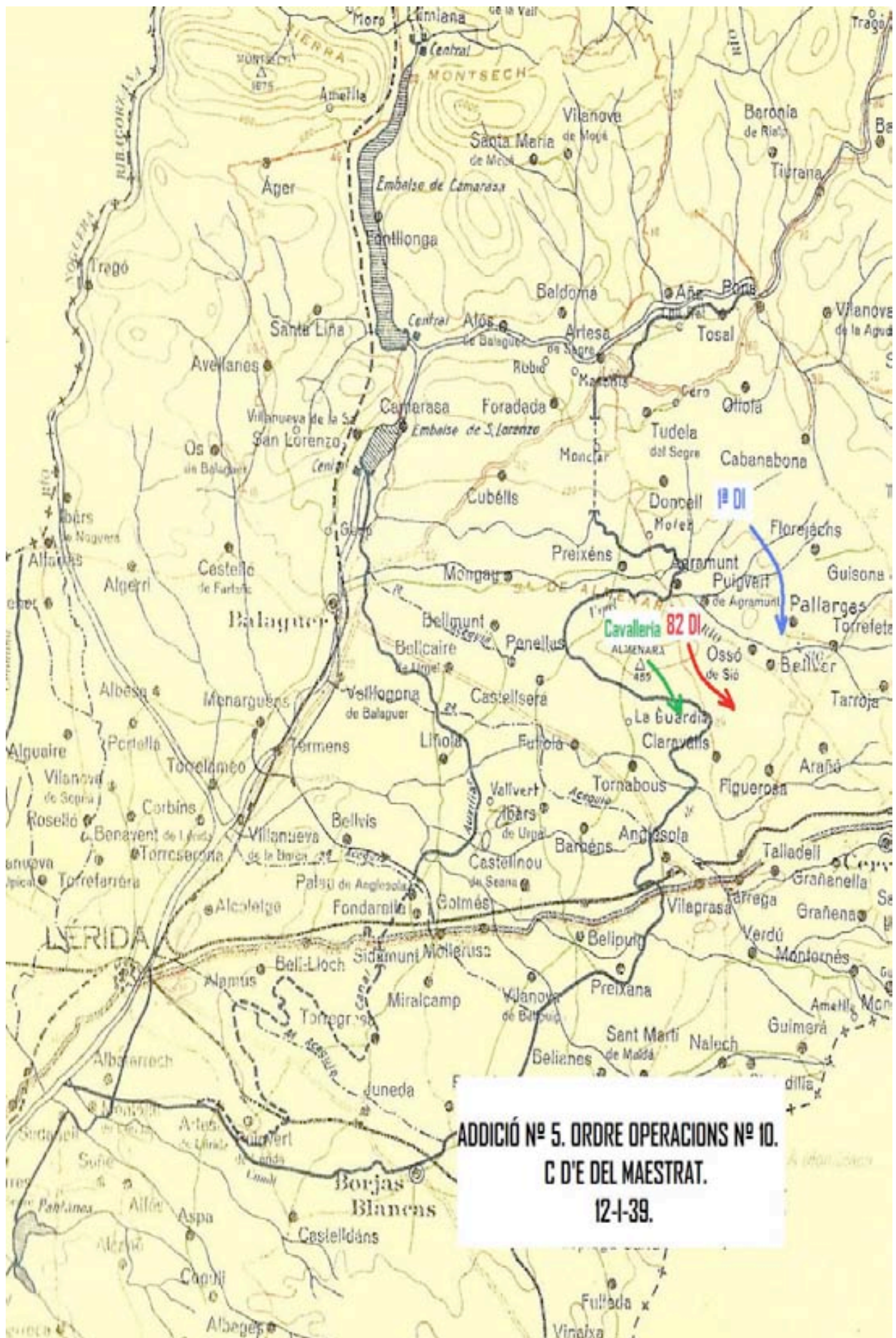
12-1-39

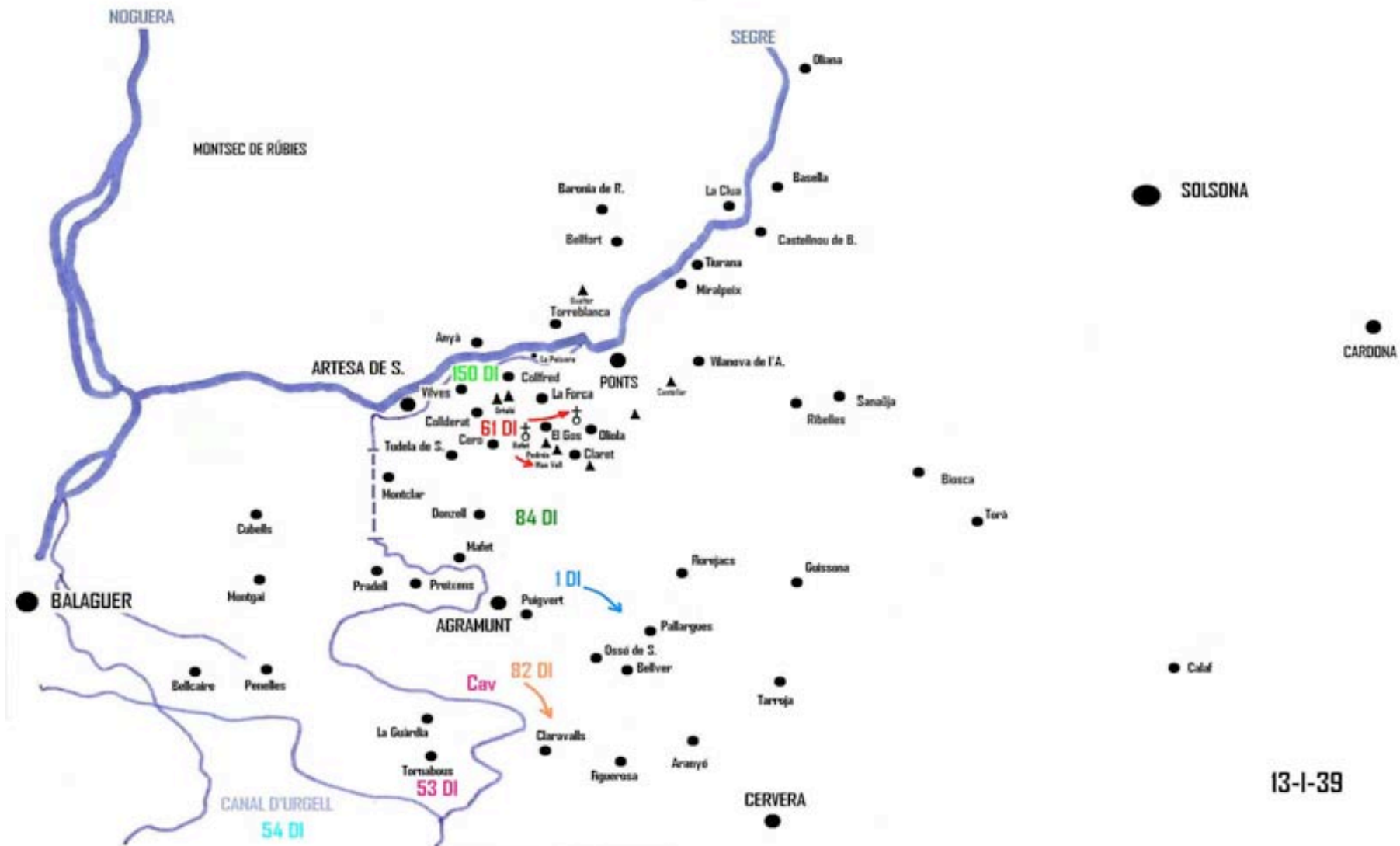

12-1-39

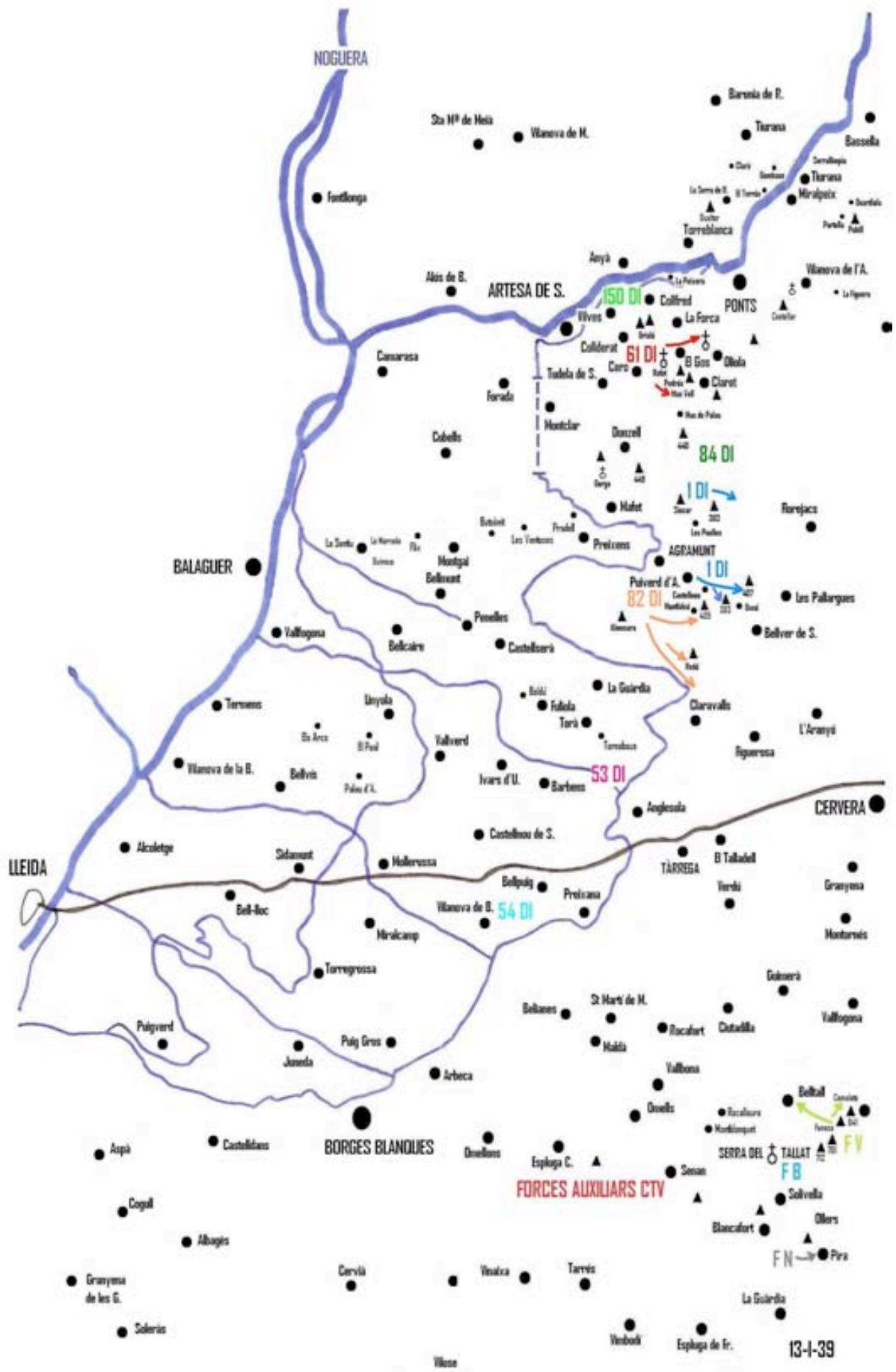

12-1-39

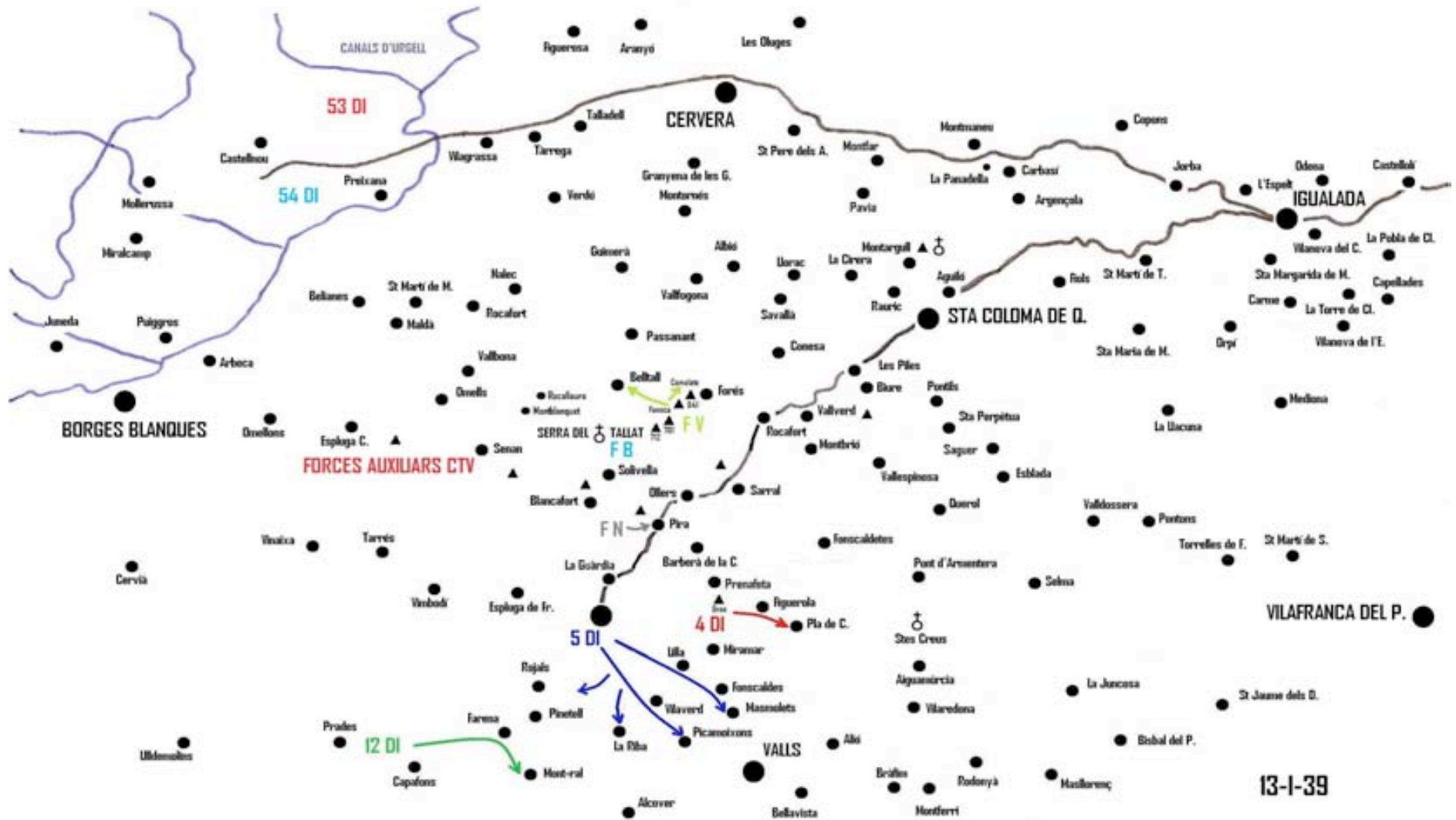

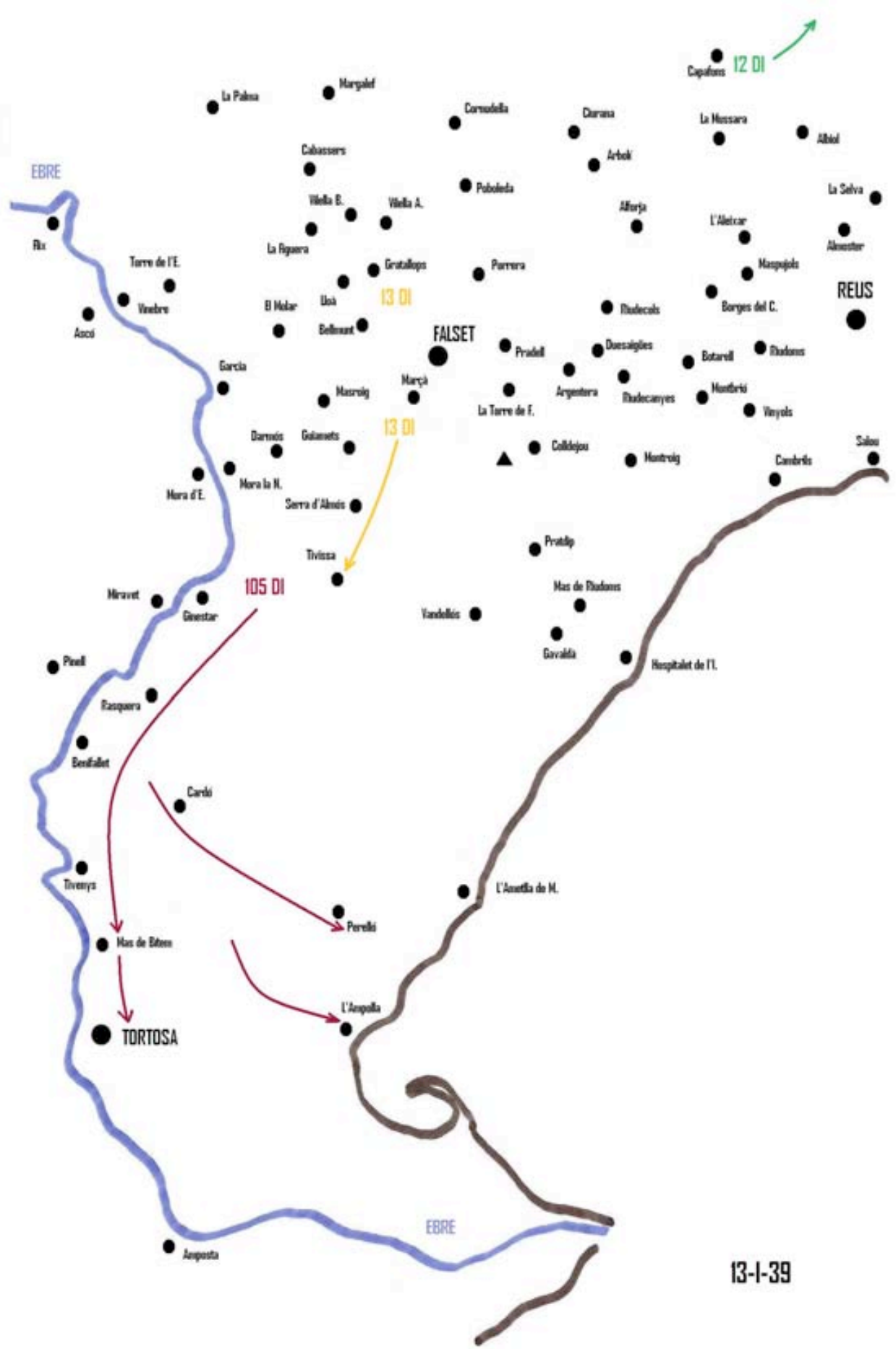
13-1-39

13-1-39

13-1-39

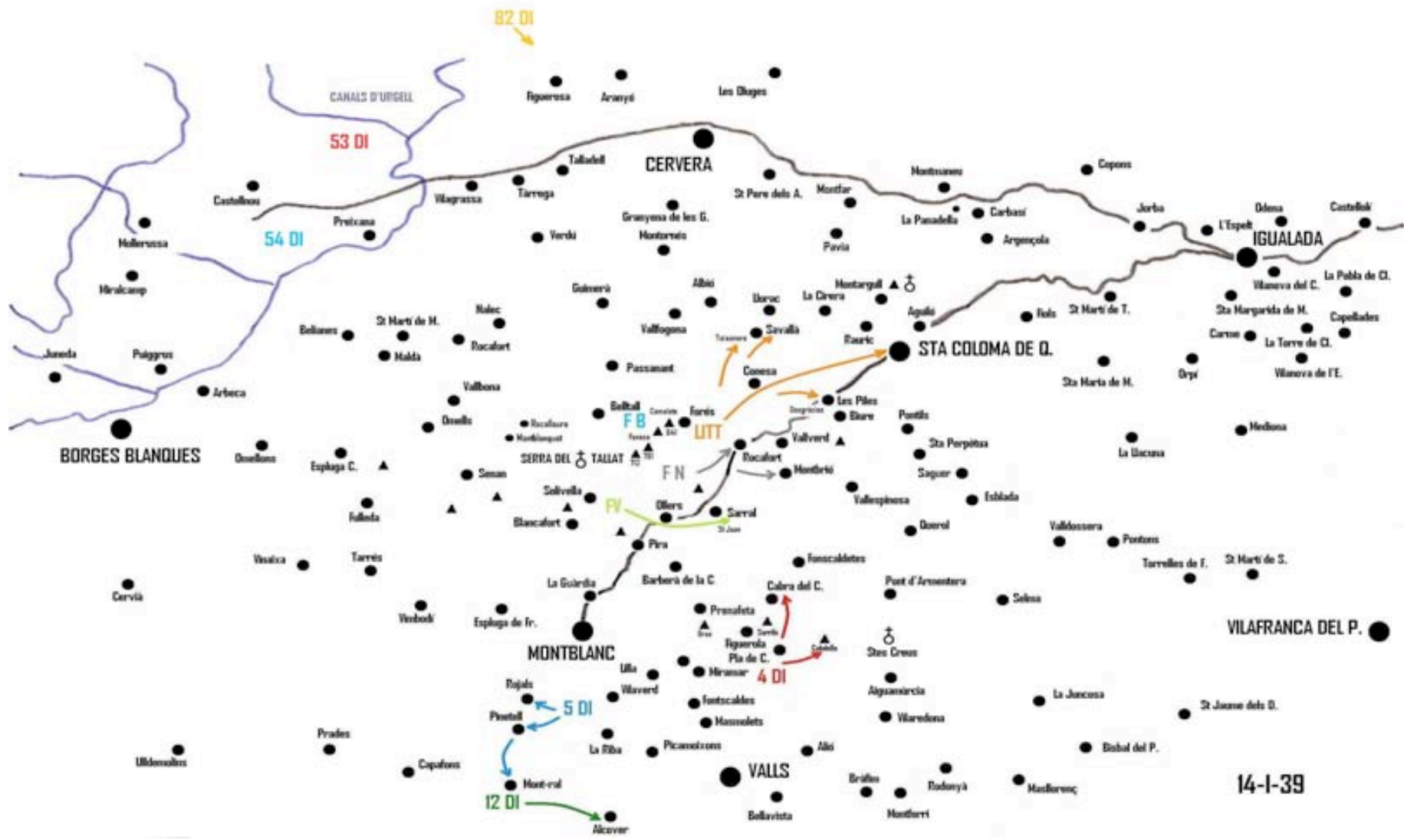
13-1-39

13-1-39

14-I-39

14-1-39

